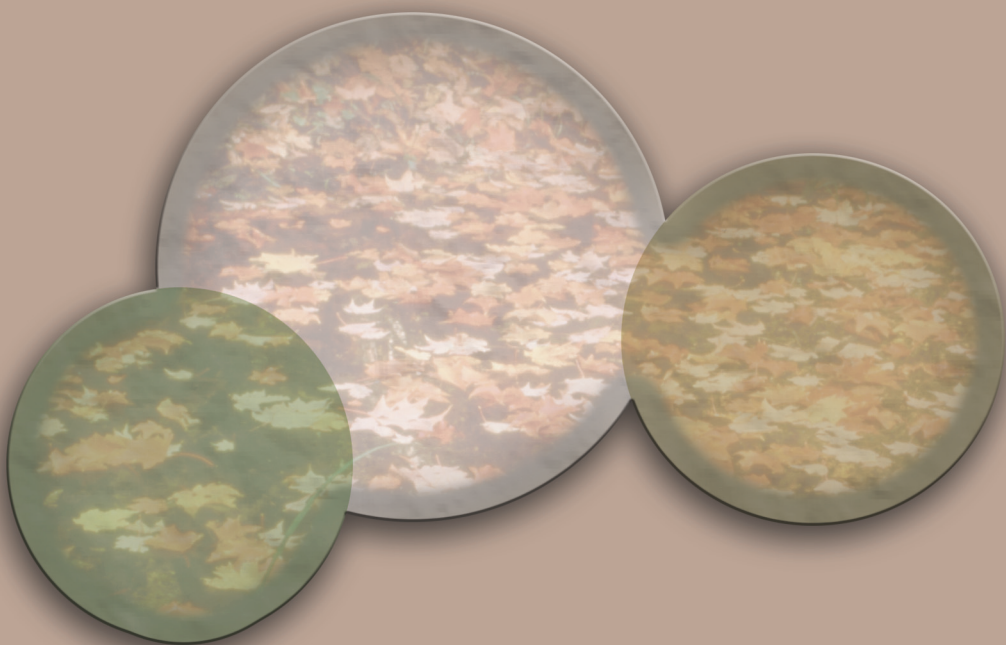

Bohlonaj, gospod doktor!

ALI ŽIVLJENJEPIS NEKEGA ZDRAVNIKA

Bohlonaj, gospod doktor!

ALI ŽIVLJENJEPIS NEKEGA ZDRAVNIKA

Artur Munk
BOHLONAJ, GOSPOD DOKTOR!
Ali življenjepis nekega zdravnika

(naslov originala)
Artur Munk
KÖSÖNÖM ADDIG IS ...
egy orvos életregénye

izdajatelj in založnik: Studio 5 Mirna
prevod: Stela Munk
oblikovanje: Darinka Knapič
tisk: Marginalija, d.o.o. Šempeter
2005

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.511.141-312.6

MUNK, Artur

Bohlonaj, gospod doktor! : ali življenjepis nekega zdravnika /
Artur Munk ; [prevod Stela Munk]. - Mirna : Studio 5, 2005

ISBN 961-91224-4-5

223684096

Bohlonaj, gospod doktor!

ALI ŽIVLJENJEPIS NEKEGA ZDRAVNIKA

1. RDEČA ULICA

Moj prašni rojstni kraj je največja vas na zemeljski obli. Neusmiljen veter pometa ulični prah z enega na drugi konec trga, polni nam oči in pljuča z drobnim svetlikajočim se prahom, spočije se kot delavec po dobro opravljenem delu, da bi naslednji dan z vsa silo nadaljeval.

Zanesljivi viri pravijo, da se v mojem kraju in bližnji okolici stoletja ni zgodilo nič zgodovinsko pomembnega.

Mestu, v katerem zorijo zanikrna jabolka in kjer zdolgočaseni meščani odhajajo zgodaj spat, nikoli ni grozila revolucija, meščanska vojna, poplava ali potres, celo požar tukaj ni nikoli pustošil. Samo tako lahko pojasnimo, zakaj je veliko, nižinsko, prašno vinsko mesto s hišami, kritimi s slamo, zanesljivo in počasi izgubilo tekmo v razvoju z bistveno mlajšim (in iz hlevov nastalim) San Franciscom.

Medtem ko so sosednja mesta uničevale poplave in potresi sesipali v prah, so razrite ulice mojega mesta obdajali vrtinčasti oblaki prahu in poročali o bližnjih ujmah. Meščani so zatorej počasi, umirjeno privajali h koncu svoje delo. Četudi svet propade, bo Subotica z okolico vekomaj krožila po veselju. To Veliko Selo premore tudi eno avenijo po imenu Rdeča ulica. V njej sem preživel svoje žalostno otroštvo.

Devetletnemu mi je tuberkuloza vzela očeta. Bil je mlad, komaj štiriintrideset jih je štel. Ležal je v mali temni sobi in hripavo kašljal. Ličnice so mu štrlele, iz upadlih očesnih votlin so žarele črne oči. Očeta nisem imel rad, umikal sem se mu, bal sem se njegovega prodornega pogleda. Zelo živo se spominjam starega, zasoplega zdravnika, ki je obiskoval onemoglega

očeta, mu predpisoval različne čaje in masti, nato pa prijel za svojo črno palico in odšel k drugim bolnikom.

Mama je našo družino preživljala z delom svojih rok. Neskončno sem jo ljubil. Še preden je povrnila najeto posojilo, dolgove za zdravila in pogreb, je sledila očetu v grob.

Tuberkuloza je pokopala tudi mojo lepo, ubogo in pridno mamo. Nenehno je jokala po očetovi smrti, jedla malo ter delala cele dneve in noči. Včasih me je pobožala in poljubila na lase, mokre od njenih solz. Še vedno živi v meni pogled njenih iskrenih, sijočih, solznih oči, s katerim se je poslovila od mene. Zelo sem žaloval za njo.

Komaj desetletnega me je k sebi vzela revna ovdovela babica, materina mama. Živela je v stanovanju, ki je imelo ilovnati pod, eno samo sobo in kuhinjo. Optimistično je govorila:

- Preživela bova, kakorkoli že, samo preživela bova.

Z babico je živela najmlajša, še najstniška hči, ki je hodila v mesto delat za drobiž. Zelo težko smo živeli. Kako se je stara mama mučila, se ne da z besedami opisati. Resnici na ljubo, življenje v našem mestu je bilo takrat kar poceni. Za en krajcar smo dobili tri jajca in še kos kruha. No, kaj, ko je tudi krajcarjev primanjkovalo.

Vpisal sem se v prvi letnik gimnazije. Sosedje so govorili babici, naj ne meče denarja stran, naj me da k rokodelcem. Prej bom začel nositi denar k hiši, pa še več bom zaslužil kot s šolo.

Priznam, da nad gimnazijo nisem bil preveč navdušen. Nisem maral učbenikov. Rad sem imel gozdove, ulice, naravo nasploh. Ogromno sem prebiral, zlasti romane. Ko bi se moral učiti, sem se rajši potepal, se igral s prijatelji ravbarje in žandarje ter brcal žogo. Jeseni, v času trgatve, smo hodili krast jabolka in grozdje. V bližnjem gozdu, pravem pragozdu, je bilo naše pravo "delovno mesto": tam smo se igrali, naskrivaj opazovali starejše fante, kako kadijo, in pobožno vdihavali k nam valeči se cigaretni dim.

Med počitnicami smo šli na kopanje na Palič. Odpravili smo se

peš, bos, s čevlji čez ramo. Takrat še ni vozil tramvaj, vlak pa je bil za nas predrag.

Nekega lepega dne, takrat sem hodil v prvi letnik gimnazije, sem se nič hudega sluteč sončil ob robu bazena paličkega moškega kopaljšča in to na strani z globoko vodo. Nenadoma je pridrvel starejši fant in me, misleč, da sem dober plavalec, porinil v več kot dva metra globoko vodo in zbežal. K sreči je moje brezupno opletanje kmalu opazil dijak šestega razreda gimnazije, ki je bil izvrsten plavalec. Takoj je skočil v vodo in me rešil. Potem je, kot da se ne bi nič zgodilo, z zibajočim se korakom odšel plavat v drug bazen. V devetdesetih letih devetnajstega stoletja sta bila žensko in moško kopaljšče popolnoma ločena. Ženskam tako ni bilo treba prenašati radovednih, hrepenečih pogledov moških. Vseeno so skrbno skrivale svoje napake. Nosile so pisane plaščke do gležnjev in pumparice. Obraze so pred sončnimi žarki skrivale pod velikimi slamniki s širokimi krajci. Porjavela koža takrat ni bila v modi. Belopolte, prsate debeluške so bile ideal, h kateremu so stremele vse ženske. In čim bolj so pokrivalo in poskušale skriti svoje čare, bolj so vzbujale moško domišljijo. Fantiči smo takrat izkoristili sleherno priliko, da smo kukali skozi špranje v ograji in poskušali razkriti skrivnosti ženskega kopaljšča.

Takrat sem se prvič zaljubil. Do ušes sem se zaljubil v osemletno blondinko z modrimi očmi, po imenu Hilda Bakk. Njen oče je bil lastnik steklarske trgovine v centru. Deklica je pogosto stala pred vrati trgovine in jaz sem bil presrečen, če sem jo videl, kaj šele, če bi se kdaj lahko dotaknil njenih svilenih las. Enkrat, ko sem pred svojo ljubeznijo izvajal različne mojstrovine na kolesu in jo iz srca zabaval, je prišlo do nesreče. Pri poskusu akrobatskega obrata sem padel s kolesa in se dodobra potolkel. Mala Hilda se je mojemu padcu tako sladko in do solz smejala, da je njen obrazek postal škrlaten. Nad dejanjem svoje ljubezni sem bil tako razočaran in užaljen, da niti po njeni ulici nisem več hotel iti.

Pozimi smo fantje hodili na zmrznjeno Paličko jezero drsat. Prave drsalke so bile zelo drage. Znašli smo se tako, da smo čez kos deščice napeli debelo žico in vse skupaj privezali na čevlje. Ponavadi smo se odpravili peš do najbližje obale in od tam oddrsali po jezeru. Tiste zime jezero še ni bilo povsem zamrznjeno. Bolj proti sredini smo drsali, bolj se je led ugibal pod nami. Zlovešče prasketanje ledu nas je spravljal v smeh, dokler se pod rdečelasim Pavletom ni udrl led. Počasi smo se plazili po trebuhih k vpijočemu prijatelju in ga z nemalo težavami zadnji trenutek spravili ven iz ledene vode. Mokrega in premraženega tovariša smo odpeljali k najbližjemu kmetu in potem drsali naprej, kot da se ni nič zgodilo.

Vselej sem imel rad šport. Bil sem izvrsten telovadec. Učitelj me je že v prvem razredu gimnazije uvrstil v najboljše moštvo. V njem sem ostal vseh osem let gimnazije in na to sem bil zelo ponosen. Tudi v plezanju na drog sem bil najboljši. Neko nedeljo je bila v bližnjem gozdu ljudska veselica, tekmovanje je potekalo v različnih panogah: teku v vrečah, kdo bo pojedel več žemelj, plezanju na drog... Tudi jaz sem postopal okrog sedemmetrskega, debelega, z milnico namazanega in spolzkega telefonskega droga. Na vrhu je bila na videz nedosegljiva nagrada, srebrna žepna ura. Kdor prvi spleza, jo sname, zmaga in ura je njegova. Kdo vse ni poskusil: bosonogi otroci, gospodiči v paradnih škornjih, dijaki ... Zaman. Priplezali so do polovice in nato počasi zdrseli nazaj. Pod pritiskom prijateljev sem popustil in se prijavil. Z lahkoto sem splezal na vrh in snel uro. Naslednji dan sem ves srečen sošolcem kazal zmagovalno trofejo. V šoli so takrat uro imeli le otroci bogatih staršev. Moj uspeh je tako navdušil enega premožnih fantov, da me je povabil na praznovanje svojega rojstnega dne.

Oblekel sem čisto mornarsko obleko, ki je resda bila zakrpana na zadnjici, in se tolažil, da se to, ko sedim, niti ne opazi. Na nogah sem imel lepo zloščene, čeprav zakrpane čevlje in tako opravljen sem prišel ob dogovorjeni uri v razkošno stanovanje

svojega sošolca. Tam se je že zbralo več kot deset drugih otrok, večinoma iz zelo premožnih družin. Hitro sem se usedel in pod mizo, na debelo perzijsko preprogo, skril svoje ponošene, zakrpane čevlje.

Kakšna razkošna pojedina je to bila: topla čokolada s smetano, najrazličnejše vrste tort, drobno pecivo in različne druge sladkarije, o katerih se mi dotlej niti sanjalo ni. Stregla nas je vsa v belo oblečena služkinja. Najedel sem se, da mi je bilo kar slabo.

Nekaj časa kasneje sem opazil, da služkinja nekaj šepeta očetu slavljenca in s prstom kaže name. Nato je nališpana slavljenceva mati pristopila k meni in me z resnim obrazom strogo vprašala:

- Fant ... si v žep vtaknil žlico?
- Da, - sem odgovoril in zardel.
- No, to je zelo grdo, se ne spodobi.

Tovariši so me osuplo gledali.

Segel sem z roko v žep mornarske bluže in izvlekel kavno žličko.

- Kaj takšnega! - je živčno izustila gospa. - Takoj jo vrni!
- Ne bom!
- Ne boš?

- Ne, ker je moja ... Poglejte, celo moje ime je na njej.

Dal sem ji žličko, naj si jo ogleda, in takoj zapustil hišo. Odšel sem s solznimi očmi, vendar lahkega srca. Nikoli več nisem sprejel povabila na obisk od bogatih sošolcev. Bogataškim sinovom sem vseeno še vedno pisal spise iz madžarščine.

Ta srebrna žlička je bila edino, kar sem podedoval po starših. Povsod, kamor sem šel, sem jo nosil seboj. Med študijem sem z njo v peštanski kavarni srebal kavo.

Nekoč me je med študijem medicine profesor pohvalil, da nikoli ne uporabljam inštrumentov po nepotrebem. Njegov nauk je bil: dober zdravnik si po nepotrebem ne umaže rok, vendar jih kljub temu vedno temeljito umije.

Že kot otrok sem bil zelo izbirčen in čist. Nek šaljivec iz razreda, ki je vedel za to mojo lastnost, me je nenehno spraševal:

- Za koliko denarja bi pomočniku razteleševalca pridržal kolo?

- Ni ga denarja ... sem takoj odgovoril.

- In da se mrtvega dotakneš?

- Ne.

- Niti s prstom?

- Ne.

- Pa za tisoč zlatnikov?

- Ne! ... Zgroženo sam odgnal že samo misel na to, da se s prstom dotikam hladnega trupla.

Takrat niti slutil nisem, da bom zdravnik. Zdravnik! Nikoli!

Babica je imela kuhinjo. Kuhala je za abonente in s tem smo se preživljali. Kar je babica skuhalo, sem raznašal po hišah. Ko mi je od lakote krulilo po želodcu, sem mislil samo na to, da bo morda od teh dobrot ostalo kaj malega zame, ko pridem domov.

V morečih sanjah se mi še vedno prikazuje Urge, strah in trepet mojega otroštva.

V nižji gimnaziji smo drhteli v strahu že od same pomisli na njegovo ime. Pavel Urge je bil v širši okolici šole znani pretepač in barabin.

Že zdavnaj zbledele slike iz otroštva spet oživijo. Pred seboj vidim temnopolti, ogabno režeči se obraz. Pod opičjim čelom drobne, kot oglje črne oči, ki žarijo z ubijalskim sijem, ploščat nos, čigar drhteče nosnice napovedujejo skorajšnji izbruh jeze. Bil je neusmiljen pretepač, vedno željan tuje krvi. Komaj dvanajst jih je štel, ko je že slovel po "junaštvih": kadil je na cesti, zalezoval osamljena dekleta in se do njih nespodobno vedel, s kapo postrani se je opotekal in delal pijanega. Rokodelskega

vajeništva ni končal. Denar, prislužen s krajo, je zapil, zakartal ali ga porabil za nakup golobov na golobjem trgu. Največkrat je okradel lastno mater, branjevko. Z užitkom se je norčeval iz šolarčkov. Bolj nemočni so bili, raje jih je trpinčil. Oborožen je bil z bikovko in nožem, medtem ko smo šolarčki imeli samo ravnila, pas, s katerim smo vezali knjige, in nohte za obrambo. Domov smo hodili v skupinah in se prestrašeni potihem pogovarjali:

- Pozor ... Ne hodi v to smer, na vogalu Rdeče ulice čaka Urge. Fantje smo se najraje igrali v bližnjem gozdu. Urge nas je opazoval z varne razdalje, nato pa naenkrat pritekel in nam zasegel krpenjačo, s katero smo igrali nogomet. Drugič nas je pognal v tek po ulici z dobro odmerjenimi meti kamnov. Neposredno je obračunal samo s šibkejšimi. Še zdaj se spominjam zimskega dopoldneva, ko sem se, nič hudega sluteč, vračal domov iz šole. Naenkrat je napadel - s kosom opeke mi je razbil glavo in takoj zbežal. Rano sem oskrbel sam s kosom v petrolej namočene cunje. O dogodku sem povedal samo Juliju Kovaču, dijaku šestega razreda gimnazije, ki je stanoval nasproti šole. Julij je bil odličen dijak in hkrati najmočnejši na gimnaziji. Bil je orjaške postave, blagih, modrih oči in rahločuten. V sebi je združeval pamet in moč. Obraz se mu je pomračil, ko je zagledal rano na moji glavi.

- Ne skrbi Abu ... - je rekel, - pomagaj mi ga zvabiti na plano, pa mu bom že posvetil.

In sem ga zvabil. V nedeljo, ko je nesel sadje na tržnico, sem ga čakal pred Julijevo hišo.

- Prihaja ... - sem prišepnil skritemu zaščitniku.

Julij je zavihal rokave na srajci in stopil na ulico.

- Kje je baraba? - je vprašal globokim, žametnim glasom.

Urge je počasi prihajal po ulici. Imel je postrani poveznjeno praznično kapo, natikače na bosih nogah in v rokah zvrhani košari orehov. Julij se je razkoračil pred njim in vprašal:

- Ali si ti udaril mojega prijatelja?

Urgove široke nosnice so vzdrhte. Predrzno je vprašal:

- Kaj si rekel? ... Kdo ga je udaril?

Mogočna brca je bila odgovor. Košari sta poleteli v zrak in dež orehov se vsul po tlakovanem pločniku. Julij ga je pošteno pretepel. Toliko mu jih je naloži, da se mi je barabin smilil.

Na prizorišču pretepa so ostali sekalci, ki jih je Urge izpljunil. Po izdatnih batinah se nikoli več ni prikazal v bližini šole. Tudi takrat ne, ko otroci že zdavnaj nismo bili pod okriljem močnega Julija Kovača.

Prihodnjo zimo si je Julij zaradi nedolžne dijaške razposajenosti nakopal gnev enega izmed profesorjev. Samozavestni, rahločutni fant ni prenesel sramote in se je rajši umaknil v smrt. Ustrelil se je na železniškem nasipu v bližini Paliča.

Zelo smo žalovali za njim. Nešteto svežih rož je ovenelo na njegovem grobu, tudi sneg je skopnel, sveže rože pa so vedno ponovno vzniknile. Vendar vse mine. Sčasoma so presahnile solze njegove ovdovele matere. Mestne debate o nezaslišanem škandalu na gimnaziji so se tudi polegale.

Minevala so leta, postali smo višješolci. Skupaj z nami je rasel in postajal močnejši tudi Pavel Urge.

Zrasel je v zloglasnega, okornega, velikega in zelo močnega mladeniča. Pod nosom so mu štrleli ščetinasti brki. Njegov mrki pogled je postal še bolj ubijalski.

Nekoč je po dolgem pijančevanju ob svitu zabodel nekaj mimoidočih delavcev. Govorilo se je, da je enemu tapetniku odrezal uho. Nedolgo zatem je nekega meščana zabodel v trebuh. Sleherna policijska preiskava je obstala pri "neznanem storilcu". Meščani so še naprej trpeli Urgejevo nasilje. Njegova "firma" je imela sedež v krčmi Limbus zraven pokopališča, kjer se žandarji zvečer sploh niso upali prikazati.

Bil sem že v osmem razredu gimnazije, ko sem v črni kroniki lokalnega časopisa prebral članek "Smrtni izid obračuna z noži", in zasledil ime Pavla Urgeja.

V višjih razredih gimnazije sem sodil med boljše dijake. Bogatim dijakom sem še vedno pisal domače naloge iz madžarskega jezika za honorar desetih kron. Le tretjino te vsote mi je plačeval "Bački vestnik" za vsak objavljen feljton. Nekaj manj sem računal za skupinske ure iz književnosti. Zgodilo se je, da je ob neki priložnosti profesor književnosti zelo pohvalil nalogo, ki sem jo napisal sošolcu. Meni je povedal, da sem napisal pravo skrpucalo. To me sploh ni presenetilo. Svojo nalogo sem ves utrujen pisal pozno zvečer pod sojem sveče brez slehernega navdiha. Svoj prvi honorar za objavljeno kolumno v "Bačkem vestniku" sem prejel kot sedemnajstletni fant.

Minilo je petdeset let. Iz megleneга spomina poskušam priklicati obraze srednješolskih učiteljev.

Premišljuje o tem, s kakšnimi neuporabnimi rečmi so nam polnili mlade dovzetne glave.

Najpomembnejši sta bili matematika in latinščina. Osem let smo se piflali latinščino in na koncu nismo znali ničesar. Celo preprosti prevod nam je delal težave. Namesto česa uporabnega je bil življenjski dosežek naučiti se Vergilovih verzov.

Profesor matematike, ki smo ga klicali Miško, je bil zelo učen, redkobeseden mož. Snovi ni ravno veliko razlagal, če pa že, skoraj nikoli direktno avditoriju. Praviloma je na tablo napisal formule in jih nato hitro zbrisal. Kdor je razumel, dobro, kdor pa ne, naj se nauči. S svojo enkratno metodo je uspel, da smo zasovražili matematiko.

Učitelj zgodovine, očalar, ki smo ga klicali Očka, je bil slaboten, prekli podoben možiček in velikomadžarski nacionalist, kar se da krasno razbrati iz njegovega priimka: Sziebenburger. Bil je predsednik gledališkega odbora in poveljnik prostovoljnega gasilskega odreda. Stari je z veseljem nosil uniformo, še zlasti, kadar se je smukal okrog mladih igralk. Treba je vedeti, da je imel gledališki odbor, dokler je bilo gledališče financirano s

strani mesta, glavno besedo pri sklepanju pogodb z igralci. Ko sem hodil v sedmi letnik gimnazije, je v mestu gostovala prsata blondinka, imenitna operetna diva iz Pešte, Klara Kury. "Casanova" in "Adam in Eva" sta bili "soap" opereti in v njih je postavna diva razkazovala svoje čare, oblečena samo v oprijeti triko. Ta novica je izzvala pravo razburjenje med dijaki, dokler ni ravnatelj gimnazije, oče Dezsöja Kostolanyija¹, brezobziren, strog, z vzdevkom divji Španec, poslal okrožnico, s katero je dijakom prepovedal obisk inkriminiranih operet z grožnjo takojšnje izključitve iz gimnazije. Nekaj dijakov, med katerimi so bili tudi Kostolanyi, Geza Csath, Ferenc Fenyves in Kalman Sztrokay,² nas je sklenilo, da si predstavi ogledamo kljub prepovedi. Sedeli smo na dijaških mestih in goreče izkazovali svoje navdušenje do očarljive debeluške z bujnim oprsjem. Ploskali in kričali smo tako, da so bile naše dlani čisto rdeče, glasovi pa močno hripavi. Takšne smo zganjali ves čas predstave, da se nas je tudi avditorij naveličal. Po končani predstavi smo organizirali manifestacije v čast gostujoče umetnice. Kočiji, ki jo je čakala pred izhodom za igralce, smo izpregli konja in namesto njega vlekli kočijo čez celo sprehajališče do mestnega hotela. Poleg igralke je v kočiji sedel naš Očka, profesor zgodovine, ves v soju svoje paradne uniforme, in jo strastno objemal. Z desnico jo je objemal kar za tri: kot predsednik gledališkega odbora, poveljnik prostovoljnih gasilcev in končno kot navdušeni oboževalec.

To je bil vroč gledališki večer. Še danes se živo spominjam igralkinega nasmejanega obraza, bujnega oprsja in debelušnih nog, tako kot se spominjam zariplo-škrlatnega obraza šolskega sluge, ki nas je takoj po abecednem redu zapisal v svojo beležnico in prijavil ravnatelju gimnazije.

Naslednji dan nas je ravnatelj vse poklical na zagovor. Njegov mogočni bariton je zastrašujoče donel v veliki sobani, ko nam

¹ Madžarski pisatelj, pesnik in prevajalec.

² Madžarski pisatelj in novinar.

je, "neubogljivi drhali", grozil z izključitvijo. Poleg nas in ravnatelja je tam bil še zgodovinar Očka, ki se je pri ravnatelju za nas iskreno zavzel. S pravilno odmerjeno spoštljivostjo in obljubami, da se kaj takega ne bo nikoli več ponovilo, smo se z Očkovo pomočjo izvlekli z enoletno prepovedjo obiskovanja gledališča.

Mogoče je k srečnemu koncu pripomogel tudi Dezsö Kostolanyi, čeprav se sam iz težav čez nekaj tednov ni mogel rešiti. V literarnem krožku je bila na repertoarju Kostolanyijeva pesem "Žalne rože na Etelkinem grobu". Dijaške pesnitve je kritiziral Ferenc Fenyves, ki je Kostolanyijevo pesem dodobra sesul, češ da ni zadela bistva in izpolnila pesniških kriterijev.

Geza Csath, Kalman Strokay in jaz smo pesnika podprli in vnel se je žgoč prepir. Zadnjo besedo v sporu je imel profesor književnosti Zoltan Revfy, ki je izjavil, da je pesem delo nenadarjenega pisuna. Kakršnakoli pohvala je tukaj odveč. Torej je kritik popolnoma zadel bistvo.

Kostolanyi je, kot bi ga izstrelili, vstal in zasul profesorja z besedami, ki jih ne gre ponavljati, in na koncu takole zaključil: - Sicer ... pa kaj sploh ... saj se vi, profesor, na poezijo prav nič ne spoznate. Kam sam dal kapo?

Kapa je visela na obešalniku na drugi strani dvorane. Brez kape je oddrvel ven.

Afera se je končala z izključitvijo. Kostolanyi je kot občan končal osmi razred gimnazije in z odliko opravil maturitetni izpit.

Navkljub pričakovanjem zlobnežev sem tudi jaz maturitetni izpit opravil dobro.

Po razrednih izpiti smo organizirali zaključno prireditev, na kateri je Csath igral na violino, Strokay in jaz pa sva pripravila humoristične vložke. O uspešnosti skečev smo se prepričali po reakcijah gledalcev. Črnolasi, vedno strogi ravnatelj se je zadovoljno krohtal. Smeha so se našli tudi ostali čemerni učitelji. Prvič smo videli smejati se brkatega profesorja matematike Miška. Filozof Kabak je pod bujno brado s

težavo skrival dobro voljo. Nas, ki smo predstavo izpeljali, je obšlo zmagoslavje. Osvojili smo srca profesorjev tik pred maturitetnim izpitom.

Ustni del mature je tekel gladko. Samo s to vražjo matematiko sem imel težave. Kot zadnje sem izvlekel vprašanje o značilnostih binomskih enačb. Še sanjalo se mi ni, kaj binomske enačbe sploh so. In prav tisto vprašanje je potegnil državni šolski inšpektor, peštanski študent latinščine. Seveda je o tem vprašanju on prav toliko vedel kot jaz. Nakazal sem matematiku, da ne znam. Miško, ki je prav takrat zasliševal enega kandidata, je počasi navil svoje košate brke in mi obrnil hrbet. Takrat me je ogrela boginja Talija zahvaljujoč mojemu uspehu na zaključni šolski prireditvi. Direktor Kostolanyi se je obrnil k državnemu šolskemu inšpektorju in ga zapletel v pogovor. Popolnoma je preusmeril njegovo pozornost. To je izkoristil matematik in mi z glasom, ki bi ga najboljše opisali kot prvi tenor, potihem ukazal:

- Piši! ...

Narekoval mi je. Počasi sem pisal na tablo narekovane mi formule, kreda se je kar dvakrat zlomila pod mojimi tresočimi se prsti. Rešen sem ... Oddahnil sem si.

S table sem prebral preklete binomske enačbe ...

Inšpektor mi je, ves navdušen, hotel dati odlično oceno, ravnatelj dve, torej pozitivno. Z matematikovo privolitvijo so se dogovorili za trojko in to je bila končna ocena. Prvič mi je s komedijantstvom uspelo nekaj zaslužiti, in to je bila trojka iz matematike.

Deset let po tem razburljivem dogodku sem napisal humoresko z naslovom "Binomi".

2. ŽIVLJENJE NA UNIVERZI

V dijaških letih ni bilo zaklada, ki bi me pripravil do tega, da se dotaknem mrliča. Celo kraju, kjer je ležal mrlič, sem se ognil v velikem loku, vseeno pa sem izbral zdravniški poklic. Morda sem se tako odločil, ker je moj najboljši prijatelj Geza Csath sklenil, da bo zdravnik.

Tako sem prišel v Pešto. Tam so nas bruce že čakali drugi letniki in starejši študenti, katerih naloga je bila, da nas odpeljejo v mrtvašnico. Izzivalno so se postavljali, češ da je to preizkus živcev in čutov.

Sluga profesorja anatomije Lenhosseka, stric Pišta, je nas okrog deset brucev zaklenil v kletno mrtvašnico. Zaskrbljeni in blede smo se napeto premikali in se delali junake, češ vsemu smo kos, čeprav nam je specifičen vonj dražil nosnice in nam dvigoval želodce. Čez nekaj časa je stric Pišta dvignil pokrov velikanskega betonskega bazena. Tam je v formalinu križkražem plavalo pol ducata moških in ženskih trupel. Pri priči nas je eden zapustil, drugi pa omedlel in se kot vreča zvrnil na tla. Stric Pišta ga je skrbno dvignil in odnesel na svež zrak. Slišali smo, kako je obnemoglemu na uho zašepetal:

- Prosim, da se čimprej izpišete in vpišete na pravo ... - Potem ga je izpustil.

V kotu kleti je na marmorni mizi ležalo truplo prekrasne mlade plavolaske. Zazrl sem se v mrtvo telo in presenečeno ugotovil, da ga občudujem. Saj na mrtvem telesu ni nič tako grozljivega. Dolgo sem strmel v skladno telo, spokojen obraz, navite pramene dolgih, plavih las. Počasi sem se sprijaznil z mislijo, da gledati mrtveca sploh ni tako strašno. Ko je na vrsto prišlo

prvo samostojno raztelesenje, sem se že popolnoma privadil na prodorni vonj in niti pomislil nisem, da opravljam obvezno raztelesenje na velikem anatomskem inštitutu v družbi desetih razkosanih trupel.

Takrat me je stric Pišta že vzel za pomagača. Tistega leta je stari anatomski strežnik praznoval petindvajseto obletnico dela na inštitutu. Lahko mirno rečem, da je strežnik kmečkega rodu bolj obvladal anatomijo kot katerikoli mladi doktor, demonstrator. Vedno je bil pripravljen pomagati študentom na izpitih iz anatomije. Ne le enkrat je kandidatu prišepnil na uho:

- Pazite, gospod doktor ... tam ne prerežite živca vagus, ker ne boste naredili izpita pri profesorju ... Tukaj je, pod veno jugularis interno ...

Drugič je večče nakazal mesto, kje je potrebno rez končati. Občudovanja vredno je bilo, kako spretno roke je imel, ko je bilo treba odpreti lobanjo ali prsni koš.

Z očetovskim glasom je inštruiral bruce:

- Prosim, pazite na roke. Nikar se ne ranite, gospod doktor, to se lahko slabo konča.

Vse študente, celo nas v prvem letniku, je ogovarjal z "gospod doktor", kar nas je še posebej navdalo s ponosom. Kako odločno, čeprav tiho in počasi, je pripravljajl preparate za sekcijo. Celo nakupoval je po klinikah in v bolnišnici trupla, primerna za obdelavo na anatomskem inštitutu. Trupla rajnih sirot je kupoval od svojcev pod pogojem, da bo za pogreb poskrbel inštitut za anatomijo. Za truplo je plačal dvajset kron. V anatomski inštitut so dospela tudi trupla umrlih brez svojcev. Iz takšnih je skuhal kosti in lobanjo in jih za drobiž prodajal študentom medicine. Ti so predvsem lobanje uporabljali za strašenje znancev in prijateljev.

V secirnici niso bila grozljiva samo številna trupla, še večja preizkušnja za živce študentov so bila na sestavne dele razkosana telesa. Tukaj je ležala roka, tam noga, pri oknu odrezana moška glava. Najhujše je bilo preparirati glavo.

Pred očmi medicinca je bila odsekana glava sočloveka. Eno oko odprto, drugo na pol zaprto, ravnokar bo pomežiknilo. Kje je telo in kje so okončine? Zdaj je treba tej pošastni glavi z zanesljivimi rezi preparirati mimične mišice. Kmalu smo ugotovili, da ni bistvo v "zmorem" ali "ne zmorem", temveč v znanju anatomije in v spretnih rokah.

Star sem bil devetnajst let, ko je mene in Gezo Csatha Kostolanyi odpeljal k urednikoma "Budimpeštanskega dnevnika". Csath je pisal glasbene kritike, jaz feljtone in humoreske. Tam sva zaslužila prvi pošten honorar. Takrat sta bila urednika Lajos Biro in Ede Kabos. Bira sem poznal prek njegovega mlajšega brata Janosa, ki je leta delal pri Subotičkem "Bačkem vestniku". Moji prispevki so nekaj časa izhajali v Pešti in doma v Subotici. Honorar, ki sem ga prejemal od doma, je bil bistveno nižji. Ede Kabos je bil majhen očalar, prodornega pogleda in zelo nedružaben. Z nezaupanjem me je sprejel. Ko je prebral mojo novelo "Kri", je samo rekel:

- Pišite ...

Objavljena je bila že v prvi nedeljski številki.

V tistem času je na Madžarskem resno zaživelo delavsko gibanje. Vodilna misel gibanja, ki je prevzela množice, je bila: pravice in oblast v delavske roke. Na stolčku ministra za notranje zadeve je sedel nek na vse pripravljen, prezadolžen plemič, figura v rokah takratne oblasti. Ne samo, da se ni sramoval ukazati žandarjem, naj streljajo na ljudi, temveč je za doseg cilja - zatreti delavsko gibanje, poklical na pomoč še vojsko. V tem kriznem času je "Budimpeštanski dnevnik" objavil nekaj mojih basni. Tu je ena izmed njih.

Lisica in orel

Dvoglavemu orlu je v grlu zastal precejšnji kos kosti. V smrtni nevarnosti se je nebogljen obračal in opletal po prahu, ko zagleda

prezadolženo lisico, kateri so upniki pravkar hoteli sleči kožuh.

- Daj, ljuba lisica, izvoleci mi to prekleto kost iz grla, - je moledoval dvooglavi orel, - sicer se bom zadušil...

- Izvolekla jo bom... - odvrne z zlobnim nasmeškom lisica, - toda izvoleci me iz dolgov...

In zgodi se kupčija.

Dvooglavi orel je bil rešen pogina, lisica pa je postala minister za notranje zadeve.

Kostolanyi je postal stalni član redakcije "Budimpeštanskega dnevnika". Tam sem med njegovimi sodelavci videval tudi Oskarja Jaszija in Endreja Adyja³, ki sta precej neredno prihajala v uredništvo časopisa. Geza Csath, glasbeni kritik časopisa, je v tem letu napisal senzacionalno študijo o Pucciniju. Vstopili smo v tisoč devetsto četrto leto. Mladi velikani so pisali za literarno revijo "Teden". Lastnik revije, stari pesnik Jozsef Kiss, jih je pri izplačilu honorarja praviloma ogoljufal. Dezso Kostolanyi se je ponovno vpisal na isto fakulteto, sicer tokrat na katedro za filozofijo, predavanj pa ni obiskoval. Starši so mu redno pošiljali denar v prepričanju, da sin pridno študira. Medtem se je mladi pesnik nosil po zadnji modi. Visok dvojni ovratnik, okrog vratu tanka zelena kravata, vrh velike skuštrane glave zmečkan klobuk. Čez hrbet plašč, ki je plapolal v vetru, ko je hitel po peštanskem asfaltu. Adyja nikoli ni maral, niti preveč cenil. Oboževal je toliko bolj Frigyesta Karinthyja⁴ in vedno neobritega Zoltana Somlyo⁵. Zdi se, da je v Adyju videl resnega tekmeca. S Csathom sva sodila k Adyjevim maloštevilnim privržencem. Zaradi tega sva se velikokrat prerekala s Kostolanyijem in drugimi, predvsem takšnimi, ki

³ Znani madžarski pesnik, simbolist.

⁴ Madžarski pisatelj in prevajalec.

⁵ Madžarski pesnik in novinar.

so se imeli za imenitne književnike. Jedro problema je tičalo v tem, da takratni madžarski meščanski sloj ni razumel Adyja, ki se je pozhvižgal na stoletja stare pesniške forme in je ustvaril nekaj povsem novega. Napadali so ga z vseh strani. Obtoževali so ga, da je izdajalec pesništva, revolucionar, internacionalist, brezbožnik in še marsikaj. Resno so ga sovražili, zasmehovali in se rogali njegovim najboljšim stvaritvam. Če smo Adyjevi iskreni privrženci v kakšni večji družbi branili njegovo poezijo, so praviloma zasmehovali tudi nas. Imenitnega satirika in pesnika Figyesta Karinthyja je Kostolanyi naravnost oboževal ter ga pogosto vabil na obisk v Subotico. Po objavi Kostolanyjeve pesmi "Moja sestra, zaročenka jada" je bil Karinthy v Subotici gost družine Kostolanyi. Preden je odpotoval, se je z nedolžnim izrazom na obrazu takole poslovil od prijatelja in njegove starejše sestre:

- Veš, Dide, da je tvoja starejša sestra dobila razmeroma dobro partijo⁶...

Revnemu študentu je bilo zares težko preživeti v "srečnih" mirnodobskih časih. Še posebej takšnemu, ki ni prejemal redne podpore od doma. Mednje sem sodil tudi sam.

Poučevanje na domu je bilo osnovni vir preživetja revnih študentov. Toliko učencev smo si nabrali, kolikor so nam jih dovoljevale velike obveznosti na univerzi.

V mrzlih dneh smo sedeli v ogrevanem prostoru univerzitetne knjižnice in se učili ob rumeni svetlobi plinske svetilke. Sto petdeset mladih moških, med katerimi se je včasih prikazala ženska, edina študentka medicine. Takrat je nastalo premikanje, šelestenje. Ona je resno, počasi stopala do knjižničarja, izbrala knjigo in se usedla med fante. Pogleda ni dvigovala s knjige, kakor da je nihče drug ne zanima.

⁶ Sestra D. Kostolanyija je bila zelo grda in se nikoli ni omožila.

Zjutraj smo v kavarni do podrobnosti preučili oglasne stolpce po časopisju, potem pa odvihrali na izbrane naslove v upanju, da bomo dobili službo.

Spominjam se prisrčnega dogodka.

Weissberger, črnolasi, skuštrani študent prava je veliko pretrpel za znanost. Včasih je bila jutranja kava njegov edini obrok tistega dne. Nekako mu ni uspelo dobiti zaposlitve hišnega učitelja.

Neko jutro je v klerikalnem časniku "Ustava" med malimi oglasi prebral, da lastnik velike mesnice išče inštruktorja za sina, dijaka petega razreda gimnazije. Pogoj je bil, da je inštruktor kristjan. Ubogi fant je par minut premišljeval, potem pa odšel in odločno pozvonil na mesarjeva vrata.

- Javljam se na oglas, poljubljam roko... Vadas sem, študent prava. - Gospe je slovesno poljubil roko.

- Da, prosim, študenta filozofije in latinščine iščem za sina.

- Ravno te dni sem naredil izpit iz filozofije in seveda latinščine...

- Igrate tenis, gospod Vadas?

- Seveda ... v Subotici sem bil najboljši tenisač, - je vztrajal Weissberger.

Ubogi hudič, še tega ni vedel, v čem je bistvo teniške igre. Kvečjemu je izza ograje gledal, kako drugi igrajo. Toliko se je silil, da ga je gospa končno najela za sinovega učitelja.

Naslednji dan je že poučeval, kar mu je seveda zelo dobro šlo. Tretjega dne so povabili gospoda učitelja na partijo tenisa. Med potjo sta mati in sin veliko govorila čez Jude.

Kako mu je šlo pri tenisu, še sam Weissberger ni vedel povedati. Samo to je izdal, da je mati med igro zabrusila sinu:

- Pistika, ne drži loparja tako židovsko ... Primi ga kot gospod učitelj ...

Življenje je bilo tako težko.

Kako dobro so se prilegli ocvirki za dva in kakšen velikanski tek sva dobila, ko sva jih snedla. Tisti, ki ni imel kaj jesti, je ostal v postelji, ker je bilo tako lažje prenašati lakoto. Pa kako smo se samo prilizovali prodajalkam po mesnicah. Ogovarjali smo jih z milostljiva. Zahvaljevali smo se jim s poljubom na roko, vse za to, da bi nam kakšen ocvirek več položile v vrečko.

Bližali so se prvi izpiti. Raje sem opustil ukvarjanje z književnostjo. Uvidel sem, da je pretežko hkrati se pripravljati na izpit in pisati. Če se mi je med učenjem utrnila kakšna ideja, sem jo takoj zapisal. Potem sem se na znova učil, poučeval, risal za anatomske inštitute. Celotno likovno akademijo sem hodil. Risanje po modelu mi je vsakokrat šlo lažje, prav tako tudi seciranje.

Pred izpitom iz anatomije mi je moj stari tovariš stric Pišta precej pomagal. Z njegovo pomočjo sem ponovil celotno gradivo. Dejansko mi je dal dragocene napotke.

Na koncu drugega letnika sem naredil izpit iz anatomije. Delati izpit pri profesorju Lenhosseku ni bila šala. Že zgodaj zjutraj sem se oglasil pri stricu Pišti na "tečaj". Bil je izredno topel junijski dan. Zaradi toplote je bil smrad v secirnici še hujši, dušilo me je in obhajala me je slabost.

Stric Pišta je razpravljal z neko revno ženičko, ki je imela glavo pokrito z ruto.

- Kaj želite, tetka? - jo je vprašal.

- Prosim, da mi vrnete moževo truplo. Tukaj imate denar, vračam vam ga. - Molila mu je modri bankovec.

- No, in kaj potem?

- Potem ga bom dala pokopati. Želim, da ima dostojen konec, takšen, kot se spodobi. Da imam kam iti na dan mrtvih.

Stari strežnik si je zamišljeno gladil goste, rumene brke in stokal kot nekdo, ki ga kaj boli.

Malo je premislil in ji povedal:

- Verjemite mi, dobra gospa, da bomo pokopali vašega moža, tako se spodobi. Obdržite denar, prav vam bo prišel za kruh... Dali vam bomo številko parcele, vrste in mesta, potem pa lahko izkažete spoštovanje blaženemu možu.

- Tam na dvorišču je že krsta, - je tožila ženska, - v zasebni grob bi ga položila, reveža, slišala sem, da pokopljete mrtve v skupinski grob... Tudi žlahta je že zunaj.

Ženska se ni pustila. Tožila je, da ne bo mirna, če bo vedela, da leži v skupinskem grobu in da mu ne bo mogla na dan mrtvih izkazati spoštovanja.

- Hm ... hm ... - je zamišljeno ponavljal stric Pišta. - Kaj takega se tukaj še ni zgodilo vseh mojih petindvajset let službe.

- Menda že ni razrezan? - je zanimalo žensko.

- Kje neki... No, vseeno... Prinesite sem krsto in opravo, drugo bom nekako sam pripravil. Kako se je pisal gospod?

- Janos Granyak, dninar. - Že je drvela po stopnicah po krsto.

Z grozo sem se obrnil k stricu Pišti:

- Kaj boste naredili zdaj? - sem vprašal. - Pomislite na razcefrane dele trupel, pomešane v centralnem bazenu. Neprepoznavne glave, na kup nametane ženske in moške noge, roke...

- Kar meni prepustite, gospod doktor.

Medtem so že prinesli ceneno krsto.

- Vi pojdite zdaj na hodnik in tam počakajte. - Stric Pišta jih je usmerjal in odslovil gospo s spremstvom vred.

Potem je z zanesljivo roko segel v bazen z mrličmi, v katerem so ležali ostanki vsaj ducat trupel. Na slepo je zatipal glavo.

- Tule je ena glava ... ta bo dobra. Tole je prsni koš ... noga ... zdi se mi, da ženska, ampak druga je moška ... Tule imam pol roke, hudiča, ne najdem druge. Dobra bo tudi golen.

- Kaj počnete, stric Pišta?

- Sestavil bom revu moža, Janosa Granyaka.

- V resnici tukaj ni niti koščka pokojnika ...

- In kaj potem? Mar ni vseeno, gospod doktor?

Z rjuho je pokril grozljivo kreacijo iz mesa in kosti, nakar je skrbno zabil pokrov krste. Potem je zaklical na hodnik:

- Končali smo! Lahko odnesete moža, dobra gospa.

Osuplo sem gledal ta prizor. V tem trenutku sem za vselej pokopal idealizem.

3. SALZBURG

Po opravljenih izpitih sem študij zamenjal s "prekrasnim" vojaškim življenjem. Bil sem prostovoljec, ki nisem šel v vojsko prostovoljno, temveč so me v Salzburg odpeljali v živinskem vagonu. Tam so me kot prostovoljca za eno leto dodelili k tirolskim cesarskim lovcem.

V vojašnici sem živel s tirolskimi kmečkimi fanti. Po dvajset nas je spalo v eni spalnici. Poveljniku spalnice, podčastniku, je bila osnovna skrb, da je bila "prostovoljčeva" slamnjača pravilno postлана, da ni bilo smeti pod posteljo ali nereda v predalniku.

Takrat še nisem slutil, da bo Salzburg eno najlepših postajališč v mojem življenju. Občudoval sem pokrajino in s snegom pokrite Alpe. Marljivo sem se učil nemščino, da bi lahko navezal stike s prijaznimi in pristrčno zgovornimi Avstrijci. V tistih časih so tja romali turisti z vseh koncev sveta, da bi občudovali lepote pokrajine. Ljudje so s suhim zlatom plačevali to, kar je bilo meni na voljo brezplačno, sem pomislil, celo potne stroške mi je plačala država. Oblekli so mi pisano uniformo in potisnili v roke orožje, da, če bo potrebno, obvarujem avstrijske domove. Po končanem urjenju so me dodelili v tretjo stotnijo, zloglasnemu naredniku Mittererju.

Po pravilih sem se zglašil v narednikovi pisarni. Bil je zaposlen s črtanjem. Na ves glas se je zadržal name:

- Kuš, marš ven! - in me napodil iz pisarne.

Pol ure sem postopal po hodniku, ko se je narednik s tirolsko lončeno pipo v ustih pojavil na vratih in gromko zakričal:

- Dežurni!

In dežurni je brezglavo prihitel v pisarno k vsemogočnem naredniku.

Po enournem čakanju se je na pragu pokazal koščen, kosmat obraz narednika Mittererja.

- Kdo ste vi? - je uslužno vprašal.
- Enoletni prostovoljec, priglašam se pokorno.
- Niste videli, da delam?
- Na ukaz, nisem vedel.
- Počakajte na hodniku, dokler vas ne pokličem.
- Vsekakor, gospod narednik.

Uradni naziv za narednika pri lovcih je bil starešina lovcev. Po polurnem čakanju je zaklical, naj vstopim:

- Predstavite se! - mi je trdo ukazal.

Po predpisih sem se predstavil. Zelo pozorno me je poslušal in me samo to vprašal, kaj sem po poklicu. Verjetno ni mogel razumeti, kakšen poklic je medicince.

Kasneje je med kajenjem pipe z malo blažjim glasom povedal, s kakšno rečjo se ubada že od jutra. Pripravil naj bi poročilo o orožju, nabojnicah in drugi opremi stotnije in črtanje mu nikakor ni uspevalo.

- Strašno, - je hripavo govoril z tirolskim naglasom, - v pisarni ni enega poštenega ravnila. Eno leto že prosim in urgiram zanj, pa doslej še odgovora nisem dobil ... Grozljivo ... S tem ravnilom se ne da delati. Takšno je kot stara žaga. Komandirja stotnije kapetana Scaccigina ne skrbi oprema pisarne ... Ne skrbi ga prav nič ... Tole tabelo sem spet pokvaril, lahko že spet, v tretje, začnem s črtanjem.

Malo sem premislil in stekel v bližnjo papirnico, kjer sem izbral brezhibno ravnilo. Jaz, revni študent, prostovoljec, bom podaril cesarsko-kraljevi zakladnici ravnilo za štiri krajcarje. Plačal sem in pohitel nazaj. Ravnilo sem kot kakšno žrtev skromno položil na pisalno mizo. Starešina lovcev Mitterer je z dolgimi, suhimi pegastimi prsti prijel novo ravnilo. Pogledal me je bežno, pordelih lic in potem s pogledom nežno pobožal ravnilo.

Ugaslo pipo je vzel izmed porumenelih zob in zamrmral:

- Hm ... hm! ...

Gotovo je pozitivno sprejel, da je novinec, prostovoljec z eno samo potezo razrešil njegov enoletni problem. Bil je očitno ganjen, vihal je svoje redke rdeče brke in spet začel na moč nerodno črtati.

Boječ se sem se oglasil:

- Morda bi mi dovolili, gospod narednik, da izčrtam jaz?

- Hm ... Kaj ste po poklicu?

- Medicinec sem.

- Sprašujem vas, kaj ste v civilu?

- Želim postati zdravnik. Za doktorja se učim.

Široko je zamahnil z lopatasto, pegasto kosmato roko. Prižgal je pipo, globoko vzdihnil in mi podal svinčnik in papir čez mizo.

Vedno sem dobro risal. Potrebno sam izčrtal v pičlih petih minutah. Naredil sem brezhibno. Tudi starešina lovcev je bil zadovoljen.

- Kaj ste po poklicu? - je spet vprašal in me gledal s široko odprtimi očmi.

- Medicinec.

- Hm ... hm ... - je dejal in zmajal z glavo. - Kaj takšnega si o vas nisem mislil ...

Tako sem maja 1907 za štiri krajcarje kupil prijateljstvo divjega narednika Mittererja.

Že kot gimnazijec sem se zelo ambiciozno poleg nemščine učil angleški jezik. Nekako mi je ležal in z lahkoto sem se učil. V Salzburgu sem dobil priložnost, da znanje angleščine še utrdim in izpopolnim. Časa sem imel na pretek. Razvit turizem mi je omogočal praktične vaje. Med turisti je bilo veliko Angležev, ki sem jih v prostem času vodil po mestu in okolici kot

vodič amater. Razkazal sem jim izvire Hellbrunn, čudovite vodomete, razkošni vrt Mirabell, prvo gledališče na prostem, kjer je oblikovano grmovje nadomeščalo kulise. S turisti sam šel v znamenito staro cerkev, kjer so poslušali glasbo zvonov. Angleže sem peljal na grad Hochensalzburg, od koder so lahko videli s snegom pokrite vrhove Alp, Untersberg, Gaisberg in hrib Kapuciner. Odpeljal sem jih v pivovarno Augustiner, ki je delovala v jami in kjer so obiskovalci lahko poskusili vrhunsko pivo Bakk iz kamnitih vrčev, ki so jih pred tem sami pomili v topli vodi.

Na hribu Kapuciner je bila majhna klop, s katere se je odpiral čudovit pogled na rečico Salzach in Gaisberg. Tam sem se učil naglas. Namesto cesarsko-kraljevih službenih predpisov sem se učil angleško. V izvorniku sem bral knjigo takrat najljubšega pisatelja Oscarja Wilda "Slika Doriana Graya". To mi je pomagalo prenesti butasto breme cesarsko-kraljeve vojaške discipline. Splošno znano je bilo, kakšna stroga disciplina velja pri tirolskih lovcih in da je treba ukaze izpolnjevati brezpogojno. Toda jaz sem bil dokaj nediscipliniran civilist in to sem tudi ostal. Težko sem se uklonil vojaški disciplini in "drilu". Pozneje so me le povišali v čin kaplarja, kar je pomenilo beli zvezdici na zeleni uniformi.

Na vaji s polkom sem se kot krilni podčastnik pri maršu ognil luži. Seveda so mi drugi vojaki sledili. Strnjena kolona vojakov je zavalovala kot morje. Pozneje me je polkovnik grdo oštel. Drugič, ko smo imeli vaje v hribih, sem zamudil podčastniški sestanek. Ko se je oglasil rog, so vsi bili na mestih in so samo mene, prostovoljca, čakali, da v obcestni krčmi spijem pivo. Polkovnik me je s čistine na hribu opazoval z daljnogledom in mi žugal s palico.

Pritekel sem na čistino in se priglasil. Polkovnik je rdeč kot puran s palico tolkljal po škornjih.

- Katera stotnija? - je z visokim tenorjem zarjovel name.
- Tretja stotnija.

- Kapetan Scaccigino! Jutri s smrkavcem na raport. Zapreti ga je treba, dokler ne počrni in se ne nauči, kaj je disciplina v cesarsko-kraljevi vojski.

- Vsekakor, gospod polkovnik! - Kapetan, majhni, debeli Italijan, je po predpisih udaril s petami.

Naslednji dan sem se bled in razburjen priglasil na četni raport. Črnolasi, debelušni kapetan, je krožeč okrog mene, jezno pihal in mi pod nosom mahal z jahalno palico.

- Prostovoljec! Ne uide vam najmanj deset dni samice. Razumete?

- Vsekakor, gospod kapetan.

- Ne samo, da niste izvršili ukaza, ampak ste sabotirali ... Da, da, Dienstverletzung*! Najmanj deset dni samice. Jasno! ... Je res?

- Vsekakor.

- Razumete?

- Vsekakor razujem, gospod stotnik.

- Ukazano vam je bilo, da se takoj zglasite na sestanek. Tam so polkovnik, vsi častniki in podčastniki čakali, da gospod prostovoljec spije pivo ... Glas roga je enak zapovedi. Kot bi vam jaz osebno ukazal "na levo krog", "na desno" ... Je tako?

- Vsekakor.

- Torej deset dni stroge samice. To vam pripada. Ampak, zdaj prihaja najboljše ... Jaz, kapetan Scaccigino, že šestnajst let čakam, da me povišajo v majorja. Zastonj čakam. Prvega maja me spet niso povišali ... Me razumete?

- Popolnoma. Vam na uslugo, gospod kapetan.

- Zdaj bodite zelo pozorni, prostovoljec! ... Jaz, rojeni Italijan, nezanesljivi kapetan, naj vzdržujem disciplino v prekleti cesarsko-kraljevi vojski? Jaz, stotnik Scaccigino, ki že šestnajst let zastonj čakam na napredovanje? Ha ... ha! Figo! Še na misel mi ne pride! Oproščeni ste kazni ... Voljno, in zaradi mene lahko greste v pekel ...

* Zanemarjanje dolžnosti (op. prev.).

Oddahnil sem si: oproščen sem kazni. Zdaj se lahko veselim prvega zmenka s prikupnim, zgovornim avstrijskim dekletom v vrtu Mirabell.

V istem bataljonu z menoj, samo v drugi stotniji, je služil Pal Pajzs, državni prvak v mečevanju. Tudi on je bil medicinec. Nekega dne, ko sva šla po mostu preko rečice Salzach, nama je nasproti prišel kosmati, toponosi gizdalin zelo neurejenih las.

Pajzs je na glas pokomentiral neznančev videz:

- Poglej ga, gizdalin je videti tak kot kakšna opica ...

Neznanec je bil Madžar. Po krajšem prerekanju sta si izmenjala vizitki. Dvoboj! Pajzs je o dogodku obvestil nadrejenega stotnika. Sekundanta sta se dogovorila za dvoboj s sabljami.

Stotnik je bil najboljši sabljač v bataljonu. Takoj se je ponudil prostovoljcu Pajzsu, da ga podučí v sabljanju.

Na preizkusu znanja je moj kolega skoraj izsekal svojega stotnika. Navzoči so iskreno pomilovali oficirja, ki se je resnici na ljubo dobro branil. Dvoboj so takoj preklicali in ukazali, da se viteški spor razreši mirno, z opravičilom. Pajzs se je opravičil in pojasnil, da pripomba ni bila mišljena kot žalitev. Civilist je sprejel opravičilo, še toliko raje, ker je medtem izvedel, da ima opraviti s prvakom v sabljanju. Takoj po dogodku je s prvim vlakom odpotoval domov.

Nedolgo po "sabljaški aferi" sem spet prišel navzkriž z cesarsko-kraljevo disciplino.

Narednik Mitterer je očitno pozabil na moje velikodušno darilo, ravnilo za štiri krajcarje, in me nepričakovano določil za poveljnika straže v vojaškem zaporu. To je bil edini vojaški zapor v celi garniziji. Bil je v stari trdnjavi na hribu. Medicinci se nismo učili pravil cesarsko-kraljeve vojaške službe, splošno znanih kot "Reglame". Zapor je bil poln dezertarjev in tistih, ki so bili obsojeni na vojaškem sodišču.

Protestiral sem pri naredniku:

- Gospod narednik, nikar me ne postavite za poveljnika straže. Na to dolžnost smejo biti razporejeni samo podčastniki, ki so

seznanjeni s pravili vojaške službe in so izučeni za stražarje.

- Meni je vseeno, ali poznate pravila ali ne. Izurjeni ali ne, vi ste podčastnik kot vsi drugi: kaplar-lovec. In jaz potrebujem podčastnika, prav takšnega, kot ste vi.

Najprej sem mislil divjega narednika ukrotiti z zavojčkom tobaka za pipo, potem pa se mi je porodila druga zamisel.

- Počakaj samo, ti smrdljiva uš ... Boš že dobil svoje.

Opoldne sem prevzel poveljstvo in z dvanajstimi lovci in razvodnikom odšel po hribu navzgor do garnizijskega zapora, kjer smo zamenjali stražo. Ves čas mi je samo eno odzvanjalo v glavi:

- Počakaj samo, ti smrdljivi Mitterer!

Razvodnik, ki je že večkrat bil na straži, je razporedil vojake. Jaz sem se takoj zleknil na pograd in prespal celo popoldne. Zvečer sem spil črno kavo in po "večerji" sporočil razvodniku:

- Zdaj grem spat.

Razvodnika, bil je tirolski Italijan, je zmrazilo:

- Prosim, ne počnite tega, gospod kaplar.

- Grem spat in pika!

- Pomislite samo, zvečer bo prišel na obhod dežurni častnik.

- No, potem bo tukaj.

- In, če ne bo našel budnega poveljnika straže, ga bo dal takoj zapreti ...

- Naj me zapre. Ko me bo iskal, mu povej, da spim.

- Ampak ...

- Nič ampak! Vsaki dve uri menjavaj vojake, za drugo se ne brigaj.

Ulegel sem se na pograd, pokrili s pelerino čez glavo in zaspal. Okrog polnoči je prišel dežurni častnik na obhod. Bil je aktivni poročnik.

- Poveljnik straže! - je odmeval njegov močni glas.

Takoj sem se zbudil.

- Spi! ... - so v en glas odgovorili vojaki.

- Kaj?

- Spi.
 - Poveljnik straže garnizijskega zapora spi?
 - Tako je. Prespal je tudi celo popoldne.
 - Nepremično sem ležal, pokrit s pelerino.
 - Poveljnik straže! - je zarjovel poročnik z ukazovalnim glasom.
 - Pokonci!
 - Skočil sem s pograda in pozdravil.
 - Kaj ste delali, poveljnik straže?!
 - Spal sem, gospod poročnik.
 - In to kar priznate?
 - Zakaj ne bi?
 - Ali ne veste, da je to najhujša kršitev pravil službe? Dienstverletzung, in predpisana kazen sta dve leti zapora v trdnjavi?
 - Nisem vedel, gospod poročnik.
 - Tudi tega niste vedeli, da so v trdnjavi zaprti težki vojaški prestopniki ter da poveljnik straže ne sme spati na dolžnosti?
 - Nisem vedel.
 - Mar se niste učili pravil službe - "Reglame"?
 - Ne.
 - Kdo pa ste vi?
 - Enoletni prostovoljec, medicinec. Mi ne učimo "Reglame".
 - Pojma nimam o tem...
 - Kdo je bil ta vol, ki vas je postavil na tako odgovorno mesto?
 - Starešina tretje stotnije lovcev, Mitterer.
- Poročnik mi je ves iz sebe obrnil hrbet in jezen odšel. Za storjeni prekršek mi še las z glave ni zmanjkal. Kako je bil kaznovan narednik, si lahko samo predstavljam. Naslednja dva tedna me ni niti pogledal. Tretji teden je dobil odredbo o premestitvi v majhno mesto na Tirolskem. Pred odhodom se mi je še maščeval. Določil me je za praporščaka na vojaškem pogrebu.

Končalo se je "prekrasno" vojaško življenje.

Težkega srca sem se poslovil od prečudovite pokrajine. Še enkrat sem obhodil vrt Mirabell, poslušal glasbo zvonov v stari cerkvi. Poslovil sem se od zgovornih salzburških deklet, ki so s tako silno predanostjo oboževale čedne uniforme carskih lovcev. Še enkrat sem si v spomin vtisnil v nebo segajoče vrhove gora, vso to romantično pokrajino, in se zaobljubil, da bom še prišel nazaj, toda v civilu. Takole sem se poslovil od mesta: nasvidenje, Salzburg!

4. DOKTOR MEDICINE

Paradno salzburško vojaščino je zamenjala sivina civilnega življenja. Izvlekel sem stare obleke in na novo začel neutrudno življenje študenta. Za moje preživetje ni več skrbela država. Zdaj sem za to moral poskrbeti sam. Večno juho in praženec so spet zamenjali ocvirki.

V tistih časih je vrhunec doseglo "tulipansko" gibanje. Bojkotirali so uvoženo industrijsko blago pod geslom: Madžarom madžarsko. Gibanju so vdahnili življenje mladi nacionalisti. Nosili so priponke v obliki tulipana in organizirali ognjevitte manifestacije pred uredništvom časopisa "Narodna beseda". Zahtevali so ukinitve časopisa in med drugim svobodo tiska. Policijske enote skorumpirane oblasti so prestopile na stran mladih nacionalistov. Spominjam se kolega med vrstniki, pisal se je Berkes. Bil je edinec in član takratne socialdemokratske stranke. Pripadniki tulipanov so se na univerzi sprva samo distancirali od njega, kasneje so ga v predavalnici celo pretepli. Na vodilne socialističnega gibanja so gledali kot na gobavce in so jih nenehno preganjali. Zakaj se je vlada bala socialdemokratov? Ti pravzaprav niso želeli spremeniti državne ureditve niti niso pripravljali vojne ali kogarkoli ubili. Zahtevali so splošno pravico do tajnega glasovanja in pošteno plačilo za opravljeno delo. Zdi se, da sta tudi širjenje volilne pravice in zahteva po tajnosti glasovanja bila za vlado prenevarna. Spominjam se, da so se sklicevali na to, da tajnost ni v značaju madžarskega naroda ... Seveda je vlada z javnim glasovanjem natančno nadzorovala politična stališča delavcev in "prestopnike" kaznovala z odpuščanjem.

Na volitvah se je nemalokrat zgodilo, da so v imenu ohranjanja svetovnega miru orožniki z bajoneti obvladovali množico, ki je zahtevala uresničitev svoje volilne pravice.

Ljudje so na zapletene politične odnose v času boja za preživetje odgovarjali z množičnim izseljevanjem. Med amerškimi izseljenci so le majhen del predstavljali pustolovci in iskanci sreče. Večino je boj za obstanek prisilil, da poiščejo preživetje onstran morja.

Ko je moj letnik začel s kroženjem po kliniki, se je število študentov prepolovilo. Od štirih kolegic so se tri poročile. Najlepšo, plavalasko Amalijo, je oženil asistent profesorja anatomije.

Klinični predmeti so nas od vsega začetka najbolj zanimali, še posebej kirurgija. Velike operacije smo sprva gledali z galerije. Skoraj vedno smo pripeljali kakšnega "pravnikarja" in se prešerno zabavali, ko so gosti ob pogledu na kri po vrsti omedlevali. Takšnega gosta smo z veseljem in hrupno takoj odnesli ven na zrak.

Kirurgijo me je učil profesor Dollinger, kirurg evropskega slovesa. Čeprav jih je štel že čez šestdeset, je s svojo delazmožnostjo in spretnostjo krepko prekašal mlade. Po vsaki uspešni operaciji je z maniro velikega igralca žel hvalospeve študentov. Nemalokrat se je zgodilo, da je dan po uspešni operaciji naročil asistentu:

- Holzwarth, pokažimo prosim, študentom bolnika, ki smo ga včeraj tako uspešno operirali. Pripeljite ga!

Asistent nekaj prišepne na profesorjevo uho.

- Oh ... - zlahka izusti kirurg, - pokažimo potem enega drugega bolnika. Mogoče tistega po operaciji črevesja.

Asistent mu nekaj prišepne, še bolj potihlo.

- Tja, ja ... ja, - izusti profesor, - potem prosim, nadaljujmo z

naslednjo operacijo. - Nakar se lahkotno zasuka okrog svoje osi in si že umiva roke.

Dobro smo razumeli asistentov šepet: operacija je uspela, vendar je pacient umrl. Napake nikoli ne išči pri operaterju, ker je vedno pri operiranem.

Rad sem imel starega Genersicsa, profesorja patologije. Bil je svojeglav ekscentrik in zelo izobražen. Vsakega nerodnega študenta je takoj razglasil za morilca. Njegov priljubljen stavek je bil:

- Iz vas ne bo nikoli zdravnik, temveč navaden morilec.

Zgodilo se je na patologiji. Skupaj s kolego sva vadila prsni pristop na moškem truplu. Truplo je bilo že dodobra posušeno, tako da so nama ostre kosti poškodovale hrbtišče rok. Približno istočasno sva ugotovila, da nama roke krvavijo. Moja ranjena desnica se je vnela in močno otekla. Čez nekaj dni se je vnetje popolnoma pozdravilo. Kolega ni imel takšne sreče. Rana se je kmalu zagnojila in dobil je zastrupitev krvi. Čez nekaj tednov so mu amputirali desno zgornjo okončino.

Profesorski kolegij je določil, da s sobote na nedeljo opravljamo prakso v nujni službi na sloviti peštanski reševalni postaji. Štiriindvajseturna pripravljenost je vključevala dobro hrano in plačilo, povrhu tega smo se pa še veliko naučili. Ob delu na reševalni postaji smo postali samostojni. Tako smo kot mladi medicinci zgodaj pokukali v najgloblje skrivnosti človeškega življenja.

Dežural sem na reševalni postaji, ko je zazvonil telefon. Predmestno redarstvo je sporočilo, da je v tovarni plina prišlo do nesreče. Prosili za posredovanje dežurnega zdravnika. Dežurni sem bil jaz - študent četrtega letnika medicine. Z reševalnim avtom smo v nekaj minutah oddrveli na prizorišče nesreče. Na moje veliko presenečenje je na vratih razdejane tovarne čakal sam direktor.

- Gospod doktor, za božjo voljo pohitite, - je hlipal. - Pripetila se je strahotna eksplozija. Trije so mrtvi in deset je ranjenih.

Pohitite ...

Grozljiv prizor se je prikazal pred menoj: trije opečeni in na pol nagi delavci mrtvi in več kot deset opečenih, javkajočih ranjencev. Jaz sem bil sam z enim bolničarjem, lahкими nosili in opremljen z reševalno torbo.

- Rešite te ljudi, - je moledoval nek uradnik.

- Sina mi rešite, - je jadikoval star delavec sajastih lic.

- Samo hitro ... hitro.

- Kje je telefon? - sem se obrnil k direktorju.

- Menda ne boste zdaj telefonaril? - se je obregnil obme.

Planil sem k telefonu. Bolničar je že začel oskrbo opečenih z oljnatimi povoji. Mobiliziral sem celotni urgentni center s kar nekaj zdravniki. Ko sem zaključil z oskrbo prvega pacienta, so na pomoč prišli reševalni avtomobili in pet zdravnikov s potrebno opremo. Za uspešno reševanje sem bil pohvaljen.

Ob svitu istega dne so klicali zaradi kolapsa na Podmanitzkyjevi ulici. Na pločniku pred neko hišo je omedlela delavka. Šel sem sam. Pred vhodom v hišo, iz katere so klicali, je na asfaltu ležala ženska. Bilo je zelo mrzlo. Ženska je rojevala. Porod sem vodil kar na pločniku. Tako hitro se je vse dogajalo, da časa za transport dejansko ni bilo. To je bilo moje prvo samostojno vodenje poroda. Novorojenčka smo zavili v odejo in skupaj z materjo odpeljali v bolnišnico Rokus. Kasneje sem zvedel, da sta bolnišnico zapustila zdrava.

Ob neki drugi priložnosti sem vodil porod na razcapani odeji v hlevu. Vse se je dobro končalo. Ženska ni dobila niti vročine. V porodnišnici, vsej sterilnosti navkljub, pogosto pri otročnicah ne morejo preprečiti nastopa vročine.

Nedvoumno je to bila dobra šola, šola za vse življenje. Ustreznega ravnanja v vsaki situaciji smo se naučili na urgenci. Enkrat pri tramvajski nesreči, drugič pri poskusu samomora, vsakič je bilo treba učinkovito nuditi prvo pomoč.

Neke zimske večeri istega leta so me poklicali v stanovanje slavne operetne primadone. Prišlo naj bi do zastrupitve s

plinom. Na veliki postelji v razkošno urejeni spalnici sem našel nezavestni osebi, primadono in direktorja operete. Iz odprte pipe plinske peči je iztekal smrtonosni plin. Primadona se je kmalu sama ovedla. Napol mrtvemumu moškemu sem le z veliko truda uspel povrniti življenje.

Živo se spominjam še enega nenavadnega gledališkega večera.

Priletni gospod, stalni zdravnik Ljudskega gledališča, je telefoniral na urgenco prijatelju in ga prosil, naj ga nadomesti na večerni predstavi. Zdravnik je sprejel, vendar je nekaj nujnega prišlo vmes in je mene, študenta četrtega letnika medicine, pooblastil za zamenjavo.

- Pojdi brez skrbi, - je rekel z nasmehom, - dela tako ne bo in si boš v miru ogledal predstavo.

Veselil sem se brezplačnega ogleda iz tretje vrste v parterju levo. Oboževal sem gledališče. Dotlej sem si predstave lahko ogledal le stoje ali z oddaljenih cenениh sedežev.

Usedel sem se v naslonjač in kot dežurni zdravnik Ljudskega gledališča užival v prvem dejanju. Na začetku drugega dejanja se mi je za hrbet prikradel razvodnik in mi na uho zašepetal:

- Gospod doktor, prosim, bodite tako ljubeznivi in pojdite za oder.

Sprva sem mislil, da gre za pomoto. Prestrašeno sem se ozrl in kmalu spoznal, da sem jaz tisti "gospod doktor".

- Kaj se je zgodilo? - sem vprašal v naglici.

- Ne vem, ampak dežurnega zdravnika želijo.

Odločno sem rekel:

- Vodite me!

Vso pot mi je rojila po glavi možna blamaža, kajti pri sebi sem v žepu imel samo stetoskop.

Po vijugastih, slabo osvetljenih hodnikih sva prišla za oder. Tam me je sprejel suh, skuštran moški:

- Izvolite sem, gospod doktor ... Tereziji Csillag je slabo. Obhaja jo slabost, napadi se vrstijo v kratkih časovnih presledkih.

V garderobo milostljive gremo ... Tukaj prosim, pazite, tri stopnice so ... Izvolite ...

Terezija Csillag, takrat popularna dramska umetnica, je sedela v naslonjaču in omedlevala.

Za hrbtom ji je stal mladi Ferenc Herczeg. Počutil sem se zelo nelagodno v večerni obleki. Poleg igralka je bila garderoberka, ki ji je vsa bleda in tresoča se molila pod nos neko dišavo.

- No, to ne bo nič nevarnega, - sem pomislil.

Takoj mi je bilo jasno, da starajoči se igralki težave dela "minevajoča postava", ker ji je život kot oklep neusmiljeno tiščal steznik.

Ukazal sem garderoberki, naj ji takoj popusti steznik. Divine modre oči so mi v hipu namenile kratek hvaležni pogled. V prsnem žepu sem našel aspirin in ji ga dal. Malo škropljenja s kolonjsko vodo in slabost je minila. Inšpicient je oznanil, da prihaja čas za igralkin nastop.

Ponovno me je hvaležno pogledala. Prisiljeno se mi je nasmehnila, prijateljsko stisnila roko in koketno zašepetala:

- Bohlonaj, gospod doktor, srčna hvala ...

Nikoli več se nisva srečala. To je bil moj prvi in zadnji nastop v vlogi gledališkega zdravnika.

Približevali so se dnevi rigoroza.

Utihnile so muze, zamrla je ljubezen, nastopili so težki dnevi. Učil sem se z vsemi močmi. Rezultati niso izostali: v triindvajsetem letu starosti sem postal doktor medicine.

Še sam ne vem, na koliko naslovih sem beračil, da naberelem za promocijo potrebno vsoto. Na koncu se mi je le posrečilo. V trgovini z rabljenimi oblačili sem si sposodil frak za eno dopoldne. Ničvredni frak je bil ozek, komaj sem ga oblekel, vendar za to priliko je kar ustrezal. Praznično oblečeni dekani so sprejemali doktorje. Pompozna promocija se je končala.

Nekako omotičen sem šel dol z odra. Slabo sem se počutil v neudobnem fraku.

Na ulici pred avlo sem prišel k sebi. Deževalo je. Nekaj časa sem prezebel postopal v ozki praznji obleki z bolečo praznino v žepih. Šele zdaj sem čutil, kako veliki Nihče sem: dr. med. Revščina mi je kalila veselje.

Vedel sem: spet moram začeti znova.

5. NOVA BOLNIŠNICA JANOS IN VELIKI MESTNI SANATORIJ

Prvo službo sem dobil v bolnišnici Janos. Z njo ni bilo narobe nič drugega kot samo to, da ni bila plačana. Ponovno sem bil v godlji. Ponošene obleke so se mi trgale na hrbtu, le srajce so še bile v enem kosu. Živel sem kot podnajemnik. Ko me je stanodajalka zalotila pri pranju spodnjega perila, je počilo. Stara babnica je očitno komaj čakala priliko. Napela mi jo je o tem, kakšen je bil prejšnji podnajemnik, zelo spodoben trgovski pomočnik, v primerjavi z menoj pravi gospod. Ta ne bi nikoli tako škropil po tleh. Prtljago je imel vedno zloženo. Predvsem ni pral v sobi. Kako lepe obleke je imel, v omari fino spodnje perilo ... Kar naprej in naprej je govorila, češ da jaz vedno delam nered, komaj dohaja pospraviti za menoj. Sicer pa, naj ji čimprej izplačam dvomesečno najemnino!

Na srečo sem, kot po naključju, dobil plačano službo v sanatoriju Varosmajor zraven bolnišnice, v kateri sem delal zastonj. Prejel sem celo predplačilo za mesto zdravnika sekundarija, zraven pa še prehrano in stanovanje. Delal sem popoldne. Moj šef je bil znani peštanski profesor, internist, ki je hkrati vodil internistični oddelek na polikliniki.

Takrat se je v sanatoriju zdravil Endre Ady. Na zdravljenje alkoholizma ga je pripeljal prijatelj Lajos Hatvany. Pesnik je bil popolnoma zanemarjen, po cele noči se ga je nalival po gostilnah, potem pa blodil po mestu, vse le za to, da je zjutraj ponovno nadaljeval s pijančevanjem. To se je dogajalo na vrhuncu nepriljubljenosti velikega pesnika. Morda je v alkoholu utapljal žalost. Sifilitično vnetje aorte je zdravilo

pet primarijev, vsi brez vidnejšega rezultata. Včasih je v sobi za obiske s pogledom na vrt osamljen za mizo pisal pesmi. Obiskov skorajda ni imel. Redki so se zanimali za pesnikovo zdravje. Poleg Lajosa Hatvanyja še Bela Revesz, Lajos Biro, Bela Reimitz in mojster peresa, večni boem Teglas.

Ady je bil popolnoma hripav. Ko sem mu enkrat omenil, kako slabo napreduje njegovo zdravljenje, me je samo pogledal s široko odprtimi rjavimi očmi in žalostno odmahnil:

Pusti, doktorček, - je povedal prijazno, čeprav z grenkim nasmeškom, - tako ali drugače mi ni pomoči. Hripav bom umrl, menda sem že v zibelki hripavo jokal ...

Šef je enkrat sprejel na zdravljenje bolnico s podeželja. Mlado žensko je mučila zgaga in profesor ji je predpisal prašek beladone. Naročil ji je, naj zaužije trikrat dnevno eno dozo praška pred jedjo. Pacientka je odpotovala domov.

Naslednjega dne popoldne se je profesor med vizito nenadoma obrnil k meni:

- Kolega, - je namrščeno rekel, - zdi se mi, da sem včeraj oni gospe napačno napisal recept. Namesto dveh miligramov beladone sem napisal dvajset miligramov. Dvajset miligramov na dan bi še šlo. Problem bo, če to zaužije trikrat. Nisem si zapisal njenega naslova, da jo obvestim o smrtni nevarnosti.

Minilo je nekaj več kot štirinajst mučnih dni. Ženska se oglasila na kontrolo. Obraz ji je zadovoljno žarel, očitno se je dobro počutila.

- Imate pri sebi recept, ki sem vam ga predpisal? - jo je vidno živčen vprašal šef.

- Seveda, - mu je odgovorila in začela brskati po torbici. - Izvolite, prosim.

Šef ji je skorajda izpulil recept iz rok. Točno tako je napisal, kot je rekel. Namesto dveh dvajset miligramov. Lekarnar je zraven

doze z rdečo tinto naredil klicaj, kot je bilo v navadi pri visokih dozah, in s tem naznanil, da se na ta recept zdravilo več ne izda.

- In kako se počutite, draga gospa? - jo je vprašal profesor skoraj prestrašeno. - Vam ni bilo nič slabo?

- Joj, gospod profesor, - se je navdušeno odzvala ženska, - ne vem, kako naj se vam zahvalim za vašo dobroto ... Praški so popolnoma pozdravili moje težave s trebuhom. Blagoslovljeni bodite, gospod profesor. Zelo, zelo sem vam hvaležna. Popolnoma sem se pozdravila.

- In niste imeli nobenih težav, denimo, da bi vas sililo na bruhanje, ko ste zaužili prašek? - jo je spraševal.

- Ne, zelo dobro mi je del, vendar ...

- Vendar?

- Vendar samo eno samo dozo sem posodila sosedi in je po njem skorajda umrla. Odpeljali so jo v bolnišnico in ji komaj, šlo je za las, rešili življenje.

Bila je pomlad, prekrasni maj. Drevje na malem Švabskem brdu in okrog sanatorija se je olistalo. Povsod je bilo spet vse zeleno. Nisem več jedel dvojne porcije ocvirkov, temveč sem v izvrstni sanatorijski jedilnici užival v večerni predjedi na čistem belem prtju. Čeprav sem jedel med anemičnimi bolniki in tistimi brez teka, me to ni prav nič motilo. Vedno sem bil prvovrstni jedec in zaradi tega nisem bil nikoli v zadregi.

Petindvajseti maj, moj rojstni dan. Zaključil sem popoldansko vizito. Ležeči bolniki so dobili potrebne injekcije in predpisana zdravila. Ostala je samo še ena elektroterapija. Upokojeni minister je prihajal približno okrog pete ure popoldne. Elegantnega starega gospoda sem sprejel v terapijski sobi. Slekel se je do pasu in pričel sem s faradizacijo.

Nenadoma na okno potrka bolničar:

- Gospod doktor, pripeljali so novega bolnika ...
- Se opravičujem, hitro bom nazaj, - sem se obrnil k upokojenemu stričku, - sprejem bolnika, zelo pomembno, veste, tako delo je ...
- Samo izvolite, izvolite ... - je galantno odgovoril stari gospod, - bom počakal.

In tak, kot je bil, nag do pasu, se je presedel v naslonjač.

Oddrvel sem v sprejemno pisarno, kjer sta na sprejem čakala namesto enega že dva nova bolnika.

Sprejel sem ju, pospremil v nadstropje in razporedil v proste sobe. Nisem še končal z navodili bolničarju, ko me je poklicala gospodična iz pisarne:

- Gospod doktor, telefon.

Ironično se je smehljala.

- Kdo me želi?

- Žvrgoleč sopran ... - in že mi je kazala hrbet.

- Ženski glas? Katera me zdaj išče ob nepravem času? - sem momljaj in že letel po stopnicah k telefonu.

- Halo! Kdo je tam? Vi ste, Ilonka? Poljubljam vam roko.

In je stekla večminutna debata. Pogovarjala sva se in pogovarjala in na koncu domenila: dobiva se ob sedmih zvečer na otoku Margit pred velikim gostiščem. Točno ob devetnajsti uri!

Odložil sem slušalko. Narekoval sem podatke bolnikov za sprejemno knjigo. Poklical sem šefa in mu poročal o sprejemih. Ura je bila šest popoldne. Telefon je zazvonil. Vrata iz bolnišnice Janos sporoča, da sem jutri zvečer dežurni pri njih.

Samo stopil sem iz pisarne, je že zazvonil telefon.

Gospodična mi z običajnim smehljajem ponuja slušalko:

- Gospoda doktorja želi en alt ...

Zamišljeno sem prijel slušalko:

- Halo! Vi ste, Marija? - in na novo se je začelo desetminutno čvekanje. Ženske so že takrat bile neutrudne pri telefoniranju.

- Kdaj se snideva, Marija? Še sam ne vem ... Jutri sem dežuren ...

Pojutrišnjem pa mislim, da utegnem ...

Od samega telefoniranja sem bil že krepko utrujen. Poklical

sem še v lekarno in naročil zdravila in cepivo.

- Kje imam klobuk?

Osemnajst trideset, še preobleči se moram. Ob devetnajstih me na otoku čaka Ilonka, ki ljubi točnost.

- Kje je klobuk?! ... Nestrpno sem se drl na hodniku. Ni ga bilo. V nadstropju po bolniških sobah sem tudi iskal. Spet nič.

Na moje vpitje se prikazala sestra Rdečega križa na zgornjem hodniku:

- Sestra zlata, ste slučajno videli moj klobuk?

- Menda je v sobi za elektroterapijo, - slišim monotoni, brezvoljni glas bolničarja. - Tam sem nazadnje videl gospoda doktorja z njim. In je že izginil po opravkih.

- Ha, - možno je ... - sem pomislil in že letel po stopnicah v pritličje. - Že deset čez pol sedmo je, pa še preobleči se moram ... Stopil sem v sobo. Skoraj me je kap: moj napol slečeni upokojeni minister je sedel v fotelju tako, kot sem ga zapustil. Videti je bil kot odvržen spomenik.

Nanj, človeka, sem popolnoma pozabil. Zaradi mene bi do jutra tam sedel, če bi ne pogrešal klobuka.

- Oprostite mi, prosim, zaradi čakanja ... Iskreno se opravičujem ... - Jecljal sem od sramu.

- Nič takega, mladi mož, - je rekel, - upokojenec sem, časa imam na pretek.

Tam sem porabil naslednje pol ure ... Klobuk je seveda res bil na okenski polici.

Na zmenek sem prišel z enourno zamudo.

Kako sem jih slišal od objokane Ilonke, ki je zvesto čakala name, rajši ne povem.

Zaman, bila je pomlad, jaz mlad, le petindvajset sem jih štel.

6. "BOHLONAJ"

Še pomislil nisem na to, da bi o svojih mladih kolegih v bolnišnici Janos slabo govoril. Do kolegov sem vedno gojil tovariški odnos. V najslabšem primeru sem bil nevtralen. Naj mi zdaj ne zamerijo, če izdam, da mi tega niso vsi na enak način vračali. Naj se natančneje izrazim: bili so nevoščljivi. Verjetno razen zdravniškega ni poklica, kjer bi v tolikšni meri kraljevala nekakšna histerična nevoščljivost med kolegi. Z drugimi besedami: strokovna nevoščljivost. Vzemimo na primer, da v istem okolju delata dva zdravnika. Prejali slej se grdo sporečeta in nič več ne komunicirata drug z drugim. Postaneta smrtna sovražnika. Tudi okolje se razdeli na pol. Vsaka stran svojega zdravnika hvali, drugega pa graja in blati. Tekmovalnost v takšni obliki je moč opaziti samo še pri operetnih primadonah. Tudi med mladimi zdravniki v bolnišnici je obstajala takšna poklicna ljubosumnost, čeprav samo v kali.

Zgodilo se je spomladi 1911. Bil sem dežurni v bolnišnici. Dežurstvo je bilo dokaj dolgočasno. Med listanjem angleške slovnice se mi je prikradel sen na oči.

Polnoč je že odbila, ko je vratar potrkal na moja vrata:

- Gospod doktor, - je dejal vznemirjeno, - pred bolnišnico je parkiran osebni avto. Šofer, moj svak, ponižno prosi za doktorja. Rad bi, da greste na hišni obisk.

- Veste, da bolnišnice ne smem zapustiti? Menda je kateri od kolegov doma?

- Sem se že pozanimal ... Nikogar ni. Vsi so v mestu.

- V Pešti je dosti zdravnikov.

- Pravi, da je bil povsod. Nobenega ni dobil doma. Človek se

duši, mogoče je že umrl.

- Bolnišnica ne sme ostati brez zdravnika. Napotite ga na zasebnega doktorja.

Vratar mi ni dal miru. Ne bo treba daleč, par minut z avtom. Zagotavlja mi, da ne bo nič narobe. Samo rešim naj človeka zadušitve.

Jezno sem pograbil torbo, v kateri sem imel nekaj novih inštrumentov, med drugimi tudi dolge ginekološke prijemalke in brizge. Odločno sem rekel:

- Pojdim!

Avto je skorajda poletel po pustih, širokih ulicah Budima. Čez nekaj minut je šofer ustavil pred veliko novo večnadstropno hišo za gledališčem Vigh. Stekla sva po stopnicah v prvo nadstropje. Vrata stanovanja so bila na stežaj odprta. Povsod kristalni lestenci in razkošne sobe, bleščeče razsvetljene. Sobarica naju je peljala v spalnico, zastrto s težkimi zastori, ki so zjutraj preprečevali vstop dnevni svetlobi.

- Ali je gospod direktor še živ? - je zasoplo spraševal šofer.

Na postelji je ležal močno predebel štiridesetletni moški in se dušil. Njegov od napihnenosti zmaličen obraz je bil vijoličen. Videti je bil kot utopljenec. S plešaste glave in debelega vratu z nabrekli žilami je v potokih curljal znoj. Še malo, pa bi nehal dihati.

Na kavču je razkuštranih las in nezavestna ležala mlada žena. Zraven kamina je sobarica tiho smrkala. Resnično ni kazalo izgubljeni časa. Po krčevitih trzljajih nosnic sem vedel, da je pri umirajočem cirkulacija že zelo šibka. Še sam ne vem točno, kaj me je takrat napeljalo, da sem bolniku pogledal v žrelo.

Z loparčkom sem mu odprl usta. Pod močno svetlobo sem opazil vatni tampon na poklopcu sapnika. Za mezinec debeli tampon je zapiral dihalno pot. Z novo ginekološko prijemalko sem prijel in previdno izvlekel četrtrmetrski kos vate.

Sledilo je umetno dihanje in življenje se je počasi vrnilo v bolnika. Dihanje in krvni obtok sta se normalizirala. Tudi

strašna oteklost obraza je postopoma izginila. Do končnega izboljšanja bo prišlo samo po sebi. Zdravniške pomoči za dokončno okrevanje ni več potreboval.

Z milostljivo se nisem dolgo ukvarjal. Glavni vzrok za omedlevico, strah, je izginil. Ko se je možu povrnila moč govora, je ona pred ogledalom že urejevala stolpičasto pričesko. Ko ni bilo več smrtne nevarnosti, se je tudi ženi povrnila moč govora. Povedala je, kako je prišlo do nočnega dogodka, ki bi se lahko končal s katastrofalnimi posledicami.

Prebogatemu lastniku tovarne s pohištvom in ogromne večstanovanjske najemne hiše je znani peštanski profesor operiral nos. Pri tem mu je v nos vstavil dolg tampon. Ponoči, med globokim spancem, je slabo vstavljeni tampon zdrsnil nazaj in popolnoma zaprl vhod v grlo in s tem tudi dihalno pot. Bolj se je trudil, da se reši tampona, ki ga je dušil, globlje je ta drsel in dušenje pospeševal. Tako veliki strokovni napaki od takrat nisem bil več priča. Možno je tudi, da je tovarnar pred tem malce več spil. Kakorkoli je že, zgodilo se je. Rešil sem življenje. Če bi samo minuto zamudil, bi lahko samo ugotovil smrt. Jasno, da sem bil zelo zadovoljen. Hvaležno so mi stiskali roke. Izprašali so me, kdo sem, kje delam. Gospa me je takoj zaprosila za vizitko in naslov. Dobesedno pobegniti sem moral pred zahvalami. Poslovil sem se.

Tovarnar se je topil v solzah in mi razneženo rekel:

- Bohlonaj, gospod doktor ... Bohlonaj ...

Odrvel sem nazaj v bolnišnico. Med potjo so se mi vrtoglavo porajale misli o dogodku. Kako sem se sploh spomnil, da pogledam v žrelo? Nezavestni možakar je spominjal na umirajočega za možgansko kapjo. V takšnem primeru bi bilo puščanje krvi prvi ukrep. Pa še kakšna sreča je, da sem pri sebi imel novo ginekološko prijemalko. S prsti sploh ne bi dosegel tampona ... No, vseeno. Sreča ali naključje, preživel je. Človeku sem rešil življenje.

Vratar me je nestrpno pričakoval. Ko sem končal s pripovedovanjem, je zmagoslavno zakričal:

- Samo, da vam je uspelo! Videli boste, ta človek je multimilijonar. Bogati boste.

Preostanek noči nisem več zatisnil oči. Spanec me je zapustil. Razburljiva nočna pustolovščina ni vsakdanja stvar. Pričakovani honorar ni bil tisti, ki mi je kalil pokoj. Zaradi denarja se nisem nikoli razburjal. Premišljeval sem o tem, kako ranljivo je človeško življenje in kako veliko vlogo dobimo v takšnem trenutku. Če bi samo minuto kasneje prispel, bi človek umrl. Še bog ga ne bi rešil. Mar človeka vse življenje usmerjajo takšna naključja? Bogataš si bo z denarjem kupil življenje? Resnično, če od njega dobim kakšno večjo vsoto, bom takoj velik kupček denarja poslal babici. Kako ji bo nekaj denarja prav prišlo. Poplačal bom dolgove. Poravnal bom tudi trideset kron, ki jih dolgujem sorodniku še od promocije. Če bo zadosti, bom šel na študijsko potovanje v Pariz in London. Vse je odvisno od tega, s kolikšno vsoto bo bogataš ovrednotil svoje življenje.

Vest o dogodku se je kot požar razširila med kolegi. Posamezniki so se skoraj požrli od zavisti. Zanimivo je, da so starejši sekundariji kuhali večjo zamero. Tako smo si stali nasproti, nekateri so grozili s prijavo, češ da sem med dežurstvom zapustil bolnišnico. Na srečo je bil direktor bolnišnice tovarnarjev dobri prijatelj. Tako se je vse skupaj končalo s pohvalo. Vratar je še dolil olje na ogenj rekoč, pred kolegi seveda, da bi bil tako spreten doktor, kot sem jaz, v ponos vsaki bolnišnici. Priporočil me je tudi nekaterim pacientom ... Samo to mi je še manjkalo. Število nevoščljivih se je iz dneva v dan večalo. Starejši sekundarij - internist, je z menoj govoril zviška, kolikor se je dalo. Na moč se je trudil, da me očrni pred šefom.

V jedilnici bolnišnice se je začela debata o tem, kolikšen honorar bom dobil od tovarnarja. Najglasnejši je bil dermatolog:

- Takšen poseg se doktorju lahko posreči samo enkrat v življenju.

- Jaz poznam tovarnarja, - je rekel ginekolog, - med najboga-
tejšimi v Budimpešti je. Toliko denarja ima, da še sam ne ve,
kam bi ga dal. Žena preživi celo poletje v najdražjem letovišču
in tam zapravlja denar, čeprav imajo na Švabskem brdu
prekrasno vilo.

- Neumne spremlja sreča, - je resignirano rekel asistent na ki-
rurgiji. - Šmenta, jaz že nimam takšne sreče.

Te pripombe me niso preveč razburile. Vsekakor so me v
jedilnici spravile ob tek. Ali sem morda bil preveč razburjen?
Ne vem. Denar, ki sem ga do takrat zaslužil, sem z lahkoto
zapravil. Niti segrel se ni v žepu.

Zdravnik s pljučnega oddelka me je ogovoril s simpatijami:

- Resnično si zadel terno. Na kolikšno posojilo lahko računam?

- je pristavil in me prijateljsko potrepal po ramenu. Ta se je
nenehno nahajal v "trenutnih" denarnih težavah.

Takšno zbadanje se je vleklo tedne.

Vznemirjen sem bil glede honorarja. Vse od dogodka sem
imel moreče sanje. V njih sem spet poskušal izvleči tampon in
vsakič mi je dušeci se odgriznil prste in sem se nalezel sifilisa.
Sanjal sem tudi, da sem na maturi. Vladni komisar je tovarnar
zabuhlega obraza. Hripavo govori:

- Padel je, ker ni znal naštetih značilnosti binomskih koeficientov.
Nezadostno!

Potem slišim glas profesorja matematike.

- To bi se moral naučiti.

Stokam v snu. Padel sem na maturi, nikoli ne bom postal
zdravnik ... Kaj pa je tam? Velika diploma z visečim pečatom.
Ni potrebe, da delam maturo. Saj sem že doktor ...

- To je torej resnica. Potem se požvižgam na maturo ... In se v
hipu zbudim ves prepoten.

Geza Csath je bil takrat pripravnik na nevropsihiatrični kliniki
Moravcsik. Nujno je potreboval manjše posojilo in se je resno
ujezil name, misleč, da sem pred njim utajil tovarnarjevo
nagrado. Nekega popoldneva me je peljal s seboj na vizito in

me s spretnim prijemom zaprl v sobo z duševnimi bolnicami. Te so se kot pijavke prilepile name in mi skoraj strgale obleko. Plazile so se okrog mene, obešale se mi za noge in rotile, naj jih osvobodim iz norišnice. Zatrjevale so mi, da so zdrave in da ne sodijo med norce. Četrť ure je trajalo to peklensko obleganje. Končno me je bolničar rešil iz krempljev vse bolj razdraženih bolnic.

Ko sem natrgane obleke in ves razkuštran vstopil v sobo prijatelja, sta se z Kostolanyijem še norčevala iz mene:

- To je kazen, - se je sadistično smejal Geza, - ti že veš, za kaj ...

Kostolanyi je cinično pristavil:

- Zdi se, da ti medicina prinaša več kot pisanje.

Čas je - kar je od nekdanj njegova slaba lastnost - neopazno tekkel. Minili so več kot trije meseci od "zgodovinske" pustolovščine. O tovarnarju ni bilo ne duha ne sluha, da o kakšni nagradi sploh ne govorim. Od vratarja v bolnišnici sem izvedel, da je poletje preživel z ženo v znanem švicarskem zdravilišču. Od tam sta odpotovala na oddih v Tatre.

- Ne bojte se, gospod doktor, - me je tolašil vratar.

- Mar me imate za strahopetca?

- Mislil sem, kar tako ... brez skrbi ... denar zagotovo dobite. Za milijonarje to ni stvar vesti. Mi siromašni se dolga sramujemo. Še zenico iz očesa bi dali, da izplačamo častni dolg. Kaj pa oni? Od šoferja sem slišal, da je tovarnar pred potjo celo premoženje dal za ženine uhane iz briljantov. Ccc ... Oni so prebogati ljudje, milijonarji. Vaš knežji honorar samo zamuja, izostal pa ne bo. Bil sem nekako iztirjen, nervozen. Nelagodno mi je bilo, kajti kolegi so bili povsem prepričani, da sem "gnili" kapitalist. Vsi do zadnjega so mislili, da sem prejel pravljlično vsoto in jo pred njimi zatajil. Še najboljši prijatelji niso verjeli mojim besedam. Nekajkrat sem "slučajno" šel mimo tovarnarjeve palače,

računajoč, da bom morda videl "hvaležnega" pacienta ali vsaj njegovo ženo. Od sprehodov nisem imel koristi, če ne štejem, da sem pred vhodom za igralce gledališča Vigh čisto od blizu videl moje najljubše igralce.

Nekega popoldneva sem pred palačo srečal šoferja. Razveselila sva se drug drugega.

- Ali je direktor doma? - sem ga vprašal.

- Je, pravkar sem ga pripeljal domov.

- Rad bi se z njim pogovoril.

Ko sem se vzpenjal po stopnicah, mi je v glavi odmeval njegov glas:

- Bohlonaj ... Bohlonaj ...

Uniformirana sobarica me je takoj spoznala.

Tovarnar me je sprejel v kabinetu. Odsotno me je gledal. Očitno me ni prepoznal. Jaz sem šele zdaj opazil, da ima eno oko bolno in zelo rdeče.

- Kaj je, mladi mož? - je vprašal prisiljeno prijazno. - Kaj želite? Pri tem je strahovito zamežikal.

Na sebi sem imel po meri šivano obleko iz ostankov blaga. Počutil sem se takšen berač kot še nikoli poprej.

- Me ne poznate?

- Ne, sploh ne.

- Zares me ne poznate?

- No ja ... da ... Vaš gla s... tako mi je znan ...

- Razumljivo, kajti srečala sva se ponoči in še takrat samo za kratek čas.

- Ah, seveda ... moj doktorček! Da ... da ... zdaj se spominjam. Usedite se, mladi prijatelj ... Ste za črno kavo? ... Izvolite cigaro, morda cigareto? Kako ste, kako ste kaj?

Govoril je brez veze o vsem, samo ne o tem, kar me je zanimalo. Ponujal mi je egiptovske cigarete. Sobarica je prinesla kavo. Obžaloval je, da žene ni doma. K šivilji hodi. Denar zapravlja ... Te ženske ...

- Mimogrede, ste samski?

- Samski.
 - In siromašni?
 - Od plače živim.
 - Potem vam svetujem, mladi mož, da se še ne ženite. Ženitev ni za revne ljudi.
- Znova je začel govoriti, kako je žena celo premoženje zapravila na letovanju.
- Ugasnil sem cigareto in vstal:
- Grem. Veseli me, da je gospod direktor videti zdrav kot rožica.
 - Zdravje? Kaj še ... Preveč kašljam. Mislim, da od tega prekletega tobaka ...
 - Priporočam se.
- Tovarnar se je udaril po čelu.
- Ah, joj, doktorček! Saj res. Dolžan sem vam! Računa še nisem poravnal ...
- Segel je po denarnici:
- Koliko mi boste računali? Pravi čas za poravnavo. Prosim vas za račun ...
 - Račun? Kakšen račun?
 - Za nočni obisk se razume. Kolikor vem, ste bili na hišnem obisku. Debelo denarnico je držal med debelimi prsti. Dajmo, gospod doktor, koliko računate?
 - Okamnel sem stal pred njim in ga osuplo gledal. On je nadaljeval z razlago:
 - Kolikor vem, je nočna tarifa enaka dvojni dnevni ... Je res? No, koliko sem vam dolžan? Dolguješ - plačaj. He, he, he ... Ni res? No?
- Obnemel sem stal pred debelim milijonarjem. Gledal sem ga v rdeče, mežikajoče oko in prešinila me je peklenska misel. Kakšna škoda, da ga nisem pustil umreti. Kakšna škoda, da sem mu izvlekel tampon iz grla. Kako z lahkoto govori zdaj, ko ima zadosti zraka.
- Vi se verjetno šalite, ko govorite o računu? - sem ostro vprašal.

- Popolnoma resno vam želim plačati. He, he, he, res je, da niste imeli kaj prida dela z menoj. Pičli trenutek ste potrebovali, da ste izvlekli prekleti tampon. No, zato še ne mislim, da bi bilo zastoj ...

- Nič niste dolžni! - Vsako besedo sem posebej naglasil.

- Ne in ne. Tega ne bom sprejel.

Denarnico je vse globlje tiščal nazaj v žep ... - Dvajset kron sem imel v mislih ...

- Nič niste dolžni! - sem odločno ponovil.

Tovarnar je skomignil z rameni:

- Čudak ... Noče sprejeti denarja ... Dvajset kron. Pa ni treba, tudi dobro. No, zapomnite si, kaj vam bom rekel - celo življenje boste ostali siromašni ...

Obrnil sem se k vratom. Obraz mi je žarel.

Sobarica me je začudeno gledala. Opotekal sem se po marmornih stopnicah, kot bi bil pijan.

Kljub temu, da je tovarnar še danes moj dolžnik, se je njegova prerokba izpolnila: vse življenje sem ostal siromašen.

7. AMERIKA

Dogodki so me zlomili. Ogibal sem se ljudi in hrupne družbe. Iskal sem samoto. Umaknil sem se v tih skrit kot, da nikogar ne vidim. Prijatelji so živeli v prepričanju, da sem bogat. Tovarnar me je bogato plačal in zato se zdaj pred prijatelji skrivam. Zoprn, prezira vreden oderuh sem.

Opazil sem, da ob mojem prihodu v jedilnico kolegi takoj obmolknejo kot začarani. Sedeli so v tišini, kakor da bi jim moj prihod zamrznil besede na ustnicah. Nisem se preveč oziral nanje. Vesel sem bil, da so me pustili pri miru, mene kapitalističnega "sina sreče". Zastonj sem se branil, da niti počenega groša nisem dobil od tovarnarja. Mojim besedam ni nihče verjel. Zato sem rajši molčal. Samo, čemu ta velika skrivnost? Morda kakšna diskretna ženska zadeva ali kakšna viteška ljubezenska afera? Več kot očitno je, da so pred menoj nekaj prikrivali.

Nekega popoldneva me je bledečni sekundarij s pljučnega oddelka odvedel v odmaknjeni del bolnišničnega vrta. Zelo tiho, skrivnostno me je vprašal:

- Govoriš angleško?

- Da.

- Brez napake?

- Ti si res veliki opičjak. Še kakšen, ki mu je to materni jezik, ne govori brez napake.

- No pač, mislil sem, če ga dobro obvladaš?

- Kar dobro. Zakaj te zanima moje znanje jezikov?

Ponudil mi je cigareto. Tudi sam je eno prižgal. Pomenljivo se je odkašljaj, malo pogrizljaj ustnico, nekaj časa gledal v cigaretni

pepel in me po krajšem premišljevanju vprašal:

- Želiš iti v Ameriko?

- Hudiča si želim. - Takoj sem hotel oditi.

Prejel me je za komolec.

- Mar si nor? Kako lahko kaj takega rečeš? Dobro premisli.

- Sem že. Niti na misel mi ne pride.

Potem mi je izdal veliko skrivnost. Kolegi so pred menoj skrivali prav to - Ameriko. Angleška ladijska družba Cunrad Line že mesece išče angleško govoreče madžarske zdravnike za delo na ladjah, ki prevažajo izseljence. Prijavilo se jih je že petdeset. Ladijska družba bo sprejela samo angleško govoreče. Plača je dobra, nastanitev in hrana izvrstni. Zdravnikom dajo tudi uniformo. Izvedel sem, da so se skoraj vsi mladi zdravniki iz bolnišnice prijavili že pred meseci v pisarno družbe v Pešti. Zdaj nestrpno čakajo in upajo, da bodo sprejeti. Z olajšanjem sem odgovoril:

- To je torej bila ta bedasta skrivnost? Zdaj razujem.

- Seveda. Vedeli smo, da si edini med nami, ki zna angleško.

Nismo želeli da izveš, dokler razpis traja ...

- Nimam nobene želje po poti v Ameriko. Popolnoma odveč je bila vsa ta komedija. Ne grem in konec.

- Poslušaj me, je nadaljeval kolega z zanosom. - Cunrad Line plača šeststo kron na mesec ... Zdravnik dobi še sobarico in lasten apartma. Kaj misliš? Pa hrana. Ne krompir, zelje in fižolova prikuha kot tukaj, temveč takšne dobrote, da se ti o njih še sanja ne. Pojma nimaš, kaj to pomeni. Tukaj nimaš kaj premišljevat ... No?

Zmajal sem z glavo:

- Nekako mi ne diši ta zadeva. Mogoče že zato ne, ker si vsi za to toliko prizadevate. Samo pojdite ...

- Ti si čuden tič. Eni bi vse dali za takšno službo. Ti boš pa kar tako odvrigel srečo, ki se ti ponuja.

- Samo o sreči mi ne govori ... Rajši mi povej, kaj o tem misli direktor bolnišnice?

- Za čas od vkrcanja do izteka pogodbe dobimo neplačan dopust. O tem je vladni urad že izdal navodila. No? Vsaj za eno plovbo se prijavi. Pa še to, ne izdaj drugim, da si od mene izvedel.

- Bom premislil o stvari.

- Menda nočeš zapustiti tukajšnjih žensk?

Na to mu nisem odgovoril.

- Opozarjam te, - si je še naprej prizadeval kolega - takšna prilika se v življenju redko ponuja. Spoznaš svet, učiš se, uživaš svetovljansko življenje in te povrhu za to še plačajo. Če bi jaz lahko šel ... Prileglo bi se mojim preluknjanim pljučem. Kolegi se divje učijo angleško ...

O tem sva se pogovarjala v petek popoldne v oddaljenem kotu bolnišničnega parka. Naslednji dan dopoldne sva se spet srečala:

- Kam se je treba prijaviti za pot v Ameriko? - sem ga vprašal.

- Na Trgu svobode, v pisarni Cunrad Line. Šel bom s teboj.

Popoldne sva odšla v pisarno ladijske družbe. Sprejel naju je visok, svetlolas, bledeč moški. Bil je zelo prijazen. Zapisal si je moje podatke in točen naslov. Čutiti je bilo, da sem mu simpatičen.

- Škoda, da ne znate angleško, - je rekel z obžalovanjem.

- Povsem dobro govorim. - Z nasmeškom sem mu odgovoril v angleščini.

Nadaljevala sva v angleškem jeziku. Presenečen je bil, ker sem angleško govoril dosti boljše kot on sam.

- Človek! - je zakričal navdušeno. - Verjemite, da vas iščemo že mesece. Kje ste se skrivali do zdaj? Zakaj se niste prej prijavi? Končno zdravnik, ki govori angleško. - V izbruhu navdušenja me je trepljal in objemal, kot bi našel kakšen zaklad.

- Sprejmete pot v Ameriko?

- Zaenkrat nimam resnega namena.

- Kakšne besede so zdaj to? Več kot petdeset vaših kolegov je že zapisanih.

- Prav zaradi tega ...
- Prav vsi nestrpno čakajo na pozitiven odgovor. - Takoj je dvignil slušalko in kratko, v angleščini poročal šefu.
Potem se je obrnil k meni:
- Vaša ladja je Caronia. Pojutrišnjem izpluje iz reškega pristanišča za New York. Petintridesettonska čezoceanska pristaja v Neaplju, Palermu in Messini v Italiji, potem obišče afriški pristanišči Aleksandrio in Alžir, potem čez Gibraltarsko ožino izpluje na Atlantski ocean. V vsakem pristanišču se zadržuje en dan. Ocean prepluje v enem tednu. Več kot tisoč petsto madžarskih izseljencev pluje z ladjo v Ameriko. V jadranskih pristaniščih se bo vkrcalo še okrog petsto italijanskih izseljencev. Zanje bo skrbel italijanski zdravnik. Uniformo dobite na ladji. Medtem je že tipkal pogodbo. Tisoč kron predujma mi je stisnil v pest.
Tako je nanese, da sem se spomladi 1911 vkrcal na Caronio. Že v torek zvečer sem na palubi velikanske ladje bil na poti v Ameriko.

Priznal bom, da je na ladji name največji vtis naredila luksuzno opremljena jedilnica. Bila je v prvem potovalnem razredu. Po bolnišnični jedilnici in tisti v gostilni "Kispipa" je bila jedilnica na orjaški čezoceanski ena redkih, ki me je tako navdušila. Presenečeno sem bral natisnjeni jedilni list. Na njem se je nahajalo kakšnih trideset različnih jedi, med katerimi si lahko poljubno izbiral. Skorajda sem se nelagodno počutil, ko mi pri večerji stregel natakav v fraku, medtem ko je osebni strežnik čakal mojih ukazov.

Kakšna postrežba, sem si mislil. Tega v Subotici, v sobi z zemljo namesto tal, nisem bil navajen. Vesel sem bil, če je za abonenti zame ostalo kaj malega za pod zob. Velikokrat sem že jedel iz kozice ali kar s časopisnega papirja. Vse to, da bi moral pomiti

čim manj posode. Po običajnih krompirju, fižolu in zelju sem se lahko do sitega najedel različnega mesa. Pod jedilnico je med večerjo igral ladijski orkester. Kar čez noč sem se prelevil v velikega gospoda, pa čeprav z luknjo v podplatu čevlja. Nič ne de, ko bomo prispeli v New York, si bom kupil nove čevlje. Dotlej ne bom dovolil strežniku, da se jih dotakne. Čistil jih bom kar sam. Moj luksuzni apartma je pospravljala angleška sobarica. Že drugi dan me je vprašala, kakšno kopel želim, z navadno ali z morsko vodo.

Sprva se nisem dobro počutil v uniformi. No, to je bila pač nuja. V jedilnici smo na čelu mize sedeli kapitan ladje, angleški in italijanski zdravnik, jaz sam in številni pomembnejši gospodarstveniki. Za kakšno drugo mizo je sedelo tudi po štirideset ljudi in vsi v večernih oblekah.

Moji neposredni sosede za mizo so bili Angleži. Med nami je hitro stekel živahen pogovor. Z veseljem sem izkoristil vsako priložnost, da sem izpopolnil znanje angleškega jezika. Nedaleč od mene sta sedela mladoporočenca iz Pešte. Govorila sta madžarsko in bila prepričana, da sedita za mizo s samimi Angleži. Na veliko sta kvantala in izmenjevala med seboj intimne opolzкости. Poslušal sem zajedljive komentarje na račun mojih neposrednih sosedov. Tudi mene nista izpustila. Potovala sta do Neaplja. Pred izkrcanjem sem ju prvič ogovoril v madžarščini:

- Čedna gospa, ničesar nisem slišal.

Čedna mlada ženska bi kmalu omedlela. Kar slabo ji je postalo in komaj je prišla k sebi, ko sem ji zagotovil, da nisem slišal niti besedice njunih pogovorov med potjo.

Dokler je bilo morje mirno, nisem imel veliko dela.

Nedolgo po izplutju nas je zdravnike kapitan zgodaj zjutraj popeljal na obhod. Obiskali smo sleherni kotiček ladje. Peljal nas je v podpalubje, celo v strojnico. Pri tem obhodu se mi je obrestovalo to, da sem v dijaških letih bil izvrsten telovadec. Medtem, ko sta se italijanski in angleški kolega nerodno spo-

tikala po ozkih kovinskih lestvah, podobnih tistim za obleganje gradov, sem jaz z lahkoto sledil kapitanu.

Po pristankih v Neaplju in Palermu je ladja odplula proti Messini. Tam nas je pričakal tragičen prizor. Nekoč cvetoče mesto je bilo povsem razdejano. Nekaj dni pred našim prihodom je mesto razdejal katastrofalen potres. Ruševine, povsod same ruševine in gromozanski kupi kamna, ki so zapirali ceste. Veter je z morja dvigoval velikanske oblake prahu. Sem ter tja je bilo videti kakšno napol razrušeno marmorno palačo ali cerkev. Potres je terjal življenje sedemdeset tisoč ljudi. Ob zahodni strani mesta sem prišel do pokopališča. Pred menoj se je naenkrat razprl osupljiv prizor: sedemdeset tisoč svežih gomil in enako toliko povsem enakih križev. Dejansko - gozd križev, ki je pričal o rušilni moči potresa.

Nekaj od lakote sestradanih in od dela izmučenih ljudi je razčiščevalo ruševine. Razcapani ljudje so v pristanišču za miloščino stegovali roke k tujcem.

Na glavni ulici so v začasno postavljenih barakah delali organi oblasti in tuja državna predstavništva. Stojnica, ki so jo namestili Angleži, je bila tolikšna, da bi pri nas bila premajhna celo prodajalcu na tržnici.

V tem razdejanem, žalostnem mestu sem doživel manjšo neprijetnost. Med potepanjem med mestnimi ruševinami me je začela zasledovati enovprežna kočija. Mršavo kljuse z velikim slamnikom na glavi mi je sledilo v stopinjo. Stari kočijaž je vztrajno ponujal prevoz:

- Una lira, signore, una lira ...

Ena lira ni veliko, ampak jaz tam med ruševinami nisem imel niti trohice želje, da se na vozu tresljam po razriti cesti. Konj je hodil ob meni kot zvesti pes in njegov lastnik je kot stroj ponavljal:

- Una lira, una lira ...

Premišljeval sem. Nalašč ga ne bom najel, ker je tako vsiljiv. Naj pelje za menoj, da mu mine čas. Nič nisem rekel, samo

korak sem pospešil. Kočijaž je očitno bil pripravljen, ker je takoj pogнал mrcino za menoj. Sprva me je vse skupaj samo zabavalo in sem se prešerno smehljaj. Kasneje sem se začel hudovati. Čisto blizu pristanišča sem že bil. V žepu so mi žvenkljale srebrne lire.

- Hudič naj ga vzame, - sem si mislil, - če se ga že ne morem drugače znebiti ... Naj zasluži.

Usedel sem se v prašno in na sploh umazano kočijo, peljal kakšnih sto metrov in izstopil. Segel sem v žep in mu širokosrčno potisnil v roke srebrno liro.

- Due lire! Due lire! - je začel kričati kočijaž, kot da bi se mu zmešalo. Pri tem je z rokami krilil, kot bi nekaj pojasnjeval.

Na njegovo vpitje se je okrog kočije hitro zbralo precej brezdelnežev, ki so navdušeno prisluhnili njegovi razlagi. Videti je bilo, da sem ga jaz hotel prevarati in mu za liro zmanjšati zaslužek.

- Due lire... Due lire!

Kaj mi je preostalo? Iz žepa sem mu dal še zadnjo liro. Konec koncev sem bil lahko še vesel, da sem iz dogodivščine odnesel celo kožo.

Caronia je sredi Sredozemskega morja zašla v nevihto. Ko smo zapluli po kodrajočem se Jadranu, sem bil prepričan, da štirinadstropni velikanki valovi nič ne morejo. Ni trajalo dolgo, da sem spoznal, kako hudo sem se uštel. Rjovel je severni veter. Valovi so velikanski ladijski trup, ki je prevažal dva tisoč ljudi, metali sem ter tja kot orehovo lupino. Potem se je še dež ulil.

Vkorakal sem v ladijsko čitalnico in se z enim izmed potnikov usedel za šahovsko mizo k partiji šaha. Treba je vedeti, da imajo na ladjah šahovske figure pri dnu lesene žebličke in v tablah ustrezne luknjice, kar preprečuje prevračanje figur pri zibanju ladje.

Partner je bil boljši. Vse je kazalo, da bom partijo izgubil. Temu sem se odločno oprl. Moram zmagati. Temeljito sem premislil naslednjo potezo. Partijo bom dobil za vsako ceno, četudi nebo pade in se ves svet narobe obrne. Žrtvoval sem lovca in zadal šah. Oprl sem se na komolce, položil čelo na dlani in potrpežljivo čakal na partnerjev odgovor. Minilo je precej časa, dvignil sem glavo in ugotovil, da je partner izginil kot milni mehurček. Čitalnica je bila prazna, korakov partnerja pa nisem slišal, zagotovo jih je zadušila debela preproga. Čakal sem in čakal, da pride. Medtem sem premišljeval o naslednji potezi. Partnerja ni bilo na spregled. Pogledal sem v strop in začutil blago vrtoglavico. Skozi ladijska okna sem istočasno ponekod videl samo vodo, drugod samo nebo. Ladja se je zibala levo-desno, naprej-nazaj kakor gugalnica. Poiskal sem partnerja in ga našel na tleh ob ladijski ograji čisto zelenega v obraz. Z rokami mi je kazal, naj bom tiho. Takoj za tem je stegnil svoj dolgi, tanki vrat čez ograjo in je z nasitnim in skoraj neprebavljenim kosilom nahrnil ribe.

- Kaj bo s partijo? - sem ga vprašal z nedolžnim nasmeškom.

- Predajam jo! - je stisnil skozi zobe in se z obema rokama držal za trebuh.

Torej sem zmagal. Nevihta se je stopnjevala. Pogumno sem ostal na palubi in se ves blede boril z morsko boleznijo. Ne vem, koliko časa je minilo, preden je pome prišel bolničar in me peljal k bolnikom. Grozovit prizor se je kmalu odprl pred menoj. Številni potniki so se, kot da bi umirali, zvijali po tleh, sklanjali so se eni čez druge, stokaje tiščali glave ob tla. Nekateri so preklinjali, drugi vreščali, tako moški kot ženske. Zrak je bil zadušljiv, smrdljivo kislega vonja. Povsod izbruhanine. Pod nogami sem čutil spolzko lepljivo snov, na kateri mi je vsake toliko spodrsnilo. Izmučene, prebledele ženske so moledujoč stegovala roke in vpile:

- Pomagajte mi, doktor! Umiram!

Žal sem bil nemočen, ker se je ladja tako zibala, da se je tudi

meni želodec skoraj obrnil. Zbežal sem ven in se nekje na sredini ladje, kjer je bilo zibanje najmanj čutiti, udobno namestil. Spenjeni valovi so se s strahovito močjo in rjoventjem razbijali ob ladji, ki se je nekajkrat tako nagnila, da sem bil prepričan, da se bomo prevrnili.

Slabo sem se počutil, kot da bi mi vsa kri stekla v noge. V trebuhu sem čutil valovanje, želodec je samo čakal na to, da se obrne. Usedel sem se na spodvite noge in se z vso močjo oprijel ladijske ograje.

- Ti je bilo treba tega? - sem se zagrenjeno spraševal. - Mar ni varnejše doma hoditi po asfaltu? Zakaj človek ne sedi spokojno doma na tazadnji? Zakaj išče nevarnost?

Naenkrat je pred menoj stal starejši mornar. Bil je oblečen v dežni plašč s kapuco, poveznjeno čez glavo, iz katere se mi je smehljal obraz, zagorel od sonca.

- Doktor ... Kako ste? Bledi ste in videti ste slabo. Menda niste bolni?

Z nasmehom je pristavil:

- Sea sickness, morska bolezen.

- Z menoj ni nič narobe.

Delal sem se pogumnega.

- Italijanski doktor leži bolan v svoji sobi. Tudi Angleža ni na spregled.

- Nisem bolan, samo počutim se nekako slabo.

- Ste prvič na ladji?

- Prvič.

- Potem razumem. Tukaj me počakajte. Pozdravil vas bom, madžarski doktor.

Nato je odšel. Trenutek pozneje je že bil nazaj z dežnim ogrinjalom v roki.

- Zlezite v plašč, nataknite si kapuco in pojdite z menoj. Iz vas bom izklesal takšnega pomorščaka, da se me boste spominjali do konca življenja.

Vodil me je po zamotanih poteh. Vzpenjala sva se po vrvnih

lestvah in železnih stopnicah. Otípal mi je dušo in zadovoljno spoznal, da ima opravka s športnikom. Medtem je nehálo deževati. Zdelo se je, da tudi veter popušča. Ustavil se je točno na ladijskem premcu.

- No, doktor, zdaj me pozorno poslušajte. - Prevzel je vlogo učitelja. - Z rokami se primite za ograjo in stopite z nogami nekoliko narazen. Zdaj bova midva gugala ladjo, ne ona naju. Na ena začneva. Torej e-na, greva navzgor. Dve-e, počepneva, pritiskava ladjo nazaj v valove. Gugajva jo, na ena greva navzgor, na dve jo potisneva nazaj v vodo. Počep končajte na prstih. Zdaj! Pritisniva jo nazaj. Kaj ni povsem prijetno tole guganje? Veličasten občutek, kajneda?

Z velikim poletom in močno voljo sem sledil navodilom. Ena ... Ladijski premec se je dvigoval v nebo, ampak midva sva ga z vso močjo potiskala nazaj v globino. Nihala sva ladjo! Nad glavo sta mi trčila valova. Obraz mi je žarel, srce razbijalo, čutil sem pretakanje krvi v žilah. Verjemite, to je tako imeniten občutek, da se ga ne da opisati z besedami. Nekaj veličastnega! Ladja bi mirno plula, če je JAZ ne bi zibal!

- Dajmo, stara Caronia ... Potisnil te bom nazaj in pokopal globoko med valove. Naj ti bo všeč ali ne, ni izgovora. Nazaj dol, ti staro pomivalno korito!

Imeniten občutek je bil to. Ustnice in oči mi je zalivala slana voda.

- Samo dobro se držite, doktor, da vas val ne zabriše v morje.

- Komaj sem slišal, kako stari mornar kriči. Celo kapitan je z daljnogledom opazoval mojo "nevihtno" gimnastiko.

- No, zdaj bo zadosti! - Mornar me je poskušal ustaviti.

- Kje neki! - sem zavpil in obliznil od soli otrdele ustnice. - Šele zdaj sem zares povsem v srčiki stvari.

Počutil sem se imenitno. S silovitim navdušenjem sem užival v izbruhu divjih prvin narave in neusmiljenem guganju ladje. Izboljšanje počutja mi je ulilo novih moči. Sprva nisem mogel zapustiti svojega mesta na premcu, ker sem se bal, da se mi

bo slabost povrnila. Zdaj se je vse spremenilo, kakšne pol ure sem se poigraval z divjimi prvinami in "uril" ladjo. Mislite si karkoli, vendar takrat sem se zares za vekomaj rešil morske bolezni. Na tem potovanju, pa tudi pozneje, sem vsakokrat užival v valovanju morja in zibanju ladje.

V pomorščaka me je promoviral stari mornar z nadvse čudaško metodo urjenja. Natanko tako, kot mi je obljubil: postal sem "seaman" - mornar.

Nevihta je trajala še šest dni. Odkar smo zapluli čez Gibraltarsko ožino, mi nič več ni moglo priti do živega. Na jutranjih obhodih ladje sem poleg prvih častnikov samo še jaz spremljal kapitana. Na svoj dosežek sem bil neskončno ponosen. Medtem ko sta se italijanski in angleški kolega vdala morski bolezni, sem jaz veselo delal in užival na nevihtnem morju. Kar samovšečen sem bil. Onadva rojena ob morju in jaz ob majhnem Paličkem jezeru. Tako majcenem, da ga niti z najboljšo voljo ne moreš imenovati morje. Še košček morja ne ...

Hodil sem v tretji letnik gimnazije. Bil sem odličen telovadec in vodja izbrane telovadne vrste. Takrat so na ulici Petefi gradili novo gimnazijo. Zgradba je bila že skoraj pod streho, ko sva z enim krmežljivim očalarjem iz razreda po odru splezala v drugo nadstropje. Bilo je vrtoglavo visoko. Z občudovanjem sva zrla v železne nosilce, ki so povezovali nasprotni steni učilnic. Sošolec me je izzival:

- Povej, si upaš po železu tja na drugo stran, ti slavni telovadec? Najbrž se bojiš, da boš omahnil dol z drugega nadstropja, kajne? Če prideš na drugo stran, ti dam svoje rezilo za svinčnik.

- Da si ne upam! Ti žaba! Samo glej me!

In že sem zanesljivo hodil po železnem nosilcu dve nadstropji visoko. Z lahkoto sem prišel do nasprotne stene. Tam sem se moral obrniti na tanki gredi, kar je bilo že težko. Z nohti sem

se krčevito oprijemal neometanih zidakov. Obšla me je rahla slabost. Šele tedaj sem se zavedel, kako nevarno je moje početje. Po nekajminutnem počitku sem zbral zadnje moči, se obrnil in se srečno vrnil na izhodišče. Iz rok sošolca sem prejel nagrado, rezilo za svinčnike, in ga istočasno tako klofnil, da so mu očala zletela z nosu. Za nespametno potezo sem svojo jezo skalil na njem. Takrat sem si zaobljubil: nikoli več ne bom tvegala niti dela svojega telesa, kaj šele življenja.

Na palubi Caronie nekaj čez deset let pozneje sem na svojo otroško zaobljubo pozabil.

Pogovarjal sem se z ameriškimi potniki v vznožju opazovalnega jambora. V družbi nekaj zalih dam je bil nek dolgočasnež. Ne vem, kako je stekla beseda o tem, ali je kdo med nami sposoben splezati v opazovalno košaro na vrhu jambora. Pihal je dokaj močan veter in ladja se je precej zibala. Mladi Američan se je predrzno postavljajal:

- Steklenico šampanjca plačam tistemu, ki bo splezal v opazovalnico.

Nihče se ni premaknil.

- Pet steklenic šampanjca.

Spet se nihče ni javil.

- Plačam deset steklenic! - je dalje licitiral jenki.

Lotil sem se lestve, spletene iz vrvi in se začel vzpenjati. Pod seboj sem slišal vzklike:

- To je doktor!

Do polovice je šlo vse kot po maslu. Od tam se je lestev čedalje bolj zoževala. Močan veter je pograbil mojo kapo in jo odpihnil v morje. Uniforma se je razprla in plahutala v vetru. Pogledal sem proti komandnem mostu. Kapitan je s pestjo žugal proti meni in ves rdeč v obraz nekaj kričal, a veter je vse zvoke odnašal proč. Nadaljeval sem plezanje po ozki lestvi proti vrhu. Vse mišice so bile do skrajnosti napete. Prispel sem pod košaro, narejeno iz trdega lesa. Bila je velikosti manjšega balkona. V opazovalnici je bil nihče drug kot tisti mornar, ki me je rešil

morske bolezni. Vidno vznemirjen je kričal proti meni:

- Čemu to, doktor?

Pograbil je mojo stegnjeno desnico za zapestje in me povlekel k sebi. Še en korak in bil sem poleg njega v košari. Ves zadihan sem brez besed in tresočih se udov stal poleg mornarja. Spodaj, na palubi, so mi potniki navdušeno ploskali in mahali. Kapitan mi je še vedno žugal s pestjo. Pred očmi so mi švigale slike prej opisanega dogodka iz gimnazije. Požrl sem lastno besedo. Zakaj sem to storil? Dokazovanje? Junaštvo? Morda zaradi zale Američanke kostanjevih oči? Zgodilo se je. Nikoli več! Rajši si odsekam roki v zapestju. V košari se je precej bolj čutilo nihanje. V daljavi sem videl dim bližajoče se ladje. Dolgo sem ostal zgoraj. Globoko sem dihal in užival v življenju in morju. Naposled sem se odločil splezati dol.

- Nazaj bo bistveno težje, - me je posvaril prijatelj, kot bi mi bral misli. Spet sem se spomnil na dogodek iz gimnazije. Tudi takrat je bilo iti nazaj težje. Z levico sem prejel rob košare, z desnico pograbil vrv. Toliko časa sem se zibal na vrvi, dokler nisem z eno nogo trdno stopil na najvišjo prečko lestve. Najtežji del, prehod na vrvno lestev, je bil za menoj. Veter je zapihal z obnovljeno močjo, kot da bi me hotel odtrgati z lestve. Čez nekaj časa sem končno začutil deske palube pod nogami.

Stal sem golglav, razkuštranih las, obkrožen z navdušeno množico opazovalcev mojega podviga. Naj samo omenim, da šampanjca niti poskusil nisem. Do zadnje kaplje sem ga razdelil med potnike v nižjem potovalnem razredu.

Naslednje jutro smo ob svitu po kot ogledalo gladkem morju zapluli v ameriške vode. Kmalu je na horizontu vzniknil gromozanski kip ženske z baklo: bronasti Kip svobode. Za njim so iz meglenega ozračja začeli kot pošasti vznikat obrisi nebotičnikov. Caronia je tiho zdrsula v newyorško pristanišče.

8. NEW YORK

Odkriti Ameriko je nemogoče. Za njeno odkritje je že poskrbel gospod Krištof Kolumb.

Caronia je pristala na East Sideu, na 11. ulici, v doku, rezerviranem za Cunrad Line. Utrujena od naporne poti je orjaška ladja počivala. Izseljence so odpeljali v Ellis Island na zdravniški pregled.

Preoblekel sem se v civilno obleko in se z zemljevidom v rokah odpravil po neskončno dolgih ulicah New Yorka. Orientacija po zemljevidu je bila lažja, kot sem si predstavljal. Sto petdeset ulic reže mesto prek središča Manhattna (imenovanega City) na vzhodno in zahodno stran. Vsaka ulica ima svojo številko. Ulice pravokotno sekajo posebej označene avenije. Mesto na dvoje v celoti deli Broadway - aorta trgovskega in gledališkega življenja.

Osrednji del New Yorka, ki ima dva milijona prebivalcev, leži v vzhodnem delu reke Hudson. Ostali deli mesta, Brooklyn, Queens, Bronx in Richmond, skupaj štejejo šest milijonov duš. Ves New York ima torej osem milijonov prebivalcev.

Štiri tedne sem se mudil tam. Od tega sem dva tedna živel in se hranil na Caroniji in po enega na Lusitaniji in Saxoniji. Izvedel sem tudi, da se bom v Evropo vrnil s Saxonijo, ki prihaja iz Liverpoola.

Že prve dni bivanja sem ugotovil, da je med Peto avenijo, kjer so palače milijonarjev, in Brooklynom ali Bronxom nepopisna, velikanska razlika. Črnsko vprašanje se je v tem času zelo zaostriło. Črnce in na sploh "obarvane" prebivalce takrat niso imeli za ljudi. Črnci so, osamljeni v getu, živeli v mestni četrti

z imenom Harlem, med 96. in 110. ulico na vzhodni strani reke Hudson. Za Američane je drezanje v črnsko problematiko sila neprijetno. Ne marajo, da se tujci dotaknejo te teme, kaj šele, da bi se resno zagreli za ta problem. Črnci ni ne človek, ne žival, je nekje vmes. Metali so jih iz stanovanj in iz šol. Niso jih sprejemali v hotele in povsod so z njimi ravnali kot s psi.

Na vhodu v pristanišče ladje dočaka monumentalen Kip svobode, s slavo obdana ženska postava, ki v desni roki drži baklo, v levi zakonik. Opozarjala naj bi tujce, da prihajajo v svobodno deželo. Vendar - kakšna je ta svoboda v deželi, kjer obarvane ljudi izolirajo kot gobavce? To žgoče črnsko vprašanje se odtlej ni premaknilo niti za korak h končni rešitvi. V mestu New York živi osemsto različnih narodnostnih skupin, ki doma svobodno uporabljajo materni jezik. V šolah in drugod je uradni jezik angleščina. Črnci imajo posebne šole, ločeno od belih otrok. Kaj potem simbolizira visoko dvignjena bakla v belih rokah Kipa svobode? Kako si razlagajo enakost? Verjetno tako, da v Ameriki vsak, najsi bo bel ali obarvan, proletarec ali milijonar, svobodno preživi noč na isti klopi v Centralnem parku.

Na podzemni železnici in v tramvajih se črnci vozijo v posebnih oddelkih. Enkrat sem namenoma vstopil v črnski oddelek. Potniki so vame osuplo zazijali. Kmalu se je zanimanje zame poleglo, ko so dojeli, da sem greenhorn, novinec v njihovi deželi. Občudoval sem črnske dojenčke. Zame je to bilo posebno doživetje. Črni, kodrasto-žimnati lasi, na čokoladnem obrazku izstopajo debele, rdeče ustnice in snežno beli zrkli. Velikokrat sem slišal, tudi bral o tem, da imajo črnci rezek, neprijeten telesni vonj. Nekakšen s potjo pomešan usnjen zadah. Čeprav imam odličen voh, česa takšnega takrat nisem zaznal.

Črnce so prezirali in jih izobčali tedaj, in to počnejo še danes. Zgolj takrat jih sprejmejo medse, ko jih rabijo kot športnike ali vojake. Črnci so prvovrstni športniki. Izjemni atleti in boksarji ter zelo zanesljivi vojaki. Ko se olimpiada ali vojna konča, pa

sta spet na pohodu diskriminacija in osamitev. Čeprav si kot ljudje zaslužijo popolno svobodo in enakopravnost, je njihova usoda vnaprej določena z barvo kože. Da sploh ne omenjam kaj čaka ubogega črnega hudiča, če ga stara, histerična, belopolta devica ovadi zaradi nasilja ali spolnega nadlegovanja.

Obhodil sem črnsko četrt, Harlem. Povsod turobne ulice in umazane hiše. Nikoli v življenju še nisem videl toliko razcapanih otrok kot tam. V razmeroma majhni četrti so takrat delovala štiri črnska gledališča, od katerih je najslavitejše bilo Apollo. Belci so črnce resda izobčili in prezirali, ampak to jih niti najmanj ni oviralo pri uživanju v črnski glasbi in plesih. Spominjam se velikanskega "Hippodroma", izgrajenega za neko črnsko revijo, ki je lahko sprejel šest tisoč ljudi. "Črnska vas", v kateri je dvesto mož, žensk in otrok zabavalo publiko ure in ure s petjem, šalami in akrobatskimi plesi.

V največjem svetovnem pristanišču so nakladanje premoga na ladje opravljali samo črni delavci.

Ogledal sem si tudi kitajsko četrt. Znanci so me opozarjali, naj si sam ne drznem hoditi po ulicah kitajskega dela mesta. Veljalo je, da Kitajci ujamejo dobro oblečenega tujca, ga po skritih poteh odpeljejo v podzemlje, tam pa ga oropajo in zverinsko umorijo. Mene so pustili pri miru, čeprav sem sam hodil po ozkih ulicah. Celo kupoval sem od njih rezbarijo in raznovrstne spominke. Med drugim sem kupil zelo izvirno pripravo za praskanje po hrbtu. Slovite so bile kitajske pralnice. Včasih sem ure opazoval rumenolične, shirane ljudi, kako neutrudno perejo perilo pri velikih kotlih. Počivati so smeli samo nekaj minut. Od garanja obnemogel Kitajec se je dobesedno zgrudil v kot. Zaprl je oči, rumen obraz, s poudarjenimi ličnicami, je otrpnil in v hipu utonil v globok spanec. Po približno četrt ure takega "čepečega spanca" se je garač predramil, skočil na noge in nadaljeval z delom.

Redno zaposlene uslužbenke in tovarniške delavce razmeroma dobro plačujejo. Vsekakor se da skromno preživeti, še zlasti

takrat, ko tudi žena dela. Priseljenci leta živijo v revščini in odrekanju, dokler povsem ne obvladajo angleščine. Z nezaposlenimi se nihče ne ubada. Najemniki tedensko plačujejo najemnino za stanovanje. Vsak stanodajalec lahko z enotedenskim odpovednim rokom najemnika, ki mu ni všeč, postavi na cesto. Na ulicah vlada popolna svoboda. Tam lahko počne, kdor hoče, kar hoče. Enkrat sem na Broadwayu poslušal uličnega govornika. Bradač močne postave jesusovskega obraza je propagiral in hkrati pridigal novo vero. Za bradačem so za dolar prodajali vsesplošni molitvenik nove vere. Tudi to naj bi bila svoboda. Mimoidoči so se ustavljali in poslušali pridigo. Nekateri bi celo kupili knjigo. Večina je, smejoč se, komentirala: "Norec", "Ta je čisto čez les"... Tudi to je svoboda.

Tisti, ki si želi ogledati newyorško judovsko četrt, naj gre tja na nedeljo. Na ulicah Delancey in Orchard sta borzi. Prodajo blaga na vatile najdete na Allenovi ulici. Ob nedeljah je na teh ulicah hrupno in zelo prometno. Ob sobotah je vse tiho. Dobro rejene gospe sedijo pred hišami in se pogovarjajo.

Na zahodni strani mesta, okoli Tretje avenije v območju 46. ulice, je madžarska četrt. Samo tukaj najdete kavarne in ciganske pesmi. Ciganski orkestri so Američanom zelo všeč. Poznajo jih pod imenom "Gypsy orchestra". Dobra, domača kuhinja in reprezentativno, dobro dozorelo vino: pristni madžarski tokajec. V New Yorku najdemo "domačo kuhinjo" številnih narodov. Tukaj so kitajske, grške, ruske, češke, sirijske, zahodnoindijske in številne gostilne drugih narodov z njihovo specifično domačo kuhinjo.

Kot mlad in samski moški sem si seveda dodobra ogledal ameriške ženske. Niso se mi zdele lepe, pravšnji izraz zanje bi bil prikupne. Lepo raščene, vitke, nekoliko koščene postave. Proporcionalnih nog, sloke v pasu. Ni jih preveč brigala pariška moda. V oblačenju so raje sledile svojemu osebnemu slogu. Dekleta so zelo samostojna. Same obiskujejo plesne zabave, koncerte, gledališča. Tudi zvečer ne potrebujejo moškega

spremljevalca. Ameriški zakon je tako zasnovan, da skorajda pretirano štiti ženski spol. Že en sam poljub lahko spravi moškega v poročni jarem. Seveda, vsaka še tako stroga morala po drugi strani odpira mnoge priložnosti za sleparjenje.

Na ogleda po bolnišnicah so me vodili kolegi - rojaki. Slavna Rockefellerjev inštitut in univerza Columbia na East Riverju sem si ogledal samo od zunaj. V njuni neposredni bližini se nahajata velikanska mestna bolnišnica - New York Hospital in Medical College.

Nenavadno se sliši, čeprav to ne izniči resnice, da je pred pol stoletja ameriška medicina bila pod nivojem evropske medicine. Še posebej je bilo na nizki ravni izobraževanje zdravnikov. Lahko to tudi tako povem: ameriški zdravniki so se veliko naučili prav na evropskih klinikah. Samo kirurgija se je približala evropskemu nivoju. Odkril sam nesimpatično stran ameriškega zdravnika: nekako so čezmerno hladni in lakomni. Na prvem in zadnjem mestu je zanje denar in samo denar. Tudi medicina je samo "business" kot vsak drug posel, pri čemer je dolar vodilni motiv. Ameriški kirurgi so se dobro prilagodili tamkajšnjemu okusu in pojmovanju modernosti. Eni izvajajo operacije samo na glavi, drugi operirajo izključno trebuhe. Tam kirurgi tudi za neuspešno operacijo dobijo od zdravstvene zavarovalnice bogato plačilo. To zelo ugaja Američanom. Nič ni narobe, če ti umre sorodnik, samo da zavarovalnica plača ...

Med bivanjem sem bil priča velikemu zdravniškemu škandalu. V nekem velikem newyorškem sanatoriju so operirali samo slepiče, in to zgolj zdravim ljudem. Torej samo osebam, pri katerih še ni bilo znakov vnetja. Poleg plačila za odstranitev slepiča so "primer" zavarovali za morebitni smrtni izid za fantastično visoko vsoto. Senzacionalno je bilo že to, da je operirani naslednji dan po operaciji že vstal in po šestih urah zapustil sanatorij. Peti dan po operaciji je že delal. Vse skupaj je trajalo nekaj več kot dve leti. V sanatoriju se je trlo ljudi, ki so želeli čim prej opraviti to povsem varno operacijo.

Takrat se je pripetilo, da so neko že operirano mlado žensko v zelo slabem zdravstvenem stanju pripeljali v mestno bolnišnico. Vsi simptomi so govorili v prid vnetemu slepiču, vendar so zdravniki, videč brazgotino na tipičnem mestu, to misel takoj opustili. Operacija torej ni prišla v poštev. Že operiran slepič ne more biti vnet. Torej gre za neko drugo bolezen. Istočasno so s podobnimi simptomi sprejeli tudi nekega moškega. Tudi ta je že bil operiran v istem sanatoriju kot ženska. Stanje mlade ženske se je slabšalo in že postalo zaskrbljujoče. Bolezenska slika je na vsak način kazala na akutno vnet slepič. Bolnišnični kirurg se je naposled odločil. Odprl je trebuh ob že obstoječi brazgotini in na svoje ogromno presenečenje v trebuhu našel že skoraj razlit slepič. Ta operacija je terjala drugo in kmalu so ugotovili, da vsi operirani v "inkriminiranem" sanatoriju še imajo slepič.

Zadeva je pristala pred sodiščem. Nadaljnja preiskava je razodela, da so bili gospoda kirurgi v sanatoriju šušmarji brez diplome ter da so nesrečnim "žrtvam" za strahotno velike vsote samo prerezali kožo in jo potem takoj zašili. Trebušne votline niti v enem primeru niso odprli. Od tod jasno izhaja tudi čudežno hitro okrevanje operirancev in zanesljiva uspešnost operacij. Goljufive kvazikirurge so seveda zaprli.

Dolarska mrzlica je zelo nalezljiva bolezen. Skrušeno priznam, da sem ji tudi sam podlegel. Kar nenadoma se je v meni porodila misel, da bi ostal v Ameriki. Tiste čase so zelo vabili evropske zdravnike. Zdravniki z diplomami evropskih univerz so bili v Ameriki na vodilnih mestih. Zlahka so se zaposlili v finančno močnih bolnišnicah in so res dobro zaslužili. Mislim sem, da bi poskusil srečo. Ko zaključim naslednjo plovbo, bom opravil diferencialni izpit. Potrebno vsoto bom zaslužil pri Angležih kot ladijski zdravnik. Takrat je vladalo veliko pomanjkanje zdravnikov tudi na madžarskih tleh.

Načrt sem imel, manjkala je samo še izvedba.

Zdaj samo še nekaj besed o nebotičnikih. Ko govorimo o

Ameriki, nehote pomislimo na nebotičnike. Takšna asociacija je povsem logična. Nebotičniki so simbol metropolizacije Novega sveta. Vedeti je treba, da v teh v nebo segajočih zgradbah ne živi nihče. V njih so zgolj pisarne, zastopstva, agencije, skladišča. Velika dvigala prevažajo poslovneže z vrtoglavo hitrostjo, če je treba tudi v štirideseto nadstropje, da sklenejo svoje dolarske kupčije. Stanovanjske hiše segajo največ šest, sedem nadstropij visoko. Neprepoznavni arhitekturni slog in neokusno zgrajeni stanovanjski bloki so vštric nametani v neskončnem nizu.

Najzanimivejši med nebotičniki je zgrajen na vogalu Broadwaya in Pete avenije. Pravijo mu Flatiron Building. Nekaj več kot dvajsetnadstropni ploščat nebotičnik se ob navalu močnega vetra upogiba tako kot pri nas veliki topoli. Znana nebotičnika sta še štiridesetnadstropni Municipal Building in šestdesetnadstropni Woolworth Building - tako imenovani "champion skyscraper", šampion med nebotičniki. Najstarejši in najdražji nebotičnik, ponos Američanov, je City Court Building, izdelan iz rjavega marmorja.

Med svojim štiritedenskim bivanjem v New Yorku na ulicah nisem videl niti enega starega moškega ali ženske. Po njih informacijah zaradi tega, ker naj bi stari ljudje ne zmogli držati koraka z noro hitrim tempom, ki vlada na ulicah. Kolega mi je zaupal, da ljudje v New Yorku redko dočakajo visoko starost. To mnenje se mi zdi najbližje resnici.

9. NA PALUBI SAXONIJE

Končalo se je moje "gostovanje" v Ameriki. Caronia je s tovorom odplula v Južno Ameriko. Cunradova ladja Saxonica je priplula iz Liverpoola in se zasidrala v newyorškem pristanišču. Preselil sem se nanjo, ker me je na to vezala sklenjena pogodba. Kapitan g. Sanders in angleški zdravnik g. Dutch sta me prisrčno sprejela. Po enotedenskem premoru je Saxonica dvignila sidro. Majhen remorker je mogočno štirinajstonsko ladjo odvedel iz zaliva Hudson na odprto morje. Tako smo konec maja počez vžgali čez neskončni Atlantski ocean na vzhod proti Gibraltarski ožini. Vreme nam je bilo nenavadno naklonjeno. Ocean se je zrcalno gladek tako nedolžno in počasi podajal pod nami, kot da bi bil iz olja. Lačni galebi so nas spremljali daleč na odprto morje, potem so se s tarnajočimi kriki poslovili in odleteli nazaj. Z kot ogledalo gladke zelene gladine morja je še sem ter tja pomolila ven glavo kakšna riba, kot da bi se hotela sončiti na majskem soncu.

Tako čudežno mirnega potovanja še nisem imel. Motorji so delovali skoraj neslišno, ladja ni hreščala, še veter ni pihljaj. V prvem razredu Saxonice je dvesto ameriških duhovnikov potovalo v Rim. Romali so na sveti teden. Njihov vodič je bil debeli, rdečelični, sivolasi škof. V podpalubju je potovalo osemsto oseb. Večinoma italijanski in madžarski izseljenci - povratniki. V drugem razredu je bilo komajda kaj potnikov. Hitro sem ocenil, da med potjo ne bo veliko dela. Užival sem v sončnih žarkih, zraku in ladji, ki je gladko drsela po mirnem morju.

Bila je sobota. Kapitan Sanders, debeluh kratke sape, je izdal

navodila za nedeljsko mašo. Na angleških ladjah je bila navada, da je ob nedeljah mašo vodil kapitan po anglikanskem cerkvenem obredu. Kapitan je prebral eno poglavje iz biblije, potem je posadka pela cerkvene pesmi. Nikoli nisem bil religiozen, ampak na odprtem oceanu so me te pesmi resnično ganile. Kakor da bi verjel, da se mi pomorščaki nahajamo v oblasti neznane sile in so naša bedna življenja odvisna zgolj od njene milosti.

Sedel sem v kapitanovem kabinetu. Pila sva viski s sodo. Razbijal sem si glavo z mislijo, kaj vidijo Angleži v tem smrdljivem viskiju, od katerega je boljše tudi najslabše žganje, da o mareličnem žganju ali slivovki sploh ne zapravljam besed.

Nekdo je potrkal na vrata. V kabinet je vstopil škof. Po vljudnostnem uvodu je razkril pravi namen svojega obiska. V imenu dvesto duhovnikov je prosil kapitana, da bi naslednjega dne on bral mašo za duhovnike in vse potnike. Kapitan je z velikim veseljem sprejel škofovo pobudo in takoj izdal zadevna navodila. Škof mu je hvaležno stisnil roko in se z zadovoljnim obrazom poslovil. Kapitan je s prižgano pipo stopil do okna in zelo pozorno gledal v smer proti zahodu. Morje je bilo mirno. Pot ladje so kilometre nazaj označevali grebenasti pasovi. Stopil je na komandni most. Nekajkrat se je sprehodil gor in dol po njem, z daljnogledom je opazoval horizont, potem pa se spet usedel v kabinet.

- Z mašo ne bo nič. - Obrnil se je k meni z resnim obrazom in iztrkal pipo.

- Ne mislite resno. Morje je gladko kot steklo ...

- Mašo bomo imeli mi, ne oni ... - je dodal z nasmeškom.

- Mislite?

- Zagotovo.

Sveto sem bil prepričan, da se je tokrat grdo zmotil. Ocean je še vedno bil tako gladek kot ogledalo.

Zvečer me je presenetil glavni kuhar. Podaril mi je nekaj velikanskih kalifornijskih jabolk. Jabolka sem dal v malo

mrežo nad posteljo. Odneseš jih bom in pokazal doma. Kaj takšnega tako ali tako še niso videli. Danilo se je že, ko me je po glavi udarilo jabolko. Takoj za tem mi je še drugo telebnilo na prsi. Kaj je zdaj to? Ladja je tako nihala, da so stene kabine škripale. Prižgal sem luč. Ogromni nekajnadstropni valovi so se besno zgrinjali nad ladjo in jo uživaško premetavali sem ter tja. Igro valov je spremljalo strašansko bučanje morja in močno ropotanje preobremenjenih ladijskih motorjev.

Ulil se je dež.

V nedeljo zjutraj se je vihar še okreпил. Restavracija je bila prazna. Na čelu glavne mize smo sedeli kapitan in midva zdravnika. Privoščili smo si slasten prigrizek. Duhovnikov ni bilo nikjer. Kapitan je bil zelo resen. Pozajtrkoval je in nekaj rekel oficirju, zadolženem za kuhinjo.

Ura je bila enajst. Vihar je dosegel vrhunec. Močan veter se je zabaval z ladjo. Penasti valovi so se zgrinjali nad palubo. Kapitan je poslal slugo k duhovnikom, da vpraša, kaj bo z nedeljsko mašo. Saj res, škofi so se z vso svojo duhovščino poskrili globoko v svoje kabine - vsi so bili zelo bolni. Iz kabin se je slišalo samo stokanje in vzdihovanje. Odpovedali so se celo izvrstnemu nedeljskem kosilu. Nekaj minut po enajsti uri se je oglasil gong. Kapitan je začel z običajno anglikansko mašo. V čedne praznične uniforme oblečene stevardese so pele lepše kot kadar koli prej. Visoki glasovi ženskega zbora so preglasili strahovito hrumenje podivjanega morja.

S kolego sva po vrsti pregledala "umirajoče" duhovnike in jima podelila duhovno tolažbo. Ker kaj drugega sploh zmore zdravnik proti morski bolezni?

Vsako leto sicer iznajdejo kakšno senzacionalno zdravilo za to neljubo bolezen, da bi potem iznajdljive tovarne zdravil v naslednjem letu s kakšnim novim "zanesljivim" zdravilom trpeče spet ujele na limanice. Za to bolezen dejansko obstoja le eno samo zdravilo: varna suha tla. Zdravila, ki so naprodaj proti morski bolezni, so samo trenutno učinkovita, in še to

predvsem sugestivno. Prihod zdravnika pomirjujoče deluje na bolnika. Brž ko ta odide, bolnika spet popade krčevito bruhanje in občutek skorajšnje smrti. Nevrotične osebe, predvsem histerične ženske, se skoraj dobesedno zgrudijo na tla, kot da bi umirale, in grdo cvilijo:

- Zdravnika! Zdravnika! Na pomoč! Umiram!

Glasnejši so klici na pomoč, manjša je nevarnost smrtnega izida. Smrtnega primera morske bolezni nisem nikoli videl. Videl sem pa toliko več prezgodnjih porodov. Umirajoči histeričarki se, brž ko ladja pristane, zdravstveno stanje nemudoma izboljša. Izzivalno stopi pred zrcalo, uredi si pričesko in popravi šminko. Ozdravitev je že tukaj - kot bi udaril s čarobno paličico. V hipu pozabi, da je kakšnih pet minut prej umirala. Tiste metode zdravljenja, ki jo je na meni preizkusil stari mornar, ne kaže množično uporabljati za zdravljenje morske bolezni. Preplašenih žensk ne moreš v viharju siliti, da telovadijo na nosu ladje v objemu zaganjajočih se valov. Kaj potem priporočam za odpravo morske bolezni?

Poznal sem nevrotične dame, ki jim je že na zasidrani ladji postalo slabo, brž ko so slišale pljuskanje morske vode. Nasvet je naslednji: občutljivi potniki naj se namestijo v središču ladje, čim bližje osi zibanja. Uležejo naj se v ležalnik s hrbtom v smeri plovbe. Gledati je treba v široke, penaste pasove, ki jih ladja pušča za seboj. Brž ko bo znal uživati v zibanju ladje, se je rešil bolezni. Težave nastanejo, če je osebi zibanje ladje neprijetno in zaradi tega trpi. Težave bodo tudi, če telo ni fiksirano in človeka premetava sem ter tja. Stradanje ne koristi, kvečjemu škoduje. Naj uživajo hrano, predvsem kašasto, četudi so brez teka. Pri praznem želodcu je bruhanje težavnejše. Zanimivo je, da majhni otroci in starejši od šestdeset let za morskoboleznijo ne zbolijo.

Potovanje nam je skalil tragičen dogodek. Nekje na sredi oceana je dvignila glavo rumena prikazen - azijska kolera. Takrat sem prvič videl obolelega od kolere.

Na ladjo so kolero prinesli italijanski izseljenci - povratniki. Bolezen se je širila hitreje od ognja. Doživeti požar na ladji nikakor ne bi bilo prijetno "razvedrilo", a kolera je še grozovitejša.

Prvi bolnik je bil potnik iz podpalubja. Štiridesetletni Italijan, kamnosek. Sestradan od lakote in zgaran do izčrpanosti. Zvečer je zbolel, zjutraj je bil že mrtev. Kolega Anglež je prevzel nadzor nad obvladovanjem epidemije, ker je že imel tovrstne izkušnje. Ladijski tesarji so izdelovali krste, v katere so poleg mrličev dajali še staro železo za obtežitev. Krsto so potem pritrdili z angleško zastavo na žleb za nakladanje premoga. Kapitan je izgovoril kratko pogrebno molitev, prebral en odstavek iz biblije, mornarji so razvezali vezi in težka krsta je z velikim pljuskom zgrmela v morje. Dneve in noči smo si prizadevali, da se epidemija ne bi razširila. Brezuspšno: število obolelih od kolere je bilo čedalje večje. Dva dni kasneje smo imeli že devet mrličev. Bakterijska okužba je padla na plodna tla v gosto naseljenem podpalubju in je brezobzirno pobirala žrtve. Ladijsko bolnišnico so napolnili bolniki in tisti, pri katerih je kazalo na kolero. Pogrebni obred je prevzel prvi oficir, potem sva vlogo duhovnika prevzela še midva s kolego. Stroga osamitev ni dovoljevala, da bi pogrebni obred opravili duhovniki iz prvega razreda. Izločanje bolnikov je bilo temeljito in število obolelih se je počasi znižalo. Pošle so nam zaloge desk, uporabnih za krste. Zatorej smo naslednje mrliče, zadostno obtežene z železnimi utežmi, pritrjenimi na ude, v morje spuščali zavite v rjuhe ali velike vreče.

Med potniki je izbruhnila panika. Predstavlja si, da ste na ladji med trpečimi za morsko boleznijo in obolelimi od kolere. Vihar nas je premetaval brez premora. Vsi potniki so bili bolni, tudi naju dva s kolegom je obdajal občutek vsesplošnega uničenja. Kapitanu in ekonomu je dodatno skrb delalo dejstvo, da je bila v tovornem delu ladje uskladiščena velika količina zmrznjenega mesa. Imela sta številne razloge za domnevo, da bodo meso z okužene ladje pristaniške oblasti uničile. Ko

je naša ladja priplula v del пристanišča, namenjen "kužnim" ladjam, je število mrtvih doseglo številko štirinajst.

Tržaške oblasti so bile telegrafsko seznanjene o epidemiji na ladji in so v pripravljenosti čakale na prihod Saxonie v karantenski del pristanišča, precej oddaljen od mesta. Naša ladja se je zasidrala en kilometer od obale. Na jambor smo izobesili rumeno zastavo.

Znano je, da nesreča nikoli ne pride sama. Kapitan naj bi z delegacijo nujno odplul na obalo, da prične s pogajanjem okrog namestitve obolelih, trajanju izolacije in predvsem o usodi zmrznjenega mesa. Kapitan je že zgodaj zjutraj določil v delegacijo mene kot zdravnika in istočasno kot nemško-angleškega tolmača. Vendar vihar je divjal in ob obalo so se razbijali mogočni valovi, pa tudi čoln je bilo povsem nemogoče varno spraviti v vodo. Naslonjeni na ograjo ladje, smo čakali na ugodno vreme za odhod. Divjanje valov ne da ni ponehalo, celo stopnjevalo se je. Kapitan je ukazal:

- Spustite reševalni čoln!

Potem se je obrnil k meni.

- Samo zaradi vas me skrbi, doktor. Težko se bomo približali obali. Kako boste izstopili iz čolna? Kaj bo z vami, če ponoreli valovi treščijo čoln ob obalo in ga sesujejo v koščke?

- Brez skrbi, dober plavalec sem, - sem se zlagal.

Vkrcala sva se v reševalni čoln. Kapitan je stal na premcu in od tam ukazoval veslačem, deseterici izbranih mornarjev. Za krmilom je stal drugi oficir. Jaz sem se namestil v zadnjem delu čolna. Mišičasti mornarji so prijeli za vesla in napeli moči, da premagajo visoke valove, ki so premetavali reševalni čoln kot kakšno igračo. Krmilo čolna se je zlomilo. Samo reven kos krmilnega obroča je ostal v rokah prvega oficirja. Ostalo so odnesle goste pene valov. Uspeli smo se približati zidanemu pomolu skoraj na tri metre. Mornarji so vesla na strani proti obali zvlekli v čoln, da se ne polomijo, če nas tok valov vrže na pomol. Tam so pristaniški delavci čakali z vrvmi, drogovi in

natlačenimi vrečami, da nam pomagajo pri pristajanju. Kapitan je rdečih lic vsevprek preklinjal. Skozi nenehno hrumenje pobesnelih valov sem slišal njegov zamolkli glas:

- Doktor! Doktor!

Stal sem v zadnjem delu čolna, obrnjen h kamnitem pomolu in opazoval divjo igro valov. Zdaj smo bili na vrhu, že naslednji hip pa v podnožju vala. Bil sem do kože premočen od valov, ki so se zaganjali preko roba čolna. Z obema nogama sem trdno stal v čolnu in se z eno roko držal za obroč polomljenega krmila. Ocenjeval sem oddaljenost do pomola - kakšne tri metre je bilo. Nekoč sem bil resnično dober skakalec ... Do ušes mi je prišel kapitanov glas, ki me je klical:

- Doktor!

Skozi glavo mi je šinila misel. Že spet kockanje, en sam nori poskus ... Oprezal sem kot na skok pripravljena mačka. Čoln se je dvignil vrh vala. Tisti hip sem z močnim odzivom skočil iz čolna na zidani pomol. Zadovoljen, kot bi bil vsak, ki dobro opravi svojo nalogo, sem mirno pokimal kapitanu. Ta je, obnemel od začudenja, samo strmel vame. Že skoraj pol ure sem se pogajal z zbrano delegacijo pristaniških zdravnikov, ko se je kapitanu posrečilo "prileteti" na obalo. Pristaniške oblasti so nam določile štirinajstdnevno karanteno. Osamitev je seveda veljala za vse, ki smo se nahajali na ladji. Za vsakega na novo obolelega štirinajst dni dlje. Obolele smo takoj, ko je nevihta prenehala, preselili na kopno v barake za nalezljive bolezni, kjer so njihovo zdravljenje prevzeli tržaški zdravniki. Večtisočtonski tovor mesa je končal na dnu morja. V karanteni ni bilo več novih bolezenskih ali smrtnih primerov. Med osamitvijo na zasidrani ladji z rumeno zastavo so ameriški duhovniki naposled nemoteno poslušali mašo.

10. PARIZ

Potovanje na ladji umirajočih mi je zares pobralo vso dobro voljo. Vode že tako nisem maral, še v kozarcu ne. Lahko bi rekel, da je moj odpor do vode mejil na hidrofobijo. Bučanje morja, ropotanje ladijskih motorjev in stokanje bolnikov me je začelo preganjati tudi na kopnem. Pa še nekaj: denar. Denar, ki se še ni nikoli dodobra segrel v mojih žepih. To enkratno lastnost, da zasluženno porabim sproti, sem obdržal do današnjega dne. Varčnost ni na seznamu mojih vrlin, zasluženi denar nemudoma zapravim. Lahko povem tudi preprostejše: denar me žuli.

Občudujem varčne ljudi. Nekoč sem zaprosil znanca, slovitega skopuha, da me podučí, kako naj varčujem. Za pošten poduk mu plačam stotaka. Skopuh mi je tako odgovoril:

- Želiš resno varčevati? Takrat prični nemudoma, privarčuj že tega stotaka tako, da mi ne boš plačal ...

Denar me je tudi tedaj dražil, mučil in pritiskal, kako naj ga zapravim? Posvetilo se mi je: Pariz! Sanje mojih sanj. Končni cilj mojih najbolj skrivnostnih hrepenenj - Pariz!

Jeseni 1911 sem prispel v Pariz, prestolnico sveta. Za potovanje v tistih časih nisi rabil vizuma ali potnega lista. Človek, ki je imel denar, se je, kjer je želel, usedel na vlak in izstopil v državi, kamor ga je vleklo srce. Z drugimi besedami, lahko si potoval, dokler ti ni zmanjkalo denarja.

Dekle za blagajno na budimpeštanskem Vzhodnem kolodvoru si me je dodobra ogledalo, ko sem ji rekel:

- Pariz, tretji razred.

Uboga ptička, sigurno je pomislila, kako bi bilo lepo, če bi tudi

ona za nekaj časa lahko odletela iz svoje kletke.

Na skoraj dva dni dolgi poti me niti enkrat niso vprašali po dokumentih.

Po metropoli, v kateri je ropotalo in odmevalo od neubranega vpitja, kjer so vsi drveli, obsedeni z dolarji, je bil Pariz umirjeno mesto, z dolgo kulturno tradicijo. Po neokusnih nebotičnikih se mi je pred očmi prikazal prikupen in slok Eifflov stolp.

Po nasvetu znanca sem se odpravil na Avenue du Trocadero. Na hišni številki sedem se je nahajal soliden in poceni penzion z dobro hrano. V teh časih je bilo življenje v francoski prestolnici presenetljivo poceni. To bi verjetno razložilo dejstvo, da tam niti približno nisem naletel na takšno revščino kot v obljubljeni deželi Ameriki. Razcapancev res nisem videl, videl pa sem množico vedrih, živahnih starčkov in nasmejanih sivolasih stark. Te očarljive starčke sem zaman iskal po New Yorku.

S priporočilnim pismom sem se javil v bolnišnici ob katedrali Notre Dame. Na pročelju zgradbe je pisalo "Hotel Dieu". Velikanska bolnišnica s tisoč posteljami se je razprostirala na površini med katedralo Notre Dame, Palais de Justice in Ile de la Cite. Bila je med najstarejšimi bolnišnicami v Evropi. V njej so me sprejeli kot gostujočega zdravnika, ki lahko vse ogleduje, če je le mogoče, pa naj se ničesar ne dotika. Zelo presenečen sem bil ob dejstvu, da je bilo učenje angleščine v prestolnici Francije pravi modni krik. Zdravniki v bolnišnici so med seboj tekmovali v učenju angleščine. Kako so samo temperamentno polemizirali o pravilni izgovorjavi angleških besed. Kljub vsemu so Gali resda imeli povsem nemogočo izgovorjavo, da človek od tega zlahka dobi črevesne motnje. Zavaljo tega sem se pogosto znašel v vlogi častnega razsodnika. Komu dati prav? Primarijem ali asistentom?

Bralci se boste upravičeno spraševali, kako da je bila angleščina tako popularna. Verjetno veste, da se Francozi neradi učijo tujih jezikov. To počno le v skrajni sili. Kaj je potem vzrok, ki je spodbudil takšno jezikovno mrzlico? To je bila nemško-

francoska vojna, ki je nad Francijo razprostrla sence strahu. Viljem, Wilhelm Veliki, predrzni brkač, agresivni nemški cesar, je v svojih izjavah rožljajal z orožjem. Vedno militantna nemška sila se je pripravljala na vojaški pohod. Tudi ruska cesarska diplomacija je delala z polno paro. Miroljubni Francozi so se v pričakovanju vojne zatekli po pomoč k Angležem, seveda dobro vedoč, da Angleži govorijo samo angleško. Tako je nanoslo, da sem med svojim bivanjem v Parizu več govoril angleško kot francosko. Mladim francoskim kolegom sem predaval o razmerah v ameriških bolnišnicah, seveda v angleščini. O newyorških zdravnikih nisem izgubljal besed: plehki, ošabni, neomikani in ignorantski. Ne posedujejo za dobrega zdravnika najpomembnejšo lastnost - SRCE. V nasprotju z njimi so francoski zdravniki upodobljeno srce. Tako očarljivo prijazni so, da bi bolnik že od samih njihovih besed ozdravel. Pariška zdravniška šola je bila na nivoju budimpeštanske ali dunajske šole. Takrat še nismo poznali žlez z notranjim izločanjem in delovanja hormonov. Pojma nismo imeli o vitaminih. Bogati so svojim otrokom branili uživanje svežega sadja, da ne bi dobili črevesnega katarja. Otroci bogatih staršev so jedli samo kuhano hrano in kljub temu so bili krmežljavi. Nasprotno so otroci revnih bili zdravi in močni, čeprav so s sadnega drevja obirali in jedli še nedozorele plodove. Nemška iznajdba - salvarsan, zdravilo iz arzena za zdravljenje sifilisa in drugih bolezni, je po francoski izboljšavi postal dostopen širokemu krogu uporabnikov.

Francoska zdravniška šola zagovarja mnenje, da je pomembnejša diagnoza kot zdravljenje, ne glede na to, ali bolnik ozdravi ali umre. Konec koncev bo od številnih zdravil eno vendarle pomagalo. Uporabljajmo nedolžna zdravila, ki ne škodujejo bolnikom. Največja sramota za zdravnika je, če mu bolnik umre brez postavljene diagnoze. Francozi so v odmerjanju neškodljivih, skoraj neučinkovitih zdravil pravi mojstri. V tem včasih tudi pretiravajo.

Program mojega petmesečnega bivanja je potekal takole: dopoldne bolnišnica, popoldne ogledovanje Louvra, zvečer gledališče.

Louvre. O najstarejšem in najbogatejšem muzeju na svetu bi lahko napisal knjigo.

Muzej je sklop več stilskih palač med Rue de Rivoli in obalo Sene v neposredni bližini Tuilerij. Francoski kralj François I. ga je dal zgraditi pred več kot štirimi stoletji. Hodil sem v ta hram svetovne kulture in umetnosti vse mesece iz dneva v dan in ga prehodil podolgem in počez, ne da bi dosegel cilj: seznaniti se z vsemi muzejskimi eksponati. Samo površno sem si ogledal kipe najstarejših svetovnih kultur.

V Louvru hranijo kip Venere iz drugega stoletja pred našim štetjem. To delo neznanega kiparja je neprecenljive vrednosti. Naga Venera simbolizira neminljivi ideal ženske lepote. Kot zanimivost vam povem, da jo je pred kakšnimi stotimi leti našel na otoku Milosu nek grški kmet in jo za šest tisoč frankov prodal takratnemu francoskem veleposlaniku v Konstantinoplu. Tako je kip prišel v Louvre.

Kaj mi pomeni, da sem si lahko ogledal največjo svetovno zbirko slik, ni preprosto oceniti. Lahko sem občudoval originale mnogih slik, ki so mi bile dotlej znane le z reprodukcij. V živo sem videl številna neprecenljiva dela Leonarda, Raffaela, Tiziana, Rubensa, Murilla, velikega realista Goje, Nizozemca Rembrandta, Nemca Holbeina. V nemem občudovanju sem prestal nešteto ur pred portretom Mone Lize. Iz vseh kotov sem opazoval njen skrivnostni nasmeh, katerega pomen brezuspešno iščejo znanstveniki, etiki in umetnostni zgodovinarji že tristo petdeset let. In ta zagonetni nasmeh je tam na ustnicah Mone Lize neskončen in večni za vse čase ...

V Parizu je v času mojega bivanja delovalo več kot štirideset gledališč, kar za vlemesto s tremi milijoni prebivalcev niti ni veliko. Vsak večer sem si zapolnil z ogledom kakšne predstave. V pariško opero sem šel samo enkrat na predstavo Fausta. Potem so bila na vrsti večja gledališča: Comedie Francaise, Opera Comique, Renaissance, Gymnase, Gaité, Antoin, Odeon, Theatre des Arts in mnoga druga, manjša, čigar imen se ne spominjam več. V Odeonu sem v predstavi Orlič v glavni vlogi gledal staro Sarah Bernhardt. Ni me preveč navdušila, čeprav je pariška publika nekoč veliko igralko nagradila z galantnim aplavzom. Francoski igralci tedaj še niso odvrgli latinske vznesenosti in so recitali na odru. Naravno obnašanje z uporabo normalne govorne tehnike so na oder uvedli v gledališču Teater des Arts. V tej napredni gledališki hiši so postavili na oder dramo B. Shawa

“Mojstrovina gospe Warren”. Gledališče je bilo polno iz večera v večer. Predstava je imela velikanski uspeh. Vsi francoski časopisi so v celoti objavili pismo petdesetletnega B. Shawa, ki ga je ob uspehu predstave napisal direktorju gledališča. Dela tega nič kaj vljudnega pisma se še živo spominjam.

“Presenečen sem,” je med drugim pisal Shaw, “da ste v barbarski Franciji naposled prišli k pameti in izvajate eno izmed mojih izvrstnih del. Poznati Showa sodi k splošni kulturi. Skrajni čas je bil, da se zlomi francoski odpor. Učite se od mene, B. Shawa”.

V gledališču Grand Guignol so uprizarjali samo srhljivke. Na reklamnem panoju pred gledališčem je pisalo: samo za tiste z dobrimi živci. Mučila me je radovednost. Odločil sem se. Tako sem nekega večera tvegala sedem frankov, kolikor je stala najdražja vstopnica. Izvrstni igralci so igrali v bebavih enodejankah. Prizorišče v prvi srhljivki je bila vojašnica tujske legije, vojaški zdravnik je vojake cepil s strupom stekline. Na

koncu se je izkazalo, da je nor in na sceni pred očmi ponorelih vojakov je storil samomor. Komentar: med prizorom, ko vojaki ponorijo, so iz publike odnesli eno damo slabih živcev, ki je omedlela. Naslov druge srhljivke: "Klub samomorilcev". Prizorišče: elitni, aristokratski klubski prostori. Član kluba je samo tisti, ki je že poskusil storiti samomor. Po sprejemu v klub član ni smel živ zapustiti klubskih prostorov. Za čim grozljivejši način smrti je skrbel predsednik kluba. Smrt je prišla nepričakovano. Glavni junak, mladenič, ki bi si zaslužil boljšo usodo, si je smrti želel po ljubezenskem razočaranju. Kmalu je le prišel k pameti, premislil si je in se pripravljal na pobeg. Poskus pobega so mu preprečili in ga zaklenili v sobo, iz katere so po naročilu grozotnega predsednika izčrpali zrak. Pred očmi publike se je mladenič v agoniji za življenje metal po tleh. V zadnjem trenutku na prizorišče vdre policija in mladeniča reši smrti. Predsednika aretirajo, vendar ta na sceni naredi samomor. Neokusno. Imam dobre živce, vendar takrat sem imel vsega zadosti. Čudil sem se, da Francozi niso poškopili odra z umetnim vonjem razpadajočih se trupel. Na naslednjo predstavo, za katero so reklamni panoji bili še grozljivejši, nisem šel.

V New Yorku sem užival v tekmah baseballa, košarke in boksa. V Parizu sem si ogledal Pantheon, počivališče francoskih nesmrtnih, kjer večni sen sanjajo Mirabeau, Voltaire, Rousseau, Victor Hugo, Emile Zola in mnogi drugi. Obiskal sem tudi Hotel des Invalides, veličastni kompleks, v katerem je Napoleonov grob. Po hrupnih ulicah New Yorka je prečudovit prav poetičen mir, ki vlada v Latinski četrti ob obali Sene.

Preromal sem tudi polovico znanega pariškega pokopališča Père Lachais. Obiskovalca na vhodu dočakajo ciprese in ga s svojo senco spremljajo do grobov Rossinija in Musseta. V neposredni bližini teh se nahajata nagrobnika La Fontaina in Moliere. Dolgo sem stal pred grobom izgnanega angleškega pisatelja Oscarja Wilda. Njegov nagrobnik je stvaritev

izjemnega kiparja Rodina. Malce dalje od glavne poti, a z njo vzporedno, so drug za drugim grobovi nesmrtnih skladateljev Chopina, Bellinija in Cherubinja. Med številnimi negovanimi grobovi in nagrobniki sem slučajno naletel na zanemarjen grob. Na nagrobnem kamnu se je komaj dalo prebrati napis Heinrich Heine. To je torej zadnje počivališče velikega nemškega lirika. Nekaj vrstic še o svetovno znani pariški modi.

Parižanke so vitke in na prvi pogled mogoče nekoliko presuhe. Vendar samo na prvi pogled. V resnici so zelo lepe postave brez grama odvečne maščobe. Meni se niso zdele lepe. Toda nekatere njihove lepotne napake so naravnost očarljive. Radožive so in mile. Oblačijo se dobro in preprosto in samo izjemoma po pariški modi. Modni časopisi imajo samo ta namen, da jih gospe v tujini povsem nekritično posnemajo. Delavke in zaposlene ženske ne držijo koraka z modo. Vedo, da je v tej sezoni moderno kratko in ozko krilo, v naslednji že široko in zvonasto. Dolžino krila vnaprej določajo modni diktatorji. Zaposlene ženske se oblačijo dobro in okusno, predvsem praktično. Za ekscentrično, minljivo modo jim ni mar.

Kot zanimivost sem zabeležil, da so v tej jesenski sezoni na velika vrata v žensko modo vstopili ogromni klobuki. To modo so si seveda izmislile zdolgočasene dame. Praktičnim delovnim ženskam do česa takšnega ni bilo. Premer teh klobukov je znašal od osemdeset do sto centimetrov, kot avtomobilsko kolo. Ogromne klobuke so si dame nadele izključno za promenadno vožnjo. Klobuk so z ustreznimi in posebej za to narejenimi dolgimi iglami pritrdile na pričesko, da se je obdržal na glavi. Tako opravljena dama se je usedla v odprto kočijo in se peljala gor in dol po Elizejskih poljanah. Na sprehodih po pariških ulicah dame takšnih klobukov niso nosile.

Vse bi bilo prav, če bi se nora moda s klobuki zadržala samo na vožnji s kočijo. Da se ni, je krivdo iskati pri modistkah, ki so s to noro kreacijo naredile imeniten posel. To modo so prevzele

tudi peštanske ženske. Posnemanje bi bilo na mestu, če bi se peštanske dame s temi klobuki orjaških dimenzij vozile s kočijo po Štefaniji. Ne, meščanke so se s temi klobuki na glavah prerivale po nabito polnih peronih tramvaja in omnibusa in delile udarce levo in desno. Srečen potnik, ki mu niso zabodle dolgih igel v oko! To je žalosten primer nekritičnega posnemanja visoke ženske mode.

Pomladi 1911 se je veter obrnil. Začelo mi je zmanjkovati denarja. Preselil sem se v cenejši hotel na Rue École de Medicine. Poslavljal sem se od Pariza, v katerem sem preživel skoraj pet mesecev in ves ta čas me nihče ni vprašal po dokumentih. Poslavljal sem se od Eifflovega stolpa, od bolonjskega gozda in od igrivih malih prijateljev v luxemburškem vrtu.

Na železniški postaji Gare de l' Est sem se žalosten in praznih žepov poslovil od Pariza, prestolnice sveta z "nikoli na svidenje!" Poiskal sem si sedež v kupeju tretjega razreda. Vlak je počasi odrinil proti vzhodu.

Ko me je moj dolgoletni pediker na kopališču Rudas zagledal, je zmajal z glavo:

- Nekam slabo izgledate, gospod doktor. Upam, da niste bolni?

- Da, - sem odgovoril. - Bolan sem. Zelo bolan.

11. ZAKAJ NISEM POSTAL AMERIŠKI ZDRAVNIK?

V peštanskem stanovanju me je čakalo pismo od Cunrad Line. Tajnik je pisal, da se želi z menoj pogovoriti. Gre za nujno reč ... Nujna reč? Pohitel sem. Petdeset zdravnikov nestrpno čaka, da se vkrcajo, sekretar pa računa name! Nisem želel spet na morje, vendar so prazni žepi narekovali drugače. Tajnik me je sprejel z navdušenjem. Čez nekaj dni naj bi izplula proti Ameriki Ultonia - ladja s tisoč izseljenci, mi je razlagal in živahno krilil z rokami. Na vsak način je računal, da bom sprejel delo ladijskega zdravnika. Tudi plačo so mi zvišali. Ladja naj bi plula neposredno v New York, od tam pa v Brazilijo. V Evropo naj bi se vrnil s Carpathio, do njenega prihoda pa naj bi stanoval in se hranil na Mavretaniji.

- Med čakanjem na Carpathio lahko opravite diferencialni izpit, - je dodal s nasmeškom.

Molčal sem.

- Jaz že vem da bo na koncu tako. Kajne?

- Mogoče ... Vzdihnil sem in pomislil na to, kako sem zanemaril ženske.

Podpisal sem pogodbo, v skladu z določbami katere naj bi poleg dela na Carpathiji med vrnitvijo v Evropo za Cunrad opravil še tretjo in zadnjo plovbo. 14 000-tonska Ultonia je na izplutje čakala v reškem pristanišču. Ta ladja je odigrala pomembno vlogo v angleško-burski vojni. Za približno tisoč madžarskih izseljencev je družba najela tolmača. K sreči se je še pred odhodom izkazalo, da skuštrani temnopolti tolmač romunskega rodu ne govori ne madžarsko ne angleško. Seveda so ga dali na čevelj. Zdi se, da se je mladi slepar hotel zastonj

izseliti v Ameriko. Ko smo v drugi polovici marca izpluli, je bilo vreme zelo prijetno. Ladja je gladko plula, ali pa se mi je samo tako zdelo, ker se za manjša nihanja ladje nisem menil. Delo me ni motilo. V prostem času sem se pripravljaj na diferencialni izpit v New Yorku.

V podpalubju je potovalo nekaj mojih rojakov iz Bačke. Pogosto sem jih obiskoval. Veliko smo se pogovarjali. Zakaj je domove zapustilo milijon Madžarov? Zaradi želje po pustolovščinah ali zgolj iz radovednosti? Ne. Revščina in pomanjkanje sta jim v roke potisnila popotno palico.

- Kako? Mar je kdo v tem srečnem, širnem in mirnem svetu živel v bedi?

Na to vprašanje je odgovoril štiridesetletni dninar suhega nagubanega obraza:

- Od otroštva sem delal na gosposkem veleposestvu,- je pripovedoval prekmalu ostareli kmet in si z zgaranimi, koščenimi rokami gladil redke sive lase. - Odklej služim, sem bil praviloma slabo plačan. Sodil sem med mnoge, ki če odprejo usta, takoj letijo. Potem lahko greš, kamor te noge nesejo, ker tam zate ni več prostora. O kakšni organizaciji, sindikatu ni bilo ne duha ne sluha. Kaj takega je že v kali zatrl župan z žandarji. Žandarji so, kot se že ve, tako držali z gospodo. Ko bi vsaj košček zemlje dobil, nikoli ne bi zapustil svoje vasi ... Vem, kako grenka je usoda služiti kruh v tuji zemlji. Kaj drugega pa mi je še preostalo? Pri hiši že mesece nismo zaužili kruha.

Mlad tovarniški delavec je prevzel besedo:

- Položaj tovarniških delavcev je nekoliko boljši, ker nacionalistično gibanje "tulipanov" zaenkrat še omogoča delo. Podpirajmo madžarsko industrijo! ... je njihovo geslo, vendar avstrijski in nemški tovarnarji so s konkurenčnostjo kmalu ustavili narodnostno gibanje. Zavest o pravici do oblikovanja organiziranega delavskega gibanja zelo počasi napreduje. Stavkajoče delavce brzdajo policisti in žandarji. Vojska še nedolžnih zbiranj ne dovoljuje.

- In oblast? Mar ne podpira delavskega razreda? - je vprašal eden izmed poslušalcev.

- Oblast ... Baro Fehervary Geza ali grof Khuen - Hedervary? Mar je gospodi za delavsko usodo.

Imel je prav. Omenjena gospoda sta zastopala interese kapitala. Varovali so premožne. Zatrli so sleherno gibanje delavcev, ki bi utegnili škoditi zasebni lastnini kapitalistov. Ali ima milijonska množica za kruh, je bila njuna zadnja skrb. V zakon so zapisali, da dovolijo izseljevanje in s tem odprli kanal za odtekanje nezadovoljstva.

- In zdaj smo tukaj. Vkrkali smo se. Gremo poskusit srečo ... - je zaključil delavec, ki je vse to zagrenjeno povedal s preprostimi besedami.

Množicam sta torej zagrenjenost in nezadovoljstvo potisnila popotno palico v roke. Prisiljeni so bili srečo iskati v Novem svetu. Kakšno srečo je imel posameznik, je odločala usoda ... Nenasitno ameriško grlo je pogoltnilo milijonsko madžarsko množico tako, kot morje absorbira velike tekoče vode. Eni izseljenci so komaj zaživali, drugi so obogateli, tretji so v globokih rudnikih svinca našli smrt. Pohabljenje in neozdravljivo bolne je ameriški urad za priseljence zbiral na otoku Ellis in jih s Cunradovimi ladjami poslal nazaj domov. Na tem otoku, Ellis Islandu, so selekcionirali prispelle izseljence in so jih po dvotedenskem opazovanju spustili v obljubljeni deželo Ameriko. Bolne in za delo nesposobne so takoj s prvo ladjo vrnili domov.

Hitro sem se spoprijateljil s kapitanom in z angleškim zdravnikom. Z nekaj originalnimi pikantnimi peštanskimi šalami sem jih nasmejal in takoj smo postali prijatelji. Angleži pojma nimajo, kaj je dober humor. Ladijski ekonom je bil težak človek, dneve in noči je delal in dela nikoli ni končal. Tudi z njim sem imel karseda dobre odnose, razumljivo, saj sem od njega prejemal plačo. Posadka je govorila izključno angleško. Tujih jezikov niso znali in nobene želje niso imeli, da bi se

katerega naučili.

Na tej drugi plovbi sem podlegel bolezni, hujši od morske - ljubezni.

V Neaplju se je v spremstvu očeta na ladjo vkrcala mlada Američanka. Očarljiva lepotica je takoj vzbudila mojo pozornost. Izkazalo se, da je bila naklonjenost obojestranska. Po kratkem spogledovanju sva se že naslednji dan spoznala.

Gospodična Cox - tako se je pisala - je bila dinamična, vitka mlada dama, skladne postave, živahnih, nekoliko poševno položenih oči. Takoj me je očarala. Rada se je smejala in pri tem so se ji med tankimi rdečimi ustnicami blesteli biserno beli zobje. Ves prosti čas sem prebil v njeni družbi. Ta srečanja so bila velikokrat "naključna". Hitro sva se ujela in zaljubila drug v drugega. V pristaniščih na poti sem mladi prijateljici razkazoval znamenitosti Palerma, Messine in Gibraltarja. V arabskem delu Alžira sva občudovala Arabke z živo rdeče pobarvanimi nohti. Ta ljudski običaj sva imela za primitiven in barbarski. Takrat še slutila nisva, da bodo to zoprno "barbarsko" modo čez nekaj let prevzele dame vsega sveta. Z začudenjem sva ugotovila, da v največjem francoskem kolonialnem pristaniškem mestu nihče ne dela. Krepki Arabci so sedeli pred kavarnami, igrali šah, kadili in pili črno kavo na vrhuncu delovnega dneva. Delati? Čemu? Če je treba, dela žena ali morda proda svojo hčerko tujcu za dobro ceno. Pomembni sta samo vsakdanji kava in cigarete.

Surovost francoskih kolonialnih oblasti je v arabskem svetu povzročila gibanje za osvoboditev izpod kolonialnega jarma. Gibanje so vodili bojevitih ljudi, ki so po krvavi zadušitvi takšnih poskusov okovani končali v ječi.

Bili smo oddaljeni več kot petdeset morskih milj od New Yorka, ko me je poiskal oče gospodične Cox in po običajnem "How do you do?" naravnost vprašal, če sem se pripravljen poročiti z njegovo hčerko.

- Dobro, da je še poljubil nisem, - sem si mislil, - saj tile blazni

ameriški bogataši ne poznajo šale.

Oče gospodične Cox se je zelo resno ponujal, da bo, če se poročiva, poskrbel zame. V Clevelandu me bo zaposlil v bolnišnici in zagotavlja mi tudi zasebno prakso. Preveč je govoril ... Ženitev še ni bila del mojih načrtov. Stari me je spravil v zadrego. Na takšen napad nisem bil pripravljen. Obramba ne bo lahka.

- No? - me je vprašal z dvignjenimi obrvmi. - Kaj pravite?

- Ne morem vam dokončno odgovoriti, - sem jecljal in se vlekel iz zadrege. - Vse je odvisno od diferencialnega izpita, če ga bom uspešno opravil ... Gospodična je simpatična, zelo mi je všeč ...

Prav tisti večer je glavni ekonom prirejal poslovilni ples. Osebjem je potnikom prvega razreda razdelilo zelo lična povabila. V prvem razredu je potoval samo en Madžar, zelo znan aristokrat. Mlad, visok, plavolas moški izrazito kljukastega nosu. Pozno popoldne me je obiskal in užaljeno potožil:

- Pomisli samo, moj doktor, jaz nisem dobil povabila na ples.

- In? Pojdi brez povabila. Tudi jaz ga nisem dobil.

- Počasi, prosim, to je nekaj čisto drugega. Ti si na ladji zaposlen. Kaj misliš, zakaj me niso povabili?

- Ničesar ne mislim. Glavni ekonom je organizator. On pošilja povabila. Njega vprašaj.

- Ne govorim angleško. Prosim te, doktor, pomeni se ti z njim, - je moledoval nosljaje. Tako je sitnaril, da sem šel k ekonomu v pisarno. Možakar atletske postave, rdečih las in zariplega obraza je sedel za pisalno mizo, zakopan v papirje.

Po obveznem pozdravu sem ga vprašal:

- Zakaj ni edini Madžar v prvem razredu povabljen na ples?

- Madžar, oni z velikim nosom?

- Da, verjetno gre za pomoto?

- Ni pomota, - j e odvrnil in utrujeno dvignil pogled s papirjev.

- Ne?

- Ne. - Ponovno je nekaj listal.

- Zakaj pa?
- Nisem ga povabil, ker je žid.
- žid? - sem presenečeno vprašal.
- Ne vidite, kolikšen nos ima? Jaz ga imam tudi, takoj zavoham žida.

Madžarski aristokrat je res imel zajeten nos, no ... žid ...

Dolgo sem ga pregovarjal. Končno mi je uspelo pridobiti zanj vabilo. To je ohladilo moje odnose z ekonomom. Pozdravljaj me je hladno kot nekoga, ki prijateljuje z židi.

To je bilo prvič, da sem med Angleži zaznal antisemitizem.

Na plesu sem zabaval gospodično Cox. V nasprotju s svojo navado sem plesal in prekomerno pil. Kaže, da mi je pijača škodila, ker se mi je jezik že zgodaj razvezal. Postal sem zelo zgovoren. Z gospodično in njenimi mladimi prijateljicami sem sedel v kotu dvorane in jih zabaval z anekdotami in svojimi popotnimi dogodivščinami. Preveč sem se postavljaj zaradi gospodične Cox, ki se mi je tisti večer v izzivalni večerni obleki zdela še posebej lepa. Dekle je z vidnim zanimanjem in rahlo odprtimi usti poslušalo moje zanimive avanture. Ko se mi je med pripovedovanjem pripetila nedolžna napaka v izgovorjavi, je moja ljubezen popadel histerični smeh. Tako se je smejala, da se ji je čisto popačil obraz. Srce se mi je ustavilo. Dekle je bilo ena sama na široko odprta usta. Prav tako se mi je smejala moja prva otroška ljubezen Hilda Bakk, ko sem pred njeno hišo padel s kolesa.

Smeh se je prijel še ostalih. Orkanski val smeha se je usul name. Prizadeto sem sedel. Bil sem v zadregi in postajalo mi je slabo. Mlada Američanka, "moja dušica", se mi posmehuje. Še zdaj se smeji z nezmanjšano močjo s polnimi pljuči in ožarjenega obraza napačni izgovorjavi ene same besede. Praktično za nič ... Za njena ameriška ušesa je to napaka, vredna smeha. Pravi Anglež temu sploh ne bi naklonil pozornosti. Kolikokrat bi se jaz lahko smejal njenem nemogočemu, nosljajočemu ameriškemu naglasu? Američani seveda mislijo, da je njihova

izgovorjava pravilna. Toda ...

- Torej takšni smo, gospodična? - sem si mislil. - Ona naj bi mi bila žena? Ta bi mi se tudi na poročno noč posmehovala, če se zmotim v izgovorjavi ene črke. Ena napaka in se že smeji ... Nikoli!

Vstal sem in zapustil vso smejočo se družčino. Gospodični nisem namenil niti bežnega pogleda. V hipu sem bil razočaran. Zavlekel sem se v najmanj obiskan prostor na ladji - izolacijsko kabino za nalezljive bolnike. Od tam nisem prišel, dokler naslednji dan v New Yorku zadnji potnik ni zapustil ladje.

Da bi kot blazen sledil tej novi nepremišljenosti?

Kdo neki bi ji zadostil?

Kdo pozna poti samovoljne usode?

Samo to je gotovo - gospodične Cox nikoli več nisem videl.

V New Yorku sem izvedel, da so pred kratkim spremenili način opravljanja diferencialnega izpita. Izpit je bil zdaj v pisni obliki. Na to nisem bil pripravljen. Nisem prepričan, kaj mi je vzelo voljo do nastanitve v Ameriki - gospodična Cox ali pisni izpit. Dejstvo ostaja: nikoli nisem postal ameriški zdravnik.

12. CARPATHIA IN TITANIK

Ultonia je iz New Yorka odplula v brazilske vode s posebno nalogo. Glede na navodila, ki sem jih prejel ob podpisu pogodbe, sem se preselil na Mavritanijo. Ta velika luksuzna ladja je bila dvojčica Lusitanije.

Do prihoda Carpathie sem imel še deset dni. Ponovno sem prehodil dobro mi znane pravilne ulice New Yorka. Obiskoval sem gledališča in kinodvorane, ki jih imajo dobesedno na vsakem vogalu. Ogledal sem si nekaj muzejev, znova občudoval svetovno znani Brooklynski most, zabavni park na Coney Islandu in atraktivne svetleče reklame na broadwayskih nebotičnikih. Najbrž bo odveč, če povem, da je med reklamami bilo največ Wrightovih za žvečilni gumi. V Ameriki je vsakdo žvečil. Od otrok z ulic do predsednika države. Senatorji so med uradnimi sejami žvečilni gumi jemali iz ust samo, kadar so spregovorili. Newyorški časopisi, Times Herald in drugi, so o takratnem predsedniku ZDA pisali z velikim navdušenjem. Od Washingtona in Lincolna noben šef države ni užival tolikšne popularnosti kot Rough River Roosevelt. On je narekoval zunanjo politiko ZDA. Brž ko je ta izjemni politik prišel v Belo hišo, je začel vojno proti trustom, ki so izrabljali ljudstvo. Trusti so bili po njegovem sodobna različica starodavnih plenilcev gradov. Kljub podpori ljudstva in tiska je genialni Roosevelt proti močnim dolarskim trustom utrpel poraz. Njegov naslednik Taft je sicer objavil vojno trustom, v resnici pa se je z njimi na skrivaj spravil.

Carpathia je pristala v newyorškem pristanišču točno po plovnem redu. S seboj je v "obljubljeno deželo" pripeljala tisoč

novih madžarskih izseljencev. Poveljnik ladje kapitan Roston je veljal za enega izmed najboljših častnikov Cunrad Line. Bil je vitek, mišičast, srednje rasti, drobnih, globoko vsajenih iskrivih oči in dobrodušnega pogleda. Star je bil okrog štirideset let. Po značaju trezen, dinamičen in neutruden ni preveč govoril, kar pa je rekel, je bilo tehtno, dobro premišljeno. Z ladjo je prišel zdravnik, Madžar Lengyel Arpad. To je bilo njegovo prvo potovanje čez ocean. Bil je mojih let. Delal je v bolnišnici Rokus in je dobro govoril angleško. Spoznal sem se tudi s stalnima zdravnikoma na Carpathii, Angležem Frankom Mac Geejem in Italijanom Vittorinom Riscattom. Oba sta bila starejša od mene. Med častniki sem spoznal mladega Istvana Ratha, madžarskega rodu. Takoj prvega dne sem ugotovil, da so posadka in častniki Carpathie boljši od vseh, s katerimi sem dotlej delal. Disciplinirana posadka je bila navdušena nad svojim poveljnikom, ki je resnici na ljubo to popularnost v celoti zaslužil.

Enajstega aprila 1912 je Carpathia v zgodnjih jutranjih urah dvignila sidro in se s polno paro odpravila proti Gibraltarju. Obljubljalo se nam je prav prijetno potovanje. Prijetno že zaradi tega, ker se je človek rešil newyorške babilonske anarhije in se je lahko mirno prepustil oceanski tišini.

V podpalubju je potovalo malo ljudi, predvsem italijanski kamnoseki in zidarji, ki so se vračali domov. Madžarski povratniki so bili v glavnem invalidi in neozdravljivi bolniki, zaradi česar so jih ameriške oblasti napotile nazaj domov. V prvem in drugem razredu so bili turisti in romarji, ki so večinoma potovali v Italijo.

Blesteča, sončna pomlad. Pihal je blag aprilski vetrc. Pravi izlet na račun Angležev. Na poti prek oceana nikoli ni dolgčas. Neskončni ocean ponuja mnogotere možnosti za zabavo. Tisto malo zdravniškega dela je opravil doktor Lengyel. Po pogodbi naj bi ga zamenjal na Reki in se s Carpathio še zadnjič odpravil proti Ameriki.

Spoprijateljil sem se z glavnim inženirjem, ki me je pogosto povabil k sebi v strojni oddelek in mi pojasnjeval delovanje motorjev. Globoko v notranjosti ladje sem opazoval kurjače, ki so svoje delo opravljali z nadčloveškim naporom. Iz srca sem jim pomagal - kajti časa in moči sem imel na pretek. Občudoval sem angleške strojnike, njihovo enakomerno, umirjeno in kakovostno delo.

Popoldne prvega dne potovanja smo se zabavali z igranjem golfa na palubi. Zvečer so častniki odigrali telegrafsko šahovsko tekmo s častniki avstrijske ladje. Ladja Laura je bila last avstrijskega Lloyda in oddaljena od nas dva tisoč morskih milj. Težko šahovsko tekmo je naša posadka nesrečno izgubila. Naši telegrafisti so po porazu izzvali telegrafiste Laure na novo tekmo. Jaz sem odšel na komandni most. Pogledal sem na uro. Bilo je točno enajst zvečer. Na mostu sem na svoje veliko presenečenje našel kapitana Rostona. Vedel sem, da je kapitan kot skrben in bedec človek resno vzel obvestilo o pojavu plavajočih ledenih gora, ki so ga tekom dneva prejeli telegrafisti.

Na svojih dosedanjih potovanjih še nisem videl ledene gore. To so pogubne plavajoče gmote ledu, od katerih se samo majhen, nepomemben delček nahaja nad morsko gladino. Posebno nevarne so v meglenih mesecih, kakršen je bil prav april. Tudi zdaj se je lahna megla vila nad oceanom. Kot kakšna siva tančica je ovijala tiho vodo. Rumeni žarki ladijskih reflektorjev so osvetljevali ocean pred nami. Ladijske sirene so nenehno trobile. O spanju ni moglo biti niti besede.

Bila je polnoč, ko sem se ulegel. Bral sem dobro uro in zdi se, da sem pri prižgani luči zaspal. Okrog dveh zjutraj je strežnik potrkal na moja vrata:

- Alarm! Alarm! Vsi na palubo!

V naglici sem se oblekel in drgetajoč oddrvel gor. Zobje so mi šklepetali od vznemirjenja in mraza. Večina potnikov je na palubo prišla z reševalnimi pasovi. Telegrafist je prejel klic na

pomoč s Titanika, nove luksuzne ladje White Star Line. Carpathia je takoj spremenila smer plovbe: z vzhoda se je obrnila na sever.

Kapitan Roston je poveljeval s komandnega mostu. Rumeni žarki reflektorjev so preiskovali temno vodno gladino, zavito v meglo. Na palubi je bilo zelo živahno, mornarji so pripravljali reševalne čolne.

O Titaniku sem vedel samo toliko, da je 55 000-tonski orjak, najnovejši ponos angleškega ladjedelništva, in še to, da je prav tedaj bil na svojem prvem čezoceanskem potovanju.

Zora 15. aprila 1912. Počasi se je svitalo. Blagi severni veter je kodral brezmejno gladino oceana. Vlažna megla se je počasi razblinjala in dajala podobo velike raztrgane umazane rjuhe. Na horizontu ni bilo videti ne ladje ne dima iz ladijskih dimnikov. Vidljivost se je počasi izboljševala.

Okrog pete ure je prvi častnik skozi daljnogled opazil čolne na horizontu. Bili so brodolomci. Kje pa je orjaški parnik - Titanik?

Stroji so delali na vso moč. Ladja je z največjo hitrostjo plula v smeri razsutih plavajočih pikic na horizontu. Ura je bila šest. Carpathia se približala prvim trem reševalnim čolnom.

Titanik je izginil.

Bili smo nemalo presenečeni, ko smo ugotovili, da so reševalni čolni, ki se nam približujejo, napolnjeni. Ženske in otroci, oblečeni v s pluto obložene reševalne jopiče, so sedeli, stisnjeni na klopeh čolna, premraženi in onemogli. Čez glave in hrbte so imeli ogrnjene pisane odeje. V čolnih sta na vsaki strani sedela po dva mornarja in veslala. Na eni strani ladje so s pomočjo škripcev in vrvi dvigovali reševalne čolne na palubo, z druge so spustili ladijske stopnice, da bi bilo sprejemanje sestradanih brodolomcev čim hitrejše.

Paluba Carpathie se je hitro zapolnila s tresočimi se in objokanimi ženskami in otroki. Večinoma so bile delavke. Med njimi so bile tudi dame v večernih toaletah, ki so zmrzovale,

pokrite čez ramena z lahкими ogrinjali in šali. Ženske so se stiskale in ena drugi v objemu jokale za svojimi družinskimi člani, od katerih se niso imele časa posloviti. Onemogle brodolomce smo namestili v jedilnico, jim ponudili topel čaj in oskrbeli s toplimi pleti. Število brodolomcev se je nenehno povečevalo. Na ladji jih je bilo že petsto. Kapitan Roston je vseskozi pregledoval morje. Sonce je bilo že visoko na nebu, ko so zadnji čoln z brodolomci dvignili na palubo.

Takrat smo že vedeli, da je Titanik izgubljen. Brodolomci so še upali. Samo za kratek čas nam je uspelo, da kruto resnico zamolčimo. Zdravniki nismo imeli posebnega dela. V glavnem smo pomagali pri oskrbi in namestitvi brodolomcev. Levji delež pri reševanju so imeli natakariji in strežniki. Popisali smo rešene. Na ladjo smo sprejeli točno sedemsto pet preživelih.

Po navedbah rešenih mornarjev je bilo na Titaniku skupaj s člani posadke okrog dva tisoč in dvesto oseb. Tisoč petsto oseb je našlo smrt v ledenih valovih oceana. Resnica o pravem vzroku brodoloma te velikanske ladje je počasi prišla na plano.

Med potniki na bajeslovni ladji je bil tudi direktor ladijske družbe White Star Line, ki je zaukazal, da mora Titanik na svojem prvem potovanju potolči dotedanji rekord Lusitanije v hitrosti čezoceanske plovbe. Modri trak oceana je ponosno krasil glavni jambor Lusitanije, ki je bila v lastništvu Cunrad Line.

Na Titaniku je bil v polnem razmahu poslovilni ples pred pristankom ladje v New Yorku. Na plesu je bil tudi kapitan s celotnim častniškim zborom. Zabava se je odvijala v elitnih prostorih prvega razreda. Nanjo so bili povabljeni samo izbrani vplivni potniki: umetniki, politiki, milijonarji. Rešeni mornarji so povedali, da je bil kapitan pravočasno obveščen o bližini nevarnih ledenih gora. Kljub temu sta kapitan in direktor družbe ukazala zvišati hitrost ladji do skrajnih meja. Medtem, ko je orkester igral brez oddiha in je večer, ko so tekli potoki šampanjca, bil na vrhuncu, se je spustila gosta megla. Kapitan

je bil še posebej v elementu, ker je tisti večer izvedel, da se mu obeta bogata denarna nagrada, če ladja prispe v New York v rekordnem času.

Katastrofalna nesreča se zgodila petsto morskih milj od cilja. Najbolj luksuzna ladja v zgodovini. Čudo sodobne tehnike in ponos angleškega ladjedelstva je z največjo hitrostjo zadel v ledeno goro. Ladijski premec se je prelomil na dvoje in ladja se je takoj začela potapljati. Nekaj minut kasneje je ladjo stresla strahovita eksplozija v strojnem oddelku. Na ograji Titanika je viselo dvajset reševalnih čolnov. V nastali hudi paniki jih niso izkoristili. Celo tisti, ki so jih spustili v morje, bi lahko sprejeli okrog tristo oseb več. Trije od uporabljenih čolnov niso imeli vesel. Večina rešenih žensk je bila iz tretjega potovalnega razreda, v glavnem revne delavke. V prvem razredu sta potovali ameriški milijonarki gospa Astor in grofica Roth. Znani ameriški finančnik Astor je utonil. Okrog tisoč petsto ljudi je postalo žrtev nepremišljenosti in častihlepja. V ledenih valovih sta našla smrt tudi kapitan Titanika, direktor družbe, nekaj umetnikov in bogatašev, nekaj sto angleških delavcev in skorajda celotna posadka ladje.

Dan in pol kasneje se je Carpathia obrnila nazaj, v New York. V pristanišču nas je čakala neskončna množica razburjenih ljudi, namesto vzklikanja in slavnostnega sprejema - jok na tisoče prizadetih svojcev. Takoj, ko je predal uradno poročilo o dogodku, je kapitan Roston zapovedal vrnitev.

Ovacije kapitanu so v New Yorku resda izostale, no, na odprtem morju je imel naš ubogi radiotelegrafist, častnik Marconi, hude težave s sprejemanjem številnih čestitk, ki so prihajale z vseh strani.

Italijanski zdravnik, bradač Risicatto, je v Neaplju ostal pri družini. Jaz sem na Reki zamenjal madžarskega kolega Lengyela in bil pripravljen, da še enkrat odplujem za New York.

Prvega maja je zdaj že legendarna Carpathia dvignila sidro in

iz reškega pristanišča zaplula proti globokim vodam oceana, da nove potnike, madžarske izseljence, odpelje v Novi svet. Skoraj tisoč duš je našlo mesto pod palubo v tretjem razredu. To so bili povečini kmečki ljudje in med njimi v precejšnjem številu delavci iz Like in Hrvaške. Izseljencev iz Slovaške tokrat med potniki ni bilo.

Časopisi so se že tedne ukvarjali s katastrofo Titanika. Veliko se je pisalo tudi o kapitanu Rostonu. Problem je bil v tem, da svojih prispevkov niso mogli ilustrirati s kapitanovo fotografijo. Kot zanimivost naj povem, da so se nekateri časniki znašli tako, da so kot Rostonovo objavili fotografijo nekega drugega pomorščaka.

Lahko si samo predstavljate, kolikšen je bil naval fotoreporterjev in filmskih snemalcev, ko se je Carpathia ponovno zasedrila v newyorškem pristanišču. Samo strogi policijski nadzor je obvaroval ladjo pred invazijo radovednega ljudstva, novinarjev in fotoreporterjev. Tudi posadka je zelo budno pazila, da nepovabljeni ne bi prišli do kapitana. Vsakdo si je želel videti junaka. Kapitanove misli so ta čas bile usmerjene v Liverpool. Z vsem srcem si je želel biti pri ženi in treh otrocih, ki jih že dolgo ni videl.

S številnimi telegrami, pismi, čestitkami in darili so prispela tudi prva odličja. Naenkrat jih je dobil pet: zlato odlikovanje ZDA, veliko zlato odlikovanje vlade ZDA, zlato odlikovanje Shipwreck in Humane Society iz Liverpoola, zlato odlikovanje White Star Line in srebrno odlikovanje mesta Budimpešte. Denarne nagrade: New York Evening in American sta skupaj darovala deset tisoč dolarjev. Nagrada White Star Line je znašala sto gvinej. Nagrada Cunrad Line je znašala trideset funtov in posebej še dve kapitanski plači. Deset tisoč dolarjev je dalo združenje preživelih s Titanika (Titanic Survivors Committee). Temu so sledile še večje vsote. Ganljivo je bilo srečanje kapitana s predstavniki preživelih. Človeku, ki jim je rešil življenje, so izročili velikanski srebrni pokal, na katerem je pisalo:

*Presented to Capitain A.H. Roston, Commander of the R.M.S.
Carpathia.*

*In grateful recognition and appreciation of his heroic and efficient
service*

In the rescue of the survivors of the Titanic.

On April 15th 1912.

And of the generous and sympathetic treatment

he accorded on his ship - From the survivors - of the Titanic

*(Darilo kapitanu A.H. Rostonu, poveljniku R.M.S. Carpathie. V
znak hvaležnega priznanja za njegovo junaško in učinkovito pomoč
pri reševanju preživelih s Titanika 15. aprila 1912.*

*Posebna zahvala za velikodušno in sočutno ravnanje, ki smo ga bili
na njegovi ladji deležni. Od preživelih s Titanika.)*

Celotna posadka Carpathie je dobila od Američanov spominsko
medaljo in dvojno plačo. Na eni strani medalje je Neptun, pod
njim relief Carpathie s tremi reševalnimi čolni v ospredju in
ledeno goro v ozadju. Na drugi strani je bilo izpisano naslednje
posvetilo:

*Presented
to the
Carpathian
officers and crew
of
R.M.S. Carpathia
in recognition of the gallant and heroic services
from the survivors
of the
S.S. Titanic
April 15th 1912*

*(Darilo častnikom in posadki Carpathie. V znak priznanja za častno
in junaško pomoč od preživelih s Titanika 15. aprila 1912).*

Spominske medalje nam je razdelil kapitan Roston. To skromno
odličje mi je uspelo skozi težko življenje ohraniti do današnjega
dne. Med spomini hranim tudi originalne fotografije, narejene

s palube Carpathie pri reševanju brodolomcev. Na slikah se lepo vidi, da je v reševalnih čolnih še veliko prostora. V hudi zmedi ob potapljanju so prehitro spuščali čolne v morje, ne da bi počakali, da se do konca napolnijo.

Ohranil sem tudi fotografiji kapitana in angleškega zdravnika, ko sta se odpravljala na čaj k vdovi milijonarja Astorja. Mlada milijonarjeva vdova je povabila kapitana in glavnega doktorja, Angleža Mac Geeja, na popoldanski čaj v svojo razkošno palačo na Peti aveniji. Kapitan Roston je bil skromen, zadržan človek, ki se je počutil dobro samo na ladji. Ni maral hrupne družbe in se je nerad odzval povabilu na kopno. Ni se spodobilo, da bi na obisk šel v uniformi. Torej je od nekod vzel ponošeno civilno obleko. Na glavo si je nataknil star slamnat, takrat moderen klobuk in se z doktorjem odpeljal v razpadajočem se taksiju. Doktorjeva oprava je bila še bolj klavrna. Spominjam se, da so hlače, ki jih je nosil, bile moje. Nič kaj rada nista šla na obisk k bogatašnji v njeno marmorno palačo. Prepričan sem, da bi oba obisk takoj zamenjala z izdrtjem zoba, če bi bilo možno. Pred stavbo ju je pričakala množica fotoreporterjev in novinarjev. Z veliko grozo sta ugotovila, da ju bodo za časopis intervjuvali kar tam na ulici. Novinarje je seveda poklicala sama gospa Astor. Povabilo na čaj ob petih je bil izgovor, da ju bogatašinja obdari. Kapitan je dobil zlato uro in zdravnik zlato tobačnico. Ko sta se vrnila z obiska, so na kapitana že čakali predstavniki zahodnoameriških iskalcev zlata. Herojskemu kapitanu so prinesli v spomin kot otroško glavo veliko grudo zlata.

Najbrž je odveč, če povem, da je bil tudi mladi radiotelegrafist Carpathie deležen zajetnega dela čestitk in nagrad. Velike denarne nagrade je dobil od raznovrstnih združenj in posameznikov poleg že omenjene zlate spominske medalje. Sam Marconi nam je pozneje na poti veselo pripovedoval, da je klic na pomoč prestregel zgolj po naključju. Po nesrečnem porazu v šahovskem dvoboju je isti večer radiotelegrafist z zmagovalne Laure odigral partijo z našim Marconijem.

Zavlekla se je krepko čez polnoč. Ker je bil še buden, je prestregel Titanikovo prošnjo na pomoč.

Carpathia je ubrala najbližjo pot na vzhod v smeri Gibraltarja. Dnevi na potovanju so bili zelo monotoni. Edino popestritev sem našel v druženju s kapitanom. Na njegovo prošnjo sem se lotil urejanja velikanske kopice pisem in telegramov. Za to sem potreboval več dni.

Nekega dne je kapitan že zjutraj marljivo delal z ladijskimi tesarji. Tesarica se je iskrila v njegovih rokah. Okroglasto streho pokrite klopi so predelovali v reševalni čoln. Klopi so pritrjevali z vrvmi. Predelano je bilo šest takšnih velikanskih klopi.

Sicer redkobeseden, me je kapitan posedel poleg sebe in mi začel pojasnjevati:

- Se sprašujete, kaj delamo? Naredili bomo pomožne reševalne čolne. Nesreča Titanika me je izučila. Imeli so dvajset reševalnih čolnov. Tako ali drugače za več na takšni ladji ni bilo prostora. En čoln sprejme kvečjemu petdeset oseb. Izračunajmo! Dvajsetkrat petdeset je samo tisoč. Če se zgodi brodolom, je na smrt obsojenih v vsakem primeru tisoč petsto ljudi. Ko pride do nesreče, nastala panika onemogoči, da se čolni racionalno izkoristijo. To strahotno napako poskušam popraviti tako, da bom kar največ klopi predelal v reševalne čolne. Poleg tega smo že pripravili štiri splave, da si z njimi pomagamo, če pride do najhujšega. Eksplozija v Titanikovi strojnici je popolnoma prekinila oskrbo z elektriko in s tem še pospešila paniko.

Zamišljeno je prižgal cigareto.

- Kljub tem ukrepom se tristo ljudi na moji ladji ne bo moglo rešiti, - je zaključil in s svojim prodornim pogledom začel preiskovati horizont.

Roston se izkrcal v Neaplju. Poveljevanje nad ladjo je prevzel kapitan Dowd, dotedanji poveljnik Carmanie. Kapitan Roston

je odpotoval v London. Z njegovim zaslišanjem naj bi zaključili preiskavo v zvezi z nesrečo Titanika.

Moja najljubša ladja, Carpathia, na katere palubi sem preživel nepozabne tedne, se je brez težav zasedrila v reškem pristanišču. Odpotoval sem v Pešto, kjer me je na moje veliko presenečenje čakalo nujno akreditivno pismo iz zdravstvenega oddelka ministrstva za notranje zadeve. Določili so me na delo v Aldun - Orsova, kraj, kjer je bila v razmahu epidemija kolere. Obrazložitev je bila kratka. Kolerozne bolnike sem že zdravil, torej mi izkušenj, potrebnih za zaježitev epidemije, ne manjka. Za to službo ni bilo drugih prijavljenih. Plačilo je bilo tolikšno, da službe preprosto nisem mogel zavriniti. Odobrili so mi vsega skupaj tri dni počitka.

13. IZ ALDUNE V BOSPOR

Pred odhodom sem obiskal svoje sorodnike in prijatelje. Babico so vzdrževale hčerke. Moje pomoči že leta ni potrebovala. Oči so ji toliko oslabele, da me je spoznala šele po glasu.

Prijatelji so me z veseljem sprejeli. Z neprikritim navdušenjem me je pozdravil tudi Kosztolanyi. Mislil sem, da je vesel, ker me ponovno vidi živega. Izkazalo se je, da ga moje dogodivščine prav nič ne zanimajo. Želel je samo slišati moje mnenje o komaj opaznih razpokah, ki jih je imel okrog ust:

-Poglej me prosim, - je živčno pogrkoval. - Poglej te rane na mojih ustnicah. Da to ni sifilis? Ker, če je, se bom ubil.

Potolažil sem ga, da so spremembe povsem nedolžne.

-Bodi iskren. Ne laži se mi.

Ponovno sem ga poskušal pomiriti.

-Prisezi!

-Prisegam na vse, kar mi je sveto!

Vzneseno je govoril o svoji najnovejši ljubezni, božanski sobarici.

-Obožujem sobarice. Ljubezen mojega življenja je bila sobarica. Enkratna, sladka, neutrujajoča, brez kompleksov. Nikoli ni komplicirala. Ob njej sem bil vedno spočit. Pa še nekaj ... Sobarice so brez kompleksov ...

Ko sva se poslavljala, je spet hotel zagotovilo, da spremembe na ustih niso sifilitične.

Svojega najboljšega prijatelja, Gezo Csata, sem poiskal na kliniki za živčne in duševne bolezni Moravcsik. Njegova pravkar napisana drama "Janika" je že bila na repertoarju Madžarskega gledališča v Pešti. Odmeven uspeh je dosegel tudi s študijo o

Pucciniju in zbirko novel "Dopoldanske sanje".

Prav takrat se je prvi asistent profesor Moravcsika pritožil šefu čez "onega zdravnika norih" Csata. Točneje: ovadil ga je.

- Pomislite, gospod profesor, - je hitel ves razkačen - ta čudaški Csata anamnezo bolnikov piše v obliki dialoga. Menda misli, da je to gledališka igra ali novela.

- V obliki dialoga? - vpraša profesor. -Ne razujem.

- Da, profesor. Izpraša bolnika in odgovore dobesedno prenese v anamnezo. Kakor da se pogovarjajo. Škandal!

Moravcsik, sloviti psihiater, je zaprosil za nekaj Csatovih popisov bolezni. Ko jih je preučil, je bil nad njimi navdušen. Csata je bil pohvaljen in povišan. Od takrat je na kliniki tudi sam Moravcsik pisal anamnezo v obliki dialoga.

Po dvodnevem bivanju v Pešti sem odpotoval v Aldun pri Orsovi.

Takrat je bila Orsova večja vas. Prispel sem ravno na nedeljo. Vas je utonila v sveto tišino. Dekleta so z okrašenimi pričeskami v poškrabljenih krilih hodila proti cerkvi in se potihoma pogovarjala. Mladeniči so okorno in počasi stopali za njimi. Praznično tišino je kalil debelušen starejši gospod, revno oblečen, ki je prav grdo kašljal. S pipo v ustih je hodil po kamniti cesti in nenehno kašljal, kot da bi se dušil.

Radovedno sem vprašal nekega mladeniča:

- Kdo je tisti gospod, ki tako kašlja?

- Okrajni zdravnik, - je odgovoril in me, tujca, z zanimanjem ogledoval.

Tako sem spoznal okrajnega zdravnika. Predstavil sem se mu kar tam na ulici. Prijel me je pod roko in skoraj nesel v bolnišnico za nalezljive bolezni. Presrečen je bil, da se je rešil koleroznih bolnikov. Po poti je nenehno kašljal in se dušil, vendar prižgane pipe iz ust ni jemal.

-Dvajset let kašljam noč in dan,- je povedal zasoplo in nekaj časa hlastal za zrakom. Ne jemljem več zdravil. Ta kašelj je kot zvest pes ... Tudi, če me za krajši čas zapusti, se zvesto vrne.

V Aldunu v bližini Železnih vrat sem prebil skoraj šest mesecev. Toliko časa sem potreboval za odpravo epidemije.

V prostem času sem odhajal na izlet k Železnim vratom v sotesko Donave. Ogledal sem si prijazne Nikogaršnje otoke, ki jih je Jokai v "Zlatem človeku" tako lepo pesniško opisal. Otočje je bilo v turški lasti. Največji otok, Ada Kale, je bil poseljen s turškim prebivalstvom, ki se je preživljalo izključno s tihotapljenjem tobaka.

Moje poslanstvo zdravnika za kolerozne se je končalo. Že naslednji dan me je doletelo veliko presenečenje. Dobil sem brezplačno vozovnico prvega razreda preko Romunije v Turčijo, poleg tega še brezplačno osemdnevno bivanje v hotelu Kummer v glavnem mestu Turčije, Konstantinoplu. To je bila nagrada dveh dežel za uspešno opravljeno delo. Kdo se je tega spomnil, nisem nikoli izvedel.

Decembra 1912 sem se vkrcal na ladjo v romunskem pristanišču Constanta. Romunska ladja je bila majhna in bela, Črno morje valovito in kapitan pošteno pijan.

Dotlej sem doživel nekaj dobrih neviht na Jadranu, Sredozemskem morju in Atlantskem oceanu, vendar takšne nevihtne noči, kot me je čakala tam, pa še ne.

Noč je bila meglena in črna kot saje. Ladja se je na pol poti k odprtemu morju kar naenkrat ustavila. Motorji so utihnili in valovi so metali ladjo kot list na vodi. Ne naprej, ne nazaj, počasi smo se vrteli v krogu. Bilo je okrog polnoči in vreme hudo mrzlo. Nekdo nas je tolažil, da je Črno morje vedno viharno. Črnolasi kapitan, majhen, čokat, neobritega obraza, pijan kot žolna, se je hripavo drl s steklenico v roki. Kaj je rjovel, še njegova posadka ni razumela. Vsake toliko časa je nehal in se lotil steklenice, potem se je spet začel dreti. Nazadnje se je drl in pil. Potniki so se zgroženi spogledovali. Ženske so jokale, moški so kleli. Kapitan je vihtel nad glavo nabito pištolo. Skoraj vsi potniki so zboleli. Natararji so hiteli raznašati velikanske medeninaste posode, vendar števila obolelih za morsko

boleznijo niso dohajali.

Utrujen sem odtaval do zaščenega kotička palube. Nisem zbolel. Vso moč mi je izžlel občutek grozečega uničenja. Nek strah pred smrtjo in glas, ki mi je odmeval v glavi: tu boš končal, v Črnem morju. Oster veter, kot da bi mi žvižgal na ušesa: "Doma bi ostal". Moji prijatelji zdaj spokojno smrčijo doma v toplih sobah, mene pa z ledeno prho prhajo pobesneli valovi. Prijatelji so se zdaj obrnili na drugo stran v toplih posteljah in jaz sem se obrnil in stisnil v kot ladje, da me mrzli veter ne bi prepihal do kosti.

Središčni prostor ladje je bil nabito poln bolnikov. V zraku so se mešali hlapi žganja, potu in kisli vonj po bruhanju. Veter se pred svitom unesel in na smrt vinjen kapitan se je končno odpravil v kabino. Zgodaj zjutraj je posijalo sonce in kot da se ponoči ni nič zgodilo, je "luksuzna" ladja gladko zdrsula v Bospor.

Po grozoviti nočni dogodivščini je ladja naenkrat zaplula v svet tisoč in ene noči. Pred menoj se je odpiral pravljичni svet, ki mi ga dotlej niso pričarale niti najlepše sanje. Miti iz otroštva so oživeli pred menoj v najčudovitejših barvnih različicah. Kaj takšnega nisem pričakoval. Še temnopoltemu, pijanemu kapitanu sem takoj vse odpustil. Srečen sem bil, da lahko občudujem ta prečudoviti prizor. Nepozabni, prečudoviti Bospor je za vedno ostal shranjen v mojem spominu.

Konstantinopol. V Franciji, Parizu, tudi v New Yorku, me nikoli niso legitimirali. Tukaj so mi takoj skrbno preverili dokumente in nenehno nanovo zahtevali, da jim jih kažem. Mojo skromno prtljago so temeljito preiskali. Potem mi je bradati carinik v turško-francoski mešanici zagrmel na uho:

-Plačaj dvajset kron v zlatu! - Pri tem je cmokljaj, krilil z rokami in nogami ter zmajeval z glavo v pojasnilo.

Takoj sem prevzel njegovo gestikulacijo z glavo, rokami in nogami in mu po turško cmokljaje pojasnjeval, da je moja pot nagrada romunske in turške oblasti in kot takšna povsem

brezplačna. Ne bom plačal niti beliča. Pristopil je črn, neobrit carinik in barantanje se je pričelo. Pregledovala sta moje dokumente in cmokljala nad njimi.

- Deset kron plačaj, pa greš, - sta sklenila.

Na moje glasne proteste je k nam pristopil še nek stražnik redko poraščenega obraza.

- Pet kron, - je izrekel zadnjo sodbo in mi pod nos stresal roko s kot pahljača razširjenimi prsti.

Plačal sem jim pet kron, za katere seveda nisem prejel nobenega potrčila razen cmokljajočega komentarja. Vseeno sem bil srečen, da sem se jih znebil.

Takoj sem se obrnil navzgor proti hribu po poti, ki naj bi peljala v hotel. Po krajšem iskanju sem prispel do Hotela Kummer, kjer so me že pričakovali. V hotelski sobi niso imeli peči. Razložili so mi, da pri njih nikoli ni mrzlo. Zunaj je snežilo in bi skoraj zmrznil. Spal sem v zimskem plašču.

Če bi me kdo vprašal, kaj sem zanimivega in lepega videl v glavnem mestu Turčije poleg Aja Sofije, mošej, palač in vse preveč okrašenih portalov, bi odgovoril, da v življenju nikjer nisem videl lepše ženske kot tam.

Kupoval sem nekaj spominkov na bazarju v eni med številnimi trgovnicami. S trgovcem sva barantala. Hotel je imeti petsto, jaz sem mu ponujal petdeset. Mislil sem že iti, pa me je trdno prijel za rokav plašča. Priznal je, da ima opravka z resnim kupcem. Pravkar je znižal ponudbo na dvesto petdeset, ko je v trgovino stopila prekrasna, elegantna Turkinja v spremstvu družabnice. Nobene potrebe ni bilo več držati me za roko. Od gledanja sem postal skorajda vrtoglav. Prevzet in kot omamljen sem bolščal vanjo. Živa Venera v turški izdaji. Nekaj drobnarij je kupovala. Namenila mi je samo en pogled in z nasmehom na ustnicah odšla. En pogled te mlade žene, poosebljene popolnosti, je najlepši spomin, ki ga imam na Turčijo.

Nasmeh Mone Lise mi je zadoščal za celo življenje. Ni potrebno posebej omenjati, da rjavolasa dama svetle polti ni imela obraz

prekrit s pajčolanom. Vzpela se je na lahko kočijo in mi izginila izpred oči.

Nikoli je več nisem videl. Samo njen nasmeh je še danes živ pred mojimi očmi.

Preden sem odpotoval, sem razdelil običajni "bakšiš" - napitnino. V pogovoru s hotelskim vratarjem sem izvedel, da tekoče govori deset jezikov. Med njimi je bil tudi madžarski. Preizkusil sem ga. Izkazalo se je, da tekoče znanje madžarščine temelji na teh nekaj besedah:

- Keszenem szepen, kerem szepen, jo napot. (Lepa hvala, lepo prosim, dober dan.)

Blažen sem zapustil glavno turško mesto. Kakšno srečo sem samo imel, da mi turške oblasti niso podarile petnajstih dni nagradnega bivanja.

14. ZADNJE LETO MIRU

Junija 1913 se je iztekla moja pogodba z bolnišnico na desni obali Donave. Ker me je nekaj tisoč kron neprijetno tiščalo v žepu, sem se odločil, da po šestih letih spet obiščem Salzburg in si privoščim krajši počitek. Nekaj me je vleklo tja. Mogoče mesto z okolico ali katera izmed mladih Avstrijk, zdaj se več ne spominjam natančno. Gotovo je samo, da me je Salzburg razočaral. To je bilo povsem drugo mesto kot nekoč, ko sem kot enaindvajsetletni fant služil vojsko. Vse je bilo tako odljudno in apatično. Natakariji utrujeni in zdolgočaseni, mlade trgovske pomočnice niso več tako prijazno žvrgolele, ko ste zapuščali trgovino, niste več slišali "Nasvidenje!" Zvonovi katedrale so obnemeli, dvigalo do gradu ni več obratovalo. Struga Salzacha je bila zaradi suše ozka kot potoček. Vodometi Hellbrunna brez vode niso delovali. Tudi vrt Mirabell ni bil več tako mladosten kot nekoč. Naravne gledališke kulise so posušene samevale, obdane s pajčevino. Vrh tega se je mlada Salzburžanka, za katero sem bil ogret pred kakšnim tednom, poročila v Münchnu.

Deževalo je. Gost, droban, monoton dež, še ena od znamenitosti Salzburga. Zbežal sem iz mesta. Kam pa naj odidem, da ne vidim ljudi in ne slišim bučanja morja? Nekje bi se odpočil in spočil dušo. Na misel mi je prišla Bavarska in Chiemsee z majhnim hotelom, in to samo korak stran. Samo uro vožnje z vlakom. V hotelu sem najel sobo s pogledom na jezero in se takoj odpravil na obhod okolice. Obiskal sem in občudoval nedokončani grad Ludvika II., bavarskega kralja. Potem sem si ogledal Starenberško jezero, v katerem so med vožnjo s čolnom utopili "blaznega" kralja. V vodo naj bi padel slučajno.

Zgodilo se je nekje na polovici gradnje novega gradu, ki ga je mladi kralj dal delati po vzoru na francoski Versailles.

Že drugi dan je začel padati droban, dolgočasen dež. Zaradi tega sem se večinoma zadrževal v veži hotela. Iz dolgočasje sem gledal skozi okno, kako dežuje, in prebral na recepciji izobešen seznam gostov. Takoj me je v oči zbadlo madžarsko ime: Bela Diossy z ženo. Kdo neki je ta čudaški rojak, ki se z ženo skriva v tem zakotnem kraju? Ne rečem, za zaljubljenca je ta kraj kot nalašč. Ne moreš si zaželeti boljšega. Zraven imena je pisalo: Budimpešta. Celo iz Budimpešte sta pobegnila sem. Ta par resnično išče mir. Odšel sem do bližnje Zanderjeve telovadne hiše. Tam so se hotelski gostje v veliki dvorani lahko ukvarjali z različnimi športi s pomočjo izpopolnjenih priprav. Pomislil sem: malce bom potelovadil in presenetil oslabele mišice. Zraven okna je veslal nek moški. Bil je v sami srajci in s hrbtom obrnjen proti meni. Videlo se je, da vesla z veliko vnemo. Ko se je dodobra utrudil, se je sopihajoče obrnil k meni: bil je Endre Ady. Ni me poznal ali pa me ni hotel poznati. Pozdravil sem ga in spomnil na "Budimpeštanski dnevnik", veliki mestni Sanatorij in najino poznanstvo. Našel sem ga nerazpoloženega in naveličanega življenja. Glas je imel pridušen še bolj kot običajno. Obljubil sem mu, da bom obdržal kraj njegovega bivanja zase. Obljubil sem in do današnjega dne sem obljubo držal.

Torej Ady je bil skrivnosten madžarski gost Bela Diossy. Pripomnil bom, da je takrat bil še neporočen. O njegovi "ženi", Leda ji je bilo ime, vam ne bom natančno razlagal. Tudi zaradi tega, da ne bi razočaral Adyjevih oboževalcev. Bila je jedra, debela, z lasmi, pobarvanimi v rdeče, in večja od pesnika. Vsak dan sta se s čolnom peljala daleč po jezeru. Ady je veslal, Leda je sedela za krmilom. Na obali Chiemseeja sem Adyja videl zadnjič.

Po nekajdnevnem bivanju na Bavarskem sem se vrnil v Pešto. V stanovanju me je čakalo vabilo na vojaške vaje. Vse kaže,

da je cesarsko-kraljevo obrambno ministrstvo mislilo na to, da mi življenje ne bi postalo preveč dolgočasno. Udeležil naj bi se enomesečnih vaj v Kecskemetu. S činom sanitetnega poročnika sem se napotil k huzarjem v Kecskemet. V sklopu vaj sem opravljal jutranjo vizito v huzarski kasarni in delal kot zdravnik sekundarij v četni bolnišnici.

Moj nadrejeni je bil nek aktivni oficir, štabni zdravnik. Zaupal vam bom, da v življenju nisem imel opravka s tako trmastim, muhastim in butastim zdravnikom, kot je bil on. Spoznal sem nekoč enega ne preveč bistrega mladeniča, ki je z veliko težavo maturiral in še težje končal medicino. No, moj nadrejeni je poleg behavosti bil povrh še brezsrčen. Najbolj so ga skrbela železna vrata bolnišnične ograje. Med delom in sicer je skozi okno nenehno opazoval vhod. Gorje tistemu, ki nesrečnih vrat ne bi zaprl. Takoj je šel na zagovor in brez milosti so ga kaznovali. Torej je najpomembnejše delo v bolnišnici bilo opazovanje vhodnih vrat.

Vizita je bila videti tako, da so bolniki vstali iz postelj in se ob vznožje postelj postavili v strogo pravilno vrsto. Ko je šef hodil mimo, so morali po vrsti kričati: "Gut! Gut! Gut!" in tako potrditi, da se dobro počutijo. Ubogi tisti, ki se je nanj obrnil s kakšno pritožbo. Takoj ga je vrgel iz bolnišnice in poslal nazaj v četo.

Mene je prenašal samo toliko časa, dokler nisem poročal, da je hrana slaba in obroki majhni. Takoj me je utišal in mi grozil z zaporom. Njegovega mnenja nisem mogel upoštevati niti pri resnejših bolnikih. Med febrilnimi bolniki je ležal nek mlad Čeh, študent veterine. Ubogi mladenič. Stanje se mu je naenkrat zelo poslabšalo. Izvedel sem, da ima že tretji teden visoko vročino. Po dopoldanski viziti sem ga temeljito pregledal in mu punktiral prsni koš. Dobil sem gnojno vsebino. Diagnoza se je ponujala sama: gnojno vnetje rebrne mreže. Samo operacija bi mu lahko rešila življenje. Naslednji dan sem poročal šefu o svoji ugotovitvi. Pričakoval sem, da me bo pohvalil. Namesto

tega me je nadrl:

- Odkod vam tako točna diagnoza?

- Punktiral sem ga, - sem odgovoril - Tukaj v epruveti je gnoj. Izvolite ...

- Kaj! - Planil je name in njegove sicer vodene oči so v hipu postale krvave. -Kdo vam je dovolil ta poseg, križana gora?!

- Prosim načelnik, jaz sem diplomirani zdravnik. Mislim ...

- Nič ne mislite! Zdaj niste v civilu. Zdaj ste vojak in morate čakati na ukaz.

- Pri fantu je nujen operativni poseg, sicer bo umrl.

- Haha! Umrl! In kdo bo odgovoren, če umre? JAZ. Naučil vas bom vojaške discipline. Zaprl vas bom, dokler ...

Ni dokončal stavka in je ves zaripel v obraz skočil k oknu. Na debelem vratu so se mu naredile rdeče lise.

- Že spet je nek smrdljivi kozel pustil odprta vrata. Takoj mi ga pripeljite na raport! - Cepetal je, ves iz sebe od jeze.

Šefu za hrbtom sem zadevo prijavil polkovskemu poveljstvu, drugemu vojaškemu zdravniku in glavnemu poveljniku in vsi so mi odgovorili, da šef odgovarja za delo in naj se ne vmešavam v bolnišnične zadeve.

Nadrejeni je od tega dogodka dalje v meni videl nepopravljivega hudodelca. Vsak dan sem ga rotil, da pošlje mladeniča h kirurgu ali naj mi pusti, da ga operiram sam. Ostal je nepopustljiv.

- Odgovornost je moja, zaprite že enkrat gobec! - mi je zabrusil.

Čez nekaj dni je mladi Čeh umrl. Pokopali so ga z vsemi vojaškimi častmi. Tudi častna četa ni manjkala. Tak konec bi si zaslužil glavni zdravnik, vendar brez vsake vojaške časti.

Edina tolažba na teh vajah mi je bil Jonas. Jonas je bil moj študentski tovariš, zdaj kirurg v Erdu. Na vaje v Kecskemet so ga vpoklicali takrat kot mene. Jonas je bil vzdevek. Njegovega

pravega imena se več ne spominjam. Bil je možakar mogočne postave, kodrastih las in bikovske moči. V Pešti je na nekih uličnih demonstracijah tri policiste na konjih pograbil za noge in jih zvelkel iz sedel. Kot kirurg je delal pri erdskih planinskih enotah. Nekoč je izjavil, da bo štabnemu zdravniku, mojemu načelniku, s sekiro presekalo glavo na dvoje. Pri tem ga je navdihnila osebna izkušnja, ki jo je doživel neke snežne, viharne noči. Pripovedoval jo je takole:

- Tiste noči je sneg močno naletaval, ko mi je na okno nenadoma potrkal romunski drvar. Žena je že drugi dan rojevala prvega otroka in nikakor ni mogla roditi. Brez babice ni šlo, za transport v bolnišnico ženska ni hotela niti slišati. Vzel sem porodni pribor in se vzel na voz, ki sta ga vlekla vola. V ledeno mrzli noči smo se peljali po zelo vijugastih cestah in končno prispeli do kajžice. Od daleč smo slišali krike porodnice. Pregledal sem mlado žensko in ugotovil, da gre za preozko medenico. Največ, kar sem lahko naredil, je bilo, da rešim življenje ženski. Odločil sem se, da otroka žrtvujem in ga v kosih odstranim.

- Otroka je potrebno žrtvovati, - sem povedal možu. - V nasprotnem primeru bosta oba umrla.

- Pričel sem že s pripravo inštrumentov za razkosanje, ko je možakar planil iz sobe in prinorel nazaj z velikansko sekiro naravnost nadme.

- Vidite to sekiro? - je vpil name z izbuljenimi očmi. - S to sekiro vam bom razklal glavo, če se z inštrumenti samo približate moji ženi. - Kako bo to storil, je ponazoril z zelo prepričljivim gibom.

- Mirno sem pobral inštrumente, - je nadaljeval Jonas s pripovedovanjem, - in brez besed odšel. Do jutra sem se s težavo prebijal po zasneženih in blatnih poteh. Ves premočen do kosti, blaten in na smrt utrujen sem prišel domov. Pozneje sem izvedel, da je ženska iz samega strahu rodila zdravega sinka brez sleherne pomoči. Oba sta povsem zdrava, nič jima ne manjka. To ti pripovedujem, da se iz dogodka nečesa naučiš.

Mislim, da je odveč povedati, da sem grožnjo po življenju oblastem zamolčal. Razen tebi še nikomur nisem povedal o tej sramotni nočni dogodivščini.

Oddolžil sem se mu z iskreno izpovedjo o službi ladijskega zdravnika, potovanjih čez lužo in po tujih deželah in s tem, da je vse to bilo v tesni povezavi s prepričanjem, da ne bom dočakal tridesetega leta življenja. Povsod me je spremljala misel in prepričanje, da bom mlad sledil svojim prezgodaj preminulim staršem v grob. Če sem preboleval kakšen lažji prehlad ali začel malo kašljati, takoj se mi je porodila misel, da je to začetek tuberkuloze. Nisem se bal smrti. Bal sem se dolge bolezni. Prepričan sem bil, da bo tuberkuloza moj konec. Na jasnem sem si bil o tem, da je dolgo življenje dedna zadeva. Torej meni je zapisano, da živim kratko. Zato se nisem ženil, zato sem potoval in iskal svež zrak. Bežal sem iz nezdravih mest in samo na svežem zraku sem se počutil dobro. Nikoli nisem pozabil nauka nekega mojega profesorja:

- Dobro bi bilo, - je rekel, - da bi v srednjih šolah dijake namesto neumnosti učili dihati. Globoko dihanje je življenje in zdravje. Vrniti se je treba k oboževanju sonca.

Kot zvest privrženec sem sledil profesorjevemu učenju in mogoče se temu lahko zahvalim za življenje. S tem lahko tudi pojasnim to, da sem poleti 1913 podpisal petletno pogodbo za delo na deželi. Sprejel sem mesto šefa bolnišnice pri družbi za gradnjo proge Ogulin-Knin. Pod okriljem zagrebške bolezenske blagajne je bila zgrajena povsem nova bolnišnica s stotimi posteljami, operacijsko dvorano in najsodobnejšo opremo, izključno za potrebe graditeljev proge.

Bolnišnico, v kateri sem delal eno celo leto, so zgradili na obronkih Velebita, prijetne planine v romantičnem kraju Gračanica.

Prebivalstvo Like je v tistih časih živelo v veliki revščini. Pokrajina je bila divja, neplodna, skalnata. Za potrebe prebivalcev ni nihče skrbel. Prehranjevali so se enolično in v

glavnem nezadostno. Smrtnost otrok je dosegala zastrašujoče razmere. Revni prebivalci so se množično izseljevali v Ameriko v iskanju pravice do dela in kruha. Gradnja proge je naenkrat omogočila delavcem, da pridejo do kruha in izseljevanje se je začasno ustavilo.

Spoznal sam prebivalstvo Like in vzljubil te preproste, poštene ljudi. Občudoval sem njihovo požrtvovalno delo na zahtevni gradnji proge. Gradbena dela pri gradnji proge so zelo nevarna. Pogosto eksplozija sledi eksploziji. Trdne skale so se težko vdajale. Potreben je bil velikanski napor, da so vsekali pot za tire. Po strmih pobočjih Velebita so dobessedno vklesali pot za vlak. Pri Vrhovini so izvrtali sedem kilometrov dolg predor, potem pa tisoč metrov visoko od Zrmanje privlekli težke železne tirnice. Pri premagovanju trdnih skal se je vnela prava vojna, v kateri je bilo veliko ranjenih in mrtvih. Mojo bolnišnico so kljub veliki previdnosti na gradbišču kmalu napolnili težko ranjeni in poškodovani delavci. Žal je bojevanje za boljše življenje zahtevalo tudi številne ljudske žrtve. Največ življenj so terjala dela na miniranju posameznih delov bodoče proge.

Bivanje v Liki sodi med eno najplodnejših in najpestrejših obdobij mojega življenja. Te dobrosrčne ljudi sem kmalu vzljubil in se naučil njihovega jezika. Z veseljem sem jim pomagal po svojih najboljših močeh.

Tam sem slišal eno nenavadno besedo "kranšihthe" in se naučil njenega pomena. Z njo so delavci pojmovali denarno nadomestilo za izgubljeni zaslužek med boleznijo. Beseda verjetno vleče korenine iz nemške besede "Krankengeschichte". V zgornjem pomenu so jo v Liki uporabljali nekje do osvoboditve. Na širšem območju bolnišnice ni bilo zdravnika. Zaradi tega so daleč z dežele k nam z vozovi dovažali bolnike, tako da smo kmalu bolnišnico odprli tudi za "civile".

Družabnega življenja tukaj ni bilo. Inženirji in uradniki so živeli v barakah, raztresenih po celotni dolžini gradbišča - približno

dvesto kilometrov.

Junija 1914 je počilo kot strela iz jasnega: Gavrilo Princip je v Sarajevu ustrelil avstroogrškega prestolonaslednika in njegovo ženo. Avstrijska diplomacija je grozila s "kazensko vojno". Čutiti je bilo, da je vojna res tik za vogalom. Bili smo na trnih in iz dneva v dan čakali na mobilizacijo. Na to smo bili pripravljene prav vsi graditelji proge: inženirji, delavci in tudi jaz sam. Konec junija je mlad, še neporočen inženir prijetne zunanosti dobil obisk. Živel je osamljen, kakih osem kilometrov od bolnišnice, v baraki, ki jo je sam postavil. Zanimalo ga je samo delo. Zvečer je v baraki pisal pisma svoji ljubici, mladi, vendar poročeni lepotici v Pešto. Pisma so švigala sem ter tja. Komaj je eno odposlal, je drugo dobil. Na pisma smo se vsi navadili. Postala so naš vsakdan. Nekoč pisma ni bilo. Namesto njega je prispela zaljubljena in zelo čedna mlada gospa osebno. Z nenajavljenim prihodom je hotela presenetiti svojega ljubega. Iz pisem je poznala pot do inženirjeve barake. Gospa je v somraku nekega toplega junijskega dne nepričakovano planila iz vsega in počasi, spotikaje se, napredovala po železniškem nasipu prav takrat, ko so minirali tisti del gradbišča. Minerji so že od daleč opazili gospo, ki se je počasi približevala po nasipu. Kričali so in ji mahali v svarilo, ampak ženska je šla naprej, sledeč navodila iz pisma, gluha in slepa za vse okrog sebe. Takrat je eno za drugim odjeknilo šest eksplozij. Zlovešče so eksplozije odmevale od hribov, zaljubljena gospa pa je obležala mrtva pod ogromnimi skalami, ki so ji zdrobile glavo. Medtem je bil zaljubljeni mladi inženir na poti v Pešto, da bi se poslovil od ljubice, preden odide k vojakom. Prah ob tragičnem dogodku se še ni polegel, ko se je kot požar razširila vest o splošni mobilizaciji. Prejel sem telegram, s katerim so me vpoklicali k vojakom. V navodilih je pisalo, naj se takoj javim na poveljstvo šestinosemdesetega polka v Subotici. Izbruhnila je vojna!

15. IZ SUBOTICE V SIBIRIJO

Pri cesarsko-kraljevi vojski sem se naučil, da dober vojak takoj uboga, vendar nikoli ne hiti. Kajti hitrost je norost! Z ukazom o mobilizaciji v žepu sem najprej obiskal vse znance v Pešti. Ogledal sem si novi repertoar v kabaretu Endre Nagy in nekaj kratkih predstav v gledališču Vig. Bil sem nemalo presenečen, ko sem med maršem cesarsko-kraljevih enot opazil vojake s kokardami v nacionalnih barvah in pod madžarsko zastavo. Kako to? Pred vojno je bilo razkazovanje nacionalnih simbolov strogo prepovedano, zdaj ko gre zares, pa je dovoljeno? Mar zdaj avstrijski oficirji ne besnijo ob pogledu na madžarske nacionalne barve? Navdušenje je bilo veliko, vsi so podpirali vojno in zahtevali "obračun" s Srbi.

Po nekajdnevnem bivanju v Pešti sem odpotoval v Subotico. Tam sem na svoje veliko veselje izvedel, da je moj polk že odšel na fronto na obrežje Save. Po tridnevnem "lenarjenju" sem končno sklenil, da bom poiskal svojo enoto. Počasi in z občutkom sem se vlačil za njimi in skrbno pazil, da se kje ne srečamo. Bataljon se je naenkrat nepričakovano obrnil od Save in me presenetil pri vasi Klenak. Snidenju se več nisem mogel izogniti. Tako sem z desetdnevno zamudo končno prispel v subotiški polk. Moj prihod so vzeli v vednost. Nihče me ni vprašal, odkod sem prišel in zakaj sem zamudil. Kako sem samo obžaloval, da sem tako zelo "hitel". V polku so bili vsi trdno prepričani, da bomo čez nekaj tednov doma. Najpozneje jeseni, ko bo listje odpadlo z vej, kakor je to takrat zelo "brihtno" in daljnovidno izjavil cesar Viljem. Tisti, ki so ostali doma, so bili zelo nesrečni, ker so zamudili priložnost, da se udeležijo

nekajtedenske kazenske ekspedicije in spektakla.

Kratka vojna je zažgala svetovni ogenj, ki je trajal več kot štiri leta. O prvi svetovni vojni se je že dovolj pisalo. Minila je tudi druga svetovna vojna. Celo že tretji svetovni požig grozi človeštvu. Vsak hrepeni po miru, vojne si ne želi nihče, pa vendarle jo stalno čutimo v zraku, kot dež v jesenskih oblakih. No, če si je nihče ne želi, zakaj se potem rušilna vojna vedno znova in znova vname z vse grozovitejšimi morilskimi sredstvi? Kdo je tisti, ki želi, da milijoni nedolžnih otrok, žensk in starih ljudi izgubijo življenje v uničujoči vojni?

Na različnih frontah sem zapravil tri leta kot bataljonski zdravnik. Tisočkrat je name prežala smrt. In glej - preživel sem. Mnogi kolegi, ki so z ostrogami na lakastih čevljih v ozadju fronte žvenketali na asfaltu, so izgubili življenje zaradi raznih infekcijskih bolezní ali nezgod. Jaz, ki sem se ušiv in garjav skrival pod zemljo pred granatami, sem preživel. Pa kako sem jim takrat zavidal! O tem, da bi me kdo zamenjal, ni bilo niti besede. Na dolžnosti, na katero si bil razporejen, si moral ostati do konca. Če so te razporedili na fronto, si moral ostati tam toliko časa, dokler nisi bil ubit ali ujet. Mučili smo se in trpeli leta, pa še tega nismo vedeli: za koga in čemu vse to?

Dogodek, ki mi je v treh letih na fronti najbolj ostal v spominu, je vsekakor bitka za Šabac. Enajsti avgust. Avstroogrski diviziji sta napadli Srbe. Srbi so se branili z eno divizijo in se umaknili nekaj kilometrov proti jugu. Naslednji dan so s topniškim ognjem zasuli mesto in prisilili k umiku številnejše napadalce. Srbski topničarji so z granatami obstreljevali Šabac. Grozljiva je bila noč, ko so granate kot dež zasule mesto in ko so detonacije težkih granat odmevale po tlakovanih ulicah. Iz oropanega in povsem razdejanega mesta so zbežali skoraj vsi prebivalci. Ostali so večinoma starejši, ženske in otroci. Bledih lic so se stiskali k zidovom cerkve v pričakovanju smrti.

Nasproti cerkve je bila majhna gostilna. Vstopil sem v nizki prostor in tam zagledal brhko mladenko. Proseče me je

pogledala z velikimi, žarečimi, črnimi očmi. Bila je mirna. Na obrazu ji nisem opazil niti sence strahu. Z lepoto in spokojnim vedenjem me je docela prevzela. Lepoto, podobno njeni, sem videl samo še v prestolnici Turčije. Zapletla sva se v pogovor. Povedal sem ji, da sem zdravnik - ne sovražnik. Peljala me je k materi v hišo. Ženska je ležala na postelji z ranjeno nogo v krvavih oblačilih. Očistil sem ji in previl rano. Od žeje in izčrpanosti bi skoraj omedlel. Dekle je na pladnju prineslo pijačo in večerjo. Pladenj je postavila predme:

- Lačen? - je vprašala. Iz njenih kot noč črnih oči sem razbral, da v meni ne vidi sovražnika.

- Da.

- Se ne bojiš, da te bom zastrupila? - me je vprašala zelo resno.

- Ne, ne bojim se.

Do polnoči sva sedela ob brleči svetlobi sveče. Granate so tolkle povsod okrog nas. Midva sva sedela v sobi, tiho in strmela drug v drugega. Morda sva čakala na smrt.

Vojaki v sivomodrih uniformah so se na vrat na nos umikali iz mesta proti pontonskem mostu čez Savo. Bežati je bilo treba ...

Moj zdesetkani regiment so s krvavega srbskega bojišča pri Šabacu odposlali na rusko fronto pod Lemberg. Takrat smo še upali, da bo ta siloviti spopad sklenil vojno. Dirjajoča kompozicija nas je nesla brez postanka proti Lembergu. Prejeli smo ukaz: vsak naj se pripravi na odločilni spopad v nedeljo zjutraj. Dopoldne so prispele sveže okrepitve.

Počival sem v z naglico narejeni zemljanki. S tesnobo v srcu sem strmel v krvavi sončni zahod in v daljavi se bliskajoče, neslišne sledi šrapnelov. Priglasil se je podoficir. Poročal je, da je s šestnajsto stotnijo danes prispel mladenič, ki želi nujno govoriti z menoj.

- Kaj želi?

- Želi med sanitejce.

- Šolan sanitejec?

- Ne, tak močan kmečki fant. Rojak.

- Rojak! Kako mu je ime?

- Ne vem. Ni povedal. Vojak je tih, na videz priden in pohleven. Želi v saniteto poleg gospoda primarija. Kakor vidim, mu ne dišijo krvavi boji.

- Povej mu, da ga zaenkrat ne potrebujemo. Polno smo zasedeni.

- Vse sem mu že povedal, ne zaleže. Osebnost se želi predstaviti. Prihaja, je že tu.

Vojak v sivomodri uniformi je že stal pred menoj.

- Infanteriszt ... Meldige horzamst ... - je mrmral fant ciganskega obraza in strumne, pokončne drže.

- To je ta, - se je jezil podoficir. - Neverjetno je vsiljiv ...

Pogledal sem ga. Koščen bronast obraz s poudarjenimi ličnicami. Pod ščitnikom kape je žarel par drobnih, črnih in zajedljivih oči. Skočil sem in se od blizu zazrl v obraz vojaka:

- Urge, si to ti, Urge? - sem presenečeno vprašal.

- Jaz sem, poročam spoštljivo.

Debele ustnice so se razvlekle v nasmeh. Na mestu zgornjih sekalcev črna praznina. Te mu je izbil ubogi Gyula Kovach nekoč v okolici Petelinje šole.

- Me ne poznaš, Urge?

- Vidim, da je milostljivi gospod nadporočnik zdravnik, bitige horzam, no, ne spominjam se ...

Ves otopel in naenkrat strašansko utrujen sem se usedel na klop. Srepa sem zrl v Urgeja, ki se je čedalje bolj smehljajal. Začutil sem neko nenavadno bolečino prav na tistem mestu v lasišču, kjer iz otroštva nosim spomin na Urgeja, ki mi je z opeko razbil glavo. Čutil sem, da mi brazgotina na lasišču žari. Na zahodnem delu fronte se je začelo grmenje topovskih izstrelkov.

- Torej me ne poznaš? Prav je tako. Ne veš niti, kdo je bil Gyla Kovach? Niti kje je Rdeča ulica? Morda tudi za ime slovitega pretepača, ki je vsem grozil z nožem, Pavla Urgeja, še nisi slišal? Mar nisi imel navado doma pretepati se in suvati z noži?

Ti pohlevni jagenjček, ki ne preneseš krvi. Ti klavec, baraba, pretepač in strah gozdov! Zdaj, ko se zares lahko bojuješ in pretepaš po mili volji, se želiš skriti med miroljubne pobiralce trupel? To ni prav, Urge. Ti, ki izvrstno rokuješ z nožem, si postal strahopetnež. Zdaj te je strah za življenje ... Tebe, ki se nisi bal še tako bojevitih fantov in drugih, ki so kot ti radi vihteli nože! Zdaj se tukaj treseš in ...

Po Urgejevem prašnem obrazu so se kotalile solze.

- Nikar, nikar, Urge. Menda se ne cmeriš? Sram naj te bo. Močan si kot bik in se kljub temu želiš brez boja zriniti v ozadje, kjer je videti bolj varno? Ne diši ti prva črta fronte in naskakovanje z nataknenim bajonetom? Toda z božjo pomočjo se ti jutraj odstira dobra priložnost za pošteno ravnanje z bojevitimi ruskimi fanti. Izvoli, zdaj se lahko, kolikor ti je ljubo, ukvarjaš s svojim konjičkom na sebi svojstven način, pa še dovoljenje oblasti imaš. Zaradi tega te ne bodo zaprli in predali sodišču, kvečjemu boš dobil odlikovanje, če se boš pogumno boril in drzno nabadal in ubijal ljudi. Tukaj in zdaj potrebujejo prav takšne morilce. Glavo gor, Urge, ne omahuj.

Uрге je nejevoljno zmajeval z glavo.

- Ne odkimavaj! - sem jezno zavpil nanj, - ker bom grob in ti bom prisolil eno prek štrlečih ušes. Tukaj ti ne koristi odkimavanje, še manj cviljenje. Jutri ob zori bo veliki napad. Zdaj namesto s pipcem lahko zabadaš ljudi z bajonetom. Zdaj boš lahko pokazal, kako se bojuje prava bačka baraba!

Bitka je divjala od zore do mraka. Najboljši vojaki polka so bili ubiti. Številčnejši Rusi so nas s strahovitim pritiskom prisilili k umiku. Med zatišjem je "napredovala" samo moja mala sanitetska ekipa. Sanitejci so z razvito majhno zastavo rdečega križa in z nosili med številnimi mrtvimi iskali ranjence. Poleg majhne pristave na robu jarka, precej za črto fronte, je neoborožen ležal vojak, zavrt v modrosivi plašč. Prašna kapa mu je nekako nenavadno zdrsela po glavi. Šel sem ga pogledat. Pomislil sem, da je morda ranjen ali celo mrtev. Bil je Urge.

Krvavi spopad je prespal na robu jarka, precej za črto fronte. Od bojne opreme mu je ostala samo vreča za kruh in čutara.

Utrujajoče dolgočasno bi bilo, če bi pisal, kaj sem vse doživel z Urgejem na fronti. Po "špricanju" leMBERGŠKE fronte sem z budnimi očmi pazil nanj. Na očeh so ga imeli tudi moji podrejeni. Dal sem navodilo, da gre pešak Urge sam lahko domov. Bolan ostaja v poljski bolnišnici, dokler se ne pozdravi. Če se je v kakšnem drugem bataljonu prijavil kot bolnik, so ga pripeljali nazaj k meni. Trije meseci so minili, odkar je Urge prišel na fronto in še ni bil v boju. Med napadi se je brezbožnik skrival nekje v gozdu in z molekom molil ali se smukal okrog mobilne kuhinje. Ruma in cigaret, ki so jih pred napadi delili za pogum, nikoli ni pozabil vzeti. Rum Urgeja ni naredil bojevitejšega, prej ga je uspaval. Nenehno se je potikal v ozadju fronte in zasegal živež revnim civilom. Tudi to se je pripetilo, da je v ozadju fronte dva tedna iskal svoj "izgubljeni" polk. Včasih sem ga tudi sam iskal ali pa dneve nisem niti pomislil nanj.

Z jesenskim deževjem je izbruhnila epidemija kolere. Spomnil sem se prijatelja Urgeja.

- No, brat Urge, ti baraba frontovska, - sem mu rekel nekega dne. - Pridi sem. Zdaj, ko si se že dosti "izbojeval" in temeljito "pretepal" z Rusi, ti bom izpolnil staro željo. Vzel te bom med sanitejce. Nahajamo se več kot pol kilometra za črto fronte. Postal boš negovalec.

Urge je povetil svoje drobcene oči in našobil debele ustnice. Obregel sem se obenj.

- Kaj je, mi ne verjameš?

- Vem, da se mi radi posmehujete ... - je brundal skozi žimnate brke.

- Pobožnemu hudiču se posmehujem ... Hočeš ali ne?

- Seveda hočem, - se je naenkrat razvedril.

- No, potem je urejeno. Pojdi z menoj.

Peljal sem ga h koleroznim bolnikom. Bilo jih je okoli stopetdeset. Ležali so v majhni, neugledni cerkvi na tleh, prekritih s slamo. Medicinci in bolničarji so se ukvarjali z izločanjem hudo bolnih in mrtvih od drugih koleroznih bolnikov, ki so se zvijali v krčih.

Novega sanitejca sem predal podoficirju:

- To je Urge, novi bolničar.

Urge ni dolgo ostal na smrtno nevarni dolžnosti. Že naslednji dan je ves prestrašen, prvič v življenju pobegnil - naprej in se tega zatišnega frontovskega dne skril v strelske rove. Počasi so minevali grozljivi dnevi. Tudi tisti, ki smo imeli "varno" službo, smo iz dneva v dan šteli izgube. Tukaj je dober tovariš, pošten vojak ali podoficir izpadel iz vrste, tam je kak priden rojak ostal brez oči, nezaposleni delavec ob roko, kmet ob nogo, oče številnih otrok ob življenje. Polk je trpel izgube, ljudje so umirali, menjavali so se obrazi. Od starih je ostal samo še Urge.

Zima 1915. Visok sneg je prekril rusko-poljsko deželo. Na fronti je bilo razmeroma mirno. Samo tu in tam so se vneli vroči spopadi. Potem sta topništvi obeh strani izmenjali nekaj izstrelkov, toliko, da granat v zabojih s strelivom ne bi "napadel črv". Urge se je prestavil v sosednji bataljon. Zdi se, da zaradi tega, ker je drugemu zdravniku bolj zaupal. Nekega mirnega dne je pome prišel sel. Doktor Jakovljevič, zdravnik sosednjega bataljona, me je prosil, naj pridem. V majhnem poljskem zavetišču, v prostoru za nudenje prve pomoči je med lažjimi ranjenci, obkrožen z medicinci in bolničarji, stal Urge Pali. Umazan, ogrnjen z vojaškim, na več mestih od ognja ožganim ogrinjalom. Rumen, masten obraz je upajoče obrnil k meni. Iz leve dlani mu je kapljala črna kri. Že s praga sem vedel, da se je sam ustrelil. Takrat je bilo to "naključno" samopohabljenje že moda med vojaki - pešaki. Če mu je uspelo, si je utrl pot proti

življenju, če se je napak obrnilo in so ga odkrili, ga je vojaško sodišče obsodilo in takoj usmrtilo. Povsem prepričan sem bil, da tukaj gre za takšno poškodbo.

- Pomisli samo, - se je, ves iz sebe jezil doktor Jakovljevič, - ta vojak si je najprej s kruhom pokrtil dlan, da ga ne bi izdale ožganine kože, potem je streljal čez. Iz rane smo mu odstranili koščke kruha.

Za hip je zavladata peklenska tišina.

- Ojoj, Urge, zakaj si to storil? - sem ga ogovoril.

- Orožje se je slučajno sprožilo, ko sem ga čistil, - je komaj slišno brundal nekam predse.

- Slučajno? - je gromko zavpil Jakovljevič. - Torej so tudi koščki kruha slučajno prileteli v rano? Kaj? Zvežite ga in peljite v divizijski štab.

Zvezali so ga. Urge me je skrušeno pogledoval in se prestopal z noge na nogo. Videti je bilo, da na meni sloni vse njegovo upanje. Spomnil sem se časov, ko mi je Urge, strah in trepet gozdov, izza hrbtna z zidakom razbil glavo. Zdaj pa me gleda s tako prošnjo v očeh kot nedolžni velikonočni jagenjček.

- Pojdim, špekulant! - ga je sunil narednik.

Košček poti sem spremljal žalostno povorko. Tik pred sanitetno enoto, kot da bi me nekaj pičilo, sem zavpil:

- Ustavite se! Urge bo ostal pri meni, dokler se mu rana ne zaceli. Narednik, nase prevzemam vso odgovornost.

Odvedli so ga v previjalnico in namestili med ranjence. S sveže obvezano roko je že isti večer prebežal k Rusom.

Bilo je leto 1917. S polkom sem padel v ujetništvo. Iskal sem Urgeja. Če se po naključju srečava, bo upravičeno pomislil, da ga tudi tukaj želim nadzorovati ali se mu maščevati za razbito glavo v otroštvu.

Rusi so nas ujeli osmega julija po tridnevnem nepretrganem

topniškem ognju in nas skoraj petsto kilometrov daleč vlačili peš mimo Kijeva v ušivo ujetniško taborišče Darnitza. Gonili so nas ob železniški progi, kjer sem s težkim srcem gledal na prazne, mimo drveče kompozicije.

V taborišču je bilo v polnem zamahu vzpostavljanje organizacije čeških legij. Organizacija je delovala na nacionalistični osnovi. Za doseg ciljev se niso obotavljali uporabiti najbrutalnejših sredstev. Na izbrano žrtev so dneve in dneve pritiskali z vsemi sredstvi, dokler ni podpisala pristopne izjave. Takrat so že imeli v rokah upravo ujetniškega tabora. Neusmiljeno so pretepli vsakega ujetnika, ki bi se samo približal leseni ograji taborišča.

Ruski vojaki so vsakega med nami osebno preiskali že prvo uro ujetništva. Pokradli so vsako, še tako majhno dragocenost. V taborišču so to ponovili Čehi in nam izropali še tisto malo prtljage, ki so nam jo pustili Rusi. Niso našli niti ene žepne ali zapestne ure, ker so jih že ruski vojaki zaplenili. Nek češki vojak je v žepu mojega vojaškega plašča našel toplomer. Obračal ga je v rokah, ogledoval, premišljeval in ga naposled potisnil v lasten žep. Pred Rusi mi je uspelo skriti dragoceno zapestno uro, ki je tudi Čehi niso našli, čeprav so me temeljito preiskali. Potem je prišlo Kožuhovo poleg Moskve in gnus zbudajoca, zatohla kaša ... Kaša in vroča voda - kipjatok! ... In štirideset dekagramov s slamo pomešanega, glinasto mokrega črnega kruha. Lesen pograd z ušmi. Čehi so mislili samo na svojo preskrbo. Moskvo so zajeli rdeči vojaki.

Osem dni nazaj smo slišali grmenje topov s Kremlja ... Zmagovala je oktobrska revolucija. Takrat smo že vedeli, da bo prodor rdečih gardistov tudi nam, vojaškim ujetnikom, prinesel težko pričakovano prostost. Kaj se je potem zgodilo? ... Turško kazensko taborišče v Vetlugi, sto vrst od železniške postaje ... Vodil sem delegacijo k polkovniku, poveljniku taborišča Kožuhovo. Prijavili smo Čeha, da kradejo. Brez usmiljenja, da okradejo tudi največje reveže, vojaške ujetnike ... Sanjali smo o

svobodi na trdih deskah ... O svobodi ...

Namesto nje so nas ob dveh ponoči predramili hripavi glasovi vojakov, oboroženih z bajoneti:

- Vstanite! Hitreje!

Pri dvajsetih stopinjah pod ničlo so nas odgnali na železniško postajo. Iz spremnih dokumentov smo izvedeli, da potujemo ...

Da ... trije zdravniki, premestili nas bodo v bolnišnico. Tako strašansko pomanjkanje zdravnikov je, mi pa sedimo brez dela v taborišču ... Povsod okrog pustošijo epidemije ...

Vtaknili so nas v Vetlugo, turško kazensko taborišče. V tem majhnem mestu je še vedno vladal carizem. Za oktobrsko revolucijo se niso kaj prida menili.

V ušesih mi zveni skoraj ženski glas kolege Zimanyija:

- Prava škoda je, da smo se polkovniku pritoževali čez Čehe.

Možno je, da se je poveljnik taborišča zato tako poigral z nami ...

Iskanje resnice nas je pripeljalo do šestmesečnega stradanja. Še na stranišče so nas spremljali oboroženi čuvaji.

Do prvega maja smo stradali v turškem kazenskem taborišču.

Takrat je nepričakovano iz Moskve prišel ukaz o moji premestitvi. Javiti se moram pooblaščenцу švedskega Rdečega križa v Jekaterinburgu, ki potrebuje zdravnika.

Poslovil sem se od fantov:

- Na svidenje - doma ...

Ves presrečen sem zakričal vedno molčečim turškim jetnikom:

- Efendi! Selam alejkum ...

- Adieu, Vetluga! Zbogom, oboroženo spremstvo!

Mimoidoči na ulicah so me prestrašeno ogledovali. Kam do zob

oborožen čuvaj pelje tega bradatega nesrečnika, razcapanega

vojaškega ujetnika? Zagotovo v ječo ali nemara na morišče?

Kaj neki je zgrešil ta človek, da ga tako stražijo? Nemara je delal

proti rdečim, kontrarevolucionar. Močan, širokopleči vojak po

imenu Afanasij Fiofanovič je dobil strogi ukaz, da me proti

pisnemu potrdilu preda vodji švedskega Rdečega križa. Na

poti ne smem z nikomer imeti stika, pazi naj, da ne zbežim.

Priden vojak Afanasij je izpolnil ukaz. Na vlaku za Jekaterinburg je zavzel prostoren kupe, z ogledali in s sedeži, tapeciranimi z žametom, namestil me je vanj in skrbno za menoj zaklenil vrata. Vagon se je kmalu napolnil. Potniki, vojaki in begunci so se prerivali na hodniku med ogromnimi zaboji, vrečami in kovčki.

Zvesti čuvaj Afanasij je neustrašno in strogo stal na straži pred vrati kupeja in nikomur ni dovolil, da vstopi k meni.

- Nemogoče tovariši! - je odločno govoril prerivajočim se potnikom in od časa do časa dvignil puško z nataknenim bajonetom. V kakšno podrobnejše pojasnjevanje se ni spuščal. Vrstile so se večje postaje: Vajatka, Perm. Jaz, vojaški ujetnik sem se peljal v prostorni oblazinjeni kabini, čeprav mi je mesto v živinskem vagonu. Tri dni in tri noči je drvel sibirski vlak. Afanasij je kot zvest ovčarski pes spal pred vrati moje "ječe". Potniki so se nad njim kregali in ga kleli - zaman.

V zgodnjih jutranjih urah so iz oblakov začeli vznikat mrzli dimniki in čebuli podobni, debeli cerkveni zvoniki industrijskega mesta Jekaterinburga.

Bleščeče lepo majsko jutro. Vlak se je ustavil na jekaterinburgški postaji. Pogledal sem se v zrcalo. Vame je boljščal turoben, bled in upadel obraz nekega bradatega, na smrt sestradanega tujca.

16. ŠARLATANI SVETOVNE VOJNE

Jekaterinburg - zadnja velika postaja evropskega dela Rusije na pragu Sibirije. Na tirih je bila gneča. Rdečih vojakov je bilo veliko več kot vojaških ujetnikov. Povsod tekanje, ukazi, vpitje, vrvež. Velika večina "ruskih" rdečih vojakov je izvrstno govorila - madžarsko. Na glavnem peronu so med hribi cul številne družine po domače pile čaj. Majhni otroci so sladko spali na vrh ropotije, spanec jim je rožnato pobarval debelušne obrazke. Kdo ve kaj in zakaj številni begunci čakajo med gorami svoje prtljage?

Na velikanski zgradbi železniške postaje na vetru plahuta rdeča zastava. Rdeči vojaki na eni strani legitimirajo na smrt prebledelega mladeniča. Tam do zob oboroženi stražniki peljejo visokega, dobro oblečenega bradača poštenega videza in se z njim glasno prepirajo. Stal sem na stopnicah vagona, ko me je pritegnilo prerekanje. Madžarski nadporočnik visoke rasti z monoklom na očesu je ostro protestiral in ves iz sebe kričal na rdeče vojake:

- Do tega absolutno nimate pravice! Lepo vas prosim! Protestiram!

Nek postaven vojak mu je v pristni čezdonavski madžarščini odrezal:

- Zapri gobec, sicer ti bom eno prisolil!

- Kakšne nespodobne besede! - se je pritoževal častnik.

Ob vsem tem hrupu je tovarišem na pomoč prihitel še en ruski vojak. Složno so planili na nadporočnika in mu z ovratnika strgali zlati zvezdi.

Nehote sem segel z roko k ovratniku. Moji potemneli zlati

zvezdici sta mirno počivali na ovratniku, ne sluteč bližajočo se nevarnost.

Za mojim hrbtom se je oglasil Afanasij:

- Pojdiva ...

Stal sem na zgornji stopnici vagona kot okamenel:

- Takoj, - sem odgovoril zamišljeno in srepo gledal za častnikom, ki je odhajal proč zardelega obraza.

- Takoj, Afanasij, - sem ponavljal odsotno, - takoj ...

Vrnil sem se v kupe. Stopil sem pred ogledalo in z majhnimi škarjicami za nohte, ki sem jih v Moskvi dobil od Švedov, hitro odrezal zvezdice z ovratnika. Vse štiri. Sam sem se degradiral. Med operacijo so se mi komaj opazno tresle roke. Vseeno: rajši sem se degradiral sam in za nič. Zvezde sem vrgel na tla. Afanasij, moj zvesti, oboroženi varuh in skrbnik je živčno razlagal, da so že vsi sestopili in sva ostala zadnja. Zbegan sem šel proti izhodu. Malce sem se sramoval svojega početja iz strahu pred ruskimi vojaki. V turškem taborišču so tako zelo spoštovali oficirski čin. No, zdaj je tako vseeno. Zgodilo se je. Lahko greva.

Krenila sva. Še preden sva izstopila, se mi je utrnila nova misel. Vrnil sem se, pobral zvezdice s tal in jih vtaknil v žep. Kdo ve, mogoče jih bom še potreboval? Morebitna vrnitev belih bo zagotovo zahtevala nošenje zvezdic.

Izstop z vlaka je šel gladko. Pokazala sva spremno pismo in spustili so naju skozi zapornico. Znašla sva se na velikem trgu pred železniško postajo. Afanasij je vso pot vlačil moj kovček. Za nič na svetu mi ni dovolil, da mu ga pomagam nesti. Bil je precej nenavaden prizor, da do zob oborožen nosač hodi po ulici. Podala sva se v mesto po dolgi aveniji.

Nek oborožen rdeči vojak je kričal in tekkel za nama. Prestrašil sem se. Mislil sem, da je kaj narobe. Dohitel naju je in me ogovoril po imenu:

- Me ne poznate ? - me je vprašal v madžarščini.

- Da ... Da ... zelo znani se mi zdite, - sem jecljal zmedeno in se

z nabiranjem obrvi trudil iz spomina priklicati znani obraz.

- Skupaj sva lani poleti pešačila od Stanislava do Kijeva.

- A-ha!

- Bil sem šestdeseti ...

- Jasno, jasno ...

- Po poti ste mi zdravili ranjeno nogo. Se spominjate ?

Nisem mu mogel priznati, da se ne.

- Zdaj se spominjam, - sem stisnil negotovo.

Potem je še povedal, da ni imel dela do zgodnje pomladi. Veliko je stradal, tudi domov se mu ni posrečilo zbežati. Po tehtnem premisleku je z nekaj pajdaši vstopil v rdečo gardo. Njegova stotnija je sestavljena izključno iz madžarskih in nemških vojakov. Tudi poveljnik je bivši vojaški ujetnik, praporščak Szegvari. Doma je bil igralec. Delo jim gre od rok. Imajo izvrstno hrano. Vsak dan dobivajo meso, bel kruh, čaj in sladkor. Poleg plače se še da postransko "zaslužiti" z rekviriranjem.

- Vsak drug dan sem na straži - je nadaljeval. - Jutri imam prost dan. Pojutrišnjem sem dežurni v gledališču. Če želite, vam dam brezplačno vstopnico. Gledališče je tam, na koncu Glavnega prospekta.

Potem mi je prijazno razložil, da bom urad švedskega Rdečega križa našel na Cerkvenem trgu.

Preden sva se razšla, mi je podal roko:

- Barna Lovrenc mi je ime in vse dobro vam želim. Če karkoli potrebujete, me poiščite v vojašnici na Družinskem trgu.

Resnici na ljubo, narodna zavest je bila takrat na precej trhljih nogah ...

V mestu sem videl ogromno vojakov. Velika večina je bila odlično oborožena. Na sprednji strani kape je bilo carsko znamenje, prešito z rdečim suknom. Nad srcem so na traku nosili rdečo kokardo.

Vojaški avtomobili so drdrali gor in dol po širokih, slabo tlakovanih ulicah. V avtomobilih so sedeli rdeči vojaki in zelo naličene, hihitajoče se ženske. Mar ni to zanimivo? Nekaj

mesecev nazaj so se v istih avtomobilih po ulicah Jekaterinburga vozili Kerenickijeve oficirji, verjetno z istimi ženskami.

Ob glavni cesti, ki je peljala v mesto, so se mi skorajda z vsakega vogala s prodajnih stojnic smehljali hlebci kot sneg belega kruha ... Beli hlebčki so stali le nekaj kopejk. Kako dolgo že nisem videl belega kruha! Na širokem mostu preko jezera sem videl dva vojaka, naslonjena na ograjo. Eden je v rokah držal hrustljavi hlebec belega kruha in z zdravimi zobmi trgal velike kose ter jih požrešno gotal. Drugi je med pogovorom kot mlin med zobmi mlel pražena, hrustljava semena sončnic. Mehanično je mlel siva semena in daleč stran pljuval oglodane luščine.

Na obeh straneh širokih ulic so v strnjeni vrsti stale velikanske kamnite hiše. Skoraj povsod so bili pločniki tlakovani z velikimi, tankimi kamnitimi ploščami. Promet je bil zelo živahen. Vsi so nekam hiteli.

Sonce je stalo visoko na nebu, ko sva končno pritavala do dvonadstropne palače švedskega Rdečega križa. Pred glavnim vhodom je bila množica prežečih vojaških ujetnikov - večinoma Nemcev. Nad vrati je v ruščini in nemščini pisalo: švedski Rdeči križ - urad za pomoč vojaškim ujetnikom.

Zastopnika Rdečega križa, Šveda Norlina, ni bilo v pisarni. Izvedela sva, da se je zgodaj zjutraj z avtomobilom odpeljal na podeželje. Pričakovali so ga šele pozno popoldan.

Afanasij se je zmrdoval nad švedsko hišo, ker v vsej velikanski stavbi nikjer ni dobil vroče vode za čaj in kipjatok. V pisarnah so uradniki povsod pridno tipkali ali delali. Nihče med delavnikom ni pil čaja, kot je to bilo v navadi med ruskimi uradniki.

Norlinov tajnik, simpatični Nemec, me je opozoril, naj se do Norlinovega prihoda prijavim pri poveljstvu mesta in uredim dokumente.

Kar predstavljal sem si poveljnika: visok, mišičast bradač v zrelih letih, najmanj general. Privedli so me k njemu. Nemalo

sem bil presenečen. Poveljnik mesta je bil debelušček nizke rasti, okroglastega obraza in širokih ramen. Videti je bilo, da prihaja iz delavskega razreda. Bil je zelo mlad, skoraj otrok. Dvomim, da je bil starejši od triindvajset let. Gladko obritega obraza, las počesanih nazaj. Pod čelom globoko vsajene, iskrive sivozelene oči. V oči mi je padel velik starinski pečatni prstan z grbom, ki ga je nosil na sredincu desne roke. Bil je prava mojstrovina zlatarske obrti.

Pisana množica mladih in starih ljudi in žalostnih žensk v črnini se je nanj obračala z različnimi prošnjami ali pritožbami. Mladi poveljnik je ostro, kratko in odrezavo dajal navodila in odločno izdajal ukaze. Presojal je in ukazoval z odločnostjo, ki je bila vredna občudovanja. Z zadržanim dihom sem strmel vanj in lovil vsako izrečeno besedo. Bil je naravnost fantastičen v svoji odločnosti, ki jo je izžareval, ko je delil ukaze, obravnaval prošnje in izrekal sodbe, na katere se nihče ni pritoževal. Oblečen je bil v preprosto in čisto rusko rubaško.

Prišla je vrsta name. Dodobra si me je ogledal in pozitivno ocenil mojo priglasitev. Dal mi je vedeti, da sem popolnoma svoboden. Osebnostno mi je izročil dokument, s katerim se bom podnevi in ponoči svobodno gibal po mestu. Sam ga je tudi napisal in podpisal. Pisanje mu ni šlo najbolje od rok. Tako je bilo videti, da se prej s tem ni veliko ukvarjal. Ves čas, ko je pisal, praktično nisem odvrnil pogleda z imenitnega prstana, ki ga je nosil. Nad velikim svetlo modrim kamnom sem zanesljivo razbral grb, na katerem je bila krona z devetimi kraki. Izročil mi je dokument, ki ga je napisal, in me odslovil z maniro imperatorja.

Ko sem šel po stopnicah, me je od utrujenosti kar zanašalo. Pred mestno hišo sem zastal in z zanimanjem začel študirati osebni dokument, ki mi zagotavlja popolno svobodo, napisan v cirilici z nevesčjo roko. Svoboda. Podnevi in ponoči lahko grem, kamor želim. Poveljnik mesta je res fant od fare. Tako mlad je še, pa trosi ukaze kot kakšen Napoleon ...

Zamišljeno sem se zazrl v zrak. Pred očmi so mi poplesovali tisočeri majhni, modri pečatni krogci ...

Pogled se mi je ustavil na oddaljenem paru zaljubljenecv. Počasi sta se približevala tesno objeta. Glavi sta tiščala skupaj in se nekaj šepetajoč pogovarjala. Ona vitka in čedna. On dobro oblečen mlad civilist. Mladenka je imela zelo lep obraz. Mladeničevega obraza nisem jasno videl zaradi klobuka, ki mu je naprej povešen zakrival obraz. Stopila sta mimo mene:

- Balint! - se mi je odtrgalo z jezika.

Mladenič je dvignil pogled:

- Ti, doktor! Od kod si se ti vzel? Kakšen si videti? Kaj takšnega ... Priskočil je k meni, me objel in nekajkrat poljubil. Potem je ta dobri tovariš iz polka prijel mladenko za roko in jo nežno potegnil k meni.

- Moja zaročenka ... Predstavljam ti mojo zaročenko Zinaido Ivanovno.

Takoj zatem me je začel zasipati z vprašanji, ki sem jih komaj dohajal z odgovori. Kaj dela ta? Kje je oni? Kako gre temu? Kdo je še živ? Kdo je umrl? Koga iz polka so ujeli? Na koncu sva se domenila, da se resneje in podrobneje pomeniva naslednjega dne.

- Pa res! - je gromko zavpil. - Pomisli samo, ubogi Golijat, praporščak, saj veš, tisti veliki, močan kot bivol, je to zimo umrl od pegavega tifusa v Omsku. Tudi Rajtik je šel, revež ...

Potem je punco potegnil k sebi in ji, poln spoštovanja, začel poljubljeni roke:

- Povej, če ni krasna. Kaj misliš, doktor? Vem, da si veliki strokovnjak za ženske ...

Dobro sem si ogledal Zinaido. Bila je zelo zala. Lepo raščena, jedra, športnega videza, vitka ... Težko, da je bila starejša od sedemnajst let. Zlatoplavih las. Iz kratke pričeske sta kukala drobna uhlja. Pod temnorjavimi obrvmi so se smejale modre oči. Kot kri rdeči ustnici se nista povsem stikali. Ko se je nasmehnila, so se ji zableščali beli zobje. Potrepljal sem ga po

širokih plečih tako, da se mu je iz obleke zaprašilo:

- Balint, vedno si bil srečnež. Dober okus imaš. Kje sta se spoznala?

Odgovoril je v eni sapi, da je njegova zaročenka iz bogate in ugledne odvetniške družine iz Perma. Tukaj je z materjo na obisku pri sorodnikih. Njen oče je pred rdečimi pobegnil v Čeljabinsk.

- Pa si že spregovoril rusko? - sem ga vprašal.

- Ne še. Zdaj se učim. Nikakor mi ne gre. Znam samo eno besedo, in to je "harašo"!

- Kako se potem z zaročenko pogovarjata?

- V ruščini. S to eno besedo. To je dovolj. Razume me. Kar ne znam rusko, ji povem v madžarščini.

Obrnil sem se k Zinaidi Ivanovni:

- Povejte mi, Zinaidočka. Kako se sporazumevata? Balint zna samo madžarsko, ruščine ne govori.

- Kako lahko rečete kaj takšnega? - je užaljeno odvrnila mladenka ... Balint, da ne zna ruščine? Sijajno govori. Vse ga razumem.

Nisem se želel prepirati in poizvedovati naprej. Vse kaže, da zaljubljenca govorijo internacionalni jezik in se med seboj dobro razumejo.

Z Balintom sva se dogovorila, da me naslednjega dne poišče pri Švedih. Ko sva se poslavljala, mi je položil na dušo, naj nimam usmiljenja do Norlina. Naj mu usluge zaračunam pošteno.

Zaljubljenca sta se spet objela in kmalu izginila v živahni množici.

Norlin se je vrnil šele pozno popoldan. Pred uradom ga je čakala množica ljudi. Z Afanasijem sva se skromno stisnila v kot in do zadnje drobtine pohrustala ostanke suhega črnega kruha. Bil sem zelo lačen, kljub temu sem zvestemu strežniku prepustil zadnje grizljaje.

Tajnik me je najavil prvega. Norlin me je bil zelo vesel. Pritoževal se je, da so povsod po bolnišnicah za vojaške

ujetnike prisiljeni zaposlovati študente medicine, tako veliko je pomanjkanje zdravnikov. Začudeno je poslušal o moji osem mesecev dolgi avanturi. Toliko časa je namreč minilo, odkar so me ujeli pa do prihoda v Jekaterinburg. Šved je bil zelo simpatičen, redkobeseden možakar. Bil je krepak, nagnjen k debelosti, srednje rasti in okrog petdeset let star. Na od sonca porjavelem obrazu so čudno delovale svetle, skoraj bele obrvi. Zelo dobro je govoril nemško, tudi ruščino je obvladal dokaj dobro. Ko sem mu pripovedoval o taborišču v Vetlugi, kjer sem bil zaprt s Turki, je samo nejeverno zmajeval z glavo. Ko sem omenil, da me je do sem spremljal oborožen stražnik, me je samo debelo gledal. Med najinim pogovorom je vstopil tajnik. Norlin je pokazal na mojo ponošeno in precej raztrgano uniformo in mu v švedščini izdal nekaj navodil. Tajnik je samo prikimal z glavo.

- Oblekla vas bova jutri, - mi je razložil Norlin. - Tudi plačo boste prejeli vnaprej. Stanovali boste pri meni. Tajnik vas bo pospremil do stanovanja. Nasvidenje.

Norlin je dokument v ruščini, opremljen s pečatom Rdečega križa, s katerim potrjuje, da je prevzel vojaškega ujetnika - zdravnika, izročil mojemu čuvaju in mu dal nekaj rubljev za na pot. Poslovil sem se od Afanasija. Dal sem mu tudi vse svoje premoženje in simpatično darilo iz Vetluge, pisan bosanski kratki plašč, opremljen z bakrenimi gumbi. Darila se je zelo razveselil.

Stemnilo se je že, ko me je tajnik odvedel v stanovanje na Lamajevski ulici. Hiša je bila last ruskega trgovca, milijonarja Koroljkova. Hišo je odstopil v varstvo Norlinu brez najemnine, sam pa je z družino pred rdečimi zbežal v Sibirijo.

Namestili so me v čudovito sobo za goste, obloženo s svilenimi tapetami. Soba je imela balkon in je gledala na ulico. Okna so bila zastrta s težkimi žametnimi zavesami. Na tleh je bila dragocena perzijska preproga. Vsak kos pohištva je bil prava umetnina mizarske obrti. V enem kotu široka postelja v

baročnem stilu z mehko vzmetnico in kot sneg belo posteljnino. Takoj sem jo šel preizkusit. Kar oblečen sem se ulegel. Kakšen prijeten občutek je bil ležati na mehko vzmeteni postelji po vseh živinskih vozovih, lesenih pogradih in trdih deskah v taboriščih. Spomnil sem se na posteljo v Moskvi in takoj zatem na ležišče v Vetlugi ... Nasmehnil sem se. Vse to je bilo do včeraj. Kaj neki bo prinesel jutri? Z blaženim nasmeškom na ustnicah me je oblečenega premagal sen.

Naslednje jutro me je zbudil Norlinov sobar, Walter.

- Gospod doktor, brivec vas čaka v kopalnici.

Prestrašen sem skočil v zrak. Pomislil sem, da me budi jezni narednik iz turškega taborišča. Tisti, ki je zahteval, da po vojaško, zaporniki vstajamo zelo zgodaj.

Walter je presenečen plosknil z dlanmi:

- Oh, oh, mar ste oblečeni prespali vso noč? Joj, ko bi jaz to vedel ...

- Mar to niso sanje? - sem si mislil - Prav neverjetno ... Nekaj dni prej sem v zatohli ječi, ko sem odprl oči, gledal v vlažne zidove. Vame so bolščali neobriti Turki s turbani na glavi. Zdaj se mi v gosposki sobi prijazno nasmihajo svilene tapete. Zanimivo: vzorec na tapetah je natančna podoba profila poveljnika taborišča Kožuhovo. Tudi kozja bradica ne manjka. Okrasna cvetna kita me spominja na kozaško knuto.

Oglasil se je Walter:

- Brivec je že nestrpen ... Ohladila se bo voda. Gospod Galitzer je po skladiščniku poslal civilno obleko, perilo in par čevljev za gospoda doktorja. Zajtrk je vsak dan ob devetih v jedilnici. Predstavnik Rdečega križa Danske se želi pogovoriti z vami. Slekem z madeži prepojeno in raztrgano suktnjo in prepoteno, umazano srajco in odšel v kopalnico.

- Vi ste brivec? - sem sumničavo vprašal majhnega, čokatega,

prešerno nasmejanega mladeniča.

- Vam na uslugo.

- In doma v civilu?

- Enako.

Najprej mi je moral priseči in šele potem sem privolil v britje.

- Poslušajte, mene so že odirali mesarji, klavci, učitelji, hišniki in kdo ve še kdo. Vsi so trdili, da so v civilu brivci. Čez glavo že imam brivcev - ujetnikov.

- Prosim, jaz sem leta delal v prestolnici. V kopališču Lukacs me vsak pozna. Zakaj je potem pravniku dovoljeno, da puli zobe?

- Kaj?

- V ambulanti odvetnik puli zobe. Puli odlično in ga vsak pohvali. Tudi plombira. V ujetniški bolnišnici operira študent medicine. Pravi, da je naredil dva letnika, če je res. V Krasno-Utimsku dela kot ranocelnik nek vojaški ujetnik, ki je po poklicu klavec.

Med miljenjem obraza je ves čas žlobudral. Izvedel sem, da je v Rusiji delal kot delavec v tovarni usnja, drvar, poljedelec, rudar, šival je klobučevinaste škornje. Nazadnje je delal kot vrtnar. V Irbitu, mestecu poleg Jekaterinburga, je bilo veliko taborišče. V njem je baron Bingen iskal kvalificiranega vrtnarja. Prvega marca se je prijavil, čeprav se na vrtnarstvo ni spoznal. Iz enkratne službe so ga vrgli čez eno leto, na pomlad. Eden od razlogov je bil, da je zimski vrt z vsemi rožami in dragocenimi tropskimi rastlinami propadel. Prejšnja zima je bila zelo huda, pa je drva, namenjena ogrevanju zimskega vrta, porabil za ogrevanje svojih prostorov.

- Poleg tega, - je nadaljeval, - imel sem smolo, da se je vse razvedelo.

- Kaj se je razvedelo?

- Vse, tudi to, da sva s francosko rejnico snedla vse zaloge hrane. Kako dobra punca je bila to! Pitala me je, kot bi ji bil sin ... Najboljše zalogaje je kradla iz skleda in mi jih nosila v

zimski vrt. Zredil sem se deset kilogramov. No, najhujše je bilo to, da se je tudi punca začela rediti ... ni se dalo več skrivati.

- Naredili ste ji otroka?

- Jasno. Pa kako je močan, če bi ga samo videli, gospod. Kot železo. Ves je izrezani očka. Tako okroglo glavo ima kot jaz. Tukaj sta v Jekaterinburgu. Francozinjo bom oženil in ju peljal domov.

Pritoževal se je čez barona, češ da ni bilo lepo, da jih je vrgel na cesto. Ko so rdeči prejšnjo zimo hoteli ubiti barona, je on posredoval in izprosil, da barona in njegovega edinca pustijo. Končno me je obril. Obraz mu je žarel in videlo se je, da je zadovoljen, ker se je nekomu pošteno potožil. Še vedno sem čofotal v banji, ko je Walter prišel povedat, da je zajtrk na mizi. Hitro sem se oblekel. Oh, tako v civilu je bilo povsem drugače. Tri leta sem nosil uniformo. Ali je mogoče? V kot odvržena uniforma se mi je zdaj zdela kot prisilni jopič. Po treh letih si bom prvič zavezal kravato. Jojhata, kako sem bil štorast. Roka se mi je odvadila česa takšnega. Težko mi gre. Nič ne de, začel bom znova. Čez čas se bom že navadil. Pa še nekaj nenavadnega: oblačim se pred ogledalom. Ličnici mi izstopata, pod očmi črni kolobarji, nos mi je zrasel in ušesa štrlijo. Obraz čisto upadel: takšen sem, kot da bi bil tuberkulozen. Želodec se je oglasil s kruljenjem, kakor da bi jokal.

Vstopil sem v jedilnico. Na lesketajočem se parketu povsod debele perzijske preproge. Vzdož sten dragoceno pohištvo in stoli, vse okrašeno z rezbarijo, eksotične rastline, palme, umetniške slike, miza, pripravljena za štiri osebe. V jedilnici sem bil čisto sam. Walter pospravlja v sosednji sobi. Sredi mize je bil na velikanskem srebrnem pladnju kraljevski zajtrk. Usedel sem se in se temeljito lotil hrane. Nihče me ni priganjal. Pil sem kavo s sladko smetano, v katero sem nadrobil bel mlečni kolač. Natanko tako, kot sem imel navado v otroških letih pri babici. Kar pet kock sladkorja sem dal v majhno skodelico. Kava je bila sladka in gosta kot sirup. Ozrl sem se okrog sebe, nikogar ni v

bližini, tudi v ogledalu ni videti nikogar. Težka srebrna posoda za sladkor je bila do vrha polna. Nekaj trenutkov omahovanja in že sem segel po kockah sladkorja in jih polno pest vtaknil v žep. Dobra ujetniška navada, vse iz previdnosti. Nikoli ne veš, kaj bo jutri. Previdnost nikoli ne škoduje ...

Kako mi je samo vse teknilo. Kakšen sir, pa fantastična šunka! Sploh ju ni mogoče primerjati z črno kašo, juho iz slanikov in mrzlim krompirjem. Po vlažnem črnem kruhu, polnem slame, sem naenkrat obkrožen s kosi belega mlečnega kolača. Po desetmesečnem stradanju v taborišču in grozni hrani, zaradi katere sem kar do bolečine lačen, so pred menoj sanjski grižljaji.

Po pikantnem siru prija kozarec sveže krepčilne mineralne vode. Glej no! Na vsakem kosu jedilnega pribora je vtisnjen monogram. Ne da se ničesar izmakniti, česar smo ujetniki že nekako bili navajeni. Ta jed iz jajc in šunke je najboljša. Moja priljubljena jed: šunka z jajci. Vse kaže, da jo imajo radi Švedi, Nemci in Angleži tudi.

Walter je šel skozi jedilnico z umazanim perilom v rokah. Na kratko je pogledal k mizi in zdelo se mi je, da se je komaj opazno nasmehnil, preden je izginil skozi druga vrata. Nekje se slišal zvonec.

- Zaradi mene se lahko smeji, škrat nemški, - sem si mislil. - Nič me ne moti, če on malo zamuja.

En zalogaj mi je ušel po napačni poti. Začel sem močno kašljati. Kaj pa je to zdaj? Mar se bom zadušil? Naj bo kar bo, samo izbruhati ne smem tega čudovitega zajtrka.

V roki sem držal že šesti kos mlečnega kolača. Samo še košček tega sira bom odrezal. Gotovo ga imajo v shrambi zadosti na zalogi ...

To ujetništvo niti ni tako slabo za mladega neporočenega človeka. Če bi na mojem mestu bil poročen zdravnik, gotovo ne bi tako mirne duše pokušal vseh teh dobrot. Ko te doma čaka žena, kar bi se znalo zgoditi ... Jaz pa se tako požvižgam

na ujetništvo. Zame je vse dobra šola. Celo brezplačna šola v tujini. Na koncu bom še hvaležen cesarsko-kraljevi vladi, da me je poslala v Galicijo, od koder so me načrtno pognali v Rusijo, celo do Sibirije. Koliko bi samo v miru stalo eno takšno študijsko potovanje?

Oborožen stražnik "posebno varovanega" ujetnika odvede na oblazinjeni vlak za Sibirijo in ga tam pod romantičnim gorovjem Ural, v kamniti pokrajini pusti v prekrasnem mestu Jekaterinburgu z dvesto tisoč prebivalci, da vidi svet in živi življenje.

Krasna marmelada, takšne še nisem jedel. Naredili so jo iz nekih posebnih ruskih jagod. Kaj je to zdaj? ... Že zadnji kos čudovitega kolača? Nič za to, tukaj vidim še prepečenec, tega je pa res v izobilju. Zelo okusna je ta smetanova pisana rezina ... Jekhata, pa medu še nisem poskusil ...

Ko sem bil doma, so zdravniki govorili, da imam slaba pljuča in da moram spremeniti zrak, čim dlje grem, boljše je. Upošteval sem navodila in šel pet tisoč kilometrov daleč od doma. Lahko so zadovoljni z menoj! Dopovedovali so mi, da sem nagnjen k boleznim pljuč in me svarili, da se moram dobro hraniti. No ... zdaj jih tudi v tem ubogam, kar pošteno sem se nabasal. Za spodbudo teka ne potrebujem ničesar. Tudi za ta volčji tek se lahko zahvalim cesarsko-kraljevi vojski. Brez skrbi. Te nevidne roke, ki so mi odtrgale od življenja ta tri leta in mi jih, brez skrbi, bodo še nekaj, odpustim jim. Današnji zajtrk izniči vse trpljenje treh let. Ta riba je prvovrstna. Postrv v olju ... Tisto je losos. Še opazil nisem rdečega kaviarja, takšnega še nisem jedel ... Po smrdljivi ribji juhi v taborišču - rdeč kaviar, namesto kaše - postrv v olju ...

Walter je tiho kot mačka švignil čez sobo. Na ustnicah je spet imel tisti nasmešek od prej. Morda se meni smeje, kar tako? Kar se mene tiče, naj kaže škrat svoje slabe zobe, nič zato. Spomnil sem se divjega praporščaka iz vetluškega taborišča. Kakšne velike oči bi imel, ko bi me videl za dobro obloženo mizo, kako

mu pod nos molim dokument, da sem spet svoboden človek. Lahko spet grem, kamor hočem brez oboroženega spremstva. Afanasij je že na poti domov s potrdilom rdečih. Iz pisane bosanske kratke suknje bo gotovo naredil plašč za sinka ...

Kako čudno: doma grmijo topovi, na italijanski fronti granate trgajo delavske desetine na koščke, jaz tukaj več ne slišim kanonad. Moj mirovni sporazum je že podpisan. Tukaj v velikem kadru ...

Neverjetno dober je ta pisan šinek. Prava škoda, da je tako tanek.

Kaj neki zdaj počenjajo v Vetlugi ubogi Turki? Najbrž še gladujejo in pošiljajo prošnje na vse strani v upanju na srečni razplet ... Kako je okusno to hladno meso ... Priznati je treba: Norlin je pravi gospod. Pošteno ravna z menoj. Res je tudi, da me Švedi strašansko potrebujejo. Dvajset tisoč ujetnikov jim sedi za vratom, oni pa nimajo zdravnika. Delajo jim študenti medicine in padarji. To jim bom krepko zaračunal. Tudi Danci je ne boste odnesli po ceni in brez predplačila, gospod Krebs.

Walter je prinesel škatlo in mi ponudil pristno angleško cigaro. Prižgal sem. Spet so se mu ustnice razvlekle v nasmeh.

- Zakaj se smejite? - sem ga vprašal s prikrito jezo. Očitno v zadregi je odgovoril:

- Nič takšnega, res ne ...

Stvar me je že malce bolj jezila. Čemu neki se smeje? Morda temu, da mi je ovratnik preširok in mi vrat kar plava v njem? Sem kravato slabo zavezal? Morda pa se posmehuje, ker mi obleka ne pristoji? Vem. Ni šivana zame ... Obleko so slekli z gospode.

- Čemu se neprestano smejite? - sem vprašal nekoliko ostreje.

- Naj mi gospod doktor ne zameri, - je v zadregi odgovoril Walter, - snedli ste zajtrk, pripravljen za štiri osebe.

Zgroženo sem pogledal na veliki srebrni pladenj. Bil je prazen, resnično sem vse pojedel. Niti koščka nisem pustil.

Walter me je poskušal spraviti iz zadrege:

- Nič za to, gospod doktor. V kuhinji je še dosti vsega. Tako me je tolažil med pospravljanjem drobtin in praznih posod z mize.

Šel sem gologlav na ulico. Gospod Galitzer, skladiščnik švedskega Rdečega križa, je na klobuk pozabil. Vojaška kapa se nikakor ne poda k temno sivi civilni obleki.

Bilo je oblačno in hladno, dež je tiho rosil. Tudi mesto je bilo tako zaspano kot vreme. Po ulicah so hodili napol oboroženi ljudje v modrih uniformah. Tovarne niso obratovale. Hladni dimniki so segali do oblakov. Vojaški odred okrog dvestotih žensk je korakal mimo mene proti ulici Fetisovskega. Zelo nenavaden prizor, ženske v vojaških hlačah in zelenih bluzah, s puško čez ramo. Do trganja napete vojaške hlače na bogatih oblinah vojakinj so povzročile blaženo navdušenje mimoidočih moških. Na čelu skupine so korakale večje, zadaj pa dame drobnejše postave. Vse so bile obute v izrezane čevlje z visoko peto, kar je povzročilo, da so se pri hoji nekako spotikale. To jih očitno ni motilo in so žarečih lic v ritmu koračnice pele vojaške pesmi.

Avstroogrski in nemški ujetniki so postopali po ulicah brez cilja, kot kakšni zanikrni potepuški psi v iskanju kosti. Skupina nemških vojakov, vsi so nosili očala, je razpravljala o možnosti evakuacije. Druga skupina zanikrnih, bradatih in sestradanih avstrijskih ujetnikov se je zbrala okrog visokega suhega ujetnika, ki je v dunajskem dialektu klel danskega zaupnika, češ da ne pomaga Avstrijcem. Zbrani madžarski ujetniki so potrpežljivo čakali in dolgčas ubijali s kajenjem pipe.

Med množico ujetnikov sem izstopal z urejeno, čeprav ponošeno obleko, kot kakšen mirnodoben, v civilista preoblečen oblastnik.

Ko je po deveti uri Norlin vstopil v pisarno, je bila predsoba že dodobra nabita s pisano množico potrpežljivo čakajočih ujetnikov. Med drugimi je čakal tudi nadporočnik z monoklom, tisti, ki so mu ruski vojaki na železniški postaji strgali znamenja čina z uniforme. Par zlatih zvezdic je spet blestel na ovratniku njegove uniforme. Diskretno senco na njun sij je metal srajčni ovratnik sumljive čistoče. Videti je bil zelo živčen. Pogosto je pogledoval na stensko uro, nervozno pokašljeval, čistil nohte, prižigal cigareto za cigareto in se nenehno ogledoval v ogledalu. Ko sem se prebijal skozi čakajočo množico, me je pozdravil z vljudnim naklonom glave.

Norlin mi je predstavil gospoda Krebsa, delegata danskega Rdečega križa kot vrhovnega zaščitnika avstroogrskih ujetnikov:

- Gospod Krebs osebno,- je rekel v šali. - Mož, ki bi velikokrat pomagal avstrijskim in madžarskim ujetnikom, če bi le imel denar ...

Danski zaupnik je bil aktivni oficir na vrhuncu moči, športne postave in visoke rasti. Zelo tih in uglajen, že na videz pravi diplomat. Čeprav jih je imel krepko čez trideset, ga je gladko obrit obraz delal veliko mlajšega. Tako kot jaz je stanoval in se hranil pri Norlinu. V pisarni je prijazno sprejemal tarnajoče ujetnike, poslušal je njihove prošnje in nikoli nobenega ni odklonil.

Gospod Krebs me je povabil k tesnemu sodelovanju in mi ponudil v podpis začasno pogodbo, s katero se zdravnik obvezuje, da bo do konca evakuacije ujetnikov ostal v službi. Podpisal sem jo. Predujem sem vzel tako od Švedov kot od Dancev. Dobro sem prodal svoj podpis. Sledil sem navodilom nadporočnika Balinta in jih pošteno oskubil. Za posojila, ki sem jih dvignil, sem podpisal pobotnico, s katero se obvezujem, da jim v primeru neizpolnenih obveznosti vse povrnem ob

povratku domov. Presrečen sem vtaknil denar v žep. Norlin mi je širokosrčno dal vedeti, da sem dobil za obnovo razrahljanih živcev dva tedna dopusta na njegov račun. Po dopustu moram takoj zagrabit za delo v Jekaterinburgu, kjer bom še vedno Norlinov gost. Zaprotil me je, da že pred dopustom kot izkušen starejši zdravnik opravi temeljiti pregled bolnišnice in taborišč v Jekaterinburgu, Šadrinsku, Irbitu in Kvestiji. Posebej me je opozoril, naj imam vedno na očeh nemške medicine, predvsem medicina Kalbfleischa. Ta je po končanem četrtem semestru medicine padel v rusko ujetništvo in kot vsak Prus se je zelo hitro prevzel in postal ošaben.

Naš pogovor je prekinil Norlinov tajnik Wittkugel, visok plavolas gospod. Obvestil je Norlina, da ga že od jutra čaka neka Rusinja, ki se želi z njim pogovoriti o neki zelo nujni zadevi.

V pisarno je vstopila ženska skodranih svetlih las in objokanih črnih oči z otročičkom na rokah. Smrkajoč se s hripavim glasom pritoževala, da jo je ujetnik, s katerim sta dve leti živela skupaj na vasi v hiši njenih staršev, zapustil. Pred dvema dnevoma je izginil brez sledu in jo pustil samo z nedolžnim otročičkom. Prosi predstavnika Rdečega križa, da nujno posreduje, dokler še ni prepozno, in izgubljenega moža najde. Uboga ženska se je bala, da se je možu zgodila kakšna nesreča.

- Vaš zakoniti mož je bil ujetnik?- je vprašal Norlin.

- Seveda, - je odgovorila gospa solznih oči. - V cerkvi sva se poročila, gospod.

- Kje? V kateri cerkvi?

- V ruski cerkvi, gospod. V Donjem Tagilsku. Prav je imela moja mati, ko mi je svetovala, naj se ne pečam z avstrijskim ujetnikom. Tako ... Zdaj sem pa tukaj. Izginil je, zbežal, mogoče je celo mrtev.

Med jokom je pripovedovala, kako je dve leti hranila moža, ki se je bolan zatekel k njim. Lepo ga je zredila ... Doma je bil trgovec. Tukaj je delal na kmetiji. Srečno sta živela. Kar

naenkrat, ne ve zakaj, pa je cele dneve molčal, tudi besede ni spregovoril. Potem je baraba samo izginil.

Gospod Krebs je vzel beležnico in začel zapisovati:

- Povejte mi vaše ime.
- Anastasija Feodorovna.
- Moževo ime, prosim ...
- Iso Salamonovič, gospod.
- Priimek?
- Lebovič.

Obrisala je nos otročičku in žalostno rekla:

- Morate vedeti, moj mož je ... kako bi rekla ... pač ... On je žid. Nedolgo tega je, kar sem izvedela. Izdali so ga drugi ujetniki. No, odpustila sem mu. Tudi to sem izvedela, da ima doma v Vengriji ženo in tri otroke ... To mi je sam zaupal lansko leto. Vse sem mu odpustila, samo tega ne, da me je, ubogo, brez pozdrava pustil na cedilu z najinim prekrasnim, črnolasim otročičem. Če ga bo bog poživel, bo na binkošti star točno eno leto. Pri bogu prisežem, da od moža ne želim ničesar. Samo to, da še enkrat, zadnjič, govorim z njim.

Spet je padla v krčevit jok, si obrisala nos in jecljaje dodala:

- Samo še enkrat ga želim videti, preden odpotuje domov.

Krebs je tolažil lepo mlado gospo, da bo izdal tiralico za beguncem po vseh taboriščih gubernije. Na odhodu je gospa odločno povedala, da ga bo, če moža ne bodo v kratkem našli, sama z otrokom šla iskat, četudi v Vengrijo. Ženski z otrokom je mesto ob možu. Na pragu se je obrnila in povedala:

- Ko le tega človeka ne bi imela tako silno rada!

Takoj zatem je gospod Wittkugel v pisarno spustil nestrpnega huzarskega nadporočnika z monoklom. Nadporočnik je po vojaško udaril s peto ob peto in se predstavil. Kratko in po domače: Gabor Nagy, cesarsko-kraljevi huzarski nadporočnik v rezervi iz osme huzarske enote. Uradno: von in zu Gabriel von Nagy. Ko se je po vrsti rokoval z nami in poudaril tista von in zu, je začel pripovedovati svojo ujetniško zgodbo tako rekoč

od Adama in Eve.

Norlin niti za trenutek ni dvignil pogleda s papirjev, samo z držalom peresa je pokazal proti Krebsu.

Nadporočnik je prijel danskega zaupnika za komolec in ga potegnil k okenski niši. Tam mu je na dolgo in na široko povedal vse svoje ujetniške težave. Na koncu je trdil, da je na begu in da nujno potrebuje dva tisoč rubljev za skrajno silo. Upa, da mu bo tokrat končno uspelo pobegniti. Prosil je tudi za civilno obleko. Ves čas se je skliceval na svoje zveze, ugledna domača imena, kot sta bila obrambni minister in načelnik generalštaba.

Danski zaupnik se je na tiho pomenil s Švedom in po kratkem pogovoru sta huzarskemu nadporočniku dala pobotnico v podpis. Nato sta mu izročila dvajset rubljev pomoči. Nadporočnik je hladnokrvno vtaknil v žep Kerenskyjev denar, po vojaško pozdravil, elegantno pokimal z glavo in energično odkorakal iz pisarne.

Krebs mi je smehljajoč se razložil, da se ni ujel na limanice. Take stvari se dogajajo vsak dan. Več kot dvajset rubljev ne dobi noben ujetnik, ker denarja ni.

Nemški ujetniki so se do Norlina obnašali dokaj grobo. Zahtevali so perilo, obleke, čevlje. Po mesečno pomoč in oblačila so prihajali tudi nemški civilni interniranci.

Na vrsto je prišel starejši madžarski ujetnik, zgrbljen in redkih las. Potožil je, da je dobil od doma slabe novice. Zaradi družinskih zadev mora brezpogojno in nujno domov. Prosi, naj mu izdajo dokument, s katerim bi lahko odpotoval naravnost domov. Gospod Krebs mu je pojasnil, da nimajo pooblastil, s katerimi bi ujetnike posamično pošiljali domov. Naj počaka na prvi transport. Evakuacijska komisija je že prispela v Moskvo.

- Zelo mi je žal, - je rekel stari. - Kdor koli že pripravlja te "vakancije", ne bom jih čakal. Rajši se odpravim peš.

- Za kaj gre pri tej nujni družinski zadevi? - sem vprašal tega razcapanega in prezgodaj postaranega človeka. - Mar vam je

žena zbolela?

- Huje od tega.

- Menda ni umrla?

- Še huje ...

- Povejte, kaj neki je hujše od smrti?

Ujetnik se je popraskal po glavi in s težavo izdaval:

- Spečala se je z ruskim ujetnikom.

- Kako veste?

- Pisal mi je krstni boter. Na slab glas me je spravila. Cela vas ve. Tudi otroka ima z Rusom. To je to. Grem domov. Poskusil bom po bližnjici.

S sklonjeno glavo je odkrevsal iz sobe. V rokah je v nemočni jezi mečkal že tako razcapano kapo. Hodil je počasi, zaskrbljeno. Videti je bilo, da mu ujetništvo ni več največja skrb. Šel sem za njim in ga poskušal potolažiti, naj ne verjame besedam obrekovalcev. Najbrž da od vsega, kar je slišal, niti ena beseda ne drži.

Na uličnih vratih je stal nadporočnik z monoklom. Ko me je zagledal, je takoj pristopil:

- Tako znan si mi, doktor. Najbrž si pred vojno živel v Aradu?

- Nisem.

- Imaš mogoče sorodnike v Kečkemetu?

- Nimam.

- Zanimivo. Potem je zanesljivo tvoj soimenjak.

- Mogoče.

- Želiš cigareto?

- Hvala.

- Te mogoče zadržujem?

Brez veze je kvasil vse sorte. Spraševal me je, kaj je novega doma. Govoril je o tem, kako živijo oficirji po taboriščih v Sibiriji. Končno je izdaval, naj mu posodim petsto rubljev. Njegov oče je bogat veleposestnik in mi bo zanesljivo doma povrnil dolg. Z obžalovanjem sem mu razložil, da zaenkrat ni v moji navadi, da dajem posojila.

- Se bojiš, da ti ne bom vrnil? Lepo te prosim ...
- Kje neki. Nisem se bal niti topovskega ognja.
- Koliko mi daš?
- Dam ti dvajset rubljev, - sem bleknil nestrpno.
- S hvaležnostjo sprejemam. Naj ti dam pobotnico?
- Ni potrebno.
- Poljubljam roko ...

Dal sem mu rumeni bankovec za dvajset rubljev in ga zapustil. Zavpil je za menoj:

- Te dni te bom poiskal, doktor. Prosil te bom, da me temeljito pregledaš. Imam popolnoma uničene živce ...

Starejši ujetnik me je v naglici dohitel in ogovoril:

- Kaj je hotel ta slepar od vas, gospod doktor?
- Slepar? ... Nadporočnik?
- Nadporočnik? Ta nikoli ni bil nadporočnik, čisto navaden vojak je!
- Mar ni to Gabor Nagy, nadporočnik?
- Nikoli bil. Ime mu je Hugo. V civilu je natakár. Njegovega pravega imena nihče ne ve. Menda ga tudi sam ne ve več. Vsak teden je v drugem mestu pod drugim imenom in povsod nateguje ljudi. Tudi od ujetnikov izvablja denar. Koliko ste mu dali?
- Dvajset.

- Lisjak. Skupaj sva bila v taborišču v Omsku. Velik kvartopirec. Ves dan sedi tam v L' Orangeu in karta.

Zamišljeno sem se odpravil proti Glavni ploščadi:

- Kaj pa tisti dogodek na železniški postaji? Takrat, ko so mu potrgali zvezdice? Ne razumem ...

Na uličnem vogalu so ujetniki prodajali lastnoročno izdelane reči: nakit iz kosti, košarice, škatlice, igrače, kose cenene obleke ...

Malo naprej je razcapan suhljat bradač, ujetnik, molil proti meni vojaško kapo. Najbrž je mislil, da sem Rus. V obraz mi je pognalo kri. Vrgel sem mu v kapo nekaj rubljev in v navalu slabe vesti še vse kocke sladkorja, ki sem jih v žep nabasal

med zajtrkom. Nisem mu izdal, da sem tudi sam ujetnik. Na Voskresenski ploščadi sem nadaljeval po poti, ki je peljala proti bolnišnici za ujetnike. Kmalu se je na vogalu široke avenije pred menoj pokazala nekoliko nenavadna nadstropna stavba. Obdajala jo je visoka ograja iz gosto zbitih smrekovih desk in jo skrbno skrivala pred radovednimi pogledi. V višino je ponekod segala do žlebov. Od hiše sem videl samo dimnike, zeleno pločevinasto streho in leseno okrasno obrobo pod njo. Ena stran hiše je gledala na Voskresensko ploščad. Pred hišo se je nahajala majhna spominska kapelica. V njej je bil umetniško izdelan kipec Črne Marije. Ob ograji je na vsakem vogalu stražil oborožen rdeči vojak. Pred vhodom v stavbo z vsake strani pokrita stražarnica in ob njej do zob oborožen vojak. Mimoidoči so se stavbi ogibali v širokem loku. Nekaj čudnega in skrivnostnega je bilo čutiti okrog hiše. Za nekaj minut sem se ustavil na poti. Kaj ali koga rdeči vojaki tako skrbno stražijo? Menda so po vsej hiši nagrmadili eksploziv? Vsega me je prevzela strašanska radovednost. Cesta se je pred glavno fasado hiše nekoliko vzpenjala. Šel sem nekoliko korakov naprej proti vzpetini in se spet ustavil. Tudi s tega višjega mesta sem lahko videl samo obrobe sedmih oken zgornjega nadstropja, zeleno streho in okrasno obrobo pod njo. Vse drugo je zakrivala ograja iz gosto zbitih desk. Ko sem prišel do bolnišnice, sem že pozabil na skrivnostno hišo. Sprejel me je poveljnik bolnišnice, češki Nemeč, starejši zdravniški pomočnik. Skupaj sva se odpravila na ogled bolnišnice. Bolnišnica je bila polna ujetnikov različnih narodnosti. Težki bolniki in invalidi so me sprejeli z velikim navdušenjem. Gledali so vame z upajočimi pogledi kot na odrešitelja. Reveži so mislili, da jim prinašam dolgo pričakovano odrešitev. Vsi so pričakovali, da jih bom pozdravil.

Že takoj v prvi minuti sem spoznal, da z mojim dvotedenskim dopustom ne bo nič. Treba bo delati. Pomočnik je po vrsti klical bolnike. Največ ujetnikov je trpelo za skorbutom. Iz neskončnih

uralskih gozdov so dovažali bolnike, ki so imeli poškodovana pljuča, večinoma od svinca in kremenčevega prahu. Med njimi sem srečal stare ujetnike, ki so v ujetništvo padli že leta 1914 in so že skoraj peto leto preživljali v upanju, da bodo doma v kratkem, še preden se bo z listje usulo z drevja. Bledih lic, ugaslih oči, z usti, polnimi ran, so dvigali otekle roke k meni in z umirajočimi glasovi šepetali:

- Doktor, doktor, kdaj gremo domov?

Invalidi brez rok, takšni, ki so jim zaradi zmrzlin amputirali noge, kožni bolniki, slepci, vsi so upajoče vzdihovali okrog mene:

- Samo domov ... domov ... stran od tukaj ...

V sobi za tuberkulozne bolnike se je pred menoj odprl strahoten prizor. Okostnjaki z vojaškimi kapami, živi mrliči, so strmeli vame s steklenimi očmi in s hripavimi komaj slišnimi glasovi vzdihovali:

- Domov ... Samo domov ... Peljite nas domov, preden bo prepozno. Umreti želimo doma, pri svojih družinah.

Nesrečni, ubogi ljudje ... Nedolžni bratje ... Na fronti vas je obšla smrt. Takrat ste gotovo pisali domov, da ste srečno padli v ujetništvo. In kaj zdaj? V čigavem imenu boste kmalu ob svoj največji zaklad, življenje? Uboge soproge in matere zastonj čakajo, da pridete domov. Roka, v kateri sem držal stetoskop, se mi je nehote stisnila v pest. Kdo je vse to povzročil? Dušila me je grenkoba. Solze, ki so se nabirale v očeh, so mi zameglile žalosten prizor. Opogumljal sem in tolažil tuberkulozne bolnike in jim šepetal na uho:

- Človek! Pogumen bodi. Tukaj na Uralu je gorski zrak zate preoster, odpeljal te bom domov ... domači zrak te bo ozdravil. Doma se boš pozdravil ...

- Pozdravil se bom ... je šepetal slabotnim glasom umirajoči in že tako nagubana koža obraza s štrlečimi ličnicami se je nagubala v nekaj nasmehu podobnega.

Stari plešasti invalid je v zgaranih rokah stiskal črni biserni

molek in iz razpadajočega se molitvenika na glas bral molitev. Na postelji zraven je postaven mozoljast Bošnjak sede gladil povite, zatečene noge in boleče jadikoval.

- Jao mene, jadan ti sam!

V majhni sobi je zvit v kotu ležal temnopolti Romun, ki je tako silno tarnal nekaj nerazumljivega v svojem jeziku, da je tudi Bošnjaka preglasil.

Na bolnišničnem dvorišču so stale majhne pare. Na njih je ležala iz neobdelanih surovih desk površno zbita krsta. V krsto so pravkar položili zadnjega mrliča. Na pokrovu krste je ležala prekaljena vojaška kapa. Stari vojak je končno našel večni mir. Smrt tukaj najhitreje pripravi nesrečnega ujetnika za evakuacijo. Ubogi starec, po nešteto posekanih drevesih si boš spočil stare kosti. Ali bodo doma sploh kdaj izvedeli, da si za vedno obležal? Solznih oči, opirajoč se na berglo, je rojak nesel vse premoženje pokojnega ujetnika: zavoj tisočkrat prebranega taboriščnega časopisa, obrabljene družinske fotografije, na katerih samo tisti, ki se mu je fotografija vtisnila v srce, lahko prepozna zbledele obraze. Neštetokrat sem žaloval za poginulimi tovariši na fronti, tudi smrt neznanega vojaka me je ganila. Tukaj na obrobju Sibirije pa se je dogajalo nekaj povsem drugega, povsem drugačna in veliko bolj pretresljiva tragedija ...

Obljubil sem bolnikom, da jih bom obiskoval dvakrat dnevno. Potem sem se odpravil naprej, ker sem čutil, da ta žalosten kraj ni pravo mesto za moje razrahljane živce. Takoj sem šel v še eno naselje revežev - jekaterinburgško glavno ujetniško taborišče, ki se je nahajalo v velikanskem dvorcu, znanem pod imenom hiša Čaritonova. Videti je bilo, da je to bila nekoč razkošno opremljena palača. V sobe, obložene s svilenimi tapetami, so prinesli pograde. Ujetniki so v stene, obložene s svilo ali umetniško obdelanim lesom, zabili velikanske kline, da bi imeli kam obesiti svoje malhe, posode, čajnike in drugo kramo. V veliki dvorani so na belem marmorju ostrili svoje pipce in

sekire in s tintnimi svinčniki po njem risali kroge. S sten so izrezali gobeline in v tako narejene luknje pometali oljne slike. Od velikega unikatnega lestenca je ostal samo osnovni stekleni nosilec, podoben vazi. Steklene okraske so odnesli neznani storilci.

Na umazano rjavem parketu so bili luknjasti sledovi težkih vojaških čevljev, okovanih z žebli. V prostornem, z zlatom okrašenem salonu, ki je do nedavno bil zbirališče bogatega jekaterinburškega plemstva, so zdaj pridno delali ujetniki - obrtniki: čevljarji, krojači, kleparji ... V kotu salona je delal brivec. Takoj zraven njega je ščetkar izdeloval krtače iz materiala, "pridobljenega" v mestu.

Stari dvorni služabnik, ki so mu pobegli gospodarji zaupali skrb nad graščino, je prijazno razkazoval skrivnostne grajske podzemne hodnike, ki so vodili vse tja do reke Iset. Povedal je, da je stari nabob Čaritonov kot ortodokсни staroverec bil vseskozi preganjan in izpostavljen tudi v carizmu. Zaradi tega je dal izgraditi tajne hodnike in skrivališča.

Skoraj je odbilo poldne, preden sem si ogledal vse prostore taborišča in seveda velikansko aristokratsko kuhinjo. Režim prehrane vojnih ujetnikov je bil takšen: zjutraj vroča voda, opoldne pšenična kaša, zvečer vroča voda, kipjatak. Vsak ujetnik je imel lasten primitiven čajnik. Kdor ga ni imel, si ga je "nabavil". Brez čajnika človek ne more živeti v Rusiji.

Odpravil sem se domov. Poleg mostu čez Iset so bile tesno ena ob drugi postavljene stojnice. Na njih so prodajali sončnična semena, žemlje, štručke - bulke in našim cigaretam podobne mahorke. V eni majhni kirgiški prodajalni sem poskusil njihovo znamenito pijačo iz kobiljega mleka - kumis. Tukaj verjamejo, da kumis lahko ozdravi tuberkulozo. Okrog stojnic so ujetniki pravkar "kosili". Na podrtem steblu ob cesti je sedel mlad plavolas ujetnik nasmejanega obraza in s kuhinjskim nožem rezal klobaso ter z zobmi trgal velikanske kose kruha. Pred njim je sedel dolgodlaki ruski špic. Brihten kuža je s čuječimi

uhlji in pozornim pogledom strmel v roko, ki je držala klobaso. Ujetnik mu je od časa do časa vrigel košček olupka od klobase in se povsem ravnodušno basal naprej. Kuža je s pametnimi, črnimi očmi vztrajno zasledoval klobaso in vsak vržen košček že v zraku prestregel. Pristrčni prizor se je večkrat ponovil. Razcapan vojni ujetnik in aristokratski ruski špic sta sklenila tesno prijateljstvo. Elegantno oblečen ruski gospod se je ustavil in ju z občudovanjem opazoval. Gospoda je močno prevzel pes s kot svila mehkim krznom.

- Prodaš tega psa? - je vprašal ujetnika, ki je jedel.

- Uhm ... - je zamomljal ta s polnimi usti in pritrdilno pokimal z glavo.

- Koliko bi rad zanj? - je dalje spraševal Rus.

- Osemdeset.

Pogodila sta se. Gospod je plačal osemdeset rubljev, pograbil psa v naročje in ves srečen odbrzel z njim domov kot nekdo, ki je opravil odlično kupčijo.

- Zakaj si prodal psa? - sem ga vprašal.

- Zakaj pa ne?

- Ni ti žal?

- Meni ne. Zakaj bi mi bilo žal, če še tega ne vem, čigav je pes. Danes ga vidim prvič. Moj zagotovo ni.

“Lastnik” psa me je pospremil domov. Opravičeval se je, da je kot enoletni prostovoljec prisiljen slepariti. Resnici na ljubo, v ujetništvu je bil človek prisiljen poskrbeti za denar tako, kakor je vedel in znal. Pritoževal se je, da se v ujetništvu najslabše godi dijakom, enoletnim prostovoljcem. V častniško taborišče jih ne spustijo, ker niso častniki, navadni vojaki v taborišču pa na njih gledajo kot na kadete. Povedal je, da je njegov soujetnik tudi prostovoljec in je danes prispel nazaj. Pred tremi tedni ga je zaposlil nek komisar, da bi poučeval njegovega sina angleščino. Za plačilo ima stanovanje, hrano in žepnino. Ne govori niti besede angleško, vendar ga to prav nič ne moti. Otroka uči madžarsko. Ruski otrok že povsem tekoče

govori madžarščino, veselje ga je poslušati. Z zanimanjem sem ga poslušal. Bil sem že vsega vaju, tako da me nič več ni moglo presenetiti. V ujetništvu je tako: večji sleparji, močni in iznajdljivi obstanejo. Šibki in nebogljeni propadejo. Zanimivo, tudi na bojišču je tako.

Utrujen sem prišel domov. Walter mi je takoj povedal, da me je dopoldne iskal par: elegantni civilist, Madžar in čedna mlada dama. Sporočata mi, da me bosta jutri dopoldne spet obiskala. Kosilo so nam postregli v srebrnih posodah, odveč je, če rečem, da je bilo razkošnejše od zajtrka. Pri mizi sem spoznal "doktorja" Kalbfleischa, nemškega medicinca. V hipu sem ugotovil, da se ima ta študent za bolj učenega od kakšnega priznanega univerzitetnega profesorja.

Pri pečenki sem izvedel, kaj rdeči tako skrbno stražijo v domu Ipatajeva, velikanski skrivnostni stavbi z zeleno streho. Nič manj kot Nikolaja II., ruskega carja. Včeraj so ga močno zastraženega pripeljali preko Tjumena iz sibirskega Tobolska. Z njim skupaj stražijo v ograjeni skrivnostni hiši še carico Aleksandro Feodorovno, drugorojeno hčer Marijo Nikolajevno in dvornega zdravnika, Sanktpeterburžana, doktorja Botkina. Preostali del carske družine, bolan carjevič Aleksej Nikolajevič in njegove tri starejše sestre Olga, Tatjana in Anastasija Nikolajevna so skupaj z dvorjani ostali v Tobolsku. Lastnik zastražene hiše, bogataš Ipatajev, ni mogel sprejeti tako visokih gostov, ker so ga rdeči nekaj dni pred prihodom carske družine kot kontrarevolucionarja pokončali.

17. IZ UJETNIŠTVA V UJETNIŠTVO

Zgodaj zjutraj me je zbudilo hreščanje vojaške godbe. Mrzlični trušč ulice so preglasili prodorni zvoki trobent in grmenje velikih bobnov. Ženska stotnija najbrž spet stopa na vadbišče! Nasmejaj sem se: ona mala, debela tetka otečenih nog se najbrž spet spotika na koncu stotnije.

Poglejmo ... Res je. Mala amazonka s kračami kot možnarja je točno pred menoj opletala s kratkimi otečenimi nogami po neravni tlakovani cesti. O, ti moja skrivnostna simpatija. Kako težko je korakati hitro in strumno v pošvedranih ženskih čevljih. Reva, pri vsakem drugem koraku bi skorajda padla na nos. Debeluški s krvavo rdečega obraza curkoma teče pot. Hrbet se ji upogiba pod vojaškim nahrbtnikom in orožjem. Mimoidoči se ji smeji. Celo rdeči vojaki se posmehujejo mali debeluški. Uboga mala meščanka z bolečimi nogami. Po življenju, polnem razočaranja, lahko še umre v državljanski vojni.

Povorka se je oddaljevala. Od vojaške glasbe se sliši samo še zamolkli glas velikega bobna, kot oddaljeno grmenje topov.

Ulegel sem se nazaj v posteljo in zastrmel v okraske na stropu. Premišljeval sem o preteklih dogodkih. Boleči spomini so oživeli. Triletno bivanje na fronti na različnih bojiščih ... Šabac ... umikanje pred srbskimi topovi prek pontonskega mostu čez Savo. Velika bitka pri Lembergu. Umik, dež, blato, spet dež, kolera, nepretrgana topovska kanonada ... smrt ... Galicija.

Spomnil sem se Jožka, mladega vojaka iz čete:

- Tako nam dobro gre,- je pravil, - da nas lahko samo slabše doleti.

Vedno je imel prav. Strah me je bilo, da se bo prerokba izpolnila,

ker se mi je pri Švedih tako dobro godilo.

Dan pred tem sem bil v gledališču. Sedel sem v loži v družbi z gospodom Norlinom in Krebsom. Na repertoarju je bila opereta "Jesenski manever". V loži nedaleč od nas je sedel medicinec Kalbfleisch z zelo čedno mlado damo, ki naj bi bila njegova zaročenka. Globoko v loži za njunim hrbtom sta sedela njena starša. Nezaslišano. Že vsak količkaj pomembnejši vojni ujetnik ima zaročenko. Nedoumljivo je, kako je ta kržljavi jeguljasti očalar pridobil zase tako prekrasno bitje.

V loži nasproti nas sta sedeli prekrasni mladi dami v družbi starejše sivolase gospe v črni obleki in mladega, vitkega ruskega častnika. S kukalom sem opazoval lepotici. Nisem mogel odtrgati oči od njiju. Enako lepi sta bili. Ena, plavolasa, radoživa, nagajiva, kar naprej se je hihitala, niti trenutka ni bila pri miru. Druga lepotica kostanjevih las, zasanjana, nežnega, skoraj otroškega obraza, je mirno sedela v loži. Zdelo se mi je, da je žalostna. Krebs mi je povedal, da sta dami iz Rige. Tukaj sta na obisku pri sorodnikih. Starejša gospa, žena evangeličanskega duhovnika Blumberga, je njuna teta. Visoki elegantni mladenič je njun starejši brat. Lepotica zasanjanih oči me je takoj osvojila. Na predstavo se nisem več mogel skoncentrirati. Prek kukala sem ves čas strmел v novo simpatijo. Lepotica iz Rige ni opazila mojih pogledov. Tudi opereta je kaj prida ni pritegnila.

O tistem večeru v gledališču in sestrah sem premišljeval, ko je Walter stopil v sobo. Povedal je, da želi kuhar govoriti z menoj.

- Kuhar?- sem odvrnil presenečeno. Norlinov kuhar? Kaj želi od mene? Morda je bolan?

- Ne verjamem, - je odgovoril Walter. - Mislim, da se želi predstaviti gospodu doktorju, ker bo pod vašim poveljstvom skrbel za prehrano v novi bolnišnici Rdečega križa.

- Rus?

- Ne, Madžar. Eno leto dela pri Norlinu kot vodja kuhinje. V mirnodobnem času je bil glavni kuhar pri knezu Eszterhazyju.

- Kako se piše?

- Varga. Z njim je tudi slaščičar, gospod Patuček. Svet je prepoval s svojimi slaščičarskimi umetninami. Vrhunske torte dela, vsaka je umetnina zase. Tudi on bo s kuharjem prišel v bolnišnico.

- Pripeljite ju v sobo.

V sobo sta vstopila kuharska umetnika v predpisanih kuharskih uniformah še iz mirnodobnega časa. Beli okrogli platneni kapi sta stiskala v rokah.

Poleg vrat se je ustavil majhen čokat kuhar. Bil je nasmejan in rdečeličen. S ponosom je kazal svoj veliki izbočeni trebuh. Za njim se je sramežljivo skrival slaščičar. Škrbast, visok suhec, bledega upadlega obraza. Da bi spravil iz več kot očitne zadrege ta dva klanjajoča se mi obiskovalca, sem ju prijazno vprašal:

- S čim vama lahko ustrežem? Kaj želita?

Varga je malce izstopil, se odkašljaj in obotavljajoče iztisnil:

- Prišla sva se predstaviti.

Slaščičar je resno dodal:

- Da, zato sva prišla.

- Zelo sem vesel, zares lepo od vaju.

- Lepo prosim, tako se spodobi, - je odgovoril kuhar.

Nastopil je dolg premor. Pogledal sem na stensko uro.

- Ohoho! Kako čas beži,- sem pomislil. - Čakajo me bolniki, vojni ujetniki.

- No, potem na svidenje ... Samo tako kuhajta dalje, zelo sem zadovoljen z vajinim kuhanjem.

Nisem jima razkril, ob kakšni hrani sem živel in kaj sem jedel skoraj eno leto. Zdelo se mi je, da slišim nekoga, ki mi šepeta na uho: kaša, kaša, kaša ...

Kuhar se ni premaknil. Očitno ga je še nekaj tiščalo:

- Želel bi izvedeti, katera je vaša najljubša jed. Potem bi vam to z veseljem skuhal za kosilo.

Slaščičar je dodal:

- In vaša najljubša sladica. Izvolite naročiti nekaj. Norlin se bolj

malo briga za naju.

Nekaj manjka. Kuharska mojstra se topita od miline in ponižno prosita gospoda vojnega ujetnika, naj jima zaupa svoje najljubše jedi in blagovoli naročiti nekaj za kosilo. Par tednov nazaj me zastavnik ni nič spraševal. Dal nam je črno kašo. Situacija me je pošteno zabavala:

- No, dragi Varga, da vidim, kaj znate. Povejte mi, kaj imate na jedilniku, pa bom izbral.

Mali kuhar je zavzel teatralno pozo in v slogu igralca začel v pomadžarjeni francoščini naštevati:

- Hors D'Oeuvre Franciase: Saucisson d'Arles, Champignons a'la Grecque, Musseau Boef Ravigole; Entres: Cervells de Mouton Beurre Noiselle, Cotelette Pre-Sale, grille Pommes; Viandes Froides: Rosbeef, Salade Pome, Galantine de Poulet...

Ko je spoznal, da sem začel izgubljati potrpljenje, je besedo prevzel slaščičar. Med govorjenjem so se mu med povešenimi, razpokanimi ustnicami pokazali drobni, slabo negovani, škrbasti zobje:

- Pouding d'amandes a'la Sabayone, Bombes Pompadour, Croque en Bouche, Omlette Surprise ...

- Dovolj ... dovolj! - Sem zavpil razdraženo. - Od teh jedi ne želim niti ene.

- Oprostite,- je zamrmral kuhar razočarano.

Neverjeten pripetljaj. Minilo je komaj nekaj dni od zadnjega dne stradanja, pa me že bivši knežji kuhar ponižno sprašuje, katere so moje priljubljene jedi. Kaj blagovolim, da mi skuhajo. Še to bodo rekli razcapanemu tovarišu ujetniku:

- Blagovoli naj ukazati in ukaže naj blagovoljno.

Nezaslišano! Ne, ne bom jim izdal, da bi bil v bližnji preteklosti presrečen in hvaležen, če bi mi Turki za praznike ponudili majcen kos cmoka. Tudi tega ne povem nikomur, da sem skoraj eno leto stradal v turškem taborišču kot morilec, obsojen na strogo ječo. Menda jim ne bom obešal na nos, s kakšnim tekom sem pospravil drobtine, ki so ostale po razdelitvi

brezobličnega, pacastega črnega kruha, da niti ne obujam spomina na raztegljive rezance z makom kolege Zimanyja. Ne, tega nikoli nihče ne bo izvedel.

Usedel sem se na posteljo. Popravil sem rumeno prešito odejo in zamišljeno rekel:

- Skuhajte mi dober domači segedin z veliko kisle smetane.

Moj izbor je povzročil veliko razočaranje.

Varga je začel jecljati, da v kuhinji nima svinjine in rdeče paprike, samo poper. Patuček je rešil situacijo:

- Kakšno sladico blagovolite?

Nasmejal sem se:

- Dragi Patuček, presenečeni boste. Ne želim ne torte, ne pudinga tudi bombic ali omlete ne. Želim, da naredite, samo zame, mošnjičke z marmelado in orehi, ki sem jih kot otrok imel zelo rad. Z veliko orehov in slivovo marmelado. Tako se bom vsaj en dan počutil, kot da sem doma.

Povesil je nos in iztislil, da ima v kuhinji razne marmelade, le slivove ne.

Vrhunska kuharska mojstra sta se počutila strahotno nesrečna.

Ovinkarila sta in vnovič ponujala francoske jedi:

- Dovolj! - sem ju razočarano prekinil. - Dovolj imam. Naslednjič prinesita seboj tudi francoski slovar.

Končno sem, da bi ju potolažil, naročil pri kuharju golaž brez paprike in pri slaščičarju palačinke z orehi namesto mošnjičkov. Leta sem sanjal o teh jedeh. Kuhar je ganjeno prosil, da mu prizanesem in ga obdržim za bolnišničnega kuharja. Nerad bi šel kot ujetnik spet nazaj v taborišče. Solznih oči me je rotil, naj ga vzamem s seboj, ko se bom vračal domov. Z veseljem bo kuhal zame vso pot, najbrž kakšne štiri tedne. Po dolgih štirih letih v ujetništvu si strašansko želi domov, k družini. Revež še slutil ni, da me podpisana pogodba veže na to, da smem domov izključno z zadnjim transportom ujetnikov. Vse sem jima obljubil in jima zagotovil vso podporo z moje strani. Patuček se je na vratih obrnil in negotovo rekel:

- Jaz samo prosim gospoda doktorja, naj me v bolnišnici ne kliče po priimku, ampak preprosto po imenu: Vencel.
- Zakaj?- sem vprašal presenečeno.
- Zato, ker sem pobegnul iz čeških legij, kamor so me prejšnjo zimo vpoklicali.
- Potem pa brez strahu. Boljševiki vam ne bodo ničesar storili.
- Da, - je jecljal slaščičar, - tudi pri njih sem služil. To pomlad sem tudi od njih zbežal ...

Tistega dne sem bil pri zajtrku zelo izbirčen. Ni mi teknila kava, mlečni kruh mi je bil presuh, narezki in kaviar se mi niso zdeli sveži. Ubogi Walter, komaj je dohajal moje kaprice. V salonu sem po zajtrku preletel na novo prispele revije. Iz štiri tedne starih časopisov sem izvedel, da doma vlada veliko pomanjkanje in lakota. V revijah sem bral, da so v zaledju iz vojne nekateri naredili izvrsten posel. Dokler na frontah in v ujetništvu milijoni umirajo, v državah v zaledju milijoni bogatijo. Iz bogatih nastajajo berači in iz ničel postajajo bogatini. Vsi špekulirajo. Verjetno bo napočil čas, ko bomo dočakali, da bodo iz kosti padlih junakov nekateri podjetniki kuhali klej. Z debelo cigaro v ustih sem bral objavo šefa avstrijskega generalštaba o živahni topniški dejavnosti na zahodnem in jugozahodnem bojišču.

Prišel je Balint. Vstopil je v salon tako, kot da bi mi s tem delal življenjsko uslugo. Takoj sem zadel v bistvo:

- Koliko potrebuješ?
- Prosim, prosim, zelo si prijazen. Veliko denarja potrebujem. Dobro bi bilo vprašati Šveda ali Danca, še najbolj pa kar oba ...
- Zakaj rabiš toliko denarja? Se misliš ženiti?
- Kje pa ...
- Potem zakaj?
- Pobegniti želim ...

- Skupaj z zaročenko?

- Sam. Pusti ... vse je bedarija ... Zapletel sem se ...

V zadregi se je igral z resami namiznega prta ter gladil in kodral svojo dolgo svilnato brado. S tihim glasom in pordelega obraza je iztisnil:

- Z Zinaido Ivanovno je nekaj malega narobe ... ni še povsem gotovo. Počakal bom osem dni, če se do takrat ne bo uredilo. Prosim, ne izdaj me. Dal sem ji častno častniško besedo, da ne bom nobenemu povedal, še njena mati ne ve.

- Falot si, - sem zamrmral skozi zobe.

Prižgal je dolgo cigareto in lahkotno nadaljeval:

- Še tega ne vem, ali bom pobegnil na vzhod ali na zahod. Na zahodu zame ni kruha. Za pobeg domov je še prezgodaj. Ne želim si na podeželje v Doberdon ali Arras. Verjetno bom izginil proti Verdunu. Domov vsekakor želim priti s primernim slovesom. Dekleta v belem mi bodo pred noge trosile rože... kot junaku.

- Oslarija. Povej mi, prosim, ali si dobil denar od punce?

- Niti kopejke ne. Prisegam.

- Ne laži!

- Res, samo od njene matere ... posojilo. Dala mi je zlatnike. Vrnil ji bom. Pomisli samo, dragi doktor, zmanjkalo ji je denarja. Nimajo več česa prodati. Resnično so obubožali.

- In ti imaš srce pustiti na cedilu tako prekrasno dekle? In to prav zdaj?

Začela se je lekcija. Fantu sem dobro opral glavo. Dal mi je pošteno častniško besedo, da bo uredil zadevo in na pobeg niti pomislil ne bo. Na odhodu mi je prišepnil na uho:

- Tebi tako najbolj zaupam. No, saj še ni gotovo. Lahko še dobi ... Vesel sem bil, da se mi je spravil z vratu. Mladenka se mi je smilila. Uboga Zinaida niti ne sluti, kakšne načrte kuje njen oboževani zaročenec. Prav ji je. Zakaj je sprejela k sebi vojnega ujetnika! No, saj te ruske ženske so tako dobrosrčne, mile in naivne, mislijo, da so tujci boljši od domačih fantov.

Bilo je že pozno. Bolniki so me čakali. Pohitel sem ven. Pred vrati sem skoraj trčil v Zinaido Ivanovno, ki je že od zgodnjega jutra zasledovala Balinta. Dekle je bilo nekoliko blede. Po običajnih "pozdravljeni in kako ste kaj" sem ji sporočil, da je Balint pravkar odšel od mene.

- Odšel? - je nejeverno vprašala.

- Ja.

- Kam?

- Ne vem. Ni povedal.

Dekle je nekaj časa zbegano stalo pred menoj. Nenadoma me je pozorno pogledala in odločno vprašala:

- Poznate Balinta od doma?

- Da.

- Kaj je njegov oče?

- Kolikor vem, vaški učitelj.

- Bogat?

- No, če učitelja, očeta osmih otrok, zaradi otrok imenujemo bogatega - potem je zelo bogat.

- Torej ni zemljiški posestnik?

- Ne.

- Ste prepričani?

- Zagotovo.

- Hvala.

Podala mi je roko. Mišičasta mala roka je bila čisto mokra od nervoze. Tudi na njenem lepem malem nosku so se pojavile kapljice znoja. Nervozno je odhitela naprej. Gledal sem za njo. Njeno lepo oblikovano telo je kmalu izginilo v uličnem vrvežu.

Tistega dne sem imel veliko dela. Brivca Marcija sem zaprosil, naj delo opravi čim hitreje. Naj mi obraza ne masira preveč in po možnosti naj čim manj blebeta. Naslednjič, ko bom imel več časa, mu ne branim, da z britvijo v roki in z namiljenim prstom do nezavesti gestikulira. Zdaj se mi pač zelo mudi ...

Nezbrano sem iz žepa na hlačah potegnil listek, na katerem

sem si dan poprej sproti beležil tisto, česar ne smem pozabiti: Norlin, predujem, skladišče, bolnišnica, zobna krtačka, taborišče, sestri iz Rige, invalidski obzornik, komisija, cirkus, L' Orange ...

Brivec je dojel, da nisem razpoložen. Malce se je šobil in se užaljeno, povsem brez besed, lotil britja. Mučno tišino sem prekinil s pripombo:

- Povsem gladko me obrijte, ker grem zvečer v cirkus.

Marci, ki je stal za mojim hrbtom čakajoč, da me obrije do konca, je tiho spregovoril:

- Kaj je s Čehi? Kaj se resnično dogaja?

- Nič nisem slišal. Kaj naj bi bilo z njimi? - sem radovedno nadaljeval pogovor.

- Kaj je? Slišim, da stiskajo obroč okrog nas ...

- Kaj govorite? Nek nori ujetnik si je izmislil to divjo novico. Bedarija! Čehi so nekje na vzhodu okrog Vladivostoka ... To je neumnost.

- Če bi res bila neumnost, - je iztisnil brivec in obrisal znojno čelo, - tega si nihče ni izmislil. Osebnost sem slišal danes iz ust visokega komisarja. Tudi njega brijem. No, on že pakira. To sem videl na lastne oči. Kovček je tako napet, da bo zdaj zdaj počil. Joj, ko bi vi, gospod doktor samo videli, kaj je vse v tem velikanskem zaboju. Ogromno nakita, zlatniki, kup ur ... Kot v kakšni zlatarni. Skrinja je tako težka, da jo dva človeka komaj dvigneta. Lepa reč: okovana skrinja. Kako bo zaigralo, če jo odprejo.

Ko se je zavedel, da odsotno gledam v prazno steno, je žalostno dodal:

- Star vojni ujetnik sem, gospod doktor, še od devetnajstostirinajstega. Vsega sem vaju. Samo še to povem. Prepričan sem, da se nam slabo piše, če sem vkorakajo Čehi. Konec bo s prostostjo ... s hitrim vlakom gremo nazaj v taborišče. Potem se lahko požvižgamo na vrnitev domov, čeprav je že 1918. leto.

- Kaj mi tu kvasite bedarije!- sem tolažil samega sebe. - Čehi se

bodo prek Sibirije vrnili domov.

- Jaz samo to povem, da so se obrnili in bodo v kratkem tukaj. Tukaj bo še strašno smrdelo ... Prisegam pri bogu.

Tudi sam sem bil prepričan, da če Čehi in njihovi zavezniki, beli kontrarevolucionarji, spet prevzamejo oblast, bo konec z lagodnim življenjem vojnih ujetnikov. Konec bo zlate svobode. Lahko se samo vrnemo v taborišča, kjer nas čakata vroča voda in kaša. Dolgo bomo čakali, preden se vrnemo domov.

Marci je spoznal, da se mi je obraz pomračil in je hitro našel zabavnejšo temo za pogovor.

- Poznate nadporočnika z monoklom, gospod doktor?

- Poznam, samo ni nadporočnik. V civilu je natakak.

- No, naj mu bog pomaga. Ženi se. Izvoljenka je neka bogata buržujska vdova. Poskusila bosta priti v tujino kot madžarska državljana. Gospa ni več rosno mlada, a za poroko je še dobra. Je močnejše postave, prsata. Prav po mojem okusu. Gospa si je kupila moža in z njim naredila pogodbo, da se na Madžarskem takoj ločita. To bo papirnat zakon. Kako to, da jaz nimam takšne sreče? Za takšnim, kot sem jaz, se ozirajo samo preproste gospodične. Takšni tudi ni potrebno bežati, če se ji tukaj zdaj bolje godi.

Tistega dne so ljudje na ulicah bili nekako bolj živčni. Vojaki niso več lagodno in počasi opravljali svojega običajnega nadzora. Videti je bilo, kot da bi se jim kam mudilo. Na pasovih so jim visele ročne granate kot kakšni velikanski okraski.

Tudi mene se je prijel kanček vsesplošne nervoze. Ni nemogoče, da bi beli s pomočjo Čehov začeli s kontrarevolucijo. V Rusiji nič ni nemogoče.

V hipu sem se spomnil Rusa, bolnišničnega ranocelnika. Nove ruske oblasti so ga postavile za nadzornika ujetniške bolnišnice. Na srajci je poleg srca vedno nosil veliko rdečo kokardo. Zdaj

sem dojel, zakaj je z njegove vojaške bluze včeraj izginila rdeča kokarda. Vzrok je zanesljivo to.

Tudi v pisarni Norlina je bilo zelo živčno. Krebs in Norlin sta staknila glavi in nekaj skrivnostno šepetala. V veliki sobani urada sta ob steni samevali pisalni mizi. Nemška uradnika sta ponoči zbežala. V pisarnah je zastalo delo. Pisalni stroji so obnemeli.

Od Norlina sem izvedel vse. Izvrstno opremljene in organizirane češke legije so po dogovoru in z dovoljenjem Trockega že aprila krenile preko Sibirije pod pogojem, da se iz Vladivostoka po najkrajši poti vrnejo domov. Vrnitev preko Ukrajine in Blatiškega morja so jim presekali Nemci. Trocki je razorožil Čeha v Darnici, Moskvi, Samari in Kazanu. Šele po dolgih pogajanjih je pustil vsakemu vodu po en kos strelnega orožja z ustreznim številom nabojev. Češki oficirji in podoficirji so lahko obdržali vso svojo vojaško opremo, ko so podpisali izjavo, da bodo odpotovali domov, ne da bi se vmešavali v ruske notranje zadeve.

Čehi so ob odhodu bili razdeljeni v deset ešalonov. Prvi naj bi krenil iz Vladivostoka. Zadnji je čakal v Omsku. V vsakem večjem kraju ob edini sibirski železniški progi so železniške postaje bile zabasane z vagoni, polnimi čeških vojakov, ki so čakali na odhod.

Zvečer 18. maja 1920 so vse češke legije, razporejene ob sibirski železniški progi, na vnaprej dogovorjen znak s pomočjo častnikov prostovoljcev admirala Kolčaka ob 1.20 prevzele nadzor nad več tisoč kilometrov dolgo progo. Vodja čeških legij je bil general Gajda.

Sprva so češki ešaloni ostali na izhodiščnem položaju in nadaljevali z organizacijskimi deli v sodelovanju s častniki admirala Kolčaka. Čakali so, da vojska belih začne z ofenzivo v smeri Išima, Tobolska, Tjumena Kurgana in Čeljabinska. Glavni cilj: osvojiti Jekaterinburg, najmočnejšo utrdbo rdeče vojske in osvoboditi carsko družino. Beli vojaki so nosili zeleno-

bele kokarde, barve Sibirije. Toliko sem izvedel od Norlina. Podrobnejših pojasnil mi ni dal. Prav tako mi je ostal dolžan pojasnilo o usodi sibirskih ujetnikov, ki me je tudi zanimala. S poudarjeno zvišanim glasom je povedal, da je prepričan, da vojnim ujetnikom ofenziva belih ne more narediti večje škode. Prej nam lahko koristi. Sam verjame, da bodo beli hitro vzpostavili stike s tujino in ponovno začeli izplačevati plače ujetim častnikom. Na mojo pripombo, da je Čehom rušenje vlade rdečih samo izgovor, glavni cilj pa nadaljevanje vojne, je Norlin izjavil, da je glede na veliko razširitev fronte tak načrt neizvedljiv.

Nisva še dokončala pogovora, ko so se z velikim ropotom odprla vrata in je v sobo nenapovedana vstopila gospa Blumberg, žena nemškega evangeličanskega duhovnika. Gospo sem na videz že poznal iz gledališča. Videti je bilo, da se v prostorih pisarne počuti precej domače. Norlin jo je sprejel z velikim veseljem in presrečnega obraza. Z gesto spoštljivega oboževalca ji je poljubil roko. Predstavil mi jo je. Debelušna dama nižje rasti, svetlih, posivelih las in modrih oči je bila videti energična in radoživa. Prej sem imel vtis, da je višje rasti. Nisem ji mogel določiti let. Postavil sem jo v kategorijo večno mladih vitalnih žensk pred drugim razcvetom. Zdravo rožnatih ličk in nasmejanega obraza je name naredila prijeten vtis. Zelo ji je ugajalo, ko sem ji dal vedeti, da bi rad spoznal njene nečakinji, prelepi sestri iz Rige. Poudaril sem, da mi je posebno všeč gosposkična zasanjanih oči.

-Kjesteju videli? -me je vprašala z neprikritim veseljem. -Dekleti nikoli nikamor ne gresta, večno sedita doma. Predstavljajte si, pritožujeta se, da zato, ker nimata ustreznih oblačil. Vi mi povejte, gospod doktor. Komu na čast tukaj potrebujeta modna oblačila? In kaj je najnovejša moda? Verjemite mi, da že eno

leto nismo videli modnega časopisa. Strahota ...

To je izrekla v eni sapi. Obraz ji je pri tem pordel in vrat so ji prekrile rdeče lise. Globoko je zajela zrak in se z naslednjim vprašanjem obrnila k meni:

- Oprostite, vas smem vprašati - ali ste že poročeni?

- Na žalost sem neporočen, - sem odgovoril in globoko vzdihnil.

- Zakaj na žalost?

- V tem času se ne bi branil, če bi bil poročen in ...

- ... in bi pri sebi imeli ženo! - mi je v besedo vskočila gospa Blumberg in se zahihitala. Smejala se z odprtimi usti, tako da so se ji zableščali zlati zobje. Potem mi je, ne da bi jo kar koli vprašal, povedala:

- Dekleti, med nama povedano, ne marata vojnih ujetnikov, kaj šele, da bi živele z njimi. Veliko grdega sta slišali o njih, zlasti o častnikih. No, taka reč ... oprostite, vi ste nekaj povsem drugega, verjemite mi, doktor. Prav dobro, da ste prišli. Naš hišni zdravnik je pred rdečimi pobegnil v Sibirijo. Bodite torej vi naš hišni zdravnik.

Povabila me je popoldne na čaj.

- Potem, če smem biti radovedna, - je vprašala z navihanim nasmeškom, - katera moja nečakinja vas zanima?

- Tista kostonjevo rjavih las z zasanjanim pogledom.

- Ahh ... torej vas zanima Elza? No ... lepo, lepo. Sicer po mojem mnenju je mlajša, Margo, veliko lepša in bolj radoživa. Kakšen temperament! Vesel vražiček. Boste že sami videli. Margo je zmagala na lepotnem tekmovanju v Rigi. No, vse je stvar okusa. Elza je zelo ljubka pojava, zelo lepe postave, a Margo je posebljena lepota.

Potem je takoj potožila, da si dekleti že zelo želita domov, v Rigo. Takoj, ko se bo prikazal prvi vlak, bosta odpotovali domov. Še enkrat sem se ji zahvalil za iskreno povabilo in se poslovil. Bil sem že na pragu, ko me je gospa ustavila z besedami:

- Oprostite, nekaj sem pozabila ...

- Na uslugo sem vam.
- Pijete čaj s sladkorjem?
- Če ga imam - da, sicer je dober tudi brez.
- Sprašujem zaradi tega, - je povedala kot v šali - ker mi že točno en mesec pijemo čaj brez sladkorja. Torej, če želite piti sladek čaj, potem ga prinesite seboj - sladkor, seveda.

Tistega dne sem osramočen ugotovil, da se v mislih več ukvarjam s povabilom na čaj kot z bolnišnico, ujetniki in invalidi, da o ofenzivi Čehov sploh ne govorim. Vso pozornost sem usmeril na popoldanski obisk. Bil sem zelo živčen in razburjen, kot nekoč pred maturo. Moje pozornosti niso privabili topovi na ulicah in strojnice, postavljene na oknih hiš. Ni me zanimala parada ženske stotnije. Majhna debelonoga gospodična se je zastoj spotikala na koncu stotnije, še pogledal je nisem.

Komaj sem čakal popoldne.

Pri kosilu sem bil odsoten z mislimi. Komaj, da sem kaj pojedel. Na zastavljena vprašanja nisem odgovarjal. Krebs me je sočutno spraševal, ali sem bolan? Še sam ne vem, kaj se je z menoj zgodilo. Kakšen je to potres, da je mene, prekaljenega vojnega ujetnika, vrgel iz tira.

Po kosilu sem funt sladkorja v kockah, ki mi ga je dal Patuček, zapakiral in mu dodal še kozarec marmelade iz jagod. Z veseljem me je obšla misel, kako se bom damam priljubil z malo sladkega. Še nekaj rož bi bilo treba odnesti. Teh žal v Jekaterinburgu še nikjer nisem videl. Popoldne, ko sem končal z delom, sem se nenadoma nečesa domislil. Pozvonil sem Walterju:

- Walter, ali se prosim, še spominjate moje uniforme.
 - Seveda.
 - Je še pri življenju?
 - V kopalnici je. Visi v majhni, rjavi garderobni omari.
 - Prosim, malo jo skrtačite.
 - Kaj boste z njo, gospod doktor?- me je vprašal začudeno.
- Vprašanje me je malo spravilo v zadrego. Še sam pri sebi nisem

vedel, kaj želim z njo doseči.

- Želim jo obleči, - sem odgovoril negotovo. - Popoldne sem povabljen na čaj k Blumbergovim.

Walter me je debelo pogledal. Najbrž si je mislil, da sem čisto ob pamet. Namesto najlepše obleke si želim staro ponošeno uniformo, vso umazano od bojišča.

- Jaz niti do konca ulice ne bi šel v tej uniformi, - je rekel in zmajal z glavo.

Oblekel sem uniformo in se iz elegantnega gospoda spet prelevil v revnega vojnega ujetnika. Ko sem se pogledal v ogledalo, sem se tudi sam prestrašil.

Ne, takšne šale si ne smem privoščiti samo zato, da puncam ne bi ugajal samo zaradi dobro sešite obleke. Kaj je že rekla gospa Blumberg? Punce ne marajo vojnih ujetnikov? No, videl bom, kaj bo rekla Elza.

- Eh, zdaj sem se odločil, - sem si rekel. - Takšen bom šel, v ponošeni uniformi. To sem zares jaz. V lepo meščansko obleko oblečen gospod je samo ponaredek. Tak se bom predstavil Elzi, kot vojni ujetnik.

Ni še odbilo pet, ko sem v zmečkani, obledeli uniformi, stiskajoč v rokah robato zavito darilo, pozvonil na vratih Blumbergovih.

Odprl mi je visok debel očalar, ščetinastih las in strogega pogleda. Oblečen je bil v srajco. Sprejel me je z nezaupanjem. Zanesljivo je mislil, da ima opravka z ujetnikom - beračem. Ta ima slabe izkušnje z ujetniki. Dokler se mu nisem predstavil, ni izpustil iz rok kljuge napol odprtih vrat. Mož je bil sam evangeličanski dohovnik, gospod Blumberg. Spustil me je noter in mi močno stresel roko. Iz ene od oddaljenih sob se je slišalo petje ob spremljavi klavirja. Odpeljal me je v salon. V sobani, urejeni v stilu bidermajerja, sta poleg klavirja stali sestra. Njuno petje je na klavirju spremljala gospa Blumberg. Gosposki sta peli neko rusko romanco. Takoj ko me je gospa zagledala, je nekaj časa prestrašeno strmela vame, preden me

je spoznala. Z glasbo je bilo konec. V sobo se je po predstavitvi naselilo slabo vzdušje. Čutil sem, da je vzrok temu moja bedna obleka. Napetost je popustila, ko sem prineseno darilo položil na mizo. Od srca so se nasmejale darilu. Gospa Blumberg je hihitajoči se izjavila, da s sladkorjem ni mislila resno. No, ko sem ga že prinesel ... In ta marmelada, zakaj neki vse to.

Elza je malce bleda negibno strmela vame s svojimi velikimi očmi. Potem ji je komaj opazna rdečica oblila obraz tako, da je ustnice kar pozabila zapreti. Z raziskovalnimi pogledi se je trudila ustvariti vtis o čudnem obiskovalcu. Margo se je obnašala, kakor da me ni. Enkrat si me je temeljito ogledala in takoj sem v tem pogledu začutil podcenjevanje in prezir.

Veliko časa sem posvetil Elzi. Še opazil nisem, kdaj je služkinja tatarskega rodu na mizo prinesla samovar z vročo vodo, čajno pecivo in med.

Ko sem tako sedel oči v oči z Elzo, me je nenadoma preplavil do tedaj še nedoživet, čudovit občutek. Elzo sem iskal v ruskem ujetništvu, zaradi nje sem bil ujet, zaradi nje sem trpel. Ponjo sem prišel na konec sveta, prehodil tisoče in tisoče vrst, preстал tisoče težav. Zdaj se resnično nimam zaradi česa jeziti na cesarsko-kraljevo vojsko in njene ministre. Saj so me oni pripeljali sem, za kar se jim zdaj lahko zahvalim.

Razvil sem paket s sladkorjem in jagodno marmelado. Margo je zajedljivo izjavila, da v Rusiji samo vojni ujetniki žive dobro, medtem ko prebivalci samo s pomočjo velike iznajdljivosti premagujejo pomanjkanje. Elza je takoj pogrājala nespodobno obnašanje mlajše sestre, za kar sem ji namenil hvaležen pogled.

Gospa je jedla z velikim tekom. Zelo je hvalila marmelado in klela madžarske ujetnike, ki množično prestopajo v rdečo armado. Sicer pa, rdeča armada je tako sestavljena iz samih tujcev, ker spodobnega ruskega človeka za kaj takega ne pridobiš.

Pri čaju so dame vse preveč govorile o hrani in se pritoževale,

da ne morejo nabaviti niti osnovnih toaletnih potrebščin, ker je bila njihova prosta prodaja mesece nazaj prepovedana.

Na čaj je prišel gospod Blumberg, ki je do tedaj delal v svojem kabinetu. Ko je ugotovil, da se pogovor vrtil okrog hrane, je takoj pristavil, da so jim zaloge čaja pošle. Tudi shrambo imajo povsem izpraznjeno, ker se da kupiti komaj kaj špecerije. Kmetje sploh ne hodijo več prodajat v mesto. Ne ve, kaj bo naredil, če se bo to nadaljevalo. No, menda ne bo več dolgo, ker so enote admirala Kolčaka na poti sem. Ob tej izjavi sem se zdrznil na stolu. Kako je rekel? Enote admirala Kolčaka so na poti ... No, če je to res, bom v kratkem izgubil prostost. Vrnili me bodo v taborišče, kjer bom namesto finih predjedi in kaviarja ponovno žrl črno kašo. Pomislil sem na dokument poveljnika mesta, ki mi omogoča polno svobodo gibanja. Če Kolčakovi belogardisti pridejo v mesto, potem ta dokument ni počenega groša vreden. Čelo se mi je orosilo in po nosu so mi stekle kapljice znoja. Kaj je bil vzrok tem nenadnem znojenju? Vroč čaj ali prihod admirala Kolčaka?

Gospod Blumberg se je slabe volje obrnil k meni in rekel:

- V groznem svetu živimo. Kot duhovnik se nisem več sposoben ukvarjati z intelektualnimi problemi. Možgani ne delujejo, ker vso pozornost pritegne trebuh. Samo še s tem se ukvarjam, kaj bom jedel naslednjega dne. Naslednjega dne po obroku tekam naokrog, da za dan po tem priskrbim kaj za pod zob.

Na mojo prošnjo je Elza povedala, kako se je znašla v Jekaterinburgu. Ko so se nemške enote približale Rigi in začele bombardirati mesto, sta jo zaskrbljena starša skupaj s sestro poslala v Orjol v bližini Moskve k sorodnikom. Od tam sta prišli v Jekaterinburg na kratek obisk in sta še zdaj tukaj. Čakata, da se spet vzpostavi redni železniški potniški promet proti zahodu. S solznimi očmi je jadikovala, da že mesece ni dobila vesti od staršev iz Rige.

Gospa Blumberg se je začela z menoj spogledovati. Z vsemi silami je želela iz mene izvleči kompliment, da ni debela,

samo malce zaobljena. Nezadovoljno sem ugotovil, da tudi v Rusiji tako kot doma privlačim zrelejšo ženske. To je najbrž znak staranja. Namreč prav tistega dne, 25. maja, sem dopolnil dvaintrideset let.

Tisto popoldne sem presedel pri Blumbergovih. Vsem družinskim članom sem se priljubil, samo z Margo se nisva mogla spoprijateljiti.

Elza je zbadljivo izjavila:

- V očeh Margo je samo človek s plemiškim nazivom nekaj vreden in to samo od barona navzgor. Ona je zelo zahtevna dama.

Šele ko sem celo družino povabil v cirkus, se je Margo malce odtajala. Seveda sem ji moral obljubiti, da bom slekel ujetniške cunje in oblekel spodobno civilno obleko.

Velikanski cirkus je bil nabito poln. V ložah in prvi vrsti so sedeli večinoma poveljniki rdeče armade in visoki uradniki z družinami. Galerija je bila do zadnjega mesta izpolnjena z ujetniki. Na prostoru, določenem za stojišča, je bilo moč prepoznati veliko število različnih vojaških kap. Zastopane so bile kape osrednjih sil in vseh rodov vojske. Od okroglih nemških "mici" kap z barvno obrobo do madžarskih rdečih huzarskih kap. V eni izmed lož sem opazil znani obraz. Majhnega "Napoleona", poveljnika mesta, ki mi je izdal osebni dokument o prostem gibanju. Sedel je okorno in resno. Točno tako, kot sem ga videl sedeti za pisalno mizo. V naši loži so spredaj sedele dame, zadaj Edgar, brat deklet, in jaz. Edgar je bil v uniformi topniškega nadporočnika brez oznak čina. Videti je bil simpatičen mlad človek, vendar ni mogel skriti nezadovoljstva, da na vsakem koraku naleti na vojnega ujetnika, čeprav je ujetnikom mesto za zidovi taborišča.

V cirkuškem orkestru so, po dialektu sodeč, igrali glasbeniki - vojni ujetniki z Dunaja. Artisti, z izjemo direktorja cirkusa, so bili skoraj vsi rekrutirani iz redov vojnih ujetnikov. V cirkuški areni, posuti z žagovino, sem spet videl svetovno znane artiste

in žonglerje iz mirnodobnih časov. Nastopil je akrobatski jezdec v svetlikajočih se madžarskih hlačah, znan kot "hajduk iz puste". Izkazal se je tudi mladi konjar iz hortobaške puste kot spretni jezdec na konju brez sedla.

O glasbenih klovnih sem slišal, da so diplomirani učitelji dunajske glasbene akademije in da že leta kruh služijo v cirkusu. Občinstvo sta najbolj navdušila nemška klovna pomokanih obrazov. Uprizorila sta dvoboj vojakov in tepla en drugega do onemoglosti. Na koncu sta izčrpana obležala drug ob drugem na tleh arene. Poanta je bila v tem, da zmaga tisti, ki zadnji "udari" nasprotnika. Roke sta že komaj premikala. Zadnji "udarec" je zadal debeli, močnejši klovna tako, da se je z mezinco dotaknil nasprotnika, nakar je ta umrl. Cirkus je donel od nezadržnega smeha. Utiral sem si solze, ki so mi tekle od krčevitega smejanja in se tolkel po stegnih, ko sem opazil biljeterja, ki k naši loži spremlja sanitetnega podčastnika iz taborišča.

- Kaj ta dela tukaj? - sem pomislil in se hitro zresnil.

Stari podčastnik se je s kapo v roki prebil do mene in mi tiho, z drhtečim glasom sporočil, da se je v taborišču obesil nek starejši ujetnik. Preden so drugi opazili, je bil že mrtev.

Zapustil sem dame, klovne in cirkus, ki se je kopal v soju luči. S hitrimi koraki sva šla po aveniji, ki je peljala v taborišče. Oblečen sem bil v lahko letno obleko in hladni sibirski veter, ki je pihal tistega majskega večera, me je premrazil do kosti. Morda je tragedija nesrečnega ujetnika povzročila, da me po telesu spreletava mraz?

Vsi v taborišču so čakali na naju.

V zatohli veliki sobani v kotu poleg pograda je na parketu, prekritem z rumeno kitajsko haljo, ležal mrlič. Dolgo okorelo truplo je bilo pokrito z lahkim kitajskim plaščem in širokimi

hlačami. Pod svetlobo luči sem pregledal zabuhel modrikast obraz, nabrekli ustnici, zaprte vijoličaste veke, široko in globoko brazdo na vratu. Poleg mrliča je ležal jermen za hlače, s katerim se je obesil. Obešenec je bil star okrog štirideset let, podolgovatega žalostnega obraza z redkimi brki in neobrito brado ter spetih kodrastih las.

Na mizici v kotu so predstavniki ruske oblasti sestavljali zapisnik o dogodku in stikali okrog za poslovilnim pismom. Preiskali so žepe umrlega in tisto malo osebnih stvari, vendar niso našli niti ene napisane besede. Žepe je imel polne različnih gumbov, sponk, ničvrednih bakrenih predmetov. Tam je bila tudi znamka za deset carskih kopejk in prstan izstreljenega šrapnela. Vse njegovo premoženje je predstavljala rjava vreča, v kateri je hranil suh kruh, verjetno za vrnitev domov.

Pokojnega nihče ni poznal. Še njegovega imena nihče ni vedel, kaj šele, od kod je in katere nacionalnosti. Sosed, s katerim je delil pograd, je vedel samo to, da je pokojnik razumel madžarsko in nemško. Nikoli ga nihče ni slišal govoriti. Pogosto je vzdihoval, zadnjo noč je prebil nemirno. V mesto ni zahajal. Ves čas je prebil v taborišču. Okrog nas je stala velika skupina ujetnikov v samih srajcah. Vsi so se zaspani zehajoč spraševali: kdo je ta neznani samomorilec? Po oblačilih umrlega smo ugotovili samo toliko, da je daleč na vzhodu nek taboriščnik nehal živeti.

Na dolgih pogradih v neposredni bližini mrliča je trdno spalo kar nekaj ujetnikov. Neki drugi so ravnodušno strmeli v strop, kot da bi se jih dogodek tikal samo toliko kolikor dejstvo, da bo jutri vsak dobil nekaj kruha več.

Preostanek noči nisem zatisnil očesa.

Zguljen masten jermen od hlač in svetlikajočo se brazdo na vratu sem videl tudi v temi. Mraz me je tresel ... Zeblo me je ...

Grozovito. Živci neznanega vojnega ujetnika niso več vzdržali in se je pognal smrti v objem. Ni zdržal več. Da, zato je najbrž zavrzel toliko let hranjeno življenje. Iz dneva v dan je čakal

na odhod domov in zdaj je izvedel, da se z bližanjem belih ta odhod nevarno podaljšuje, mogoče za dolga leta.

Zjutraj je brivec, nasmejan in točen, prišel točno ob običajni uri. Vse je že vedel o sinočnjem žalostnem dogodku. Med miljenjem obraza je tvegala in mimogrede navrgel svoje mnenje o samomoru:

- Nor je bil. Človek zdrave pameti kaj takšnega ne bi naredil.
- Ali pa je bil moder ... - sem odgovoril zamišljeno.
- Pameten človek pazi na kožo in ne pušča zob tukaj na Uralu. Popraskal se je po tilniku in po krajšem premoru takole nadaljeval:

- Grem staviti, da še sam nisem bil pameten, ker sem se poročil. To je, kot da bi delal samomor. Ne, ne rečem, otroka imam sicer rad, žena je lepa in dobra, ali kaj, ko ne govori madžarsko. Sina uči francosko, midva se pogovarjava rusko. To mi nikakor ne da miru.

Zaspano sem poslušal enolično govorjenje.

- Gospodu doktorju je dobro, ker ni poročen. Svobodni ste kot ptica. Ne visita vam žena in otrok na vratu. Nimate nikakršnih skrbi. Tudi, če se obrne svet, nič lažjega, samo obrnete se z njim. No, tako je to. Veliko uš sem sprejel pod kožuh. Hiii - videti je, da je gospod doktor zaspal ... Kaj ponoči niste spali?

Zares me je malo premagal spanec. Brivčeve roke in enolično, uspavalno brbljanje sta me zazibala v rahel spanec.

Dobro sem se pretegnil in veselo odgovoril:

- Poslušajmo poročila, dragi prijatelj. Sveže novice v živo. Kaj je novega v širnem svetu?

Marci je bil zelo zadovoljen z mojo pripravljenostjo na poslušanje. Prečistil je grlo in važno nadaljeval:

- No, od novic samo toliko, da buržuji ne želijo več ujetnikov v svojih stanovanjih. Tudi meni je lastnik omenil, da lahko grem,

ne bo me zadrževal. Do zdaj smo ujetniki prav prišli bogatim ruskim družinam. Zasedli smo jim odvečne prostore in rdeči so pustili lastnika pri miru. Zdaj, ko čutijo, da prihajajo beli, se pripravljajo na njihov prihod in ne potrebujejo več ujetnikov za zaščito premoženja.

Številnim častnikom so že odpovedali. Kar sporočili so jim, da lahko gredo v taborišče, če nimajo stanovanja.

Nadporočnik Rubel se že pakira. Oni dunajski častnik, ki je živel v dvosobnem stanovanju pri bogatem Agatonovu, se je že preselil v taborišče. Do zdaj so jih hranili, zdaj jih že mečejo iz stanovanja. Tudi nadporočniku z monoklom zdaj slabo kaže, razen, če se kocka ne obrne v korist rdečih.

Vstopil je Walter. Želel je slišati sveže novice. Da bi pokazal, kako ne zaostaja za Marcijem v obveščenosti, nama je zaupal, kar je slišal.

- Bogati ruski buržuiji so prejšnjo noč imeli tajni sestanek v neki zapuščeni hiši. Odločili so se, da prebegnejo k belim in skupaj z njimi sodelujejo v boju za osvoboditev Jekaterinburga, carja in njegove družine. Med zborovanjem so rdeči preiskali hiše bogatih in jim zaplenili dragocenosti: drage kamne, zlato in srebrnino. Številne osebe so zaprli.

Walter je prejšnjega dne slučajno pokukal v centralno skladišče, v katerem so rdeči grmadili zaseženo blago. Tam je bila cela gora ženskih in moških plaščev in oblek. Velikanski zaboji zloženi drug vrh drugega. Na kupu so bile tudi raznovrstne druge gospodinjske potrebščine. Potem je smejoč se povedal, kako je prejšnjo noč na lastne oči videl našega slašičarja v sami srajci in gatah, kako beži po ulici pred sopihajočim bradatim orjakom v uniformi rdeče armade. Ta mu je žugal s pestjo in vpil za njim:

- Dobil te bom, razcapana ujetniška gnida! Čez okno splezati k moji ženi ... Pokazal ti bom ...

Marci je želel prevzeti besedo. Tik preden se je razgovoril, je Walter izjavil, da me neka mlada dama že več kot pol ure čaka v salonu.

V jutranji obiskovalki sem spoznal Zinaido Ivanovno. Objokana, rdečih in zatečenih oči, je tiho sedela v fotelju poleg okna in grizljala robec. Ko me je opazila, je planila v glasen krčevit jok. Od samega joka je imela lisast, rdeč obraz in zatečene ustnice. Razkuštrani lasje so ji viseli prek vlažnega čela. Hlipaje je izrekla:

- Moj bog, kako sem nesrečna.

Potem se ji je spet obraz zmaličil od joka. Kako je bila grda takrat, smešno grda.

Hotel sem jo potolažiti:

- Poglejte draga Zinaida ..., namesto da se tukaj jočete, mi povejte, kaj je narobe.

Z vsako mojo besedo je močnejše jokala. Videti je bilo, da se duši od krčevitega hlipanja.

- Da niste bolni?

Nikalno je zmajala z glavo.

- Vam je mati umrla?

Zopet majanje z glavo.

- Balint?

Pritrdila je z majanjem glave.

- Pobegnil je?

Ponovno je prikimala.

- Dajte no! Spregovorite, prosim. Človek bi pomislil, da ste obnemeli, - sem jo nestrpno spodbujal.

Otrla je solze, obrisala nos in si popravila razkuštrane lase:

- Joj, kako sem nesrečna! - je izustila hlipajoče.

- Poslušajte me, draga gospodična. Ne delajte mi scen. Nisem vas jaz naredil nesrečno.

- Vem ... - je smrknila.

- Kje je Balint?

Iz torbice je potegnila listek in mi ga predala.

Prepoznal sem Balintov rokopis. V grozljivo slabi ruščini je pisal, naj mu dekle odpusti. Zanj ni druge rešitve, samo smrt.

Zahihital sem se:

- No, vidite. Nič ni narobe ... Veseli bodite, da ste se ga rešili.
- Menda ni umrl? Kaj mislite?
- Poročnik Balint in umiranje! - sem rekel. - Na svetu ni človeka, ki bi se tako krčevito oprijemal življenja kot ta baraba.
Dekle je z olajšanjem vzdihnilo:
- Zelo ste me pomirili.
- No, vidite Zinaida, to rad slišim. Pametne besede. Eh, punca vi. Kako je sploh takšna gospodična kot ste vi, iz dobre ruske družine, spustila k sebi takega sleparja.
Zinaida se je počasi pomirila in postala zgovorna. Ko se je prepričala, da naju nihče ne sliši, je tiho priznala, da bo postala mati in da bo zdaj mirno umrla. Omenila je Iset ter da revčka ne more živeti, ker, če mati izvejo, bo tako vsega konec.
Potolažil sem jo. Zaradi tega ji še ni treba umreti. Napako, ki jo je zagrešil en ujetnik, bo drugi popravil. Obljubiti mi je morala, da bo takoj odpotovala k staršem v Perm, ker je videti, da jo bo državljanska vojna sicer za dolgo odrezala od mesta, kjer živijo njeni starši.
Hvaležno je pograbila mojo roko, da bi jo poljubila.
- Nikar, punca, - sem jo ustavil. - Nisem še toliko star, da bi mi poljubljala roko. Med vojno sem rešil številna življenja. Zdaj bo rešeno še eno življenje več. Vse bom uredil ...
Povsem pomirjen sem opazoval dekle, ki si je pred ogledalom skrbno pudrala obraz in z rdečilom mazala ustnice. Mislim sem, če se je zares hotela vreči v reko, bi to lahko storila brez pudra in rdečila.
Rešil sem še eno življenje ...

Ura je odbila devet, ko sem se kot ponavadi oglasil v pisarni švedskega Rdečega križa. Potem sem skrivoma šel preverit skladiščnika, gospoda Galitzerja.
V zadnjem času se je izkazalo, da skladiščnik deli izpod

pulta blago in prispevke iz tujine nemškim ujetnikom. Zelo radodaren je bil tudi do nemških civilnih internirancev. Njim je razdeljeval dobro ohranjene obleke, za katere so nam že lep čas govorili, da jih ni. Tudi jaz sem bil obveščen, da v skladišču ni nič več perila, za katero sem velikokrat prosil v imenu invalidov in bolnikov. Seveda povsem brezuspešno. Zdaj so naenkrat na zalogi obleke, perilo, čevlji, tople odeje, vse.

Gospoda Galitzerja sem zasačil pri ilegalnem razdeljevanju hlač, perila in volnenih odev nemškim ujetnikom in internirancem. V zadregi se je branil, da švedski Rdeči križ posluje izključno z denarjem in prostovoljnimi prispevki Nemcev. Da bi me pomiril, se je odločil, da mi na štiri oči izda "poslovno skrivnost".

- Ko se spreminja oblast, - je razlagal skladiščnik, - se stremi k temu, da se vse zaloge iz skladišča razdelijo med ujetnike. Denimo, zdaj se rdeči pripravljajo na vrnitev belih in jemljejo s seboj vse premoženje švedskega Rdečega križa, da ne bi veliko dragocenega perila, platna, tkanin, oblačil, medicinskih inštrumentov, bolnišnične opreme in zdravil prišlo v roke belih sovražnikov.

- Kaj pa beli? - sem ga prekinil. - Mar oni ne posežejo za tujimi stvarmi?

- Beli, - je odgovoril skladiščnik, - to delajo drugače. Diplomatsko in v rokavicah. Oni niso takšni "barbari" kot rdeči. Ko beli ugotovijo, da je Rdeči križ reven in skladišča prazna, dovolijo, da nadaljuje z delom. Če začutijo, da so skladišča polna vrednih reči in blagajna polna prostovoljnih prispevkov, najdejo politične razloge, da prikažejo delovanje Rdečega križa kot nezaželeno. Zapečatijo jim pisarno, zaplenijo denar in izpraznijo skladišča. Tako to gre, dragi gospod doktor. Mi se samo z obeh strani zavarujemo. Zaradi tega po hitrem postopku razdelimo stvari med ujetnike.

- Zakaj potem vseskozi tarnate, da ničesar nimate, čeprav je skladišče nabito polno? - sem jezno vprašal.

Skladiščnik me je pogledal izza očal.

- Zato, ker so ujetniki takšni, da mesece moledujejo za srajco ali hlače, vendar jih takoj, ko jih dobijo, prodajo Rusom in za dobljeni denar kupijo kruh in druge prehrabene potrebščine ali tobak. Potem, ko ostanejo brez denarja, nanovo začno moledovati, kot da nikoli ničesar niso dobili.

Obljubil mi je, da pri razdeljevanju blaga iz skladišča ne bo več pozabil oskrbeti bolnišnice.

Ob odhodu sem mu močno stisnil veliko koščeno roko, s čimer sem, tako je bilo videti, pridobil njegovo naklonjenost.

Na ulici pred vhodom se je Krebs pogovarjal z dolgolasima, bradatima klatežema. Predstavil mi ju je.

Bila sta častnika, Madžar in Nemec. Neko noč sta pobegnila iz zapora, kamor so ju na dosmrtno ječo obsodili in vtaknili beli. Iz Omska sta prišla peš in peš želita nadaljevati pot domov, proti zahodu.

Grozovite novice prinašata iz Sibirije o terorju belih. Poročajo o množičnih aretacijah in usmrtitvah. Častniki Kolčakove vojske strogo ravnajo z vojnimi ujetniki. Prej proste ujetnike brez izjeme zapirajo v taborišča. S smrtjo kaznujejo vsakega, za katerega se izkaže, da je služil pod rdečimi ali kakorkoli z njimi sodeloval. Usmrtili so tudi vse tiste madžarske in nemške častnike, ki so organizirali narodne sklade.

Sibirska zeleno-bela vojska pod poveljstvom admirala Kolčaka korak za korakom napreduje proti mestoma Tobolsk in Tjumen. Pot njihove vrnitve je obarvana rdeče, s krvjo tisočernih nedolžnih ljudi.

Tega dne sem spet imel ogromno dela. Največ časa mi je vzela selekcija invalidov. Odkar so ujetniki izvedeli, da gredo invalidi s prvim transportom domov, so naenkrat vsi postali bolni. Stari ujetniki so dobili pravi napad jeze, ko so izvedeli, da so izostali s seznama invalidov. Komaj se jih je dalo utišati.

Popoldne sem končal z nehvaležnim delom. Taval sem brezciljno po ulicah Jekaterinburga, odsotno gledal v granitne plošče pločnika in postopal za svojo senco.

Naenkrat sem se zalotil, kako stojim pred hišo evangeličanskega duhovnika. Pred vhodom v hišo je čakala elegantna dvovprežna kočija. Na njej je nepremično in resnobno sedel bradati kočijaž v dolgem poletnem kaftanu.

Pozvonil sem na vratih.

Odprla mi je Tatarka Tajfa, služkinja Blumbergovih. Ko me je zagledala, je od veselja zavriskala, planila nazaj v hišo in začela kričati:

- Elza Rudolfovna ... Elza Ru-dol-fov-na!

Elza me je prestregla v predsobi. Bila je nenavadno razburjena. Povedala je, da jih je nepričakovano obiskala starejša dama iz Petrograda, Vera Romanova Klements, prijateljica njene tete. Ugledna starejša dama je bila caričina družabnica in učiteljica klavirja carjevih otrok. Gospodična Klements je bila s carico, ko so jih deportirali v Carsko Selo. Bila je zaprta skupaj s carjevo družino v Tobolsku. Te dni je prispela v Jekaterinburg. Dobila je dovoljenje, da obiše carico enkrat tedensko za deset minut in jo oskrbi z najnujnejšimi potrebščinami.

Predstavili so me gospodični Klements.

Bila je to dama nedoločljivih let, suha, visoka, povsem sivih las, z obrazom barve zrelega paradižnika. Močan dolgi nos, kot da bi ji visel do ust. Roke so do komolcev prekrivale dolge črne usnjene rokavice. Okrog zapestij je preko rokavic nosila nekaj zlatih zapestnic, ki so cingljale kot okovje. Namrščenih obrvi in našobljenih ustnic je nenehno vzdihovala. Po predstavljanju nas je vse kratkočasila s svojimi zdravstvenimi težavami: putiko in bolečinami pri srcu.

Elza in gospodična Klements sta me povabili, naj ju spremljam na vožnji s kočijo. Usedel sem se za široki hrbet kočijaža nasproti dam. Gospodična je povedala kočijažu naslov in čez par minut smo se ustavili pred ljubko, vili podobno hišo. Pred

vrati je že čakala starejša ženska s paketom, ki ga je oddala kočijažu.

- Voskresenskaja ... - je tiho ukazala gospodična kočijažu.

Postavni kočijaž je nagnil glavo, zapokal z bičem in lahka kočija je dobesedno poletela. Na moje veliko presenečenje smo se ustavili na širokem bulvarju točno pred skrivnostno, dobro varovano hišo z visoko ograjo iz desk in zeleno streho. Bil je to dom Ipatajeva. Gospodična je lahkotno izstopila iz kočije in s seboj vzela paket. Njena vitka postava je kmalu izginila za velikansko ograjo, zbito iz neotesanih desk.

Z Elzo sva ostala sama v kočiji. Prvič na štiri oči. Zaželel sem si, da bi kočijaž izginil v peklju. Elza me je opomnila, da kočijaž zna nemško. Menila sva se torej samo o neobveznih temah. Med neobvezni pogovor je sodila tudi ljubezenska izjava, ki jo je izražala vsaka beseda, pogled, dotik ... Zelo dobro sva se razumela.

Navidez nezainteresirano sva se pogovarjala o Rigi, Elzinem rojstnem mestu. Jaz sem ji razlagal, kje leži Subotica, moja rojstna vas, ki je zanesljivo lepša od Rige z njenimi petsto tisoč prebivalci. Elza je hvalila Rigo in z navdušenjem govorila o Baltskem morju, široki reki Dvini in njenih otokih, parkih, gledališčih, operi. V tem pogledu sem lahko hvalil samo Palič v poletnem času. Na koncu sva se dogovorila, da preko Rige odpotujeva domov in tako skupaj premagava dolgo pot. Niti opazila nisva, kako hitro beži čas. Gospodična je imela dovoljenje, da se na obisku zadrži deset minut, zdaj je že pol ure ni bilo iz zastražene hiše. Tudi kočijaž je postajal vse bolj nestrpen.

Elza me je prosila, naj se pozanimam, kaj je gospodično zadržalo. Obšla jo je slaba slutnja.

Ob ograji sem obkrožil hišo in se čez malo ulico približal vhodu. Previdno kot tat sem se približeval stražarski hiški. Vedel sem, da carsko družino strogo stražijo in nisem želel priti v konflikt s stražarjem.

Stražar je do zob oborožen hodil gor in dol pred vhodom. Ko sem ga bolje pogledal, sem presenečen ugotovil, da je Lorinc Barna. Nazadnje sva se srečala ob mojem prihodu pred železniško postajo. Pristopil sem mu.

- Zdaj vas bom jaz vprašal, če me poznate? - sem ga ogovoril z prisiljeno mirnostjo.

Rdeči vojak je za hip premišljeval, nakar je veselo vzkliknil:

- Kako ne bi poznal tovariša doktorja!

Vesel je bil ponovnega snidenja. Povedal mi je, da je že drugič tukaj na straži. Do zdaj so carja stražili samo ruski vojaki. Odkar se je začela ofenziva belih, jim niso več zaupali. Zato carja in njegovo družino stražijo bivši vojni ujetniki in letonski rdeči vojaki. Poveljnik straže je komisar Jurovski. Prepričan je, da želi civilno prebivalstvo s protiudarom osvoboditi carja in njegovo družino iz hišnega zapora in zato že dneve ne gre nikamor iz hiše.

- Težek kruh je to. Prav dosti imam že vsega, - je zagrenjen tarnal Lorinc Barna. - Danes so še poostriili nadzor. Zjutraj ob devetih je prispel carjevič in njegove tri sestre. Z njim je prišel samo mornar, enaindvajsetletni carjevičev družabnik pri igri. Mislim, da mu je ime Nanogrij. Zgleden deček. Carjevič je bolan. Krvavi iz nosu. Tako je že rumen kot vosek. Tudi dekleta so zelo suha, bledična in pokašljejejo.

Ko je opazil, da globoko premišlujem in radovedno pogledujem skozi odprt vhod na široko tlakovan dovoz in sadovnjak pred hišo, je veselo vprašal:

- Jih želite videti? Če želite, vas odpeljem noter. Povedal bom tovarišu Jurovskemu. Dober sem z njim. Povedal mu bom, da ste zdravnik in rojak. No, pridite ... Ne bojte se.

- Ne bojim se ... kje neki, - sem odvrnil v zadregi, - samo nimam kaj iskati tam. Ono damo v črni obleki čakam. Tisto, ki je malo prej vstopila. Znanka ... Ne vem, kaj je z njo.

V tem trenutku je iz hiše na vrt stopil nek star bradat možki. Takoj sem ga spoznal. Bil je sam car.

Oblečen je bil v obledelo, zmečkano, široko zeleno rubaško in čez pas zategnjen širok rumen usnjeni jermen. Nosil je široke temno modre jahalne hlače in nizke, črne, usnjene škornje. Gologlav je stal kakšnih dvajset korakov pred menoj. Njegovi redki, razmršeni lasje so bili popolnoma sivi. Košati brki so mu v celoti prekrivali usta. Brado je imel dolgo in zanemarjeno. Prvič v življenju sem v živo videl nekega vladarja, in tudi ta ni več vladal, ampak je bil ujetnik lastnega naroda. Srečanje me je vznemirilo.

Car je naredil nekoliko korakov v mojo smer. Potem se je ustavil in pogledal naravnost k meni, elegantno oblečenemu gospodu, z obtožujočimi, široko odprtimi, sivimi očmi. Vprašujoče je gledal vame kot nekdo, ki nekaj čaka. Občutil sem, da mi je vsa kri odtekla v noge in se od tam v hipu vrnila in mi bušnila v obraz. Car je komaj opazno dvignil glavo in za hip se je spet zastrmel vame. Razumel sem njegov pogled: nek znak, nek spodbudni znak je upajoče čakal. Vse skupaj je trajalo le hip. Rdeči vojak je opazil, da sem v zadregi in mi je vzvišeno v madžarščini rekel:

- Ne bojte se ga. Ta več nikomur ne bo škodil!

Obrnil sem glavo. Nekaj sem odgovoril stražarju. Sicer sem samo premikal ustnice, ker iz sebe nisem mogel iztisniti nobenega glasu. Naskrivaj sem pogledoval k vladarju brez krone. Gledal sem "svetega carja", kateremu so se pred vojno klanjali milijoni. Car - jetnik je nervozno odmahnil z roko in odhitel v hišo.

To je bilo vse ...

Malce zatem se je na dvorišču prikazala v črno oblečena figura gospodične Klements. Približevala se je z objokanimi očmi, sledil pa ji je širokopleč, temnopolt vojak.

- Jurovski ... - je zletelo iz ust Lorinca Barne.

Gospodična je hlipajoče ponavljala:

- Dreadful ... dreadful! - in naredila nekaj korakov k nam.

Skozi solze je tožila v angleščini, da so jo zadržali in je ne

spustijo domov. Tudi njej so odvzeli prostost. Naj povem doma.

Nekaj besed sem poskušal izreči njej v prid, ko me je Lorinc Barna trdo pograbil za komolec in mi povedal:

- Pojdite domov, tovariš doktor. Pojdite ...

Ves omotičen sem se kot kakšen pijanec opotekal nazaj do kočije.

18. NA SIBIRSKI ZEMLJI

Okrog desete ure zvečer me je Norlin poklical k sebi. Tam je že bil gospod Krebs, zastopnik danskega Rdečega križa. Sedela sta za pisalno mizo pred goro pisem, načrtov in druge dokumentacije. Zelo resno sta se pogovarjala. V gostem oblaku cigaretnega dima sem komaj razločil njuni glavi. Norlin je kadil debelo cigaro in mi je takoj ponudil škatlo s cigarami.

- Klical sem vas zaradi zelo pomembne stvari, - je rekel počasi.

- Ne jezite se, ker vas tako pozno zvečer nadlegujem, vendar zadeva je tako pomembna, da ne trpi odlaganja.

Ponudil mi je stol in na moje ne majhno presenečenje povedal, da računa, da bodo boljševisške oblasti takoj začele z evakuacijo Jekaterinburga. Prvi na vrsti za evakuacijo bodo vojni ujetniki. Oblasti pri tem ovira izredno veliko število klateških ujetnikov. Bolnišnico švedskega Rdečega križa za vojaške ujetnike bodo v kratkem prevzeli in jo uporabili za ranjene rdeče gardiste. Ruske oblasti so v bližini Jekaterinburga izbrale Šadrinsk in Kresti kot mesti, primerni za zbirni center vojnih ujetnikov in novo ujetniško bolnišnico. Že zgodaj zjutraj naj bi odpotoval z Norlinovim pooblastilom v Šadrinsk in tam pripravil vse za preselitev bolnišnice. Hkrati me je zaprosil, naj nadzorujem delovanje bolnišnice in tamkajšnjih predstavnikov Rdečega križa. Za pot mi je odobril uporabo avtomobila in mi izdal potrebne dokumente in dovoljenja.

Walterju sem isti večer oddal pismo za Elzo, v katerem sem ji sporočil, da moram nujno odpotovati, vendar se bom takoj po vrnitvi oglasil najprej pri njej. Ko sem napisal pismo, sem spoznal, da je iz preprostega sporočila nastalo ljubezensko

pismo, napisano v nemščini.

Z velikim rumenim avtom sem se naslednji dan že zgodaj zjutraj odpravil po širokih, travnatih ruskih cestah, vlažnih od jutranje rose. Po poti smo srečevali zaspane kmete in rdeče vojake, ki so s počasnimi koraki patroljirali po cestah. Vsi so nas spoštljivo pozdravljali, prepričani, da z avtom potuje nek precej pomemben predstavnik oblasti.

Po enourni vožnji smo preko velikanskega lesenega mostu čez reko Iset prispeli v mestece Šadrinsk. Prijetno malo mesto, zgrajeno na obali reke, me je neznansko spominjalo na Sento na obali Tise. Pravilne, dolge, ravne ulice so z obeh strani krasile lične hiške, postavljene druga ob drugi. Na koncu mesta so se razprostirali velikanski vrtovi in sadovnjaki. Le nekaj nadstropnih hiš, zgrajenih iz brun in podobnih vilam, me je opominjalo, da se nahajam v Sibiriji.

V bolnišnici so me že čakali. Stari vojni ujetniki so v promet spravili vroča ugibanja v zvezi z mojim obiskom. V dobro opremljeni petdeset-posteljni bolnišnici me je sprejel bradati in plešasti Djuro Timko, stari medicinec. V bolnišnici so tesno drug ob drugem ležali bolniki najrazličnejših narodnosti: Romuni, Madžari, Srbi, Poljaki in Slovaki. Reveži so mislili, da sem prišel ponje in da bodo odpotovali naravnost domov. Od nekod so slišali, da na železniški postaji v Šadrinsku že čaka vlak, pripravljen za transport vojnih ujetnikov.

Ko sem se pripravljajal za pregled bolnikov, je prispel predstavnik švedskega Rdečega križa v Šadrinsku, gospod Rotter, visok, suh Prus, star okrog petdeset let. Pred vojno je živel v Moskvi, od koder so ga 1914. leta internirali. Od takrat je bil v Šadrinsku. Povabil me je k sebi na uradno kosilo. Obisk taborišča v Krestih smo preložili za popoldne.

Kosilo je bilo na vrhuncu, ko je v stanovanje skorajda vpadel gospod Aalborg, predstavnik Rdečega križa iz Čeljabinska. Ta gospod skromne zunanosti, nizke rasti, redkih las in prestrašenega videza se je na vrat na nos evakuiral iz

Čeljabinska. Pobegnil je pred Čehi. Povedal je, da so beli pred kratkim okupirali mesto in ga v prvih štiriindvajsetih urah temeljito "počistili". Prva naloga Čehov je bila, da vojne ujetnike v Čeljabinsku spravijo v red. Ujetnike, ki so jih dobili zunaj taborišča, so takoj zaprli. Tiste, za katere so izvedeli, da so služili v rdeči armadi, so nemudoma postrelili. Pri uradnih oblasteh so Čehi imeli glavno besedo. Rusom, ki so se pokesali, bodo oblasti prizanesle. Vsakega, ki bo rdečo kokardo zamenjal za zeleno-belo, bodo pomilostili. Nekaj avstroogrskih ujetnikov, pri katerih so našli rdečo kokardo, so kar na cesti pobili. Šele kasneje se je izvedelo, da nikoli niso služili pri rdeči armadi.

- Včeraj, - je pripovedoval dalje Aalborg, - so beli pokončali tri zdravnike, ki so premilo opravljali selekcijo vojnih ujetnikov in so tudi zdrave ujetnike pošiljali domov z invalidskim transportnim vlakom. S tem naj bi delali uslugo boljševiskim oblastem. Med ubitimi sta bila dva Nemca in Madžar.

S solznimi očmi je govoril o ubitem kirurgu, mladem Tirolcu Weisskirchnerju, s katerim sta bila odlična prijatelja. Še pokopati ga ni smel.

Kurja polt se mi je naredila po hrbtu, ko sem se spomnil, da sem tudi jaz v Jekaterinburgu tako odbiral ujetnike.

- Torej sem enako velik grešnik. Kdaj bo prišla vrsta name? - sem pomislil.

Popoldne sta pome prišla iz Krestija tamkajšnji predstavnik Rdečega križa, gospod Frost in upravnik bolnišnice, gospod Felgenhauer. Oba sta bila Nemca, civilna interniranca. Norlin jima je priskrbel tako lagodno, dobro plačano službo. Še preden sem jih dobro spoznal, sem uvidel, da ta brezsrčna človeka služita celo premoženje na koži revnih, nesrečnih vojnih ujetnikov.

Kresti je bilo pravo veliko mesto vojnih ujetnikov. Več kot deset tisoč ujetnikov, vojnih brodolomcev, je živelo tam v orjaškem taborišču. Tisočkrat razočarane, raztrgane, izgladovane in izmučene človeške razbitine so v taborišču potrpežljivo čakale

na odhod domov.

Nekoč je bil Kresti največje sejemsko mesto v državi. Na območju mesta je bilo več kot deset velikanskih večnadstropnih kamnitih zgradb, postavljenih druga ob drugi. Prav vse so uporabili za nastanitev vojnih ujetnikov. Vsaka izmed njih je sprejela okrog tisoč ujetnikov. Bolnišnica je bila v posebni stavbi. V njej je bilo prostora za dvesto bolnikov.

Pričakal me je vodja bolnišnice doktor Marvany, zardelih lic in vidno nervozen. Pri spoznavanju je samo rekel:

- Marvany.

Tako globoko se mi je priklonil, da mu je z nosu zdrsnil staromodni ščipalnik. Mladi doktor Marvany je bil kratkoviden in malce škilav veseljak prijetne zunanosti, nekoliko bolj okroglaste glave, nagnjen k debelosti. Napol odprte našobljene ustnice so spominjale na kljun. V roki je stiskal precej obrabljen stetoskop. Bolniki so ga zelo hvalili. Operiranci so navdušeno govorili o njegovih uspešnih operacijah. Tudi Frost se je hvalil z uspešnostjo doktor Marvanya in je povedal, da ga civilno prebivalstvo po vsej okolici imenuje čudežni doktor. Na zelo dobrem glasu je daleč naokoli. K temu čudežnem avstrijskemu zdravniku prihajajo z vprego Rusi daleč z dežele. Felgenhauer je s ponosom oznanil, da zadnjega pol leta v bolnišnici ni bilo smrtnega primera.

Mladega kolega sem poklical v ordinacijo na razgovor na štiri oči. Ves zardel je otrl čelo in rekel:

- Vam na uslugo.

- Od kod ste? - sem ga vprašal z nasmeškom.

- Iz Pešte.

- Stari ujetnik?

- 1916.

- Brusilov?

- Da. Pri zadnjem preboju sem padel v ujetništvo.

- Od kdaj ste v Krestih?

- Od oktobrske revolucije dalje.

- Še prej?

- Pred boljševisko oblastjo sem bil nosač. Iz Irbita smo nosili vreče s krompirjem na hrbtu v centralno skladišče v Jekaterinburg.

Ponudil sem mu cigareto. Počutil sem se malce nelagodno. Žal mi je bilo tega otroka. Nejevoljno sem ga spraševal dalje.

- No, kako naj rečem, dragi kolega, - sem nadaljeval, - veš, nisem ne detektiv ne preiskovalec. Meni lahko poveš resnico. Koliko semestrov medicinske fakultete imaš?

Ušesa so mu najprej pordela kot kakšni frklji, potem je prebledel kot stena in pogledal v tla. Obžaloval sem, da ga morim s tako neprijetnimi vprašanji. Revez ima dosti svojih muk. Tiho, kakor zase, je spregovoril:

- Dva.

- Zagotovo? - sem vprašal nejeverno, potem, ko sem ga pazljivo pogledal skozi stisnjene veke.

- Ne cela ... - je jecljal v zadregi, - vmes so me že vpoklicali. Res je, da sem se na medicino vpisal samo, da bi me vpoklicali v saniteto, ker je tam bila najlažja služba na fronti.

- V redu. Všeč mi je tvoja iskrenost, - sem odgovoril in ga potrepal po rami. - Bravo Marvany, osnovna je učinkovitost. Semestri tukaj niso pomembni. Dober zdravnik v prvi vrsti zdravi bolnika s srcem. In ti si videti fant dobrega srca.

Čudež, sem si mislil. Ta mladenič ne pozna osnove medicinske znanosti, vendar dela čudeže z voljo in srcem. Tudi s svojim očarljivim nasmejanim obrazom. Bolnik je že zdrav, ko se mu nasmeje, se z njim pomeni in ga poboža.

Pregledal sem taborišče do zadnjega koticčka. Pogajanja z ruskimi oblastmi so ostala za naslednji dan. Prespati sem moral v Šadrinsku. Gospod Rotter mi je rezerviral najlepše opremljeno sobo v mestu. Ta je bila v hiši nekdanjega župana

v carskem režimu. Ivan Vasiljevič Mojsejev je bil odvetnik in pred prihodom boljševikov tudi župan mesta. Veliko let pred vojno je že bil med najuglednejšimi in najvplivnejšimi meščani. Njegova hiša je bila na glavni ulici z imenom Naberežnaja. Bila je prikupna, moderna stavba, zgrajena v slogu vile. Z gospodom Rotterjem sva se odpravila k županovi hiši peš, ob obali reke Iset. Na dolgi vijugasti obali so sedeli številni ujetniki in lovili ribe ali pa samo nepremično gledali v rumeno vodo deroče reke. Iz ene od višje ležečih ulic je bosonogi ruski duhovnik pripeljal k vodi svojega konja. Vprašujoče sem pogledal Rotterja:

- Da, zdaj je tako ...- je rekel in močno povlekel dim iz cigarete.
- Duhovnik mora sam skrbeti za svojega konja, ker nima več kočijaža.

Vzdolž obale reke so ženske v pisanih oblačilih prale perilo. S krili, privezanimi nad kolena, so stale v vodi in s peračo udarjale po mokrem perilu. Mlade žene in dekleta so na posebnih drogovih, oprtih čez rame, nosile vedra, polna vode. V mestu ni bilo vodnjaka in vodo, potrebno za kuho in čaj, so nosile z reke. Med ženskami, ki so z reke nosile vodo je bilo nekaj zelo lepih in dobro oblečenih deklet.

Prispela sva do županove hiše. Simpatičen gospod z očali, srednje rasti, star okrog petdeset let, je bil zelo presenečen, ker ni pričakoval obiska. Ko sva potrkala na vrata njegovega kabineta, je pospravljaj pisalno mizo. Na mizi so ležali paketi, prevezani z vrvjo. Pripravljeno, čeprav malce odsotno, nama je bil na razpolago. Župan je že zdavnaj zaprosil Rotterja, naj mu priporoči nekoga med Nemci za stanovalca. Bal se je, da mu oblasti ne bi očitale, da živi kot buržuj v sedemsobnem stanovanju. Pokazal nam je čedno sobo za goste na ulični strani hiše. Rotter se je kmalu izgovoril na svoje velike obveznosti in se poslovil. V hiši je poleg županove družine živel še njegov mlajši brat, ki se je pred kratkim poročil. Opazil sem, da je župan zelo raztresen in nervozen, kot da bi želel kaj povedati. Pomislil sem, da sem mu v breme, in sem že računal, da bom

noč prebil pri gospodu Rotterju. Mojsejev me je ponudil s cigareto in me posedel v usnjen fotelj. Nekaj časa sva sedela v popolni tišini drug nasproti drugega. Gospod me je ogledoval prek očal in pri tem grizljal ustnici.

- Dolžan sem vam iskreno pojasnilo, gospod doktor, - je spregovoril in globoko vzdihnil. S prsti je nervozno tolkljal po mizi.

- Zelo neprijetno ... Hudo neprijetno.

Vstal sem, ugasnil cigareto v pepelnik in v zadregi povedal:

- Dragi gospod Mojsejev. Vse skupaj ni nič takšnega. Imam še dovolj časa, da si poiščem drugo sobo. V Rusiji sem spal že v zaporu, taborišču, na popljuvanih tleh krčme in tudi že na tleh sinagoge.

Nestrpno me je prekinil:

- O tem ne more biti govora. Pri nas je prostora za deset ljudi.

- Imate morda kaj proti meni osebno? Morda to, da sem vojni ujetnik?

- Bog ne daj! Rajši sto tujcev kot en Rus.

- Potem zakaj? Ne razumem ...

Obraz Mojsejeva je žarel. Približal se mi je in skoraj šepetaje nadaljeval:

- Poslušajte me dobro ... Zaupal se vam bom, ker vas je pripeljal gospod Rotter. Moj mlajši brat Sergej, s katerim živiva v tej hiši, je pred enim tednom zbežal. Odšel je sam in je tukaj pustil svojo mlado ženo Galino Vasiljevno. Prebegel je v Čeljabinsk k belim. Stopil je v Kolčakovo vojsko prostovoljcev v bataljon častnikov. Združili so se s češko legijo. Vi niste Čeh?

- Ne.

- Z menoj so v stalnem stiku.

Snel je očala z zlatim okvirjem, z robcem obrisal znojno čelo in s tresočim glasom nadaljeval:

- Bivši služabnik, stari Pjotr Petrovič, me je poiskal po kosilu in me obvestil, da je načelnik mesta izvedel, da je Sergej prebegnil k belim. Nekdo je ovadil, da bom tudi jaz v kratkem sledil bratu, ker nameravava skupaj organizirati napad na Šadrinsk.

Priznal vam bom. Res je! Z bratom sva tedne nazaj na skrivaj pripravljala kontrarevolucijo. Nekdanji rezervni carski oficirji so posamič ponoči prebegnili v Čeljabinsk k belim. Jutri zvečer sem jaz na vrsti. Tudi, če takoj izginemo, takšne vladavine ne prenesemo več! Stari Pjotr Petrovič je izvedel tudi to, da bodo rdeči nočno preiskali moje stanovanje in pokončali mene in mojo družino. Niti za seme ne sme ostati od osovražene družine Mojsejev. Pjotr Petrovič ve vse. Njegov sin je rdeči vojak.

Obnemel sem sedel v naslonjaču in strmel v njegove oči.

- Nocoj bomo zbežali, - je nadaljeval župan tihim glasom. - Vsa družina. Moja žena, sin in snaha, Galina Vasiljevna. Ob mraku bo po nas prišla kočija. Samo življenje rešujemo. Vse premoženje bo ostalo tukaj. Na hišo bo pazila naša služkinja Nastjinka.

Tedaj je mala, debela, toponosa Nastjinka prinesla na mizo srebrni samovar, iz katerega se je kadilo. Namesto sladkorja nama je postregla z marmelado. Mojsejev ji je odmahnil, da lahko gre. Potem je takole nadaljeval:

- Po vsem, kar sem vam povedal, vidite, zakaj ni zaželeno, da to noč preživite v moji hiši. Ne morem vam zagotoviti, da boste preživeli. Rdeči vojaki me bodo iskali in našli bodo vas. V takšni situaciji niso izbirčni. Spet vam pravim. Ne priporočam, da ostanete tukaj. Zdaj sem vam vse povedal. Moja vest je mirna.

V sobo sta vstopili dami in, objokanih oči, zaskrbljeni pričakovali moj odgovor.

- No? - je vprašal Mojsejev s široko odprtimi očmi.

- Kaj mislite? - je dodala njegova žena.

- Ne ostanite tukaj nočno,- je zaskrbljeno dodala mlada in lepa Galina Vasiljevna.

Nasmehnil sem se:

- Ostal bom, - sem lahkotno odgovoril, - če nimate nič proti. Ostal bom. Zelo mi je všeč vaša soba za goste. Tovarišev se ne bojim.

Mojsejev mi stisnil roko.

- Hvala. Tako mi boste mogoče rešili hišo in je ne bodo iz maščevanja zažgali.

Zvečer sem se sprehodil po celem mestu. V parku sem poslušal glasbo. Potem sem šel v gledališče. Med publiko je bilo zelo veliko uniform, malo slabo oblečenih civilistov in veliko lepih, mladih dam. Sedel sem v prvi vrsti in se med dejanji pogovarjal s člani orkestra, ki so zvečine bili vojni ujetniki.

- Kako živite? - Sem vprašal prvo violino, mladega kodrolasega Dalmatinca.

- Ne moremo se pritoževati, - je odgovoril glasbenik. - Imamo popolno svobodo, plačo, stanovanje ... Tovariši umetnike zelo spoštujejo in razvajajo. Še posebno nas tujce.

- Povejte, - sem vprašal radovedno, - kako to, da imajo tukaj dame večinoma kratke lase in bubi pričeske? Pri nas doma so v modi dolgi lasje.

- To je zaradi tega, - je odgovoril glasbenik, - ker je lansko zimo v mestu besnela epidemija tifusa in so se vsi bolniki postrigli na kratko.

Po gledališču sem se sprehodil ob obali Iseta. Bil je prijeten, mesečinast junijski večer. Kako prekrasno. Kot bi bil doma. Vse je spominjalo na poletne noči doma: mesečina, neizmerno veliko zvezd, brečanje komarjev ... Glasne ruske besede mimoidočih so me vrnile v resničnost. Kako daleč sem od doma, pa kako osamljen in sam.

Utrujen sem se vrnil v stanovanje. Odprla mi je Nastjinka. Krvavih oči, njen malce navzgor zavihan nosek, otekel od joka, je postal velik kot kakšna kumara.

- Bogu hvala barin, da ste prišli, - je smrkala. - Tako sem se bala biti sama.

- Česa se bojiš, Nastjinka? - sem jo vprašal bodrilno.

- Rdečih gardistov.
- Nič ti ne bodo storili. Ne boj se. Samo revna služkinja si. Mogoče sploh ne bodo prišli. Mogoče je vse skupaj samo prazno besedičenje.

Vstopil sem v sobo in prižgal luč. Soba je bila prijetna, čista in postelja že postлана. Nastjinka je potrkala na vrata.

- Naj prinesem samovar?
- Ne želim čaja.
- Želite še kaj?
- Hvala, ničesar ne potrebujem.
- Spokojno noč, barin.
- Spokojno noč, Nastjinka.

Ulegel sem se na široko, udobno, vzmeteno posteljo. Na vrhu omare sem našel Puškinovo knjigo Dubrovski. Začel sem jo brati ob soju luči. Branje mi ni šlo. Knjiga mi je padla iz rok. Zdrznil sem se. Ugasnil sem luč in se obrnil proti steni.

Moralo je biti precej čez polnoč, ko me je iz globokega spanca zbudilo vpitje, topot težkih korakov, treskanje z vrati, razbijanje. Sprva sem vse slišal v pilsnu, kasneje mi je vpitje grobih moških glasov, treskanje in Nastjinkin jok povsem odgnalo sen. Odprl sem oči in prav v tem trenutku je nekdo s strašanskim treskom vdrl vrata moje sobe. Skoraj v istem hipu je v sobi že gorela luč. Dva orjaška, srdita, črnolasa in v obraz zagorela vojaka sta stala sredi sobe s puškami, pripravljenimi za strel. V prvem trenutku nisem pomislil na grozečo nevarnost, ampak na to, kako sta rdeča vojaka, ki sta vdrla v sobo, tako natančno vedela, kje se prižiga luč? Usedel sem se na posteljo in se zastrmel v nočna obiskovalca. Vojaka sta vsevprek vpila, a niti koraka nista naredila proti meni. Toliko sem jih razumel, da želita vedeti, kdo sem.

Trudil sem se, da ju prekričim:

- Kaj za hudiča želita? Nosita se k hudičevi materi, tovariša!
- sem zavpil iz vsega grla.

Manjši je vpil nazaj:

- Roke kvišku! Kdo si?

- Vojni ujetnik,- sem odgovoril jezno.

Vojaka sta utihnila. Brundala sta nekaj, pregledala sobo, ugasnila luč in me preklinjajoč pustila samega.

Nekaj časa sem še prisluškoval, potem sem se kot nekdo, ki je odlično opravil delo, pokrtil z lahko odejo, obrnil na drugo stran in zaspal do jutra.

Zbudil me je gospod Rotter. Skrbelo ga je, da se mi ni kaj hudega zgodilo. Po mestu so se razširile govorice, da so rdeči pobili vse v hiši in izropali stanovanje.

Pregledala sva razdejano stanovanje. Nastjinka je bila mnenja, da je bilo nočnih obiskovalcev pet. Temeljito so opravili delo. Obrnili so na glavo celo hišo in preiskali vse kotičke. Razen velikega strahu se Nastjinki ni zgodilo nič hudega.

Rotter me je pospremil na železniško postajo. Vlak za Jekaterinburg je imel malo zamude. Komaj sem čakal, da zapustim Šadrinsk. Na postaji sva se še enkrat pomenila o ukrepih, potrebnih za združitev taborišč in bolnišnic.

Stal sem že na stopnici vagona, ko se je Rotter nečesa spomnil:

- Skoraj bi pozabil. Tukaj v Šadrinsku se nahaja mladi poročnik Balint. Z vsemi silami dvori hčerki bogatega ruskega trgovca. Na račun skorajšnje poroke si je pri meni izposodil petsto rubljev. Mladenič je sin bogatega madžarskega veleposestnika. Ga poznate?

Po kratkem premisleku sem odgovoril:

- Ne poznam.

Vlak je odrinil proti Jekaterinburgu.

19. DOM IPATAJEVA

Bil je vroč julijski dan. Soparni, brezzračni, zadušljivi pasji dnevi. Kako nenavadno, da so takšni dnevi možni tudi tukaj na območju Sibirije. Poležaval sem brez moči na divanu. Kljub temu, da se nisem premikal, mi je žamet, v katerega je bil divan oblečen, žgal kožo.

Stenski koledar je kazal datum, 18. 7. 1918. Minilo je več kot leto dni, odkar sem padel v ujetništvo. Tri leta na fronti, eno leto ujetništva. Pa kako smo prekleto pazili med študijem, da kar tako ne bi izgubljali časa. In glej! Štiri leta so šla v nič.

Na zahodni fronti so še grmeli topovi. Takrat sem po peku v Jamnici mislil, da v življenju ne bom več slišal grmenja topov. Predhodno noč me je zbudilo oddaljeno topovsko grmenje. Iz vojne sem padel v vojno. Par dni nazaj, kot da bi se rdeči predali počitku in ustavili bojne priprave. Mar so podcenjevali nasprotnika? Zdi se bolj, da so verjeli, da bodo beli zadovoljni z Sibirijo in da bo Ural zaenkrat meja med belo Sibirijo in rdečo Rusijo.

Tudi ujetniki so bili nestrpni. Komaj sem se še upal kazati med bolniki in invalidi. Kaj naj jim povem? S čim naj jih slepim? V taborišču so bili tudi takšni, ki javno trdijo, da vlak z invalidi ni odpeljal proti zahodu zaradi moje malomarnosti.

V mestu so se iz dneva v dan pojavljali plakati, s katerimi oblast za nepokorščino grozi s smrtno kaznijo. Smrt ... Smrt ... S to besedo se dandanes tako lahkotno igračkajo, kot da bi šlo za navadno igro s frnikolami.

Rdeči gardisti so včeraj na ulici Fetisovskaja postavili šest topov. Danes so isti topovi že na Glavnem trgu merili proti

vzhodu. Že dneve nismo dobili novic o prodoru češke legije in Kolčakove bele vojske. Vedeli smo samo toliko, da je k uspehu belih levji delež prispevala legija čeških prostovoljcev. Ubežniki so pripovedovali čudeže o junaštvih čeških bojevitih pehot. Ruski carski oficirji so v primerjavi z njimi igrali nepomembno vlogo.

Premagal me je popoldanski spanec. Nekdo je potihoma potrkal na moja vrata.

Skuštrana črnolasa služkinja Blumbergovih je vtaknila glavo v sobo. Prinesla mi je Elzino pismo.

- Poslala me je Elza Rudolfovna, - je rekla, smehljajoč se, in radovedno zaokrožila s pogledom po sobi.

Vsega skupaj je bilo napisano nekaj besed. Elza me je prosila, naj obiščem bolno gospodično Klements, ki počiva v stanovanju Blumbergovih.

- No, vendarle so jo tovariši izpustili na svobodo, - sem pomislil.

- Predstavljam si, kaj je reva vse prestala pretekle tedne.

Vzel sem inštrumente, nekaj tablet za živce in takšen, kot sem bil, v ruski rubaški, odhitel s Tajfo proti stanovanju Blumbergovih. Pot naju je peljala mimo hiše, v kateri je bil zaprt car z družino. Pred ograjeno hišo z zeleno streho je prav tako kot pred dvema tednoma stal stražar.

Sprejel me je sam gospod Blumberg. Bil je zelo vznemirjen. Zmajeval je z glavo, kot da bi jo imel privezano na nevidno žico, ki jo je nekdo cukal. Ves vzkipel je pripovedoval, kaj so mu naredili kmetje. Neka kmetica mu je pred tedni prinesla v dar hrano. Danes zanjo terja plačilo. Premislila si je. Denar ni pogoj. Sprejela bo platno, tekstil, v skrajnem primeru tudi stara oblačila. Kdo pa še danes ima stara oblačila! Dekleti sta bila prisiljena prodati odvečna oblačila. Stari gospod je snel očala in si obrisal od znoja moker obraz.

- Pomislite samo, gospod doktor, - je rekel razburjeno, - moja žena in Margo sta odpotovali na deželo po živež. Margo je odločna in zna govoriti po kmečko. Tukaj lepa beseda ne

zaleže. Kmetje hočejo v zameno za moko klavir. Da človek pride ob pamet. Kaj takšnega se pri vas ne more zgoditi. Samo tukaj pri nas v Rusiji. Kakšen narod! Kot da ne bi imeli dosti svojih težav, nam je še ta stara gospodična Klements na vratu. Zastonj sem govoril ženi ... Za vse te težave se lahko samo njej zahvalim ... še aretirali nas bodo.

Elza je prišla v predsobo. Bila je oblečena v lahko svetlo modro obleko. Dolga, svetlo rjava kita ji je segala do bokov. Sprejela me je nasmejana.

Gospod Blumberg se je stiskal k meni in mi brundal na uho.

- Vsak dan pričakujem hišno preiskavo ...

Od Elze sem izvedel, da je gospodično Klements iz hiše Ipatajeva, v kateri je bila zaprta s carsko družino, včeraj do stanovanja pospremil rdeči gardist madžarskega rodu.

Vstopila sva k bolnici v hladno sobo, zastrto z zavesami. Gospodična je ležala na divanu. Na sebi je imela staromodno domačo haljo iz čipke. Utrujeno je stegnila svojo krhko, negovano roko k meni. Tokrat sem gospo prvič videl brez rokavic. Močno jo je zdelal nekajtedenski pripor, poln živčne napetosti in pomanjkanja. Vidno je ostarela. Obraz je imela zguban in brez sijaja. Pogledala me je žalostno in utrujeno. Velike svetlo modre oči so se ji lesketale od solz. S pogledom sem poiskal Elzo. Ni je bilo. Najbrž je ostala zunaj. Kaj pomeni to, da so me pustili samega z bolnico?

Gospodična Klements se oglasila s šibkim glasom:

- Doktor ... nisem bolna. Ne želim se pogovarjati z doktorjem, temveč s človekom. Ne vem, kaj bo prineslo jutri. Moje življenje visi na nitki. Zdaj so me pomilostili, da naredim oporoko.

Naredila je kratko pavzo, da pride do sape. S široko odprtimi vlažnimi očmi me je srepo gledala, kot da bi mi hotela prebrati misli. Ni jokala, čeprav so ji solze same polzele niz napudrana lica.

- Doktor, - spet se je oglasila tresljavim glasom, - ti ... ti ... so ubili carja. Celo družino so pomorili.

- Carja ... Celo družino ... - sem mehanično ponavljal za njo.
- Kdaj se je to zgodilo?
- Včeraj. Sedemnajstega julija ob zori.
- Kako? Stražar še vedno stoji tam pred hišo. S svojimi očmi sem ga videl, ko sva s Tajfo prihajala sem.
- Res je. Stoji ... Tajijo pred narodom.

Gospodična si je otrla solze.

- Vi boste v kratkem šli domov, - je vzdihnila. - Jaz nimam nobenega upanja, da bom živa zapustila to državo. Preden umrem, doktor, vam bom vse povedala.

Sedel sem brez besed. Ustnica se mi je povescila. Od presenečenja sem pozabil zapreti usta.

Po kratkem, nekajminutnem premoru, je stara dama skozi jok, kakor sama zase, nadaljevala:

- Carja in družino so umorili ...

Minile so dolge minute, preden se je gospa zbrala in uredila misli. Obrisala si je čelo in s tihim glasom, kot da bi bila v zadnjih vzdihljajih, nadaljevala:

- Ko je Kerenski začel z revolucijo, so carja in družino internirali v Carsko Selo. Na poti v izgnanstvo sem, že zaradi tega, ker sem leta dolgo bila njena najbližja družabnica, korepetitor hišnih koncertov in učiteljica klavirja caričen Tatjane in Anastazije Nikolajevne, spremljala carico. Tatjana je povrh imela še prečudovit glas za solo petje. S carsko družino sem živela v Carskem Selu od prvega marca do sedemnajstega avgusta. Torej več kot pet mesecev. Z nami je bil tudi Botkin, stari dobrotljivi doktor, učitelj na petrograjski vojaški akademiji. Predvsem se je ukvarjal s carico in dolgoletno boleznijo carjeviča. Carica Aleksandra Feodorovna je zelo dolgo bolehalo za živčno boleznijo. Nekaj dni skupaj se je povsem dobro počutila, bila je vesela, tolažila je in opogumljala moža in potrte otroke. Potem je nenadoma postala čudna in brez razloga potrta. Dneve je preživljala zaklenjena v sobi. Z nikomer se ni pogovarjala, veliko je jokala, molila. Imela je privide in obdajale so jo

samomorilske misli. Vse upanje je polagala v angleškega veleposlanika, ki je obljubil, da bo pri revolucionarni oblasti uredil vse, da jim dovoli odhod v Anglijo. Štirinajstletni carjevič Aleksej Nikolajevič je od zgodnjega otroštva bolehal za patološko krvavičnostjo - hemofilijo. Starejši dekleti sta se na priporočilo doktorja Botkina v pomanjkanju druge telesne vzgoje ukvarjali z vrtnarjenjem in sekanjem drv. Mlajši sta z vnemo izžagali na vrtu posušeno drevje. Starejši dekleti sta še cepili trske, da so domači imeli dosti goriva. Junija je v Carskem Selu do globoko v noč sončno in dekleta so skoraj do polnoči delala na vrtu. Za klavir sta se smeli usesti izključno takrat, ko je carica imela vedre dneve, sicer ni prenašala glasbe in petja. Car Nikolaj se je prek celega dneva ukvarjal s pisanjem in urejanjem dnevnika. Od prvega dne revolucije je vodil natančen dnevnik. Carica je večino dneva izpolnila z molitvijo. Na sprehod so jo pustili točno ob določeni uri in na že prej za to točno določena mesta. V severnem delu parka, ki se je razprostiral na zelo veliki površini, so živeli labodi. Tam in po obali jezera se nismo smeli sprehajati. Mladi Kerenski, vsemogočni revolucionarni premier, je večkrat obiskal carsko družino. Obiski so bili strogo zasebni. Tovariši ministrskega predsednika o teh nenapovedanih obiskih niso vedeli ničesar. Kerenski je vsakič vse obljubil, a od teh obljub nikoli ni bilo ničesar. Dekleta so ga oblegala za dovoljenje, da bi odpotovala v tujino, kar jim je on vsakokrat za sveto obljubil. Kerenski je konec aprila nazadnje obiskal carja. Takrat je prišlo do ostrega besednega spopada med njim in doktorjem. Botkin je energično zahteval, da iz obzirnosti do bolnikov omogoči, da se družina preseli na Jalto v carjev dvorec Livada na obali Črnega morja, če že ne dovoli carski družini, da odpotuje v tujino. Kerenski je zahtevo brez ovinkarjenja zavrnil. Čez nekaj dni je poslal posebnega "gospodarskega upravitelja", ki naj bi nadzoroval carsko družino.

Potem je gospodična Klements naredila daljši premor. Verjetno

je čakala na moje pripombe glede dotlej izrečenega. Brez besed sem sedel za majhno mizo in vse skrbno zapisoval v notes.

- Številni protesti, pritožbe in prošnje so se končali tako, da je revolucionarna oblast ukazala, da se mora carska družina nujno deportirati v Sibirijo. Izbrati so morali pravi čas, ker so kmetje iz okolice naredili carsko letno rezidenco za pravi romarski kraj. Med pomladnimi meseci so množično romali v bližino vhoda v carski двореc in dneve dolgo molili za carja in družino. Zdi se, da se je oblast ustrašila kmečkega punta, ker smo štirinajstega avgusta nepričakovano morali spakirati najnujnejšo prtljago in so nas ponoči vkrcali na vlak in odpeljali v Tjumen. Po mukotrpnem potovanju je vlak sedemnajstega avgusta prispel v Tjumen, kjer nas je v bližini že čakala pripravljena majhna potniška ladja Rus. Zaradi poletne vročine in sopen smo v kabini Rusa zelo trpeli. Tudi preskrba je bila zelo slaba. Po zelo napornem, mučnem potovanju je ladja končno priplula v Tobolsk, kje so že prej gubernatorjevo palačo začeli pripravljati za potrebe carske družine. Prenova palače še ni bila dokončana, tako da smo še en teden morali preživeti na primitivno opremljeni ladji.

Tajfa je prinesla dva kozarca z medom sladkanega čaja in nekaj kosov čajnega peciva. Stara dama je spila nekaj požirkov in prižgala cigareto:

- Niste utrujeni, doktor? Vas ne dolgočasim preveč? - me je vprašala vidno utrujena. - Kje sem že ostala? Ne veste, kako mi to pripovedovanje dobro dene. Hvala vam, doktor! Da ... Petindvajsetega avgusta smo se preselili v apartmaje gubernatorjeve palače. Vojska, straža, sami stari carski vojaki, so nas že čakali v pripravljenosti. Nad stražo se nismo mogli pritoževati. Bili so uglajeni, samo prehrana je bila zanič. Na tako primitivne življenjske razmere carska družina ni bila navajena. Veliko tega so pogrešali v ujetništvu. Pravo trpljenje se je začelo šele z vladavino rdečih. Dvaindvajsetega aprila 1918 je komisar Jakovljev zamenjal stare vojake. Straženje

carske družine so prevzeli rdeči gardisti. Stražo so poostrili in jedilnik spremenili. Od številnega osebja, ki je z nami prišlo iz Carskega Sela, so pustili samo lakaja, komornika in mornarja Nanogrija ter zaradi carjevičevega stanja še doktorja Botkina. Jaz sem takrat že stanovala v mestu. Imela sem dovoljenje, da enkrat tedensko obiščem Aleksandro Feodorovno in njene hčere in jih oskrbim z nujnimi toaletnimi potrebščinami. Prvega maja je Jakovljevič iz Petrograda prejel telegrafski ukaz od izvršnih oblasti, naj carja nemudoma preseli v Jekaterinburg, glavno oporišče rdeče garde. Tam naj bi ga lažje stražili. Ukaz se je glasil takole: carja takoj premestiti v Jekaterinburg v dom Ipatajeva, kjer je že vse pripravljeno za njegovo bivanje. Carica je takoj izjavila, da bo carja spremljala za vsako ceno. Po dolgih pogajanjih je Jakovljevič privolil, da carica in drugorojena hči Marija spremljata carja v Jekaterinburg. Carjevič in njegove tri sestre so ostali v Tobolsku. Petega maja je car z ženo in hčerko prispel v Jekaterinburg. Do Tjumena so jih peljali na kmečkem vozu, od tam pa do Jekaterinburga so jih transportirali zaprte v živinskem vozu. V Jekaterinburgu so jih namestili v skrbno ograjeno in dobro zastraženo hišo Ipatajeva. Tudi tokrat je v carjevem spremstvu bil doktor Botkin.

Gospodična Klements je zatisnila težke veke. Na glavo si je dala moker obkladek, pod katerim so se beli lasje svetili kot srebro. Njena običajno rdeča lica so zdaj dobila blede rumeno-zeleno barvo. Roka, prosojna kot alabaster, v kateri je držala kozarec čaja, se ji je nervozno tresla. Z utrujenim, razvlečenim glasom je nadaljevala:

- O tem, kako so v Jekaterinburgu živeli člani carske družine, ste že dosti slišali. Triindvajsetega maja ob deveti uri zjutraj je iz Tobolska nenadoma prispel carjevič s tremi starejšimi sestrami v spremstvu mornarja Nanogrija. Tako je cela družina spet bila skupaj v domu Ipatajeva. Samo energičnem nastopu angleškega konzula v Jekaterinburgu, Prestona, se lahko zahvalim, da sem se prosto gibala po mestu in da sem smela enkrat tedensko,

pa čeprav za deset minut, obiskati carico. Tistega dne, ko ste me v kočiji spremljali do doma Ipatajeva, spominjate se, od takrat je minilo več kot mesec dni. Takrat me je Jurovski tam ujel in zaprl. Moledovanje mi ni nič pomagalo. Klavrne tedne sem preživela v tej prekleti hiši. Takrat so nas že stražili Latvijci in Madžari. Pomemben dan je bil štirinajsti julij. Po dolgih mesecih so prvič dovolili, da v zapor pride duhovnik. Stari jekaterinburški svečenik je celo uro molil s carjevo družino in jih tolažil. Po njegovem obisku je Jurovski postal presenetljivo dobre volje in popustljiv. Dekletom je prinesel svilo in blago za ročno delo.

Carica je bila med toplimi poletnimi dnevi vseskozi bolna. Pestili so jo glavoboli in vrtoglavice. Tudi carjevič je trpel za pogostimi krvavitvami iz nosu. Ubogi doktor Botkin je bil ob njem podnevi in ponoči. Komajda se je kaj odmaknil od njegove postelje. Šestnajstega julija zjutraj je Jurovski ukazal poveljniku straže Medvejevu, naj mu priskrbi dvanajst napolnjenih pištol, naganov. Potem je poklical madžarskega vojaka in mu ukazal, da me spremlja v stanovanje. Za menoj so iz hiše odpustili tudi mornarja Nanogrija.

Ostalo sem izvedela od Medvejeva, ki me je včeraj obiskal, da preveri, ali nisem slučajno zbežala. Bil je vinjen in zgovoren. Vse mi je povedal. Menda je mislil, da bom skrivnost odnesla s seboj v grob. Včeraj ob zori je Jurovski pospremil carja, njegovo družino in doktorja Botkina v kletni prostor z izhodom na malo ulico. Poleg Jurovskega in Medvejeva so tam bili še Sermakov, Vaganov, nek ruski spremljevalec in šest latovskih in madžarskih vojakov. Jurovski je najprej streljal v carja. Strel je bil smrten. V nekaj minutah so jih pokončali. Niso imeli milosti niti do nesrečnega doktorja Botkina. Vse člane carske družine so postrelili. Nihče ni preživel. Trupla so naložili v zaprta vozila in jih pokopali na neznanem kraju v okolici Jekaterinburga. To se je zgodilo velikemu ruskemu carju, Nikolaju II. Doktor! Morala sem vam vse povedati, ker ste bili zadnji tujec, ki je

velikega ruskega carja videl živega. Pred hišo Ipatajeva so še naprej pustili stražarje ...

20. RDEČI IN BELI

Dogodki so se pod taktirko vrhovnega režiserja Usode odvijali kot na filmu. Poročil sem se v ruskem ujetništvu. Na fronti se nikoli nisem obnašal strahopetno. Tri odličja za hrabrost so krasila moj meč. Tukaj v ruskem ujetništvu sem se odločil za dejansko junaštvo: poroko.

Elza je postala moja žena.

Blumbergovi so samo rekli: predrznost. Margo je gonila svoje: blaznost. Tudi sam sem bil mnenja, da je hazardersko poročiti se med rdečo in belo fronto. No, ali je sploh mogoče predvideti, kakšen bo konec poti. Elzina žlahta je moledovala in nas rotila, naj s poroko počakava nekaj mesecev in se poročiva v hiši Elzinih staršev v Rigi. Margo je z vsemi štirimi nasprotovala zakonu z vojnim ujetnikom. Tako daleč je šla v nasprotovanju, da je po vsem taborišču med ujetniki iskala priče, ki bi potrdile, da sem poročen in da me doma čakajo žena in trije majhni otroci. Samo Elgar, Elzin brat, ni ugovarjal poroki, ker so ga že tedne prej poslali na fronto državljanske vojne. Na najini strani je bila samo Tajfa, vedno nasmejana Tatarka ognjevitih oči. Ona se je iz srca veselila in nama iskreno zaželela vso srečo. Bila je edina, ki je vztrajala, naj se na nikogar ne ozirava in poslušava samo glas najinih src. Z nasmehom je ugotavljala, kako pristajava skupaj in da bova čudovit par. Poslušala sva jo. To mlado dekle je tudi sicer bila moja obveščevalka in prenašalka zaupnih pisem. Vselej me je natančno informirala o družinskih spletkah in že mesece prej razkrila moja čustva do Elze. Tajfa mi je zaupala, da Elza zadnje čase pogosto poje staro rusko romanco:

*Oči čornije
Oči strastnije
Kak ljublju ja vas
Kak bojus ja vas ...*

Doma, pred vojno in nikoli prej nisem premišljeval o poroki. Živel sem v prepričanju, da se ženijo samo tisti moški, ki drugače ne morejo obdržati ljubezni do ženske, ali takšni, ki nujno potrebujejo denar.

Dokler sem bil na fronti, sem se vedno bal neugodnosti, ki se mi lahko pripetijo, če padem v ujetništvo. Dotlej sem trikrat zbežal iz sovražnikovih krempljev in na koncu sem vseeno padel v ujetništvo. Zdaj bom že enkrat izgubljeno prostost v Galiciji uspešno izgubil še enkrat. S poroko bom dosmrtno padel v rusko ujetništvo. V mladih letih sem dajal prednost okroglastim ženskam srednje rasti, črnih las in oči. Moja žena je visoka, suha, kostanjevih las. Vedno so se mi smilili znanci, ki so se doma v družinskem krogu pogovarjali z ženami druge nacionalnosti v tujem jeziku. In glej: tudi jaz se s svojo življenjsko sopotnico pogovarjam v tujem jeziku. Tudi ljubezen sem ji izjavil v tujem jeziku. Usoda je tako hotela. Ta ista Usoda, ki me je iz jamniškega pekla nepoškodovanega prestavila na rusko ozemlje. Z Elzo sva brez besed, že takrat pri prvem srečanju, ko sem v stari umazani uniformi prestopil prag duhovnika Blumberga, vedela, da sva usojena drug drugemu.

Elza je od otroških let čakala name na obali Baltiškega morja. Samo zaradi tega je odpotovala iz Rige v Jekaterinburg, da se sreča z razcapanim, ubogim tujcem, vojnim ujetnikom. Ta pa je samo zaradi tega predal svojo glavo sovražnim vojakom, da lahko gre ponjo v Sibirijo, jo zaprosi za roko in jo odpelje domov. Verjamem, da tako načrtujejo tisti, ki vse prepuščajo naključju in v to vraževerno verjamejo.

Kot pravi vojni ujetnik sem izkoristil priložnost in poročni priči, gospodo Norlina in Krebsa, vsakega posebej pošteno oklestil za predujem in posojilo. Še zdaj mi srce krvavi, ko

pomislim: zakaj si takrat nisem izposodil večjih zneskov. Takrat sem seveda mislil samo na to, kako bom vse moral vrniti, ko pridem domov.

Kuhar Varga se je tistega dne zelo izkazal. Skuhal je imenitno kosilo in je za potrebe svojih mojstrov in porabil vse zaloge iz dobro založene shrambe Švedov. Briljiral je tudi gospod Patuček. Med drugim je naredil velikansko večnastropno torto, na vrh katere je postavil goloba miru z oljčno vejico v kljunu.

Na poročnem banketu je Margo bila v elementu. Pobotala se je z menoj in se prenajedla. Gospa Blumberg ni mogla prehvaliti madžarske kuhinje. Gospodična Klements ni prišla na poročni banket, ker so jo že pred šestimi dnevi odpeljali na vojaško poveljstvo na zaslišanje in jo tam tudi zadržali. Od takrat o njej in njenem bivališču nihče več ni slišal. Preprosto je izginila.

Brivec Marci mi je, ves žareč, čestital na poroki. Moja poroka je nanj delovala prav pomirjujoče. Na nek način mu je vlila pogum v primeru, da bi se, ko pride domov, pred starši moral zagovarjati, zakaj je iz širnega sveta pripeljal s seboj ženo, ko nanj v domači vasi čaka tako veliko dobrih deklet. Povedal mi je tudi, da huzarski "von in zu" nadporočnik z monoklom že dneve postopa okrog ljudi, ker so mu vsi viri posojil usahnili. Bogata vdova je ob novici, da se Jekaterinburgu približujejo beli, svojega zaročenca, plemenitega in pomembnega nadporočnika, preprosto postavila na cesto.

Norlin in Krebs sta preživljala težke čase. Pri nas so zadnje čase vsak dan opravljali hišno preiskavo. "Doktor" Kalbflisch se je poročil in živel srečno zakonsko življenje. Mene se je ogibal, da ne bi slučajno njegovi ženi izdal, da samo doma, v Nemčiji, lahko opravi izpite za zdravnika. Tukaj v ujetništvu mu je naziv doktor dan na posojilo.

Beli so okrog Jekaterinburga stiskali obroč. Čehi in Kolčakovi vojaki so po vrsti osvajali okoliška mesta. Tobolsk, Tjumen in Kurgan so že pred dnevi padli v roke kontrarevolucionarjev.

Okrog Jekaterinburga so se začeli vojaški manevri vsesplošnega obleganja. Južna armada, ki je prodirala proti severu, je pri Šadrinsku naletela na močen odpor.

Spominjam se, da sem tistega dne, 23. julija, v bolnišnici pisal dnevnik. Bil sem zelo nezbran. Vso svojo pozornost sem usmeril na dogajanja na fronti državljanske vojne. Ranocelnik, ki naj bi nadzoroval delo v bolnišnici, je slekel uniformo rdečega gardista in pred dnevi izginil, kot da bi bil mehur iz milnice. Stari bolničar Hangya je na jutranji viziti poročal:

- Dva nova bolnika imamo.

Ko je opazil, da njegovo poročanje pri meni ni izzvalo pričakovane reakcije, je, mežikajoč z drobnimi očmi in prisiljenim nasmehom na ustnicah, malce glasneje ponovil:

- Dva nova bolnika, gospod primarij ...

- Prav, - sem odgovoril zamišljeno.

Hangya se je nervozno vrtel okrog mene in v zadregi izdavi še enkrat:

- Dva rdeča gardista ...

- Kaj? - sem vprašal presenečeno.

- Ranjena gardista s fronte. Prišla sta po noči. Madžar in Avstrijec. Kar tako sta prišla, sama ...

Ranjena rdeča gardista sem našel v osrednji bolnišnični sobi, med starimi bolniki. Ležala sta v predpisani bolnišnični uniformi. Madžar je ležal med rojaki v temnem kotu sobe. Bil je bled in vidno slaboten. Okroglolični, rdečelasi Avstrijec je, obrnjen proti steni, spal globoki spanec pravičnega.

Na črni tabli, nad glavo Madžara, je pisalo: Matyas Szende, 27 let, pešak, Derecske. Fant je takoj opazil moj dvom in je skozi zobe iztisnil:

- V resnici sem Ferenc Szalma. Ustrelili so me v desno rame.

- Kako ste prišli sem, tovariš? - sem ga vprašal začudeno.- Veste, da vam je mesto v ruski vojaški bolnišnici?

- Vem, gospod doktor, - je utrujeno odgovoril ranjenec. - Vendar, vam zaupam. V ruskih bolnišnicah delajo ranocelniki.

Odpeljali smo ga v prevezovalnico. Sanitejca sta ga položila na pregledovalno mizo in mu odstranila začasno obvezo. Pregledal sem ga. Dobil je strel v ramo brez poškodbe kosti.

- Služila sva v Šadrinsku pri rdečih, - je začel pripovedovati Szalma. - V začetku januarja so nas napadli beli. Bili so številčnejši in boljše opremljeni. Ko so na nas že močno pritisnili z vseh strani, so Rusi zbežali in nas, ujetnike, pustili same na bojišču. Pred zaključno ofenzivo belih smo rdečo fronto držali samo Madžari in Nemci. Pod Šadrinskom smo se udarili s Čehi. Stotnija madžarskih vojakov proti dvesto Čehom in ruskim častnikom prostovoljcev. En dan smo zdržali, potem smo se razbežali. Vsak je želel rešiti svojo glavo. Čehi so se besno borili. Ne tako kot v Galiciji. Kar je res, je res. Bitka se je obrnila v reševanje golih življenj. Tistemu, ki bi ga ujeli, se je črno pisalo. Čehi ne poznajo šale. No, bodite brez skrbi. Tudi mi nismo bili nič boljši, samo, da smo jih mi "božali" z bajoneti, ker smo imeli premalo streliva. Ponoči smo se prebili mimo Dalmatova. S seboj smo vzeli ranjence. Dobili smo tudi okrepitve in topove, a vse je bilo zastoj. Beli so se borili zelo modro. Tam so naju tudi ranili. Avstrijski kolega je dobil strel v pljuča. V Jekaterinburg sva se pripeljala z rekviriranim kmečkim vozom. Vem, doktor, da spadava v rusko vojaško bolnišnico in ne sem. Vseeno vas prosim, da naju ne naženete. Tam nisva na varnem. Za nama lahko pridejo Čehi. Želiva domov. Imava dosti vojne.

25. julija zjutraj so beli, po več kot štiriindvajseturnem obleganju, zavzeli najtršo utrdbo rdečih - Jekaterinburg.

Ves dan in noč so se slišale topovske kanonade in ropotanje strojnic, ki so ujetnike spominjale na že pozabljeno glasbo v "najboljših" dneh na fronti. Na ulicah Jekaterinburga si med bojem videl komaj kakšnega človeka. Najhujši spopadi so se

odvijali na vzhodni in južni strani mesta. Med prebivalci nihče ni vedel, kdo bo ostal v sedlu, ne katera stran bo zmagala.

Strašanska bitka je 25. julija popoldne utihnila za nekaj ur. Na opustošeno mesto se je po velikem viharju usedla tišina. Niti ene duše ni bilo na drugače obljudenih, prometnih ulicah.

Sonce je sedelo že visoko na nebu, ko je prva stotnija čeških legionarjev s pesmijo vstopila v mesto. Postavni vojaki z obrazi, porjavelimi od sonca, so korakali po glavni mestni cesti. Krasila jih je zeleno-bela kokarda, na prsih je plapolal rdeče-beli trak. Pod vratom so imeli razpete vojaške bluže.

Z obraza jim je tekel blaten znoj. Za to zmago so morali garati. Na ulicah nisi mogel videti vojnih ujetnikov, kot da bi jih, številne tisoče, pogoltnila zemlja. Še pred kratkim so tak čas kar mrgoleli po ulicah.

Pot me je najprej vodila v bolnišnico. Oblekel sem najlepšo obleko. Vedel sem, da je to najboljša prepustnica pri beli oblasti. Zaupni človek rdeče oblasti, ruski nadzornik - ranocelnik je že čakal na ulici pred bolnišnico. Očitno je prišel iz svojega skrivališča. Prsi mu je v predelu srca krasila čudovita zeleno-bela kokarda. Kot da nikoli ne bi nosil rdeče kokarde, je že od daleč stegnil roko v pozdrav in prijateljsko zavpil:

- Zdravstvujte, doktor!

Hangya me je prestregel z njemu značilnim nasmehom in potihlo povedal, da imamo še enega rdečega gardista. Nekega Madžara po imenu Lorinc Barna.

Rdeč Jekaterinburg je 25. julija postal bolj bel kot sveže zapadel sneg. Še v carskem režimu ni bil tako bel kot ob vstopu Kolčakovih vojščakov. Vsak je takoj kazal kako "bel" je, klel je rdečkarje, vojne ujetnike in tujce nasploh. Beli so si na kratko razlagali, da vodje boljševikov niso Rusi, ker čistokrvni Rusi ne bi služili v rdeči gardi. Garda je sestavljena iz samih tujcev

in vojnih ujetnikov. Obveljalo naj bi tudi, da je pravi Rus v osnovi dobrosrčen, vdan bogu in veri in kot tak ni sposoben razbojništva, umora, nerodoljubnih dejanj in izdaje domovine. V rdeči gardi so torej izključno tujci: Madžari, Nemci, Avstrijci, Latvijci, Estonci, Kitajci in Judi. Oni so v resnici nosilci velike boljševiške revolucije. Ruski narod je popolnoma nedolžen. Rdeče vojake so pustili, da zbežijo, pomilostili so vse čistokrvne Ruse, ki so čez noč zamenjali rdečo kokardo z zeleno-belimi barvami. Vojne ujetnike in tujce so toliko bolj preganjali. Prva in poglobitna naloga belih je bila, da vojne ujetnike spravijo v red. Na ulicah so se pojavili letaki, ki so vabili vse vojne ujetnike, naj se v izogib smrtni kazni nemudoma napotijo v taborišča. Z življenjem se igra vsak ujetnik, ki se brez dovoljenja klati po ulicah. Vojnim ujetnikom je mesto v taborišču. Začel se je velikanski lov na vojne ujetnike, ki so služili v rdeči gardi. Pod drobnogled so postavili tudi takšne, ki so bili v kakršni koli povezavi z rdečimi. Dovolj je bila že zahrbtna, hinavska ovadba ali samo kazanje s prstom in beli vojaki so nesrečnega ujetnika že peljali v bližnji gozd. Takšnega nesrečnika, ki so ga beli odvedli zaradi suma kolaboracije s komunisti, nihče več nikoli ni videl. Pripadniki čeških legij so jih mimogrede postrelili s strelom v hrbet. Kolčakovi vojaki so prebivalce taborišč dobesedno zdesetkali in praviloma pobili povsem nedolžne ljudi. V taborišču, ki je bilo v bližini hiše "Aritonova", je mesece dolgo živel dninar, stari umobolni Dunajčan. Vsakodnevno je pobiral odpadke in kosti iz kuhinj in z njimi hranil potepuške pse. Beli vojaki so tega duševno motenega, veselega starčka zasačili na ulici z velikim zavitkom pod pazduho. Stari je po nesreči pozabil odstraniti rdeče oznake s kape in prsi. Z življenjem je stari ujetnik plačal to, da ni vedel za spremembo oblasti.

Patrulja belih je v dnevih, ki so sledili objavi na letakih, v bližnjem gozdu naletela na dva nemška interniranca - prostovoljca, ki sta nekaj brala v senci drv, napravljenih za

kurjavo. Na kraju samem so ju ustrelili. Za nekega ujetnika, Madžara, se je izkazalo, da je krajši čas delil v stanovanje z rojakom, ki je kasneje pristopil k rdeči gardi. Pred očmi drugih ujetnikov so nesrečnika pokončili s strelom v glavo.

Tudi gospodoma Norlinu in Krebsu so večkrat preiskali hišo a razen nekaj nepomembnih pisem v ruščini niso našli ničesar. Blagajna in skladišče sta tako bila prazna. Belogardisti so ju pisno pozvali, da v štiriindvajsetih urah pripravita seznam vojnih ujetnikov, ki so služili v rdeči gardi. Prejeli so tudi pisni ukaz, da v naslednjih osmih dneh zbereta in preselita vse vojne ujetnike, invalide in bolnike v Šadrinsk, točneje v zbirno taborišče Kresti, in v bolnišnico Rdečega križa. Tudi ujetnike - častnike so pozaprlji v taborišče. Jaz sem bil edini v mestu, ki je še živel na prostosti, in to samo zaradi tega, ker se nisem nikjer kazal. Na srečo sem imel tako elegantno obleko, da me nihče ni prepoznal za vojnega ujetnika. Pokazalo se je, da sta dobra obleka in gosposka zunanost zdaj najboljša osebna izkaznica. V rokah sem turobno obračal izkaznico, dobljeno od rdečih oblasti. Menda sem že stokrat prebral napisano. Tega zdaj nisem smel pokazati na ulici. Če beli pri meni najdejo to izkaznico, mi bo samo v škodo. Zvil sem potrdilo in ga zašil v podlogo plašča. Mogoče mi bo še kdaj prav prišlo.

Promet na ulicah je počasi stekel. Trgovine, zaprte že dolgo časa, so se začele počasi odpirati in so naenkrat vse bile polne raznega blaga. Podjetni ruski in tatarski trgovci so prijazno sprejemali svež, po barvi dišeč Kolčakov denar. Zlasti prve dni je bilo povpraševanje po teh primitivnih zelenih listkih z enostranskim tiskom zelo veliko. Za razliko od carskega denarja, ki ga nihče ni spravljal v promet, Kolčakov denar ni bil veliko vreden, z njim so vsi samo špekulirali. Ulični prodajalci so se namnožili kot gobe po dežju in so od zgodnjih jutranjih ur s kmečkimi vozovi, polnimi živeža, polnili glavni mestni trg. S Kolčakovim denarjem se je dalo poceni nakupovati. Odprle so se tudi cerkve. Duhovniki so skupaj z rusko nobleso

počasi prišli iz svojih skrivališč v Sibiriji. Vsak dan so držali zahvalna bogoslužja in molili za zmago Kolčakove vojske. V kavarnah in čajnicah so se veselili in predvajali filme. Povsod glasba, zabava, harmonikarji, vesele pesmi, balalajke. Šampanjec je tekel v potokih. Pijanci, zaripli v obraz, so se opotekali po ulicah in slavili carja in belogardiste. V L' Orangeu je igral ruski plesni orkester. Za mizami so sedeli ruski častniki v družbi veselih dam. Veliko so pili in se razposajeno hihitali. Vojaški orkester je vsak dan koncertiral na Glavnem prospektu. Prenaličene in neokusno oblečene ženske so se v družbi Kolčakovih častnikov zadovoljno sprehajale po sprehajališču. Vojni ujetniki in nemški civilni interniranci z družinami so izginili iz razkošnih stanovanj bogatih Rusov. Lastniki so jih nepreklicno postavili na cesto. Bogati meščani niso več potrebovali Nemcev. Stanovanja so zdaj potrebovali za elegantne častnike belih. Interniranci so se znašli tako, da so se preprosto zavlekli v stanovanja revnih ruskih družin na obrobju mesta. Takšna stanovanja so bila večinoma sestavljena le iz sobe in kuhinje.

Blumbergovi so prihod belih sprejeli z mešanimi čustvi. Zlasti pastor se ni mogel sprijazniti z ravnanjem čeških častnikov, ki so takoj prve dni v njegovem stanovanju opravili hišno preiskavo. Nekdo je prijavil oblastem, da so k njemu na obisk hodili vojni ujetniki in nemški vohuni. Po hišni preiskavi je pastor srdito izjavil, da tudi ta oblast ne bo dolgo zdržala. Gospa je kljub temu, da je zelo spoštovala moža, z zadovoljstvom ugotavljala, kako je zdaj življenje vseeno povsem drugačno. Človek preprosto gre v trgovino in kupi zase toliko svile, kolikor je je potrebno za spodobno obleko. Na koncu koncev, za denar se da dobiti potreben živež.

Da je življenje drugačno, sem ugotovil tudi sam. Odkar so se beli vrnili v Jekaterinburg, so me ruski znanci komajda pozdravljali. Zelo redko sem srečal Rusa, ki je na ulici snel rokavico z desnice in mi, ujetniku v pozdrav, stisnil roko z

običajnim:

- Kako živite?

Negotovo sem se opotekal proti ujetniški bolnišnici po z zastavami okrašenih ulicah kot nekdo, ki so ga pošteno udarili po glavi. Povsod so plapolale zeleno-bele in rdeče-bele zastave. Na bogatejših hišah so plapolale belo-modro-rdeče zastave carja Nikolaja II. Pojoča češka govornica me je tolkla po ušesih. Od zahoda se je slišalo zamolklo grmenje topov. Boj na življenje in smrt med rdečimi in belimi se je nadaljeval.

Prišel sem do bolnišnice. Kaj naj zdaj povem bolnikom? S katerimi besedami naj jih tolažim? Kaj naj povem, da jih pomirim? Na obrazih bolnikov sem prebral obupano vprašanje:

- Kaj bo zdaj z nami?

Na tri ranjene rdeče gardiste sem nekako pozabil. Čeprav vem, da bi si hudo ranjeni Lorinc Barna, ki mu je strel poškodoval kost v nogi, zelo želel, da se vsedem k njemu, da malo poklepetava.

Odsotno sem hodil med bolniki. Navajeni na moje šaljive pripombe, so me brez besed opazovali. Samo za najtežje bolnike sem našel spodbudne besede. Ko sem stopil do postelje nekega pljučnega bolnika, je pritekel Hangya in hripavo zastokal:

- Prišla je komisija ...

Bolnik se je zastrmel v naju in komaj slišno zašepetal:

- Čehi ...

V bolniško sobo so vstopili častniki, oblečeni v nove ameriške uniforme. Zdi se mi, da jih je bilo pet. Poveljeval jim je zelo elegantno oblečen češki kapetan visoke rasti in gladko obrtega obraza.

Predstavil sem se.

Govoril sem rusko. Najprej so me zaslišali, katere nacionalnosti sem, kje sem rojen, katere jezike govorim, od kdaj sem v ujetništvu in v katerem polku sem služil na fronti. Potem so zelo natančno pregledali bolniške sobe. Za vsakega bolnika

sem moral poročati, kakšno bolezen ima. Presenetljivo, pred ranjenimi rdečimi vojaki nisem bil negotov. Z ravnodušnim glasom sem jim hladnokrvno pojasnjeval. Za pegastega Avstrijca sem rekel, da ima vnetje pljučne mreže, ta hladni absces, oni pet turov. Srečno smo šli mimo Lorenca Barne, ki je češke častnike tako pohlevno gledal, kot kakšen krotek jagenjček.

Hangya je stal ob meni. Stekleničke zdravil, ki jih je držal v tresočih se rokah, so izdajalsko žvenketale.

Komisija je razglasila, da je vse v najboljšem redu. Ob odhodu je kapetan vojaško pozdravil, udarivši skupaj s petami, in ostro vprašal:

- Rdečih tukaj nimate?

Mirno, kot, da bi se pogovarjali o vsakdanjih rečeh, sem z dolgočasno odgovoril:

- Nimamo.

Člani komisije so še enkrat obhodili vse bolnike. Nekoliko bolj pozorne poglede so namenili zagorelemu obrazu Lorenca Barne in končno odšli.

Odvlekel sem se v ordinacijo. Izčrpan sem se zrušil na stol pred pisalno mizo. Minile so dolge minute, preden sem prišel k sebi in začel premišljevat.

- Ne razumem ... Sploh ne razumem. Že spet sem storil neumnost. Zatajil sem rdeče gardiste. Tri ljudi. Kaj, če bi jih izdal? Njihovo življenje ni nič cenejše kot moje ali koga drugega. Spet sem na kocko postavil svoje življenje. Na koncu sem samo izpolnil svojo zdravniško dolžnost. Meni je vseeno, ali je Kitajec, Kirgiz, Tatar, če je bolan, potrebuje mojo pomoč in pika.

Nisem vedel, da zvesti bolničar Hangya stoji poleg mene. Sploh slišal nisem, kdaj se je prikradel v sobo v svojih platnenih kitajskih čevljih.

Tiho je spregovoril:

- Odšli so.

- Da, - sem dodal in odsotno ogledoval razpoke v obrabljenem, lesenem podu.

- Odnesel jih je hudič, - je zaključil Hangya z olajšanjem.

Brez besed sem strmel v zrak. Premišljeval sem o tem, kako poceni je človeško življenje. Zaprl sem oči in pomislil na tri ruske zdravnike, mučenike, ki so jih v Čeljabinsku pokončali. Umrli so nedolžni.

V naglici sem vstal in se zravnal. Moral sem stisniti zobe, ker se mi je spodnja čeljust tresla. Glavo sem kljubovalno dvignil.

Hangya me je prejel za komolec in blago rekel:

- Igraš se z življenjem ...

Odkar so beli prevzeli oblast v mestu, so nekako drugače minevali dnevi. Celó sonce je z manjšim žarom sijalo nad glavami vojnih ujetnikov. Komaj je zmoglo, kot da je izgubilo moč, ogreti bledične, slabo hranjene prebivalce taborišča. Mogoče mu je le prezgodnja jesen odvezla prejšnji sij? Zdelo se je, kot da bi se dobremu staremu ruskemu dnevu nenadoma začelo bolj muditi. V somrak je sonce nad hribi naenkrat postalo krvavo-rdeče in je togotno padlo z obzorja kot nekdo, ki srdito gleda na bratomorno vojno. Stari oskrbnik hiše Čaritonova je žalostno vzdihoval:

- Prelita kri številnih Rusov je sonce pobarvala v rdeče.

V mestu so se izmenjevali dnevni ukazi. Fasade na glavnih prometnicah, oglasni stebri, stranice stojnic so bili oblepljene z letaki, na katerih je vsaka druga beseda bila grožnja s smrtno kaznijo.

Prvi transport vojnih ujetnikov je že odrinil proti Šadrinsku. Lažje bolnike in invalide so preusmerili v bolnišnice Rdečega križa in tako naredili prostor za ranjene Kolčakové belogardiste. Evakuacijo je vodil gospod Norlin. V tem pogledu je bil zelo izkušen. Zadnja leta je tako kot figure na šahovski tabli na ukaz

oblasti prestavljal vojne ujetnike iz enega taborišča v drugo. Po Norlinovih navodilih sem moral odpotovati v Šadrinsk in pripraviti vse potrebno za namestitev bolnikov in invalidov še pred njihovim prihodom.

Po vrsti sva se poslovila od znancev, tako kot da bi se poslavljala za vedno. Težko je bilo zapustiti drago, živahno mesto, v katerem sva se počutila kot doma. Nerada sva šla v Šadrinsk, majhno, neznano mesto. Elzo je odhod v naglici čustveno zelo prizadel, čeprav sem jo že dalj časa pripravljaj na to možnost. Posebej težko je bilo slovo od družine Blumberg in Margo. Margo je bojevito in odločno nasprotovala "ugrabitvi" svoje starejše sestre. Kar naprej mi je očitala, zakaj vlačim Elzo, ko vem, da moram v taborišče kot vsi drugi ujetniki. Pritiskala je tudi na Elzo:

- Mar ti je bilo treba tega? Že prej sem te svarila, da bo takšen konec. Poroča z vojnim ujetnikom? Zdaj imaš, kar si hotela.

Gospa Blumberg je samo pritrdila, da ima Margo prav. Stara gospa se je šele zdaj začela zavedati dejstva, da ženo peljem v popolno negotovost. Edgar je mislil, da mora Elza ostati v Jekaterinburgu, dokler mi Čehi ne dovolijo, da stanujem izven taborišča. To bo težko. Rusi so zdaj, ko imajo glavno besedo Čehi, praktično brez vpliva. Gospod Blumberg je bil mišljenja, da je ženi mesto ob možu v dobrem in slabem in enako je razmišljala tudi Elza. Na to Elzino nepričakovano odločitev se je vlil potok solz. Margo je jezno grozila, da bo skrila Elzina oblačila in ji tako preprečila, da odpotuje z menoj. Na to sem jaz izjavil, da bom Elzo odpeljal tudi brez oblek, pa naj si Margo vzame sestrih oblek, kolikor ji duša želi. Izrečene besede so povzročile velik vihar, ki se je polegel šele, ko je Elza svečano obljubila, da se bo iz Šadrinska takoj vrnila, če me Čehi zaprejo v taborišče. Družinska scena se je ponovila na železniški postaji v nekoliko milejši obliki. Margo je prijel še zadnji, z zagrenjenostjo povzročen napad jeze:

- Čehi bodo zaprli tvojega moža v taborišče med druge vojne

ujetnike. Umrla boš od lakote. Zavedaj se, da sem te pravočasno posvarila, kakšen bo konec. Češki častniki popolnoma prav ravnaajo.

Gospa Blumberg je s solzami v očeh objela Elzo:

- Pazi nase, Elzica. Vrni se nazaj, če ti ne bo všeč. Mi te bomo vedno z veseljem sprejeli.

Tajfa je z očmi, zabuhlimi od solz, moledovala, naj jo vzamemo s seboj. Prisegala je, da z nama v Šadrinsk odhajajo vsi njeni upi. Morala sva ji obljubiti, da bo lahko prišla za nama, če se bo vse obrnilo na dobro. Reva je jokala in tožila, kot da bi bila na pogrebu. Oči so ji zaradi joka postale majhne kot gumbi na čevljih. Elza je zelo težko zadrževala solze. Odleglo mi je, ko je vlak odrinil. Prevzel me je čuden občutek. Potujeva v veliko negotovost. Podobno tesnobo sem občutil pred enim letom, ko sem padel v ujetništvo. Svobodo zastavljam. Ko bi šlo samo za mojo glavo, vendar je zdaj tukaj še žena, za katero moram skrbeti. Zgroženo sem premišljeval o ponovnem življenju v taborišču. Niti malo nisem verjel v prijateljsko in blagohotno ravnanje Čehov. Vse upe sem polagal na svojo običajno srečo, ki me dotlej v kritičnih trenutkih še ni pustila na cedilu.

Do Dalmatova sva se peljala z vlakom, naprej pa je proga bila porušena in Kolčakovi vojaki je še niso uspeli popraviti. Pot sva nadaljevala v udobni, dobro vzmeteni enovprežni kočiji. Potovanje bi lahko štel za poročno, če me ne bi nenehno spremljale črne misli o ponovni izgubi svobode. Presneti Čehi, pošteno so mi skazili medene tedne. Pot naju je peljala med prelepimi brezami in jeznozelenimi jelkami. Mali ruski konj je neutrudno tekkel. Preden nas je zvrlel na vrh hriba, je imel široki hrbet pošteno prepoten. Z vrha se je odprl čudovit pogled na širono dolino, po kateri so med bujnimi pašniki vijugali srebrni potoki. Pred nami se je v dolini počasi širil veliki sivi oblak prahu. Kočijaž je z bičem pognal konja in kot zase rekel:

- Vojni ujetniki. Vodijo jih v Šadrinsk. To je že tretji transport. Reveži.

Vojni ujetniki so korakali v dolgi vrsti, resnično obdani z oblakom prahu. Okrog njih so se svetlikali bajoneti stražarjev, občasno obsijani s sončnimi žarki. Tako so mene po zajetju, kot njih zdaj, gonili v Kijev.

Turobni, brez besed in povešenih glav, so se ujetniki opotekali drug ob drugem v oblaku praha. Z lic jim je v potokih curljal črni znoj. Težko so hodili v ponošenih, skoraj razpadlih vojaških čevljih. Večini je ob strani na pasu visel in neuglašeno žvenketal neizogibni pločevinasti čajnik. Na koncu kolone sem takoj prepoznal brivca Marcija. S kovčkom na hrbtu je svoje krive noge težko vlačil po globokem pesku in se opotekal za ostalimi. Malo naprej je s sklonjeno glavo korakal Walter, Norlinov sobar. Pred njim se je, slečenih v same srajce, vlačilo nekaj nemških ujetnikov. V strnjeni skupini sem nekaj korakov naprej odkril kuharja Vargo in slaščičarja Patučeka. Kuhar je poklecal pod bremenom velikanske vreče. Patuček s seboj ni imel ničesar. Po vsej verjetnosti mu je prtljago nesel kak revnejši ujetnik. Ujetniki nas niso niti pogledali, ko smo se jim približali. Preveč so jih tiščali lastni problemi, da bi se ukvarjali z ruskimi buržujji, ki se odpravljajo v letovišče. Na čelu kolone, v prvi in edini vrsti, ki ni bila obdana s prahom, je z majhno culo pod pazduho korakal moj stari znanec, nadporočnik Gabriel "von und zu" Nagy. Tudi zdaj mu je desno oko krasil neizogibni monokel. Ko je opazil, da v kočiji sedi prikupna mlada dama, je poravnal monokel in izzivalno gledal v Elzo, dokler najina kočija ni odpeljala mimo.

V daljavi so se že začele prikazovati kupole cerkev in dimniki tovarn. Na vhodu v mesto na obali reke Iset je stal ruski vojak na straži. Podal sem mu dokumente. Nerodno jih je obračal. Takoj se je videlo, da ne zna brati. Ko se je nagledal lepega žiga na dokumentih, je kratko rekel:

- Harašo, - in dal znak kočijažu, naj pelje naprej.

Brez besed sem sedel poleg žene. Mislil sem na to, kaj naju še čaka. Z občutkom tesnobe sem ugotovil, da so drage figure

postopaških ujetnikov izginile tudi z ulic Šadrinska. Kako silno sem tisti trenutek želel zagledati enega samega razcapanega ujetnika.

Kočijaž je pokazal na eno lepo hišo:

- Dom Mojsejeva ...

Dal sem mu znak, da ustavi kočijo. In res, to je bila hiša gostoljubnega župana Mojsejeva, v kateri sem preživel eno razburljivo noč.

- Vstopila bova za minuto. Toliko, da vidim, če so še živi. Pojdiva!

Elza se je z vsemi štirimi branila. Češ da ni oblečena za obisk. Tako prašna se že ne bo pojavila v hiši neznanih ljudi. Skočil sem s kočije in brez trkanja šel naravnost v hišo, ki sem jo dobro poznal.

Nastjinka je likala v predsobi. Ko me je zagledala, je vzkliknila od veselja. Skoraj bi ji razžarjeni likalnik padel iz rok. Na ves glas kričoč je planila v sobo:

- Prišli so, prišli so ...

Družina je bila zbrana v jedilnici. Mojega obiska so se zelo razveselili. Predstavili so me Sergeju Vasiljeviču, mlajšem bratu župana in gospodarja hiše. Bil je v častniški uniformi. Njegova leva roka je počivala v črni ruti, privezani okrog vratu. Mojsejev je bil v beli civilni obleki. Gospa ni vedela, kam bi me posedla. Zasuli so me s tisoči vprašanj. Mali Djuro mi je skočil za vrat. Odpeljali so me v sobo, v kateri sem prespal kritično noč. Zelo jih je razveselilo, da bom dalj časa bival v mestu. Takoj so mi ponudili, naj stanujem pri njih, kajti soba je prosta. Od takrat v "moji" postelji še nihče ni spal.

Spravili so me v zadrego. S težavo sem iztisnil:

- Zdaj že potrebujem dvoposteljno sobo.

Stopil sem do odprtega okna in pokazal na ulico:

- Tam v kočiji sedi moja žena.

Mlada Galina Vasiljevna je stekla na ulico in z Nastjinkino pomočjo Elzo, ki se je močno branila, dobesedno zvekla v

hišo. Kočijaž je znesel kovčke s prtljago v hišo. Dami sta se z Elzo takoj odpravili v kopalnico. Brata Mojsejev in jaz smo se udobno namestili v sobi za kajenje. Župan mi je pripovedoval o dogodivščinah pri njunem pobegu. Z občudovanjem je govoril o borbenosti Čehov in južnoslovanskih prostovoljcev, ki so se pod vodstvom majorja Blagotiča borili pod Čeljabinskom. Medtem je prišel še gospod Rotter. Dih mu je zastajal od hitenja k Mojsejevim, ko je izvedel, da sem prispel v Šadrinsk. Gospod Rotter se je od najinega zadnjega snidenja močno postaral. Bil je bledečen, močno nagubana koža obraza mu je mlahavo visela. Nervozno je kadil, iz drhteče roke ni izpuščal cigarete. Globoko v pljuča je potegnil cigaretni dim in s težavo, ko ga je počasi izdihoval, rekel:

- Težko, zelo težko bo ...

Potem je pogledal k meni. Obrazne mišice so mu živčno trzale.

- Težka zadeva bo dobiti dovoljenje za bivanje izven taborišča. - Žalostno je vzdihoval. - S Čehi se ne da pametno pogovarjati. Še posebej, odkar so izvedeli, da gre za madžarskega zdravnika. Zaskrbljeno je nadaljeval, kako brezčutno, nečloveško ravnaajo z vojnimi ujetniki. Rusi so od usode vojnih ujetnikov povsem dvignili roke. V Šadrinsku je poleg taborišča z ujetniki bila polna še stavba gimnazije. Okrog šolske stavbe so Čehi iz desk zbili visoko ograjo. Od zida do ograje so pustili komaj nekaj korakov. Dvorišče je zaklenjeno tako, da se ujetniki ves dan zadržujejo v zaprtem prostoru brez svežega zraka. Tudi častnike so zaprli v stavbo gimnazije. Ko je protestiral pri Čehih zoper tako nečloveško ravnanje, so mu odgovorili, da bo tudi sam, če bo preveč govoril, končal v taborišču.

- No, in kaj bo z menoj? - sem vprašal zaskrbljeno.

Gospod Rotter je skomignil z rameni, potegnil globoko dim iz cigarete in takole odgovoril:

- Ne vem. Zaenkrat je ukaz takšen, da se morajo vsi ujetniki v izogib smrtni kazni javiti v taborišču. Timko je tudi v taborišču

in od tam hodi na delo v bolnišnico.

Grenkoba mi je stisnila grlo. Iz sosednje sobe se je slišalo veselo hihitanje mladih dam. Elza še ničesar ne sluti ...

- Grem. Zdaj takoj grem, - sem izjavil razburjeno.

- Kam? - so v en glas vprašali ostali.

- Na komando mesta. Prijavil se bom.

- Ne storite tega, - je odvrnil gospod Rotter in z ogorkom prižgal novo cigareto, - sicer vas bodo takoj vtaknili v taborišče. Jaz vam priporočam, da se ne premaknete iz stanovanja, dokler ne boste imeli v rokah dovoljenja za bivanje izven taborišča. Tukaj vam je dobro. Nihče vas ne bo iskal. Saj še ne vedo, da ste prišli.

Gospod Mojsejev je z veseljem ponudil stanovanje in obljubil, da bo pomagal Rotterju pri pridobivanju dovolilnice.

Nekajminutni opoldanski obisk se je prelevil v tridnevni zapor. Brez besed sem sedel poleg žene. Mislil sem na to, kaj naju še čaka. Z občutkom tesnobe sem ugotovil, da so drage figure postopaških ujetnikov izginile tudi z ulic Šadrinska. Kako silno sem tisti trenutek želel zagledati enega samega razcapanega ujetnika.

Tri mučne dni, polne živčnosti, se bom moral delati veselega pred Elzo, da ne bi izvedela za prežečo nevarnost.

Čehi niti slišati niso hoteli o izdaji dovolilnice. Vztrajali so pri ukazu vrhovne komande, da je vojnim ujetnikom mesto v taborišču. Žal je Elza že drugi dan izvedela vse. Izdajalec je bila Nastjinka, ki je prisluškovala mojem pogovoru z gospodom Mojsejevim in vse takoj razkrila Elzi.

Elza je bila izven sebe od jeze. Klela je Čeha. Bojevito je izjavila, da bo zaradi mene odšla na češko poveljstvo in jim povedala, kar jim gre. Mar smejo zdravnika, ki dela v splošno dobro, zapreti v taborišče? Naj mu vsaj omogočijo svobodo gibanja,

če že mora delati zastonj.

- Povedala bom v češkem poveljstvu, naj ukazujejo doma in ne v Rusiji! - je kričala žarečih lic. Vsa vzkipela je grozila, da bo naredila škandal. Pomirila se je šele, ko jo je gospod Mojsejev opozoril, da je s poroko izgubila rusko državljanstvo.

Mojsejevi so te negotove, živčne dni naredili vse, da naju pomirijo. Galina Vasiljevna je organizirala prave hišne koncerte. Dami sta peljali Elzo v mesto in na dolge vožnje s kočijo. Ob večerih smo vsi šli v gledališče. Mene, ujetnika, so seveda skrili globoko v senco lože. Enkrat je med pavzo v ložo vstopil češki častnik, znanec Mojsejeva z bojišča. Zelo me je skrbelo, ko so me predstavili. Seveda niso izdali, da sem vojni ujetnik. Oficir se je, namesto da bi zabaval dame, spustil v pogovor z menoj. K sreči je rusko govoril slabše kot jaz. Pogovor je začel z grajo madžarskih vojnih ujetnikov, češ da so povzročili prevrat. Potem je klel rdeče in takoj zatem nenadoma začel peti hvalnice lepoti ruskih žensk. Pri poslavljanju je izjavil, da govorim pristno kazansko narečje (še zdaj ne vem, od kod takšna ugotovitev, ker v življenju nisem bil v Kazanu).

Prizadevanja družine, da naju razvedrijo, niso obrodila sadov. Z vsakim dnevom so najine skrbi rasle. Oba sva bila žalostna. Elza je tolažila mene in jaz seveda njo. Dami sta poskusili z mojih ustnic izmamiti nasmeh s konverzacijo v šaljivih verzih. Gostiteljica je pripravljala najboljše ruske jedi, vendar vse zaman. Hrana ni imela pravega okusa. Izgubil sem tek. Pil sem grenak čaj in kadir cigareto za cigareto. Brez besed sem strmel skozi okno in zavidal ljudem, ki so se vsaj navidez brezbrizno sprehajali.

Minili so trije grenki dnevi v senci grozečega odhoda v taborišče. Končno se je po prečuti nemirni noči četrtega dne zjutraj pojavil gospod Rotter. Že od daleč je mahal s suho, koščeno roko, v kateri je zmagoslavno držal ožigosan listek, ki je zame pomenil svobodo. Dovoljenje je bilo zelo težko pridobiti. Odločilno je bilo pisno jamstvo mlajšega Mojsejeva.

Z neprikritim navdušenjem sem v rokah obračal dobljeno dovolilnico, ki mi je omogočala prosto gibanje po mestu do devete ure zvečer.

Tudi Mojsejev je imel razlog za veselje. Dobil je izvrstne novice iz Sibirije. Velesile so podprle začasno vlado in obljubile pomoč v ljudeh in opremi. Japonske, angleške in ameriške enote so bile že na poti v Vladivostok. Amerika bo pomagala Kolčakovi armadi tudi z opremo in strelivom. Donski kozaki so se uprli. Upor sta organizirala generala Aleksejev in Kornilov. Na polotoku Krim je general Denikin pripravljala nadaljnjo ofenzivo. Okrog Arhangelska sta generala Judenič in Miller s pomočjo Francozov in Angležev pripravljala protinapad na rdeči Petrograd. Mladi Mojsejev je radostno sporočil, da so češki legionarji po hudi krvavi bitki zavzeli mesto Perm. Ofenziva se je uspešno nadaljevala proti zahodu.

Mene so novice s fronte razžalostile. Vedel sem, da bo uspeh Čehov podaljšal moje ujetništvo. Bil sem tiho: niti slučajno ne bi izdal, da sem komaj čakal na ofenzivo rdečih. V žepu mi je zašelestela dovolilnica. Ta ožigosan papir je zdaj veliko vreden. Po cele dneve se bom potepal po ulicah in užival v dragoceni svobodi.

Najprej sem se odpravil v ujetniško bolnišnico. Kolega Timko me je nestrpno čakal. Do grla je bil sit češkega pretiravanja z nečloveškim "uvajanjem reda". Povedal je nadzornim častnikom bolnišnice, naj se junačijo na fronti in ne med ubogimi vojnimi ujetniki. Odkritosrčnega Timka sta samo častitljiva brada in slovansko poreklo rešili zapora. Staremu medicincu so živci odpovedali poslušnost že po nekaj dneh življenja v taborišču. Komaj je čakal, da prevzamem bolnišnico. On naj bi takoj odpotoval za Marvanyem v Kresti, kamor lahko pridejo samo posebni ujetniki. Ujetniška bolnišnica v Krestih je bila posebej "zaščitená" pred Čehi. Kolega Marvany je nekoč med bojem rešil življenje češkemu podčastniku Rubešu tako, da ga je skrtil pred zasledovalci. Ta isti Rubeš zdaj čepi v Krestih

kot odposlanec Čehov in krajevni poveljnik z neomejenimi pooblastili.

Presrečen sem po ogledu bolnišnice pohitel na sončno ulico. Prišel sem do gledališča in pred seboj zagledal tesno objeti par. Elegantni mladenič se je dobesedno naslanjal na čedno damo. Dohitel sem ju. V dobro oblečenem mladeniču sem, krepko presenečen, prepoznal poročnika Balinta. Ta je skoraj skočil iz kože, ko me je zagledal.

- Moj zlati doktor! - je zarjul na ves glas. - Samo, da te ponovno vidim.

Komaj sem ga utišal in mu na uho prišepnil, da zdaj niso varni časi, ko bi se lahko na ulici pogovarjala madžarsko. V mestu je živel kot civilni interniranec. Posli so mu šli dobro od rok. Nastanjen je bil pri nekem bogatem ruskem trgovcu.

- Oproščam se! - je nenadoma rekel in pokazal na mlado damo, ki ga je čakala. - Dovolj, da ti predstavim svojo ...

- Zaročenko, - sem ga prekinil s ciničnim nasmeškom. - Zelo me veseli ...

- Da, - je zajeceljal, - moja zaročenka je ... Kako pa veš?

Udaril sem ga po rami, da se je zaprašilo.

- Poznam te!

Okamenel je ostal sredi pločnika z usti, odprtimi od začudenja.

V Šadrinsku sem v bolnišnici švedskega Rdečega križa nadaljeval z delom tam, kjer sem v Jekaterinburgu nehal. Sanitejec Hangya pri neki viziti ni zdržal:

- Kako bi lepo v miru delali, če nas ne bi tlačili Čehi.

Med starimi bolniki so manjkali samo trije rdeči vojaki, ki so med transportom zbežali. Timko je šel v Kresti, kjer je bil za šefa kot starejši medicinec postavljen Marvany.

Moji bolniki se nikakor niso hoteli pozdraviti. Razlog je bil

preprost: zdravi so morali nazaj v taborišče, in v bolnišnici je bila hrana izvrstna. Varga in Patuček sta delala z velikim elanom. Na ta način sta se mi zahvaljevala, ker sem ju zvelkel iz taborišča. Tudi Marci je delal v bolnišnični ambulanti. Njegova žena, Francozinja, je prišla za njim v Šadrinsk.

Minili so tedni.

Elza se počasi sprijaznila z življenjem ujetnika, čeprav je upala, da ne bo več dolgo trajalo. Ob jesenskih popoldnevih sva hodila na dolge sprehode po vijugasti obali reke Iset. Sanjarila sva o prihodnosti in enem majhnem črnookem fantku. Gostoljubje Mojsejevih je prekosilo vsa najina pričakovanja. Z nama so ravnali, kot da sva družinska člana.

V začetku novembra je padel prvi sneg. Najin gostitelj, zapriseženi kontrarevolucionar, je žalostno sporočil, da se je razmahnila ofenziva proti Čehom in Kolčakovim enotam, ki je bila usmerjena na del proge med Permom in Vjatko. Na jugu ob Volgi je bila proga popolnoma prekinjena. Ustavili so tudi južnoslovanske prostovoljce, ki so šli na pomoč Čehom. Mojsejeva je zelo razžalostila novica iz Sibirije, da je obljubljena pomoč s strani Američanov in Angležev zaradi neugodnega vremena izostala. Zavezništvo je admiralu Kolčaku poslalo dva vojaška orkestra, nekaj odsluženih, starih generalov, elegantne francoske in angleške atašeje in diplomate. Japonci so sicer na Daljni vzhod poslali na pomoč vojaške enote, vendar so te bolj škodile kot koristile. Japonci so se tako kot Čehi najprej spravili na ujetniška taborišča in tam "uvajali red" med uboge, neoborožene ujetnike.

- Zdaj, ko je zapadel sneg in prihaja hud mraz, - se je pritoževal Mojsejev, - bodo za belogardiste v poletnih uniformah iz Amerike nastopili hudi časi. Z našimi ruskimi vojaki ne pridemo nikamor. Stari frontovci se ne želijo boriti proti rdečim, takoj odvržejo orožje. Za bojno pripravo mladih ni dovolj časa. Častnikov imamo preveč. Na vsak bataljon pride en general. Navadnih vojakov pa ni. Ni bojevnikov, ki bi se s srcem in dušo

borili proti rdečim. Brez vojaškega posredovanja antante smo izgubljeni ...

Vsi vojni ujetniki iz gubernije in območja Urala so bili do zime leta 1918 zbrani v Krestih v velikem zbirnem taborišču. Češko-rusko poveljstvo je ukazalo evakuacijo vojnih ujetnikov iz Šadrinska. Najprej so bili evakuirani ujetniki iz taborišča, potem so na vrsto prišli tudi vojni ujetniki iz bolnišnic. Težkega srca sva se poslovila od drage družine Mojsejev. Pripravljene sani so, otovorjene z najino prtljago, čakale pred hišo. Poslavljanje je bilo dolgo in mučno. Ženske so se objemale in poljubljale, oblite s solzami. Močno sem stisnil roko najinemu gostitelju. Zamomljal sem nekaj o tem, da se jim bom še za življenje oddolžil za storjeno nama dobro. Zavita v potovalna plašča, izposojena od Mojsejevih, sva krenila po suhem in zelo mrzlem vremenu na dvournno potovanje v Kresti. Ves čas sva potovala po gozdni poti, prekriti z visokim snegom. Elza, ki je sedela poleg mene, je bila zelo žalostna. Morala je zapustiti topli dom, na katerega se je navadila, in se na ukaz vojaškega poveljstva ponovno podati na pot v neznano. Med prvim delom poti smo srečevali vojne ujetnike, ki so utrujeno korakali po visokem snegu, obkroženi z do zob oboroženimi stražarji. Bilo jih je okrog dvesto, v glavnem nemški, avstrijski in madžarski častniki. Po uniformah sem ugotovil, da so nekateri že zelo dolgo v Sibiriji. Pred njimi so peljale kmečke sanke, do vrha otovorjene z vojaškimi skrinjami.

Zeblo me je ... Velik krznen plašč sem potegnul do ušes tako, da so se mi videle samo oči. Elza je kljub mojemu jeznemu nasprotovanju izjavila, da je njej toplo, in je pustila obraz odkrit.

Mlad madžarski praporščak je na začelju kolone med opotekanjem komentiral:

- To sta ruska buržuja. Bežita ...
- Zdaj sta prišla iz Sibirije domov, - je domneval drugi.
Najine sani so v globokem snegu počasi napredovale. Ujetniki so se pomikali v nepravilni koloni po sledovih, ki so jih puščale sani. Le malo naprej so me spet po ušesih "udarile" madžarske besede:

- Kam stari opičnjak pelje to mlado kuro?
- Mislim, da je ta bedak Tatar, - je ocenil drugi glas. Tretji je glasno zacmokljal in zavpil:

- Dobra ženska. Pozimi bi bil pri njej za ovčarskega psa.

Oni, ki je mislil, da sem Tatar, je gromko zavpil:

- Pišta poglej. Ta ženska je prav zate. Pojdi tja, pošlji tega tatarskega bika k hudiču in se usedi poleg nje.

Elzo so zelo zabavale vesele opazke pobalinov, ker ni razumela niti besede madžarsko. Toliko bolj sem bil jezen jaz, ker sem bil tarča izdatnega posmehovanja soujetnikov. Prijelo me je, da bi skočil iz plašča in jim v domačem jeziku zakričal:

- K u š !

Vseeno sem si premislil. Ne bom jim kvaril zabave. Nemški častniki so na skrivaj, brez besed, delili kavalirske komplimente moji ženi. Povsem nasprotno od Madžarov, ki so bili prepričani, da ruski par ne razume njihovega eksotičnega jezika.

Neki nemški častnik je, sključen pod bremenom nabito polnega nahrbtnika, sopihajoče spraševal:

- Rad bi izvedel, kam nas vodijo.

- Saj je tako vseeno. Domov zagotovo ne, - je odgovoril drugi.
Na čelu kolone sem na svoje veliko presenečenje prepoznal poročnika Balinta. S povešeno glavo, ves zgrbljen, se je v prvi vrsti opotekal po visokem, zamrznjenem snegu. Ko so sani peljale mimo, je vrgel na naju bežen pogled in se potem spet zastrmel v bleščeči sneg. Zagotovo je mislil na zaročenko.

Nasmehnil sem se. Elzo sem dregnil s komolcem in jo opozoril na Balinta. Poznala ga je in vedela za njegove nečastne posle. Torej, lažni civilni dokumenti mu niso pomagali. Posebnega

kova mora biti človek, ki želi prelisičiti Čehe. Tudi njemu, ki se je vedno zelo bal taborišča, ni uspelo.

Čisto potihem sem ga poklical:

- Balint.

Hodil je naprej. Niti glave ni dvignil.

Poklical sem ga bolj na glas:

- Poročnik v rezervi Balint!

Obrnil se je k oficirju, ki je hodil poleg:

- No ... Kaj bi ...?

- Kako si prišel sem, civilni interniranec Balint? Saj nisi vojni ujetnik! - sem mu zavpil takorekoč na uho.

Prestrašen je nekajkrat padel, preden me je spoznal. Najprej je prebledel, potem je njegov obraz postal živo rdeč. Takoj je pozdravil mojo ženo, nakar se je zrinil do sank in, držeč se za ograjo, drsel zraven.

- Ne sprašuj, moj doktor! - je zastokal namrščeno.

- In zaročenka?

- Kratko sem potegnil. Imel sem smolo z njo.

Na kratko je povedal, da je nek češki častnik dvoril njegovi zaročenki. Zanimivo, da je češki častnik rival vojnemu ujetniku, pa še Madžaru za povrh.

- Prijatelj moj, - je tožil dalje, - tako dobro mi je krenilo in na koncu je izpadla - kolera. Še hujše od tega. Pomisli samo - bodoča tašča je z neskritim ponosom povedala češkemu častniku, da njena hči ni več prosta. Zaročena je z madžarskim civilnim internirancem. Prijatelj moj, če bi jaz kaj takega slutil bi že zdavnaj zbežal. Žal nisem vedel ničesar. Poklicali so me na češko poveljstvo. Zglasil sem se. Jasno, elegantno urejen, sproščen. In kaj se je zgodilo, prijatelj. Vrgli so me v arest in štiriindvajset ur nič. Ne hrane ne besede. Potem so me lačnega in žejnega v samem suknjiču nagnali na mraz in me postavili ob zid vojašnice. Trije češki vojaki so merili vame s puškami. Prijatelj moj, bilo je čisto noro, prisegam. Čez nekaj časa je častnik rekel, da če priznam, da sem vojni ujetnik, mi ne bo

hudega, sicer me bodo, komunista in špijona rdečih, pri priči ustrelili kot potepuškega psa. Seveda sem takoj priznal in se skliceval nate, da me poznaš. Potem so me pustili tam ob zidu kakšno uro stati in čakati, nakar so me pomilostili in vtaknili v taborišče. Zdaj sem tukaj.

Ni nadaljeval, ker je stražar prišel zraven in grobo zavpil nanj:

- Ne nadleguj gospoda!

Kočijaž je ošinil konja z bičem ...

V Krestih je naju čakalo prijetno, ogreto stanovanje, vroč samovar in slavnostno kosilce. Gospod Frost je v zelo lepi nadstropni hiši v mestu za naju najel stanovanje z balkonom in organiziral vse drugo. Po kosilu so se pri nas zglasili Timko, Marvany in nek gospod Felgenhauer z rojakom Paschejem, zobotehnikom, ki je delal v bolnišnici. Nemci so ga ljubkovalno klicali gospod doktor. Medicinca Timko in Marvany sta zaradi tega bila zelo jezna, vendar ju je gospod Frost takoj spustil na tla z izjavo, da so vsi trije enako upravičeni do naziva "doktor".

Pri tem je tudi ostalo.

Gospodinja, mlada frklja Sofija, je Elzo pričakala z rožami. Soba, okrašena s skromnim šopkom rož, je čudežno odgnala bolečino, ki jo je povzročilo slovo od hiše Mojsejevih.

Tudi Marci je prišel in je kot deklica za vse marljivo skrbel za prenos prtljage. Videti je bil zelo žalosten. Takoj sem vedel, kaj ga muči. Obljubil sem mu, da bom poskrbel, da z naslednjim transportom zdravil in obvezilnega materiala v Kresti pride še njegova žena. Kuhar Varga se je kot ponavadi priklanjal, kar mu zdaj ni bilo težko, ker se je častitljivi trebuh sčasoma izgubil.

Nasmejan me je pozdravil.

- Sam Gospod vas je prinesel. Vas in vašo drago družino.

Potrepljal sem ga po širokem hrbtu:

- No, gospod Varga, - sem se nasmejal, - odslej, če ne veste, kaj bi spacali, je tukaj mlada gospa, pa vprašajte njo.

Od gospoda Frosta sem izvedel, da so Patičeka kot odvečnega

v bolnišnici premestili v taboriščno kuhinjo, kar slaščičarskemu mojstru seveda niti malo ni ugajalo.

21. KRESTI

Piše se leto 1919.

Veliko neviht in razočaranj je doživelo mesto vojnih ujetnikov. Sestradane duše ujetnikov so spravili v red. Vseeno je bilo videti, da se vsako leto znova dogaja "spravljanje v red". Stari ujetniki so se zdavnaj, že leta 1914 naučili, da je nekajmesečno ujetništvo nepredvidljivo in traja lahko leta. Ruski "takoj" je znal trajati tudi celo leto. V zaledju državljanske vojne je bilo trajanje ujetništva enako nepredvidljivo kot pod carsko oblastjo. Strogi zapor po kratko zaužiti svobodi pri rdečih je bil nekako bolj boleč kot tisti prvi "veseli" zapor v sibirskem zaledju. Začasna sibirska vlada je najavila vojno centralni oblasti in se ni menila za brest-litovski sporazum. V skrbno varovanem taborišču v Sibiriji so, obdani z bodečo žico, živeli najrazličnejši vojni ujetniki. Vse, ki so jih v minulih mesecih polovili, so zaprli v to taborišče. V desetih velikanskih kamnitih stavbah so nastanili okrog deset tisoč vojnih ujetnikov. Zadnji dve stavbi na vzhodnem delu taborišča so uporabili za bolnišnico.

Tedni in meseci so dobesedno leteli mimo nas ...

Ujetniki so dojali, da poleg slabe hrane zastonj sedijo z rokami v naročju in poslušajo jok sibirskega vetra. Od tega se jim želodec ne bo napolnil. Morali so se ozreti za delom in zaslužkom od danes na jutri. Kratkotmalo so pričeli čarati z raznoraznimi delavnicami.

Ena skupina je izdelovala krtače, druga pločevinaste gumbе za čevlje. Tovarne so bile skrite pod zemljo v skupnih prostorih. Orodja so izdelali mojstri sami, surovine so na podeželju kupovali posebni dobavitelji. V kratkem času je taborišče

postalo svojevrstno tovarniško mesto, kjer je skromno delo teklo od ranega jutra do pozno v noč. Izdelovali so vsakršno blago od ogledal, mila, pudra do smirkovega papirja. Civilni interniranci so te izdelke prodajali na ulicah. Kmalu so tudi trgovci iz okolice začeli nabavljati blago v tem tovarniškem mestu. Stari Toth je pletel košare, zastavnik Barta je bil vodja oddelka za pločevinaste izdelke. Beno Nagy, industrijski oblikovalec, je odprl slikarsko šolo.

Obrat za izdelavo kreme za čiščenje čevljev ni dohajal povpraševanja. V njem je delal poročnik Balin. Njegova elegantna oblačila so postala razcapana. Roke je imel do komolcev pobarvane s kremo in uničene od dela. Vseeno se je hvalil:

- Prijatelj moj, ne razumem. Tukaj v taborišču na trdem lesenem pogradu spim kot dojenček. Na prostosti s civilnimi dokumenti, na snežno beli pernati postelji nisem imel niti ene mirno prespane noči. Eno cigareto mi daj. Tudi alkohol mi lahko prineseš iz bolnišnice. Poglej me, saj sem popolnoma ovenel.

Mimo naju je šel blelični svetlolasi mladenič:

- Tudi on dela z menoj v tovarni, - je povedal. - Njegov oče ima tovarno čevljev. Zelo je bogat. Fant se pritožuje, da tukaj zelo slabo plačujejo. Prisegel je, da bo, ko prevzame očetovo tovarno, vsem delavcem zvišal plačo.

Ugledni častniki niso delali. V častniškem delu taborišča je vsak zase naredil izdelek iz zlepljenega papirja. Takšna osamitev se je izkazala za nujno, kajti pravi častniki sčasoma niso mogli več prenašati drug drugega. Živci so jim popustili zavoljo predolgega ujetništva. Zanimarili so sleherni disciplino. Bilo je v navadi, da med častniki med seboj izberejo taboriščnega, oddelčnega in sobnega poveljnika, čeprav je od vlade boljševikov dalje vojaška disciplina med častniki bila popolna neznanka.

Postajalo je vse hladneje. Mraz je neusmiljeno krepil svoj ledeni objem, ko so ujetniki iz nemškega tabora, naveličani

dolgočasnega življenja v taborišču, začeli graditi gledališče. V ta namen so v rekordno kratkem času usposobili stavbo, v kateri je včasih bila tržnica. Na začetku tedna so umazani in s pajčevino obdani zidovi zijali prazni v hladni stavbi tržnice. V nedeljo je bila ogrevana dvorana pripravljena za nastop poklicnih nemških igralcev. Pri izgradnji gledališča je sodelovalo nekaj sto ljudi. Vrtali so, rezljali, izdelovali peči, postavljali reflektorje, šivali zavesa, barvali kulise. Do predstave je bila končana tudi železna zavesa. Ujetnike je zabaval veličasten orkester. Občinstvo je z ovacijami pozdravilo igralce, zlasti tiste, ki so igrali ženske vloge.

Navdušeni nad uspehom nemškega gledališča so se tudi Madžari ogreli za postavitev lastnega. Od poveljnika taborišča, nekega debelega ruskega kapetana, so dobili dovoljenje za predelavo lesene dvorane, ki je nekoč tudi pripadala tržnici. Dvorana je bila približno petdeset metrov dolga. Naredili so večji in modernejši oder od nemškega. Stene lož ob odru so krasile poslikave Bena Nagyja. Prostor za orkester je bil, tako kot v pravem gledališču, narejen pod odrom. Tovarna inštrumentov, v kateri so delali ujetniki, je brez težav izdelovala violine, violončela in kontrabase. V taborišču so izdelali tudi ostale potrebne pripomočke - pohištvo, kulise in kostume. Pihalne inštrumente za štiridesetčlanski simfonični in dvajsetčlanski gledališki orkester sta iz Jekaterinburga poslala gospoda Norlin in Krebs. Gledališka skupina je bila večinoma sestavljena iz poklicnih igralcev. Do pomladi je bilo gledališče v celoti dokončano. Manjkal je samo še program. Na to so pri vseh pripravah popolnoma pozabili. Lekarnar Balog, ki je takrat dokončeval izdelavo velikih bobnov za orkester, se je spomnil, da sem nekoč pred vojno škrebljal novele in humoreske za razne časopise. Gonja se je začela. Pregarjali so me toliko časa, dokler nisem obljubil in v treh dneh tudi pripravil celovečernega kabareta. Prvi madžarski kabaret je požel veliki uspeh. Ne vem, ali naj rečem, da je bil tudi dobičkonosen. Z

izkupičkom so nabavili material za nove predstave.

Potem nisem imel več miru. Z ene strani so name pritiskali iz gledališkega odbora, naj pripravim nov program. Z druge strani je bila Elza užaljena, ker sem ves prosti čas porabil za pisanje. Kljub vsemu odlašanju so številne delegacije le dosegle, da sem eno za drugim napisal tri izvirne komedije enodejanke za madžarsko gledališče. Vse tri so požele veliki uspeh. Elzo so "vroči" gledališki večeri silno dolgočasili, ker ni razumela niti besede madžarsko. Predstave, napete skušnje, izdelava kulis in kostumov in nabava rekvizitov so nas za nekaj časa oddaljile od dejstva, da smo v ujetništvu.

Vesti s fronte državljanske vojne so k nam prihajale z veliko zamudo. Ravnodušno smo sprejeli vest, da enote generala Denikina groze Moskvi, enote generala Judeniča na zahodni fronti oblegajo Petrograd in da enote admirala Kolčaka pripravljajo novo ofenzivo. Naša pozornost je bila predvsem usmerjena k vodstvu madžarskega gledališča, ki se je ogrelo za postavitve operete "Dekliški sejem". Besedilo in verze so narekovali igralci iz ujetniškega gledališča, ki je nekoč delovalo v Krasnojarsku. Ti so tudi odžvižgali glasbo poročniku Gartelgruberju, ki je bil po rodu iz Bačke. Poročnik je imel namreč izvrsten posluh in primerno glasbeno izobrazbo. Pod vodstvom Bena Nagyja je deset slikarjev pripravljalo kulise. Kleparji in inštalaterji so naredili dva nova reflektorja. V mizarski delavnici so umetniški mizarji za opereto naredili pohištvo milijonarja Harrisona. V krojaški delavnici so v rekordnem času pripravili celo ženske kostume. Nemci so nemočno gledali razcvet madžarskega gledališča. Spoznali so, da takšnemu ansamblu ne morejo konkurirati niti s Schillerjevo dramo "Tolovaji", čeprav je Schiller tudi v Krestih ostal Schiller.

Opereto so pripravljali zelo skrbno. Stekle so že združene vaje orkestra in igralcev. Kulise in kostumi so bili pripravljani. Zbor je pel natančno. Tudi učitelj plesa je bil zadovoljen s svojim

delom. Gledališče je bilo v bližini ceste, ki je peljala k mojemu stanovanju. Iz lesene stavbe se je slišal zbor mornarjev:

Gospoda, kot je mornar, ni

Kamorkoli gre, pripravljen ljubiti je

Ko sem sredi julija spremljal glavno vajo operete, mi je ruski uslužbenec, neki debelovrati vamp, predal telegram. Dobil sem ukaz, naj se takoj javim na vojaškem poveljstvu v Šadrinsku.

Trojka me je čakala pred stanovanjem. Kočijaž je s težavo krotil nemirne konje. Elzi sem zamolčal, da se moram javiti na vojaškem poveljstvu. Hotel sem ji prihraniti nepotrebne skrbi, čeprav sem bil prepričan, da me kar tako brez vzroka ne kličejo v Šadrinsk. Nekaj je gotovo narobe. Ampak kaj? Doslej so me pustili pri miru. Ukaz je podpisal češki pooblaščenec Rubeš.

Konji so dirjali. Lahka kočija je dobesedno letela po prašni cesti. Komajda sem čutil toplino julijskega dneva. Razbijal sem si glavo s tem, kaj je tako nujnega, da me kličejo na vojaško poveljstvo. Poskušal sem prešteti vse grehe svojega ujetnikovanja. Sem kaj izjavil proti belim, pa me je nekdo ovadil? Menda me ne kličejo zaradi tega, ker sem imel blag kriterij pri selekciji invalidov? Grozljivo bi bilo, če me zadržijo. Pri belih se to z lahkoto zgodi.

Kočijaž, lepo raščen sivolasec srednjih let, je do onemoglosti gonil konje. Kolesa kočije so se komaj dotikala ceste.

- Hej! Zakaj tako noriš?- sem ga vprašal.

- Gospod zastavnik so ukazali,- je odgovoril.

- Tako je ukazal?

- Da.

- Potem pa pelji počasi.

Bil sem mišljenja, da vojaki ne smejo nikoli hiteti. Tudi pri mobilizaciji nisem hitel. Osem dni sem potreboval za dva dni poti in sem še prehitro ujel svoj šestinosedeseti polk. Tudi

takrat sem dobil telegram.

Kočijaž me je prosil za dovoljenje, da prižge mahorko. Ponudil sem mu ameriško cigareto. Odkar sem se navadil na "gosposko" življenje, nisem prenašal več zadušljivo smrdečega dima mahorke.

Kočijaž je z velikim užitkom prižgal dišečo cigareto. S polnimi pljuči je vlekel cigaretni dim.

- Gospod je vojni ujetnik ali civil? - me je vprašal.

- Ujetnik, - sem odgovoril.

- Ujeli so vas na fronti?

- Da.

- Kje?

- Pri Stanislavu v Galiciji.

Na stran obrnjen je radovedno proučeval moj obraz.

- Avstrijec?

- Madžar.

Pogledal je naokrog. Bila sva sredi veličastnega jelkovega gozda. Na soparnem, vročem poletnem zraku so iglice jelk trepetale. Povsod okrog globoka tišina.

Z obraza mu je žarelo veselje, ko je povedal:

- Prihajajo rdeči ...

Po kratkem premoru je dodal:

- Slava Bogu.

Važno je izjavil, da so rdeči ponovno osvojili Jekaterinburg in napredujejo po trasi sibirske železnice. Dan prej je bil pri njemu svak iz Dalmatova. Prinesel je pod senom skrito orožje v kočiji in ga razdelil mužikom v Krestih.

Trojka je prispela pred stavbo ruskega vojaškega poveljstva. Pogled na vojaka z zeleno-belo kokardo je streznil mojega kočijaža. Ves prestrašen me je vprašal:

- Saj me ne boste izdali, gospod?

Prijel me je za komolec in kot otrok začel moledovati, naj ga za nobeno ceno ne izdam, ker potem nikoli več ne bo videl svoje družine.

Na poveljstvu sem se počteno načakal. Sem ter tja so že navidez živčni hiteli častniki in izdajali različne ukaze. Večina je imela prsi obložene z odlikovanji. Že takoj, ko sem prispel, mi je bilo jasno, da je kočijaž govoril resnico. Jekaterinburg je torej spet zamenjal gospodarja. Spet so ga prevzeli rdeči. V moji neposredni bližini je v belo rubaško oblečen uradnik tipkal. Od časa do časa je odpil velik požirek nekakšnega rumenega čaja. Vprašal sem ga, zakaj so me poklicali v Šadrinsk. Odgovoril je zelo kratko:

- Ne vem, - in ravnodušno segel po skodelici čaja.

Tudi vojaški pribočnik ni vedel ničesar. Povedal mi je le to, da so dobili nek dopis iz glavnega vojaškega poveljstva, v katerem je menda omenjeno moje ime. Na koncu je poveljnik le prišel. Po činu je bil kapetan. Po vojaško kratko me je obvestil, da je rdeča armada zavzela Dalmatov in napreduje proti Šadrinsku. Glavno poveljstvo je zavoľjo tega odločilo, da naj se ujetniško taborišče takoj evakuira. Izročil mi je pisni ukaz za takojšnjo izpraznitev taborišča v Krestih. Kompletna bolnišnična oprema, medicinec Timko in jaz do nadaljnega ostajamo v Krestih.

Kapetan je vstal in mi dal vedeti, da je razgovor končan. S povišanim glasom je še dodal:

- Začnete jutri ob zori.

V taborišču je zavladalo nepopisno ogorčenje, ko sem prinesel novico. Vročekrvni "zeleni" ujetniki so vpili in protestirali zoper barbarske ukrepe. Stari ujetniki so brez besed začeli pakirati.

Tovarnarji so še do zadnjega trenutka nadaljevali s proizvodnjo. Delavci so prej zahtevali izplačilo zadnje plače. Zato so se razjarjeni spravili na obratovne stroje in orodje. S kladivi so popolnoma uničili stroje za izdelovanje krtač. Razbili so tudi vrtni stroj, ki ga je poganjal veter in ki so ga izdelovali tedne. Okrog obrata za izdelovanje kreme za čevlje je v potokih tekla smrdljiva gošča. Beno Nagy, ki je zaključeval upodobitev odprtega morja na kulisah, je na novico, da bo premiera

operete odpadla, v divji jezi posode z barvo skupaj s čopiči vrgel v "odprto morje". Dekoraterji in monterji so raztrgali kulise in salonsko pohištvo milijonarja Harrisona sesuli v koščke. Lekarnar Balog je velike bobne, ki jih je nedolgo prej naredil, v jezi brcnil tako močno, da so v hipu počili. Šepetalec je mirno pakiral. Poleg razcefranega perila je v nahrbtnik spravil še izvod besedila operete. Madžarski delavci so med razbitinami tarnali in obilo pisanih kletvic namenili gospodi, da bi si novonastalo situacijo vsaj tako malo olajšali. Nemci so obkrožili svoje vrtove in se s pogostim: "K hudiču!" poslavljali od svojih skrbno obdelovanih vrtov in nedozorelih vrtnin.

Poročnik Balint se mi je priključil:

- Kakšen kraval je tukaj, prijatelj! - je začel. - Kdo bi si mislil? Mene ne bodo vlačili prav daleč. Po poti jim bom zbežal. Vrnil se bom k zaročenki in zamenjal češkega častnika.

Prosil je, naj mu posodim denar proti častni besedi.

Zvečer je bilo taborišče na nogah. Naslednjega dne so velikanske stavbe, v katerih je dne poprej živelo na tisoče vojnih ujetnikov, odmevale prazne. Po prostranih sobanah so reveži iz okolice, ženske in otroci brskali po razbitinah in neuporabni ropotiji.

Vojni ujetniki so hodili po deželni cesti, ki je peljala globoko v Sibirijo. Naprej so šli vojaki, za njimi častniki. Za seboj so že pustili kamen mejnik, na katerem je pisalo Azija.

Sanitejec Hangya je od zore poizvedoval o oborožitvi vojaškega spremstva. Zanimalo ga je, če so puške nabite s pravimi naboji. Kmalu je krenil tudi transport bolnikov na kmečkih vozovih pod vodstvom medicince Marvanya. Na kratko smo se poslovili. Po številnih mesecih sem ga prvič videl turobnega. Zadnji voz z bolniki je odtresljal. Ostala sva sama s Timkom sredi velikanskega taborišča. Prikradel se je sanitejec Hangya:

- Tu se začinja ujetništvo - je stisnil skozi zobe.

Tisti večer sva z Elzo dobila nepričakovan obisk. Prišla je družina Mojsejev z dvema do vrha natovorjenima kočijama. Pri nas bi bili čez noč. Zbežati so morali pred rdečimi. Mali

Djuro je jokal:

- Že spet se selimo.

Gospa je komaj našla besede, ko je naju spet videla. Galina Ivanovna je ganjena objela Elzo:

- Kdo bi si mislil pred par tedni, da se bodo rdeči vrnili, - je rekla skozi solze.

Vojska se je že umaknila.

Mojsejevi so prebedeli vso noč. Bali so se maščevanja kmetov. Pred zoro so se odpravili na pot. Iz vasi so morali oditi neopaženi. Bežali so po isti poti, po kateri so vojne ujetnike gnali na vzhod.

Naslednji dan sem prejel pisni ukaz. Bolnišnica švedskega Rdečega križa se mora takoj s celotno opremo in osebjem preseliti v stavbo ženske gimnazije v Šadrinsk. Nadaljnji ukazi sledijo.

Noč smo že preživeli v prostorih ženske gimnazije. Čakali smo na usodo. Ta se je kar kmalu pokazala v liku sla na konju. Predal mi je novo pismo. Polkovnik Mordvinov, po rodu Danec, želi, da takoj pridem v njegovo pisarno. Bil je razmeroma mlad visok svetlolasec, turobnega videza in modrih oči. Sprejel me je ljubeznivo. Ponudil mi je stol in cigareto.

- Vi ste bili namestnik primarija v avstrijski vojski?- je začel najin pogovor.

- Da.

- Z današnjim dnevom ste mobilizirani v Kolčakovo armado kot primarij. Dodeljeni ste petintrideseti brigadi.

Odprl sem usta, da bi protestiral in naredil odklonilno gesto. Polkovnik je takoj strogo nadaljeval:

- To je ukaz poveljstva Tretje sibsirske armade. Začenši z današnjim dnem boste dobivali redno plačo vojaškega zdravnika, takšno kot ruski zdravniki. Tukaj imate listino o imenovanju, ki vam omogoča svobodo gibanja.

Vstal sem. Usta sem imel suha od živčnosti.

- Gospod polkovnik,- sem spregovoril bled kot stena,-

protestiram proti temu, da sem mobiliziran brez privolitve in kot tuj državljan.

- Protest je upravičen. Sprejel sem ga v vednost,- je odgovoril s prisiljenim nasmeškom. - Toda ukaz je ukaz. Od danes je bolnišnica z vso opremo last Kolčakove armade.

- S kakšno pravico razpolagate z menoj, gospod polkovnik? - sem protestiral zagrenjeno.- In na podlagi česa si lastite opremo ujetniške bolnišnice?

- Na podlagi pravice močnejšega,- je odgovoril.- Vojna je. Vodi se boj na življenje in smrt. Potrebujemo zdravnika in opremo za bolnišnico. Poskrbeli bomo za vaše popolno udobje, vendar odklonilnega odnosa ne bomo trpeli.

Porodila se mi je odrešilna misel. Kakor da bi moledoval, sem nadaljeval:

- Gospod polkovnik, jaz sem vendarle poročen človek. Žena je po rodu iz Rige. V blagoslovljenem stanju je ...

- Ni važno, - me je vljudno prekinil.- Priskrbeli ji bomo udobno kočijo z gumijastimi kolesi.

- Ampak gospod polkovnik,- sem skoraj zakričal v obupu,- ne morem vlačiti noseče soproge po slabih cestah globoko v Sibirijo.

- Kako to mislite?- je vprašal ostro.

- Mislim, da se vaše enote umikajo.

Oblila ga je krvava rdečica. Ves iz sebe je skočil s stola:

- Dovolj! Dovolj neumnih besed!- se je zadril iz vsega grla.- Kako lahko trdite kaj takšnega? Naše enote da se umikajo? Hudo se motite! Položaj reka Iset - Šadrinsk bomo branili do zadnje kaplje krvi. O umiku ne more biti govora!

Po kratkotrajnem molku sem nadaljeval:

- Kolega Timko ostaja seveda z menoj?

- Ne, - je kratko odvrnil polkovnik, - njega smo dodelili polku. Tukaj imate njegove dokumente. Takoj se mora odpraviti k polku, kjer bo zasedel mesto mlajšega zdravnika.

Nekaj časa sem popolnoma izgubljen stal pred polkovnikom.

Potem sem odločno nadaljeval:

- Odklonil bom izpolnitev ukaza.

- To bi vam odsvetoval. Pravkar ste izjavili, da ste poročeni. In pobega vam ne priporočam, če vas ujamemo, vas pri priči ustrelim v glavo. To si kar zapomnite!

Podčastnik konjeniške enote je vstopil v sobo v spremstvu brigadnega pribočnika. Njegovo uniformo in škornje je prekrivala debela plast prahu, z zagorelega obraza mu je curljal znoj. Vojaško je pozdravil in mirno raportiral, da je patrolja, sestavljena iz dvanajstih vojakov, prejšnji dan pri Dalmatovu prebegnila k rdečim. Polkovnika je popadel bes:

- Podleži! Barbarskesvinje! Boljševiški hudiči! - je nekontrolirano kričal. - Izdajalce je treba postreliti kot pse!

Potem je ostro ukazal pribočniku, naj pošlje novo patroljo na ogled sovražnikovih položajev. Zaradi verjetnosti ponovnega pobega naj pošlje dvajset ljudi pod poveljstvom zanesljivega podčastnika.

Pribočnik je bled kot smrt s tihim glasom poročal, da je to že storil, pa je tudi ta patrolja prebegnila k rdečim.

22. POBEG

Premišljeval sem o polkovnikovih besedah.

- Šadrinsk bomo branili do zadnje kaplje krvi! O umiku ne more biti govora!

Na različnih frontah svetovne vojne sem pogosto slišal iste besede. Avstrijski general je s prižgano debelo cigaro ob skodelici črne kave iz udobnega naslonjača ležerno narekoval ukaz generalštabnemu pribočniku, da je položaje treba braniti do zadnje kaplje krvi. Na fronti so se takrat že začeli umiki ali z drugim besedami "prerazporeditve enot".

Prepričan sem bil, da bo strogi polkovnik Mordvinov v kratkem doživel veliko razočaranje. Igrati se vojake je možno samo z zanesljivimi, dobro izurjenimi vojaki. Ker tega ni bilo, so na silo mobilizirani vojaki dnevno bežali k nasprotniku.

Pripravljaj sem se na odločilni korak. Pobegniti bom iz krempljev bele garde. Vojnih iger in mobilizacije sem imel čez glavo. Pripravil sem načrt pobega. Elzo bom skrtil pri zanesljivih civilih, jaz pa bom kasneje preprosto zapustil brigado. Mene že ne bodo vlekli v notranjost Sibirije. Miroljuben državljan sem in želim končno odpotovati na zahod. Idejo je bilo treba še udejanjiti.

Poleg gozda je v majhni hiški za civilno bolnišnico živel električar, gospod Schmidt z družino. Prejšnjo zimo sem mu pozdravil hčerko. Z Elzo sva šla k njim. Družina je naju srčno rada sprejela v svojem revnem domu. Niso vedeli, kam bi naju posedli.

Razkril sem jim vzrok najinega obiska in jih prosil, da sprejmejo Elzo za nekaj dni, dokler je ne pridem iskat. Gospod

je prestrašeno pogledal svojo ženo. Po krajšem posvetovanju sta povedala, da ju lahko prosim karkoli, vendar mi te prošnje žal ne moreta izpolniti, ker ne želita postaviti na kocko življenj svoje družine. Po vrsti sva trkala na vrata znancev, nihče nam ni hotel ustreči. Tudi Rotter nam je pomagal pri tem, žal povsem brezuspešno. Vsi so se bali možnih posledic. Potrkala sva z enako prošnjo tudi na vrata nekega kmeta, ki sva ga poznala. Kljub temu, da je sovražil bele, je samo pokazal skozi okno: - Poglejta, tam v oni hiši bosta ob oknu videla mojega soseda. Opazuje. Bogvarji, da gospa ostane tukaj. Sosedje bi nas takoj ovadili in konec bi bilo z nami. Takoj bi nas vse postavili pred strelski vod.

Celotna bolnišnična oprema je bila že naložena na vozove in pripravljena za transport, ko sva se utrujena vrnila k stavbi gimnazije. Name so čakali štirje konjeniki. Izročili so mi povelje o umiku in zemljevid, na katerem je bila označena pot umika. Zaenkrat o pobegu ni moglo biti govora. Timka so odpeljali na fronto, še preden sva prišla do stanovanja. Težkega srca sva se spakirala in že čez četrte ure sva s konvojem bolnišnične opreme in spremstva prečkala most čez Iset. Elza je sedela v udobni, vzmeteni kočiji z gumijastimi kolesi. Sam sem jahal poleg kočije. Ponovno sem pomislil na polkovnika, ki je zavračal vsakršno možnost umika.

Tega dne se je za naju začela prava kalvarija. Prav tako smo se zdaj peljali od vasi do vasi, kot nekoč na bojišču v Galiciji. Povsod smo se zadržali največ dan ali dva in potem smo se umikali naprej pod pritiskom boljševikov. Dvajsetletni mladeniči, skoraj otroci, so si stali na nasprotnih straneh iz oči v oči. Kolčakovo vojsko so vodili strogi carski častniki. Na čelo boljševikov so sproti stopali novi in novi poveljniki, v glavnem iz vrst delavcev. S fronte je v bolnišnico prihajalo ogromno ranjencev. Podnevi smo jih oskrbeli, ponoči smo se spet umaknili globlje na območje Sibirije. Mejni kamen z napisom Azija smo že zdavnaj pustili za seboj. Vsakič smo se umikali

vse globlje pred rdečo armado, ki nas je zasledovala. Elza je na začetku tiho, brez ugovaranja z menoj prenašala in delila vse muke življenja na bojišču. Drugi teden je onemoglo izjavila:

- Ne morem več ...

Natanko tega dne smo se po strahotnem nalivu umikali od ranega jutra do poznega večera. Vozovi so se do osi pogrezali v blato. Noč je bila že črna kot saje, ko smo premočeni in prezebli prispeli v neko majhno sibirsko vas. Vsako prekleto hišo v tej vasi so že zasedli vojaki in častniki. Po dolgem iskanju sem končno našel prazno kuhinjo. Po sobah so na tleh, postlanih z odejami, smrčali častniki. Vreči, napolnjeni s slamo, ki sva ju povsod vlekla s seboj, sta bili povsem premočeni. Nekaj suhe slame sva vrgla po kamnitih tleh, po katerih so gomazeli ščurki in drug mrčes. To noč nisva zatisnila očesa. Elza je prejokala vso noč. Že tretji teden smo se vrteli takorekoč v krogih in vsakič smo se umaknili malo globlje proti notranjosti Sibirije.

Neznansko smo trpeli zaradi vročine in prahu, ki ga je pred nami dvigovalo topništvo in spremstvo. Kar odleglo nam je, ko nas je dež spet pošteno napral in zbil v blato ves prah. Elzino kočijo je vso pot vodil dunajski fijaker Anton Wurz, ki je tja napredoval z mesta bolničarja. Vojaki so po poti rekvirirali še en voz skupaj z vprego in lastnikom, tako da sem se del poti lahko peljal v kočiji poleg Elze. Kmet je po poti tarnal in prosil, naj ga pustim domov. Uboga duša, ni se zavedal, da jaz s tem nimam nič. Kajpak bi srčno rad tudi jaz šel z njim.

Elzi so na koncu živci čisto popustili. Obupana je tožila, da ne zdrži več. Pobega se je bala še bolj kot grozovitega, neskončnega umikanja v notranjost Sibirije.

Prispeli smo do reke Tobol. Artilerija in spremstvo sta prečkala most, mi pa smo noč prebili na nasprotni strani reke v neki mali hiški. Tudi tukaj me je z ukazom za naslednji dan našel sel. V ukazu je bilo določeno mesto na drugi strani reke, kjer moramo postaviti bolnišnico. Elza se je na smrt utrujena

onemoglo zrušila na improvizirano posteljo na tleh. Sleherni delček telesa jo je bolel. Žalostno me je vprašala:

- Kdaj bo konec tega groznega umikanja?

To noč sem prebedel pri drhteči svetlobi sveče, preučujoč zemljevid. Poskušal sem razvozlati položaje na fronti. Vsak delček možganov mi je delal. Zbral sem vse znanje, pridobljeno na frontah.

Žena me je napol v spanju klicala:

- Ulezi se. Utrujen si ... spočij si ...

Nisem ji odgovoril. S komolci naslonjen na mizo sem zrl v zemljevid in preučeval ceste, reke in mesta proti zahodu.

Pred zoro sem vpregel konje. Spakirali smo se. Elza se je premražena in zaspana vzpela na kočijo. Wurz je hotel obrniti na levo, čez most, dobro je poznal pot umika.

Trdno sem mu ukazal:

- Desno!

Čutil sem, kako mi žile utripajo v sencih. Elza me je vprašujoče gledala:

- Strah me je. Tako me je strah ... Obrnimo nazaj.

- Naj ti ne bo žal biča, Anton!

Elza se je krčevito izvijala iz mojega objema:

- Vrnimo se, dokler ni še prepozno. Zdaj gre za tri življenja. V pogubo drviš.

- Naprej! - sem ukazal Antonu.

Ozrl sem se, in kmet je z zaseženim vozom drvel tik za nami.

Ubrali smo pot ob obali Tobola proti jugu, vzporedno s frontno črto, namesto na vzhod po zaukazani poti umika. Desno od nas se je razprostiral velikanski gozd, iz katerega se je slišalo hreščanje strojnic. Po kakšnih dveh urah so nas pri eni osamljeni hiški na sredi gozdne čistine ustavili kozaki. Zahtevali so dokumente. Elza je pogumno zavpila:

- Zdravnik Rdečega križa.

Pokazal sem listino o mobilizaciji in imenovanju.

- Nadaljujte, - je rekel in z roko dal znak, naj odpeljemo.

Po poti smo srečevali patrolje in vojne begunce, ki so se skrivali po gozdovih. Prevozili smo štirideset kilometrov poti brez počitka. V somraku smo zagledali čebulaste zvonike cerkev v Kurganu. Kolčakovi vojaki v rumenih srajcah so kaotično v trumah zapuščali mesto.

- Moramo priti v Kurgan, - sem prišepnil Elzi.

Na poti do grada smo morali čez most. Pred mostom so nas spet ustavili. Elza je zdaj še pogumneje zakričala:

- Zdravnik Rdečega križa!

Stražar je po vojaško pozdravil. Bili smo že skoraj čez most, ko smo se soočili s konjeniško enoto. Na čelu enote častnikov je bil sam general. Jahali so v nasprotno stran. General se je ozrl k mestu in nekaj povedal častniku poleg sebe. Anton je pognal kočijo. Hitro smo zapustili most. Ko smo se pripeljali v mesto, je Wurz tako ponosno peljal kočijo skozi opustošeno mesto, kot da bi bil na čisto navadni vožnji po dunajskem Praterju. Niti malo se ni menil za to, da žene konje med vrstami bodečih žic, ob katerih so ležali vojaki in s puškami, pripravljenimi na strel, merili na nas. Kmet, ki je ves čas gonil za nama svoje drobčkane konje, je vidno prestrašen svoj voz zapeljal tik ob našo kočijo. Na mestnih ulicah ni bilo žive duše. Široke ulice in trgi so samevali. Ustavili smo se v neki stranski ulici. Utrujeni konji so se kopali v znoju. Stari Wurz je prižgal pipo, pomežiknil z drobnimi očmi in v pristnem dunajskem narečju rekel:

- Uspelo nama je pobegniti.

Elza je vsa trepetala.

- Kaj bo z nami? - je vprašala oblita s solzami.

- Tukaj me počakajte. Poiskal bom stanovanje, - sem rekel Elzi.

- Bilo je naporno. Zdi se mi, da se nam je zaenkrat posrečilo pobegniti.

Čez nekaj minut sem jima izza naslednjega vogala dal znak. Našel sem majhno kmečko posestvo. V hiški je bila samo starejša ženska. Kočijo smo zapeljali na dvorišče. Radovedni gostiteljci sem povedal le toliko, da sem zdravnik Rdečega

križa in da bom tam počakal na nadaljnje ukaze.

Na smrt prestrašenega kmeta sem poslal domov. Kot prepustnico sem mu dal pismo, ožigosano z novim žigom bolnišnice. Hotel mi je poljubiti roko. Bil je presrečen. Kar naprej je momljal nekaj o tem, da moje dobrote ne bo pozabil, dokler bo živ. Skočil je na voz in pogнал svoje drobne konje proti zahodu.

Prepričan sem bil, da bodo rdeče enote v kratkem osvobodile mesto in nas z njim. Žal sem se uštel. Rdeče enote so se vkopale ob zahodni strani mesta, tako da smo se znašli v središču fronte. Nad našimi glavami je bil hud navzkrižni topovski ogenj. V prepričanju, da so rdeči zavzeli mesto, so ga beli z vzhodne strani reke Tobol obstreljevali s težkim topništvom. Granata je padla sredi našega dvorišča. Od presenečenja je staremu kočijažu iz ust na tla padla glinasta pipa in se razsula v koščke. Stari je začel sočno preklinjati.

Elzo sem na začetku obstreljevanja odvedel v klet sosednje hiše, ki je bila že nabito polna žensk in otrok. Zgrožen sem bil nad mislijo, kaj bo z nami, če beli spet zavzamejo mesto. Dan je minil v vročični nervozi. Povrhu me je gostiteljica jezila z neumnimi vprašanji. Kar naprej je vrtala, zakaj se ne umaknem za belimi. Istočasno me je opozarjala, naj pohitim, sicer bom padel v roke boljševikom. Celo noč in ves naslednji dan so grmeli topovi. Ponovno sem vzel v roke zemljevid in začel iskati pot za pobeg na zahod. Tretjega dne zjutraj so se na ulicah mesta prikazali prvi rdeči konjeniki. Nekaj ur za njimi je prispel celi polk pehote. Na čelu polka so bili poveljniki iz vrst delavcev. Glavni poveljnik je bil delavec precej drobne postave. Oddahnil sem si. Spet smo bili svobodni. Elza pri vsem, kar je doživela, ni vedela, ali naj se smeje ali joče. Stari kočijaž je kar poskakoval od veselja. Topovsko grmenje se je oddaljevalo. V posameznih delih mesta so vžigalne granate povzročile požare. Ognjeni zublji so osvetljevali zamrle ulice. Zvečer sem se oblečen ulegel na posteljo. Končno se bom pošteno naspal.

Poskusil bom nadoknaditi zadnje neprespane noči. Elza je sedela poleg mene na postelji in bedela. S pogledom nanjo me je premagal sen.

V sobo so po polnoči prišli trije oboroženi rdeči vojaki. Gostiteljica je s petrolejko osvetlila moj obraz. Največji med njimi je gromko vprašal:

- Kje je beli vohun?

Moji energični protesti, Elzin jok in moledovanje niso nič pomagali. Vojaki so me, pospremljenega z dežjem sočnih ruskih kletvic, odvlekli na poveljstvo in me zaprli v klet. V temni in vlažni kleti sem med številnimi spečimi telesi zatipal majhen prostor, prekrit z redko slamo. Čez nekaj minut sem izmučen utonil v globok sen.

Medla svetloba novega dne se je skozi majhno umazano okno prebijala v notranjost kleti. Nekaj me je sililo k temu, da skozi napočeno, umazano steklo v gluhtonemo zoro zavpijem Elzino ime.

Usedel sem se. V ušesih so mi odmevale besede svakinje Margo:

- Kaj ti je bilo tega treba? Poročiti se z vojnim ujetnikom? Kaj sem ti rekla?

- Kaj bo s teboj, uboga žena? Ti soproga revnega vojnega ujetnika, ki si pustila dom in sledila možu po neznanih sibirskih poteh. Povrhu še pod žalostnim srcem nosiš novo življenje!

Zatisnil sem oči. V nosu me je zapeklo, grlo se mi je stisnilo in v ustih sem čutil slane solze.

Desna roka se mi je zataknila v nekaj, podobnega krilu. Zaspan in premražen z zatečenimi pekočimi očmi sem pogledal okrog sebe. Poleg mene je ležal ruski duhovnik v umazani kuti. Ob steni je poleg njegove glave ležala visoka, cilindru podobna kučma. Dolga srebrna brada in lasje so bili polni drobnih slamic. Levo od mene je smrčal mlad mozoljast zastavnik kodrastih las. Lačne muhe so imele slastno pojedino na sveže zijajoči rani na njegovem čelu. Zraven zastavnika je ležal debeli kmet, poleg

njega starejši častnik, pred njim trije civilisti v pisanih srajcah, stisnjeni skupaj kot slaniki. Nek drugi kmet je v spanju stokal in se divje praskal.

Vsi okrog mene so še globoko spali, čeprav se je že popolnoma zdaniło. Mogoče so se samo delali, da spiyo, da jim ne bi bilo treba drug drugemu pogledati v oči?

Pobral sem iz žepa dokument, dobljen od polkovnika, in ukaz, ki so mi ga izročili pred pobegom. Kraj, kje naj bi bila postavljena bolnišnica, je bil izpisan z velikimi črkami. Teh čudnih ciriličnih črk nisem več potreboval. Dokumente sem obračal v rokah in jih ogledoval z vseh strani toliko časa, dokler od njih niso ostali samo koščki papirja. Papirnate smeti sem odložil pod zidak. Dopoldanski sončni žarki so se prikradli v zadušljivo vlažno klet. Častnik se je zbudil in zastrmel v obokani strop kleti. Zastavnik je prižgal mahorko. Duhovnik me je pogledal, se obrnil na drugo stran in spet zaspal. Kmeta sta se izmenično praskala.

Sonce je bilo že visoko na nebu, ko so se odprla vrata. Z bajonetom oborožen vojak, zagorel od sonca, drobnih mišjih oči in od koz zabrazgotinjenega obraza, je stopil v klet. Na tla poleg vrat je postavil velikanski čajnik, napolnjen z vročo vodo. Potem je s papirja prebral dve imeni. Zastavnika in mene je odvedel v prvo nadstropje. Hodili smo skozi prazne sobe in se na koncu ustavili pred nekimi tapeciranimi vrati. Potrkal je in nas spustil noter. V veliki dvorani je za čisto navadno pisalno mizo stal zagoreli, temnolasi poveljnik. V kotu poleg vrat je stala objokana Elza. Oba sva ostala tiho, pozdravila sva se samo z naklonom glav.

Poveljnik je najprej zaslišal zastavnika. Mladi častnik je z dokumenti dokazoval, da je v civilu dijak. Beli so ga mobilizirali pred enim mesecem. Do mobilizacije je živel pri starših v Omsku. Oče je krojaški mojster. Poveljnik mu je zastavil še nekaj vprašanj, na katere je mladi častnik mirno in zbrano odgovoril. Ta mu je vrnil dokumente:

- Lahko greš, - je strogo povedal. - Vračam ti svobodo. Razumeš? Svoboden si! To je vse!

Prišel sem na vrsto. Ogovoril me je z imenom:

- Vaša žena trdi, da ste vojni ujetnik.

- Res je.

- Imate dokumente, s katerimi lahko dokažete vaše trditve?

Z olajšanjem sem odgovoril:

- Zagotovo je med vašimi kak moj rojak Madžar, ki bi potrdil moje besede.

Med nami ni Madžarov. Polk je čisto ruski.

Obupano sem lomil roki. Nisem si upal pogledati Elze.

- Dokumenti? - sem negotovo ponovil sam zase in začutil, kako mi mrzel znoj obliva celo telo. Drhteči prsti so po žepih iskali robec. Med brkljanjem po in okrog žepov sem pod prsti zatipal pozabljen dokument rdečih oblasti, ki sem ga pod podlogo suknjiča skrnil pred Čehi.

- Našel sem ga! Tukaj je! - Sem zmagoslavno zavpil in visoko dvignil v zrak spodnji del suknjiča.

Stražar je razrahljal podlogo in potegnul ven zmečkani papir.

Čez dobro uro smo bili na poti za Šadrinsk. Anton Wurz je zadovoljno sedel na kočijaškem sedežu in veselo pokal z bičem. Spočiti konji so z našo lahko kočijo hitro napredovali po cesti proti zahodu.

V žepu sem imel neprecenljiv zaklad: dokument, ki mi je zagotavljal svobodo. Podpisal ga je poveljnik mesta Kurgan. Hvaležno sem stisnil Elzino roko:

- Uspelo je, - sem tiho rekel. - Za to se moram zahvaliti tebi.

Vsa srečna se privila k meni:

- Do tukaj je uspelo ... - je rekla utrujeno.

Edina pot, po kateri smo lahko napredovali, je peljala ob desni obali reke Tobol. Po eni vrsti je cesta ostro zavila za grič. Komaj

smo spet pripeljali na ravnino ob reki, so okrog nas začele žvižgati krogle. Stari kočijaž je zaklel in pognal konje v dir. Kolčakovi vojaki so streljali na nas z grička na nasprotni strani reke. Od tam so nemoteno nadzorovali lep kos pokrajine. Hitreje je kočijaž gonil konje, bolj na gosto so okrog nas žvižgali streli iz pušk in strojnic. Z Elzo sva se stisnila za veliki zeleni kovček. Konji so v divjem galopu vlekli kočijo po ravni cesti. Elza se je izvijala iz mojega objema in z drgetajočim glasom prosila, naj se vrnemo nazaj. Kočijaž se je ozrl in me vprašujoče pogledal.

- Nazaj? Rajši smrt! - sem vzkliknil. - Goni naprej!

Anton je s tako silo udarjal po konjih, da mu je naenkrat v rokah ostal samo štrcelj ročaja biča. Obstreljevanje se je stopnjevalo. Streli so žvižgali od strani in od zadaj. Preživljali smo grozljive minute, ujeti v ječo strellov in se spraševali, ali ne bi bilo boljše, da bi do sončnega zahoda počakali v Kurganu. Samo kaj bi bilo, če bi beli ponovno osvojili mesto?

- Samo še nekaj sto metrov, - sem tolažil Elzo.

Naša kočija je v divjem diru zavila desno za griček. Obstreljevanja je bilo konec. Ustavili smo se v varnem zavetju, da spočijemo konje. Anton je z rokavom plašča vztrajno otiral vedno znova oznojeno čelo. Razvil sem zemljevid in z veseljem ugotovil, da je cesta naposled varna, tako da pot lahko nadaljujemo bolj počasi.

- To je bil zadnji strelski ogenj, ki si ga v življenju slišala, - sem obljubljal svoji obnemogli in povsem obupani ženi.

- Bilo je grozljivo, - je tožila. - Hujše kot treskanje granat.

Nadaljevali smo pot. Vreme je bilo prečudovito in pokrajina pestra. Konec avgusta je sonce izgubljalo svojo moč pred jesenjo, ki je počasi razprostirala svojo senco. Konji so v uglasenem kasu rezali deželno cesto. Bili smo presrečni, ker smo se prebili čez nevarno območje. Z Elzo sva se pogovarjala nemško. Vse kaže, da se je stari dunajski kočijaž preveč poglobil v najin pogovor in zaradi tega ni pravočasno opazil

napihnjene crkovine konja, ki je ležala na cesti. Naši konji so se ob nenadnem srečanju in neprijetni vonjavi splašili in planili v divji dir. Zdelo se nama je, da letimo. Anton je izgubil oblast nad konji, ki so kočijo kot obsedeni vlekli po deželni cesti. Pridivjali smo do roba neke vasi, ko je pred konje nenadoma stopil stari mužik in začel kriliti z rokami. Splašeni konji so hitro spremenili smer in kočija se je prevrnila v obcestni jarek. V velikem loku smo zleteli s kočije in pristali na zeleni trati ob jarku. Konji so z nezmanjšano hitrostjo drveli dalje po bližnjem polju s prevrnjeno kočijo. Sedeli smo na travi med raztreseno prtljago in se smejali, srečni, da smo vsi trije polet prestali brez večjih posledic. Pošalil sem se:

- Zelo zgodaj sva začela najinega otroka učiti, da leti in skače čez jarke.

Kmalu sva se z Antonom odpravila po konje. Elza je sedla na velik kovček in začela masirati svoj potolčeni križ. Po dolgem iskanju sva obnemogle konje našla, kako se pasejo v bližini manjšega gozda. Tudi kočija jo je poceni odnesla, samo z zlomljenim kolesom.

Pot smo nadaljevali šele, ko je bila kočija popravljena, to je bilo naslednji dan dopoldne. Anton je šegavo izjavil, da nam je kočijo priskrbela petnajsta belogardistična enota in je prav, da plačajo tudi za njeno popravilo. Zato je predlagal, da popravilo damo na račun Kolčakovega polka. Potovali smo do poznega večera. Noč smo preživeli v neki kmečki hiši. Domačini so nas prav prisrčno sprejeli in nam pripravili tudi toplo kopel. Po enem tednu potovanja smo se pripeljali do pogorelega mosta čez reko Iset. Kočijo smo s težavo prepeljali po improviziranem mostičku iz desk. V Šadrinsku smo najprej obiskali hišo Mojsejevih z namenom, da se tam začasno nastanimo. Nismo imeli sreče. Hišo so do zadnjega prostora naselili vojaki in igralci. Pred hišo sem po naključju srečal Milana Kamenoviča, prvega violinista gledališča. Takoj me je obvestil, da v mestu in po vsej guberniji ni niti enega zdravnika. Vsi so odšli s

Kolčakovo armado. Civilno bolnišnico vodijo ranocelniki in ranocelnice. Svetoval mi je, naj se takoj prijavim na mestno poveljstvo. Zadnje čase namreč vodijo zelo strogo evidenco vseh tujcev.

Na poveljstvo sem šel sam. Bilo je v isti stavbi, v kateri so pred mesecem dni imeli poveljstvo beli in Čehi. Pokazal sem dokumente in povedal, da bom tukaj nekaj dni, nakar bom nadaljeval pot v Jekaterinburg k ženinim sorodnikom. Mladi poveljnik mesta me je zelo uglajeno sprejel, ponudil mi je čaj in cigareto ter zaprosil, da naj počakam nekaj minut. Vzel je moje papirje in odšel v drugo sobo, kje sta bila starejši uradnik in mlajši moški v visokih škornjih, oblečen v kakovostno zeleno rubaško.

Po skoraj polurnem čakanju so me poklicali v sosednjo sobo. Poveljnik je predme položil list papirja in mi s hladnim glasom ostro rekel:

- Tovariš doktor, z današnjim dnevom vas mobiliziram kot zdravnika Rdeče armade. Jutri boste prevzeli vodenje vojaške bolnišnice. Tukaj so vaši dokumenti o imenovanju. Bodite ljubeznivi, tovariš doktor, in se tukaj podpišite.

23. 1919 - LETO EPIDEMIJ

Iz ene mobilizacije v drugo. Samo barva se je spremenila. Namesto bele je vse postalo rdeče. S tem je tudi splošno vzdušje postalo drugačno.

Kakorkoli že, moja žena ni več želela klateškega načina življenja. Zastonj sem razlagal mestnemu poveljniku o državljskih pravicah tujcev, o ženevski konvenciji o pravicah vojnih ujetnikov, o mednarodni pravni praksi ... Poveljnik je trmasto vztrajal pri tem, da se mu kvečjemu lahko samo zahvalim za podarjeno svobodo. Daleč naokrog razen mene ni bilo drugega zdravnika. Namesto dolgo želenega počitka sem poleg vojaške bolnišnice moral prevzeti še civilno in bolnišnico vojnih ujetnikov. Dokončati sem moral tudi pregled novincev v Rdeči armadi. Od uradnika na poveljstvu sem izvedel, da o vrnitvi vojnih ujetnikov zaenkrat ne more biti govora. Sovjetske oblasti zdaj usmerjajo vse sile v konec državljanske vojne.

Ujetniki, odvlčeni globoko v Sibirijo, so se že počasi vračali in zbirali v Šadrinsku. Tudi Hangya je prišel. Nekega jutra me je čakal v zbledelem, nekoč modrem plašču, pred vhodom v bolnišnico. Povedal mi je, da je polkovnik Mordvinov kar cepetal od jeze, ko je izvedel za moj pobeg. Udrihal je po zraku z jahalno palico in na vse grlo vpil, da me bo osebno ustrelil v glavo, ko mu pridem v roke. Ukazal je svojemu pribočniku, naj me najde, čeprav bi me moral pod zemljo iskati. Dodelil mu je spremstvo in z nekaj konjeniki takoj krenil za menoj. Na srečo so sanitejci moje zasledovalce zavedli na krivo pot. Prisegali so na nebo in zemljo, da so me videli v kočiji na drugi strani reke Tobol, kako se peljem proti vzhodu. Celo pogovarjali so se z

menoj. Rekel naj bi jim, da grem naprej in jih bom tam počakal. Ko so zasledovalci dojeli, da so jih ujetniki zapeljali na krivo pot, so se tudi za njimi izgubile vse sledi. Vsi so pobegnili za menoj. Hangya se široko nasmehnil, da so se mu drobcene oči še bolj pogreznile v očesne jamice.

- Tudi drugi prihajajo, - je rekel. - Čez nekaj dni bo tukaj vsa ujetniška družina.

Namestil sem ga v bolnišnici za vojne ujetnike. Dela sem imel ogromno, plačila nobenega. Pripadala mi je samo hrana, ki se deli ljudem v času izrednih razmer. Na srečo so me kmečki pacienti z vsega okoliša bogato zalagali s hrano, tako da se je najina shramba v kratkem času povsem napolnila. Pri delu mi je zelo veliko pomenilo to, da mi je poveljnik dovolil, da obdržim kočijo in konje. Tako je tudi stari Wurz ostal z menoj. Vseeno sem komaj dohajal delo. Po nepretrganem garanju od zore do mraka so mi večerni obiski gledališča predstavljali pravo sprostitev in počitek. Z Elzo sva se spoprijateljila z člani moskovskega gledališča, ki so gostovali v Šadrinsku.

Končno je čez nekaj časa v Šadrinsk prispela tako željno pričakovana zdravniška pomoč v podobi mladega Moskovčana Serebrinskega. Iz Moskve so ga napotili po menda stotih telegramih, v katerih smo prosili za pomoč.

Postavni Serebrinski se je izkazal za zelo prijetnega mladeniča. Njegov oče je bil že pred revolucijo zelo priznan zdravnik v Moskvi. Vedno nasmejan, nebeško modrih oči in dolgih valovitih las, ki jih je česal nazaj, je kmalu postal ljubljenec žensk. Mladi kolega je prevzel vodenje venerološkega oddelka civilne bolnišnice in me je zamenjeval pri dopoldanskih vizitah. Že takoj prvega dne mi je pošteno priznal, da je študent tretjega letnika medicine. Vojaške oblasti so ga mobilizirale med študijem in ga prisilile, da spozna bojišče državljanske vojne. Kolčakovi vojaki so se odvlekli globoko v središče Sibiriije. Admiraliteto s sedežem generalštaba so preselili iz Omska v Irkutsk. Tudi češke legije so se umikale proti Irkutsku. Vojaki

so se naveličali bojevanja. Prvi češki vodi so se že vkrcali na ladje v Vladivostoku. Končno so odhajali domov. Poveljnika južnoslovanskih prostovoljcev, generala Blagotića, je v boju z rdečimi na območju Sibirije zadel smrtonosni strel. Rdeča vojska se je pod vodstvom generala Brusilova z belimi spopadala na treh frontah. Na južni fronti so generala Denikina potisnili nazaj na polotok Krim. Ta je ostanke svoje vojske prepustil poveljstvu barona Pjotra Nikolajeviča Wrangla. General Judenič je iz smeri Arhangelska pritiskal v želji, da še pred zimo osvoji Petrograd. Enote generala Millerja so se s severne strani približevale glavnemu mestu Rusije.

Več kot teden dni je že visoki sneg prekrival ulice Šadrinska. Tretjič sem videl ruska polja v praznični beli preobleki. Že tretjo zimo mi je Rusija kazala svoj nasmejani, bleščeče beli obraz.

Kako žalostna je bila prva zima v Vetlugi, kazenskem taborišču med temnopoltimi turškimi častniki ob prekletem jedilniku - črni kaši. Druga zima v Krestih je minila kot beli sen, še opazili je nismo. Nato je prišla že tretja zima. Postal sem ruski milijonar. Na moji mizi so ležali kupi ruskega denarja. Samo kaj, ko zanj nisi mogel ničesar kupiti.

Tovariši, ki so dosledno in strogo preganjali svobodno trgovino, na odpiranje državnih trgovin še niso pomislili.

Bila je druga obletnica oktobrske revolucije. Sovjetska oblast je v počastitev tega dneva pripravila številne prireditve. Stara stenska ura je odbila sedem, ko so se v ritmu vojaške koračnice po ulicah začele valiti ljudske množice. Nosili so rdeče zastave, peli in vzklikali. Vojaški orkester je pod najinim oknom začel igrati novo revolucionarno koračnico, ko se mi je rodil sin. Aleksandra Vasiljevna, diplomirana bolnišnična babica, je nasmejana sporočila materi, rešeni porodnih muk:

- Deček je. Vaš otrok bo postal revolucionar.

Z očetovskim ponosom sem ponovil:

- Deček je.

Srečna mati je utrujeno dodala:

- Najmlajši vojni ujetnik v Rusiji.
- Prav neverjetno, - je rekla Aleksandra Vasiljevna, - ta nedolžni stvar je naravnost čofnil v rusko ujetništvo.

Pobožal sem sina po bujnih, črnih laseh in mu ganjeno povedal:

- Nedolžni, ubogi smrkolin. Ujetnikov potomec si. Od prve minute tvojega rojstva ti želim, da ko odrasteš, bojavniki pozabijo na grozote vojne in vojni ujetniki na vsa ta grozna leta trpljenja v ujetništvu. Telesa naj ti ne raznese granata, postelje naj ti ne zatrese topovska kanonada, srca naj ti ne prebije sikajoča krogla. Tvojega življenja naj nikoli ne ogrozita vojna in vojno ujetništvo. Sin moj, bodi otrok miru!

V sobo so se skozi mozaik ledenih rož na oknu prebili šibki sončni žarki. Kot da bi dobro staro sonce želelo pozdraviti novorojenca. Elza se je nasmehnila in segla po moji roki. Njen utrujeni pogled me je spraševal:

- Da, - sem odgovoril, - šele zdaj se začnema moj resnični boj. Nastjinka, ki sva jo na nek način podedovala od Mojsejevih, se je vrtela po sobi. Njen okrogli obraz je kar žarel od razburjenosti.

- Nastja! - sem jo ogovoril prešerno razpoložen.

- Prosim?

- Vem, da si veliko živeža nabrala od mojih kmečkih pacientov. Tudi stari Wurz ti je pri grmadenju zalog zvesto pomagal. Imam prav?

- Zakaj bi tajila?

- Dobro me poslušaj. Vse te zaloge bosta z Wurzom razdelila med vojne ujetnike in to takoj!

Nastjinka je užaljeno povabila svoj navzgor zavihan nos in v krčevitem joku je stekla iz sobe.

Vreme je bilo nenavadno mrzlo. Niti najstarejši prebivalci Sibirije niso pomnili tako hudega mraza.

Vojni ujetniki iz leta 1914 so preživljali v Rusiji že šesto zimo. Prenekateri so že šestič morali nabaviti novo kučmo, ker so

staro bodisi odvrgli bodisi prodali. Tukaj so se tudi množično ženili. Rekordjerji so imeli že po tri otroke. Nezadovoljni vaški fantje so peli posmehljive pesmi, katerih namen je bil osmešiti dekleta, ki so se sestajala z vojnimi ujetniki.

Kje ste sibirski dekleta, Saša, Maša in Nataša?

Zakaj ste se vdale in Madžarom v posteljo padle ...

Tudi na podeželju, ki je od davnih časov brez težav polnilo ruske shrambe, je pomanjkanje hrane naenkrat postalo občutno. Vzrok za to je bil ukaz sovjetske oblasti o zaplembi živeža kmetom - predvsem žit. Ukaz je vojska zvesto izpolnjevala. Kmetom so preprosto odvzeli presežke, v posameznih krajih poljedelcem niso pustili niti semena za novo setev. Skopnele so zaloge čaja in sladkorja. Pitje čaja je že od nekdaj Rusom največja strast takoj za molitvijo. Vaški ljudje so žalostno peli:

Denarja nimamo,

Pa še čaja in sladkorja ne dobimo ...

Nesreča nikoli ne pride sama. In res: poleg državljanske vojne, lakote in mraza so izbruhnile še epidemije nalezljivih bolezni. Vojska je v mesto prinesla trebušni tifus. To je huda bolezen. Z njo sem se že srečal doma, vendar bilo je tukaj povsem drugače. V mestu je imela praktično vsaka hiša po nekaj bolnikov. Infekcijski oddelek civilne bolnišnice in vojaška bolnišnica sta bila nabito polna vročičnih tifusarjev. Tisoč bolnikov in samo dva zdravnika, Srebrinski in jaz.

Delala sva od rane zore do pozne noči in spet od noči do jutra. Družino sem komajda kaj videl. Garal sem do onemoglosti. Nekega snežnega popoldneva so drvarji iz svoje naselbine daleč v uralskih gozdovih v bolnišnico pripeljali tri tifusarje. Med njimi sem takoj prepoznal Urgeja, strah in trepet mojih otroških dni. Močno je shujšal. Sredi od mraza vijoličastega obraza so boljčale globoko vsajene drobne, zlobne oči. Ličnice so mu zastrašujoče napenjale suho, temno kožo. Bil je pri zavesti. Ob sebi je zaskrbljeno tiščal vrečo s kruhom. Pogledal me je in prestreljeno levo roko stegnil k meni:

- Oprostite mi ...

- Ničesar mi nisi vzel, Urge, nimam ti česa odpustiti, - sem odgovoril in ga prijel za vroče zapestje.

V glavi so mi začele odzvanjati domače besede tam nekje iz okolice Petelinje šole.

Urgeja smo položili na posebno ležišče v dobro zračenem prostoru. Dal mi je znak, da želi govoriti. Začel je v presledkih s slabotnim glasom:

- Prebežal sem k Rusom ... Obžalujem ...

Na obrazu rumenkasto bronaste barve sta izstopali žareči ličnici. Pajčevinaste mreže so mu kalile pogled. S težavo je nadaljeval:

- Poslušajte me. Nekaj malega sem podedoval po materi. Rad bi to prevzel. Žejen sem življenja. Ne želim umreti v tuji deželi. Želim živeti! Pomagajte mi, prosim!

V tistem trenutku sem mu odpustil in na vse pozabil. Smilil se mi je, kot se človeku smili divja zver, ki jo vidi poginjati. Tudi žival se bojuje za življenje in prav to je že od mobilizacije dalje počel Urge. Pregledal sem ga. Kožo je imel prekrito z živo rdečimi izpuščaji. Spominjali so me na zvezdami posuto nebo. Iz suhih ust se mu je valil neprijeten zadah. Bolničarju Leschkeju, suhcu z nogami do vratu, sem naročil, naj pazi na bolnika:

- Pazite na tega bolnika, Leschke. Moj rojak je.

Urge me je hvaležno pogledal in zašepetal:

- Hvala.

Zjutraj sem, po nemirni noči, najprej šel pogledat Urgeja. Njegova postelja je bila prazna.

- Gospod, - je momljal Leschke, - vaš rojak je ponoči umrl.

S svojim velikanskim palcem je kazal proti sobi, v katero smo odlagali mrličke. Potem je s težkim korakom odkorakal dalje kot nekdo, ki nima časa, da bi ga razmetaval za mrtve ujetnike.

Konec januarja so z večjim transportom tifusarjev pripeljali tudi dva obolela zdravnika. Oba smo nezavestna in v

kritičnem stanju namestili v prostore palače, zasilno prirejene v bolnišnico. Starejši zdravnik, čigar imena sploh nismo izvedeli, je isti dan umrl. Mlajši je bil v deliriju in je dobesedno divjal. Za vsako ceno je hotel zbežati. Bolničarji so težko obvladovali tega velikega, močnega človeka. Priskočil sem jim na pomoč. Vložili smo maksimum svojih moči, da bi bolnika v deliriju obvladali in ga položili nazaj v posteljo. Zdravnik se je na koncu umiril, čeprav je še vedno gledal naokrog kot ponorel z izbuljenimi, krvavimi očmi.

Na desni podlakti sem začutil pekoči pik. Pičila me je bela uš. Celega me je oblij hladen znoj. Vedel sem, kaj tak pik pomeni in sem iz obupa skozi stisnjene zobe pošteno zaklel.

Doma o tem ženi nisem črhnil niti besede. Delal sem molče in brez volje. Nisem in nisem nehal misliti na ta majhen pik. Zaman sem se tolažil, da mogoče ne bom zbolel ...

Deseti dan po tem me je v topli sobi zeblo, ko sem dopoldne delal v bolnišnici. Odhitel sem domov. Kosilo mi ni teknilo. Zgodaj popoldne me je mrazilo po celem telesu, nakar me je začela tresti mrzlica. Starega Wurza sem takoj poslal po Serbrinskega. Mladi kolega je hitro prišel. Vsa zaskrbljena ga je sprejela moja žena.

Ulegel sem se na divan in ju posedel zraven.

- Zbolel sem za tifusom, - sem utrujeno začel. - Pozorno me poslušajta.

Zgroženo sta me gledala in me takoj začela tolažiti, češ da je to samo prehlad ali pa sem si pokvaril želodec in bom hitro ozdravel. Pod pazduho sem si dal toplomer in nadaljeval.

- Lepo vaju prosim, da me pozorno poslušata in ne prekinjata. Serebrinski, čutim, da se začinja stadij izpuščajev. V moji pisarni je majhna bela kredenca. V njej imam kafro in digitalis. Poleg boš v alkoholu našel brizgalko in nekaj novih igel. Če izgubim zavest, mi boš na vsake štiri ure dajal kafro. Poglejta termometer, že kaže devetintrideset in pol, pa ni še pet minut, kar sem ga dal pod pazduho. Poleg kafre boš našel japonski

digitalis. Z lekarnarjem naredita macerat. Ne varčuj z njim. Ne dajaj mi sredstev za zbijanje vročine, samo obkladke. Pošlji sem oddelčnega sanitejca Maschnerta, ki je nedavno prebolel tifus, da me bo negoval. Glava mi bo počila. Nastjinka naj pripravi posteljo, ulegel se bom. Prevezmi bolnike in pošlji telegram v Jekaterinburg, naj pošljejo zdravnika. Saj sem vedel, štirideset stopinj. Zastonj gledata, če jaz rečem, je toliko.

Opotekajoč se sem odšel k postelji in se ulegel.

- Elza, želim videti Jurija. Poslovil bi se od njega.

Žena je prinesla otroka. S solznimi očmi sem gledal tri tedne starega otroka:

- Ljubi sin... Kaj bo s teboj?

Kako že lepo dviguje glavico. Gleda me s pametnimi črnimi očmi, kot da bi mi hotel povedati:

- Oče, ne pusti me samega v tej neizmerno veliki deželi.

Poljubil sem njegovo majhno, debelušno ročico. Elza je bila brez besed, po licih so ji v potokih lile solze.

- Elza, pazi na otroka in se varuj bolezni. Zame ne skrbi. Srce imam močno, verjamem, da bo premagalo to prekleto bolezen.

Nisem mogel nadaljevati. Od takrat dalje se več ničesar ne spominjam. Po osmih dneh nezavesti sem se zavedel in pogledal okrog sebe. Obkrožale so me tuje podobe. Ležal sem sredi džungle. Povsod okrog so bile divje ovijalke in drevesa do neba. Nage podobe, ki so postopale okrog in renčale name, so imele kožo posuto z drobnimi rdečimi izpuščaji. Na vrhu drevesa nad menoj je sedel jastreb, ki je vsako toliko časa poletel in mi z ostrim kljunom izkljuval kos mesa iz srca.

- Odženite jastreba proč! - sem obupano vpil. - Mar ga ne vidite?

Ponovno je zapičil kljun vame in mi iztrgal košček srca. Koliko dolgo bo moje srce še zdržalo? Vratovi nagih podob so se podaljšali in njihovi obrazi so se mi renčeče približali.

Devetega dne je iz Jekaterinburga prišel internist, me natančno

pregledal in moji obupani ženi povedal, da bom živel le še nekaj ur. Pomoči zame žal ni več.

To mi je šele kasneje povedala moja zvesta negovalka Elza, ki niti za trenutek ni opustila boja za moje življenje.

Za kratek čas, medtem ko je internist v sosednji sobi Serebrinskemu dajal navodila o nadaljnjih ukrepih, so me pustili samega. Takrat sem spil celo steklenico digitalisa in pojedel več kot pol kilograma medu, ki je stal na moji nočni omarici. Nekaj minut zatem mi je odleglo. Stanje se mi je začelo izboljševati. Čez nekaj dni sem prepoznal ženo in si zaželel videti malega Jurija. Težko sem govoril in kar naprej sem premleval nekakšne nikoli še slišane besede. Niti ene ruske besede se nisem mogel spomniti, čeprav sem pred boleznijo rusko govoril povsem tekoče. Govoril sem, na veliko presenečenje vseh, samo angleško. Leva noga je ohromela. Potem ko mi je vročina povsem padla, sem se z utrujenim nasmeškom okostnjaka zahvalil mojim požrtvovalnim negovalcem Elzi, Serebrinskemu in Avstrijcu Maschnerju. Želel sem takoj izvedeti podrobnosti v zvezi z mojo boleznijo.

Povedali so mi, da sem v deliriju nenehno hotel zbežati pred nekakšnim jastrebom. Nenadoma sem skočil s postelje in se s strahotno močjo boril z njim. Komaj so me trije obvladali. Nekega večera, ko je samo Elza bedela ob moji postelji, sem nenadoma skočil, strgal s sebe spalno srajco in z izbuljenimi, krvavimi očmi začel daviti na moč prestrašeno ženo. Ob njenem kričanju sta iz druge sobe pritekla Serebrinski in Maschner in jo po dolgem prerivanju in bojevanju na smrt prestrašeno rešila iz mojih rok. Drugič sem spet sanitejca Macshnerja zbil na tla in ga skoraj do smrti pretepel.

Ničesar se ne spomnim.

Očitajoče sem obdolžil mladega kolega, da se ni držal mojih navodil in mi ni dajal injekcije kafe. Elza se na to oglasila in mi z ljubečim nasmeškom povedala, da mi je Serebrinski na štiri ure, točno po mojih navodilih, dajal injekcije, morda vseh

skupaj kakih šestdeset. Jaz se niti enega vboda ne spominjam. Nedolgo za tem je tudi Nastjinka zbolela. Serebrinski jo je takoj sprejel v bolnišnico.

Ko sem že toliko okreval, da sem z ohromelo nogo s pomočjo bergle prišel do okna, je za to strahotno boleznijo zbolela še Elza. Na srečo je prebolevala lažjo obliko in niti za trenutek ni izgubila zavesti. Tudi ko je imela vročino, je vstajala in šla pogledat, kaj dela otrok. Ko je bila prvi dan brez temperature in se je še opotekala od slabosti, je šla pestovat najinega sinka. Med boleznijo sta samo Avstrijca Wurz in Maschner ostala z nama in prevzela vloge sobarice in kuharice. Ostali prijatelji so se na široko ogibali najine hiše v strahu pred hudo nalezljivo boleznijo. Skrb za dojenčka in nego žene sem prevzel nase, čeprav sem komaj stal na nogah. Nastjinka je takrat že nezavestna ležala v bolnišnici.

Moja žena in Nastjinka sta se nekako istočasno pozdravili. Shujšana in napol pozdravljena je Nastjinka na šibkih nogah prišla nazaj k nam. V bolnišnici ni več zdržala. Tam sta v eni postelji ležala dva bolnika in povrhu so še množično umirali za tifusom.

Med mojo boleznijo je zaradi izpitov na fakulteti Serebrinski dobil dopust in odpotoval nazaj v Moskvo.

Pomlad je že cvetela, ko sva se z Elzo napotila na prvi sprehod do mesta. Sneg z ulic je pod toplim spomladanskim soncem skopnel in z njim tudi debela plast umazanega ledu s cest.

Smrtonosna epidemija je minila. Mesto je bilo videti takšno, kot da se pozimi v njem ni dogajalo nič posebnega. Tako se je smrt tisočev ljudi vsem zdela kot morast zimski sen. Okrog bolnišnice nagrmadene zamrznjene mrliče so pokopali v skupinski grob.

Razmere v Rusiji so se izboljševale. Še preden sem se pozdravil, je v mestu delalo že deset zdravnikov. Vsi po vrsti so me obiskali na domu in osuplo poslušali najine dogodivščine, vredne romana.

Levo nogo sem imel hromo in sem še zelo težko hodil, ko so me tovariši znova sprejeli v službo. Oblasti so mi zaupale vodstvo velike civilne bolnišnice in bolnišnice za vojne ujetnike. Zastonj sem se skliceval na dobre ruske zdravnike. Poveljstvo mesta je svoje zaupanje osredotočilo name. Spet sem vse moral začeti znova!

24. LACIJEVA PUSTNA ŠALA

To je resnična zgodba iz vojnega ujetništva, o kateri še nihče ni pisal. Zgodba o pavlihi Laciju, mojem someščanu. Bil je lep mladenič, imel je kot oglje črne lase in ustnice vedno razvlečene v nasmeh. Snežno beli zobje so se bleščali izpod majhnih, nagajivih brčic.

Zelo mlad je ostal brez očeta. Njegov oče, revni dninar, je padel z zidarskega odra in mrtev obležal na prašni ulici. Mati, perica, se je prezgodaj postarala zaradi napornega dela. Fant se ni učil in je kot oče postal dninar. Kadar ni imel stalnega dela, se je zadrževal na tržnici pod Sveto Trojico in čakal, da mu ponudijo delo. Priden je bil. Po potrebi je vrtnaril, delal v vinogradu, sekal drva ali skupaj z branjevci prenašal robo.

Oboževal je cirkus, sejemske komedijante in šalo nasploh.

Slovele so Lacijeve pustne šale. V tem je bil velik mojster. Ulica je iz leta v leto čakala na njegov pustni obhod v fraku s cilindrom. Lacijevim debelim šalam so se dekleta hihitala in ga klicala nori Laci. Pobalini so ga zasmehovali in mu pravili Laci barabin. Nihče ga ni poznal po pravem imenu, čeprav je nosil spoštovanja vreden priimek in lepo ime Lazar Barakovič.

Laci je bil vesel, norčav in komičen mladenič vse do izbruha svetovne vojne leta 1914. Takrat je tudi on odšel k vojakom. Cesarsko-kraljeva disciplinirana vojska ne trpi ugajanja norčij in neskončne domišljije. Laci pa je prav to počel. Norčeval se je in zbijal šale iz vsakogar, še najbolj pa iz častnikov. Pripovedovali so, da je enkrat na straži na ves glas začel kikirikati. "Petelina" so za kazen kot imbecilnega premestili v vojaško preskrbo. Tudi tam ni bil pretirano koristen, zopet je iz vseh bril norca.

Vsako povelje je obrnil na glavo. Končno so nediscipliniranega, "norega" Lacija premestili v veliko ujetniško taborišče, kjer naj bi stražil dvajset tisoč Rusov, vojnih ujetnikov, in jim preprečil pobeg. Tam je preživel dve leti. Tekoče se je naučil govoriti rusko. Tako se je zblížal z ujetniki, da so ga naposled, spet kazensko, premestili v Galicijo, na rusko fronto. Tudi tam je Laci nadaljeval s svojim šegavim, igrivim načinom življenja. Kar naprej si je izmišljeval in prirejal nove norčije. Smrti se ni bal, včasih se je zdelo, da jo je iskal. Nekoč je prišel iz rova in se pod točo krogel sprehajal gor-dol z razprtim, razcefranim rdečim dežnikom kot z nekakšnim ščitom proti kroglam. Krogle so mu prizanesle. Sicer pa je bil na ruski fronti znan po nečem povsem drugem.

Specializiral se je za lovljenje "jezikov". Kako je v tem postal tako uspešen, je ostala skrivnost za vse večne čase. Nikomur je ni zaupal. Ko je iz glavne komande prišel ukaz, da je potrebno ujeti "jezik", so to nalogo vedno zaupali Laciju. Vedno je ujel kakšnega lahkoverneža, morda tudi zato, ker je odlično govoril rusko. Nekoč je ujel rdečelasega dvometrskega mužika in ga kot kakšnega otroka za roko privedel v štab.

Zgodilo se je na pustno nedeljo, leta 1916. Laci se je živčno vrtel. Ves čas je bil na trnih v pripravi nove šale. Četudi naj bi bilo kmalu konec vojne, je želel, da si vsaj to zadnjo pustno šalo vsi zapomnijo. Stari kostumi in pustni rekviziti: cilinder, ženska obleka, pisana ruta, talar, metla, ženski sončnik so dobili svoje mesto v skladišču. Razbijal si je glavo in se poskušal domisliti nove pustne šale. Počasi se je že temnilo, ko je nepričakovano ponj prišel polkovski ordonanc in ga odvedel v štab. Sprejel ga je pribočnik.

- No, Laci, zdaj pokaži kaj zmoreš in potrdi svojo slavo. Pešak Lazar Barakovič, - je dodal resno, - dobili smo ukaz iz štaba

divizije, da še nocoj ujamemo "jezik". Opazili so pregrupiranje ruskih enot in morajo izvedeti, kakšno zanko nam Rusi tokrat nastavljajo. Razumeš? Poslali so močno patroljo, ki ji boš poveljeval. Ti se povsod znajdeš in zdaj je čas, da resnično pokažeš, kaj zmoreš. Če se ti tudi tokrat posreči, boš dobil nekaj srebrnikov in dvotedenski dopust. Lahko greš domov. Te kdo čaka doma?

- Mati.

- No ja, dva tedna dopusta ti obljubim. Se razumeva, pešak Barakovič?

- V redu, gospod nadporočnik, - se je zarežal Laci. - Pustna nedelja je, toda ...

- Toda?

- Jaz ne potrebujem nobene patrolje, orožja, granat in kaj jaz vem česa še. Dajte mi čutaro ruma in sva končala pustno igro. V suhi in hladni, z mesečino obsijani noči se je Laci odpravil na lov, oborožen z dvema čutarama ruma. Zaviti v snežni plašč se je kot kakšna kača odplazil proti ruskim opazovalnim rovom. Vse kaže, da je imel težko delo, ker se je skoraj danilo, ko se je z zajetim "jezikom" plazec približeval žičnatim oviram pred rovi polka. Na ovirah pred strelskimi rovi se je Laciju plašč zapletel v bodečo žico. Rus mu je hotel pomagati, pri čemer se je neprevidno dvignil in skoraj v istem trenutku brez glasu padel v rov.

- No, temu je rum pa res škodil, - je zamomljal Laci. Tresel ga je in dramil, vendar se Rus ni premaknil.

- Daj brat, pojdiva! - ga je dramil zdaj že jezen Laci. Tedaj so mesečevi žarki spet posijali izza črnega oblaka in Laci je prestrašen opazil malo temno točko na Rusovem sencu, iz katere je polzela kri. S težavo je odvedel truplo do zaščitenege dela rova, mu z rokavom obrisal kri z obraza in se usedel zraven na tla.

- K hudiču, zares je konec z njim, - je momljal sam pri sebi. - Ta ne bo več pil ruma in tudi vodke ne. Hm, pa prav tako je človek,

kot sem jaz. Tudi podoben mi je. Črni lasje in brčice. Poglej samo, kot da išče luno z mrtvimi očmi. Pa kako dober šinjel ima, moj je ves zanič. Pa ti novi škornji iz mehkega usnja! Slekel in sezul je mrtvega Rusa. Oblekel je šinjel in na glavo poveznil ploščato rdečo šapko.

- Popolnoma mi je prav, - je skoraj zavriskal, - kot da je zame šivano.

Slekel se je in svoje cunje skrbno zavil v culo. Čez par minut je bil videti kot pravi ruski vojak. Napotil se je naravnost v štab. V temi je srečal spečega vojaka, ki se je zdramil, debelo zagledal vanj in se začel smejati:

- Pust je, kaj za vraga ...

Pribočnik je v soju sveče nekaj delal, ko je "ruski vojak" z naperjenim bajonetom vstopil v zaklonišče.

- Roke kvišku! - je zavpil Laci v ruščini, nakar je nadporočnik prestrašeno skočil v zrak in takoj dvignil roke. Še bolj se je prestrašil Laci, ko je pred seboj zagledal na smrt bledega in vsega tresočega se častnika. Hitro se je začel opravičevati.

- Prosim, nikar se ne bojte, gospod nadporočnik. Samo jaz sem, Barakovič Lazo ... Laci ... barabin Laci.

Potem je začel živčno žlobudrati o pustni dogodivščini in razkazovati šinjel, hlače, toplo, mehko rubaško in nadvse kvalitetne in mehke škornje. Ko je končal s pripovedovanjem, so se pred zakloniščem že zbirali radovedni vojaki, vsak je želel otipati uniformo in potrepljati Lacija.

Povsem se je zdanilo, ko je rusko topništvo z uničujočim ognjem prisililo zbrane, da so se razšli na položaje. Deževati so začele težke granate. Ljudje so begali sem ter tja v gostem oblaku prahu in dima. Telefonske veze so bile pretrgane. Iz prvih bojnih vrst so se v skupinah začeli umikati ranjeni in goloroki vojaki. Tudi častniki, ordonanci, častniški sluge in telefonisti so se brezglavo umikali, prehitevajoč drug drugega.

Laci je omotično in ves otrpel iz zaklonišča gledal razdejanje granat. Njegove noge so pustile korenine. Mislil je na domači

kraj, cvetne vrtove, na dekleta v pisanih oblekah, na svojo zgrbljeno mater in njene zdelane roke. Poleg je odjeknila strahovita eksplozija. Zadeli so ga drobci granate in nezavesten je obležal na zmrznjeni zemlji. V ujetništvo je dospel v uniformi ruskega vojaka. Sel, ki je srečno preživel dogodek, je pod prisego izjavil, da je na lastne oči videl Lacijevo razmesarjeno truplo. Čreva, razsuta iz odprtega trebuha, naj bi se še kadila. Sanitejec, Lacijev rojak, je zatrjeval, da ga je videl mrtvega v ruski uniformi in mu je lastnoročno zatisnil okorele veke. Zmanjkalo mu je časa, da bi ga pokril, ker so Rusi že prihajali v gostih bojnih vrstah.

Poldrugo leto zatem sem skupaj s celim polkom dospeli v ujetništvo. Približeval se je konec svetovne vojne, ko so nas odgnali v Sibirijo. Že leto dni sem bil v ujetništvu, ko mi je nek rojak povedal, da je Laci živ. Videl ga je na lastne oči. Živi v majhni vasici v bližini. Ima baje mlado ženo prekrasnih oblin. Prava lepotica.

- Postavna lepotica, - sem se nasmihal - Jasno, ujetniku, lačnemu žensk, se vsaka, tudi še tako grda ženska, zdi privlačna in lepa. Ujetniki pretiravajo. Lažejo na veliko. Pavliha Laci, mnogi so že videli njegovo razmrcvarjeno truplo.

Na štorijo bi že pozabil, če mi ne bi podoficir, resen možakar, povedal, da se tudi njemu zdi sumljiva ta štorija z Lacijem. Tudi on je trdil, da je videl bradatega Rusa z iznakaženim obrazom. Nogo in roko je imel hromo in popolnoma je izgubil dar govora. Zdi se, da vse razume in ima rad vojne ujetnike. Lepo ravna z njimi, daje jim jesti, že marsikomu je dal srajco in obleko. Nisem verjel v fantastično pravljico. Vse skupaj mi naposled ni dalo miru in sklenil sem, da bom poiskal Lacijevega ruskega dvojnika.

Ženo sem dobil doma. Njen mož Akim Feodorovič je bil nekje zunaj z ujetniki. Ana Ivanovna je bila zelo lepa, mlada, živahna blondinka. Ko je izvedela, da sem ujetnik, me je zelo prijateljsko sprejela. Dala je medeninast samovar na ogenj in na

mizo postavila čiste skodelice. Pogovor nama je stežka stekel. Šele ob vročem, dišečem čaju se je gospe razvezal jezik. Žarečih lic je pripovedovala, da sta bila poročena komaj štirinajst dni, ko je šel k vojakom. Celo leto ni ničesar slišala o njem in je bila skoraj prepričana, da je umrl ali bil ujet, ko je dobila obvestilo iz vojaške bolnišnice v Tulji. Njen mož, invalid, se je zdravil pri njih. Sporočili so ji, da ga lahko odpelje domov.

Težko ga je prepoznala. Obraz so mu prekrivale brazgotine od ran in operacij. Pustil si je brado. Glava in hrbtenica sta bili zelo poškodovani, tako da sta mu roka in noga ohromeli. Dokumente, prepojene s krvjo, so nedotaknjene našli v žepu. Tam je bila še njena fotografija in pisma, ki mu jih je pisala. Našli so tudi ikono, ki jo je zašil v žep rubaške, poleg srca, da ga varuje od krogel.

- Ali ste po prihodu domov pri možu opazili kakšno bistveno spremembo? - sem jo zasliševal.

- Seveda, popolnoma je onemel. Vse razume, govoriti pa ne more.

- Kaj pa navade? Ali jih je kaj spremenil?

- Popolnoma je drug. - je potrdila Ana Ivanovna - Nedvomno se je spremenil. Prej je veliko pil. Oboževal je vodko in žganico, ki sem jo delala doma. Zdaj za nič na svetu ne bi poskusil alkohola. Zelo je nežen z menoj. Veliko bolj kot pred dvema letoma, ko sva se poročila. Objema me, boža, laska mi, kar naprej bi se igral z menoj. Res, skoraj bi pozabila. O svojih priljubljenih jedeh niti slišati noče. Pije samo mleko. Piroge in palačinke še poje, mleko bi kar naprej pil. Ni zadovoljen z mojim kuhanjem. Nikakor ne dojamem, kaj želi jesti, enkrat bi kisle kumarice, drugič ... ne vem več.

- Pa vas ima rad, Ana Ivanovna?

- Seveda, bolj kot prej. - je iskreno povedala in zardela. Samo zdi se mi, da se mu smilim.

- In vi, imate moža radi?

Akim Feodorovič je prikrevsal v sobo. Nogo je vlekkel za sabo,

roka je nebogljeno visela ob telesu. Pogledal me je z žarečimi očmi, stresel košate lase in spustil iz sebe grozovit, skoraj živalski glas. S tresočo roko je začel gladiti svojo dolgo črno brado.

Z nasmehom mi je ponujal čaj in očitno čakal, da spregovorim. Ponujeno mahorko je odklonil, zastokal je, zarjovel in začel kolcati. Strašansko skažen obraz se je spremenil. Slina mu je pritekla iz ust. Kri mi je zaledenela v žilah. Pogledoval sam k vratom. Ženska je šla po opravkih in naju pustila sama. Ta človeška razvalina naj bi bil Laci? Norčavi deček, ljubljenec ulice, za katerim so ženske norele? Ta skaženi mutec? Ali je morda res? Ta pogled, te oči, neverjetno. Nagovoril sem ga v ruščini:

- Razumeš, kaj govorim? Me poznaš?

Razvlekel je ustnice in z velikim naporim iztisnil:

- Oooaaa ...

To je bilo vse. Poskušal sem madžarsko, srbsko, nemško, mrcvaril sem ga, zastonj. Stopil sem mu za hrbet in mu prišepnil na uho:

- Laci, mar me nočeš prepoznati?

Odgovor je bil hudičev nasmeh na zmaličenem obrazu, režanje zdrobljenih zob, slinjenje in teh par glasov:

- Oooaaa ...

Vdal sem se. Še nekajkrat sem ju obiskal, potem me je tisoč drugih opravkov zvleklo daleč od podeželja.

Pisalo se je leto 1919. Upali smo in čakali na vrnitev domov. Vseeno nas je v Šadrinsku srečala pomlad. Sam sem vmes skoraj šel po gobe.

Nova komisija za vojne ujetnike je začela z delom. Popisati vse vojne ujetnike je bilo zelo težavno. Moja naloga je bila, da naredim popis v Akimovi vasi.

Akim se je malce poredil, okreпил, in kar je najpomembnejše, ni bil več tako pošasten. Tudi njegova hoja se je izboljšala. Ko sem ga obiskal na domu, je bil sam in zelo razburjen. Zdelo se je, da čuti pomembnost mojega obiska. Z brki kot som je za mojim hrbtom stal rojak v ponošeni svečani obleki in poln pričakovanja.

- Laci, poslušaj me! - Govoril sem madžarsko. - Transport ujetnikov bo jutri ob svitu krenil domov. Vsi do zadnjega odhajamo. Razumeš? Domov gremo!

Rus je strmel vame z izbuljenimi očmi, drhtel in na ves glas stokal.

- Poslušaj, Laci! - sem nadaljeval s povišenim glasom. - Transport jutri ob svitu odhaja s postaje v predmestju Šadrinska. Vsi odhajamo. Laci, pojdi z nami. Mati te čaka. Uboga starka, ki misli, da si mrtev. Ali me razumeš? Pojdi z nami, Laci ...

V sobo je planila njegova lepa žena, žarečih lic in z iskrami v očeh. Sprašujoče naju je pogledala in prijela moža za drhtečo roko. Akim je pobožal ženine mehke, sijoče lase. Potem je začel stokati in kot da bi se pritoževal, začel s svojim:

- Oooaa ...

Vlažna, hladna junijska zora. V obcestnih grabnih in breznih so se še skrivali kosi umazanega ledu.

Pripravljen transport vojnih ujetnikov je na zbirnem mestu v predmestju Šadrinska čakal na odhod. Sibirska lokomotiva velikanka je nestrpno sopihala. Med nami so v vagonih za prevoz živine bili tudi takšni, ki so tukaj na postaji na ta trenutek čakali že dva tedna. Stisnjeni ob vratih vagonov, smo se poslavljali od dežele in s polnimi pljuči vdihavali svež, vlažen zrak, kot da bi ga želeli odnesti s seboj za spomin.

V sivem svitu smo na bližnji njivi zagledali človeško silhueto. Približevala se nam je. Hodila je hitro, s težavo, povešene glave,

opirajoč se na palico. Na kratko se je spočila in potem spet hitro zakrevsala. Po kapi smo domnevali, da gre za vojnega ujetnika. Nosil je nahrbtnik. Našim pogledom so ga skrile prve lesene hiške. Čez nekaj minut se je zasopihan pojavil na tirih pred kompozicijo. Ustavil se je pred enim vagonom. Bil je to Laci, naš "Rus".

- Oooaaa ... - se mu je izvilo iz grla.

Zdravo roko je stegoval k vratom vagona. Močne roke so naenkrat segle proti njemu in ga zgrabile za roko nad zapestjem. Kot kakšno vrečo so ga potegnili v vagon.

- Si to ti, Laci? Domov odhajamo.

Ta človeška razvalina je drhteč stala na sredi vagona. Nenadoma je začel hropeti in se smejati.

Prvi žarek vzhajajočega sonca mu je osvetlil oči, iz katerih so v potokih lile solze. Z nadčloveškim naporom so mu iz prsi izbruhnile besede:

- Oooaaa ... Do-mo-v.

Danilo se je. Lokomotiva je počasi odpeljala proti zahodu.

25. NA POTI DOMOV

25. julij leta 1920.

Lokomotiva je povlekla zadnjo kompozicijo z vojnimi ujetniki in sopihajoče zapustila železniško postajo v Šadrinsku. V živinskih vagonih se je gnetlo okrog tisoč sestradanih, razcapanih vojnih ujetnikov. S koščeni, mršavih obrazov se je dalo razbrati, da še vedno ne verjamejo, da je vrnitev domov resnična.

Stari ujetniki so bili prepričani, da jih peljejo v kakšen slabo obljuden del dežele na prisilno delo v gozdove ali na izgradnjo železniške proge. Previdni so ostali v vaseh pri svojih starih gospodarjih.

Vodja evakuacije je s tovariši poskrbel za poseben vagon sredi kompozicije, namenjen Rdečemu križu. V njem sem uredil pravo majhno ordinacijo. Poleg moje družine sta se tukaj namestila še presrečna Wurz in Hangya. Nastjinka, ki nas je spremila na postajo, je vztrajno hotela z nami. Grenko je jokala, ko sva ji pojasnila, da ji želje ne moreva izpolniti. Obljubila sva ji, da ji bova pisala.

Tudi slika na bojiščih po Rusiji se je v zadnjih tednih po vročinskih pripravah spremenila.

Rdeče sile so na fronti državljanske vojne v Sibiriji zadale uničujoč udarec Kolčakovi vojski. V Irkutsku so Kolčaka ustrelili lastni vojaki. Beli gardisti generala Wrangla so na južni fronti utrpeli odločujoč poraz. Preostala vojska, ki so jo sestavljali večinoma častniki, je poiskala zatočišče na Balkanu. Izredno enotne čete petrogradskih in baltskih mornarjev so končno premagale vojake generala Judeniča. Sam Judenič je

preko Arhangelska v družbi generala Millerja zbežal v tujino. Češke legije so odplule iz Vladivostoka potem, ko so na ladje skrbno natovorile "priskrbljene" vagone zlata in srebra.

Naša kompozicija je pridrdrala na nabito polno železniško postajo v Jekaterinburg. Tukaj sva z Elzo izvedela, da so njeni sorodniki v družbi gospode Norlina in Krebsa pred nekaj dnevi odpotovali v Rigo. Nama so pustili sporočilo, da naš transport pelje domov preko Rige.

Transportu se je priključilo nekaj novih skupin ujetnikov. Tam sem srečal mojega nekdanjega kuharja Vargo. Zelo je shujšal in povsem izgubil svoj imenitni trebuh. Od njega sem izvedel, da je Patuček s češkimi legijami odpotoval domov. Izvedel sem tudi, da je Marci zbežal domov in v Jekaterinburgu v najhujšem pomanjkanju pustil svojo francosko ženo in njunega majhnega sina. Rdeči vojaki madžarske narodnosti so pregledali transport in vse ujetnike legitimirali. Vneto so iskali častnike in slehernega ujetega so takoj zaprli v taborišče. Tudi meni je grozila enaka usoda. Samo energičnemu posredovanju ostalih ujetnikov se lahko zahvalim, da so mi dovolili nadaljevati pot. Ujetniki so odločno vztrajali, da sem si po treh letih ujetništva in garanja kot zdravnik zaslužil, da končno odidem domov. Po celodnevnih pogajanjih so vojaki končno dovolili, da nadaljujem pot. Z olajšanjem sem vzdihnil, ko je kompozicija zapustila železniško postajo v Jekaterinburgu in drdrala naprej proti Petrogradu.

Na zahodni strani Rusije sem z veliko težavo uspeval dobiti sveže mleko za sina. Tukaj sem vse dragocenosti, ki sem jih še imel, milo, tobak, mahorke, zamenjal za sveže mleko. S soujetniki sem na manjših postajah tekmoval za sveže mleko. Bojevali smo prave bitke med seboj za dragoceno tekočino. Vsak ujetnik se je prizadeval priti do mleka za svojega otroka. Nenavadno veliko število ujetniških družin je potovalo z nami. Še bolj nenavadno je bilo, da je bila velika večina žensk na bojni nogi z lepoto. Nek postaven rojak je za ženo vzel starejšo, grdo

žensko. V njenem naročju je počival okroglolični otročiček. Ženska je bila suhljata, koščena. Imela je bled obraz, skažen od prebolelih koz, in svetle, vodene oči. Izgledala je krepko čez štirideset let. Ljudem je takoj padla v oči in vzbudila njihovo pozornost. Na železniški postaji v Vajatki sta se pred vrati vagona pogovarjala ujetnika in kadila pipi.

- Kakšen grozen okus ima oni, - je rekel eden in s pipo kazal k zanimivemu paru.

- Zase jo je vzel, če mu je dobra!? ...

Iz njunega pogovora sem izvedel, da je grda ženska rešila življenje sedanjem možu. V času menjave oblasti ga je rešila tako, da ga je pred Čehi skrila v jamo s krompirjem. Iz hvaležnosti se je poročil s skaženo Rusinjo in jo pelje domov.

Naš transport se je po desetdnevnem gnetenju v živinskih vagonih končno ustavil pod stekleno kupolo petrogradske železniške postaje Nikolajevski.

Zelo smo se razveselili, ko smo se na zadnji ruski postaji do doma srečali s prispelimi ruskimi ujetniki. Tudi oni so bili prepadeni in sestradani in samo nekoliko bolje oblečeni od nas.

Mislili smo, da bomo po krajšem postanku nadaljevali pot proti glavnemu mestu Letonije, Rigi. V Petrogradu so večino ujetnikov iz transporta sprejeli v madžarski evakuacijski pisarni. Vodja pisarne je bil širokopleči, zaripel mladenič, ki so ga naslavljali s tovariš Gros. Nek moj tovariš je v njem prepoznal sina najbogatejšega madžarskega veleposestnika. Tovariš Gros je ujetnike postavil v vrsto, ženske in otroke pa poslal v čakalnico. Z izurjenim pogledom je preletaval vrsto in iskal oficirje. Dobro oblečene ujetnike je takoj izločil v posebno skupino. Tako sem tudi jaz prišel med "oficirje". Korakal sem po petrogradskih ulicah v "izbrani" močno zastraženi skupini ujetnikov. Privedli so nas v palačo v ulici Sergejevskaja, v kateri je nekoč bilo avstro-ogrsko veleposlaništvo. Ostali ujetniki, ženske in otroci so ostali na železniški postaji.

Večji del palače veleposlaništva so priredili za nastanitev ujetnikov, v delu stavbe obrnjenem na glavno ulico, so bile pisarne. V predsobi je na zidu visel sveže pobarvan zemljevid. Tukaj sem prvič videl nove meje poraženke v vojni.

- Torej je res, da sem zdaj državljani Jugoslavije, - se mi je posvetilo. - Potem v madžarski evakuacijski pisarni nimam kaj opraviti.

Prišla je vrsta name. Gros je stal pred pisalno mizo in preučeval moje dokumente.

- Kdo ste vi? - je vprašal nič kaj prijazno.

- Zdravnik.

Svetlolas pisar krotkega obraza, ki je sedel za pisalno mizo, je nekaj prišepetal Grosu.

- Phe, tudi ta je častnik, kot so vsi drugi, - je povzdignil glas in so mu rdeča lica postala še bolj zaripla. - Kateri čin ste imeli?

- Rezervni primarij.

- Koliko let ste v ujetništvu?

- Tri leta.

Skliceval sem se na to, da sem tri leta delal za ujetnike, od tega sem eno leto bil zdravnik Rdeče armade. Zaslužil sem, da grem domov.

- O tem ne more biti govora! - je osorno odgovoril. - Z nami ne morete barantati.

- Jugoslovanski državljani sem! - sem povzdignil glas.

- Nič vas nisem vprašal! Govorili boste, ko vas kaj vprašam! Zbiramo madžarske častnike, da jih zamenjamo za zaprte narodnjake na Madžarskem. Sicer pa imate srečo. Na zdravnika čakamo že mesece. Potrebujemo vas. Tovariš doktor, izberite: želite priti med zaprte častnike ali bi rajši izbrali službo zdravnika v evakuacijskem taborišču? Mogoče želite odpotovati nazaj v Šadrinsk na staro delovišče? Odhod domov ne pride v poštev. Na plačo zaenkrat ne računajte. Stanovanje dobite v tej stavbi. Tudi hrano, za vas in vašo družino, takšno, ki vam pripada kot vsakemu vojnemu ujetniku. No? Sva domenjena?

Želite delati, tovariš doktor? Da ali ne?

- Da, - sem odgovoril in čutil, da se je soba z vsem pohištvom in menoj v red naenkrat začela vrteti v krogu.

- To mi je všeč. Za vse bo boljše, kot če bi bili zaprti med štiri stene tako kot ostali častniki - talci. Jutri boste prevzeli nadzor nad tremi ujetniškimi taborišči. Škoda, da niste prišli prej. Bolni vojni ujetniki vas nestrpno čakajo. Vso srečo pri delu vam želim!

Prosil sem ga, da mi vrne dokumente.

- Dokumenti ostanejo pri meni, - je odgovoril z zmagoslavnim nasmehom. - Dobili jih boste takrat, ko boste lahko nadaljevali pot. Takrat, ko bo čas za odhod domov!

- In kdaj bo napočil ta čas? - sem tvegala z vprašanjem.

- Najmanj še eno leto ne! - je odgovoril in pokazal na naslednjega ujetnika iz vrste.

Zahodni veter iz Finskega zaliva nam je v spalnico skozi odprto okno prinesel svež morski zrak. Sobe je še uro po polnoči osvetljevala dnevna svetloba. V razkošno opremljenem stanovanju sem brez sna preživel petrogradske bele noči. Tudi med gosposkim unikatnim pohištvom sem se počutil prav tako bedno kot na trdem, lesenem pogradu v taboriščih Darnitsa, Kožuhovo in Vetluga. Moja žena je, izčrpana od gospodinjskih skrbi, spala, pokrita s svileno odejo. Poleg postelje je v aristokratski zibelki dremal najin sin. Pred izbruhom vojne je to stanovanje pripadalo grofu Szaparyju, avstroogrskemu veleposlaniku. V stanovanju je vse ostalo tako, kot je bilo v mirnodobnem času. Stene so bile obložene s svilenimi tapetami in bogato okrašenimi brokatnimi in žametnimi zavesami. Povsod so viseli gobelini in umetniške slike, naslikane v oljni tehniki. Parket so prekrivale dragocene perzijske preproge. Ostanki pečatnega voska na kljukah so nakazovali na dejstvo,

da so uradniki veleposlaništva pred odhodom skrbno zapečatili stanovanja.

Celo noč se je velika metropola kopala v dnevni svetlobi. Šele pred zoro se je v sobo le za kratek čas prikradel mrak. Sen mi ni nikakor hotel priti na oči. Pregnala ga je bleščeča nočna svetloba. Tudi lakota me je minila. Razvil sem zemljevid, ki sem ga našel v stanovanju. Finsko ozemlje je takorekoč par korakov od tod. Obkrožiti je treba Ladoško jezero in v Viborgu priti do prve večje železniške postaje. Težko bo bežati z ženo in majhnim otrokom, a če pustimo za sabo vso prtljago, nam bo mogoče uspelo. Pobegniti, pobegniti, samo čim prej od tod. Zaenkrat sem bil sicer še svoboden, vendar že naslednji dan se lahko premislijo in me zaprejo med častnike - talce. Že takoj na začetku mi je bilo jasno, da zdravniško delo tukaj v sestradanem Petrogradu ne bo lagodno.

Prejšnjega dne sem med delom v ambulanti osuplo ugotovil, da so se moja predvidevanja glede dobave živeža uresničila v najhujši obliki. O kakšnem intelektualnem delu ne more biti govora, če človeku vso pozornost okupirajo misli o tem, kaj bo naslednji dan jedel v tem lačnem velemestu. Že v zgodnjih jutranjih urah sem odhitel proti tržnici, da bi otroku priskrbel sveže mleko. Pot me je vodila prek letnega vrta carske družine. Veličastni letni vrt se razprostira ob obali reke Neve. Nekoč je ta velikanski vrt, okrašen s klasičnimi spomeniki, bil na razpolago izključno članom carske družine. Danes se na skrbno obdelanih travnikih ob umetnem ribniku igrajo otroci proletarcev. Na levi strani reke Neve prestolnico sekajo številni kanali, čez katere se podobno kot v Benetkah razpenjajo številni mostovi, kjer poteka živahen promet. Pot me je peljala mimo znamenite palače Jusupov, v kateri so plemiči - zarotniki ubili caričinega ljubljenca Rasputina. Z občudovanjem sem gledal carsko Zimsko palačo rožnate barve, zgrajeno na obali Neve. Nasproti nje se razprostira Petropavlovska trdnjava, v kateri so zaprti najtežji politični zaporniki. Številni parki, spomeniki

in cerkve krasijo trge velike metropole.

Tržnico sem vsak dan iskal v drugi ulici. En dan je bila postavljena okrog bazara, drug dan je bila v stranski ulici ob Nevskem prospektu. Drug ob drugem so svoje blago tukaj prodajali hrupni trgovci, buržuji, navadni državljani, dobro oblečene ugledne dame, rdeči vojaki. Vsi so se nenehno ozirali okrog sebe in bili v pripravljenosti, da se takoj umaknejo ob pojavu policije na konjih.

Sovjetska oblast je strogo prepovedovala vsakršno obliko špekulacije. Posebno vprašanje je, kakšna je to špekulacija, če nekdo proda svoje hlače, škatlo cigaret, kresilo ali sveže ujetega slanika?

Nek starejši gospod z očali je ponujal črnilo. Rdeči vojak je na prepoteni umazani dlani na glas ponujal mimoidočim kocke sladkorja. Večina prodajalcev, ki so prodajali kruh, prepečenec, zelenjavo in sadje, je ponujala blago v košarah, obešenih čez roko, da lahko nemudoma zbežijo ob pojavu policije. Prodajalci nakita so se držali v posebni skupini. Za drobiž so prodajali briljantne uhane, prstane, zapestnice. Za razliko od kruha zlato in diamanti tukaj veljajo za cenene predmete. Kruh je bil daleč najbolj iskano blago. Zelo težko sem odkril prodajalce svežega mleka. Slučajno sem nanje naletel na vhodu v neko zapuščeno palačo. Tam so se skrili iz previdnosti, ker bi težko zbežali s težkimi posodami mleka v primeru, da tržnico odkrije policija. Starejša gospa me je spremila v stanovanje. V meščansko urejenem stanovanju je bil vsak kot nabasan z živežem. V jedilnici krompir in čebula, v spalnici na zakonski postelji vreče z moko. V kuhinji je nekaj ljudi odmerjalo mleko, pretihotapljeno s Finskega.

Tretjega dne, ko sem se kot ponavadi oglasil po mleko, so bila vrata stanovanja zaklenjena. Zastonj sem zvonil, nihče mi ni odprl. Sosedje so mi povedali, da so celo družino internirali. Turobno sem postopal po ulicah s prazno steklenico za mleko. Nikjer ga nisem dobil. Torej bo moj sin namesto mleka pil čaj.

Odpravil sem se domov. Pot me je peljala skozi znamenito trgovsko četrt Petrograda. Hodil sem mimo zaprtih trgovin. Povsod spuščeni, poškodovani roloji. Tukaj je bila nekoč znana draguljarna, tam trgovina s krznom, zraven trgovina z modnim blagom. Kakor da bi hodil med zapuščenimi grobnicami.

Pred stavbo delovne borze na Nevskem prospektu je predme planil poročnik Balint. Poleg njega je na spoštljivi razdalji hodila debelušna črnolaska nižje rasti in skromno oblečena.

Ogovoril sem ga:

- Balint!

Zelo se je razveselil nepričakovanega srečanja. Od veselja je krilil z rokami in kot strojnica streljal vprašanje za vprašanjem:

- Kaj takšnega ... doktor! Kdo bi si mislil? Zelo si shujšal. - Si bolan? Dovoli, da ti predstavim ...

Prekinil sem ga:

- Tvoja zaročenka.

Balintov nasmejan obraz se je naenkrat zresnil:

- Ne. Ni zaročenka. Enkrat si končno zgrešil, doktor. Moja žena je!

V eni sapi mi je povedal, kako je imel namen odpotovati domov s civilnimi dokumenti. Zbežal je, ko je ugotovil, da madžarske častnike izločajo iz transporta in od takrat neprijavljen živi v mestu.

- Kako se preživljaš v tem lačnem mestu? - sem ga vprašal.

- Tisti, ki strada, je nor. Za denar vse dobiš. Samo dojeti moraš bistvo. Ženin oče je trgovec. Z eno besedo, špekulant. Kako naj ti rečem, tak, ki vleče na sibirsko stran. Jaz sem se vpisal na univerzo ...

- Res?!

- Seveda. Izvedel sem, da študentu pripada poldrugi funt kruha na dan. Zaradi tega sem se vpisal tudi jaz. Na predavanja seveda ne hodim. Od Zveze dobim en funt. To je že dva in pol. Tudi v ujetniškem taborišču dvignem dnevno funt. Vse skupaj je to tri in pol funte kruha. Dva in pol prodam in od tega v

Petrogradu lahko gosposko živim.

Objel je ženo in jo nagovoril po madžarsko:

- Ali je tako, mucika moja?

Mlada gospa je sklonila svoj pegasti obrazek in prikimala z glavo, kljub temu, da ni razumela niti besede najinega pogovora.

- Sreča naj te spremlja, doktor. Zapiši moj naslov: Furšadskaja 22, drugo stopnišče, Zirning Adalbert. To je moj tast, Letonec. Žal ti obiska ne bom vrnil, ker stanuješ v levjem brlogu. Tovariš Gros bi se silno veselil, če bi me prijel za vrat in zaprl med druge častnike. Ne, iz te moke ne bo kruha. Nasvidenje!

Pozdravila me je četrta ruska zima. Petrogradske ulice so bojevito dočakale komaj zapadel sneg. Topel morski vetrc je sneg kratke sape v nekaj dneh pobarval v črno. Začetek vlažne petrogradske zime smo prenašali težje kot hud sibirski mraz. Oblasti so zelo skopo delile drva za kurjavo. Dobila sva komaj eno butaro na dan, kar je bilo premalo za kuhinjo, kaj šele za druge prostore. Iz ujetniške kuhinje smo dnevno dobivali obrok pšenične kaše. Zaradi pomankljive prehrane in kurjave smo cele dneve drgetali, tako nas je zeblo. Poleg lončene peči, ki smo jo imeli, sem nabavil še majhno pločevinasto peč. Kurili smo jo s papirjem. Na srečo je prejšnja, avstroogrška oblast, pustila za sabo ogromne gore papirja, ki so nam bile popolnoma na razpolago. Najprej smo začeli kuriti diplomatske registre. Majhna peč je zvonko puhala, zdaj v molu, zdaj v duru. Diskretne plamene je pločevinasta peč kazala na svojem obrazu, ko so v njej gorela osebna pisma grofov Saparyja in Černina. Pa kako je žarela in kako zvonko je bobnela, ko so jeziki plamenov požirali trdo vezana tipkana vohunska poročila vojaškega atašeja Fuseka. Plen ognjenih zubljev so postale tudi številne listine o imenovanju, uredbe in diplome,

ki jih je lastoročno podpisal Franc Jožef. Pa identifikacijske listine in strogo zaupni dokumenti in še in še ... Brez branja so v trebuhu male požrešne peči končali številni akti zgodovinske vrednosti.

S prihodom hladnega vremena, ko je veletok Neve zamrznil, je transport vojnih ujetnikov nadaljeval pot skozi Estonijo. Z vzhoda so v Petrograd dnevno prihajali transporti vojnih ujetnikov. V treh velikanskih taboriščih se je gnetlo vojnih ujetnikov. "Petroevak" je zato za nastanitev vojnih ujetnikov usposobil na Nevi zasidrano velikansko potniško ladjo. Poslopje veleposlaništva je služilo za nastanitev bolnikov in invalidov. V velikanskih halah tovarne orožja na ulici Sergejevskaja in na ladji so živeli preverjeni in na pot pripravljeni ujetniki. Na otoku na Nevi so v velikansko taborišče zaprli vse sumljive elemente. Od tam so jih peljali na prisilno delo na obalo Neve. Med sumljivimi ujetniki sem odkril starega znanca "von und zu" Gaborja Nagyja, cesarsko-kraljevega "glavnega prosilca za denar", ki na očesu ni več nosil nepogrešljivega monokla in je neutrudno vsem razlagal, da nikoli ni bil častnik.

Nekega dne so me poklicali v pisarno vodje evakuacijskega oddelka. Tovariš Majoros, šef evakuacijskega urada, me je obvestil, da so z Madžarske prišle novice o ponovnem pregonu komunistov. To sporočilo je namenjeno temu, da se ustavi evakuacija vojnih ujetnikov. Od danes dalje se samo invalidi lahko vrnejo domov. Dobil sem ukaz, da izločim vse invalide iz treh taborišč, jih popišem in naredim popoln seznam.

Invalidne in bolne ujetnike smo nastanili v nadstropnih prostorih drugega krila veleposlaništva. Tam sta bili še ordinacija in lekarna. Velike sobane z gladkim parketom, v katerih so se odvijale slavnostne prireditve in pomembne seje, so zdaj bile prehodni dom za trume shujšanih vojnih ujetnikov.

Medtem ko sem se ukvarjal s selekcijo invalidov, mi zdravi, tečni in nestrpni ujetniki niso dali miru. Stari, razcapani ujetniki

so po vrsti prihajali in na vsak način hoteli z menoj govoriti na štiri oči. Nekateri najbolj iznajdljivi so navsezgodaj zvonili na vratih mojega stanovanja in me z moledovanjem, nekateri tudi s podkupovanjem, poskušali pripraviti do tega, da bi jih dal na seznam invalidov. Nek bradati ujetnik beraške zunanosti je z namenom, da bi me prepričal, odprl debelo, votlo beraško palico, ki je bila polna zlatnikov. Drugi je ponujal carski denar, tretji belo moko, četrti me je poskušal podkupiti z rozinami iz Turkestana. S težavo sem jih spravil stran.

Utrujen sem se usedel za pisalno mizo, da končam nakopičeno administrativno delo, ko je v ordinacijo vstopil dobro raščen mladenič in mi ponudil svoje usluge. Črnolasi fant je stal pred menoj in me izpod debelih obrvi pogumno gledal naravnost v oči.

- Kako ste izvedeli, da potrebujem bolničarja? Pravzaprav še nobenemu tega nisem povedal.

- Kar začutil sem, - je odvrnil in zardel.

- Žal me priložnostni bolničarji ne zanimajo. Potrebujem stalnega pomočnika.

- Glej ga zlomka. Potem sem jaz pravi.

- Pridržan?

- Da.

- Častnik?

- Kadet.

Povedal je, da so ga z ostalimi častniki internirali v cukrarno. Med delom je zbežal. Stari ujetnik je. Ujet je bil pri Krasnojarsku. Leta je delal v kovinarskem obratu v Sibiriji kot delavec. Strah ga je, da ga bodo nekega dne iz taborišča za oficirje prestavili v oficirski zapor med talce.

Postavni, skromni fant mi je bil takoj všeč.

- Ali ste že kdaj delali z bolniki? - sem ga vprašal.

- Nikoli v življenju. Še tega ne vem, kaj je bolezen, razen, da sem z zlomljeno nogo padel v ujetništvo.

Od tistega dne je kot bolničar prirasel k moji ordinaciji. V

kratkem času je tako obvladal delo, kot da bi se celo življenje ukvarjal z bolniki. Skrbel je tudi za priročno lekarno. Spal je v ordinaciji na divanu. Novega sanitejca nisem prijavil. V komandi so mislili, da je po direktivi onega drugega zaposlenega dodeljen za bolničarja. Pozneje se je že vsakemu zdelo povsem normalno, da z menoj dela sanitejec Muki. Muki je začel fanta klicati moj sin. Ko je imel čas, je z veseljem prostovoljno prevzel čuvanje mojega sina, da je žena lahko skuhala kosilo. Veliki sibirski ujetnik je malemu ujetniku postal zvesti tovariš v igri in najboljši prijatelj. Moj sin, ki je rasel med ujetniki, se je s fantom z lahkoto zbližal. Najrajši je visel Mukiju za vratom. V kratkem je Muki postal vsestransko nenadomestljiv. Celotni tovariš Gros mu je zaupal zdravljenje svojih furunklov.

V februarju je bila Neva že tako zmrznjena, da je po njej krenil živahen peš promet. Vsak dan sem prek zamrznjene Neve hodil do finske železniške postaje, da bi preskrbel mleko in živež moji lačni družini. Gospod Vasa, finski železničar, je dostavljal mleko do železniške postaje, kjer ga je za carski denar ali oblačila prodajal. Ko se je huda zima začela poslavljeti, sem imel že povsem prazne žepe. Gospodu Vasi sem potem, ko sem ostal brez carskih bankovcev, moral plačevati mleko s kruhom, ki je bil najžlahtnejše plačilno sredstvo v tem lačnem mestu.

Prvega marca je moj sin zbolel. Dobil je pljučnico. Pred njim je žena prebolela hudo influenco, nadaljevanje tega je jasno bila bolezen najinega otroka.

Obupana sva bedela nad zibelko malega, trpečega bolnika v slabo zakurjeni, pravzaprav mrzli sobi. Gospod Vasa je bil moje edino upanje. Verjel sem, da ne bo dovolil, da moj sin trpi zaradi pomanjkanja hrane.

Nekaj časa je bil finski železničar zelo prijazen, sam nam je pod plaščem na skrivaj nosil mleko in maslo. Potem je nekega dne izdaval, da njegova žena potrebuje obleko. Ne mara denarja, ne kruha, daja naj mu v zamenjavo za živež žensko obleko.

Elza je brez besed vzela iz omare svojo najlepšo obleko in mu

jo dala. Potem je Finec iz odprte omare kar sam izbiral med oblekami. Kmalu je železničar odnesel vse "odvečne" obleke, nakar so na vrsto prišla še krzna.

Preživljala sva najbolj kritične dneve sinove bolezni, ko so se z obmorske trdnjave v Petrogradu oglasili topovi. Mornarji v dvorcu Kronštad so se uprli sovjetski oblasti. Konec marca 1920 je rdeče topništvo s topovi, postavljenimi na ustju Neve, začelo obstreljevati trdnjavo. Granate in zažigalne bombe iz Kronštada so v predmestju Petrograda povzročile znatno škodo. Nепretrgana topovska kanonada, pravi topovski dvoboj, je trajala dolgih osem dni. Tudi ponoči ni bilo miru. Od topovskega obstreljevanja so se tresla tla in okna stanovanjskih hiš. V Petrogradu je bilo razglašeno obsedno stanje. Razen patrolj do zob oboroženih rdečih vojakov po deveti uri zvečer na ulicah ni bilo žive duše.

V evakuacijski pisarni je delo obstalo. Samo nemško-ruska tajnica, Aleksandra Ivanova, je sedela na svojem delovnem mestu in brala roman.

Premišljeval sem: kaj bi bilo z nami, če bi zmagali kontrarevolucionarji in naju zalotili v razkošnem buržujskem stanovanju ob zibelki bolnega otroka ...

Ladijski topovi so dvorec Kronštad spremenili v kup ruševin. Vojaško operacijo je vodil Trocki. Devetega dne ob zori je osebno preko zaledenelega zaliva vodil jurišne čete v napad na otoški dvorec proti uporniškim mornarjem. Mornarji so se ogorčeno branili. Na ledu so nastajale velikanske grmade trupel. Rdeči vojaki so s pomočjo barikad iz trupel neutrudno oblegali dvorec, dokler ga ob velikanskih človeških žrtvah naposled niso zavzeli.

Naslednjega dne se je vreme nenadoma obrnilo. Postalo je toplo. Marčevsko sonce je prelomilo led, ki je krenil po reki in v morje pokopal množico ranjenih in mrtvih.

Ko se je ogrelo, je moj sin uspešno okreval. Med igro v ozelenem parku se mu je zdravje hitro povrnilo.

Do pomladi so z ulic Petrograda izginile lesene obloge, ki jih je prebivalstvo med dolgo in ostro zimo počasi pokurilo. Po bivši aristokratski četrti se ni več moglo peljati s kočijo ali avtomobilom. Tudi midva sva pokurila vse dokumente veleposlaništva. Ostali so samo dokumenti vojnega atašeja, natipkani na tankem papirju. Te smo uporabljali v druge namene.

Žena je dopoldne v razkošno opremljeni kuhinji pripravljala slanika. Lotila se je tudi razsmrjevanja, obupno smrdečega govejega mesa, dobljenega iz skladišča. Večkrat zaporedoma je izpirala mestoma pozelenele kose mesa. Potem jih je namočila v vodno raztopino peroksida in s tem postopkom dokončala razsmrajanje.

- Ne zmorem več ... ne zmorem, - je tožila.

S povešeno glavo in brez besed sem stal med kuhinjskimi vrati, pripravljen na odhod. Jurij me je že vlekel za roko.

- Ati ... Pojdiva že na sprehod!

Žena je srdito rezala meso v posodi z vodo.

- Nezaslišano. Pokvarjeno meso dajo za zdravnikovo kuhinjo.

- Danes je celo taborišče dobilo smrdljivo meso.

- Vsi bodo zboleli.

- Videla boš, nihče ne bo zbolel. Sestradanemu človeku smrdljivo meso ne škoduje. Pri nas klateški cigani pojedjo crkovo, ki jo izkopljejo iz zemlje in nič jim ni.

Zardelega obraza in oči, zatečenih od solz, je obupano rekla:

- Jutri nimam česa skuhati. Danes jemo zadnjega slanika. Olja nimamo več, moke tudi nimamo niti za eno žlico.

Zamišljen in žalostnega srca sem se s sinom odpravil v Poletni vrt. Pred nama je šla pogrebna povorka. Petrogradski pogreb. Možakar, oblečen v črno praznjo obleko, je pred seboj na samokolnici rinil iz desk zbito preprosto krsto. Za nenavadnim

mrliškim vozom so v žalnih oblekah stopali objokani svojci. V veličastnem carskem vrtu sva se v bližini spomenika La Fontaineu vsedela na klop. Odsotno sem pripovedoval sinu o basnih, ki jih je napisal mož, upodobljen na spomeniku. Jurij je plezal po mojem naročju, me moledujoče gledal in prosil:

- Oči, pripoveduj mi ...

- O čem naj ti pripovedujem, mali moj?

- Pripoveduj mi o mali opici in velikem vojaku.

Naslov pripovedi je vedno določil sin, potem sem jaz improviziral ostalo. Pozorno me je poslušal in takoj, ko sem končal, je že povedal naslov druge pripovedi:

- Zdaj mi pripoveduj o psu in zajcu.

Iz smeri mestnih vrat se je približeval Muki. Klecal je pod bremenom številnih paketov. Njegov korak je bil težak in nezanesljiv zaradi slabo zaceljenega zloma. Kako neopazno je ta fant postal nepogrešljiv povsod, tudi v taborišču. Uporaben in spreten, kakršen je bil, je znal marsikaj narediti. Tudi zaposleni v uradu so mu sčasoma zaupali vse zahtevnejše naloge v zvezi s kuhinjo. Srečno naključje je bilo, da je najprej Grosa, potem pa še vodjo pisarne Majorosa rešil turov.

Utrujeno se je vrgel na tla ob meni. Jurij mu je takoj skočil v naročje in se mu začel dobrikati, božajoč ga po nežnem deškem obrazu:

- Pripoveduj mi, Muki, pripoveduj mi! - je moledoval.

K sreči so se od nekod pojavili Jurijevi prijateljski in ga, malega ujetnika, odvlekli s seboj.

- Slabe novice, moj Muki, - sem se obrnil k fantu, ki mi je bil edino upanje.

- Menda ne?

- Ostal sem brez sredstev. Konec je z menoj. Nimam niti beliča. Ne vem, kako in kaj bomo jedli jutri.

- Dobili ste meso iz skladišča.

- Smrdljivo.

- Menda so dali še čebulo?

- Gnila.

- Kaj pa kruh?
- Neuzhiten. Žena je v črnem kruhu odkrila podganje kakce. Ne zdržim več. Pobegnili bom. Žena je čisto na koncu z živci.
- Koliko potrebujete?
- Najmanj pol milijona.
- Jutri zjutraj vam prinesem denar. Na načrtovanje pobega morate pozabiti.

Z Mukijem sva se strinjala, da je zaenkrat pobeg nemogoč. Vojaki in v ujetnike oblečeni agenti dobro kontrolirajo mejo s Finsko in gorje tistemu, ki ga dobijo na begu.

Že naslednji dan mi je prinesel potreben denar. Dobil ga je pri nekem latvijskem špekulantu. Poleg tega je pri Nar-kom-zdravu izposloval dodaten obrok hrane, ki ga delijo v izrednih razmerah, kot plačilo za dvotedensko delo zdravnika. Dobil sem še dodatno delo. Med množico uradnikov in delavcev naj bi določil tiste, ki naj bi iz zdravstvenih razlogov odšli na brezplačno letovanje. Za plačilo dobim "diplomatski paket". Nakaznico z natančnim seznamom živeža moram dvigniti osebno.

Diplomatski paket je vseboval po funt marmelade, masla, meda, soli, riževe kaše in sladkorja, po pol funta krompirjeve moke in suhega sadja, steklenico sončničnega olja in zavitek čokolade.

Šefu zdravnikov Nar-kom-zdrava sem bil tako všeč, da mi je ponudil službo glavnega zdravnika v sanatoriju na ruski rivieri.

- Ta služba, - mi je pripovedoval z dobrodušnim nasmeškom,
- je vsekakor dobra prilika, da se znebite te lačne prestolnice. Sprejemate? Če ste za, jutri potujeva v Jalto na obalo Črnega morja.
- Samo domov si želim, - sem odgovoril brezvoljno.
- Ne marate morja?
- Moja življenjska želja je, da živim na morju. Ampak ...
- Ampak?
- Ne v tujini.

Duhovna hrana, ki sva jo užila na rednih gala gledaliških predstavah, je za par ur preglasila glasbo lačnih želodcev. Vrstili so se nepozabne večeri v Narodnem domu, Marijinskem, Mihajlovskem in Nikolajevskem gledališču. Rimski-Korsakov, Čajkovski, Puškinov Dubrovski, Šaljapin v vlogi Borisa Godunova.

Z ženo sva sedela v gledališču med živimi okostnjaki in pobožno poslušala Šaljapinov čudovit bas. Priznam, da so nama med predstavo misli uhajale k temu, koliko funtov masla, sladkorja in kruha dobi Šaljapin za tak nastop. To, da so umetniki vrhunsko plačani, nama je bilo jasno.

Muki je pol leta prežal pred baletno in operno hišo Marijinski, da bi mi priskrbel vstopnici za predstavo, kar mu je končno uspelo. Dobil je vstopnici za carsko ložo. Žena se je odpovedala predstavi, ker tujim ljudem ni hotela zaupati otroka. Predlagala je, da si predstavo ogledam z Mukijem.

- Ne maram baleta, - se je pritoževal. - Pa še ujeli me bodo in zaprli med talce v zapor Zvezda. Vseskozi že čakam, kdaj bodo prišli pome.

Zvečer sem nesrečneža le zvlekel v gledališče Marijinski. Fant se dostojno oblekel. Nekje je nabavil črn, do vratu zaprt športni suknjič. Z bencinom je očistil še od fronte zamazane hlače in do visokega sijaja zloščil svoje vojaške gojzarje. Prispela sva precej pred začetkom predstave in se namestila v razkošni carski loži. Takoj sva se zapletla v pogovor s starim vratarjem lože.

- Povejte, koliko časa ste tukaj v službi? - sem vprašal zgrbljenega, suhljatega bradača.

- Trideset let, - je nejevoljno odgovoril. Vmešal se je Muki:

- Vidim tri dvorne lože. Dve v pritličju in eno na prvem balkonu. Katera je bila loža carja Nikolaja?

- Tista velika loža na levi strani, za katero imata vstopnici. Tista na sredini je bila od velikega kneza Nikolaja Nikolajeviča.

Zahvalila sva se mu za informacije.

- No, Muki, kaj bodo rekli v Pešti, ko bodo izvedeli, da si sedel v carski loži? Dvomim, da ti bodo verjeli. Kaj praviš? V vojaških hlačah, ki smrdijo po bencinu, in okovanih gojzerjih sediš v carski loži. Tak razcapan ujetnik sodi kvečjemu v zadnjo vrsto gledališča. Se ti ne zdi?

Muki mi ni ostal dolžan:

- Kaj pa vi, gospod doktor? Mar vas ni sram, da po slaniku in črnem kruhu, ki ste jih jedli za večerjo, sedite v carski loži? Še dneve bo cela loža smrdela po slaniku.

Temeljito sva si ogledala carsko ložo in po stari dobri ujetniški navadi poskusila ugotoviti, če se da kaj izmakniti in odnesti za "spomin". Na drugi strani hodnika so bila vrata, za katerimi je bila šesterokotna predsoba lože. Tla predsobe je prekrivala rdeča kokosova preproga, stene so krasile jabolčno zelene, svilene tapete. Na stenah so visela beneška ogledala in pozlačeni obešalniki. Predsobo je od salona ločevala debela zelena svilena zavesa. Tudi salon so krasile svilene tapete. Tla so bila prekrita z debelo smirna preprogo. Kar se pohištva tiče, je tukaj bila mala miza za kajenje, vitrina, nekaj foteljev in veliko umetniško izdelano ogledalo. Lepo ohranjeno pozlačeno pohištvo iz časa Ludvika XVI. je bilo očitno v dobrih rokah. Pod steklenim zvonom na vrhu vitrine je stala čudovita in natančna starinska nihalna ura. Na strani salona, obrnjeni k odru, so bila tepecirana vrata. Pod bogato okrašeno kljuko se je skromno skrival pozlačen ključ. Ložo je od salona spet delila težka svilena zavesa. Tretjina lože je bila odprta proti odru. Pročelje lože je krasilo dvanajst pozlačenih stolov, tapeciranih z zeleno svilo. Stoli so bili postavljeni drug ob drugem. Poleg naju je v carski loži sedelo le nekaj uradnikov.

Gledališče se je počasi polnilo. Velikanski avditorij je napolnila pestra množica. V prvi vrsti so sedeli tovariši v rubaškah v spremstvu neokusno oblečenih žensk. V ložah so bili sovjetski uradniki z družinami. Višje sedeže in stojšča s zasedli mornarji

in vojaki.

V parterju so sedele številne ženske. Skoraj vsaka je imela kratko postrizene lase in bubi pričesko. Na kroju njihovih oblek je bilo videti posledice izolacije. Nosile so obleke različnih modnih stilov. Petrogradske dame so same po svoje kreirale modne obleke, ker jim dolga leta pariški modni časopisi niso bili dosegljivi.

Tisti večer je bil na sporedu balet Labodje jezero. Pred začetkom je pred odrsko zaveso stopil mladenič zelo inteligentnega obraza in na kratko seznanil gledalce z vsebino baleta. Na presenetljivo zanimiv način je na kratko pojasnil pomen baleta kot umetniške zvrsti in pozval občinstvo, da posveti pozornost lepoti glasbe.

Med predstavo se je Muki nagnil k mojemu ušesu:

- Čudovita predstava. Človek pozabi na vse težave, tudi na zapor Zvezda. Že samo ta predstava je vredna tveganja, da nas primejo.

V pavzi med dejanji je Muki odšel v bife v nadstropju, jaz sem ostal v salonu lože. Skozi zaprta vrata, ki vodijo na oder, sem slišal pogovor odrskih delavcev, ki so spreminjali sceno in glasen smeh balerin. Vrata so bila zaklenjena. Obrnil sem ključ in se znašel na odru. Nihče se ni zmenil zame.

V desnem kotu odra v bližini vrat v carsko ložo sta se pogovarjali balerini:

- Si dobila dodatek?

- Sem.

- Koliko masla si dobila?

- Pet funtov.

- Nemogoče, jaz sem dobila samo štiri funte. Kaj pa sladkor?

- Namesto sladkorja so dali med. Rekli so, da sladkorja ni.

- Jaz sem dobila tri funte sladkorja in funt medu.

- Ivan Petrovič mi je obljubil, da bom jutri dobila bel kruh in nekaj zdrobove moke.

- Takšno srečo imaš samo ti.

- Ali imaš še vedno čokolado?
- Da, zamenjujem jo za bel kruh.
- Tudi čaj sem dobila. Pol funta "Carja vrtnic".
- Nezaslišano, to je že pravo premoženje ...

Živahen pogovor balerin se je tikal izključno preskrbe z živežem. Nekoč primadoni carskega baleta svetovnega slovesa klepetata o maslu, kruhu in sladkorju. Pod carskim režimom so se baletne zvezde zanimale za nakit, briljante, bisere. O nakitu tokrat niti besede.

Po nepozabnem večeru v baletu sva se s hitrim korakom čez Mojko vračala domov. Minila je polnoč, ko sva prek obljudenega Nevskega prospekta prispela do Litejnija. Ulice so se kopale v dnevni svetlobi, prav nobene potrebe ni bilo po javni razsvetljavi.

Na vogalu Litejnij prospekta in Sergejevske ulice naju je pričakal stari vratar veleposlaništva. Zaskrbljeno se je obrnil k Mukiju:

- Prosim te, ne hodi domov. V ordinaciji te čakata vojaška detektiva.

Detektiva sta v ordinaciji dočakala zoro. Premetala sta vso Mukijevo revno ujetniško prtljago, nakar sta ga pred stavbo čakala v zasedi.

Naslednjega dne je preiskavo prevzel Gros osebno. Opasal si je pištolo in na glavo poveznil športno čepico, katere ščitek je dodobra zakrival njegov orlovski nos. Grmenje njegovega glasu je odmevalo po dvorišču:

- Izdajalec je med nami. Ustrelil ga bom kot psa!

Muki je izginil brez sledu. Vročično so ga iskali povsod, a brez haska. Četrty dan po njegovem izginotju me je v stanovanju obiskal možiček suhljate postave, zagorelega in zabrazgotinjenega obraza. Prinesel je pismo. Na ovojnici sem prepoznal Mukijevo pisavo. Fant mi je do potankosti opisal svoj pobeg. Nek finski tihotapec ga je prepeljal čez mejo za ceno dveh petrubeljskih zlatnikov. Enega mu je dal na odhodu,

drugega, ko sta prišla na finsko ozemlje. Na Finsko sta prišla po močvirnati gozdni poti. Ponekod sta se pogrezala do kolen v močvirnata tla. Ko mu je po četrturi hoji pokazal pot, ki pelje na zahod, ga je obšla misel, da se vrne nazaj na rusko ozemlje. Kljub temu je nadaljeval pot. Od časa do časa je slišal klice na pomoč iz globine gozda. Zdrznil se je ob najmanjšem zvoku. Prestrašil ga je celo pok suhe vejice. Po navidez neskončno dolgem tavanju je končno prišel do prve finske vasi.

Na koncu pisma je bil še pripis:

- Tajnica urada, gospodična Aleksandra Ivanovna, mi je na dan pobega dala dva srebrna rublja, da ji na nemški ladji kupim čokolado. Našel sem jih v žepu ... Prosim vas, če ji v mojem imenu denar vrnete ali ji date čokolado. Doma vam bom vrnil. Do skorajšnjega snidenja, Muki.

Menda že desetič se je velika nemška ladja Adler, ki je prevažala vojne ujetnike, vrnila iz Nemčije v nevsko пристanišče. Stenski koledar v pisarni urada je kazal, da smo 18. julija 1921. Stisnilo me je pri srcu. Minila so že štiri leta, odkar so me ujeli v Galiciji. Štiri leta ...

Prevezoval sem vojaka s strelno rano v pljučih v podirajočem se zaklonišču, ko je vpijoč priteknel sanitejec stotnije:

- Rusi so tukaj!

Resnično so minila štiri leta, odkar sem proti svoji volji šel na "študijsko potovanje v tujino". Odpustil sem cesarsko-kraljevi vojski in strahopetnim poveljnikom bataljona. Na nikogar se nisem več mogel jeziti.

Gospodična Aleksandra Ivanovna je marljivo tipkala seznam vojnih ujetnikov, ki jih je doletela sreča, da odidejo domov. Gledal sem v sveže natipkan seznam. Kot skozi tančico so se mi pred očmi zlivale vijoličaste črke.

- Videti ste žalostni, doktor. - je spregovorila gospodična, medtem ko je urejevala dokumentacijo.

Stokrat sem se že pritoževal Aleksandri Ivanovni nad svojim brezupnim položajem. Na moje veliko presenečenje mi je

mlada gospodična tokrat zaupala, da je tega dne iz Moskve prišel zadržani vojaški zdravnik, Poljak, ki se je že oglasil v pisarni, pripravljen, da prevzame službo.

- Mar je to mogoče? - sem vprašal presenečeno. Res je pred enim letom evakuacijski urad zaprosil Moskvo za zdravnika in končno je ta tukaj.

- Kako nenavadno, in to prav danes, - sem vzdihnil, - na četrto obletnico mojega padca v ujetništvo.

Poljski zdravnik je presrečen zapustil Moskvo misleč, da je v Petrogradu več hrane. Revežu se niti sanjalo ni, da tu življenje ni nič boljše. Toda ...

Nenadoma me je spreletela odrešilna misel. Zdaj več nimam česa izgubiti. Odločno sem potrkal na vrata pisarne vodje urada:

- Tovariš Majoros, - sem ga ogovoril, hlineč ravnodušnost, - iz Moskve je prišla zamenjava zame: Poljak, vojaški zdravnik. Tovariš Gros soglaša z mojim ohodom domov. Upam, da tudi vi nimate nič proti. Štiri leta sem v ujetništvu, od tega že leto dni delam v Petrogradu.

Tovariš Majoroš sploh ni dvignil glave od papirjev. Nervozno je odgovoril:

- Če vas tovariš Gros pusti oditi domov, jaz tudi nimam nič proti. On vas je zadržal, on odloča.

Planil sem v pisarno k Grosu:

- Tovariš Gros, - sem nastopil kar se da odločno, - Majoros mi je dal na seznam ujetnikov, ki odhajajo domov. Upam, da tudi vi nimate nič proti?

- No, če Majoros dovoli, tudi jaz nimam nič proti temu. Kaj pa pravi jugoslovanski zaupnik?

- On se je takoj strinjal z mojim ohodom, - sem pohitel z odgovorom.

Navdušen sem stekel k tajnici:

- Aleksandra Ivanovna, - sem začel moledovati, - pomagajte mi, prosim vas!

Do potankosti sem ji zaupal moj načrt. Prosil sem jo, da v primernem trenutku, ko nikogar ne bo v bližini, poišče v pisarni tovariša Majorosa moje dokumente in jih preda transportnemu oddelku, s seznamom, na katerega bo dopisala moje ime.

Čez eno uro so na črno tablo poleg vrat urada izobesili seznam ujetnikov, ki se bodo vkrcali na "Adler". Na dnu seznama sem kot zadnje prebral svoje ime.

Nemška ladja naj bi izplula 10. julija ob deseti uri zvečer. Naslednja dva dni sem preživel v nepopisni živčnosti. Zdelo se mi je, kot da bi čakal že dva tedna. Še posebej je bila živčna moja žena, ki sem ji seveda zaupal svojo mahinacijo. Počasi so nam minevale ure. Zelo hitro sva opravila s pakiranjem, ker nam je seveda komaj kaj ostalo, vse smo že "pojedli".

Poljskemu zdravniku sem predal bolnike in ordinacijo, potem sem se zaklenil v sobo in se nisem več kazal. Desetega julija smo se navsezgodaj zjutraj vkrcali na ladjo. Kapitan, moj stari znanec, nam je odklenil prazno kabino zraven ladijske bolnišnice. Okrog devete ure so se vkrcali še ostali vojni ujetniki s seznama. Med njimi so bili tudi takšni z družinami. Eden je celo odhajal domov s tremi otroki.

Bilo je že skoraj deset zvečer, ko sta na palubo stopili vodji evakuacijskega urada. Vsak je imel seznam potujočih v rokah. Ko je na koncu seznama prebral moje ime, je Gros zaničljivo pogledal Majorosa in mu posmehljivo rekel:

- Tudi to je tvoja mojstrovina.

Majoros se je glasno branil posmehljivih obtožb, češ, da sem na ladji, ker me je nekdo dal na seznam, vendar to ni bil on. V debato se vključil tudi jugoslovanski zaupnik in živahno zatrjeval, da o mojem odhodu on ničesar ne ve.

Ob njihovem čedalje glasnejšem vpitju je prišel kapitan s komandnega mostu in odločno in ostro zaprosil, da zapustijo ladjo. Takoj je ukazal, naj se odpnejo vezi in dvigne sidro. Povsem brez moči sem se odvlekel v kabino. Jurij je globoko spal. Žena je sedela na robu postelje in lomila roke. Obupano

me je pogledala in se oblečena vrgla na posteljo. Od utrujenosti je takoj zaspala. Ladja se je počasi odaljevala od obale. Bila je že polnoč. Ujetniki so se odpravili spat. Samo nek razcapani ujetnik na berglah je stal ob ograji in negibno bolščal v nakodrane valove. Po polnoči je dnevna svetloba malce popustila in je nebo začelo siveti. Iz kronštadskega zaliva se je približevala ladja. Povzpел sem se na palubo. Šepast ujetnik beraškega videza je prilezel k meni. Zanemarjena rdeča brada mu je segala do trebuha.

- Pazite! - je zašepetal. - ČEKA je poslala dva človeka, da do Kronštada spremljata ladjo. Lahko vas izkrcata, dokler smo še v ruskih vodah.

Ladja se je ustavila. Dva civilista sta skočila v motorni čoln. Parnik je potem proti finski obali nadaljeval s polno močjo. S polnimi pljuči sem vdihaval svež, slan morski zrak. Šantavi berač je odvrigel bergle in poskočil od veselja. Ves iz sebe od razburjenja je tekel gor in dol po palubi in spuščal nerazumljive glasove. Roke je dvignil visoko v zrak in žugal s pestmi:

- Po sedmih letih mi je končno uspelo, - je izgovoril hripavo, kot da bi se dušil. Potem je nezavesten omahnil.

Celo noč nisem zatisnil oči. Tudi uleči si nisem upal iz strahu, da se resnica ne spremeni v sanje.

Ladja je plula ob finski obali. Za nama je sonce že izšlo na ruski strani, ko so se pred nami začeli kazati orisi vitkih helsinških zvonikov in tovarniških dimnikov. Zapustili smo Revalt in otok Osel in izpluli na odprto Baltiško morje.

Po tridnevni plojbi je Adler pristal in se zasidral v svetovno znanem nemškem letovišču Svinemunden.

- No, glej! - sem veselo rekel ženi. - Koliko ljudi potrebuje ogromno denarja, da tukaj letuje. Nas so pa povsem zastonj pripeljali ...

26. IZ RUSIJE V RUSIJO

Ladja Adler je s šeststotimi vojnimi ujetniki na palubi pristala v vojaškem pristanišču nemškega letovišča Svinemunden. Takoj po izkrcaju so nas razvrstili v skupine po državah. Jugoslovani smo dobili zasebno barako. Najlepša baraka, okrašena z rožami, je pripadla Nemcem. Zaslužili so si jo, ker so tukaj doma. V velikansko taborišče nihče ni smel priti na obisk. Bili smo popolnoma odrezani od zunanjega sveta.

Že prvi dan smo občutili, da smo v Nemčiji. V taborišču sta vladala red in disciplina. Tudi pozornosti ni manjkalo, čeprav bi bili veliko bolj veseli, če bi zraven dobili še dobro hrano, ker smo bili zelo sestradana družčina ujetnikov.

Takoj po prihodu v taborišče smo se najprej morali skopati, nato so nas dezinficirali. Tudi ujetniške cunje so razkužili in nas šele takrat pustili na kosilo v taboriščno kuhinjo. Tam nas je dočkala neizogibna kaša, na srečo smo v njej za spremembo občasno naleteli na koščke konzerviranega mesa.

Spet so nemški ujetniki bili privilegirani pri kosilu.

- Samo jejte, reveži. Vi tudi doma ne jeste bolje, - so se jezili bački fantje. - Mi se bomo doma najedli šunke in rebrc.

Za večerjo smo dobili kavni nadomestek in svetlo vijoličasto, redko marmelado. Kako so samo iznajdljivi nemški kemiki. Iz katerega škrate so naredili ta zvarek? Kakšna nova kemijska formula je to? Edino, kar stoddstotno drži, je, da so ta zvarek, ki mu rečejo marmelada, naredili v laboratoriju. Izmislili so si še nadomestek za maslo, katerega smo tudi dobili. Takšno maslo je bilo, da se niti na najmočnejšem soncu ni stopilo. No, s tem maslom namazan je vsaj lažje drsel suhi kruh po grlu.

Prostovoljci Rdečega križa, ki so se motali po barakah, so o hrani povedali le toliko, da je tako dobra, da tudi gospoda v svinemundskem kopališču ne jedo boljše. Otrokom so sestre vsak dan natančno določale obrok konzerviranega mleka. Moram priznati, da so se močno prizadevali, da nam olajšajo novo sedemdnevno ujetništvo. Po notedenski karanteni v Svinemundenu so nas transportirali v Ščečin. V velikem obmorskem barakarskem mestu je spet sledilo razvrščanje, osamitev, dezinfekcija in registracija. Tukaj so vendarle enkrat nemški ujetniki videli svoje. Starejše dame, dobrotnice, so redno obiskovale taborišče in ujetnikom delile cigarete in dopisnice. Otroci so dobili mleko in čokolado. Moj sin je v eni uri "zaslužil" več čokolade kot jaz z diplomatskim dodatkom v celem letu. Elegantno oblečene in že nekoliko ovenele dame so se pomešale med prekaljene ujetnike in trepetajoče od radovednosti spraševale:

- Torej, tudi v Rusiji je tako velika lakota?

- Ljudje tam umirajo kot muhe, - so pretiravali ujetniki. Bolj ko je cigaret zmanjkovalo, večje laži so pripovedovali.

Mlajšim damam so trosili laži tudi brez cigaret. Vsak je bil udeležen najmanj v eni strašni bitki. Ni kaj, ujetništvo jih je naučilo sleparjenja. Vojne vdove v žalnih oblekah so med ujetniki iskale svoje može, izginule v Sibiriji.

Po enodnevni registraciji so nas ponovno posadili na vlak. Stari ujetniki so se v Ščečinu z velikim ponosom vkrkali na vlak. Revni, stari fantje so v sedmih letih prepotovali Evropo in Azijo in šele zdaj so prvič potovali s potniškim vlakom. Transport je proti Dunaju drdral skozi Berlin, Leipzig, Passau.

Na Dunaju ponovno taborišče, dezinfekcija, odstranjevanje uši. Oblačila smo imeli že takšna kot cunjо za pomivanje po tleh. Hlače, ki smo jih dobili od dobrotnikov, so se tako skrčile, da so bile podobne kopalnim kostumom. Do Nansena so rokavi plašča segali še do komolcev. Rusinje so se ogorčene pritoževale vsakič, ko so po dezinfekciji dobile nazaj svoja

zmečkana oblačila, iz katerih se je kadila sopara. Dva dni smo gostovali v umazanih dunajskih barakah. Res je, da na Dunaju govorijo nemško, a o kakšni čistoči in prijaznosti tam ni bilo niti sledu.

Med bivanjem na Dunaju sem vodil tričlansko delegacijo na jugoslovansko poslanstvo. Poleg mene so bili delegaciji še Srb, Hrvat in Slovenec. Šli smo tja z zahtevo, da pot nadaljujemo s potniškim vlakom. Kot delegacija skupine stotih jugoslovanskih ujetnikov smo ga očitno nekje polomili. Ko smo naslednji dan v živinskih vagonih prispeli na razsvetljeno železniško postajo v Mariboru, so nas takoj obkrožili do zob oboroženi vojaki. Našo razcapano skupinico so z naperjenimi bajoneti pospremili do barake na obrobju mesta. Sprašujoče smo se spogledovali. Zakaj takšen ponižujoč sprejem? Saj nismo kaznjenci! Menda ni greh, da so nas med neprostoovoljnim vojskovanjem zajeli in odpeljali v ujetništvo? Vedeli smo, da je pregon komunizma temeljna opredelitev vlade SHS, a ta pretirana previdnost nas je spravljala ob živce. Še istega večera so nam preiskali revno prtljago. Do zore smo stali na dvorišču poleg odprtih kovčkov, dokler ambiciozni in zlobni policijski stotnik ni vsega natančno pregledal. V iskanju komunistične propagande je bil posebno pozoren na zapiske in tiskovino. Nesrečnež ni vedel, da so vojni ujetniki vse, kar je bilo napisanega, uničili že na obrežju Neve in obdržali samo osebne dokumente. Niti po večkratnem pregledu mali policijski stotnik ni našel sumljive "literature". Kljub temu je strogo ukazal, da s prebivalstvom ne smemo imeti nobenih stikov. Taborišče so obdali z več vrstami bodeče žice. Oboroženi stražarji so skrbeli, da se "kužni" ne približujemo ograji. Štirinajst dni so trajali zdravstvena in politična osamitev in nadzor. Iz Maribora so nas transportirali v Zagreb, kjer je končno vsak dobil potni nalog za domov. Po enomesečnem potovanju smo končno prispeli v Subotico.

Vrnil sem se praznih žepov, revnejši kot takrat, ko sem pred štirimi leti padel v ujetništvo. Korzo v Subotici je odmeval od

ruskih besed:

- Zdravstvujte. Kako poživate?

- Ničevo, merci, harašo ...

Od kod so se, hudiča, vzeli vsi ti Rusi? Zapustili smo Rusijo v prepričanju, da lep čas ne bomo slišali ruskih besed in glej, takoj, ko smo stopili na ulico, smo naleteli na ruske emigrante in nas je po ušesih takoj udarila vesela, brezskrbna ruska beseda. Wranglerjevi pribežniki so očitno še živeli v upanju, da bo njihov izlet v Jugoslavijo trajal le nekaj tednov. Elegantni časniki v carskih uniformah so se sprehajali po sončnem korzu v spremstvu dobro oblečenih dam, ki so se veselo hihitale. Dostojanstveni časniki so dame poljubljali na roko:

- Prihadžite k nam v gosti, - so žvrgolele dame.

- Spasibo vam boljšoj ...

- Dosvidanija!

Moja žena se je oglasila smehljajoč:

- V Rusijo smo prišli.

Naslednji dan sva srečala znanca iz Šadrinska, zakonca Kamenovič. V Subotici sta bila eno leto. Milan je delal kot poslovodja. Pritoževala sta se nad draginjo in nad tem, da nimata ustreznega stanovanja. Potolažil sem ju, da tudi mi živimo v najeti sobi.

Žalosten sem postopal po s soncem obsijanih prašnih ulicah. Poiskal sem znane točke iz otroštva -Petelinjo šolo, Rdečo ulico, gozd ...

Strmel sem v razkošno opremljene svetle izložbe in v site, dobro oblečene ljudi. Tukaj lahko dobiš, kar hočeš, eno reč lepšo od druge. Brez ovir kupuješ, kar si zaželiš - če si srečnež, ki ima denar.

Moja žena praktično ni zapuščala sobe. Podnevi se ni kazala na ulici, ker ni imela dostojne obleke. Kar je imela uporabnega, je v Petrogradu zamenjala za živež. Tistemu, kar ji je ostalo, je moda že zdavnaj obrnila hrbet. Po prihodu v Subotico smo živeli od manjših posojil in za obleke nam ni ostajalo.

Kmalu po vrnitvi so me poklicali na policijsko postajo. Zasliševal me je namestnik šefa postaje. Najprej je v zapisnik znarekoval dogodke med mojim štiriletnim ujetništvom, potem me je vprašal:

- Informiran sem, da ste bili član komunistične partije! Ali je to res?

- Vi mislite, gospod stotnik, - sem odgovoril, - da član komunistične partije postanete tako preprosto, kot bi se tukaj včlanili v moški klub ali Narodni krožek?

- Vsekakor.

- Motite se.

Nisem nadaljeval. Mar naj bi visokem predstavniku politične oblasti razlagal, da si pri Rusih lahko postal šele kandidat za vstop v Partijo po najmanj dveletni preizkusni dobi.

- Po mojih informacijah ste vi, gospod doktor, živeli v isti stavbi z madžarskimi komunisti. Kaj mi lahko poveste o tem?

- To, da je v tej isti stavbi bilo ujetniško taborišče in bolnišnica, v kateri sem delal.

Zaslišali so me še dvakrat. Epilog zaslišanj je bil, da sem se moral v naslednjih šestih mesecih tedensko javljati na policiji.

Tako so me v mojem rojstnem kraju, po prestanem štiriletnem vojnem ujetništvu, sprejele takratne jugoslovanske oblasti. No, nič za to, toliko bolj prisrčno me je sprejel moj stari brivec. Okrog vratu mi je dal ruto in me pozdravil s poklicnim nasmeškom:

- Že dolgo nisem imel te časti, gospod doktor. Menda ste bili na poti?

- Da, potoval sem, - sem vzdihnil.

- Nemara ste bili na izpopolnjevanju v tujini? Jaz tako rad potujem, pa žal do zdaj nisem prišel dlje kot do Pačira.

Med miljenjem me je vprašal:

- Zelo ste shujšali. Zagotovo ste veliko delali in študirali?

- Da, veliko sem študiral.

Ko mi je umil obraz, je zaskrbljeno dodal:

- Katastrofalna suša je pri nas. Že več kot štiri tedne ni deževalo.

Ožgalo bo koruzo in ne bo nobenega zrna na storžih. Letos bo drago zrediti prašiča.

Za mojim hrbtom sta se pogovarjala dva znana, dobro oblečena in še bolj rejena vojna dobičkarja:

- Pomisli samo, - je začel debelejši, zaripel mož, - dvajset tisoč ponujam za dvoriščno stanovanje, ta pojava pa zanj zahteva trideset.

- Zakaj ne kupiš hiše? - odvrne drugi. - Te dni se pogajam za eno. Ponujam trideset tisoč.

- Kam greste na letovanje?

- Žena je že šla v hribe z otroki.

- Mi bomo šli na morje, nekam blizu Dubrovnika.

Ves omotičen sem stopil na ulico. Imel sem občutek, da je moja glava tolikšna kot sod. V ušesih mi je šumelo kot v morski školjki. Brez cilja sem sledil svoji senci. Ustavil sem se pred bogato okrašeno mestno hišo in se zastrmel v velikansko poslopje. Znanec, vojni hujskač in trgovec z vinom, ki je svetovno razdejanje varno preživel za fronto, se je spotaknil obme:

- Prišel si? - me je osladno obgovoril. - Ali je tudi v Rusiji tako velika lakota? Bajе, da od lakote ljudje tam množično umirajo? Ne da bi počakal na odgovor, je odbrzel v kavarno.

Odvlekel sem se domov.

Ženo sem našel objokano. Pisala je pismo. Utrujeno sem se spustil na stol in globoko zavzdihnil. Spet moram življenje in vse začeti na novo. Zaskrbljeno sem se spraševal, kaj bomo jedli jutri.

Sin mi je splezal v naročje, objel me je okrog vratu in me milo začel prositi:

- Oči, povej mi zgodnico.

Začutil sem grenkobo v grlu. Skrbi so mi obdajale glavo. Gledal sem v sina, solze so mi zameglile pogled. Pobožal sem njegove črne laske.

- O čem naj ti pripovedujem, sinko moj?

- Oči, pripoveduj o vojni, o Rusiji ...

27. ZLATA SLUŽBA

Pravijo, da reven biti ni sramota. Če to drži, bom s ponosom priznal: po prihodu domov smo živeli v strašanski bedi in pomanjkanju. Moja žena se ni mogla sprijazniti z domačimi razmerami, poleg tega pa je še vedno bila užaljena zaradi sprejema, ki smo ga bili deležni v Mariboru in na katerega, jasno, nismo bili pripravljeni. Životarili smo od manjših posojil in v skrbeh za preživetje čakali, da prispe dovoljenje za mojo zdravniško prakso in pohoštvo za ordinacijo, ki sem ga povsem razumljivo, kupil na kredit. Med čakanjem na pohoštvo in delovno dovoljenje sem se odločil, da obiščem kolego Luxa v njegovi ambulanti. Bila sva na istem letniku in sva istočasno diplomirala. Kot študent ni bil med najbolj pridnimi, zdaj je bil zelo hvaljen in priljubljen. Imel je sijajno prakso, pravi zlati rudnik. Paciente je nabiral predvsem med kmeti, za gospodo se ni kaj dosti menil. Kot strokovnjak je bil zelo dober, imel je le eno samo veliko napako - preveč je pil.

Iz dneva v dan je bil vinjen. Pri nas so ljudje vedno imeli radi pijance. Občudovali so jih in spoštovali v prepričanju, da pijan človek ve več kot trezen. Razlog, da inteligentni človek pije, tiči v tem, da drugače ne obvladuje svojega velikega uma. Tudi med obrtniki in kmeti je pijanec bil več vreden.

Poiskal sem doktorja Luxa. Majhna hiša na periferiji mesta s tremi okni, ki so gledala na ulico. Stara oguljena tabla na uličnem zidu je opozarjala, da tukaj živi in dela doktor Lux.

V ravnico je prišel od nekod iz slovaških hribov. Nihče ni vedel, od kod je točno in kakšnega rodu. Tudi sam se ni hvalil s svojim poreklom. Pred srbskimi oblastmi se je deklariral kot

Slovak. Bil je okrogel mož, nizke rasti in vedno dobre volje. Nasmihal se je tudi takrat, ko so z njim grobo ravnali. Njegove ustnice so bile nasmejane od jutra do večera, menda se je tudi v spanju nasmihal. Svoje bolnike je obiskoval peš. Krive noge so presenetljivo hitro nosile njegov dostojanstven trebuh. Kmetje so ga zelo občudovali, govorili so, da je čudodelec. Romali so k njemu kot v kakšen znamenit romarski kraj. Od dotika njegovih debelušnih rok, pomirjevalnih besed in širokega nasmeha so se bolniki kmalu pozdravili. Kolegi so ga zasmehovali. Govorili so, da je modna muha in da bo kmalu konec njegovi slavi. Kronični alkoholik je, vedno dela pijan. Tudi naslednja štorija je krožila o doktorju Luxu.

Trebušast stric Lajčo, bogat bunjevački kmet, je nekoč prišel v ordinacijo k Luxu. Kmet je bil tako debel, da so mu hlače nenehno grozeče visele pod trebuhom. Nikoli prej še ni bil pri zdravniku. Zdaj je tožil, da ga duši in da se hitro zasope. Doktor je trezno svetoval staremu, naj neha piti vino, sicer bo umrl zaradi preveč zaužitega alkohola. Stric Lajčo ga je zasopel in vijoličast v obraz vprašal:

- To pravite vi, doktor?

Brez plačila se je poslovil in na mizi pustil napisan recept. Bil je zelo jezen na zdravnika in ga je očrnil, kamor je šel:

- Lux nima pojma!

Zasmehoval je nore zdravnikove privrženke, ki se ga držijo in ga čuvajo kot zrelo žito v sodu. Čez približno dva tedna je Lajčo ponovno poiskal doktorja, da poravnava dolg za pregled. Nekaj dinarjev mu je odtrgal od že tako mizernega honorarja. Doktor Lux se je samo nasmihal, kljub temu, da je vedel, kako je užaljeni gazda grdo govoril čezenj. Ponudil ga je z vinom in potem sta se tako dolgo pogovarjala, dokler stari Lajčo ni povsem spremenil svojega mišljenja o doktorju. Zvečer sta začela kartati, do jutra sta pila in kartala. Lux je priigral tri tisoč dinarjev. Od takrat je Lajčo postal doktorjev največji privrženec. Po vsem mestu je govoril:

- Lux je najboljši zdravnik v kraju, ogromno ve in zna. Od takrat dalje je Luxova praksa samo cvetela. Tudi zdaj v zgodnjih jutranjih urah je pred njegovim stanovanjem čakala dolga vrsta kočij. V kočijah so na pisanih pernicah ležali bolniki in stokali. Tudi čakalnica je bila polna bolnikov in njihovih spremljevalcev, ki so od zgodnjega jutra potrpežljivo čakali, da se zdravnik zbudi. Večina pacientov so bile kmečke žene in otroci. Kmalu za menoj je v čakalnico okorno vstopila neprijazna sestra. Ogovoril sem jo:

- Želel bi, da me doktor pregleda. Kdaj bo začel z delom?

Še pogledala me ni. Mimogrede je odvrnila:

- Ko se zbudi. Zvečer je bil pri bolniku. Zdaj še spi. - Nato je izginila v smeri kuhinje.

Usedel sem se med čakajoče.

Sredi čakalnice je zgubana starka čepela na skoraj razpadli preprogi in govorila dekletu, ki je sramežljivo skrivalo oči. Zaradi trahoma jo je motila svetloba.

- Prava resnica, dušica moja, - je jecljala starka, - če ne bi bilo tega blagoslovljenega, dragega doktorja, tudi mene ne bi bilo več. Imela sem vranični prisad na nogi, potem pa še šen in me je pozdravil. Naj ga dobri bog blagoslovi na vsakem koraku. Za zdravljenje mi ni vzel denarja, ker sem revna vdova. Vidi se, da ga je vsemogočni na nebesih blagoslovil z velikim znanjem. Zdaj sem še trebušno kilo dobila. Težave se kar vrstijo, ko si enkrat star. Nekoč sem tudi jaz imela tako gladek obraz kot vi, zdaj je pa takšen kot skorja krompirja, pečenega v peči. Menda ste na pljučih bolna, dušica draga? Opazila sem, da kašljate. Žarko slanino jejte, pa se boste pozdravili. Žarka slanina je najboljša proti prehladu. Verjemite mi, to je čista resnica. Nekam ste se preveč zamislili, menda vas ne dolgočasim, otrok moj?

V kotu poleg majhne železne peči je suha, koščena kmetica dojila bolnega dojenčka. Punčka ženske s klubukom ju je nekaj časa opazovala, potem je stekla k materi in ji, čeprav na uho, precej glasno šepnila:

- Sladka mamika, poglej samo, kolikšne velike joške ima teta! Ženska s črno ruto na glavi je tožila doječi materi.
- Zeliščarka me je prepričevala, da me daje križ, jaz sem jo poslušala in se redno mazala. Zdaj mi doktor pravi, da je to vnetje slepiča, svetuje mi operacijo. Jaz se tako bojim rezanja ... Vaš otročiček je bolan?
- Božjast ima.
- Če je to res, potem ne bo dolgo.
- Zgubana starka se je zehajoč obrnila k starejšem možakarju v kotu čakalnice, ki je z užitkom kadil pipo:
- Koliko ste stari, stric Surok?
- Stari je ni niti pogledal, samo zviška je odvrnil:
- Dovolj za jamo.
- V čakalnici se je spet pojavila prsata, pegasta bolničarka. Nemudoma jo je obkrožilo nekaj neučakanih kmetov:
- Ali bo treba še dolgo čakati? - jo je napadel eden.
- Naj začnejo že enkrat, - je moledoval drugi. - Noč bo, preden pridemo domov.
- Bolničarka je odločno vstopila v ordinacijo, v kateri je na zofi, obrnjen na trebuh in oblečen spal doktor Lux. Po nekaj brezuspešnih poskusih, da ga zbudi, se je vrnila v čakalnico.
- Takoj bo začel, - je povedala srdito. - Zdaj več ne bo treba dolgo čakati.
- Čemu se jim toliko mudi? - se je oglasila v veliko ruto zavita suha ženska. - Jaz sem prišla od daleč, prodala sem mleko in z izkupičkom bom plačala pregled. Ne vem, če bo zadoščalo še za lekarno.
- Okrrog štirideset let stara ženska, zatečenih oči in podplutega obraza se je zrinila k bolničarki. V zgornji čeljusti sta ji manjkala sekalca.
- Mislite, da mi bo doktor Lux napisal spričevalo?
- Kdo vas je pretepel?
- Kdo neki! Moj mož, baraba preklemanska. Desetkrat me je že pretepel, zdaj se več ne bo izvlekel brez posledic. Nisem jaz

nekdo, ki se pusti kar tako tepsti. Sedem let sem bila kuharica pri vzvišeni gospodi Biliczky. Verjetno ste že slišali zanje? Zdaj živijo tam čez, kupili so veliko posestvo.

- Svojega moža želite prijaviti na policijo? - je zanimalo bolničarko.

- Na policijo? - je zasikala ženska in si pred usta dala krvavi robec. - Kaj še, da pretepejo nesrečneža. Saj je vojni invalid.

- Torej se želite ločiti?

- Pa še kaj, da potem baraba tepe neko drugo žensko.

- Kaj potem nameravate s spričevalom?

- Nesla ga bom odvetniku, naj ustrahuje pesjana.

- Zakaj pustite, da vas tepe? - jo je kar naprej zasliševala bolničarka.

- Ne bojte se, tudi on jih je dobil z lesenim kolom po glavi. No, kaj hočem, močan je kot bik, nisem mu bila kos.

Potem je zelo hitro in odločno dodala:

- To se zgodi, ko ženska preveč govori. Kaj, ko ne znam držati jezika. No, zdaj mu bom pokazala s spričevalom. Prosim vas, gospa ali morda gospodična, ne vem, kako naj vas ogovorim, mogoče ste doktorjeva žena. No, karkoli že ste, dosti o tem ... Ne vem, kaj sem hotela reči ... Ah, da, spomnila sem se. Saj ni čudno, čisto sem zbegana. Da - pomislite samo, pred očmi sosed me je pretepel. Priče imam. No, ko sem mu s kolom zasolila eno preko ušes, se je ta silak samo opotekel in padel. Iz glave mu je špricnila kri. Ustrašila sem se, pustila testo in pritekla k doktorju, če bi slučajno imela kakšne težave z zakonom.

- Vaš mož je najbrž velik zlobnež?

- Ni slab, draga gospa, samo misli, da mu je vse dovoljeno. Pozna se mu, da je rojen na njivi, kjer so mu popkovnico prerezali s srpom.

Debel, zaripel in nadušen gazda je živahno ogovoril bolničarko:

- Doktorja želim prositi za obisk na domu.

Proti koncu stavka mu je že zmanjkovalo sape.

- Daleč? - je vprašala bolničarka.
 - Nekaj ulic proč. Pripeljal ga bom z vzmetenim vozom. Moj oče je bolan. Je že blizu osemdeset let star. Trikrat ga je dobil veter. Vem, da mu ni pomoči, vseeno pa ne bi rad, da mi oče umre, ne da bi poklical zdravnika. Gospod duhovnik so že bili pri njem ob svitu.
 - Kdo ga je do zdaj zdravil?
 - Pet let je že od tega, ko ga je obiskal stari doktor Šamu. Med pregledom mu je rekel, "Stari, ne poskakuj in se ne zvijaj!" To je mojega očeta zelo razžalilo, hudo se je ujezil na doktorja. Doktor je že umrl vendar oče je še vedno jezen na vse zdravnike.
 - Najbrž je že umrl medtem ko ste od doma.
 - Kje neki. Resnici na ljubo, prav v tem je stvar, da ne zna umreti. Matyi Salta mi je priporočil doktorja Luxa. On je pokopal tudi starega Viktorja. Zaradi tega mi je Matyi svetoval, da grem po doktorja. Rekel mu bom, če vidi, da mu ni pomoči, naj ne piše recepta. Zdravila so zelo draga ...
- Iz ordinacije se je zaslišal hrup, hrkanje, kašljanje in pljuskanje. Kmalu zatem se je na vratih ordinacije pokazal "čudodelni" doktor, zmeden, zaspan in nasmejan.

Pustimo zdaj čudodelnega doktorja njegovim bolnikom. Če bolniki zdravniku zaupajo, se že od samega njegovega dotika in nasmeha pozdravijo. Čudodelni zdravnik si na začetku dela nadene nasmeh na obraz in ko konča, ga skupaj z belo haljo da dol. Tak nasmeh spada k delu. Recepti za zdravila so vsebinsko gledano šablonski in v njih ni prav ničesar čudežnega. Če enako zdravilo napiše drug zdravnik, je ono neučinkovito. To je individualna odlika zdravnika.

Odprl sem ordinacijo na obrobju - drugod nisem dobil stanovanja. Če sem pošten, za kaj drugega niti nisem imel sredstev. Vesel sem bil, da sem vsaj tam dobil stanovanje. Izobesil sem tablo, na kateri je bil z velikimi črkami izpisan ordinacijski čas. Ordinacija je bila končno pripravljena, manjkajo samo še bolniki.

V stari Državi SHS zdravnik, ki je pripadal manjšini, še sanjati ni smel o službi s stalno mesečno plačo. Stara jugoslovanska oblast je to tako uredila, da so imeli pravico do službe za nedoločen čas samo zdravniki slovanskega porekla. V bolnišnici so vsi do zadnjega dobili službe s priporočilom ministra ali celo kralja. Kolegi so si donosne službe lepo razdelili med seboj, ostali smo bili prisiljeni usmeriti se v privatno prakso ter zasledovati in preganjati bolnike, ki so bili sposobni plačati naše usluge.

Kmalu so se pojavili prvi pacienti, praviloma so bili revni. En je na primer po pregledu potožil, da je brez službe in me prosil, naj mu dam denar za zdravila. Neka starejša gospa je prišla k meni, ker naj bi nekoč bila najboljša prijateljica moje mame. Druga je spet s solznimi očmi pripovedovala, kako mi je prav ona rešila življenje, ko sem triletni telebnil v njihovo klet. Še tega se je spomnila, kako mi je buško na čelu potlačila s ploščato stranjo kuhinjskega noža. Seveda, vse to so bili zadostni razlogi za brezplačno zdravljenje.

Dokaj hitro se je pojavil tudi prvi pacient z denarjem. Bil je dobro oblečen meščan in na videz zelo zdrav. Ko je začel, ga je bilo samo jamranje. Našteval je in našteval svoje težave. Na koncu me je zaprosil, naj ga temeljito pregledam.

- Želite morda zdravniško spričevalo? - sem ga sumničavo vprašal.

- Ne, samo temeljit pregled želim. Čutim, da sem resno bolan.

- Ste že bili pri zdravniku?

- Do zdaj še ne, vendar čutim, da jih bom od zdaj zelo potreboval. Nekaj malega denarja sem dal na stran. Mislim sem, ne bo škodovalo, če me bo pregledal doktor.

Zelo ambiciozno sem se lotil pregleda in iskal znake kakršnekoli bolezni. Zaman. Ničesar nisem našel. Ko sem končal z dolgim in natančnim pregledom, sem mu povedal svoje mnenje:

- Vi ste popolnoma zdravi. Nobene bolezni ne najdem.
- Torej mi ne boste predpisali nobenih zdravil?
- Za to ni nobene potrebe.
- Tudi cepili me ne boste?
- Ne. Saj sem vam rekel, da ste zdravi. Lahko ste povsem spokojni.

Pacientov obraz se naenkrat razvedril. Na mizo mi je položil stotaka:

- Vedel sem, da z menoj ni nič narobe. Zdrav sem kot kakšen hrast.
- Zakaj ste potem prišel na pregled?
- Videl sem novo ordinacijo. Nov doktor, sem si mislil ...
- Kaj ste mislili?
- Resno mislite, da vam povem?
- Vsekakor, povejte.
- Mislil sem, preveril bom, če imam opravka s poštenim človekom. Morate vedeti, da je moja žena zelo bolna in bi vas prosil, če bi jo pregledali.

Ta me je naprej priporočil svojem sosеду, kmetu in krojaču - krparju.

Nesrečna glava družine s štirimi majhnimi otroki je obležala zaradi pljučnice. Že pred boleznijo je komaj, z danes na jutri, preživljal družino. Ko je zbolel, je družina dobesedno stradala, niti kruha ni bilo pri hiši. Dobri sosedje so jim sem ter tja prinesli kaj malega za pod zob. Tri majhne otroke so sosedje vzeli k sebi na hrano. Samo najmlajši, ki je še sesal, je ostal doma. Stanovali so v dvoriščnem stanovanju na Gozdni ulici, kamor sem ga hodil obiskovat. Zdravila sem vsakič nesel s seboj. Nekako se mi je smilil revni krojaček in njegova številna družina. Sklenil sem, da bom storil vse, da preživi in se pozdravi. Revez je imel srečo. Po osmih dneh je vročina padla, počasi se je začel

postavljati na noge in se je vrnil k delu.

- Revež sem, - je rekel ganjeno ob mojem zadnjem obisku. - A vseeno se dobro zavedam, da sem vaš veliki dolžnik. Hvaležno mi je stisnil roko in rekel:

- Bohlonaj, gospod doktor, bohlonaj ...

Sčasoma sem popolnoma pozabil na revnega krojača, saj sem imel dovolj drugega dela, ko se je ordinacija polagoma napolnila s pacienti.

Čez nekaj tednov se je v ordinaciji zglasil kdo drug kot moj pacient krojaček. S seboj je prinesel zatohli duh po znoju in plesni, ki se je zažrla v obleko v njegovem vlažnem stanovanju. Na sebi je imel umazan ceneni plašč v francjožefovskem stilu. Na zavihkih so bile pripete bucike, na srednjem prstu desne roke je nosil krojaški naprstnik.

Ponudil sem mu stol. Nervozno je pogledoval okoli, kot da bi kaj iskal.

- Ne želim vas motiti...

- Nimam dela, torej me ne motite.

- O, seveda vas, vem jaz, kako ste zdravniki zelo zaposleni. Zelo veliko morate delati, ker je veliko bolnikov. Prav pri mojih sosedih je en bolan. Nagyolajos se pišejo. Priporočil sem jim vas, gospod doktor. Povedal sem jim, da ste mi rešili življenje. Vas še niso poklicali?

- Kako ste?

- Odlično, imam volčji apetit. Žena je kupila pečenko, pa smo se dobro najedli.

- Želite kaj?

- Doktor, vi ste mi rešili življenje!

- To sem že slišal. V redu je, pozabite.

- Reven človek sem ...

- Vem. Prav zaradi tega sem vam povedal, da mi ničesar ne dolgujete.

- Oprostite mi, vendar tega ne morem sprejeti. Sprva sem mislil, da bom dolg oddelal, a dobro vem, da vam boljši krojaški

mojstri delajo obleke.

- Saj nič ne terjam od vas.

- Če bi imel denar, bi vam plačal. Vi ste me pozdravili.

- Zasluge pripišite vaši naravi.

- Če mi dovolite in mi ne boste šteli za slabo, vam plačam z nečim, kar je vredno več kot denar. Prosim, če me poslušate.

Od nekdanj trpim za revmo. Brezuspješno so me zdravili razni zdravniki v mestu. Tudi v bolnišnici sem bil in spet nič. Dolgi dve leti sem trpel. Takrat sem imel samo dva otroka, tretji sin Karcsi je že bil na poti. Uboga moja žena je noseča hodila na tržnico, da smo se lahko preživljali. Takrat sem pisal starejšemu bratu na Dunaj, tudi on je krojač. Dela pri firmi Grunbaum in Tandler in je prvovrsten delavec. Takšnega krojača ni nikjer. Da ne zavlačujem, brat mi je poslal recept za zdravilo znanega dunajskega revmatologa. To zdravilo me je dokončno pozdravilo.

- No, kaj ste s tem hoteli povedati?

- Če ne boste vzeli tega kot žalitev, vam bom zaupal recept in vam s tem poplačal za vašo dobroto. Zanesljivo zdravilo proti revmi bo veliko pomenilo mlademu zdravniku. S tem receptom boste veliko zaslužili, kot veste, je pri nas revmatikov ogromno.

- Kje imate recept? - sem vprašal radovedno.

- Hranim ga doma v molitveniku s ključavnico. Čuvam ga kot punčico očesa. To je moj največji zaklad. Tablete so zanesljivo zdravilo proti revmi. Nešteto ljudi sem že z njimi pozdravil. Recepta ne dam iz rok za noben denar. Zagotovo poznate mojega svaka Sandorja Hajagosa, tudi on je pet let trajajočo revmo pozdravil s temi tabletami. Z vašim privoljenjem vam jutri prinesem recept.

- No, prav. Prinesite ga, - sem pokimal z neprikritim nasmeškom.

- Ali mi ne verjamete? - je vprašal nervozno. Pri tem je zardel in čelo se mu je orosilo z znojem.

- Verjamem, verjamem, samo najprej želim videti ta čudežni dunajski recept.

Naslednji dan je že navsezgodaj zjutraj pozvonil na moja vrata. Bil je zasopihan in ves rdeč v obraz, poznalo se mu je, da je hitel. Krojači tudi sicer zelo hitijo. Tudi takrat, ko jih delo ne priganja, ne znajo počasi hoditi. V rokah je stiskal star okovan molitvenik. Spoštljivo je s skrbnimi, počasnimi gibi iz molitvenika vzel star umazan kos papirja, ki je nekoč res bil recept, in mi ga ponudil:

- To je to. Izvolite prebrati in prepisati. Original bom še naprej jaz hranil.

Zadostoval je samo bežen pogled, da sem ugotovil, kaj je zares čudežno zdravilo. Šlo je za najcenejšo obliko acetilsalicilne kisline, dobro znane kot aspirin.

- Človek! - sem vzkliknil razočarano. - Ste povsem prepričani, da je to recept za čudežno zdravilo proti revmi? Tisti recept z Dunaja?

- Seveda je! Verjemite mi, da ga pazim kot na punčico svojega očesa.

- Ali vi sploh veste, kaj je to?

- Vem! Edino pravo zdravilo za revmo.

- Ne. Verjemite mi, da je to navadni aspirin, in to njegova najcenejša oblika. Zdravilo, znano po celem svetu. Zanj ni potreben recept, saj se dobi pri vsakem lekarnarju.

Ubogi krojaček je v trenutku prebledel. Ves zbehan in v zadregi je začel momljati, kako lahko kaj takšnega sploh rečem, saj je sam pojedel ogromno aspirinov in mu ni nič pomagalo. Zelo sem ga razočaral. Sploh ni pomislil, da se lahko tako zmotim. Povabil sem ga k lekarnarju v bližnjo lekarno. Lekarnar mu je povedal isto kot jaz, da je na receptu navodilo za pripravo navadnega aspirina.

Pozneje sem izvedel, da je isti dan zelo ogorčen hodil od lekarnarja do lekarnarja in so mu vsi po vrsti potrdili tisto, kar je izvedel pri meni. Ta dogodek je hkrati izredno dober primer,

kaj pri človeku lahko naredita vera in zaupanje. Moj krojaček je tako zaupal v dunajski recept, da se je pozdravil.

Sreča na začetku privatne zdravniške prakse je izrednega pomena za uspešno delo. Novega zdravnika od samega začetka začnejo oblegati številni neozdravljivi bolniki. Preizkušajo, če mladi zdravnik zna več kot stari. Ko ugotovijo, da tudi ta ni kos njihovim težavam, se že ozirajo za novim zdravnikom.

Nekega dne, ko sem bil že na dobrem glasu, se je pri meni oglasila starejša kmečka ženska. Čez roko je nosila veliko košaro. Iz nje mi je na pisalno mizo položila nekaj jajc in v prtiček zavit kos sira. Začela je govoriti o slabi letini, o suši, o tem, kako poginjajo prašiči in kokoši ter počasi prišla do vzroka obiska. Njen mož preveč pije in rabi zdravila zanj. Prosi za takšna, od katerih bi njen pijanček zaspal in se nikoli več ne bi zbudil.

- No, če vas prav razumem, želite, da vam zastrupim moža?

- Ne bo zastonj, - je izustila živčno. - Plačala vam bom, kolikor boste zahtevali.

Videti je bila zelo voljna, da pospravi moža s poti.

- Mož se vam nič ne smili?

- Hudiču naj se smili. Komaj čakam, da crkne.

- Pa se ne bojite, da vas bom ovadil policiji?

- Če vi tega ne storite, bo storil kdo drug, - se je izmaknila odgovoru. - Če bo treba, grem tudi k vedeževalki, ona bo to naredila za dober denar.

Užaljeno mi je obrnila hrbet, potem ko je z mize spravila jajca in sir nazaj v košaro. Nikoli več je nisem videl.

Vsakdo potrebuje srečo, še posebej zdravniki moramo biti v zelo prijateljskih odnosih z vilami sreče.

Nisem se počutil srečnega, ko me je moj krojaček - krpaček priporočil neki štiriindevetdeset let stari ženski.

Teta Briga je resno zbolela. Razen kakšnega nahoda štiriindevetdeset let z njo ni nikoli bilo prav nič narobe. Bila je zdrava, čivkala je kot kakšna mlada kokoš in nosljaje komandirala vse okrog sebe. Do tega je pač imela pravico, ker je še vedno bila lastnica vinograda, ki se je razprostiral na skoraj enem in pol hektarju žlahtne ravnice. Na podlagi tega je svojim bližnjim vztrajno pila kri. Ko sem prišel na obisk, je bila ob njej negovalka, šesnajstletno kmečko dekle, svetlolasa Juliska. Hči tete Brige, sama že večkratna babica, je bila okupirana z delom na dvorišču.

- Klicali smo gospoda doktorja, ker ne želimo, da nam mama umre, ne da bi jo obiskal zdravnik. Častiti gospod jo je že pred zoro obiskal in jo spovedal. Mislili smo, da ne bo dočakala današnjega dne. Zdaj je že boljša. Pomislite samo, gospod doktor, mami se je v štiriindevetdesetem letu povrnil vid in zrasla sta ji nova majhna zoba.

Teta Briga je ležala v poletni kuhinji na stari raztrgani odeji. Preden sem stopil skozi majhna vrata, me je njena hčerka prijela za komolec:

- Videti je, da ne bo dolgo živela. Dosti skrbi nam je že povzročila. Dajte ji injekcijo, naj za vedno zaspi.

Pri tem mi je prebrisano pomežiknila s svojimi drobnimi vodenimi očmi.

Starka je bila pri zavesti. Mlada svetlolasa negovalka je zvesto stala ob njej in jo hladila s pahljačo. Kakšno nasprotje sta bili zdravo, mlado, rdečelično dekle in ovenela, zgubana starka. Prepoznal sem jo. Nekoč je bila prodajalka sadja na trgu. Kot otrok sem pri njej kupoval kosmulje.

Z roko mi je dala znak, da želi z menoj govoriti. Juliška je takoj odšla ven. Ostala sva sama. Prijela me je za roko, potegnila k sebi in mi s tankim, nosljajočim glasom povedala:

- Tukaj vsi čakajo, da umrem. Zlobne svinje. Brezsrčni psi. Tudi jesti mi ne dajo.

Po kratkem predahu, da pride do sape, je nadaljevala:

- Gospod doktor, takole vas prosim, če poznate gospoda, rešite mi življenje. Živeti želim. Razumete? Živeti želim, ker sem tako malo živila. Poznala sem vašo drago mamico, zelo lepo dekle je bila. Živeli ste na Rdeči ulici.

Začel sem jo pregledovati, pri čemer je starka nenehno stokala.

- Prosim vas teta Briga, da ne stokate, rajši vzdihujte.

Takoj je nehala. Kmalu sem končal s pregledom.

- Zdaj lahko stokate naprej.

Takoj je ponovno zastokala.

- Koliko ste stari, teta Briga?

- Ne vem, mislim, da okrog osemdeset.

Smilila se mi je in predpisal sem ji najboljša zdravila. Čez tri tedne je vstala iz postelje, usedla se je na sonce in zahotelo se ji je jesti. Ker se je starka pozdravila, so se njene hčerke tako razjezile name, da so se tudi kraju, v katerem sem imel ordinacijo, izogibale. Povrhu so povsod naokoli o meni samo najslabše govorile. Toliko so me obrekovale, kot da bi zagrešil najmanj strokovno napako.

Zgovorna sosedica stare teta Brige mi je povedala, da je ta od ozdravitve samo o tem govorila, kako bo za dan mrtvih brezpogojno šla na pokopališče. Hčerke so ji dopovedovale, da je zelo slaba in ni sposobna za tako naporno pot. Četudi bi prišla do pokopališča, nazaj več ne bi zmogla poti. Kaj se je zgodilo? Stara Briga je odšla na pokopališče in svojim mrtvim nesla rože. Spremljala jo je mlada negovalka, ki se je za to priliko praznje oblekla in obula nove čevlje. S pokopališča se je štiriindevdesetletna starka živahno, s strumnim korakom kot kakšen vojščak odpravila domov, mlada spremljevalka pa se je komaj vlekla. Večkrat se je morala ustaviti in se je šepajoč vrnila domov. Izkazalo se je, da so dekle novi čevlji tako tiščali, da so ji do krvi ožulili pete. Zato je tako šepala. Zadnji del poti je teta Briga morala podpirati svojo mlado, šepajočo negovalko. Starka je po uspešno prestani bolezni živela še dve leti. Pokopala je

tudi hčerko, tisto, ki si je tako želela njene smrti. Umrila je v starosti šestindevetdeset let. Družina je k njeni smrtni postelji povabila nekega starega, gluhega zdravnika.

Ko smo že pri starih. Spomnil sem se še boleznici strica Brindze. Med avgustovskimi pasjimi dnevi so me poklicali k osemdesetletnemu starcu Brindzi. Stari kmet je v črni obleki, pripravljeni za primer smrti, ležal na postelji, obloženi s pernicami. Krušna peč je delala s polno paro in dodatno ogrevala prostor. Na mizi je bilo v vrču s cvetličnim vzorcem rdeče vino, poleg vrča so ležali umazani kozarci.

- Zakaj ste oblekli starega? - je bilo moje prvo vprašanje.

- Oprostite, gospod doktor, težko je obleči mrtveca, ko povsem otrpne.

- In zakaj ste zakurili peč v tej pasji vročini?

- Pečemo pogačo za pogrebščino.

Radovedni svak starega Brindze, strastni kadilec pipe stric Mačkas se je stalno silil poleg mene in glasno vzdihoval.

- Ubogi svak, noče umreti, čeprav je vsemogočni že dvakrat pošiljal svojega sla ponj. Najbrž je preklet. Stare babe pravijo, da prekletstvo išče svoje. Nekoč jeseni, točno takrat, ko so se Srbi vrnili, je bil revež tako bolan, da so se mu prsi dvigovale kot kovaški meh. Veste, gospod doktor, ženske so hitro dojele, da ga je nekaj obsedlo in zaradi tega ne more umreti. Zaklinjalka je obljubila, da ga bo rešila uroka za vrečo krompirja. Trikrat mu je s kleščami potegnila po desni roki in nad srcem. Potem je tri ure molila. Naslednjega dne ob zori je s tremi vdovami trikrat molila k angelom, nakar je staremu takoj postalo boljše. Vstal je in zahteval hrano. To je čista resnica, tako kot je tole vino rdeče.

Naslednji dan je stari Brindza umrl. Tri hčerke so prišle po mrliški list. Najstarejša je ponosno izjavila:

- Umrl je naš dragi ata. Veste, da je še jedel pogačo?

Povem naj vam še o dveh nenavadnih zdravniških pripetljajih. Zgodbi sta značilni za naše razmere. Škoda bi ju bilo zamolčati.

Prva zgodba je s severa Bačke, druga iz Bosne. Obe mečeta temno senco na tamkajšnje navade.

Nekega popoldneva sta me obiskala kolega. Ob tem času, izven rednih ordinacijskih ur, sem izjemoma imel še precej živahno ordinacijo. Prijatelja sta seveda takoj nekaj pripomnila o "zlati praksi". Prav takrat je nek poljedelec na vozu pripeljal osemletnega sina. Mali bolnik mu je skoraj nezavesten ležal na rokah. Diagnozo sem postavil brez težav - vnetje slepiča s perforacijo.

Takoj sem napisal napotnico za bolnišnico.

- Otroka odpeljite v bolnišnico, takoj ga je treba operirati, sicer je smrt neizogibna. Počil mu je slepič.

Oče ni hotel slišati o bolnišnici:

- Ne bom dovolil, da mi režejo otroka, - je odločno izjavil.

- Če že mora umreti, naj umre doma.

Na pomoč sam poklical kolega. Tudi njuno blagohotno prepričevanje ni vplivalo na očeta. Ostal je nepopustljiv. Na rokah je odnesel komaj živega otroka h kočiji. Nadaljevanje smo spremljali skozi okno ordinacije. Pri kočiji je kočijaž resnega obraza začel pogovor z očetom otroka in mu je nekaj kazal z zdelanimi rokami. Ta ga je pozorno poslušal. Pogovor se končal tako, da je oče prišel nazaj po napotnico.

- Moj voznik pravi, naj pustim, da otroka operirajo. Premislil sem si. Odpeljal ga bom v bolnišnico.

Ljubki svetlolasi deček je bolnišnico zapustil zdrav.

Druga zgodba je še bolj nenavadna. Zdravniki na civiliziranem zahodu za tako čudaški in nevsakdanji dogodek zagotovo niso slišali. Kaj šele, da bi ga doživeli. Povedal mi jo je prijatelj kirurg, ki je dvajset let nazaj delal v nekem bosanskem mestu. Nekega spomladanskega popoldneva so na kirurški odelek bolnišnice pripeljali "ranjeno" krvavečo žensko. Lepo tridesetletno Bosanko so takoj dali na operacijsko mizo. Tam so ugotovili, da sredi trebuha ženske zija ogromna rana pravih robov. Samo izkušeni kirurg v operacijski dvorani zna tako

natančno prerezati trebušno steno točno po poteku lineae albe. Ženska je bila pri zavesti, rana ni krvavela, na robovih je bilo nekaj slame in sena.

Resnica je kmalu prišla na dan. Trdoglava ženska je že tretji dan imela popadke. Babice seveda niso poklicali. Domači so se naveličali čakati, da bo rodila in so odšli na livado kosit. Porodnica je ostala sama. Popadki in bolečine so se stopnjevali. Ni zdržala, od togote je zagrabila moževo britev in si razrezala trebuh. Potem je odprla v popadku skrčeno maternico, z lastnimi rokami vzela otroka ven in pravilno odstranila posteljico. Po uspešno zaključeni samooperaciji je napol omedlela počakala, da se domači vrnejo s travnika.

Po uspešno izvedenem carskem rezu je otrok preživel. Mati je naslednjega dne proti jutru izdihnila.

28. KRATKO POGlavJE O ŽENSKAH

Takoj ko zapišem besedo ženska, se v meni prebudi asociacija na pojem - moda. Ta pojma sta med seboj tako tesno povezana, kot je sončni žarek povezan s svetlobo in senco.

V dvajsetih letih je bila v modi operacija slepiča. Tista, ki si ni pustila operirati slepiča, ni sodila med resne pripadnice mondenega sveta. Seveda pravih dam niso operirali v do bolnikov neprijaznih bolnišnicah, temveč v svetlih in do bogatih prijaznih zasebnih sanatorijih. Moram pripomniti, da se je za takšno operacijo slepiča neredko skrival poseg, ki je damo rešil nezaželenega potomstva.

Bolnišnica je grda ustanova. Samo revni ljudje si želijo, da bi jih tam sprejeli. V bolnišnici bolniki včasih tudi umrejo. Kaj takšnega se v sanatoriju nikoli ne sme zgoditi. Človek plača, da mu zdravniki zagotovijo, da bo živel. V sanatoriju ne umre nihče, če pa grozi, da se bo kaj takega le zgodilo, previdni lastnik sanatorija takoj pošlje bolnika domov, čeprav tik pred smrtjo. Bolnik naj lepo doma. Posel v nobenem primeru ne sme biti ogrožen.

V teh modnih "slepičnih" letih se je v moji ordinaciji zglasila lepa mlada ženska brez otrok. Spomnim se še, da so jo ljubkovalno klicali Ica. Mož jo je oboževal. Ves denar, ki ga je prislužil z mešetarjenjem, špekulacijami, borznimi posli in nedovoljenimi denarnimi transakcijami, je zmetal pred njene lepo oblikovane noge.

Sploh ne vem, kako je zašla k meni. Takšne dame praviloma poiščejo lepo urejene ordinacije zdravnikov, ki so ta čas v modi. Tam so deležne vsestranske večplastne obravnave in pozornosti, ki jim izpolnjuje sicer dolgočasne popoldneve.

Dame od takšnih zdravnikov pričakujejo, da jim zaračunavajo visoke honorarje. Drag zdravnik je dober zdravnik. Mislim, da so za njen interes zame bili krivi prispevki, ki sem jih objavljal po časopisih.

Imenujmo torej damo gospa Ica. Elegantno oblečena in s svežo trajno je lahkega koraka, kot kakšna vila, vstopila v mojo ordinacijo. Po ordinaciji se je z vsakim njenim korakom širil oblak močnega vonja po parfumu. Usedla se je na stol pred pisalno mizo, v ogledalu popravila svoje kodre in mi kot mimogrede omenila:

- Gospod doktor, zdi se mi, da imam vnetje slepiča.

Nikakor ni dajala vtisa težkega bolnika. Začel sem jo spraševati. Da bi bil videti važen, sem anamnezo zapisoval v dnevnik. (Česa vse človek ne naredi zavoljo prekletega denarja!) Zelo vljuden sem bil, čeprav že stoo odstotno prepričan, da z njo ni prav nič narobe. Temperaturo ima normalno, govori, da jo boli slepič in se tipa po levi strani trebuha.

- Slepič je desno, draga gospa.

- Tudi desno me včasih boli, - se mi nedolžno nasmehne. - Povrhu imam tako strašne glavobole, da bom znorela.

Zopet jo pregledujem, sprašujem, po nepotrebem jo spet otipavam. Ugotovitev spet enaka. S to zdolgočaseno ženičko ni prav nič narobe. Odločil sem se in ji povedal svoje mnenje.

- O vnetju slepiča ne more biti govora, tudi o minimalno občutljivem levem jajčniku je škoda tratiti besede. Nekaj dni pozabite na ples in se spočijte.

Lepotica je nenadoma postala žalostna. Nasmeh je izginil z njenih ustnic. Spominjala me je na porednega, razvajenega otroka, ki mu nisi izpolnil želje.

Med oblačenjem je povedala, da je njeni najboljši prijateljici Vilmi, ki jo zagotovo poznam, pred dvema tednoma slepič operiral znani kirurg X, in to celo sredi noči, ker je šlo za nujno zadevo. Mimogrede, gospa Vilma se je že nekaj dni veselo sprehajala po korzu.

Ob odhodu je gospa Ica razočarano pripomnila:

- Bila sem prepričana, da je slepič vnet, da bom morala na operacijo.

Naslednji dan zjutraj sem izvedel, da je gospa Ica že isto noč poklicala kirurga X, ki jo je ob dveh zjutraj z lastnim avtomobilom prepeljal v sanatorij in takoj operiral. Operacija je bila nujna, ker je bil slepič tik pred razlitjem. Po besedah kirurga je imela veliko srečo. Če bi z operacijo zamudili samo pol ure, bi bila gospa izgubljena.

Opoldne me je na korzu ustavila njena najboljša prijateljica Vilma:

- Zelo sem presenečena, - me je prestrelila z očmi, - da niste ugotovili Icine bolezen. Povedala mi je, da je popoldne bila pri vas. Seveda sem ji priporočila tistega kirurga, ki je tudi meni rešil življenje. Pri Icinih smo zvečer igrali bridž. Po polnoči ji je postalo slabo. Takoj sem poklicala kirurga in ob dveh je že ležala na operacijski mizi. Pomislite samo. Vse je bilo zagojeno. Slepič toliko, da ni počil.

Gospa je nadaljevala o drugih znanih primerih vnetja slepiča, a jaz je nisem več poslušal. Zapustil sem jo na pol stavka in se odpravil proti sanatoriju. Še opazil nisem, ko so se vhodna vrata sanatorija zaprla za menoj. Samo eno vprašanje mi je rojilo po glavi:

- Mar sem se lahko tako zmotil? Nisem prepoznal vnetega slepiča pred perforacijo?

Stopil sem naravnost v sobo bolničarke, ki je delala v operacijski dvorani. Ilono Toviz sem poznal že dolga leta in jo spoštoval še od takrat, ko je delala z mojim vrstnikom, kirurgom. Bila je resna, zbrana in pametna bolničarka.

- Ilona, - sem začel negotujoč, - ponoči ste v tem sanatoriju operirali mlado ženo po imenu Ica.

- Da. Jaz sem bila inštrumentarka, - je odgovorila, ne da bi me pogledala.

- KomPLICIRAN primer?

Namesto odgovora je odmahnila z roko in našobila spodnjo ustnico, medtem ko je razvrščala material.

- Ali je bil zagnojen?

- Rano smo zašili. Potem lahko sklepate, da ni bilo gnoja. Rutinska stvar. O vnetju niti sledu. Spravila sem slepič, tam je v steklenički. Popolnoma je zdrav brez sleherne žilice. Niti govora o kakšnem gnojenju. Stari je po operaciji vneto iskal izrezani slepič, no, jaz sem ga prepričala, da sem ga vrgla v stranišče.

Pogledal sem izrezani slepič, res je bil popolnoma zdrav.

- Čemu potem urgentna operacija? - sem vprašal osuplo.

Ilona je pripravljala material za tampone:

- Veste, gospod doktor, - je nadaljevala zaspano, - prijateljici te dame, neki gospe Vilmi, smo pred dvema tednoma operirali slepič. Ležala je v pravem cvetnem vrtu, kot kakšna primadona. Gospa Ica jo je vsak dan obiskovala skupaj s kavalirji gospe Vilme. Vse kaže, da je gospa Ica zavidala svoji prijateljici pozornost, ki jo je ta bila deležna, in jo je sklenila oponašati. Tudi ona zdaj leži med samimi rožami v prelepi svileni spalni srajci po zadnji modi. Obiskujejo jo kavalirji, njen butasti mož pa trepeta za njeno življenje. Tej gospe ni bilo nič. Razen če se ji je prdec za trenutek ustavil v črevesu. Njen mož ima zadosti denarja. Zanj ta strošek ne predstavlja nič. Gospa je bila toliko prestrašena, da mi je že pred operacijo dala denarno nagrado. Moram priznati, da je bila zelo radodarna.

- Samo, tako ne gre! Kaj bo z mojim zdravniškim ugledom?

- Jezno sem protestiral. - Ona hudičeva Vilma me obrekuje po celem mestu, češ kakšno napako sem naredil.

Prav takrat je po hodniku prikorakal veliki, debeli kirurg v beli halji in z gumijastim predpasnikom. Po videzu bi ga človek lahko zamenjal z mesarskim pomočnikom iz kakšne boljše mesnice.

- Gospod kolega, - sem ga nagovoril, - dovolite par besed.

- Prosim.

- Po vašem mnenju je bila operacija gospe Ica resna zadeva?
 - Ne, povsem rutinska. Rano sem zašil.
 - Gnojenje?
 - Nobenega.
 - Ne razumem. Zakaj ste jo potem kot zelo nujen primer operirali sredi noči?
- Debeli kirurg je pristopil z zibajočim korakom. Prijel me je pod roko in mi zaupno prišepnil:
- Res ne veste, kolega?
 - Res ne.
 - Potem ste veliki naivnež, kolega. Povsem je jasno, da zaradi tega, - je nadaljeval potihoma, - da se gospa ne bi slučajno do jutra premislila. Potem ne bi bilo ne operacije ne zaslužka. Povrhu tega ...
 - Da?
 - Nočna tarifa je dvojna. Prišepnil vam bom tudi, da ste zelo slab trgovec. Če bi bolnico včeraj popoldne napotili v sanatorij, bi dobili običajen odstotek. Temu rečemo asistentska nagrada. Ta je zdaj seveda odpadla. To vam je najbrž jasno?
- Mislim, da ni odveč, če omenim, da je bila gospa Ica dolga leta obsedena s "težko" operacijo. V družbi se o drugem ni pogovarjala kot o operaciji, rožah, ki jih je dobila, in o velikem kirurgu. Kako je prijazen, zelo spreten in duhovit človek. Kakšne dovtipe je stresal! Zlat človek!
- Gospa Ica od operacije dalje ni odgovarjala na moje pozdrave, mogoče zaradi tega, ker mi je ostala dolžna honorar od zadnjega obiska. Na ulici se je naredila, kot da me ne vidi. Pozneje sem ji ustregel in sem, ko sem jo zagledal, stopil na nasprotno stran ulice. Ni še minilo leto, ko se je njen mož zapletel v nečedne posle in so ga zaprli. Gospa se je potem preselila v prestolnico.
- V tem primeru "nujne" operacije slepiča sem torej doživel polom in se osramotil. Pri nekem drugem primeru sem doživel toliko večji uspeh in moralno zadoščenje. Poklicali so me na obisk k preprosti ženski srednjih let in materi številnih otrok.

Razmajana kočija me je odpeljala v prašno ulico na obrobju mesta. Že več dni je imela visoko vročino, vzroka zanjo ni nihče ugotovil. Mož, ki je z ženo zelo grobo ravnal in jo neredko pretepel, je bil mnenja, da je vzrok prehlad. Ženska je tiho, zelo rdečih lic od vročine, ležala v postelji. Mrzlica jo je tako tresla, da so ji zobje šklepetali. Pred mano je bila zanimiva uganka. Pojma nisem imel, kaj povzroča tako visoko vročino. Pri pregledu prsnih organov in trebuha nisem našel bolezenskih sprememb. Znova sem ji zastavil številna vprašanja:

- Z maternico je vse v redu?
- Da.
- Da si niste slučajno kaj naredili?
- Ne.
- Tudi babica ni brskala po vas?
- Ne.
- Govorite po resnici?
- Da.
- Mesečno perilo?
- Pravkar ga imam.

V sosednji sobi je na izid pregleda čakal mož. Odločil sem se še za ginekološki pregled. S prsti sem zatipal trdo reč, ki je bila potisnjena v maternično ustje. Kaj bi to bilo? S težavo sem potegnil ven okrog dvajset centimetrov dolgo korenino, debelo kot svinčnik. Bil sem zgrožen.

Žena je nejevoljno priznala, da je po nasvetu prijateljice to korenino, ki jo je našla v grabnu poleg pokopališča, potisnila v maternično ustje z namenom, da prepreči morebitno zanositev. Objokana je dodala, da jo je pred tem dobro oprala pri vodnjaku.

Povedal vam bom o še enem precej nenavadnem primeru, ki sem mu bil priča.

Nekega popoldneva so me poklicali k ženi prevoznika, ki je že tretji dan ležala z visoko vročino. Petdesetletno žensko je prejšnji dan obiskal in pregledal debeli kirurg, tisti znani

strokovnjak za slepič. Ni ugotovil ničesar in jim je priporočil, naj pokličejo internista. Takoj vam priznam, da tudi jaz nisem mogel ugotoviti vzroka visoki vročini, četudi sem ga zelo iskal. Če ne bi bilo srečnega naključja, mi tudi vsa znanost in izkušnje ne bi nič pomagale.

Bolnica je živela v bližini gozda, kamor sem hodil igrat tenis. Ura je odbila šest popoldne, jaz sem še vedno sedel ob postelji bolnice, zavedajoč se, da me na igrišču že čakajo partnerji. Spraševal sem jo, pritiskal nanjo, zasliševal brez haska. Ženska je samo govorila:

- Glava me boli, samo glava, pomagajte mi, če lahko. Drugače sem povsem dobra, samo glava, glava mi bo počila ...

Dobro sem vedel, da je glavobol posledica visoke vročine, vendar kaj, hudiča, povzroča vročino? Živčnost, ker me partnerji čakajo in zamujam na tenis, mi je pomagala priti do diagnoze. Že nestrpen sem sunkovito potegnil odejo z ženske z namenom, da ji ponovno pregledam noge. Pri tem se ji je dolga spalna stajca dvignila visoko na stegna. Na levem stegnu sem takoj opazil preprosto obvezo.

- Kaj imate pod obvezo?

- Nič posebnega. Stara ranica.

- Jo je kirurg videl?

- Nisem mu je pokazala. Čemu, mogoče je že zaceljena. Sama jo zdravim. Oblagam jo z zeljnatimi listi. Zelo mi godi, hladi in čisti rano. Zelje je sploh zelo dobro za rane, zdravim jo tako od Marijinega vnebovzvetja, svakinja mi je priporočila.

Snel sem povoj in dijagnoza je bila kot na dlani. Rana je bila inficirana, ženska je imela šen. Obvestil sem kirurga, ki je prevzel zdravljenje bolnice. V tem primeru kirurg ni bil kriv. Pacientka ne samo, da ni navedla zdravnika na pravo sled, temveč je s tem, da je zamolčala rano, iz nevednosti prikriala pravi vzrok bolezni.

Pri neki drugi ženski je napako naredil zdravnik. Pulmolog je ženo nekega šoferja več kot eno leto zdravil za tuberkulozo,

čepprav je vročino, ki je trajala mesece, povzročal gnojni proces na zobeh. Ko so ji odstranili bolno zobovje, je "pljučna" bolnica ozdravela.

Med svoje najljubše paciente sem štel tudi histerično najstnico Gizelo. Bila je bistroumno dekle z bujno domišljijo in vsa stkana iz živcev. Takrat je še hodila na trgovsko akademijo. Imela je veliko, resno težavo. Trpela je za nespečnostjo. Od mene je hotela le uspavalo, ki jih seveda nisem hotel predpisati. Njena nespečnost je že dosegla takšne razsežnosti, da sem izgubil potrpljenje. Skupaj z njo sem stopil do bližnjega lekarnarja, ki naj bi ji pripravil močno uspavalo. Seveda je lekarnar zdravilo naredil po mojih navodilih. Izdal ji je pripravljeno uspavalo in jo resno opozoril, da ga zaužije le v skrajnem primeru, ker je zdravilo izredno močno.

Čez nekaj dni je vsa iz sebe od razburjenja in z očmi, zatečenimi od joka, k meni v ordinacijo planila Gizikina mama. Obilna ženska me je, živo gestikulirajoč takoj napadla:

- Gospod doktor, zaboga, kaj ste naredili moji Giziki? Zastrupili ste jo! Zakaj ste ji dali tako močno uspavalo? Že drugi dan spi, sploh je ne morem zbuditi. Kaj ste ji storili? Izgubila bom hči edinko ... Ubili ste jo!

Obupano žensko sem brez besed prijel pod roko in jo pospremil k staremu lekarnarju.

- Gospod lekarnar, - sem ga poprosil, - povejte gospe, kaj je bilo tisto "strupeno" uspavalo, ki sem ga predpisal mladi Gizi?

- Navadni sladkor v prahu, - se je nasmejal lekarnar. - Kapsule, napolnjene s sladkorjem v prahu. To "zdravilo" je, kolikor jaz vem, popolnoma nedolžno.

Pojasnila sva zaskrbljeni materi, da je njena hči zaspala od navadnega sladkorja in naj je to prav nič ne skrbi. Ko se bo zadosti naspala, se bo sama zbudila. To se je tudi zgodilo. Dekle se od takrat ni več pritoževalo zaradi nespečnosti - vsaj meni ne.

Nedolgo po tem dogodku se pri meni zglasila druga zaskrbljena

mati s svojo za možitev godno hčerko. Mladenka je bila pegasta, predebela in ... No, lepa že ni bila. Mati mi je pred pregledom povedala vse o svojih strogih vzgojnih metodah, ki so se punce lepo prijele. O tem, kako zelo skrbi za moralo svoje hčerke in starejšega sina, je govorila. Ko je končala s podukom o vzgoji svojih otrok, mi je zaupala tudi razlog njunega obiska.

- Nekaj je hudo narobe s trebuhom moje hčerke, - je povedala zaskrbljena mati. - Pred nekaj tedni si je najbrž pokvarila želodec in zdaj nima teka. Pogosto bruha in jo boli trebuh.

S pregledom nisem ugotovil ničesar, čeprav sem dekle temeljito izprašal in pretipal. Punca je pred tem že bila na rentgenu in je opravila laboratorijske preiskave, ki niso pokazale ničesar.

- Ali je gospodična morda zaročena? - sem vprašal matero. Vprašanje jo je vrglo s stola kot kakšno gumijasto žogo. Takoj mi je zabrusila v odgovor:

- Jasno mi je, kam merite s svojim vprašanjem! - je zavpila. - To je nezaslišano! Vi ne veste, s kom imate opravka! V moji družini se o takšnih rečeh ne sprašuje! Vedite, da moja noga ne bo več prestopila praga vaše ordinacije. Pojdiva!

Zaripla kot pura je zapustila ordinacijo. Vrata so se po njenem silovitem odhodu še nekaj časa tresla.

Dekle je ostalo na mestu. Brez besed je sedelo in prestrašeno gledalo okrog sebe. Začel sem se pogovarjati z njo na štiri oči. Sprva je jokaje zanikala, da nikoli ni videla moškega, da je nedolžna. Potem je popustila. Pregledal sem jo in ugotovil, da je v četrtem mesecu nosečnosti. Spet pogovor, zanikanje. O svoji diagnozi sem bil povsem prepričan. Pomiril sem "dobro vzgojeno" dekle. Končno mi je priznala, da zvečer pride k njej v posteljo starejši brat, jo ljubkuje in se igra z njo. Niti pomislila ni, da se bo iz tega razvila resna stvar. Rotila me je, da materi ne povem resnice, ker jo bo v jezi ubila. Jezna mati se je v tem trenutku vrnila po svojo hčer. Povedal sem ji, da sem ugotovil vzrok dekletovih težav. V trebuhu ji raste mesnata bula. Priporočil sem ji ginekologa emigranta v Kanjiži. Ta je dekle

uspešno rešil "bule". Mati mi ni bila prav nič hvaležna. Povsod je govorila, kakšen grobijan sem. Naj samo omenim, da mi je tudi ona ostala dolžna honorar za pregled.

Število občutljivih in živčnih žensk se je stopnjevalo.

Poznal sem zelo lepo blondinko, ki za nič na svetu ni mogla pogoltniti tablete. Ni je in ni mogla spraviti po požiralniku navzdol, kar izpljunila jo je. Poskušal sem jo naučiti, kako naj to stori, vendar je vse bilo zaman. Kar ni uspelo meni, je storilo naključje. Ko ji je prvič izostalo mesečno perilo, je z lahkoto začela goltati zares velike tablete kinina. O tem, če so ji tablete kinina pomagale, vam ne vem povedati.

Z občutljivimi ženskami mora zdravnik ravnati zelo previdno, v rokavicah. Mora se jim prilizovati in jim dvoriti, ker se zelo hitro užalijo in takrat je vojna napovedana.

Pacienti nasploh imajo radi pasivnega zdravnika, ki se jim butasto nasmiha, jim ne oporeka in brez besed naredi, kar pacient želi. Dober zdravnik ne govori veliko, samo nasmiha se. Dovolj je že, da zdravnik izreče nepravo besedo in je pacient takoj užaljen.

Nek zobozdravnik je ugotovil, da so še posebej občutljive elegantne starejše dame, ki so večji del svojih zalivk že zdavnaj pojedle. Starejše dame, praviloma brez otrok, imajo kakšno bolezen, ki se ji popolnoma posvetijo in jo negujejo. Takšne bolezni so išias, revma, bolezni žolča, putika, srčna nervoza in podobno. Ta bolezen je njihov otrok, zabava in večna tema za pogovor. Ob njej vztrajajo do konca življenja, kot mati ob otrocih ali vnukih. Od te bolezni se nikoli ne pozdravijo in od nje ne umrejo.

Neumen je zdravnik, ki takšni bolnici reče:

- Gospa, vaš išias je končno pozdravljen.

To bi pomenilo, da je bolnici pretrgal vez z njenim domišljjskim otrokom. Tak zdravnik je odslužil svoje. Takoj pride na slab glas.

Če bi bolnici pozdravil žolčno bolezen, o čem bi se potem gospa

pogovarjala v družbi? Kako naj gre s prijateljicami vsako leto v zdravilišče? Zdravnik, ki odvzame bolniku leta dolgo, skrbno negovano bolezen, je brezsrčnež. Z njim je treba takoj v pekel k hudiču.

Želel bi vas opomniti na eno, pri ženskah novejšo bolezen, ki je po dveh svetovnih vojnah dosegla veliko razsežnost - alkoholizem.

Daleč tega je na ulici bilo težko videti kakšno žensko, denimo "noro Kato", ki je zapila svoje malo možganov in se pijana opotekala po ulicah v posmeh in veselje mimoidočim. Ženska alkoholik je bila nasploh redek pojav. Pa ne, da ženske ne bi pile, ne, tudi one so spile svojo dozo, vendar z mero. Pijača jim nikoli ni prešla v strast. Vse kaže, da število žensk alkoholikov premo narašča z naraščanjem nevroz. Ženske kajpak svojo strast do alkohola skrivajo in ostro napadajo vsakega, ki jih želi opozoriti na prekomerno uživanje alkohola. Ženske alkoholiki običajno ne kadijo. Najbrž, da ženske kadike svojo strast izživijo skozi nikotin.

Nevrotične ženske, alkoholičarke, niso dovzetne za zdravljenje. Celo zdravljenje v institucijah zaprtega tipa je praviloma brezuspešno.

Ženo mojega znanca, sicer zelo v redu človeka, so zdravili na zaprtem oddelku bolnišnice nekaj mesecev in jo s težavo odvadili od alkohola. Bolnišnico je zapustila ozdravljena.

Dva tedna po odpustu iz bolnišnice je mož srečal specialista za živčne bolezni, ki je zdravil njegovo ženo:

- No, gospod, kako je z vašo ženo? - je radovedno vprašal zdravnik.

- Hvala, zelo dobro, - je odgovoril možakar. - Pred zdravljenjem se moja žena napila enkrat dnevno. Zdaj, ko je ozdravljena, to počne dvakrat na dan.

29. NEZGODA

Nezgode sodijo k zdravniškem delu. Podrobneje se z njimi ukvarja kirurška veja medicine. Na tem mestu bo govora o nenavadni očesni nezgodi, katere glavna junakinja je bila lepa žena znanega očesnega zdravnika. To je resničen dogodek in ni napisan zgolj, da zadrži pozornost bralca, temveč kot zanimiv psihološki problem. Avtor kratkega, noveli podobnega dogodka je Življenje.

Hitri vlak je, puhajoč soparo, divjal proti glavnemu mestu Slovenije. Žena očesnega zdravnika je na hodniku vagona opazila elegantnega mladeniča. V hipu ga je prepoznala.

- To je naš prikupni teniški prvak. Tako od blizu ga še nisem videla. Da, on je. Zelo je postaven. Iz prve lože nad sodnikom sem gledala njegovo zmagovito tekmo. Dlani sem imela živo rdeče od ploskanja, ko je po težki borbi premagal večkratnega evropskega prvaka. Od takrat je minilo že eno leto, da ga nisem videla. Zagotovo veliko potuje po tujini. Kot vrhunski igralec dobiva številna povabila iz raznih dežel.

Žena okulista Huga Boera je namenila postavnemu fantu še en pogled s strani, globoko vzdihnila, vzela pudrnico, skrbno napudrala obraz in nanesla šminko na ustnice. Potem se je dolgo analizirala v ogledalcu. Z nervoznimi, tresočimi se prsti je popravljala platinaste pramene las, nakar se je zazrla skozi okno v mimodrveča drevesa in zelena polja.

Gospa je potovala v zelo izvirni obleki rumeno modre barve.

Njeno zanimivo glavo je krasil modro rumeni klobuček. Močna ličila so skorajda nasilno poudarjala njen suhljat obraz. Pod tankimi obokanimi obrvmi so njene velike, rjave in nekoliko utrujene, vendar radožive oči, kljubovalno strmele v daljavo. Mladenič je stal poleg, s komolci naslonjen na okno, in kadil. Odlično ukrojene kariraste pumparice in športni suknjič sta idealno poudarjala njegovo mišičasto postavo. Poleg nog odložena športna torba iz rumenega usnja je skrbno varovala njegove tri loparje. Skozi oblak cigaretnega dima je preučeval oči ženske.

- Nikoli nisem videl tako globokih, poželjivih oči, ki ti v hipu zavrejo kri, - je premišljeval. - Zelo lepa ženska. Drugače povedano, raje nekoliko grda. Prav toliko grda, da je hkrati lepa. Pravzaprav, saj so drobne lepotne napake tiste, ki prevzamejo človeka. Zanimiva, provokativna postava. Obraz ne preveč lep, poteze pravilne, vendar oči, težke veke, pogled ... Starost? Nemogoče jo je določiti. Lahko jih ima sedemindvajset ali dvainštirideset. Zdaj se poigrava z možem. Ne bo šlo lepotička, to zvijačo že poznamo. Zastonj tako zaljubljeno gledate moža. Poleg gospe je utrujen in zdolgočasen stal mož.

- Ja, to je mož, - je pomislil mladenič in si dodobra ogledal možakarja. - Visok, koščen očalar, redkih las in videti živčen. Mora biti krepko čez petdeset. Najbrž veletrgovec ali kakšen tovarnar. Čisto siv je že. Dobro je oblečen. Zagotovo je konfekcionar ali prodajalec metražnega blaga.

Bila je pomlad. Prvi lep topel dan. Na zadušljivem hodniku vagona so se potniki gnetli okrog kovčkov in ročne prtljage in se pritoževali:

- Plačali smo vozovnico za prvi razred, pa se še na hodniku ne da normalno stati.

V kupeju, na čigar vratih je bilo natisnjeno "službeni kupe", je potoval direktor železnice. V drugem kupeju, na katerem je pisalo "samo za sprevodnike", je spal visoki vojaški častnik. Naslednji kupe je bil zakrit. V njem je potoval generalni

direktor železnice z ženo. Tako udobje mu je seveda pripadalo. V nekaj preostalih kupejih so se namestili tisti z brezplačnimi vozovnicami. Tako so se tisti, ki so vozovnice plačali, morali gnesti na hodniku in potrpežljivo čakati, da kdo izstopi.

- No, končno.

En kupe sta zapustila dva skromno oblečena potnika brez prtljage. Doktor Boer se je prebil s komolci in si priboril sedeža zase in ženo. Žena se je z bolečim nasmehom zrušila na zofo iz rdečega žameta. Nemudoma se je v njenih rokah znašlo toaletno ogledalce. Med lišpanjem je možu dajala navodila, kam naj postavi prtljago. Okulist je, sključen v potu svojega obraza, zvelkel v kupe svojo torbo in gromozanski kovček svoje žene in ju spravil v mrežo. Po opravljenem delu je slabo krojeno športno kapo porinil vrh glave in s kratkovidnimi očmi zmagoslavno pogledal okrog sebe. Poleg njiju so v kupeju sedele še štiri osebe. Poleg vrat je z rokami, sklenjenimi na trebuhu, smrčal čokat gospod. Nasproti njega je sedel resen možki v malce ponošeni obleki. Na dveh drugih sedežih sta sedela železničar, ki je resno študiral vozni red in vsako minuto pogledoval na uro, in njegova debela žena v pisani platneni obleki. Zelo debele noge se ji niso dotikale tal. Okrog vratu je imela ovit črn čipkast šal, na sredincu ji je, globoko zažrt v mesnato kožo, počival poročni prstan. Gospa je z velikim tekom obirala piščančjo kost. Ob prihodu novincev je elegantni gospe v modro-rumeni obleki namenila kratek, omalovaževajoč pogled in z drobnimi očmi pomenljivo pomežiknila možu. Ko je slastno, do konca obrala kost, je iz vreče s hrano vzela pogačo.

Tudi okulist se je namestil. Iz žepa na plašču je izvlekel natipkane zapiske, očistil očala in se poglobil v branje. Doktor Boer je potoval na kongres okulistov in je očitno preučeval svoj referat. S srebrnim svinčnikom je popravljajl besedilo. Neobrito brado je zadovoljno gladil s tankimi koščenimi prsti. Žena je pregledovala ilustrirano revijo in od časa do časa pogledala

pokrajino ali sosedo, ki se je basala s hrano. Na skrivaj je s pogledom požirala mladeniča, ki je še vedno stal na hodniku. Pogleda sta se jima čudežno srečala, za trenutek razšla in čez nekaj časa spet ujela.

Vlak je neutrudno, ropotaje vijugal skozi barvito, gorato pokrajino mimo naraslih potokov in slapov s stanovitno vzdržljivostjo. Obsijani z medlo sončno svetlobo, so se v daljavi modrikasto lesketali zasneženi vrhovi Alp. Ženska je utrujeno odložila revijo in se zagledala v pokrajino. Nenadoma je poskočila in preskakujoč noge sopotnikov, ki so počivali, izstopila na hodnik in se naslonila na odprto okno. Pri sosednjem oknu je še vedno stal mladenič. Hiter poželjiv pogled in z očmi sta se že pozdravljala kot stara znanca. Ustnice ženske so se razvlekle v komaj opazen nasmeh. Pomislila je:

- Zakaj pa ne? Tukaj sem, živa, mali flirt nič ne stane, skrajšal mi bo dolgočasno pot.

Mladenič je zatisnil oči in pomolil glavo skozi okno. Zračni tokovi so zajeli njegove gladko počesane, modrikasto črne lase in jih v trenutku skuštrali. Hladni zrak mu je hladil razgreto čelo. Takoj se je zavedel, da mu je ženska zelo všeč.

- Povsem drugačna je od ostalih, je premišljeval. - V posebnem smislu drugačna. Hkrati je privlačna in grda, simpatična, ljubka, zelo seksi in poželjiva.

Nemi flirt se je nadaljeval. Ženska je slekla rokavice in obrnila dlani v smeri zračnega toka.

- Naj gospodič pogleda te roke. Mnogi gospodje so jih že občudovali, - so govorile njene oči.

Mladenič si je mislil:

- Oho, gospa ima resnično čudovite roke, ampak še zanimivejše in razburljivejše so njene ustnice. V trenutku me prevzamejo polne, poželjive ženske ustnice. Nasmehnila se je. Pohujšljivosti se ji motajo po glavi.

Vlak je drvel z nezmanjšano hitrostjo. Minute so hitro minevale.

Ženska je nagnila glavo. Z očarljivim gibom je snela klobuček in pomolila glavo skozi okno. Zračni tok je z vso močjo zajel njeno urejeno pričesko in jo začel cukati za nežne lase. Šopiril se je, razkuštral jo je in plapolal z njenimi lasmi kot s kakšno okrasno zastavico. Pogled ženske se je ustavil na fantovem pečatnem prstanu z velikim zelenim kamnom. Vlak je še vedno z nezmanjšano hitrostjo drdral po strmini med golimi skalnatimi zidovi.

V ostrem ovinku je ženska z bolečim krikom odskočila od okna. V oko ji je priletel drobec saj. Tiščoč rokavice k desnem očesu je s sklonjeno glavo pohitela v kupe.

Nebogljeno se je usedla. Kot da bi imela žerjavico v očesu. Od hude bolečine ni mogla spregovoriti.

Njen mož, okulist, je takoj potegnil robec in ji priskočil na pomoč.

- Jójhata, malce si bila nepazljiva, ljubica. Nič ne bo hudega. Odstranil ti bom tujek iz očka. Vidim ga, sajasta smet. - Z izkušnim prijemom je razmaknil od bolečin stisnjeni vek. - Poglej me, prosim. Da, tukaj je, jasno ga vidim, drobec saj se je zapičil v roženico.

Zvil je robec in ji ponovno razmaknil vek.

- Samo za trenutek bodi povsem pri miru. - Z zanesljivo roko se je z vogalčkom robca približal tujku. V odločilnem trenutku je ženska nervozno izmaknila glavo.

- Boli me, zelo me boli! - je zavpila.

- Samo bodi pri miru, - jo je rotil mož, - in rešena boš bolečine. Toda tudi drugi poskus odstranitve tujka se je končal neuspešno s to razliko, da je gospa tokrat odmaknila glavo nekoliko pozneje.

- Boli, razumi že ... Noro me boli. Oslepela bom! - mu je dopovedovala z ihtočim glasom.

Specialist za očesne bolezni, očesni kirurg velikega slovesa je v zadregi pokašljeval. Zravnal je svojo drobno, suho telo. Na čelu pod robom športne kape so se pojavile kaplje znoja.

- Preprosto smešen pripetljaj, - se je hudoval. - Corpus allienum, zapičil se je sredi roženice. Če ga ne odstranim, lahko povzroči ulkus roženice, vnetje šarenice, celo panoftalmitis. Hm, hm, če bi imel samo kapljico kokaina in Weberjevo dolbilo. Nemočen sem brez kokainske anestezije. Strahota. V bolnišnici uspešno zaključim najzahtevnejše operacije, zdaj me je v zadrego spravil piškavi drobec saj. Seveda, še ženo imam preobčutljivo in nepotrpežljivo. Lahko rečem histerično. Vseskozi me ovira pri delu.

Ponovno je zavihal rokave in jo poskušal pregovoriti. Ogovoril jo je odločno in nekoliko nenavadno grobo. Njegov glas je priglumlilo ropotanje koles:

- Drugače ne gre! Razumi že. Prosim te, drži glavo pri miru, sicer ti ne zagotavljam, da bo šlo brez komplikacij. To je resna stvar. Ne izgublaj glave. Lahko pride do ulkusa roženice, če bomo predolgo čakali.

Ponovni poskus in spet neuspešen. Ženska je v hipu odmaknila glavo in jezno odrinila od sebe moževo roko.

- Kaj počneš, za božjo voljo? - je ponorel mož.

- Ne razumeš, da me neznosno boli? Pa kako si samo brezobziren in grob z menoj!

Debeli mož, ki je dremal pri vratih, se je medtem zbudil in se uslužno ponudil, da on odstrani tujek. Na morilski pogled moža je takoj obmolknil. Žensko je popadel krčevit jok.

- Odpri oči, sicer ... - jo je silil mož.

- Ne, ne morem. Grozljivo me boli! - je hlipala.

Možu so nabrekli žile na sencih. Nervozno je grizljal ščetinasto prstrižene brke in lomil roke:

- Kokain, - je mrmral sam pri sebi. - Moram imeti kokainsko anestezijo, brez nje ne bo šlo.

Tiho je prišepnil ženi na uho:

- S tem vlakom potuje moj kolega. Mogoče ima kokain v torbi.

Nato je oddirjal.

Ženska je boleče oko pokrila z roko in kot kup nesreče ostala

sede v kupeju. Od joka ji je še drugo oko postalo rdeče, nos pordel in zabuhel, enako tudi obraz. Čipkast robec so kmalu popestrili rdeči in črni madeži.

Vlak je upočasnjeval, ker je prihajal na večjo prestopno postajo. Kupe se je spraznil. Ostala je sama. Oko ji je žarelo. Bolečina se je stopnjevala. Vzela je majhno toaletno ogledalo in poskusila sama odstraniti tujek. Boleče veke se niso pustile odpreti. V krču so se še bolj zatisnile, da zaščitijo boleče oko. Počutila se je obupno nesrečno. Tukaj je njen mož, priznani specialist za očesne bolezni, in ona bo na koncu oslepela. Pih, slavni okulist, kako se ji je samo grobo in brezobzirno s prsti hotel zaleteti v oko. Da, to je pravšnji izraz za takšno početje. Brezsrčnež, tako se je navadil delati v bolnišnici na kliniki. Njega seveda ne boli. Menda se ji je začel delati ulkus na roženici. Tujek je, vse kaže, tako globoko, da bo potrebna operacija. Pa kako ji samo oko žari, kot da bi jo zbadalo milijon igel.

Vrata kupeja so počasi zdrsela v stran. Nekdo je vstopil. Ženska vstopajočega ni slišala ne videla, vendar je začutila, da je ON. Nekakšen poseben, prijeten vonj ji je izpolnil nosnice. Premaknila je razkuštrano glavo. Z zdravim očesom je naskrivaj pogledala skozi trepalnice. V neposredni bližini je zagledala pečatni prstan z zelenim kamnom. Čisto od blizu jo je nagovoril melodičen moški glas:

- Če mi gospa dovoli, ji bom pomagal.

Gospe je zastal dih. Začutila je, da ji srce bije v vratu. Najrajši bi zavriskala od veselja, vendar jo je zapustila moč.

- Prosim vas, vstanite, - je zaslišala žametni glas.

Zatisnjenih oči je avtomatično vstala. Mišičaste roke so jo nežno prijele za ramena. Nekdo jo je pritisnil k sebi in ji zašepetal na uho:

- Boli, kaj ne? Zelo boli ...

Podzavevestno se je privila k mladeniču. Sladka otrplost ji je odvzela moč. Drhteče telo je preplavil občutek prijetne toplote. Stisnila je zobe. Nežne roke so jo prijele za razkuštrano glavo.

Nič več ni čutila bolečine. Anestezija je bila popolna.

- Zdaj me pogledajte.

Počasi je odpirala zabuhle veke. Hiter gib s koticom robca in mladenič se je zmagoslavno zasmel:

- Tukaj je! Poglejte, imam ga. Tole črno, to je bilo.

Še vedno sta stala tesno drug ob drugem:

- No? Ne, da vas več ne boli? Močno pomežikajte. Oho, že znate pomežikati in nasmejati se. Dobro vam gre glede na to, da ste še pred kratkim hoteli poplaviti vlak.

Obraz se ji je razjasnil.

- Hvala, najlepša hvala! Kot da bi se ponovno rodila. Tako dober občutek je! Zelo sem vesela.

Dolg, spoštljiv poljub na roko je bil odgovor.

Gospa se je usedla nazaj na sedež, na plano izvlekla ličila in z nekaj spretnimi potezami povrnila zunanost v prvotno, urejeno stanje. Med popravljanjem kodrov se je iz nje naenkrat usul plaz besed: že od nekaj ga pozna in spremlja njegove uspehe. Zdaj mu lahko čestita za veličastno zmago. Takoj ga je prepoznala. Zastonj je čakala, da jo nagovori. Zdi se ji, da ima dekle? Ne? Toliko boljše. Torej je neporočen, strojni inženir. Veliko potuje. Tudi njej so potovanja edino, kar jo zares veseli. Deset let je poročena. Poročila se je zelo mlada, bila je skoraj otrok. Mož je okulist, kirurg, zelo je spreten, slavni specialist, vsakemu lahko pomaga, le njej ne.

Mladenič se je najprej nasmihal. Zagorela koža obraza je še bolj poudarjala snežno belino njegovih zob. Kakšno čudno naključje. Tudi on potuje v glavno mesto Slovenije na mednarodni turnir. Tam bo en teden, potem leti na turnir na Riviero. Stekla je zelo živahna izmenjava poklonov, šaljivih domislic, načrtov. Besede so tekle hitro kot telegrafski drogovi mimo dirjajočega vlaka.

Ženska je zadovoljno vzdihnila:

- In kako naj se vam oddolžim?

- Tako, da mi dovolite, da vas pokličem po telefonu, - je rekel mladenič brez premišljevanja.

Vrata kupeja so ropotaje zdrsela v stran. Razkuštranih las, prepotenega, zamaščenega obraza in ves zmečkan je v kupe stopil mož.

- Nisem mogel priskrbeti kokaina, - je izjavil zasopihano. - Prekleti kokain. S postaje sem telegrafiral kolegom, naj naju počakajo. No, ljubica, kaj je z vama?

Žena se je veselo hihitala, obraz ji je kar žarel od sreče:

- Ne potrebujemo več kokaina.

- In drobec saj? Tujek?

- Sam je šel ven. Brez zdravniške pomoči.

Okulist je z drhtečimi rokami razmaknil veki. Dolgo in skrbno je pregledoval ženino oko:

- Glej me, zdaj poglej v stran, pa gor, levo. Kar tako je šlo? Niti sledu ni, neverjetno.

Bežen pogled je namenil mladeniču v kotu poleg okna, ki je občudoval prečudovito pokrajino, kakor da se nič ni zgodilo.

Doktor Boer je globoko vzdihnil in se utrujeno vrgel na sedež:

- Hvala bogu. To se je srečno končalo. Te oko boli? - Pri tem je skrbno z robcem brisal prepoten vrat.

- Nobenih bolečin nimam. Izvrstno se počutim.

Vlak se je približeval Ljubljani, drdral je že skozi industrijsko cono. Visoki dimniki, iz katerih se je na moč kadilo, so turobno strmeli za drdrajočim vlakom.

Gospa je pripravila svojo prtljago in se postavila pred ogledalo v kupeju.

- Nastanila se bova v hotelu "Slon", kajne dragi? - je vprašala, posebej poudarjajoč vsako besedo.

- Da.

- Imam eno prošnjo ...

- Postal sem tako dobre volje, - se je oglasil mož, ki se je ubadal s prtljago, - da bi ti izpolnil ducat prošenj. No?

- Poskrbi, da dobiva sobo s telefonom, - je odgovorila z ravnodušnim glasom.

Hitri vlak je ponosno puhajoč pridrdral na postajo.

30. BOLAN ZDRAVNIK

Iz prejšnje zgodbe se da jasno zaključiti, da zdravnik, karkoli je že specializiral, ne zna pomagati lastni ženi. Seveda to predvsem leti na zdravnike, ki znajo vsakemu pomagati, samo članom lastne družine ne. Zatorej naj velja nasvet, naj zdravniki ne zdravijo svojih družinskih članov, ker se takšno zdravljenje praviloma ne konča dobro. Družinskega člana je težko pripraviti, da gre k drugemu zdravniku in tako se zgodi, da se bolezen zanemari.

To splošno, dobro znano zanemarjanje se lahko pripiše vsaki stroki: čevljarjeva žena se pritožuje, da nima spodobnih čevljev. Krojačevi otroci hodijo v raztrganih oblačilih. Skratka: kovačeva kobilica ...

Zdravnikova žena je redko zdrava. Kakšno namišljeno težavo vedno najde. Kolikor nerada jemlje zdravila, toliko rajši jamra in prezira vso zdravniško družino ter lastnega moža, zdravnika ne spoštuje.

Člani družine resnega kirurga, profesorja iz glavnega mesta, so pod nož prišli praviloma kot zanemarjeni in komplicirani primeri. Gladka, rutinska operacija ni pisana na kožo zdravnikom ali njihovim družinskim članom. Zdravnik nima časa, da bi se ukvarjal z zdravstvenim stanjem svojih družinskih članov. Živčen in negotov postane, če kateri od domačih zboli. Dobro je znano tudi to, da zdravnikovi otroci prebolijo praviloma vse otroške bolezni, in to s kar se da več komplikacijami. Pa še nekaj kar drži kot pribito: zdravnik je najslabši bolnik. Kljub temu vztrajno tolaži in opogumlja bolnika, naj vzdrži in premaga bolečino, ker bo nekoč boljše. No, kdo naj tolaži

zdravnika, ki boleha za številnimi namišljenimi boleznimi? Komu naj potem verjame zdravnik takrat, ko resno zboli?

Bolan zdravnik je občutljiv, neučakan in svojeglav. Naj nihče ne zavida ubogi zdravnikovi ženi, ki mora negovati bolnega moža, ker zdravnik, ki skrbi za bolnika, ne vidi boljše rešitve.

Nekoč sem imel priložnost prisluhniti zdravniku, ki je bolehal za multiplo sklerozo in je pred tem dolgo uspešno prikriaval svoje težave.

- Ne razumem, - je govoril skorajda paraliziran zdravnik, - zakaj mi tako trzajo živci v nogah. Od same živčnosti tako nezanesljivo hodim.

Moj znanec, prijazen in dober kirurg, je sam sebe zdravil zaradi želodčnih težav. Določil si je dieto, jemal zdravila in seveda ni šel k zdravniku. Toliko časa je čakal, dokler mu kolega kirurg ni diagnosticiral gnojnega vnetja slepiča in ga operiral. Stanje v trebuhu je bilo skrajnje zanemarjeno. Zaradi dolgotrajnega gnojnega vnetja je okrog slepiča bilo toliko zarastlin in slepiču podobnih priveskov, da kirurg ni znal odstraniti pravega dela. Namesto zagnojenega slepiča je odstranil nekaj slepiču podobnega.

Leta pred tem sem zdravil nekega starega zdravnika. Možganska kap je prizadela izvrstnega strokovnjaka, olikanega in zelo izobraženega moža. Ležal je na postelji povsem nezavesten. Družina je na pomoč poklicala eminentnega profesorja. Zaključila sva, da je bolnik izgubljen. Svoje mnenje je profesor internist povedal ob postelji nezavestnega, umirujočega bolnika:

- Živel bo še največ nekaj dni, - je povedal zelo resno in mu pri tem tipal ožilje. - Ni drugega izhoda. Zanj je odrešitev samo še ena - mors, smrt.

Profesor je odpotoval, nobenih zdravil ni predpisal bolniku. Stanje pacienta se je počasi popravljalo. Povrnila se mu je moč govora in se je dokončno pozdravil. Na mojem zadnjem obisku mi je hvaležno stisnil roko:

- Ti si mlad, - je povedal s nasmeškom, - sprejemi od mene, starega zdravnika, nasvet. Nikoli ne govori pred pacientom o njegovi bolezni in prognozi, četudi se ti zdi, da je nezavesten.

- Torej ste slišali? - sem ga vprašal osuplo in zasramovan.

- Sleherno besedo sem slišal in razumel. Nisem mogel odgovoriti, sicer bi povedal velikemu profesorju svoje mnenje.

Žal mu svojega mnenja ni mogel povedati niti pozneje, ker je profesor nenadoma umrl.

Zdravega zdravnika ni. Zgodi se, da zdravnik obiskuje bolnika, ki boleha za enako boleznijo kot on sam. Razlika med njima je v tem, da zdravnik za svojo bolezen praviloma ne jemlje zdravit. Včasih visoko febrilen zdravnik obišče febrilnega pacienta. Saj praviloma bolniki tako ne verjamejo, da je tudi zdravnik lahko bolan. Nekoč je bolnik iz oddaljenega kraja prišel na obisk k zdravniku zaradi nasveta glede lažjega prehlada in ga dobil na parah. Okostnjak s koso, ali Matilda, kakor ljudje radi rečejo smrti, pride po zdravnika ponavadi prej, kot bi ljudje radi verjeli. Celo zdravnik umre.

Moj mladi kolega me je prosil, da zabeležim njegovo izpoved. Umiral je za tuberkulozo. Kruto in z neusmiljeno iskrenostjo mi je narekoval. Nisem imel izbire, saj je bila to njegova zadnja želja. O svojem umiranju je govoril s pretresljivim občutkom za realnost. Skoraj do zadnjega diha je bil pri zavesti. Mislim, da ga je bližina smrti pomirila. Čutil je prijetno slabost. Zdelo se mu je, da sliši odlomke neke klasične serenade. Telo mu je počasi postajalo otrplo. Prepričan sem, da ni trpel.

- Čutim, - je rekel hripavo, - da mi telo postaja breztelesno lahko. Tonem, vse globlje tonem, postajam omotičen ...

Njegov glas je postajal čedalje tišji, besede nerazumljive, nepovezane, dokler se mu počasi ni ustavilo srce.

Zdravniki imajo lažji dostop do narkotikov. Odtod dejstvo, da zdravniki pogosto postanejo morfinisti. Moj ubogi prijatelj Geza Csát je bil morfinist, celo svojo ženo je navadil na ta strup. V izbruhu jeze jo je ustrelil, nakar so ga, zdravnika morfinista,

zaprli v umobolnico. Od tam je ob trenutku nepazljivosti osebja ušel in hotel prebegniti čez mejo. Mejna straža ga je prijeli in ga odpeljala nazaj. Med potjo se je živčno razrvan zdravnik zastrupil s ciankalijem, ki ga je v nekaj minutah pokončal.

Genialni mož, imeniten pisatelj, univerzalni umetnik in odličen nevrolog so za vedno bili pogubljeni z njim.

Zelo mlad podeželski zdravnik, okoreli morfinist, se je oglasil pri meni zaradi pomoči pri odvajanju od morfija. Priporočil me je nekdo, ki je vedel, da se uspešno ukvarjam s hipnozo. Pri mladem morfinistu je prvih nekaj sugestivnih terapij odlično uspelo. Preslepil sem ga in mu namesto morfija pod kožo apliciral sterilno destilirano vodo. Sugeriral sem mu, da bo vsaka nadaljnja doza močnejša. Učinek je bil presenetljiv, doza se mu je zdela premočna in prosil me je, naj jo zmanjšam. Vodo za injekcije sem hranil v rumenih in modrih stekleničkah z mrtvaško glavo. Ko je opazil stekleničke, se je umiril, kot da bi ga dotaknil s čarobno palico. Tresavica in krči so se napol zmanjšali. Po injekciji mu je sicer rumeno pergamentno kožo obraza na kratko oplazila komaj opazna rdečica, kot da bi dihnil na mrzlo okensko steklo.

Kratek čas je potekala sugestivna terapija, nakar je nekega dne mladi kolega pobegnil od mene in se skupaj z ženo vrnil na podeželje. Tudi žena je bila morfinist in na njeno sugestijo sta pobegnila od neprijetne kure odvajanja.

Morfinizem je bolezen intelektualcev.

Začne se ponavadi z zelo močnimi bolečinami pri kakšni dolgotrajni ali kronični bolezni, zaradi katerih bolnik prejema morfij kot analgetik. Na ponovljene doze se navadi in si jih želi tudi potem, ko se pozdravi.

Za morfinista moraš biti rojen. Potrebna je neka duševna predispozicija, brez katere se ne razvije poznejša zasvojenost. Kmet z železnim živčnim sistemom nikoli ne bo postal morfinist. Nekateri nevrotični ekscentriki, ki želijo biti moderni, kažejo okolici brizge in se izumetničeno postavljajo, da so

morfinisti. Takšni so v resnici kvazi-morfinisti. Pravi morfinist skriva svojo navado in se močno izogiba razkritju. Dozo po zvutih poteh pridobi naskrivaj, pogostokrat s prevaro in vedno prikriva svojo zasvojenost.

Rutiniran zdravnik že na prvi pogled prepozna morfinista. Kožo obraza ima sivkasto bledo, včasih rumenkasto kot pergament. Štrleče ličnice in globoko vsajene oči z ozkimi zenicami, ki se medlo sijejo. Govorijo obotavljivo, zbegano, besede se jim zatikajo, roke tresejo. Obnašajo se ponižno, njihov korak je nezanesljiv. Nič jih ne zanima razen redne dnevne doze morfija. Po telesu, predvsem podlakteh in stegnih, imajo številne črne lise, podkožne vozle in ture, ki so posledica z improvizacijo in v naglici danih injekcij.

Zaupnik in dobavitelj zdravnika - morfinista je lekarnar, ki nekaj časa čuva skrivnost in zalaga zdravnika z morfijem. Na koncu se le naveliča težavnega odjemalca in ga preda drugemu lekarnarju. Samo po sebi je umevno, da zdravnik - morfinist morfija ne piše na svoje ime, temveč na tuja, večinoma izmišljena imena. Pametnega lekarnarja to ne more prelisiciti. Ta si je kmalu na jasnem, kam pes taco moli.

O zdravnikovem zakonu bi se lahko izpisalo posebno poglavje. To so zvečine posebni zakoni. Pogosto se zgodi, da se zdravnik poroči z medicinsko sestro ali negovalko. To se nam zdi povsem naravno. Šef si vzame uslužbenca, da v zakonu uslužbenec postane žena šefa in poveljnik.

Kirurg ortoped je nekemu lepemu dekletu, ki je šepalo, opravil vrsto operacij na boku. Zmrcvaril ji je in razkosal stegensko kost pod sklepom, da ji podaljša nogo in umili šepanje, potem jo je še vzel za ženo. Plastični kirurg, ki se ukvarja s kozmetičnimi operacijami, se je poročil z uspešno operirano pacientko. Kot da jo želi izkoristiti za živo reklamo. Zgodilo se je že, da je mlad zdravnik v pljučni bolnišnici zaprosil za roko ozdravljeno pacientko. Moj dober prijatelj in kolega, peštanski nevrolog, je za ženo vzel svojo histerično in kar je tudi res, zelo

lepo, že prej poročeno pacientko.

Po poroki sem ga vprašal:

- Koliko let si nevrolog?

- Petindvajset.

- Nekaj bi te prosil. Bodi tako dober in mi zaupaj, koliko živčnih bolnikov si popolnoma pozdravil?

- Niti enega še.

- Hvala.

- Zakaj te to zanima?

- Zanima me, ker se sprašujem, čemu ti na čast cela znanost, če ne moreš pozdraviti bolnika?

- Naloga nevrologa je predvsem v tem, da postavi diagnozo, - je odgovoril smejoč se.

Mislil sem si, da potem tudi njegova žena ni ozdravljena. Nevrolog je za ženo vzel živčno bolnico. Nekoliko sem bil začuden, da se histerična lepotica ni ustrašila stopiti pred oltar s strogim zdravnikom. Verjetno je računala, da se bo lažje pozdravila, če za njeno zdravlje noč in dan skrbi nevrolog.

Poznal sem gospo, ki se je od otroštva strašansko bala zdravnikov. Ko je bila poredna, so ji grozili:

- Takoj te bomo peljali k doktorju. - Ali:

- Če takoj ne utihneš in ne poješ kosila, bomo poklicali strica doktorja, ki te bo odnesel v svoji torbi.

Še hudiča se ni toliko bala kot zdravnika. Deklica je zrasla in z njo strah pred zdravniki. Ko je bila še dekletce, je dobivala napade joka, če so samo omenili zdravnika ali če je videla belo haljo. Da bi jo peljali k zdravniku zaradi česarkoli, četudi zelo resne stvari, seveda ni prišlo v poštev. Pod kakršno koli pretvezo je moral doktor k njej. Na koncu se je poročila z zdravnikom. Živi v srečnem zakonu. Mož je mehak človek, ki vsakič sklone glavo pod nezaslišanim terorjem oboževane žene. Zdaj je zdravnik tisti, ki trepetja in se je boji.

V zakonu se jim je rodila punčka, ki je v starosti deset let "ponorela". Zaradi tega me je njena mati poklicala na dom:

- Zdi se mi, da je punčka ponorela. Zbudila se je, halucinira, vpije, joka, se smeji, je zbegana, kot da bi bila nora.

Očeta ni bilo doma. Deklica, ki je takrat hodila v četrti razred osnovne šole, je zares besnela. Lomila je in trgala vse okrog sebe.

- Menda je podedovala slabe živce po materi, - sem si mislil.

- Ali pa gre za kakšno posebno možgansko bolezen?

Deklica je bila afebrilna. Nikogar ni pustila blizu. Z okrvavljenimi očmi in grozljivim pogledom se je kregala, kot da bi res ponorela.

Vse skupaj mi je povzročilo kar precej preglavic.

- Imate v hiši kaj alkoholnih pijač? - sem nenadoma vprašal.

Zdaj me je mati pogledala debelo, kot da sem ponorel.

- Pijača? Na kaj mislite? Deklica vendar ne pije ...

- Imate liker doma?

- Imamo, vendar je skrbno zaklenjen v omari.

Kmalu sva ugotovila, da je ključ v ključavnici omare.

- Ali kaj likerja manjka?

- Res, manjka rdečega likerja, in to precej, - je odgovorila presenečena mati.

Izkazalo se je, da sta "huda možganska bolezen" in napad norosti bila nič drugega kot - pijanost. Manjkajoči rdeči liker se kmalu pojavil iz deklíčinega želodca. Naslednji dan je "težka" bolnica seveda ozdravela.

Moj sin je bil star deset let, ko je neke noči nenadno zbolel. Tožil je, da ga boli trebuh. Pregledal sem ga in potolažil:

- Tople obkladke ti bova dala na trebuh. Bolečina bo hitro minila in boš lepo zaspančkal, sinko moj, - sem mu rekel in ga pobožal po glavicí.

- Tata, to je slepič, - je stokal malček.

- Ne govori neumnosti, do jutra bo vse minilo. Zdaj pa lepo zaspi.

Počakali smo do jutra. Ni minilo. Pregledal ga je najboljši pediater:

- Pokvaril si je želodec, - je ugotovil. - Vse skupaj ni nič hudega. Jutri bo že dobro.

Tudi naslednjega dne ni bilo dobro. Stanje se je slabšalo. Na vrsto je prišel najboljši kirurg.

- Pokvarjen želodec, - je zaključil po pregledu. Nič kirurškega. Moj sin je kar naprej gonil:

- Ata, to je slepič!

Tretji dan sem ga peljal v sanatorij in ga dal operirati. Pri operaciji sem na lastne oči videl, da gre za gnojno vnetje slepiča tik pred perforacijo. Odstranjeni slepič, poln gnoja, se je v rokah kirurga kar razpočil.

Člani zdravnikove družine naj nikoli ne zbolijo.

Nekaj besed o še eni posebni zdravniški bolezni, ki ji rečejo poligamija. Poligam je moški, ki je poročen z več ženskami. Zlobni jeziki pravijo, da zdravniki niti nimajo preveč žensk, glede na to, koliko priložnosti imajo. Tega ne smemo razumeti tako, da živijo z več ženskami v redni zakonski vezi, marveč tako, da se radi žrtvujejo, kolikor se samo lahko, na ljubezenskem oltarju in razume se, izven zakona. K tej obtožbi žal natančnejših podatkov ne morem posredovati.

Zagotovo vem, da je ta navada - mnogoženstvo, razprostranjena po vseh otokih Polinezije, med Eskimi in v nekem plemenu v južni Indiji.

Toda o tem, kako zdravniki zlorablajo moralno in zakonsko plat monogamije, ne vem nič. Za druge ne bom jamčil, ker še zase ne morem. To naj ostane med nama. Dokler se bralec na to temo samo zabava, nič hudega. Samo zdravnikovi ženi je treba take stvari skrbno prikriti.

Zatorej, ponavljam: povedano naj ostane med nama.

31. DVAJSETA OBLETNICA

O gimnazijskih letih sem že napisal vse, kar sem imel za zanimivo. Torej spodobi se, da ne pozabim na dvajseto obletnico mature.

V dobro osvetljeni dvorani kavarne Zlati orel je naš sošolec, znani advokat, doktor Miloš Markovič organiziral srečanje in banket ob dvajseti obletnici mature. Nervozno se je vrtel okrog svečano pogrnjene mize in popravljajl podrobnosti. Postavljal je vizitke zraven okrasnih prtičkov in prestavljal vaze z rožami. Ko je končal, si je s kratkimi prsti pogladil redke sive lase in popravil očala na nosu.

- Kabaka ne morem posesti zraven Piza, - je mrmral sam pri sebi. - Skregala sta se že pred maturo.

Nanovo je začel razporejati vizitke.

Urednik Lipkai se je ubadal s knjigami, nagrmađenimi na okenski polici. Nekaj dni prej je bil objavljen njegov novi roman. Sveže izvode knjige je zlagal v vrsto. Čokati odvetnik ga je ogovoril:

- Kaj je to Lipke? Upam, da ne nameravaš na dvajseto obletnico sošolcem prodajati svojega romana?

Novinar ga ni niti pogledal.

- Torej, naj jih zastonj delim?

- Tako se spodobi, - se je smehljajl odvetnik. - Takšna čast nam pripada, kajne?

- Zato, ker jo boste namesto plačila blagovolili prebrati?

- Prebrati? To pa že ne. Lepo te prosim, kdo pri nas še bere romane? Rajši preidiva na posvetilo v darilnem izvodu.

- Daj denar ...

- Denar? - se je čudil odvetnik in potisnil očala na nagubano čelo. - Denaar? Si ponorel? Kaj bo pisatelj z denarjem? Lep pogreb, ganljivi govor, nekrolog in okrašen grob ti pripada. Kaj bi še rad? Knjigo bi prodal? Par nespametnih bedakov bo kupilo knjigo, ostali se bodo lepo postavili v vrsto in si jo sposodili.

Mimo Lipkaja se je kotalil Luka Lalič, lastnik kavarne. Nervozno je svaljkal svoje pobarvane, zašpičene brčice. Povešene ustnice so mu poslakovale, kot da bi hotele požreti izrečene besede.

- Potem ... Kako že? Ah, gospod urednik, - je končno izdaval, - kdo bo plačal račun?

Lipkai je pokazal k odvetniku, ki je razporejal vizitke.

- Miloš.

- Verjemite mi, stric Luka, - je rekel čokati odvetnik in nagosto pomežikal z rdečimi očmi, - z gospodo imate opravka, ne bojte se.

Kavarnar je popraskal svoj veliki, rdeči, kumarasti nos:

- Kje neki bi se bal, gospod doktor. Gre za to, da se prav fini gospodi zgodi, da pozabijo plačati račun.

- Dvajseta obletnica, - je pojasnjeval odvetnik - Zbrali se bodo sami možje v zrelih letih, ne mularija.

- Ampak, - je momljal kavarnar, - mularija plačuje vnaprej. Samo omenil sem, zaradi tega se ne smete name jeziti ...

- Med gosti bodo tudi takšni, ki živijo v tujini. Pred dvajsetimi leti smo opravili izpit zrelosti in zdaj nas ločuje pet državnih mej. Otroci smo bili, ko smo se razšli, kot zreli moški se bomo ponovno srečali. Vi, stric Luka, samo poskrbite, da bo vse v redu. Jutri zjutraj bova poračunala.

Na vratih kavarne se je v zmečkani, obledeli francjožefovski obleki pojavil Meznerič, upokojeni učitelj telovadbe. Pogrjnjeni mizi se je približeval z elastičnim, zibajočim se korakom.

- Pozdravljeni, gospod profesor! - je pohitel predenj Lipkai, ki je celo svoje življenje sovražil telovadbo in, če bi ga spraševali, bi za vedno iz svojega časopisa pregnal športno stran. - Sam

bog vas je poslal.

- Malce prezgodnji sem.

- Devet je že preč, - je odgovoril odvetnik. - Fantje bodo prišli vsak čas.

- Koliko nas bo? - je vprašal profesor. Na nos je nataknil cenen zarjavel ščipalnik in pogledal na vizitke, razporejene po mizi.

- Skupaj s tremi profesorji dvajset, - je uslužno odgovoril Markovič. Hvaležen je bil nekdanjem profesorju telovadbe, ki mu je, četudi nezasluzeno, dal enko. Na to je bil še danes ponosen.

Profesor je dvignil vizitko z mize:

- Kdo je Gyla Szepes? Ne spominjam se ga.

- Szepes? Sin rajnega poveljnika gasilcev.

- Aha.

- V vojni je bil aktivni huzarski kapetan. Zdaj dela v Romuniji kot ataše. Sijajen dečko.

- In Jozsef Barat?

- Prej Braunberger. Na Dunaju ima tovarno sukanca. Bogat človek. Bil je slab telovadec v gimnaziji. V življenju mu je, tako je vsaj videti, le uspelo odtelovaditi med milijonarje.

Profesor je začel po vrsti pregledovati vizitke:

- Doktor Bokor, ginekolog, tega poznam. Lajos Lipkai, Janos Vidakovič, gimnazijski profesor, poznam. Ohoho, Laszlo Dombai, mar je tudi on maturiral z vama? Izvrsten telovadec je bil. Ogromne mišice je imel. Vidim, da bo prišel tudi Renner. Kdo pa je to? Hauer. Olt Sandor ... Sami znani ... Gyorgy Szabo?

- Szabo je edini, ki je prišel z Madžarskega. No, pa so fantje že tukaj.

Profesor zgodovine je položil roko na plešastega zgrbljenega gospoda v smokingu:

- Joj, kako vam je že ime, prijatelj? Tako znan mi je vaš obraz.

Odgovoril mu je pravi mali zbor:

- Hauer, Konjski "Nogedovratu".

- Seveda, seveda, Hauer, - se je opravičeval profesor. - Takrat eden izmed mojih najboljših dijakov.

Za piflarja Hauerja, ki je podedoval od očeta donosno železino, so vsi vedeli, da tudi po dvajsetih letih ni pozabil napiflanih se letnic iz zgodovine.

- Videti ste bolni, gospod Hauer, - je rekel profesor zgodovine sočutno.

- Bolan v glavo, gospod profesor, - je dodal Lipkai, smejoč se.

- Vse letnice iz zgodovine so se mu neizbrisno vrezale v glavo in pritiskajo na možganske vijuge.

Očalar Hauer je pordel do ušes. Z izbuljenimi očmi je stal pred profesorjem. Glavo je imel obrnjeno v stran in je nebogljeno krilil s tankimi rokami, tako kot takrat ko je bil dijak. Miloš Markovič se je zrinil na sredo skupine.

- Jaz bom izprašal Hauerja letnice! - je zavpil. - "Nogedovratu", tri letnice te bom vprašal in če jih ne boš znal, te bom neizprosno vrgel in ti dal slabo oceno. Povrhu boš moral za kazen drugega za drugim izpiti tri kozarce vina.

- Poslušam te, - je komaj slišno izrekel Hauer, pri čemer so se mu usta razvlekla v kisel nasmešek.

Okrog Hauerja in strogega izpraševalca se je sklenil krog radovednežev.

- Prvo vprašanje! - je zavpil Markovič.

- Da slišimo, da slišimo!

- Samo res težko, Miloš! - je zavpil Renner, bogati lastnik tovarne nogavic.

- Zaupaj mi. - Odvetnik je dvignil roke v zrak, kot da prosi za pomoč. - Prvo vprašanje: Kdaj se je Friderik Barbarossa odpravil s križarji v Sveto deželo?

- No, to je res težko, - je zamežikal elegantni Ranner. - Na to še jaz ne znam odgovoriti, čeprav sem imel popravca iz zgodovine.

- Dajmo, Nogedovratu. Lačni smo, - se je oglasil en tenor.

Hauer je pogladil čelo in po kratkem premisleku odgovoril:

- Cesar Friderik I. Rdečebradec je vodil tretji križarski pohod 1189. leta. Pobudo za to vojno je dal papež Aleksander III. Splošno začudenje. Vsi so čakali na mnenje profesorja zgodovine.

- Pravilno je odgovoril, - je objavil profesor.

- Drugo vprašanje! - se je zaslíšal močni Markovičev glas. Pri tem je važno vihtel s kazalcem po zraku. - Torej, drugo vprašanje se glasi: kdaj in kje je umrl Aleksander Veliki?

Hauer je odmahnil z roko:

- Lahko. 333 pred našim štetjem v Babilonu.

- Pravilno, - je pritrdil profesor.

- Strahotna glava! - je zahrumela vsaj polovica poslušalcev.

- Konjska glava.

- Po dvajsetih letih se spominja. Jaz se spominjam samo še letnic bitke pri Mohaču in Zlate bule, pa še te vselej zamenjam, - se je smejal Renner in s papirno kroglico zadel Hauerjevo plešasto glavo.

Doktor Markovič se je koncentriral, nagubal je čelo, obraz mu je močno pordel:

- No, Nogedovratu, - je resno rekel, - še zadnje vprašanje, pa te bom pustil iz rok in razvil nad tabo zastavo slave. Povej nam: kdaj je umrl Rihard Levjesrčni?

Globoka tišina.

- Pojma nimam, kdo je bil ta gospod, - se je hihital Renner, lastnik tovarne nogavic.

Hauer je nagnil glavo v stran in po dijaško začel žlobudrati:

- Levjesrčni Rihard, drugače povedano Rihard I., kralj Anglije, je umrl 1099. leta.

- Točno, - je pritrdil profesor. - Bravo, bravo, gospod Hauer!

- Bravo! - so se priključili še ostali. - To je Hauer!

Vmes so natarjari prinesli polne pladnje. Vsak se je usedel na že vnaprej določeno mesto. Doktor Markovič se je usedel poleg profesorja matematike in ga takoj ostro napadel:

- Veste, gospod profesor, da mi nikoli niste dali boljše ocene od

zadostno? Čeprav sem zaslužil vsaj dve. Še danes rad rešujem enačbe druge ali tretje stopnje in iščem logaritime.

- Denar in kliente iščeš, ti povodni konj, - je nanj jezno zarenčal Renner. - Še jaz ne bi imel treh tovarn nogavic, zemlje in kupa hiš, če bi nenehno iskal logaritime. Fantje, prisegam, da še tega ne vem, kaj je v bistvu logaritem.

V odmoru med predjedjo in glavno jedjo je Gyrka Szabo ogovoril soseda odvetnika:

- Miloš! Povej nam, kako je Guzi čestital god profesorju grščine?

Markovič se je živčno odhrkal. Njegova ušesa so postala škrlatno rdeča.

- Takole je bilo: Drohman, strogi profesor grščine, je napovedal vsesplošno spraševanje. Na srečo je lump Guzi izvedel, da ima Drohman naslednji dan god. Profesor je vstopil v razred. Njegov namračeni obraz je dajal slabe napovedi. Verjetno ga je bolel želodec, ker je prejšnji večer preveč spil s svojo družino. Vzel je beležnico. Popolna tišina. Po dogovoru je pred profesorja izstopil prvi govornik s seznama in začel:

- Globoko spoštovani gospod profesor!

Sledil je dolgi govor v madžarščini, potem burno vzklikanje, ploskanje. Takoj za njim je stopil naprej naslednji fant, ki je profesorju čestital v nemščini. Tretji v latinščini in četrti v grščini. Samo še petnajst minut je manjkalo do odrešilnega zvonca. Profesor je turobno listal svojo beležnico. Naenkrat je izza zadnje klopi stopil ogromni, širokopleči Guzi. Grobna tišina. Ostal je samo še bunjevački jezik. Brez diha smo motrili na Guzija, ki je z brezizraznim obrazom stopil pred kateder in po dolgem premišljevanju začel:

- Globoko spoštovani gospod profesor! Lepo prosim, če mi dovolite iti ven.

Med gromoglasnim smehom je zapustil učilnico in se šele po drugem zvonjenju pritihotapil nazaj na svoje mesto.

- Prava faca je bil ta Guzi, - se je smejal Renner. - Ubogi fant je

svoje zobe pustil na ruski fronti.

- Da, vrhunski šaljivec.

- Znal je tudi pljuniti nazaj, - je vzneseno rekel Szabo Gyrka, - ne da bi ga ujeli. Spomnim se, kako je napljuval v velikanske terenske čevlje profesorja filozofije. Niti direktorjevi ovaduhi niso mogli odkriti storilca tega zločina.

Počasi so začeli vreti na plano stari dijaški spomini.

V živahnem pogovoru smo se spomnili peštanskega študenta grščine, komisarja na maturi, ki je Miloša Markoviča dosledno po grško naslavljajl Milos. Všeč mu je bilo to ime. Seveda je poleg grškega "porekla" od Miloša zahteval še veliko več.

Vsak se je nečesa spomnil. Szepes se je krohotaje spomnil Belara Gatija, lipovega poeta, ki se je v petem razredu bahal z ukradenimi verzi, zaradi katerih je profesor književnosti vzneseno govoril, da hodi po stopinjah slavnega Petöfija. Jezni fantje so razkrinkanemu pesniku okrog vratu obesili venec iz peteršilja. Ko je redkobesedni Sandor Olt pripovedoval o tragikomičnem prpetljaju Pala Fabiana, ga je ves čas spremljal zbor krohotajočih se sošolcev. Domišljavemu gizdalinu Palu Fabianu se je posmehoval ves razred. Klicali smo ga Pavijan. Ponavljal je razred zaradi zemljepisa, ker na karti Evrope ni našel Sicilije. Nesrečni Pavijan je na uri zemljepisa prav takrat, ko jo je obiskal direktor, iskal Sicilijo nekje na severu okrog norveških hribov. Profesor zemljepisa se je hotel udreti v zemljo od sramu.

- Kaj, je ne najdeš? - ga je vprašal direktor.

Namesto na zemljevid je Pavijan svoje izbuljene rdeče oči fiksiral na profesorja zemljepisa. Profesor mu je želel pomagati in je z dlanjo obrnjeno navzdol kazal proti tlom. Namigniti mu je hotel, da išče bolj dol, proti jugu.

- Znaš ali ne? - je nanj vse bolj pritiskal direktor.

- Znam! - je odgovoril Pavijan zmagoslavno. - Potopila se je.

Naenkrat jih je več vprašalo:

- Kje je Fabian? Kaj je z njim? Ali je še živ?

- Živi v Ameriki, - se je smehljajal Sandor Olt. - Zelo bogat farmar je. Toliko denarja ima, da bi nas lahko vse izplačal samo z denarjem, ki ga ima v žepu telovnika.

Tako se je odprlo novo vprašanje, ki je vse zanimalo: kdo je med nami najbolj bogat? Enoglasni zaključek je bil - Renner. Poleg treh tovarn nogavic je imel precej zemlje in kar nekaj večstanovanjskih hiš, ki jih je odajal v najem.

Življenjska pot Janosa Vidakoviča je bila najbolj nenavadna. Bil je najslabši matematik v vsem razredu in je postal profesor - matematike.

Profesor zgodovine je pogladil svoje dolge, košate sive brke in pokazal na prazen stol nasproti:

- Kdo tam manjka? - je vprašal z glasom, kot da bi še vedno sedel za katedrom.

- Kdo? Laci Varny, - jih je kar nekaj odgovorilo v glas.

- Nezaslišano, kod se samo klati?

- Varny je tudi v šolo vedno zamujal, - je profesor odmahnil z roko. - Zelo nediscipliniran dijak je bil.

- On mora vedno kam zaviti s poti, - se je hudoval Markovič.

- Sicer jaz s tem nimam nič. Večerjo je že plačal.

- Prišel bo vsak čas, - je povedal nerazpoloženi doktor Bokor.

- No, je že tukaj. Pardon, to že ni on.

V Kavarno je ta hip stopil mlajši temnolas možki in se napotil k mizi, za katero je sedela skupina Črnogorcev, ki je z zanimanjem opazovala slavljenje.

Po glavni jedi je majhni, čokati odvetnik Markovič sklenil, da bo imel govor. Popravil je očala, obrisal čelo in se odkašljal.

- Globoko spoštovana gospoda profesorji, dragi sošolci!

- Poslušajmo, poslušajmo Milosa, grškega junaka! - je zadonelo z vseh strani.

Renner je z robcem pred usti prikrival nezadržan smeh.

- Pred dvajsetimi leti, - so odmevale Markovičeve slavnostne besede, - ko smo še gulili, bolje rečeno, rezljali klopi mestne gimnazije, še nihče med nami ni pomislil na to, da se bomo

ponovno srečali ostareli in v nekoliko manjšem številu. Mladi orli, ki smo upali, da bomo osvojili ves svet, zdaj brez kril vidimo, da naše ognjevite želje niso uresničene. Nove državne meje so nas razdelile, grozovita vojna zdesetkala in življenje ovrglo pred dvajsetimi leti izrečen rek: *Extra Hungariam non est vita*. (Izven Madžarske ni življenja.) Razočarani in osivelih glav se ponovno srečamo po dvajsetih letih ...

- Lahko mirno rečeš, plešastih glav, - mu je skočil v besedo vedno razpoloženi Renner.

- ...osivelih glav, ker se je dvajset trdih, neizprosni let odvrtelo nad njimi in niti našega življenja ... niti življenja ...

EN GLAS: (oponašajoč močni glas profesorja matematike) Markovič, malopridnež, nezadostno, nisi se dovolj učil!

S čela slavnostnega govornika je curkoma tekel znoj. Nervozno je prelagal zapiske in s kratkovidnimi očmi iskal izgubljeno nit:

- Ah, končno, niti življenja ... Ker latinski pregovor pravi: *Quidquid agis, prudenter agas ut respice finem* ...

BOKOR: Dosti, nehaj z latinskimi reki.

SZEPES: Presneto, tudi tukaj se rine, kot se je v šoli.

MARKOVIČ (užaljeno): Oprostite gospoda, *audiatur et altera pars*.

Množično vpitje in smeh.

MARKOVIČ (jezno): Popolnoma ste me zmedli, pa tako dobro sem se pripravil. Častna beseda. No, nehal bom. Prosim, naj govori Renner, če je sposoben. - Užaljen nad ravnanjem sošolcev se je usedel nazaj. - Vidite, gospod profesor, kako so otročji?

Gromoglasen smeh je pospremil vsako njegovo besedo. Renner se je tolkel po kolenih in se dušil v smehu. Gyula Szepes se je držal za trebuh in stokal. Bokorju so iz oči polzele solze smeha. Celo starih profesorjev se je prijel nalezljivi smeh. Samo Markovič je sedel na svojem mestu mrkega pogleda in namrščenega čela.

Prinesli so sladico. Hrup in veselo razpoloženje sta se malo

polegla. Hauer je presenečeno pogledal Gyulo Szepesa:

- Zrasel si, odkar se nisva videla, - je rekel slinasto. - Zelo si zrasel.

- Tebi se je od takrat zvišalo čelo, Nogedovratu.

Profesor telovadbe je razlagal Bokorju:

- Veste, gospod doktor, v času vašega šolanja telovadba ni bila toliko pomembna. Zdaj je v madžarskem delu gimnazije telesna vzgoja najpomembnejši predmet, celo o tem se pogovarjajo, da bi jo uvrstili med maturitetne predmete. To pa zato ker zdaj kaže, da si bodo morali fantje s fizičnim delom služiti kruh.

Profesor zgodovine se je obrnil k Szepesu:

- Kako je v Romuniji, Szepes?

- Počasi se navajam živeti tam. Tudi policijske oblasti se bodo navadile name, - je prešerno odgovoril Szepes, ki se je mu že dodobra poznala popita pijača. - Od začetka so me pregnali vsakega pol leta. Ni jim bil všeč moj obraz. Vselej so prišli pome sredi noči in mi ukazali, naj takoj spakiram. Prvih nekaj deportacij sem bil sila razburjen, zdaj že vem, v čem je stvar. Malo podebatiram z možmi in se potem mirno vrnem v posteljo. Poračunam z ljudmi iz Sigurance in stvar teče. Zakaj bi se sekiral? Mar ni tako, gospod profesor?

- Kaj je z Varnyjem? - se je oglasil nekdo s konca mize. - Skoraj je že enajst. Lipkai, kaj je z Varnyjem?

- Pojma nimam.

- Morda je zbolel?

- Dvomim, sicer bi nam sporočil, - je nervozno mešajoč črno kavo, odgovoril Lipkai.

- Varny je vedno bil točen, - je vskočil Bokor.

- Resnično ne vem, kaj je z njim, - se je spet oglasil urednik Lipkai - Dopoldne sem z njim govoril na ulici in obljubil je, da bo točen. Nekaj se mi le dozdeva. Fant pripada skrajni levici in tega tudi ne skriva. Že nekaj tednov ga nadzorujejo agenti.

Revno oblečen pobalin je vstopil v kavarno in izročil listek doktorju Markoviču. Obraz se mu je v hipu namrščil. Potem je

dal listek naprej.

- Kaj je? Kaj se dogaja? - so spraševali drugi v en glas.

- Danes dopoldne je policija pridržala Varnyja, - je tiho, sam zase rekel Lipkai. - Grozljivo.

- Varny je navaden nesramen bebec, - je momljal Markovič. - Tudi zdaj po dvajsetih letih ga še ni srečala pamet.

Majavih nog je stopil na stol in od tam začel vpiti:

- Prosim gospodo profesorje, da Varnyju vpišejo neopravičen izostanek v redovalnico. Imam prav?

Stari dijaki so se presenečeno spogledovali, ne da bi se ozirali na Markoviča.

Manjša skupina je obkrožila Szaba, ki je prišel z onstran meje in ga zasula z vprašanji. Bivši mestni uradnik Sandor Olt, ki je zdaj delal kot pisar v uradu nekega odvetnika, je v ponošeni obleki okorno stal zraven in z iskrecimi se očmi gledal sošolca. Osem let sta delila gimnazijsko klop. Szabo je sošolca potrepljal po močni rami:

- Ali vam kdaj pride do zavesti, da ste Madžari?

- Na to smo že kar malo pozabili. Veš, s tem je tako kot pri zdravem človeku s srcem. Samo takrat se zave, da ga ima, ko ga začne boleti in preskakovati. Tudi mi, peščica Madžarov, se tega zavemo šele, če nas vznejevolje. Veseli smo, če nas pustijo, da živimo v miru in se veselimo vsakdanjemu kruhu.

- Potuješ kam, Sandor? Če se dobro spominjam, si nekoč samo o tem sanjal.

Olt je turobno povetil glavo, kot da bi kaj iskal na tleh:

- Od mirovnega sporazuma se nisem premaknil iz mesta, čeprav sem v življenju najrajše od vsega imel potovanja. Potovati in videti svet mi je vedno bila največja želja. Sreča, da usoda vedno poskrbi za nas revne ljudi. V moji soseski je velik električni mlin. Motorji mlina so podobni drdranju vlaka. Tako se jaz, če želim potovati, usedem na dvorišče, zamižim, poslušam ropotanje "lokomotive" in potujem. Domišljjski vlak me pelje prek vseh meja. Ne potrebujem ne potnega lista

ne vizuma. To počnem vsak blažen dan. Odpotujem in ko pridem domov, ostanem spet sam z mislimi. Saj veš, misli so vedno svobodne.

- In kaj te prijatelj potem kljub vsemu še zadržuje tukaj?

- Majhen košček zemlje ... Grob moje matere.

Szepes je spet začel govoriti o preganjanjih v Romuniji. Renner mu je dal roko na ramo:

- Umiri se, Gyula, tudi pri nas preganjajo, ne samo v Romuniji. Policijski agenti izvohajo kakšnega "mastnega" buteljna in mu izročijo sklep o izgonu. Šele potem se začno pogajanja. Sklep je izvršljiv v štirinajstih urah, vendar odvetniki se s podkupljeno gospodo pogajajo tudi tri dni. Veš, pri izgonu stranska vrata ostanejo vedno odprta. Po nekaj dnevih negotovosti za izgnanca odvetniki uredijo "kočljivo" zadevo. Tip plača in ostane, kjer je. Reveža seveda ne deportirajo, ker se z deportiranjem revežev ne da zaslužiti.

- Kakšno je stanje z madžarskimi šolami? - je Szepes vprašal Olta.

- Dejansko slabo. Zelo malo je madžarskih šol in še tam, kjer so, sprejmejo samo tiste otroke, ki prestanejo "imensko analizo".

- Kakšno analizo?

- Pod drobnogled vzamejo priimek staršev in če ima mama denimo nemški priimek, je otrok že vpisan v slovansko šolo. V uradih je dovoljeno govoriti samo uradni jezik. Nimamo madžarskih gledališč, naš tisk se mora prebiti skozi strogo cenzuro. Teoretično ima tisk popolno svobodo. Dejansko pa vsak krtačen odtis pred objavo pregleda državni cenzor. Mene so vrgli iz službe v mestni hiši, ker sem v uradnem pogovoru uporabil madžarski jezik. Poglej malo po mestu, nikjer ne boš našel niti enega napisa v madžarščini. To je svoboda, ki jo madžarska manjšina uživa v Državi SHS.

Doktor Bokor je malce okajen z glavo med rokami žalostno sedel na koncu mize. Med njegovimi komolci je ležal manjši grič polomljenih zobotrebcev. Ob njem je cigan zasanjano igral

dunajski valček.

Bokor je na dušek spil ostanek vina in se obrnil k mlademu glasbeniku:

- Dosti teh valčkov! Primakni malo bližje svoj nos.
- Takoj, spoštovani gospod, - je priskočil mladenič, vesel, da ga sploh kdo posluša.
- Zaigraj mi tisto "Mislil sem, da dežuje", jo znaš?
- Znam! - je šepnil Cigan. - Kako je ne bi znal, oče me je naučil.
- Pri tem je zbegano pogledoval v kot kavarne, kjer je sedela skupina mladih temnolasih moških in pila vino.
- Ne, kar to mi zaigraj: "Leti, ptička, leti".

Muzikant se je sklonil k Bokorju in mu z grenkim nasmeškom prišepnil:

- Tukaj ne smemo igrati madžarskih pesmi.

Bokor je namenil bežen pogled skupini na drugem koncu kavarne in jezno zavpil na cigana:

- Prav, potem igray, kar hočeš in izgini k hudiču!

32. SKUPŠČINA PENA V DUBROVNIKU

Zame je v bil v tridesetih letih nedvomno najpomembnejši dogodek kongres mednarodnega združenja književnikov (PEN) v Dubrovniku. Med petimi delegati, predstavniki manjšin, je center v Beogradu izbral tudi mene. Lepe spomine moti boleče dejstvo, da je fašizem med nami petimi terjal življenja treh: Imreja Radoja, Lajosa Borsodija in Karolya Havasa.

Zborovanje PEN-a je dogodek svetovne razsežnosti. Tam so prvič pred svetovno javnostjo razkrili in ožigosali Hitlerjeve pošastne nakane. Fašisti so v Nemčiji tik pred kongresom na grmadi zažgali dela naprednih književnikov. Glas o tej nezaslišani kulturni sramoti je zadonel iz Dubrovnika in odmeval po celem svetu. Kot skromni udeleženec kongresa dvajset let pozneje v sebi še vedno nosim neizbrisne spomine na nepozaben dogodek.

V Dubrovniku so se zbrali književniki iz celega sveta. Med udeleženci kongresa je bil nedvomno v središču pozornosti H.G. Wells, slavni angleški pisatelj. Mož je bil srednje rasti, malce plešast in večč nastopanja. Njegove modre oči, pristrižene svetle brčice in gladka koža obraza so uspešno prikrivale njegova leta. Govoril je samo angleško, čeprav je razumel še nemško in francosko. Imel je zelo neprijetno hreščav, ženskast glas.

Drugi zanimiv udeleženec je bil Šalom Asch, visok, siv moški petdesetih let. Ves je bil stkan iz živcev. Niti pet minut ni sedel pri miru. Med referatom je ves čas hodil gor in dol in živahno gestikuliral. Tretji dan kongresa je zelo ostro kritiziral Hitlerja

in njegove privrženice kot zaviralce svetovnega napredka. Najpriljubljenejša med pisateljicami je bila Grete Urbanitzky. Prvi dan smo se kongresniki zbrali na palubi razkošne ladje in čakali na otvoritev in referat francoskega pisatelja Julesa Romainsa. Predsednik je odprl srečanje. Potem se je izven programa za besedo javil nek delegat. Čez par minut je pet vojaških hidroplanov, ki so vlekli transparente z izrazi dobrodošlice udeležencem, preletelo ladjo in začelo izvajati vrsto letalskih akrobacij nad našimi glavami. Jasno je bilo, da ob močnem hrupu petih letal ni moglo biti govora o kakršnemkoli referatu ali diskusiji. Predsednik je kongres sredi letalske predstave prekinil. Piloti so šele naslednji dan izvedeli, da so njihove bravurozne akrobacije zmotile delo kongresa.

Naslednji dan je kongres v svečano okrašeni dvorani dubrovškega gledališča odprl slavni pisatelj H. G. Wells. Za njim je govoril nemški pisatelj Ernst Toller, ki je poslušalcem govoril o nesramnem Hitlerjevem početju, kulturnem terorju in pregonu naprednih nemških pisateljev.

Udeleženci kongresa so z burnim ploskanjem in vzklikanjem izrekli svojo podporo in sočutje. Več kot uro je potekala živahna diskusija, v kateri smo udeleženci kongresa na duhovit in dostojen način obsodili dogajanja v Nemčiji. Tričlanska nemška delegacija je potem pod vodstvom pisatelja doktorja Edgarja von Schmidt - Paulija zapustila kongres.

Wells je s ciničnim nasmeškom naglas prokomentiral odhod Nemcev in odmahnil z roko. Žal njegovih besed ni bilo mogoče razumeti zaradi močnega hrupa v dvorani.

Kongres je po odhodu nemških pisateljev nadaljeval z delom. Vsebinsko dobri referati in študije so izpolnili tudi četrti dan kongresa.

Ves čas kongresa v Dubrovniku ni posijalo sonce. Bilo je hladno in je skoraj nenehno deževalo, kar je v obup spravilo fotoamaterje. Izvrstni fotoaparati Pupilla mi je žalostno visel okrog vratu. Neprijazno vreme je tudi meni prekrižalo načrte.

Na enem od slavnostnih kosil sem sedel poleg Františka Langerja, priznanega češkega pisatelja in strastnega fotoamaterja. Med kosilom je odšel na recepcijo po cigarete. Ko se je vrnil, ni našel svojega fotoaparata znamke Kodak, ki ga je imel obešenega na okno. Nervozno ga je iskal, nakar je začel kričati v nemščini:

- Kje je moj aparat? Moj Kodak. Tukaj, na oknu je visel.

Popolna tišina. Vsi so nemo strmeli v razburjenega kolega.

- Nekdo mi je ukradel fotoaparat! - je kričal in divje pogledoval naokrog, kar je skozi debela stekla njegovih očal izgledalo prav groteskno. Po vrsti je v jezi nadlegoval kolege, tudi tiste svetovnega slovesa. Zavladata je popolna, napeta tišina:

- Gospod Langer, - sem povzdignil glas, - zapomnite si dobro, da ste med pisatelji člani PEN-a, ki tudi, če kradejo, kradejo izključno ideje in teme za svoja dela in nikakor ne fotoaparatorov ...

Po krajšem molku je odjeknil veder, sproščen smeh. Uspelo mi je rešiti za vse neprijetno situacijo.

Kasneje smo aparat našli pod zaveso na okenski polici.

V počastitev koncerta so gostitelji priredili gledališko predstavo na prostem. Na trgu pred šeststo let staro palačo so uprizorili Dubravko, tristo let staro pastoralo Ivana Gundulića v izvedbi zagrebškega Ljudskega gledališča in ob glasbeni spremljavi zagrebških in dubrovniških filharmonikov pod taktirko Jakova Gotovca. V predstavi je nastopalo dvesto igralcev. Organizacija prihoda množice, vmesni skupinski plesi in dovršenost svetlobnih efektov bi bili v ponos tudi največjim svetovnim režiserjem. To gala predstavo na prostem je režiral dramaturg Tito Strozzi, takratni direktor Ljudskega gledališča v Zagrebu in član PEN-a.

Igra govori o zaroki najlepše pastirice Dubravke in najlepšega pastirja Miljenka. Zaroko želi za vsako ceno preprečiti grdi spletkar Grdan. Igra povečuje slavo Raguse, plemenitega kneza svobodnega, neodvisnega Dubrovnika. O tem govori predvsem veličastno sklepno dejanje, v katerem v splošnem

ljudskem veselju sodelujejo poleg ljudi še satirji in nimfe. Na vrhuncu predstave, ko so močni reflektorji na trgu pričarali dnevno svetlobo, se je zgodil manjši incident. Knez Ragusa je sedel na prestolu, obkrožen z dvorjani, ko se je v višini balkona prikazala grda satirjeva glava. Kazal je jezik, tresel z glavo in z grozljivim rjoventjem preglasil tiho melanholično glasbo. Zelo efektan prizor. Potem je splezal nižje. Njegova glava se je spet pokazala za trenutek in zaslišal se je grozljiv smeh. Vsi smo pričakovali, kje in kdaj se bo ponovno prikazal, ko je nenadoma iz grmovja na oder skočil komaj desetletni potepinček. Tresel se je, cmeril in prestrašeno gledal v satirjevo glavo. Med publiko je zavladala popolna tišina. Nato se je razlegel gromoglasen smeh in ploskanje. Situacija je bila rešena. Otroka, ki se je pred predstavo skrila v grmovje, da bi zastoj ogledal predstavo, so redarji odstranili z odra in predstava se je nemoteno nadaljevala.

Naslednji večer smo se z velikim veseljem odpravili na banket, ki ga je v čast udeležencev kongresa na dvorišču dvorca Lovrijenac priredila mestna uprava. Na dvorišču palače na vrhu hriba so nas čakale razkošno pogrnjene mize, okrašene s cvetjem. Tudi na obokanih zunanjih hodnikih gradu so bile pogrnjene mize. Povabljeni v večernih toaletah so se počasi zbirali. Dame so s ponosom razkazovale svoje razkošne večerne obleke. Povabljenec so pričakali filharmoniki in pevci dubrovškega amaterskega zbora, oblečeni v svečane narodne noše. Gosti smo že večinoma sedeli na svojih mestih za mizo, ko se je naenkrat začelo bliskati. Zapihal je veter in se je kot iz škafa ulila dež. Svečane toalete so bile v hipu premočene, vlečke in zlati čevlji blatni. Tudi tisti, ki so se skrili v zavetje obokanih hodnikov, so bili premočeni do kože. Nevihta se je v slabi uri zdivjala in se je povsem razjasnilo. Sestradani povabljeni smo planili po hrani. Iskriva vina in lepe, vitke strežnice so hitro segreli drgetajočo, večinoma moško družino. Župan Dubrovnika, ki je bil pokrovitelj banketa, je zaskrbljeno

hodil sem ter tja in se s svojim impozantnim trebuhom komaj prebijal med ozko postavljenimi vrstami stolov.

- Poglej, kolikšen trebuh ima! - se je oglasil nekdo med pisatelji.

- To me ne pereseneča, - mu je odgovoril sosed. - Najbrž se mu je tam noter zataknil slavnostni nagovor.

Za razlog ne vem, slavnostni nagovor je res manjkal. Dež je opral banket in pometel s predvidenim plesom. Zaradi tega so se predvsem hudovale razočarane kongresnice, češ v Dubrovniku so že tri dni in še niso plesale. Bog si ga vedi, zakaj jim je bilo toliko do plesa, morda so jih le srbeli podplati.

- Takšnega kongresa brez plesa še ni bilo, - je tarnala romunska delegatka Marie Madleine San-Giorgiu, nesporno najlepša po liku in stasu med udeleženkami kongresa.

Možnost za to se je odpirala na cavtatskem izletu z ladjo. Približno sto petdeset se nas je vkrcalo na parnik Šipan. Izpluli smo iz пристanišča Grus proti Dubrovniku, kjer nas je čakala preostala polovica kongresnikov. Na odprtem morju so nas dočakali močni valovi, vredni spoštovanja. Prenekateri se je zagnal tudi čez palubo. Ladja je divje plesala. Občutljive dame in kolegi pisatelji so kmalu izgubili duševno ravnovesje in ravnokar zaužito slavnostno večerjo vrnili naravi. Najbolj prizadeta je bila prav tista dama, ki si je tako goreče želela plesati. Jaz sem medtem, ko je veter premetaval ladjo po vzvalovanem morju, tolažil ljubko damo:

- Poglejte, madame, tega ste si tako želeli. Zdaj pleše ves kongres.

V najbližjem pristanišču se je ladja v hipu spraznila. Rahločutne pesniške dušice so demonstrativno in z gnusom zapustile ladjo. Vodil jih je Borsodi Lajos, majhen mož, ki mu je pred tem le uspelo umiriti razdraženi želodec in urediti skuštrane lase. Nejevoljno se pritoževal:

- Nikoli si nisem predstavljal, da je Jadransko morje lahko tako nepredvidljivo.

Spregovoril bom še o banketu v Kuparih. Organiziral ga je jugoslovanski PEN klub. Tistega dopoldneva tajnik kluba, doktor Vidaković, še ni vedel, kje bo banket. Po kosilu se je odločil za Kupare, prekrasno obmorsko letovišče, kamor naj bi se na zaključni banket odpravili z avtomobili in ladjo. Prišel je s telefoniranjem. Na odgovor ni dolgo čakal. Lahko postrežejo z večerjo za štiristo petdeset oseb. Glede na kratek čas za pripravo bo hrana povsem enostavna.

Naš gostitelj, Čeh po rodu, je jedilnik sestavil iz samih "domačih" jedi. Najprej mesna juha, potem so nam postregli s svinjino. Kolegi so se pritoževali, da je bilo meso trdo. Tega ne jaz ne moj trebuh ne moreva komentirati iz preprostega razloga, ker nisem dobil niti enega samega koščka mesa. No, nič ne de, tudi cmokov nisem bil deležen, čeprav sem že velikokrat bral in poslušal o znamenitih čeških "knedličkih". Vrstile so se številne zdravice. Med drugimi je gostiteljem kongresa nazdravil tudi Marinetti, italijanski pisatelj, najljubši Mussolinijev poet. Povabil nas je na naslednji kongres PEN-a v Rim. Po zaključku kongresa so nas peljali na izlet z avtomobili. Na Cetinje smo se odpravili samo pogumni. Avtomobili so sopihali po serpentinah v dežju, ki so ga spremljale goste snežinke do čez tisoč sedemsto metrov visokega cilja. Najmanjša napaka voznika ali odpoved zavor in - tudi pomisliti ne smem.

Ladja, s katero smo se vračali domov, je imela postanek v Splitu. V pristanišču so nas slavnostno dočakali župan in člani mestne uprave. Razdelili so nas v skupine. Vsaka skupina je imela vodiča, ki je govoril več jezikov. Vse so nam razkazali. Z Marjana, hriba nad mestom, smo lahko uživali v prečudovitem razgledu na mesto in morje. Na koncu smo se z ladjo odpeljali do dalmatinskih Benetk, Trogirja. V pristanišču so nas sprejela izbrana, prelepa dalmatinska dekleta.

V štirih dnevih kongresa smo imeli kar nekaj banketov, vendar splitsko kosilo je bilo daleč najboljše. Tako se je glasil jedilnik: Potage St. Germain; Poisson a la Bellevue; Filet de boeuf et Roti

de veau; Garnitures parisienne; Compot; Glace melee; Fruits; Cafe noir.

Po hladnih in sivih črnogorskih gorah, po morju in ponosnih primorskih skalah, sem z velikim veseljem pozdravil domači kraj in si spočil oči na zelenih posevkih. To je naše, zeleno morje.

Subotica.

Kovček sem predal nosaču Maksu in se v mesto napotil peš. Asphalt se je zibal pod nogami. Imel sem občutek, da še zdaj hodim po palubi gugajoče se ladje.

Bilo je lepo, čudovito doživetje. No, zdaj mi je tega dovolj. Imam čez glavo poissonov, pudingov, krem in drugih francoščin. Žena me je dočkala z večerjo. Predme je postavila kašo in ržen kruh. Tarheaux a la Kelebia. Samo to lahko rečem: zelo se mi je prileglo.

33. BOLAN KOSZTOLANYI

Dezsö Kosztolanyi mi je s pismom potrdil svoj prihod na kongres PEN-a. Namesto njega sta se v Dubrovniku kot madžarska delegata nepričakovano prikazala Gyula Rado, znani književni prevajalec, in Aladar Schöpflin, izvrstni esejist. Kosztolanyi, predsednik madžarskega PEN-a, po rodu iz Subotice, si je srčno želel priti na kongres. Udeležbo je zaradi bolezni odpovedal v zadnjem trenutku. Pesnika atletske postave je razjedala neznana bolezen. Poleti je odpotoval v Visoke Tatre, da si povrne zdravje in umiri živce. S tem je uresničil nekaj, o čemer je že dolgo sanjal. Obiskal je slovaški Kostolan, staro gnezdo družine Kosztolanyi, kraj, o katerem sta mu veliko govorila oče in stari oče. Otožen moški je naenkrat postal vesel in pripravljen, da objame in na prsi stisne ves svet. Vaški fotograf ga je slikal pred železniško postajo. Poslal mi je to sliko, s katere se da jasno prebrati ZEMELSKI - KOSTOLAN. Po fotografiranju je začutil bolečino v predelu desnega spodnjega kočnika. Povsem nova, do zdaj neobčutena, huda bolečina pod mostičkom mu je povsem pobrala razpoloženje. S prvim vlakom se je vrnil v domovino. Zobozdravnik mu je odstranil mostiček, nakar so hude bolečine ponehale in morast občutek izzvenel. Star je bil oseminštirideset let. V tem letu se je z neverjetno energijo lotil dela. Proti koncu zime se je na istem mestu bolečina ponovila. Istočasno je bila na dlesni opazna za lečo velika rdeča izboklina. To navidez nedolžno spremembo je znani kirurg, profesor Adam, diagnosticiral kot zahrbtni in ubijalski rak. Vidno razburjenega pesnika je sicer potolažil, da gre za dokaj nenevarno novotvorbo - epulis.

Potolaženi Kosztolanyi je registriral: torej je samo epulis. Karkoli naj je, samo da ni rak. Kaj je to takšnega, če mora na obsevanje. Radij bo dokončno opravil s tem epulisom. Profesor mu priporočil pot v Stockholm in ga pripravil na nekajtedensko obsevanje z radijem, ki naj bi opravil z boleznijo. Profesor Adam, imeniten znanstvenik in slavni kirurg, ga je tolažil, da ni nič resnega. Pravzaprav veliko hrupa za nič. Vseeno mu je moč skrhala stara fobija - strah pred smrtjo in njegova pesniška iztočnica. Kot da bi slišal otožne zvoke flavte.

*V nič več ne verjamem
Mrtev bom nič
Kot iz nič sem na zemljo rojen.
Strašno.
Zavpil v pozdrav ti bom,
Bodi dobra mati - vražja tema.*

Zima 1934. Prvič je bil v Stockholmu. Tam se nahaja Radium Hemmet laboratorij, največja ustanova na svetu, ki se ukvarja z radioterapijo. Obsevanje je končal po predvidenem programu. Zdravil ga je svetovno znani švedski radiolog profesor Barven. Tudi on je tolažil pesnika, da bo ozdravitev popolna. Lahko gre domov, posveti naj se delu in naj se ne ozira na zanemarljivo nadlogo. To ga je povsem pomirilo. Strah je izginil. Po prihodu domov se je odpravil na recitatorsko turnejo. Prva postaja Temisoara. Bolečina se je ponovno pojavila pred prvim nastopom. Občinstvu v nabito polni dvorani se niti sanjalo ni, s kakšnimi peklenskimi bolečinami se bori pesnik. Ko so ovacije navdušenih poslušalcev utihnile, so pesnika odpeljali v hotel. Skrb za njegovo zdravje je prevzel zdravnik. Ponovitev bolečine je bil tehten razlog za operacijo, so mu razložili. Operiral ga je profesor Adam z elektroavstičnim nožem. Pri posegu je izrezal spremembo in odstranil pod njo ležečo kost. Bližnjih bezgavk ni odstranil, ker je verjel v uničujoči učinek radija. Tako je bila 18. aprila zapečaten usoda velikega poeta. Pozneje

se je izkazalo, da so prav neodstranjene bezgavke odločno vplivale na napredovanje bolezni. Slavni kirurg se je tokrat hudo zmotil. Z radikalno operacijo bi rešil življenje pesnika. Toda kirurg je prizanesel prijatelju in svojemu priljubljenemu poetu. Ni mu hotel razklati vratu in ga povsem skaziti. V podobnem primeru ne bi prizanašal pometaču ulic - odstranil bi mu tumor ter pripadajoče bezgavke. Pesniku Kosztolanyiju pa je prizanesel. Ne sme postati spaka. Vsi so verjeli v radij. To je bila njegova usoda. Po ponesrečeni operaciji je na priporočilo kirurga spet odpotoval v Stockholm, da se podvrže ponovni kuri radioterapije. Strah pred smrtjo in tesnoba sta mu delala družbo na dolgi poti. Negovale so ga švedske nune. Obsojen na molk in hudo bolan, pesnik takole piše v svoji pesnitvi "Stockholm":

Pijemo čaj.

Ko hrustam z njimi kekse,

Iz jesenske megle, kot s poletnega nebesnega svoda,

Zro vame mnoge, blage modre oči.

Molčijo in jaz sem tiho.

Tihote se nam ne srečajo ker jaz molčim madžarsko,

One švedsko.

Po drugi kuri radija je zelo shujšal. Od nekoč močnega, postavnega moža je ostala samo še senca. Telesna nemoč mu je sežgala voljo. Nič več se ni igral z besedami, prej vrhunski žongler.

Poletje je preživel v svoji majhni vili v Budimu, v tihih ulicah Tabor, daleč od mestnega hrupa. Zvesta žena, vajena požrtvovalne nege, ga je v kratkem času ponovno postavila na noge. Počasi se mu je vračala moč in volja do dela. Imel je vse: dober želodec, močno voljo in zvesto življenjsko družico. Pisal je in prevajal. Hkrati je pisal za šest časopisov. Nujno je potreboval denar, ker je vse do zadnjega beliča pustil v Stockholmu. Prevajal je drame in domov je pridno pošiljal svoje nove stvaritve. Navidezno izboljšanje je trajalo eno leto.

Poletje 1935 je petdesetletni Kosztolanyi preživel v Višegradu. Po nekaj tednih nemotenega počitka mu je nenadoma postalo slabo. Spet je dobil neznosne bolečine, bolezen mu je napadla tudi srce. Dobival je napade dušenja, kot jih je imel nekoč v otroštvu. Z avtomobilom so ga premestili v sanatorij v Budimpešti. Stanje se mu je počasi izboljševalo. Njegovo močno telo je tudi tokrat zmagovalno stopilo s smrtne poti. Konec septembra si je že toliko opomogel, da je odpotoval v rojstno mesto na srečanje s prijatelji, med katerimi sem bil tudi jaz. Bil je dobre volje. Pogovarjal se je o načrtih za prihodnost. O smrti ni govoril. S seboj je prinesel številne prispevke za urednika domačega časopisa in svojega prijatelja. No, muhasta usoda je hotela, da je umirajoči Kosztolanyi preživel svojega domnevno zdravega sošolca. Tri tedne po njunem srečanju se je srce urednika Ferenc Fenyvesa nenadoma ustavilo.

1936 - leto smrti.

Navkljub hudim bolečinam je Kosztolanyi delal. V tem obdobju menda ni imel niti enega mirnega trenutka. Pisal je noč in dan. Tipkal je, narekoval, da bi zbral precejšnjo vsoto, potrebno za tretji obisk Stockholma. Čutil je, da se mu ropotaje približuje "turobni mrliški vlak". Prvega februarja je končal s prevodom drame "Sen kresne noči". Osmega februarja je odpotoval v Stockholm. Tokrat ga je na poti spremljala žena Ilona. Ni se upal potovati sam. Bal se je slabosti po radioterapiji in mučnih bolečin. Zdaj je bil spokojen samo takrat, ko je ob sebi imel svojo zvesto ženo. Potrți ženi so zdravniki v Stockholmu odkrito povedali, da mu ni pomoči. Preostaja mu samo še življenje v objemu morfija, tega zveličavnega belega ubijalca. Iz njega so naredili morfinista.

Obsevanje z radijem mu je pobralo vso moč. Shujšal je. Niti hoditi ni mogel, ko se je vrnil nazaj v sanatorij Varosmajor v Budimu. Prijatelji in oboževalci so iz njegove bolniške sobe naredili pravo cvetno uto. Redno so ga obiskovali: Karinthy, Sandor Marai in Oszkar Ascher. Na Sandorjevo prošnjo je mladi

kirurg Laszlo Huber, učenec profesorja Manningerja, privolil v nemogoče. Poskušal bo popraviti napako, storjeno pri prvi operaciji. Odstranil bo vse prizadete bezgavke. Začel se je boj na življenje in smrt. Bolnik, ki je takrat že živel v nezemeljskem svetu morfijskih meglic, je nemočno šepetal:

- Živeti želim ...

Prejel je Frigyesa Karinthyja za roko in ga razburjen silil:

- Takoj telefoniraj Milanu Füstü in mu povej, naj se na moj znak takoj vsede v avto in pride k meni.

- Kaj boš z njim? - ga je sočutno vprašal Karinthy.

- Mar ne vidiš? V življenjski nevarnosti sem! Čaka me oče.

Umrl je, grobar me čaka ...

Krčevito je začel jokati. Zalile so ga solze.

Dan velike operacije. Izjemen dan, 28. marec, pesnikov enainpetdeseti rojstni dan. Po izredno uspešni operaciji so bile bolnikove prve besede:

- Osupel sem!

Kaj se je potem zgodilo? Strašno trpljenje, žrtvovanje, skrbi, solze, zadušljive noči brez sna in čakanje zore, mučna obvezovanja, kriki, moraste sanje, morfij in spet morfij. Povorke številnih obiskovalcev, vonj cvetja, ki se je mešal z zatohlim vonjem bolniške sobe.

Skrbna nega je tudi tokrat obrodila sadove. Zdravnik je dovolil bolniku, da gre domov v domačo oskrbo. Ko je prišel domov, je bila njegova prva skrb mati. Pisal je dragi, zaskrbljeni, upajoči materi. Minil je teden in mati je prišla na obisk k sinu. Blažena je mislila na to, kako jo sin, nasmejan in pripravljen na objem, razširjenih rok čaka pred malo vilo. Zdaj je tu, a Dideja ni nikjer. Spalnica je prazna. Nepostlana, razmetana postelja. Na nočni omarici posoda, polna gnoja in krvavih kosov vate. Težak vonj zdravil je še čutiti v zraku. Njenega ljubega, bolnega sina so pred pol ure odpeljali v sanatorij, da ga z laringotomijo rešijo zanesljive zadušitve. Razmrcvarjen vrat, zabrazgotinjeno tkivo in zopet naraščajoča novotvorba so pritiskali na grlo in ogrožali

bolnikovo dihanje. Ko sta se srečala, je Dide že bil operiran in ni mogel govoriti. Zatorej je na papir pred sabo napisal:

- Ti si najboljša mama na svetu.

Skrhana mati je junaško zadrževala solze in ostala trdna. Pred njo je v fotelju, obloženem z blazinami, sedel njen sin. Bled, vratu ovitega s plenico, iz katere je nekje na sredini izstopala srebrna cevka, ki mu je omogočala dihanje. Dobrosrčna mati je solznih oči gledala sina in iskala znane poteze na njegovem od bolečin znakaženem obrazu.

Iz koticke ustnic mu je pricurjajala kri. Mati je urno priskočila in z zanesljivo roko s koščkom vate obrisala kri, kot da se nič ni zgodilo. Na bolnikovem utrujenom obrazu se je pojavil nasmeh. Z drhtečo roko je na rob časopisa, ki je ležal na kavču pred njim, napisal:

- Mamica, kajne, da boš ostala pri meni? Kajne, da ne bom umrl?

Nedolgo pred smrtjo je zapisal:

Kdo je že zdavnaj premagal smrt?

Tista, najskrivnostnejša, ki ti je življenje dala - ženska.

Na obali Ničesar z močjo imena tvojega

Nazdravil bom kruti smrti, mati.

Od začetka, preden se je naučil govoriti, je pogosto pisal samo tole besedo:

- Zdravnika!

Ko ga je potem mladi, požrtvovalni zdravnik prišel obiskat, je napisal tole:

- Naredi, da živim!

Tudi med umiranjem je ostal zvest sebi. Obdržal je svojo značilno pesniško držo.

Konec.

Tretjega septembra se je od sina poslovila duševno in telesno izčrpana mati. Zdravniki so ob postelji umirajočega bolnika tolažili staro, razrvano žensko in zatrjevali:

- Dide se bo pozdravil!

- Kaj sporočaš domačim, ljubi sinko? - ga je spraševala turobna mati.

Bolnik je zaprosil za svinčnik in napisal na kos papirja:

- Naj bo bog z vami, dragi oče in draga sestra. Umrl bom.

3. XI.

Tretjega septembra je napisal teh nekaj besed. Točni datum je torej bil 3. IX. Čudno je, da je namesto tega napisal tretji enajsti, dan, ko je dejansko umrl.

Bil je popolnoma pri zavesti, vse ga je zanimalo. Celo govoriti je že znal tako, da je z roko zaprl odprtino laringealne cevke. Ležal je v postelji svinčeno sivega obraza in od solz zamegljenih oči. Okrog vratu je imel debelo obvezo. Bujni kostanjevi lasje so se preredčili. Bil je živi okostnjak. Njegova soba je bila polna rož. Od množice obiskovalcev je k sebi dovolil samo Oszkarju Ascherju.

Pesnikova žena, Ilona Harnos, ki je z možem trpela vsa ta leta, je do zadnjega dne v Subotico pošiljala pisma, polna upanja. Prvega novembra se stanje bolnika resno poslabšalo. Na pljučih so nastajali številni abscesi. Pričel se je smrtni boj.

Tretji november.

Opoldanske novice je budimpeštanski radio pričel s tole žalostno vestjo:

- Danes dopoldne ob enajsti uri je po dolgi in težki bolezni preminil Dezsö Kosztolanyi, naš slavni pesnik.

Potem takoj nova, in spet nova apatična novica. Življenje je drvelo dalje.

34. KO ZDRAVNIK - UBIJA

Življenje drdra, drvi dalje, proč od mrliškega vlaka in v tihoti odloži ležeče na zadnji postaji. Vsak stvor, reven ali bogat prispe tja. Ljudje izginejo, kakor da nikoli niso živeli. Na njihovo mesto stopijo mladi - nova generacija. Namesto umrlih privre v krvavih meglicah noči javkajoče novo življenje. Eno srce se za vse večne čase ustavi, drugo se šele začinja z bitjem. Vsakdo odigra svojo vlogo tako, kot si jo je zamislil Veliki Režiser in potem je - konec komedije.

To zanikrno, zanesljivo prekratko življenje velikokrat pride v roke zdravnika.

Porodničar ima v rokah hkrati dve življenji. Neredko žrtvuje življenje otroka, da ohrani materino. Življenje za življenje. Pogubiti mora otroka, da reši življenje mame.

Kirurg vsakokrat drži v rokah niti življenja in jih včasih nehote prereže. Po domače se temu reče: operacija je uspela, pacient umrl. Iz poskusnega materiala bi se včasih dalo zapolniti manjše pokopališče. Končno se kirurg kljub temu le nauči operirati.

Ni zdravnika, ki ni naredil napake. O takšnih neprijetnih, kočljivih vprašanih neradi govorimo. To je v človeški naravi. Tudi neprijetne sorodnike najrajši zatajimo. Verjetno od tod nejevolja, ko se spominjamo, da smo v sorodstvu z opicami. Pogosto smo slišali, da če krojač "zafuša" obleko, jo vedno lahko popravi. Če operacija ne uspe, je to skoraj nepopravljivo. Vsaka nova operacija povzroči nove težave in zaplete.

Mogoče bi bilo manj žrtev, če bi na nagrobnikih poleg običajnih napisov dopisali še: zdravil XY, dr. med.

Nepričakovane smrti se ponavadi pojavljajo v serijah, samomori prav tako. Pravzaprav v valovih kot kakšna epidemija. Nikoli ne bom pozabil naslednjega dogodka. Stric Bezzeg se je odpravil na pogreb nekega samomorilca. Duhovnik je na pogrebu med drugim rekel še: "Odpustimo ubogemu pokojniku, mogoče je imel prav." Starega Bezzega so tako ganile duhovnikove besede, da je s pogreba takoj šel domov in se v hlevu obesil na oglavnik. Prav tistega tedna se je zgodilo še nekaj samomorov.

Koliko je torej vredno človeško življenje? Od nič še nekaj manj.

Moj znanec, petintridesetletni obrtnik, se je vedno hvalil s tem, da še ni bil pri zdravniku. Zaradi njega zdravniki lahko umrejo od lakote, on še nikoli ni bil bolan. Nekega lepega poletnega večera so ga povabili na večerjo k nekemu, ki je slavil god. Še preden se je usedel na stol, je padel pod mizo. Vsi so mislili, da je pijan. Nekaj minut pozneje sem prišel na prizorišče in lahko samo ugotovil smrt. Natančno se spominjam, kako sem tega dne neki srčni bolnici dal injekcijo. Čez četrte ure je bila mrtva. Veliko vprašanje je, koliko bi ta gospa, dolgoletna srčna bolnica, še živela, če ne bi dobila injekcije digitalisa. K serijskim smrtnim spada tudi štorija o stari dami, ki je iz dolgočasia nad vsemi svojim namišljenim boleznimi poiskala "novega" zdravnika. (Ljudje pač verjamejo, da se z novo metlo pometa bolj kot s staro.)

Mladi kolega, žejen dokazovanja, je tej starejši gospe dal intravenozno injekcijo. Kaj ji je dal, ne vem, vem samo, da je gospa takoj, tam v ordinaciji, umrla. Reševalci so jo hitro odpeljali v secirnico. Patolog je pri obdukciji ugotovil, da je zdravnik nedolžen. Pacientkina krivda je bila v tem, da se je rodila, živela in preizkusila novega zdravnika. Nedolžni zdravnik je čez nekaj tednov preselil ordinacijo v drugo mesto.

Iz tega "serijskega" obdobja mi je v spominu ostal prisrčen

in poučen dogodek. Kolega urolog je poročenemu gospodu v žilo diskretno dajal injekcije salvarzana. Gospod srednjih let, po vsem mestu dobro znan, je po peti injekciji omedlel v zdravnikovi ordinaciji, takorekoč je bil že v agoniji. Prestrašenem zdravniku je s težko muko uspelo ohraniti pacienta pri življenju. Na smrt je bil prestrašen, ker je nedolgo pred tem v ordinaciji kolega umrla neka stara dama. Za zdravnikov ugled to ni prav dobra reklama - mrliški voz pred vrati ordinacije. Vznemirjeni zdravnik je na lastne stroške poklical prevoz in napol mrtvega človeka dobesedno spakiral v avto in poslal domov. Za njim je še zavpil:

- Proti večeru vas pridem obiskat!

Zaradi dogodka ga je zelo skrbelo. Stari bi lahko še umrl. Potem ga čaka zaslišanje na državnem tožilstvu. Človek tako lahko dospe v časopis, kar je neprijetna reč, četudi gre za človeško življenje.

Proti večeru je najel kočijo in se odpeljal k pacientu na dom. Kočijaž je zapeljal v majhno uluco in pred zahtevano hišo vprašal:

- Gospod primarij, na vratih številke sedemnajst je žalna zastava. Pred hišo je pogrebnik. Naj tam ustavim?

Doktor je pogledal čez okno in videl žalno zastavo:

- Obrnite nazaj, stari, - je rekel in obrisal od nervoze prepoteno čelo, - in me odpeljite domov.

- No, pa je stari vseeno krepnil, - je pomislil nejevoljno. - Grozljivo. Pri mrliču pa res nimam kaj iskati. Naj vdovi izrečem sožalje? Povem naj ji, da se je njen ljubljeni mož pri meni naskrivaj zdravil za sifilisom? Ali ji morda izstavim račun?

Vsak dan je nestrpnost čakal poštarja in si razbijal glavo z razmišljanjem, ali bi mogoče bilo pametno, da sam na tožilstvo prijavi smrt. Bil je že na vratih, pa se je vselej premislil. Mogoče je pravo stališče počakati in se ne zanimati za stanje pacienta. Njemu tako nihče ni povedal za smrt.

Po treh dneh sedenja na trnih se je domnevni mrlič pojavil v

njegovi ordinaciji.

- No, kaj je z vami? - je osuplo vprašal zdravnik.

- Prišel sem na nadaljevanje zdravljenja.

- Kako ste?

- Dobro. Nič mi ni. Za injekcijo vas prosim.

- Te itak ne boste dobili. Vsaj od mene ne. Povejte mi, ko ste že tukaj, kdo je pri vas umrl?

- Moja osemdesetletna gospodinja.

Bil sem začetnik. Od časa do časa mi je šlo zelo slabo. Takrat sem vedno pomislil na to, kako okolica nudi pomoč bolniku, dokler ne pride v roke zdravnika. Kdo pa nudi pomoč zdravniku, dokler se ne pojavi prvi plačilno sposoben pacient?

Enkrat, ko je čakalnica bila čisto prazna, je noter pokukal nek živčni mož:

- Tukaj ni nikogar? Takoj se vrnem ... - in je že letel.

Čez približno dve leti je spet pokukal. Tokrat je čakalnica bila nabito polna.

- Jojhata, koliko ljudi čaka. Pridem nazaj ... - in je spet odšel.

Minila so tri leta, ni ga bilo na spregled. Potem sem povsem slučajno izvedel, da je umrl, ne da bi kdaj šel zdravniku. Zdi se, da so na svetu tudi takšni ljudje, ki se od življenja poslovijo brez zdravniške pomoči. Sprašujem se: koga v takšnih primerih krivijo za smrt?

Zdravnik, če mu praksa slabo gre, ima vedno nekaj pacientov, ki jih zdravi brezplačno, da ne izgubi rutine. Tako sem na zdravljenje sprejel starega, revnega brivca, zelo navezanega na svoje malo zemlje. Bil je dolgoletni srčni bolnik. Imel je srčno astmo in razširjeno aorto in zaradi tega pogoste napade dušenja, pri katerih mu je samo morfij pomagal.

- No, ta ni več daleč, - sem si mislil. - Naj mu omogočim, da poživi vsaj še en dan.

Odšel sem k njemu in mu dal dozo morfija.

Njegova žena me je rotila, naj ga ne pustim trpeti in mu povišam dozo, saj tako ali drugače ne bo več dolgo živel. Bilo

mi je povsem jasno, kako nestrpno čaka na smrt svojega blizu šestdeset let starega moža. Razumel sem jo, kako uboga je in izčrpana od negovanja. Že leta dolgo ni imela mirne noči. Živela je od posojil in sestrine pomoči.

Podvojil sem dozo. Namesto dveh sem bolniku dal štiri centigrame morfija. Ta doza ga ne bo ubila, le za nekaj ur ga bo pahnila v prijetno omamo, da se žena vsaj malo spočije. Ko sem v torbo pospravljajl brizgo in prazne ampule, sem osuplo ugotovil, da sem bolniku pomotoma dal dve dozi iz pet centigramskih ampul. Desetcentigramske doze njegovo popolnoma oslabeledo srce ne bo preneslo. Neumnost je torej hotela, da človeka - ubijem. Protistrupa, kofeina, nisem imel pri sebi. Kaj takšnega se mi še ni zgodilo. Zadeva me je zelo prizadela. Brez dvoma me je moledovanje ženske toliko zmotilo, da sem naredil usodno napako. Ženi sem vse odkrito povedal. Svetoval sem ji, naj se poslovijo od moža, ker jutrišnjega dne ne bo dočakal. Dal sem ji pismo za okrajnega zdravnika, mrliškega oglednika. Ženska je sicer malce jokala, a hkrati je bila videti zelo zadovoljna zaradi "skrbnega" pregleda. Pripravila je dokumente, da jih bo imela pri roki, ko bo šla po pomoč za pogreb, in črno obleko za moža. Naslednje jutro me je pot peljala mimo njune hiše. Na njej ni bilo žalne zastave. Ustavil sem kočijo in stopil v hišo. Ženska mi ni odzdravila.

- Aha, tukaj smo, - sem si mislil. - Zdaj ko je umrl, si je premislila, rada bi videla, da je še živ.

Naenkrat sem na dvorišču zagledal mojega "mrliča" z motiko v rokah. Svež, za težkega bolnika zelo živahen in nasmejan. Skoraj me je vrglo.

- Gospod doktor! - je zavpil. - Kakšno čudežno injekcijo ste mi dali včeraj? Poglejte me, krompir kopljem. Naj vas nebo blagoslavlja, kamorkoli boste šli.

Opotekel sem se ven. Bolniku na smrtni postelji se je stanje od previsoke doze morfija toliko izboljšalo, da je živel še nekaj let. Žena je postala moja zaprisežena sovražnica. Revica je bila

trdno prepričana, da sem jo prevaral in ji moža "namenoma" pozdravil. Hvaležni brivec je k meni napotil vse revne tega kraja, ki so se od mene namesto s plačilom poslavljali z večnim: bohlonaj.

Kolikšno vlogo igrata naključje in sreča v zdravniškem poklicu, boste izvedeli iz naslednjega žalostnega dogodka, ki je povezan z nekim mojim revnim pacientom. Bolnik, star petdeset let, je bolehal za srčno astmo. Močno so mu otekale noge, težko je dihal in ob najmanjšem naporu ga je dušilo. K meni je prišel v spremstvu žene. Dalj časa je bil brez službe in zatorej brez zdravstvenega zavarovanja. Povedal sem mu, da potrebuje injekcije, ki bodo pospešile izločanje nabrane vode, a bolnik o tem ni hotel nič slišati. Povedal mi je, da je njegova mati nekoč dobila injekcijo, po kateri je čez nekaj tednov umrla. Tudi sosed ga je podučil, da vsaka injekcija človeku skrajša življenje za eno leto. Jaz naj mu samo napišem zdravila, ki naj ne bodo draga, ker jih nima s čim plačati. Predpisal sem mu digitalis v tekoči obliki. Lepo in počasi sta šla po zdravila v lekarno čez cesto in potem odšla domov. Bolnik se je usedel pred hišo in priganjal ženo, naj pohiti z žlico, ker bi rad takoj vzel zdravilo. Ko mu je žena v roko dala žlico, se je možakar s stola mrtev zvrnil na dvorišče. Ubogi človek je za vedno izpustil žlico iz rok. To bi se lahko zgodilo v moji ordinaciji ali po zaužitju prvi žlici zdravila, ki ga niti poskusil ni. Steklenico mi je nezadovoljna žena neodprto prinesla in me očitajoče vprašala:

- Zakaj ste mu napisali zdravilo, če ste vedeli, da bo čez pol ure umrl? Stran sem vrgla osemindvajset dinarjev. Lekarnar zdravila ne mara nazaj.

Meni se je po glavi motalo samo to, kolikšno srečo sem imel, da bolnik ni umrl v moji ordinaciji.

Med številnimi revnimi je kdaj pa kdaj v mojo ordinacijo zašel tudi kakšen premožen pacient. Tako je nekoč k meni prišel bogat poslovnež, ki je svoje veliko premoženje pridobil pred kakšnimi dvajsetimi leti s špekulacijami. Začel je z antikvariatom, ki ga je

odprl z nekaj starimi knjigami in učbeniki, na koncu je imel več hiš kot pameti. Revež je bil precej omejen, da ne rečem butast. Torej, k meni je prišel s trditvijo, da sem njegovi ženi rešil življenje. To je bila njegova osebna pogruntavščina, ker jaz česa takšnega nikoli nisem izjavil. Res je, da sem zdravil njegovo ženo, a o kakšni življenjski nevarnosti ni bilo govora. Namesto z denarjem je k meni prišel s takšnim predlogom:

- Gospod doktor, vi ste rešili življenje moji ženi.

- Prišli ste mi plačat?

- To ne. Namenil sem vam takšen dobiček, da se me boste spominjali vse življenje. Presenečeni boste kakšen kavalir sem ...

- No, prav radoveden sem, kaj imate v mislih.

- V posesti imam vogalno hišo, ki je naprodaj. Imam kupca. Za njo mi daje tristo petdeset tisoč dinarjev, jaz pa sem sklenil, da jo bom vam prodal za tristo tisoč. Pokazal vam bom, kdo sem, resda bom pri tem izgubil petdeset tisoč, ampak jaz vam jih podarjam.

- Veste kaj? Prodajte lepo hišo za tristopetdeset tisoč in meni dajte razliko petdeset tisoč.

- To je absurd. Jaz želim, da vi postanete lastnik te hiše.

- Tristo tisoč vam moram seveda izplačati takoj? - sem ga jezno vprašal.

- Jasno, to je pogoj. Vem, da imate dovolj denarja. Zdravniki zelo dobro zaslužite. Vas sem ocenil, da tehtate vsaj petsto tisoč.

Besno sem segel v žep od hlač in na mizo treščil tristo dinarjev:

- Poglejte, vi vol! - sem mu zarjul na ušesa. - To je vse, kar imam! Niti smrdljivega beliča nimam več! Če mi hišo za toliko prodate, jo kupim, sicer me pustite pri miru in pojdite k vragu.

Užaljen in razburjen je zdrvel ven. Revež je mislil, da se delam norca iz njega. Jaz vam na tem mestu od srca in pošteno povem, da je to bilo takrat vse moje premoženje. Mogoče je, da so specialisti takrat služili dobro, ampak zaslužek splošnega

zdravnika je bil še od najmanjšega manjši. Če denarja ne bi služil še s pisanjem, bi moja družina lahko umrla od lakote.

Zdravniki za ušesne bolezni so vselej dobro služili. S tole anekdoto se jih bomo dotaknili. Vnaprej pa povem, da se dogodek ni zgodil v našem mestu.

Nek dobrostoječ gospod, precej naglušen, je eno leto hodil k zdravniku za ušesne bolezni, ki naj bi mu izboljšal sluh. Ni mi znano, ali se ga je specialist naveličal ali je preprosto samo rabil denar, ko ga je s temi besedami odslovil:

- Sluh se vam je popravil toliko, da ne rabite več hoditi k meni. Vaše zdravljenje sem zaključil.

- Torej sem pozdravljen?

- Da.

- Mislite, da zdaj že dobro slišim?

- Perfektno. Boljše ne boste slišali.

- Potem vam zdaj lahko plačam?

- Lahko.

- Koliko sem vam dolžan? - je vprašal ozdravljeni in potegnil iz žepa debelo denarnico.

- Štiri tisoč dinarjev, - se je glasil zdravnikov odgovor.

- Sedem tisoč?

- Tako.

Pacient je brez besed plačal.

Nek drug zelo bogat tovarnar je prišel k meni zaradi bolečin v nogah. Znan nogometaš ga je prepričal, da sem edini specialist za noge v mestu. Pregledal sem ga in ugotovil, da so vzrok njegovim bolečinam ploske noge. Svetoval sem mu, naj si da narediti vložke za čevlje v obliki gosjih nog. Bolečine bodo minile in nehal bo šepati. Pogledal me je zelo čudno, češ najbrž sem se hudo zmotil. On že deset let obiskuje zdravilišča na Češkem. Pregledovali so ga številni zdravniki in vsi do zadnjega so mu zatrjevali, da ima revmo v nogah. Moja ugotovitev ga je kratkomalo zelo presenetila. Preden je ubogal nasvet, je vprašal za mnenje še nekaj ortopedov - profesorjev.

Noge so ga seveda potem nehale boleti. V desetih letih je za zdravljenje in zdravilišča zapravil več kot sto tisoč dinarjev, meni je za honorar plačal celih šestdeset dinarjev.

V enem od prejšnjih poglavij sem omenil deklco, ki se je strašansko bala bele halje in zdravnikov, na koncu pa se je poročila z zdravnikom. V njeni soseski je stanovalo njej podobno dekle, drobno, ljubko, ki je bilo zelo nervozno in grozno boječe. Bala se je vsega: teme, duhov, miši, celo lastne sence. Ta sicer krasno vzgojena mladenka je neke nevihtne noči, točno ob polnoči, ko se začnejo pojavljati prikazni, skozi okno pobegnila od doma z nekim mladim mesarskim pomočnikom. Njega se očitno ni bala. Čez nekaj tednov jo je fant poslal domov kot njemu neprimerno. Nekako takrat mi je v roke prišel roman Ameriška tragedija svetovno znanega ameriškega pisatelja Theodorja Dreiserja. Noseče mlado dekle ne najde zdravnika, ki bi jo rešil nezaželenega bremena. V dveh debelih knjigah se dekle z zaročencem prebija skozi težave brez slehernega uspeha. Pisatelj nam v nadaljevanju namesto s preprosto ljudsko poroko postreže s smrtjo. Zaljubljeni moški utopi nosečo ljubico v jezeru, da bi potem v obsežnem in dolgotrajnem tretjem delu pred porotniki odgovarjal za storjen, vnebovpijoč greh.

Pri nas se kaj takšnega ne more zgoditi. Če bi bil izvrstni Dreiser slučajno jugoslovanski manjšinski pisatelj, zagotovo ne bi na to temo mogel napisati romana v treh knjigah. Pri nas kaj takšnega ne pahne mladih v smrt. Škoda bi jih bilo. Zlasti v tistih časih vse skupaj niti ni bil nekakršen velik problem. Gospod zdravnik je v mestni hiši kupil dovoljenje, katerega je poleg šefa podpisal še internist in v petnajstih minutah je bilo za dekle poskrbljeno. Potrebno je bilo samo malo poseči v žep, pa še to ne preveč globoko. Tudi v Ameriki delajo zdravniki, ki za majhno vsoto rešijo na videz velik problem.

Stem bi končal o splavih. Če bi hotel pisati samo o vsakem desetem prepovedanem posegu, bi bila tale knjiga debela kot leksikon.

Pero mi hrepeni po pisanju o prav posebni zdravniški ugotovitvi. To temo nosim v sebi leta dolgo in vse kaže, da je napočil čas, da z njo pridem na plano. Stari Janos je štirideset let delal v mestu kot pismonoša. Ves ta čas je zvesto in natančno opravljal svoje delo. Kar so mu dali, je vročil naslovniku, če je le ta bil živ. Bil je vzor vestnega delavca. Po štiridesetih blatno-prašnih in vihnarnih letih je mestni pismonoša odšel v pokoj. Dokler je delal, je bil zdrav in z zdravniki ni imel opravka. Nekaj tednov po upokojitvi je zbolel. Izgubil je tek, nič ga ni zanimalo in trpel je za nespečnostjo. Po cele dneve je tiho sedel in gledal v zrak. Postal je melanholičen. Vsak zdravnik mu je svetoval nekaj drugega. Eden je priporočal gorčico in stradanje. Drugi ga je silil z močnejšo hrano, vinom in žganjem. Polica malega uličnega okna je nekega dne bila polna zdravil, ki mu niso nič pomagala. Ni jedel, hujšal je in kmalu se je ulegel v posteljo. Med drugimi ga je pregledal nevrolog, izrekel neko bombastično diagnozo, po kateri stari ni bil nič boljši. Niti molitve niso nič pomagale, čeprav je stara Kata dodobra namučila svojo brihtno glavo. Tudi jaz sem bil med tistimi, ki so ga zdravili. Seveda, niti moja zdravila niso nič pomagala.

Nepričakovano se je staremu Janosu povrnila volja in z njo tudi apetit. Jedel je kot volk in kmalu ozdravel.

Njegova žena, zelo pametna gospa, je to tako razložila:

- Janos je nekaj tednov, preden je zbolel, dobil od prijatelja paket s prošnjo, naj ga izroči na določen naslov. Takoj se je odpravil, vendar je naslovnik odpotoval na deželo in paketa ni mogel predati. Zaradi paketa je zbolel na živcih. To je bilo prvič v življenju, da pošiljke ni uspel predati. Neizročitvena nevroza ga je tako zdelala, ker je se bal, da bo kdo pomislil, da je paket obdržal zase. Ko se je končno pojavil lastnik paketa, mu je takoj odleglo. Mora je izginila in se je pozdravil. Še sam ni vedel, da je to povzročilo bolezen. Stari poštar je zbolel za boleznijo, ki je zdravniki tedaj še nismo poznali, za pretirano vestnostjo. Torej tudi to je bolezen, živčna bolezen.

35. V PODUK STARŠEM IN STARIM STARŠEM

Pogosto slišimo o zapeljevanju deklet in žensk. Zapeljivca razkrijemo praviloma, ko pride do prisilne poroke ali poskusa umora. Ko pride do nevšečnosti, se v žrtvi prebudi zavest, da jo je prebrisanec grdo prevaral.

Podobno se pripeti tudi tistim, ki se obrnejo na padarja. Šele takrat, ko so pri njem, začnejo premišljevati, da so verjetno prevarani. Skratka, padli so v kremplje sleparju. Tam se na lastne oči prepričajo, da vsak "bolnik" dobi ista zdravilna zelišča. Za sto bolezni eno zdravilo. Ko padar proda zdravilna zelišča, je njegove skrbi konec, za ostalo mora poskrbeti stranka. Mazači so bili vedno in bodo. Od oblasti preganjanega mazača narod varuje in ščiti, zanj gre v ogenj in vodo. Če je potrebno, "čudodelca", vsemogočega "doktorja", branijo tudi z lažmi. Množice so pravzaprav vedno verjele v čudeže in lakomno stikale za vsem, čemur bi se lahko reklo čudež. Radi verjamejo, da se iz jasnega neba pojavi z glorio ovenčana mati božja in prinese odrešitev. Verjamejo v čarovnice, v uročljive oči, prikazni, duhove. Ne verjamejo, da so influenza, tifus in tuberkuloza nalezljive bolezni.

Naj nas ne bo preveč sram. V zahodnih metropolah marsikateri izobraženec podleže bebavim trikoma mazačev. Tam imajo mazači uniformirano strežbo in dolgo vrsto čakajočih pred vrati stanovanja. Na Dunaju je v vsaki tretji ulici "Wunderarzt". V Parizu vsaka četrt premore ducat jasnovidcev, prerokov, medijev, kvazi-hipnotizerjev, vedeževalcev, ki na različne načine pobirajo lahkovernim denar.

Potemtakem se mi v naši prašno-blatni vasi nimamo česa

sramovati. Tudi pri nas so se namnožili mazači, ki delujejo na najrazličnejše načine. Eni zdravijo spolne bolezni tako, da bolnika poležejo na krompir in mu tako "prečistijo" kri. Drugi zdravijo izključno z žveplom, ki ga mažejo na bolnike. Tudi želodčnim bolnikom tako "izmažejo" težave. Mazači na oddaljenih kmetijah zdravijo bolnike tako, da jim dajo piti lastni urin. Proti bolečinam v trebuhu položijo na trebuh svež, še kadeč se kravji gnoj. Za krvavečo rano je najboljša prašna pajčevina ali sveže nastrgan omet. Tak nauk mazači zapustijo lahkovernem ljudstvu. Tudi poporodna zlatenica se zdravi z urinom, samo da je doziranje tokrat na žličke. Zelo priporočljivo in poceni sredstvo proti zlatenici nasploh je, saj tako priporočajo mazači, da bolnik urinira skozi večji, po dolgem prevrtan korenček. S to metodo se zlatenica zanesljivo pozdravi v osmih tednih. (Brez korenčka se spontano pozdravi v šestih do sedmih tednih.) Na oddaljenih kmetijah stare babe proti zlatenici priporočajo, da se naglavne uši zamesijo v kruh, ki ga bolnik je. V mestu je dolga leta delala vedeževalka, ki je zdravila z gledanjem v vodo. Še posebej je bila uspešna v zdravljenju živčnih in nesrečno zaljubljenih žensk. Gledanje v vodo mora biti resnično zelo uspešno zdravilo proti ljubezenskemu razočaranju.

Med mazači so najbolj čislani molilci. Ženska zmomlja neko nerazumljivo molitev, okrog vratu "žrtve" obesi talisman in jo v božjem imenu odslovi. V ljudskem izročilu je trdno zasidrano prepričanje, da so molitve "božjih izbrancev" edino uspešno sredstvo proti težavam, ki jih povzročijo uročitev. Urokov so večji zlasti temnooki in tisti z zraščeni obrvmi. Poleg dojenčka, ki je nemiren in joka, zagotovo sedi in mu sesa kri čarovnica. Dojenčku bo zagotovo pomagala molitev molilca ali na prag položena metla, ki odžene čarovnice. V naši deželi "obratujejo" ženske, ki zdravijo očesno bolezen - trahom s sladkorjem v prahu in lizanjem očesa. Obstajajo tudi takšni, ki z dimom izganjajo hudiča iz bolnikov.

Nekoč je bil zelo znan zdravilec iz Malega Bajmoka, ki je naravnaval izpahnjene sklepe.

Mazačice zdravijo številne bolezni in težave z mastmi. V ta namen uporabljajo najrazličnejše žavbe: komarjevo, volčjo, štokljino, kameljo (od eno- in dvogrbih kamel) in celo človeško. Skoraj bi pozabil na navadno in nenadomestljivo svinjsko mast.

Zdaj bom bralcem postregel z nekaterimi recepti.

Uročena zdravimo tako, da z devetimi žlicami vode umijemo obraz s hrbtišči rok. Če je po umivanju v posodi več vode, se bo nesrečni stvor zagotovo pozdravil. (Mazač vedno poskrbi za to, da v posodo naskrivaj prilije malo vode.)

Mati bo brez težav ugotovila, ali je njen otrok uročen, tako da mu polize očke: če so slane, je uročen in je zato zbolel. (Za nevedne, oči so vedno slane.)

Učinkovito "zdravilo" proti oslovskemu kašlju je, da damo oslu žemljo v gobec in z njo potem nahranimo bolnega otroka. Tudi mleko oslice je zdravilno proti oslovskemu kašlju.

Garje zdravimo tako, da bolnega damo v vročo krušno peč.

V nekem starem molitveniku je z neveščo roko bilo napisano tole: "Proti bolečim očem - beli prah od vidre raztopi v vodi treh kraljev. Uporabljal dvakrat dnevno." Kura stane sedemsto šestdeset dinarjev. (V ceno kure verjetno ni vključeno zdravljenje bolezni.)

Nekaj naslednjih nasvetov padarjev navajam zgolj kot tipični primer vraževerja.

Ne reži s pipcem kruh v mleko, ker bo kravi popokalo vime.

Ne kopaj otroka v deževnici, ker bo postal muhast kot veter. Pri kuhanju ne pokrivaj hrane s pokrovko, ker si boš zakril srečo.

Ne potrkuj z nožem po mizi, ker to prikliče revščino. Blata, postrganega s čevljev, ne smeš prestopiti, ker boš dobil kožno bolezen. Otrok naj ne prestopi luže na cesti, ker ne bo zrastel.

Če ne moreš spati, zaveži vogale blazine, ker na njih čepi čarovnica, ki ti jemlje spanec. Delo, pričeto na petek, se ne bo

srečno končalo. Kdor bolan obleži na petek, ne bo več vstal. Na svetega Antona naj dekle ponoči da pod blazino srajco dragega, ki bo potem do smrti zaljubljen vanjo. Epidemije povzročajo in širijo čarovnice in hudobni duhovi. Za zdravila se ne smeš zahvaliti, ker ne bodo učinkovala. Velja si zapomniti, da je čuk znanilec smrti. Na dan svete Lucije je treba na vrata hleva in dnevne sobe narisati križ. Tako bomo pregnali čarovnice. Kdor na ta dan je česen, celo leto ne bo imel težav z očmi in zobmi. Kmetice naj na sveto Lucijo ne prodajajo mleka, ker jim bodo krave presušile. Zvečer naj gredo h kuram z narobe oblečenim površnikom in na vrata kurnika narišejo z grabljami križ, da kure bolj nesejo. Kdor na sveto Lucijo začne delati stol iz devetih sort lesa in ga konča na božični večer ter nanj stopi na večerni maši, bo spoznal čarovnice.

Mazaštvu podobno je izdelovanje ljubezenskih napojev in preroštvo. Prilagam stari recept za pripravo takšnega napoja. V osnovni zvekar se dodajo prameni las nesrečno zaljubljene ženske, znoj in kri, vse se premeša in ljubezenski napoj je gotov. Izdelovalec napoja se neuspeha ne boji, ker bo naročnik v vsakem primeru tiho.

Vedeževalke med mazači imajo najlažje delo. Če se jim prerokba posreči, bo hvaležna stranka o tem navdušena obvestila celo mesto: "Vse je uganila!" Če so napovedi izrečene na "slepo" in se ne uresničijo, inkriminirani zamolči ne samo prerokbo, ampak tudi to, da je sploh šel vedeževalki. To velja tudi za zdravilce. Če koga pozdravijo, se ti namišljeni bolniki povsod hvalijo, da so ozdraveli. Če se zadeva ponesreči in se stanje poslabša, bolnik vsem zamolči slabo naložbo. Tako se zgodi, da nihče nikoli ni govoril z osebo, katere zdravilec ni pozdravil.

Desetletni sin nekega bogatega posestnika je zbolel za paratonzilarnim abscesom. Zdravnik mu je hotel prerezati gnojno bulo, a oče za poseg ni dal soglasja. Na njihovo srečo se takrat v okolici potepala stara ciganka, ki se je takoj ponudila, da otroka pozdravi. Takoj so sklenili kupčijo. Ciganka je pipo

nabasala z močnim tobakom in jo dala otroku. Od ostrega dima in močnega nikotina je otroka pri priči začelo strahovito siliti na bruhanje, da je absces od samega napenjanja počil. Otroku je takoj odleglo in se je kmalu pozdravil. Od takrat na kmetih s kajenjem pipe zdravijo boleče grlo.

Na oddaljenih kmetijah še danes padarice pomagajo ženskam pri porodu. Porodnicam odločno svetujejo, da dva tedna ne spijo v čisti postelji, ker posteljo porodnice varuje Devica Marija in obvaruje njo in dojenčka vsega hudega. Krstna botra mora novorojenčka poljubiti na obe strani obraza, da otrok dobi jamice. Padarice vedo tudi, kako izvabiti mleko iz krave, ki presuši, in kako odstraniti pege z obraza.

Starejši možakar, ki je na hrbtu imel velikansko rakasto spremembo, je vprašal padarico, ki ga je "zdravila", kako je ime njegovi bolezn. Padarico je popadla jeza:

- Zakaj vas to zanima? - je pihala starka.

- Kar tako. Rad bi vedel.

Stara je nekaj časa premišljevala in odvrnila z vprašanjem:

- Ali ste danes komu rekli, naj ga vzame hudič?

- Menda sem, - je odgovoril možak.

- No, potem, - ga je jezno napadla, - vas zdaj jemlje hudič.

Pravkar sem se spomnil grozljivega dogodka. Kar mraziti me začne, ko nanj pomislim.

Premožna stara gospodična s kmetov je pri padarici zdravila jetiko. Bolezen je vstopila v zadnji stadij, ko je vraževerna gospodična pred sestro izjavila, da njena bolezen ni nalezljiva. Brezsrčno je svojo edino dedinjo prisilila, da z njo pije iz istega kozarca in je iz istega krožnika.

- Menda se me bojiš? Ali se ti gnusim? - je brezobzirno drezala v sestro.

Zahtevala je brezpogojno, da sestra s hčerko spi pri njej v postelji. Nesrečna sestra je vse naredila da ne bi užalila bolnice. Naj ji odpusti bog, ker je zelo občutljiva, ljuba revica. Verjela je v to, da ima padarica prav. Bolezen ni nalezljiva, gre samo za

preprost prehlad, se je tolažila.

Stara gospodična je umrla. Potem ji je v smrt sledila še deklica, ki je zbolela za tuberkuloznim meningitisom. Kmalu je zbolela tudi sestra.

Narod obožuje mazače in se jih vztrajno drži. Govorijo, da nimajo nobenih šol, vendar so takšne posebne sorte, da vseeno vse vedo.

Mojemu kolegu pred kakšnim desetletjem nikakor ni stekla praksa. Preselil se je v drug kraj in se lotil mazaštva. Dobro je živel in krasno služil. Morebitne kazni je vse po vrsti izplačal oblastem. Ko so ga zaradi mazaštva obsodili na zaporno kazen, je bil prisiljen pokazati zdravniško diplomu. Kazni se je izognil, ampak ostal je brez pacientov, ki so se v bodoče ogibali "čudežnemu zdravniku".

Sugestija vse odpravi. Naš vsakdan je prepoln sugestije. Vsak dober trgovec deluje sugestivno na svoje kupce. Časopisnim člankom in oglasom tudi ne manjka sugestivni učinek. Lep primer sugestije je astmاتیčna bolnica, čigar napadi dušenja so ponehali takoj, ko se je prikazal njen zdravnik, ki mu je brezpogojno zaupala.

Neka dama, ki je trpela zaradi nespečnosti, je zaspala samo, če si je senca zmasirala z alkoholom. Po neki dobro prespani noči se je zbudila čisto črnih senc in čela od tinte. Takoj se je domislila, da se je v temi namesto z alkoholom namazala s tinto, pa je kljub temu čudovito spala. Nekatere uspava zavest o tem, da imajo na nočni omarici vedno pripravljena uspavala.

Tudi različni izganjalci zdravijo s sugestijo.

Višek sugestije je hipnoza. Pri hipnozi pride osebek v sugestivno stanje na spodbudo hipnotizerja, torej s postopnim prenašanjem volje. S hipnozo je možno zdraviti zanj dovezetne bolnike. Uspeh je odvisen od sugestorja, sugestivnega vzdušja in od tega, koliko medij verjame v metodo zdravljenja. Vemo, da obstaja posamična in skupinska (množična) sugestija. Po svetovnih vojnah se je število živčnih bolnikov postoterilo in je

s tem sorazmerno naraslo število medijev. Ljudje hrepenijo po čudežih in zato je nenehno iščejo mistične pojave.

Tipičen primer za množično sugestijo imamo pri nas. Gre za "sveti vodnjak", iznajdba tistih, ki iščejo čudeže. Vodnjak je približno kilometer od južnih mestnih vrat. Najprej prečkamo tire pri križu, potem ob progi, ki pelje v Sento, naletimo na posvečen vodnjak v nižinski dolinici. Voda je rahlo gazirana in slana, a preverjeno ni zdravilna. Številne znanstvene analize so pokazale, da voda nima zdravilnih moči. Za "svetega" so ga razglasili ljudje. Pred vodnjakom sta bazena in ločeni kapelici za potrebe pravoslavnikov in katoliških vernikov. Na nedeljo po velikem šmarnu se k vodnjaku gre na božjo pot. Pri vodnjaku je potem slavnostna sveta maša. Verniki praviloma k vodnjaku romajo še na prvo soboto in nedeljo po mlaju, ko je zdravilna moč vodnjaka na višku. Povsem je razumljivo, da jih zdravniki ne pošiljajo tja. Voda iz svetega vodnjaka naj bi zdravila revmo, išias, kožne bolezni in trahom. Baje pomaga tudi pri različnih boleznih grla in ženskih boleznih. Bolniki se drug zraven drugega posedejo na stenski venec bazena, eni umivajo ranjene ali razjedene noge, drugi obraz, nekateri tudi oči. Zdravilno vodo odtod nesejo tudi bolnim živalim. Mimogrede bom omenil, da v obeh kapelicah najdete pušico, namenjeno prostovoljnemu prispevku obiskovalcev.

Po mojem skromnem mnenju je sveta dolžnost duhovnikov razsvetljenje naroda. Narod bi menda verjel duhovnikom, da je tuberkuloza nalezljiva bakterijska bolezen in da se širi s človeka na človeka. Nam zdravnikom ljudje tega ne verjamejo, četudi bi nam pri razlaganju pregorela pljuča. Po njihovem dobiš tuberkulozo, ker se prehladiš in zato ne more biti nalezljiva.

Kako lepo bi bilo, če bi duhovnik ob maši pri svetem vodnjaku s takšnimi besedami nagovoril vernike:

- Sveti vodnjak je čisto navaden vodnjak. Ni svet. Zdravilne moči ima prav takšne kot vsaka navadna zemeljska voda ali deževnica. Če zbolite, pojdite k zdravniku. V mestu imate

zdravstveni dom, polikliniko in bolnišnico, tam vas bodo gotovo zanesljiveje pozdravili kot voda iz tega vodnjaka. Ne verjemite v čudeže in butaste vraže. Verjemite v rentgenske žarke, penicilin, streptomycin in druge dosežke sodobne medicine.

Toda vraževerja ni mogoče tako preprosto odpraviti. V narodu sta vraževerje in brezpogojna vera v čudeže tako globoko vsajena, da izkoreninjenje skorajda ni mogoče.

Pri vsem tem le nečesa ne razumem. Od kod potem povsod znana ljudska vraža, da srečati duhovnika prinaša nesrečo?

36. ŽELEZNIŠKA NESREČA

Obstajajo različni ljudje: vraževerni, nemirne narave, nezadovoljneži. Kratkovidni nenehno berejo, šepajoči se radi sprehajajo, gluhi ljubijo družbo. Moški, poročen z blondinko, občuduje črnolase ženske. Neredko moški, ki ima prelepo ženo, to prevara z zelo grdo. Ženske pri tem niso izjema. Poznal sem ženske, ki so poleg ljubečega, takorekoč idealnega moža svojo ljubezen podarile grdim moškim. Premožni ljudje so nezadovoljni s premoženjem in ga želijo vsaj podvojiti. Nihče ni zadovoljen s svojo usodo, vedno si želijo nekaj drugega, boljšega, dokler vsaj večina ne pristane na slabšem.

Prav na petek sem pred hišo s številko trinajst srečal koleričnega kolega, ki je imel zelo bogato privatno prakso. Ko sva se začela pogovarjati, je izza oblakov pokukala radovedna mlada luna.

- Slišal sem, da pišete avtobiografski roman?

- Res je.

- Rad bi ga čimprej prebral.

- Prej ga moram dokončati. Utegnil ...

- Ne boste utegnili! - je skoraj zavpil name. - Pohiteti bo treba s pisanjem, da ga za življenja končate.

- Kako to mislite? - sem osuplo vprašal.

- Tako, da ne boste dolgo živeli. Veste, imate slabo srce. Dobro bi bilo, da pohitite s pisanjem.

- Trudil se bom.

Tega odgovora ni sprejel. Kar tam na ulici sem mu moral povedati vsebino romana.

- O dijaških in študentskih letih bi morali napisati posebno knjigo, - je rekel.

- Napisal sem vse, kar se mi je zdelo zanimivo. Konec koncev ni moj cilj, da služi knjiga namesto uspavala tistim, ki ne morejo spati.

- Ste morda pisali o avanturi slavnega kirurga, najinega vrlega kolega iz letnika? Na tisto železniško nesrečo mislim.

- Ne še.

- No, vidite. Še sreča, da sva se srečala.

- Dvajset let star dogodek ...

- Vseeno, napišite!

Zvenel je zelo ukazovalno. Odpravil sem se domov in začel premišljevat.

- Ne boste dolgo živeli. Dobro bi bilo, da pohitite s pisanjem ...

Še istega večera sem napisal to, kar boste brali v nadaljevanju. Doktor Agoston Muhr, izvrsten in zelo popularen kirurg, je tistega popoldneva končal z ordinacijo ob petnajsti uri in deset minut. Čakalnica je bila še nabito polna pacientov, ko je sestra objavila:

- Gospod primarij danes ne bo več delal. Ima nujno operacijo. Bolniki, večinoma s podeželja, ki so dolgo in potrpežljivo čakali, so začeli godrnjati. Sestra jih je tišala:

- Prosim vas, umirite se. Pridite spet jutri zjutraj.

Zaslišal se je glas doktorja iz ordinacije:

- Rozsi, zapakiraj inštrumente, sterilizator, dosti obvezilnega materiala in vse zloži v avto.

Pacienti so se začeli počasi, godrnjaje odpravljati iz čakalnice. Kirurgova žena, ki je prišla medtem, je takoj začela odpirati okna. Svež majski zrak je začel izpolnjevati zatohli prostor. Kirurg je nestrpno planil v ordinacijo:

- Ali je vse pripravljeno? - je žlobudral v naglici.

Njegova elegantno oblečena žena se je za trenutek ustavila pred njim in presenečeno vprašala:

- Urgentna operacija?

- Da, srček, - je odgovoril kirurg. - Ukleščena kila. Pacient doktorja Kardosa, zelo bogat gospod.

- Sanatorij?
 - Bolnikovo stanovanje.
 - Rozsi ne bo šla s teboj?
 - Ne, asistiral mi bo doktor Kardos.
 - Čudno, - je jezno pripomnila gospa. - Mislila sem, da boš danes popoldne za spremembo po dolgih tednih preživel z menoj.
 - Ne utegnem, srček. Dolžnost pred vsem.
 - Idinim sva obljubila, da prideva ob sedmih.
 - Bodi tako dobra, pa me opraviči.
 - Kaj pa nakupovanje? To si mi že zdavnaj obljubil.
- Doktor je segel z roko v žep in na mizo položil polno pest bankovcev.
- Tukaj imaš denar, nakupovati boš morala brez mene.
 - Strašno, - je odvrnila gospa, ko ji je za trenutek rožnati obraz naenkrat oblila bledica, - že več tednov se vidiva še samo pri večerji.
- Kirurg se je vročično preoblačil.
- Narobe si si oblekel telovnik. Videti si zelo živčen in raztresen.
- Se je kaj zgodilo?
- Visoka, izredno lepa gospa privlačne postave je svoje vlažne, živo rdeče ustnice razvlekla v nasmeh.
- Bila je bližje štiridesetim kot tridesetim, kljub temu na njenem obrazu ni bilo opaznih gub. Nihče ne bi verjel, da je imela gospa že sina maturanta. Njen mož je bil osem let starejši. Visok, krepak, atletske postave in malce nagnjen k debelosti. Njegov zagorel, gladko obrit obraz je bil v nasprotju z njegovimi bujnimi sivimi lasmi. Vsi v mestu so zakonca Muhr imeli za vzoren par.
- Potem ko se je nervozno in z naglico oblekel, je zavezal kravato, dal v žep čisti robec, obraz poškopril s kolonjsko vodo in skrbno izplaknil usta.
- Jej, jej, zdaj ni več nujna ona ukleščena kila? - ga je zbadala žena - Samo za zaroko si se še tako lišpal.

S ciničnim nasmeškom je zapustila moža in zaloputnila vrata za seboj.

Pred hišo je stal velik, rdeč terenski avto, v katerega je sestra že naložila vse naročeno. Kirurg se je usedel za volan. Na kratko je pogledal na zadnji sedež, kjer so bile brez reda nametane škatle z inštrumenti, kovinske škatle za sterilizacijo in obvezilni material.

Sestra, ki ga je pospremila do avtomobila, je vprašala:

- Kaj naj rečem, če bo kdo iskal gospoda primarija?

- Pošljite ga k hudicu! - je zavpil nervozno in prižgal avto.

Drvel je po glavni mestni ulici, na koncu katere je zavil na makadamsko cesto, ki se je počasi vzpenjala proti pogorju Mecses. Na križišču so cestni delavci spoštljivo naredili pot primarijevemu avtu, označenemu z rdečim križem. Na koncu mesta, nasproti pokopališča, se je avto nenadoma ustavil. S klopi poleg obcestnega križa je skočilo sloko, nasmejano dekle. Zahajajoče sonce se je z rdečimi žarki igralo z dekletovimi zlatimi, kodrastimi lasmi. Vrata avtomobila so se odprla in dekle se je usedlo poleg zdravnika. Lahek poletni plašček je vrgla na zadnji sedež. Avto je puhajoče speljal po deželni cesti. Pot ju je peljala skozi majhno vas. Drvela sta skozi špalir radovednih vaščanov, ki so zagotovo mislili, da se peljeta oče in hči. Sedela sta tiho, brez besed. Ko sta se pripeljala na odprto cesto, se je zdravnik prvič oglasil:

- Muca moja! Samo, da si spet ob meni.

Dekle se je stisnilo k njemu in mu zaljubljeno šepnilo:

- Čakam te že celo uro. Mislila sem, da ne boš prišel. Kaj je tista ropotija za nami?

- Kirurški pribor in material. Sestra mi je stresla celo ordinacijo v avto. Drugače ni šlo.

Veselo sta se smejala. Avto je v norem tempu požiral kilometre. Letela sta po popolnoma gladki, serpentinasti cesti. Pod njima so se razprostirala žametna, smaragdno zelena polja. V daljini sta bila drdrajoč vlak in proga majhna kot otroška igrača.

Na vrhu hriba je avto zavil na majhno čistino. Dekle je zadovoljno vzdiknilo:

- To je najin kotichek. Pogledj samo, trava se nama še zdaj priklanja na mestu, kjer sva zadnjič ležala. Tudi papirčki od bonbonov so še tukaj. Zdi se, da sem nihče ne zahaja.

Doktor Muhr je izstopil in s svojimi mišičastimi rokami z lahkoto dvignil dekle iz avta. Zlila sta se v neskončnem poljubu.

Zdravnik je občudoval svojo ženo, ki je bila ena najlepših žensk v mestu. To ljubezen je zgodaj spomladi razdelil. Visoka, sloka Eva je dolga leta hodila v doktorjevo hišo. Frizirala je in manikirala njegovo ženo. Mlada manikirka je skrbela tudi za lepo negovane roke zdravnika. Tako se je začela njuna ljubezen. Zreli družinski mož in slavni kirurg se zaljubil v mlado, brhko dekle kot kakšen pubertetnik. Vso svojo pozornost in prosti čas je posvečal samo njej. Pogosto sta se zapeljala v hribe in tam v ljubljenu preživela nekaj skupnih srečnih uric. Avto sta pustila nekoliko stran v grmovju. Dekle je na mehko travico pod grmom pogrnilo odejo iz avta. Žive duše ni bilo naokrog. Tudi deželna cesta je bila povsem pusta. Nižje, v dolini pod jaso, je vijugala železniška proga, po kateri je od časa do časa pripeljal vlak. Ropotanje koles se je odbijalo od skal, nazaj v dolino. Debeli dim iz lokomotive se je radovedno valil proti skrivališču zaljubljenega para. Čas je bežal. Sonce se je s svojimi škrlatnimi žarki že poslavljaljo od črne panorame mesta. Zaljubljenca sta se že več kot uro predajala ljubezni, ko je iz doline iz smeri proge odjeknila strahovita eksplozija. Odmevi grmenja in ropotanja so se stopnjevali kot potresni val, nato pa se je nema tišina spustila na pokrajino. Zaljubljenca sta prestrašeno poskočila. Okamenelo sta strmela v dolino pod seboj, od koder se je valil težki oblak dima. Do možganov segajoči kriki, javkanje in vpitje so prekinili zloveščo tišino.

Stekla sta na čistino in pogledala v dolino. Doktor Muhr je bled kot stena rekel:

- Železniška nesreča.

- Kaj bova naredila? - je hlipalo dekle.

Stala sta drug ob drugem. Dekle je s tresočimi rokami krčevito držalo za roko moškega, ki je brez besed stal zaprtih oči in grizljal ustnico. V njem sta se za trenutek, dolg kot večnost, bojevala zdravnik in človek in zdravnik je zmagal.

Naslednji dan so bili vsi časopisi polni poročil o katastrofalni nesreči ekspresnega vlaka. Iztirjenje vlaka je terjalo številne žrtve. Številni članki so bili posvečeni požrtvovalnemu podvigu doktorja Muhra. Vsi poročevalci so poudarjali, kakšna sreča je bila, da je zdravnik bil priča nesreče, pa še razpolagal je z vso potrebno opremo in na ta način rešil številna življenja.

Med rešenimi je bil svetovno znani francoski pisatelj in publicist. Časopisi so se med drugim razpisali o mladi asistentki Evi Bodza, ki je svojem šefu uspešno asistirala pri reševanju ponesrečenih. Doma so kirurga pričakali zelo slavnostno. Med rešenimi potniki je bilo nekaj novinarjev, ki so potovali v prestolnico na kongres novinarjev. Časopise so preplavile fotoreportaže z pompoznim naslovom: "Doktor Muhr operira med razbitinami ob pomoči svoje mlade asistentke Eve Bodza". Novinarji so posebej poudarili, da so bili potniki pregledani še pred prihodom pomožnega vlaka. Hudo poškodovane je doktor z lastnim avtomobilom peljal v bolnišnico. Ljudje so bili navdušeni nad požrtvovalnostjo kirurga. Njegova žena je komaj lahko sprejemala vse čestitke in pozdrave. Vsi so bili ponosni na svojega doktorja. Mestni odbor ga je razglasil za častnega meščana zaradi izrednih zaslug pri reševanju človeških življenj. O pogumnem reševanju ponesrečenih v železniški nesreči so pisali tudi številni tuji časopisi po celem svetu. Doktor Muhr je čez noč pristal v središču pozornosti svetovne javnosti. Tudi Rozsi, doktorjeva asistentka, je komaj dohajala čestitke, ki so prihajale z vseh strani. Vsi so bili ponosni in veseli razen žene junaka, ki je sprevidela, da jo je mož grdo prevaral.

Tri dni po nesreči je tiho vstopila v moževo ordinacijo, ko je pregledoval dnevno časopisje, in mu položila roko na košate sive lase:

- Moški tvojih let s sivimi prameni na glavi, - je povedala tiho, - naenkrat ponori. Izgubi pamet. Nahaja se v klimakteriju, ki predstavlja prehod v starost. Takrat moški hrepenijo po sveži, krepčilni ljubezni, takšni, ki poživi in pomlajuje. To so leta, ko moški ne razmišlja jasno in se nahaja pod diktaturo spolnega nagona. Žleze delajo slabo, nanovo prebujeni spolni nagoni usmerjajo njegove misli. Tudi ti nisi izjema. Počakala bom, da mine to prehodno stanje nore spolne omame. Vem, da se bo končalo in takrat se boš vrnil k meni. Sam boš prišel do tega, da zakonita žena in družina nista kratkotrajna modna muha, temveč stanovitna varnost. Mirno življenje rešuje v laž pogreznjeno življenje.

Kirurg je pograbil ženino roko in jo zasul s poljubi. Njena lepo oblikovana in negovana roka je v hipu postala vlažna od njegovih solz.

Žena se je zravnala in zaznala v ustnih kotih slankast okus solz.

37. O TEM IN ONEM

Brali ste že o nezvesti zdravnikovi ženi, zdravnikovem skakanju čez plot in o mnogo stvareh v zvezi z zdravniškim poklicem. Ukrivljeno zrcalo sem držal pred zdravnikom in pacientom. Prikazal sem vam razne tipe ljudi: delavce in nedelavce, gospodo in siromake, svetovljanke in navadne ženske. Moje poročilo bi bilo nepopolno, če bi pozabil na vrle lekarnarje. Poberimo torej iz spominskega skladišča še stare lekarnarje, saj z zdravniki delajo v isti veji.

V osnovi so lekarnarji prijazni, zvečine dobrih manir in uslužni. To še posebej velja za tiste, ki delajo v manjših mestih in po vaseh, kjer je med lekarnarjem in zdravnikom sodelovanje tesnejše. Lahko rečem, da je tudi trdnejša poslovna povezava. V starih časih so lastniki lekarn na deželi imeli radi zdravnike, ki so na recept pisali draga zdravila. Do sovražnega odnosa med njimi je prišlo zelo redko in takrat, če je zdravnik pri zdravljenju preveč uporabljal alternativne metode: vodo, obkladke, sončne kure in podobno ali če bi se njuni soprogi skregali zaradi rivalstva in ljubosumja.

Zdravnik - lekarna ... spomini me vračajo v dijaška leta.

Sošolca, lekarniškega pripravnika, sem pripravljal za maturo. Tovariša je lekarnar tako zasul z delom, da je moral delati za oba. Lekarnar je dopoldne politiziral, popoldne kartal in pil in zvečer pil in kartal. Ostarel, fizično močan in precej debel lekarnar pomočniku ni dovolil sprejemati obiskov, še zlasti ne v sobi. Zakaj, je zame ostala skrivnost. Pri tem niso bile mišljene ženske obiskovalke, o tem sploh ni moglo biti govora, saj tudi moških obiskovalcev ni trpel. Ponavadi sem se v zgodnjih

jutranjih urah kot kakšen tolovaj prikradel v laboratorij, ki je obenem bila spalnica mladega pripravnika. Tukaj sva se učila. V sobi je bila starinska, dva metra visoka garderobna omara. Vanjo sem se skril, če je lekarnar med najinim učenjem prišel domov in tam počakal, da togotni možak odide ven ali se vsaj spravi k počitku. Potem sem se mirno spravil ven in pridno sva nadaljevala z učenjem.

Nekega lepega pomladnega dne, ko sva bila na višku učnih prizadevanj, razlagal sem mu fiziko, sva na dvorišču zaslišala glas starega. Prijatelj me je hitro stlačil v omaro, kjer sem postopal kot vojak na straži. Prijatelj je bil prestrašen do obisti, da me je od pogleda nanj popadel smeh. Niti malce tragično nisem jemal vsega skupaj. Obraz se mi je napel in skoraj bi počil od na silo zadrževanega izbruha smeha. Vse je kazalo, da se je stari dodobra nalil. Usedel se je točno na moje mesto. S seboj je prinesel vino in sodavico in začel moriti pripravnika. O lekarnarju sem vedel le toliko, da je imelo njegovo pijanstvo tri stadije. V prvem je recitiral verze latinskih pesnikov, v drugem politiziral in hvalil oblast, katere glavni zagovornik je bil. V zadnjem stadiju je razglabljal o razgaljenih, lepo zaobljenih ženskah. Zdaj je bil pri politiki. Po polurnem prestopanju sem pomolil glavo iz omare in s pantomimo kazal prijatelju, da sem utrujen in da hočem sedeti. Prijatelj je večje v omaro pretihotapil zložljivi stol. Minilo je naslednje pol ure. Do takrat sem se dobro zabaval, zdaj sem se začel hudovati. Čakam zaman in povrhu mi že zraka zmanjkuje. Stari je začel o debeluškah. Že dolgo sem sedel notri, pa še smeh sem moral zadrževati. Samo pridušeno sem se hehetal in že resno se mi je mudilo na stranišče. Ponovno sem odprl vrata in dal prijatelju vedeti, kaj me muči. Čisto je zmrznil od strahu. V zadnjem trenutku mi je nekako z eno roko porinil v omaro dvolitrsko steklenico, v katero sem se olajšal. Takoj mi je odleglo. Več kot dve uri sem sedel v ujetništvu, dokler k staremu niso prišli obiski in ga odpeljali proč. Končno sem bil svoboden. Potem

v lekarno nisem več šel. Zastonj me je prijatelj zapeljeval s salmiakom in praženim sladkorjem. Vame se je naselil strah pred vročekrvnim, krivovratim lekarnarjem.

Nekoč so lekarnarji, ki so se padarsko ukvarjali z zdravilstvom, predstavljali veliko konkurenco zdravnikom. To so bili posebni ljudje. Lekarnar je ordiniral v laboratoriju, pregledoval bolnike in jim prodajal draga zdravila. V zdravljenje ženskih bolezni in porode se resda še niso spuščali. Takšnemu lekarnarju so ljudje pravili "topelt" učen človek. Zdravnik je in lekarnar obenem, dve diplomi ima. Ne le, da ugotovi diagnozo, tudi zdravila takoj da. Ta gospoda so se po vrhu zapletla še v kozmetiko in izdelovanje lepotilnih sredstev.

Nekoč so me poklicali k brezposelni uradnici, ki se je pri poskusu samomora ustrelila v prsi. Močno je krvavela in praktično je že povsem izkrvavela. Na mizi sem opazil steklenico zdravila, na kateri je pisalo: "Na dve uri po eno jedilno žlico".

- Kdo vam je to predpisal?

- Dal mi je lekarnar.

- Zakaj ste šli k njemu?

- Vedela sem, da se ukvarja z zdravljenjem. Želela sem močno zdravilo za izkašljevanje in proti dušenju. Nisem mogla dihati. Samo dvakrat sem zdravilo zaužila in se mi je iz ust ulila kri.

- Ste mu povedali, da ste si prestrelili pljuča?

- Pravzaprav ne. Sram me je bilo.

Torej, bilo jo je sram. Morda se je bala, da se ji bo ime pojavilo v časopisu? Tudi to je zatajila, da je najprej šla v športno trgovino z željo, da si sposodi nabito pištolo, ker ni imela denarja, da bi jo kupila. Seveda ji pištole niso dali. Ker ni bilo druge možnosti, je pištolo potem ukradla nekemu podčastniku.

Ljudje radi gredo k lekarnarju. Ne bojijo se ga toliko kot zdravnika. Nekoč sem poznal mlado dekle, ki je ljubezensko pismo dragega nesla k lekarnarju, da ji ga prebere, ker ga sama ni znala prebrati. Na splošno velja, da lekarnar zna prebrati vsako pisavo, celo zdravnikovo, kar je samo po sebi že velika reč.

Pred skoraj dvajsetimi leti sem na kosilo povabil dva prijatelja. Na recept sem nakracal naslednje: "Vesel sem, da sta prišla na kosilo za moj god." Napisanega seveda nista znala prebrati. Eden je trdil, da tega ne bo mogel nihče prebrati, in se je ponudil, da recept odnese lekarnarju Decsyju.

- Gospod lekarnar, boste znali prebrati tale recept?

Stari je nataknil očala in važno rekel:

- Seveda, da bom. Prosim za malo potrpljenja. Takoj bom. - Z receptom je odšel v notranje prostore in čez nekaj minut je že bil nazaj:

- Gotovo je. Trikrat na dan po eno jedilno žlico po jedi, - je rekel in predal prijatelju steklenico z zdravilom.

Na začetku tridesetih je razsajala velika epidemija influence. Lekarnarji in zdravniki so bili zasuti z bolniki. Prav takrat se mi je pritoževal mlad neporočen kolega:

- Spoštovani kolega, ne razumem, epidemija influence razsaja, lekarne so polne ljudi, ki kihajo, kašljajo, smrkajo. Lekarnarji dela ne dohajajo, na mojih vratih pa pajčevina. Ene žive duše nisem videl. Oziroma sem, vendar ne bolnika. Dobil sem številna povabila na plese, dame mi jih osebno prinašajo. Obiskali so me davčni uslužbenec, inkasant in mestni poštar. Nekega dopoldneva je pozvonil prijazni prodajalec knjig in nepremičninska posrednika, ki sta s seboj privlekla albume s ponudbami. Niti enega bolnika z influenco nisem videl, čeprav epidemija razsaja že tedne. Odzvonilo mi je. Za pomoč me je zaprosil samo nek brezposelni, mene, ki sem sam brez dela. Zasllišim zvonec na vratih, na pragu stoji temna senca in me sprašuje za točen naslov konkurenčnega kolege. Na vse to so mi še davek zasolili. Iz česa naj jih plačam, dragi kolega, iz česa?

Kolega je pri tem res imel prav. Zasebnikom z diplomo so SHS oblasti odmerile zelo visoke dajatve, pogosto neupravičeno visoke. Drži tudi, da so takrat prevare in utaje davkov presegle vse meje verjetnega. Redki so prijavljali zaslužek. Večina je

živela iz "napitnin" ali raznih doplačil. Jasno, saj je zavestno silil v pogubo vsak, ki bi priznal, da zasluži.

Glede previsoke obdavčitve nisem bil izjema. Živel sem s pritožbami. Odpravil sem se do davčnega referenta in ga poskušal prepričati, da se motijo glede višine davkov. To je potekalo nekako takole:

- Motite se, gospod načelnik, prisegam na življenje.

Načelnik me je pogledal preko cenениh očal in mirno rekel:

- Mi, gospod doktor, ne potrebujemo vašega življenja, temveč vaš denar.

Najbrž ni potrebno dolgoveziti, koliko znoja sem prelil, preden sem izplačal davke do zadnjega beliča. Državni davčni načelnik je bil persona grata, takorekoč živa podoba boga in veliki babbav. Vsi so se ga bali. Najbrž je vsem jasno, da v "objokovanju" davkov lekarnarji niso prav nič zaostajali za zdravniki. Tega se povrhu niso prav nič sramovali. Iz leta v leto so "objokovalci davkov" ponavljali enak scenarij. Srečali so se v predverju mestne hiše, kjer si se moral osebno zglasiti zaradi obravnave davkov. Prišli so neobriti v najslabših, več kot ponošenih oblačilih. Bili so to grenki in težki dnevi. Namesto v parnem kopališču so se tam potili na suho.

Iz teh težkih časov vam bom povedal zgodbo, ki ne orisuje samo takratnih ljudi, temveč tudi duh časa.

Moj prijatelj Geza ni bil navdušen nad lekarniškim poklicem, a kot vsak dober sin je bil ubogljiv in se je uklonil volji staršev. Njegova želja je bila, da postane šahovski mojster. Bil je strasten šahist in po mnenju strokovnjakov zelo nadarjen. No, usoda je hotela drugače. Pripravnštvo je dobil v največji lekarni v mestu "Korona" po zaslugi staršev, ki sta za to uporabila svoje najmočnejše veze. Zelo ponosna sta bila, da jima je uspelo tam zaposliti sina. To je bil idealni začetek pred univerzitetnim študijem. Delal je komaj teden dni, ko mu je lastnik lekarne, starejši gospod zelo razrahljanih živcev, zaupal petdeset tisoč dinarjev, da jih s povratnico odda na pošti. To se je zgodilo v

poznih dopoldanskih urah. Popoldne so lekarno odprli kot običajno in lastnik je nestravno čakal na prihod pripravnika s poštnim potrdilom. Ura na mestni hiši je odbila štiri, pripravnika še ni bilo na spregled. Lekarnarjevi sivi lasje so bili pod črno čepico čisto prepoteni. Od nervoze se je ves tresel. Porajale so se mu črne misli, da je pripravnik zbežal z denarjem. Ura je bila že pet. Pripravnik je izginil kot milni mehurček. Sli so drveli na vse strani, vendar o mladem pripravniku ne duha ne sluha. Za njim se je izgubila vsaka sled, kot da bi se v zemljo pogreznil. Prišel je pripravnikov oče, ki je bled kot smrt govoril:

- Ne razumem. Ničesar ne razumem. Vem samo, da garantiram s svojim življenjem ...

- Kdo ve, kod hodi vaš sin z mojim denarjem? - je vpil lekarnar in se pri tem še močnejše tresel. Od nervoze so mu drgetale ustnice. Videti je bilo, kot da bi mrmral molitev.

- Moj sin je žrtev nesreče, - je zdihoval potrti oče.

- Jaz sem žrtev, - je sopihal stari lekarnar. - Deset minut čez pol šesto. Bogsigavedi, kod hodi fant z mojim denarjem.

Očetu se je vsaka beseda zabodla v srce. Njegov sin. Njegov pošteni sinko - slepar. Nemogoče. Malo je premišljeval in oddrvel na pošto. Tam je izvedel, da je njegov sin dopoldne predal denar in prejel za to potrdilo. Z očetovega srca se je odvalila mogočna skala. Denar je, samo fant je izginil brez slehernega sledu.

- Denar je oddal na pošto, gospod lekarnar! - je ves srečen povedal oče. - Vi niste utrpeli nikakršne izgube. Jaz sem, tako je vsaj videti, ostal brez najdražjega sina.

Lekarno so tistega dne zaprli ob sedmi uri zvečer. Ko sta se poslavljal, je lekarnar rekel Gezinemu očetu:

- Ne želim več videti vašega sina. Naj nikoli več ne prestopi praga moje lekarne.

Pozno zvečer se je fant le pojavil. Lakota ga je prignala domov na večerjo.

- Kje si bil? - je nanj vpil oče. - Kod si se potepal ves ta čas?

- Igral sem šah, - je z mirnim glasom čisto tiho odgovoril Geza.

Hvale vredno klofuto je prestregel obraz izvrstnega šahista.

- Razdedinil te bom. Nisi več moj sin! Osramotil si naju! - Oče se je jezno obrnil in odšel od doma.

Dobrohotna mati je milo izprašala sina. Povedal ji je, da je na poti, pri mestni hiši, v bližini lekarne srečal starega prijatelja, šahovskega mojstra Kostića. Prav njega je prišel poiskat, ker se pripravlja na večji mednarodni turnir in želi z njim, Gezo, odigrati nekaj pripravljalnih partij. Skupaj sta odšla v hotel Barany, usedla se v mali salon in naročila kavo in cigarete. Ves čas, vse do zdaj, sta igrala šah. Ena težka partija je takoj terjala naslednjo. Tako sta se zatopila v igro, da sta pozabila na vse, tudi na hrano.

- Tudi to si pozabil, sin, da si zaposlen v lekarni? - je s solzami v očeh vprašala mati.

- Čisto sem pozabil.

- Nisi pomislil, da moraš oddati potrdilo v lekarno?

- Nisem pomislil.

- Kje imaš potrdilo?

- Tukaj v žepu.

- Veš, sin, da si izgubil s težavo pridobljeno zaposlitev?

Geza je molčal. Mati se mu je smilila. Tudi sam ni mogel razumeti, kako se je spustil v to čudno avanturo. Obljubil je materi, da nikoli več ne bo igral šaha.

Naslednji dan se je pričel z opravičevanjem, razlagami, prošnjami. Sodelovali so mnogi posredniki: odvetniki, vplivni ljudje. Lekarnar je ostal nepopustljiv. Trmasto je ponavljal:

- Mladi mož, to vam obljubim, ne bo več prestopil praga moje lekarne. - Pri tem mu je glava nervozno trzala, kakor da bi tudi ona govorila ne.

Tretjega dne je razburjenega lekarnarja obiskal najvplivnejši mož v mestu in ga prosil, naj že enkrat odpusti fantu. Obisk žal ni obrodil sadov. Četrty dan je lekarnarja obiskal rabin

osebno in ga v božjem imenu pozval, naj sprejme fanta nazaj, saj si zasluži boljšo usodo. Naj ne žalosti družine in se usmili materinih solz. Tudi to posredovanje se je končalo brezuspešno. Vplivni zdravnik in novinar sta govorila Gezi v prid, vendar učinka ni bilo. Stari, trmasti gospod je vztrajal.

- Ne, ne in tisočkrat ne! Mladi mož je nezanesljiv. Ne more biti govora o tem, da bi kadarkoli še delal v moji lekarni.

Minevali so dnevi, tedni, rane naj bi se začele počasi celiti, vendar oče se ni več usedel za isto mizo s sinom, Geza se je ogibal ljudem, materino srce je ostalo boleče. Mati je oboževala svoje otroke, toda tihi Geza je vseskozi bil njen ljubljeneč. Nekako ji je prirasel k srcu. Nesrečna mati je objokana in bleda sedela na svojem delovnem mestu v vinotoču in žganjarni, kjer je bila delovodja in prodajalka. Fizično je bila prisotna v bifeju, a z glavo je bila pri sinu. Mislila je na svojega pametnega sinka, ki je tako nespametno pozabil na svoje obveznosti. V bife je že mesece redno zahajal visok suh možakar, precej zanemarjene zunanosti, star okrog petdeset let. Prihajal je točno ob pol osmih, naročil kozarček žganja, ga zvrnil, pogrgral, na mizo položil dva dinarja, prijazno pozdravil in odšel. Nikoli razen pozdrava ni spregovoril niti ene besede. Dobra gospa sploh ni vedela, kdo je tisti suhi, sivi mož. Na sebi je imel ponošeno obleko in pokrpano belo srajco. Nekega jutra je prišel nenavadno zgodaj. Videti je bilo, da se mu ne mudi kot sicer. Spil je šilce žganja, odložil denar na pult in mimo ustaljene navade pogledal gospo. Takoj je opazil, da ima poslovodkinja zabuhle in rdeče oči od joka. Sočutno jo je vprašal za vzrok joka in izrazil željo, da ne gre za smrt v družini. Gospa je prijaznemu gostu izpovedala sinovo nesrečno usodo. Ni izpustila ničesar. Povedala je tudi to, da je nesrečna in vseskozi joka, ker lekarnar nikakor noče vzeti fanta nazaj v službo. Z možem sta poskusila vse in ne pomaga.

- Že več kot dva tedna je sin brez službe. Njegova prihodnost visi na nitki in to je tisto, česar kot mati ne morem preboleti.

- Torej, če vas prav razujem, bi vi radi, da se sin vrne nazaj v službo? - je vprašal tujec in se pogladil po bradi.
- To mi je edina želja, ampak zavedam se, da je neuresničljiva,
- je vzdihnila nesrečna mati.
- Ne jočite se, dobra gospa, - je rekel gost, - vaš sin bo še danes delal v lekarni.

Vrta gospa se ni preveč ozirala na tujca, najbrž, da niti slišala ni, kaj je rekel. Delala je naprej. Prišli so novi gosti. Nje tako nihče več ni mogel potolažiti. Sivolasi tujec je vstal. Otresel je plašč, očistil prah in cigaretni pepel z obleke, poveznil klobuk in dobesedno oddrvel. Odšel je naravnost v lekarno. Stari lekarnar je skoraj padel vznak, ko je zagledal sivega moža. Ni vedel, kam bi ga posedel. S pomočnikom sta hkrati rinila stol pod gosta. Čez nekaj minut se je sivi možakar zadovoljen poslovil. Stari lekarnar ga je pospremil do vrat in priliznjeno govoril za njim:

- Vsekakor ga bom vzel nazaj. Naj Geza kar takoj pride. Z veseljem ... Prosim! Vse je bil le majhen nesporazum. Zelo sem vesel, da sem vam ustregel. Omembe ni vredno vse skupaj. Tako je Geza ponovno dobil službo. Že istega dopoldneva je stal tam za pultom z belim predpasnikom in delil praške, kot da se nič ni zgodilo. Ah, da, skoraj bi pozabil povedati: preprosti sivolasi mož je bil nihče drug kot državni davčni načelnik.

38. PRIHOD KVAZIMADŽAROV

Do zdaj sem se v spominih, četudi bežno, dotaknil različnih medicinskih panog: internistike, kirurgije, okulistike, ginekologije. Zdaj bi se mogoče samo na kratko dotaknil dogodkov, ki sodijo v domeno psihiatrije. Kot prvega pravega kandidata za psihiatrično obravnavo bi omenil Adolfa Hitlerja. Začnimo torej s tem dokazanim vodjem "socialistov" in narodnim govornikom. Njegov obraz mi je znan samo s fotografij in filmskega platna. Sive brezizrazne oči, polizana frizura, komične brčice in glas, ki spominja na donenje votlega soda. Govorili so zanj, da je homoseksualec, da ga zanima samo moška družba, ampak homoseksualna čustva ne sodijo sem. To je njegova osebna zadeva. Dolga leta sem iskal njegov rokopis, dokler nisem v neki reviji končno odkril njegovega podpisa. Iz primitivne pisave je izvirala neizmerna ozkost. Pisava mogočnega državnika je bila takšna kot kopica glist. Smešna. Prav tako komična kot njegove hudomušne brčice. Ta "ljudski socialist" je svojo desetletno politično kariero začel kot manijak in končal kot ponoreli shizofrenik. Manično je bil obseden z iztrebitvijo komunizma z ognjem in mečem in zatrtjem židovstva v kali. Kdo je v dvajsetih letih miru pomislil, da bo ta norec v nekaj letih obrnil na glavo ves svet, pogoltnil Evropo in izničil nemško kulturo, ki si je zagotovo zaslužila boljšo usodo?

Na prvi ukaz tega fanatika so na nepripravljeno poljsko armado oddrveli nemški vojaki, tanki in letala in v kratkem času, po dogovoru in s pomočjo Sovjetske zveze, pohodili celotno Poljsko. To je bil začetek druge svetovne vojne. V drugem letu

svetovne vojne je veliki vodja dovolil, da njegovo dostojanstvo Horthy z vojniki krene v "osvoboditev" Južne pokrajine. Južna pokrajina se je res kmalu vrnila pod oblast matične države, vendar samo v takšnem obsegu, kot so to dovolili Nemci. Na meji z Banatom so dobili ukaz: "Halt!", niti koraka naprej, in Horthyjevi vojniki so se na tej črti ustavili, kakor da ta del dežele nikoli ni bil madžarski. Führerju se je pač tako zahotelo.

Madžarski vojniki v našem mestu niso naleteli na resen odpor. Sem ter tja so nanje od daleč streljale neorganizirane skupine ali zagrenjeni nacionalisti. To streljanje je bilo neresno in je predstavljalo bolj protest kot organizirani odpor, vendar je ponekod v okupatorjevih vrstah povzročilo nepopisno paniko. Okupatorski vojniki so se strašansko bali četnikov, ki so, resnici na ljubo, njih okrog ducat, takrat že bili nekje okrog Topole. Torej, ko je Horthyjeva vojska vkorakala v mesto, v njem več ni bilo niti enega samega četnika. Posamična streljanja so prihajala iz predmestja, iz smeri zapuščenega bunkerja nad pokopališčem. Vojniki so odgovarjali na strele in streljali povsod okrog sebe in v smeri domnevnih napadalcev. Po vsakem strelu so kazali na strehe hiš, češ, da strelji prihajajo s podstrešja. Četudi nihče ni bil ranjen, vojniki niso samo preiskali hiše, temveč so jo takoj obkolili in jo od strehe navzdol zasuli z nepretrganim ognjem. Ubogi stanovalci so se medtem, prestrašeni, s trebuhu prilepili na tla stanovanj in čakali, da gorje mine.

Po vsesplošnem razdejanju je sledilo pojasnjevanje, opravičevanje in pometanje stekla in črepinj.

Glavna smer napredovanja okupatorskih vojakov je bila cesta Halasi. Na tej cesti so uničili kar nekaj hiš, in to večinoma madžarskih. Najbolj čuden pripetljaj se je zgodil na domačiji Janosa Kissa. Stari gospodar, veliki Madžar, je nekoč bil gostilničar. Srce mu je gotovo silovito bilo, ko je madžarska vojska šla mimo njegove hiše. Prav takrat je neka babnica zavpila, da so na podstrešju njegove hiše četniki. Za izurjene vojake je ta izjava bila dovolj. Obkročili so hišo, jo prerešetal

s strojnicami in streho obmetali z ročnimi granatami. Pogumni stavec se je vzel na podstrešje, da se osebno prepriča, kje se je skrila prekleto četnik. Seveda ni nikogar našel. Ko je zmagovalno šel dol po lestvi, ga je opazil vojak in misleč, da je četnik, ga je ustrelil na mestu. Stari Madžar je mrtev tresčil na tlakovano dvorišče. Morilec ni počakal, da bi stari prišel dol, kjer bi ga lahko legitimiral, ker je bil za kaj takega prevelika šleva. Takoj zatem so, misleč, da so četniki, ustrelili tri trgovce s konji, ki so se pred streljanjem skrili v hlev. Prav takrat je skozi zadnja vrata na dvorišče iz stranišča stopil stanovalec, Madžar. Povsem mirno si je zapenjal hlačni pas, ko ga je vojak vzel na muho in ga kot domnevnega četnika ustrelil. Za ne preveč hrabre okupatorske vojake so vsi bili četniki, celo mesto. V predmestju so ustrelili starega ruskega emigranta točno v trenutku, ko je prestopil hišni prag. Tudi on je bil podoben četniku.

Hišo bogatega židovskega trgovca so preiskali žandarji s petelinjimi peresi na kapah. Gonili so ga pred seboj na podstrešje, a četnikov tam niso našli.

- Kaj je v tej skrinji? - je vprašal žandar.

- Vodni rezervoar.

- Odprite pokrov!

Storjeno. Žandar je pokukal noter:

- V rezervoarju je človek! - je zavpil. - Skriti četnik! - Ustrelil je v rezervoar.

Videl je odsev lastne glave in ga iz samega strahu prepoznal za četnika.

Na velikonočno nedeljo so po mestnih ulicah cel dan deževali strelji. Streljali so brez zaslišanja na "četnike" v posteljah, komuniste so zapirali v ječe, slovanske nacionaliste so deportirali v internacijska taborišča.

Med najmočnejšim obstreljevanjem sem se spomnil na starega sošolca, odvetnika Miloša Markoviča. Poiskal sem ga zgodaj popoldne v njegovem stanovanju. Vrata so bila odprta. Preiskal sem stanovanje. Nikjer nobenega. Povsod strašanski nered.

Pohištvo razmetano, kot da bi se sem pravkar kdo preselil. Odprl sem vrata male dvoriščne sobe in našel Miloša, kako v popolni temi, samo ob soju sveče, sedi za mizico in sam s seboj igra šah. Naslonjen na komolce, v roki se kadi cigareta, videti je kot kakšna človeška razvalina. Ni registriral mojega prihoda.

- Miloš ... - sem ga tiho ogovoril, - kaj delaš?

Zdrznil se je. Videti je bil strašansko razburjen. Hlastal je za besedami kot riba, ki na suhem hlasta za zrakom. Ustnice so se brezglasno premikale. Nasproti njega je bil prazen stol za šahovskega partnerja. Na mizi šahovska knjiga, iz katere je študiral. S težavo se je pomiril in povedal, da so pred nekaj minutami pri njem hišno preiskavo opravili "kurji" žandarji. Iskali so četnike. Nekdo ga je ovadil, da v hiši žive Srbi.

- Kaj delate tukaj? - je nanj vpil narednik.

- Igram šah, - je odgovoril.

- Kje je človek, s katerim igrate? Tukaj ga ni.

- Igram sam.

- Nikar se ne delaj norca iz mene, ti ... Umazani Srb! - je rjovel žandar. - Misliš, da imaš opravka s kmetavzom, ki ne ve, da je šah igra za dva? Kam se je skrili drugi? Predaj nam četnika, dokler ti še lepo rečem. Kam si ga skrili?

- Povem vam, da igram sam, iz knjige. No, če vi bolj veste, ga poiščite sami, - je odgovoril Miloš.

Žandarji so preiskali in na glavo obrnili celo hišo od kleti do podstrešja, vendar tistega drugega, četnika, niso našli. Preden so s kletvicami na ustih zapustili stanovanje, so mu ukazali, da se naslednji dan oglasi na uradno zaslišanje. Miloš me je pogledal z rotečim pogledom kot nekoga, ki mu prinaša odrešitev. Z drhtečo roko je obrisal čelo in plešasto glavo ter tiho z žalostnim glasom spregovoril:

- To ti je tisočletna kultura.

Dopoldne na velikonočno nedeljo so se mnogi odpravili na obalo jezera. Tramvaj je vijugal proti Štrandu. Na enem ovinku je čakal podoficir z okrog sto vojaki, oboroženih s strojnicami.

Takrat je s tramvaja skočil nek pijanček in začel vpiti:

- Četniki so na tramvaju!

Vojaki so takoj začeli streljati na tramvaj. Voznik je pri priči umrl. Dobil je strel v srce. Življenje je izgubila še žena uglednega trgovca, Madžara. Številni potniki so bili ranjeni. Pijanec je medtem mirno odšel. Tudi v mestu je tekla kri nedolžnih. Zadostovalo je že kazanje s prstom. Zapori in internacijska taborišča so bila kmalu polna.

Nek kmet madžarske nacionalnosti je negodoval:

- Ti vojaki niso Madžari, ki so od tod šli leta 1918.

Kmalu so se razkrili cilji novih Madžarov: grabež, zatiranje naprednih, svobodnomislečih in preganjanje Judov. Tiste dneve je Bačka bila videti, kot da bi jo pohodila vojska lačnih kobilic. V kratkem so zasedli vse donosne položaje. Mestno upravo so prevzela "padalska" gospoda oficirji. Vojaška oblast je nadzirala delo javne uprave in usmerjala politično življenje. Na vse pomembne položaje so postavili preverjene ljudi iz matične države. Celu na vodilne položaje v bolnišnici so postavili iz tujine pripeljane ljudi. Tudi direktor bolnišnice je bil "padalec". Kvizimadžari, ritolizniki in častilci nove oblasti so kot zaupanja vredni prigrabili vse pomembne in dobro plačane položaje.

Rumena hiša je bila polna pridržanih, sumljivih, "levih" elementov, iz katerih so s pošastnimi, srednjeveškimi metodami mučenja poskušali izsiliti priznanje. Na delu so bili ovaduhi, agenti. "Čistilno" delo je steklo s polno paro. Počasi se je začelo ropanje židovskih trgovin.

Nekega lepega dne so v rumeno hišo odpeljali šefa največje veleblagovnice v lasti Židov. Trgovca so tako pretepli, da se je komaj premikal. Niso ga pretepli, ker je bil ekstremist, temveč zato, ker so iz njega želeli izvleči denar. Nekaj dni so ga mučili, potem so ga za razmeroma nizko ceno izpustili na prostost. Pogoj je bil, da naslednji dan zjutraj, točno ob deveti uri, čaka pred izložbo trgovine s krznom in v rokah, prekrizanih na

hrbtu, drži časopis, v katerega naj bi zavil petdeset tisoč pengö. Čakati mora, vse dokler mu nekdo časopisa ne vzame iz rok in se po tem še četrtr ure ne sme obrniti. Zagrozili so mu, da se o dogodku z nikomer ne sme pogovarjati, kaj šele, da bi dogodek prijavil. Verjetno je odveč povedati, da je zavitek z denarjem prevzel nekdo izmed mučiteljev. Dogodek precej spominja na ameriške gangsterske filme. Komaj je minilo nekaj dni, ko so v rumeno hišo poklicali mlajšega šefa veleblagovnice. Ta je že videl stolčene podplate starejšega brata in je v strahu pobegnil med vinograde, kjer se je dneve skrival, dokler policija ni zagotovila družini, da ne bo fizično kaznovan. Po zagotovitvi se je opogumil in odšel v rumeno hišo. Po krajšem pogajanju so ga izpustili na prostost. Pogoj za izpustitev je bil, da se zaposleni v rumeni hiši brez ovir oskrbujejo v veleblagovnici. To se je tudi zgodilo. Žandarji so potem v veleblagovnici mesece pridno "nakupovali" najkvalitetnejše blago. Povrhu je bil trgovec dolžan "kupljeno" blago dostaviti na naslove, ki so jih "kupci" določili. Seveda o plačilu blaga ni bilo nikakršnega govora. Blago se je večinoma pošiljalo v matično domovino na hišne naslove gangsterjev.

Med vrlimi nakupovalci, ki so vsak dan obiskovali židovske in srbske trgovine, je bil tudi glavni mestni načelnik za gospodarstvo in trgovino. Ta je "nakupil" celo premoženje v tekstilu in drugem blagu, ki so mu ga poslali na domači naslov. Če so mu omenili morebitno plačilo, je ta vrli domoljub z monoklom prestrašenemu trgovcu takoj zagrozil z internacijo. Enako se je godilo trgovcem, ki so iz previdnosti v izložbo postavili napis "krščanska trgovina".

Požrešni gangsterji niso prizanesli niti bankam. Tudi tam so nastopili s silo. Bančni gangsterji so praviloma prihajali iz Pešte. Od dolgoletnih bančnih uslužbencev so zahtevali popolno pokornost in globok poklon. Vsako poročilo se je začelo in končalo s "sluga ponižen". Peštanski bančniki so zelo milostno dovolili, da v njihovih bankah delajo tudi režimu naklonjeni

balkanski uslužbenci. Nagrada - trepljanje po ramenu. Novemu direktorju je pripadel zajeten delež v dobičku, od katerega so lep kos dobili tudi sodelavci iz matične domovine. Vsako travico so popasli in spotoma grozili starim bančnim uslužbencem:

- Tace stran od bujne travice!

Na okupiranem ozemlju je s polno paro potekala preiskava porekla. Vsak se je pognal v hajko za krstnim listom svojih prednikov, da bi ga imel pri roki, če bi bilo treba dokazovati čistost rodovine. Uradniki so se ukvarjali s tem namesto z delom. Potovali so vseprek s severa na vzhod, z juga na sever, z vzhoda na zahod, zaradi rojstnega ali poročnega lista starih mam. Hajka za dokumenti je okupirala vso pozornost ljudi. Prišlekom s poreklom tega seveda ni bilo treba početi. Oni so z že potrjenim poreklom prišli v Južno pokrajino. Nek pametni arijski uradnik je v zvezi s tem zadovoljno in z nasmehom izjavil:

- Bojim se, da preden vsi poskrbijo za rojstne liste svojih prednikov, teh ne bodo več potrebovali.

Zapor v rumeni hiši je bil poln. Tajni agenti so tam spravljali čedalje več sumljivih pripadnikov leveice. Vesti so iz skrivnostne hiše zelo redko pricurjljale ven in takrat smo zgroženo izvedeli, da so tega ali onega osumljenca žandarji mučili do smrti. Potem so pretepele in napol mrtve mlade ljudi naprednega duha postavili pred vojaško sodišče. Po formalni obravnavi pred sodiščem so štirinajst moških in eno žensko obsodili na smrt. Med njimi je bil moj prijatelj in kolega Singer. Fakulteto je končal v Pragi. Že med študijem je Doci, kakor so mu ljubkovalno pravili, bil med najbolj dejavnimi v marksistično leninistični skupini. Tudi doma je bil zelo aktiven v delavskem gibanju v času največjih političnih preganjanj. Kljub temu, da je bil v stari Jugoslaviji nenehno preganjan s strani policije, je pomagal brezposelnim tovarišem in spodbujal omahljivce. Od petnajstih obsojenih mučenikov mi je on bil najbližji. V prid

obsojenih se ni dalo ničesar storiti. Vojaški in civilni preiskovalci so Singerja imeli v evidenci kot vodjo komunističnega gibanja. Pomočniki krvnikov so ga grozovito pretepali. Mučili so ga z izbranimi sredstvi. Mučenje je zaradi nežnejše telesne postave težko prenašal. Po telesu, zlasti po podplatih, je imel številne krvaveče rane. Krvniki so ga na pol mrtvega od prevelike izgube krvi premestili v mestno bolnišnico, kjer ga je v "oskrbo" vzel debeli kirurg, nam že znani nočni operater slepičev. Ta je takrat že dobro plaval v motnih vodah častilcev fašizma. Dan izvršitve smrtne kazni z obešanjem je bil že določen.

Po takratnem zakonu ranjenega in umirajočega obsojenca ni bilo dovoljeno usmrtiti. Pred izvršitvijo smrtne kazni je bilo obsojenega treba najprej pozdraviti, šele potem je bilo dovoljeno usmrtiti ga. Ta zakon je zadeval mnoge obsojence. Na podlagi zakona se je izvršitev kazni lahko prestavila za daljši čas, celo za mesece. V tem času pa se bi lahko marsikaj zgodilo. Vojaško sodišče je v interesu zakona za mnenje o usmrtitvi zaprosilo politično pravilno usmerjenega kirurga. Njegovo mnenje se je tudi v primeru doktor Adolfa Singerja galsilo: "Zdravje obsojenega je povsem primerno. Za izvršitev kazni ni nobenih ovir". Tako je Doci napol nezavesten prispel na morišče. Pod vislice ni mogel sam, praktično so ga morali nesti. Štirinajst njegovih tovarišev je hrabro gledalo smrti v oči. Najbolj pogumna od vseh je bila mlada Lola, ki jo je šele rabljeva vrv prisilila k molku.

Dan po usmrtitvi sem srečal rojaka, sodnika. Gledala sva se, kot da bi drug drugemu iz oči poskušala prebrati misli. O petnajstih mučeniških sva mislila enako in o tistih, ki so takšne krutosti počeli v imenu madžarstva, prav tako. Iz sodnika je bruhnilo:

- Sram me je, da so tudi oni Madžari.

Ropanje se nadaljevalo v pospešenem tempu. Železniška postaja je dobila novega načelnika. Ta je že prvi dan službovanja vprašal blagajničarko:

- Kolikšen delež v denarju dobi načelnik od natovorjenega vagona?

Med železniškimi delovodjami, ki so vsi do zadnjega bili Novomadžari, je bilo izredno veliko "doktorjev." Ti so z izumetničenim pogrkujočim govorjenjem zasmehovali in zaničevali stare "balkanske" železničarje. Ko pa so se po telefonu pogovarjali z nadrejenimi iz matične domovine, so se priklanjali in trkali s petami, pri čemer je bila vsaka druga beseda: "Sluga ponižen, gospod šef."

Prometni častnik je svoje podrejene opredelil za kmetavzarje. Tako je vratarju tudi naročil:

- Poklič mi na zagovor onega kmetavza.

Slovanski železničarji so začeli s sabotажami. Množično so prijavljali odsotnosti zaradi bolezni. Ambulanta je bila polna. Zdravniki niso bili kos tako velikemu navalu "bolnikov" in so iz predalov potegnili rumene pole, ki so predstavljale prvi korak k upokojitvi.

Domnule je takrat bil med najpopularnejšimi železničarji v mestu. Zaradi svojega porekla in dolgega jezika je kmalu pristal v internacijskem taborišču, od koder je prišel z veliko težavo. Po izpustitvi iz taborišča ga je poklical šef postaje in zviška moraliziral:

- Mi zelo dobro vemo, da vi delate pri nas in javno govorite, da smo tukaj le na kratkem obisku. Zadnjič vas opozarjam, vzemite na znanje, da se leto 1918 ne bo več ponovilo!

Domnule se je široko nasmehnil in odgovoril:

- Gospod načelnik ima prav. Nikoli več ne bo leto 1918.

Zviti Domnule je z odgovorom mislil, da se koledarsko leto ne bo več nikoli ponovilo. Postavili so ga za uradnika v železničarsko ambulanto natanko takrat, ko je na postajo prispelo ničkoliko velikanskih zabojev s cepivom proti tifusu

in koleri. S transportom je prispel tudi elegantni zdravnik iz Pešte. Ta uglajeni gospod z monoklom je prišel z namenom, da cepi okrog pet tisoč tamkajšnjih železničarjev. Zdravnik naj bi za to dobil nagrado pet pengöv po osebi ter povračilo stroškov in dnevnic. Cepljenje niso zaupali "četnikom" oziroma balkanskim zdravnikom.

Minevali so dnevi. Na cepljenje je prišlo komaj petdeset železničarjev. Zaposleni v delavnicah in kurilnici so cepljenje zavračali. Izgovarjali so se, da so bili že zadostikrat cepljeni in ponovnega cepljenja ne želijo. Domnule je dobil nalogo, da zagotovi prihod železničarjev na cepljenje. Zdravnik je že nestrpno pritiskal, naj se ljudje pridejo cepit. Rad bi že pobral svoj honorar petindvajset tisoč pengöv, kar je za tiste čase bila čedna vsota denarja. Na cepljenje "obsojene" žrtve so jo medtem ucvrle daleč stran.

- Pravo balkansko stanje vlada tukaj, - se je hudoval na brezdelje obsojen peštanski zdravnik. - Neposlušna banda je to, četniki, ne železničarji.

Domnule je nekaj časa premišljeval, potem je vse cepivo zлил v odtočni jašek in seznam pet tisoč železničarjev predal zdravniku:

- Gospod primarij, lahko odpotujete nazaj v Pešto. Tukaj imate podpisan in overjen seznam vseh pet tisoč cepljenih železničarjev.

- Kako? Jaz sem cepil le petdeset ljudi in vse pristne Madžare iz matične države.

- Vi ste cepili pet tisoč ljudi, - je energično vztrajal Domnule.

- Lahko se vrnete domov in mirno dvignete vašo nagrado.

- Vendar, jaz nisem cepil toliko ...

- Seveda ste. Samo ste pozabili.

- Kaj pa s cepivom?

- Prosim, pogledite v zaboje, tam so samo prazne steklenice.

Zdravnik je odpotoval in brez težav dvignil svoj honorar. Domnule je bil deležen pohvale z najvišje instance.

Na prekupčevalce s perjem so nekoč, to delo so opravljali izključno Židi, vsi gledali zviška, celo sami Židi. Takrat so med najbolj pritlehna dela šteli zbiranje in prekupčevanje s perjem, kostmi, starimi cunjami in živalsko kožo. Delo je bila resda prezrto, vendar zelo donosno.

Otroci prekupčevalca s perjem so po vrsti hodili na univerzo, ker so milijoni živčih po mestih imeli radi mehke blazine, puhaste pernice in okrasne blazine na zofah. Metropole so s perjem oskrbovali izključno Judje. V obdobju miru je bila žena vaškega prekupčevalca s perjem milostljiva gospa in je imela služkinjo. Tisti, ki je od vasi do vasi na hrbtu nosil umazano vrečo s perjem, je bil spoštovan gospod. Še eno prezrto delo je bila trgovina s starim železom. Tudi to je bila domena Židov.

Novomadžarski prišleki, diplomirani pravniki, gospoda, rezervni častniki z arijskim poreklom so kmalu prevzeli od Židov ta donosna dela skupaj z vso opremo in stroji. Ta diplomirana gospoda vladajočega režima v svoji matični domovini ne bi mogla dobiti bolj donosnega dela. Nek arijski gospod je s starim železom tako dobro služil, da je že drugo leto po prevzemu trgovine v prestižnem delu mesta postavil nadstropno vilo. Končal je tako, da je pobegnil na starem motorju, vse premoženje z vilo vred pa je pustil za sabo.

Pri nas je dobro služil sleherni prišlek - "padalec". Vsi do zadnjega so sesali ljudem kri. Ko so se dobro nasesali, so odšli. Nek letalski kapetan si je z izsiljevanjem nabral polne skinje perzijskih preprog in drugih dragocenosti. Ves plen je s tovornjaki odpeljal v matično deželo. Z njegovo pomočjo so ovaduhi od dobrostoječih trgovcev izsiljevali denar. Vsak je želel na hitro zaslužiti. Razvnela se je prava hajka za denarjem. V kratkem se je ponudila nova možnost za trgovanje. Od Židov so pobrali radijske sprejemnike. Židje ne smejo poslušati radia, da slučajno ne bi poslušali ameriške in angleške vesti o mirovnih pogojih, o popolnem zlomu sil osi in o brezpogojni vdaji Hitlerjeve armade. Hitler je istočasno na dovoljenih

radijskih postajah iz sporočila v sporočilo hripavo zatrjeval: - Kapitulacija? - je hreščal v mikrofon. - Ta beseda ne obstaja v našem slovarju. Brezpogojna kapitulacija. Nikoli, nikoli! Verjeli smo v poraz nemških sil in v uspeh angleškega in ameriškega letalstva in navsezadnje v bojevite jugoslovanske partizane, ki so pod Titovim vodstvom nizali uspehe. Povsod na okupiranem ozemlju so se ljudje spraševali: kdo je skrivnostni vodja? Kako mu je zares ime? Vedeli so, da je okupator za njegovo glavo razpisal bajeslovno nagrado. Tudi sicer so se zelo trudili, da vodjo partizanov ujamejo živega. Vsi ljudje so se enako veselili Titovih uspehov in vztrajnega napredovanja hrabrih in požrtvovalnih partizanov proti severu okupirane države. Na okupiranem ozemlju so se zadeve zaostrovale. Začeli so govoriti, da je izdajalec vsak, ki živi ali prijateljuje z Židi. Sadovi tega so bili takoj vidni. Nekoč dobri prijatelji se niso več poznali na ulici. V službi je lahko napredoval le tisti, ki je v javnosti odkrito govoril čez Žide in podpiral okupatorske oblasti.

Moj kolega kirurg je v ordinaciji čez noč začel govoriti čez Žide in peti hvalnice vladajoči drhali. Sestre so ga opozarjale, da je zaposlenim v zdravstvu kaj takšnega dotlej bilo tuje. Suhljati kirurg je na to še glasneje udrihal po Židih in se po vrhu še politično preusmeril. Kasneje se je izvedelo, da je dal prošnjo za šefa kirurškega oddelka bolnišnice. Vodja oddelka je postal debeli kirurg, nakar je suhec preklopil in spet postal prijatelj Židov.

Madžarski fašistični vodje so kmalu bili zasluženoma nagrajeni. Celo madžarsko državo z Bačko vred so zasedli nemški vojaki. V naše mesto so prišli z juga. S seboj so vlekli pontonske mostove, tovornjaki so sopihali pod bremenom živeža, potujoče kuhinje so bile nabasane s krompirjem. Od bojne opreme so imeli nekaj starih topov. Izostal je superiorni, zmagoviti marš nemških vojakov. No, resnici na ljubo o kakšnem odporu tudi ni bilo govora.

Dogodki so si hitro sledili. Nemci so poveljevali, madžarski vojaki so sklonjenih glav kot dobri slugi ubogali. Objavljen je bil ukaz o obveznem nošenju rumene zvezde, kar je po dobrem, starem Hitlerjevem receptu pomenilo izločitev Židov v geto. Židov niso več obravnavali kot madžarske državljane, temveč kot nezaželene elemente. Pregarjali so te kulturne ljudi kot živali. Tlačili so jih v množična, primitivna stanovanja in kleti, omejevali so jim svobodo gibanja. Nihče ni protestiral. Vsi so mislili, da tako mora biti in da se ne da ničesar spremeniti. Naslednja postaja je bila Bacsalmas, kamor so ožigosani Židi smeli s seboj vzeti samo nahrbtnike. Dragocenosti, puščene v getu, naj bi čuvali zaupanja vredni stražarji. Začeli so se dnevi svobodne plenitve. Ženske so za četrte ure ljubljenja prosto izbirale med dragocenimi stvarmi. Kljub temu je bilo vsega dovolj še za sestre, sorodnike, prijatelje, celo za sosede. Iznajdljivi so si v getu priskrbeli plašče iz dragocenega krzna. Zamudniki so se morali zadovoljiti z izbranim perilom in oblekami. Iz zbirališča v Bacsalmasu so kompozicije odpeljale Žide v nemška uničevalna taborišča. Za izgubo premoženja je sledila še izguba življenja, katerega so kulturni praporščaki, civilizirani Nemci, tako hladnokrvno odvzeli milijonom in milijonom Židov in kristjanov. Uničevalna taborišča, plinske celice in krematoriji bodo Nemcem vekomaj v sramoto.

Poiščimo pot iz političnega labirinta in usmerimo pozornost na fronto.

Titovi partizani so v ogorčenem boju odbili novo, dobro načrtovano ofenzivo nemških in ustaških sil. Po uspešno odbiti ofenzivi so korak za korakom nadaljevali z osvobajanjem okupiranega ozemlja. Po radiu smo izvedeli, da se je Tito z orožjem v roki boril za osvoboditev v najtežjih pogojih. Tudi to, da je borba za osvoboditev terjala neizmerne žrtve, kakršnih

zgodovina ne pomni.

Angleška in ameriška letala so sistematično bombardirala nemške industrijske in strateške točke. Končno jim je uspelo ohromiti njihovo vojaško industrijo. Rusi so napredovali z vzhoda in pred seboj mleli fašistično armado. Celo naše malo, miroljubno mesto je bilo bombardirano za pokušino. Obiskali so nas ameriški bombniki, ki niso skoparili niti s petstokilogramskimi bombami. Povsem nepotrebno bahanje. Za nas bi zadostovale že petkilogramske bombe, namesto dragih serijskih bombardiranj, v katerih je razrušeno nekaj sto hiš in pobito tristo ljudi, večinoma otrok, žensk in starcev. Kakorkoli, povzročena škoda je bila tisočkrat manjša od vrednosti odvrženih bomb. Cilj ameriških bombnikov je bila predvsem železniška proga. Zaradi natančnosti njihovega merjenja, čeprav z velike višine, jih je lahko sram. Niti bombaški rekrut si ne bi smel dovoliti, da za dva kilometra zgreši tarčo. Novomadžari so kajpak poučili prebivalce o protiletalski obrambi, celo izpit so imeli. Pravi izpit je bil pri prvem resnem zračnem napadu, ko so vsi, ki so le lahko, zbežali med vinograde. To več ni bil množični pohod, temveč vsesplošen poljski kros prebivalcev mesta. Povsem jasno je, da so med bežečimi vidno mesto imeli številni avtomobili, tovornjaki in redki samozapreženi prišleki-padalci.

Med bombnimi napadi sem prišel do nekaj zanimivih ugotovitev. Najglasnejši "zračni strokovnjaki" so bili vedno prvi med bežečimi. Očitno je, da so se med ženskami počutili bolj hrabre in so se tudi lepše obnašali. Zanimivo je, da so se živčni bolniki ali drugače rečeno, očitno nervozni ljudje, med zračnim alarmom in bombardiranjem obnašali presenetljivo mirno. Dokazani nevrasteniki, ki so se med zračnim napadom znašli med kričečo in od strahu napol ponorelo množico, so bili presenetljivo umirjeni. Kako to, da so nervozni te razdiralne minute bombardiranja prenašali tako mirno? Mar je mogoče, da se niso bali za svoja življenja? Mogoče so, čeprav se sliši

rahlo perverzno, uživali v stiski drugih? Kakor da bi želeli reči:
- Končno ste tudi vi na vrsti. Zdaj pokažite, kako močne živce imate.

Imel sem pacienta, nevrotika, ki je med bombardiranjem mirno delal v pisarni. Prisegel mi je na nebo in zemljo, da se je počutil zelo dobro in ni bil niti malo razburjen.

- Česa naj se bojim? - je rekel. - Smrti? Ne, te se ni bati.

Bombardiranja so razrahljala do takrat tesno stisnjene vezi. Povsod je popustila pozornost. Celo policijski agenti niso več delali s takšnim poletom. Vsakdo je reševal svojo kožo. Pisarne rumene hiše so pogosto ostajale prazne. Vsi, ki so se do nedavnega junaško širokoustili, so pobegnili na mirnejše podeželje. Uniformirani podčastniki so zehali v praznih pisarnah. Po nekaj bombardiranjih niso več niti "sumljivih elementov" tako pogosto in strogo kontrolirali. Prenehale so nočne racije.

V tistih zmešanih časih sem se spomnil invalidnega bakteriologa, mojega vrstnika in starega prijatelja. Odločil sem se, da ga obiščem in se z njim pogovorim. Zelo me je zanimala njegova vedno premišljena in tehtna sodba. Sam je delal v laboratoriju. Bil je sklonjen nad mikroskopom in miren kot kakšen spomenik iz bronu. Imel je samo levo roko, ki jo je znal zelo spretno uporabljati. Desnico je ta priden in vesten zdravnik pustil na italijanski fronti. Drobec italijanske granate mu je še skazil obraz, zaradi česar je bil brez očesa. Skupaj sva začela in končala študij medicine. Celo diplomirala na isti dan. Zdaj sva se spet srečala sredi velikih dogodkov na zadnji postaji življenja. V stanovanju je ostal sam. Vse njegove domače so že odpeljali iz bacsalmškega zbirnega tabora z mrliškim transportom v Nemčijo. Kako žalostna reč je bila to. Njemu samemu, stoodstotnemu vojnemu invalidu, je življenje rešilo visoko odlikovanje reda železne krone. Naj imenujem sreča to, da sta kolegu pred zakonom o Židih življenje rešila invalidnost in odlikovanje za vojne zasluge? Po madžarskem tolmačenju zakona je bil izvzet. Takšnega junaka bi vsi ljudje morali ceniti, tudi puščičarji (pripadniki skrajne

fašistične organizacije). Oproščen je bil celo nošenja rumene zvezde. Ni je nosil niti takrat, ko je pri županu - novomadžaru protestiral proti zaplembi židovske bolnišnice, katere direktor je bil.

- Če Židom ni dovoljen kontakt z arijci, potem je prav židovska bolnišnica pravo mesto za njihovo izolacijo, - je prepričeval župana.

Protesti so seveda naleteli na gluha ušesa. Bolnišnico so zasegli, čemur je kmalu sledila deportacija vseh prebivalcev židovske veroizpovedi v Bacsalmas. Naposled so tudi tega pogumnega vojnega invalida odpeljali v internacijo. Težave so se začele z nekim žandarskim podčastnikom, ki ga je legitimiral. Žandar ga je porinil k steni in vpil nanj:

- Roke gor, Žid!

Invalid je dvignil roko.

- Dvigni še drugo, smrdljivi Žid!

Zdravnik je z dvignjeno roko in obrnjen k steni molče stal.

- Roko gor, sicer te ustrelim kot psa! - je kričal žandar in ga z bajonetom zbadel v desno roko. Bajonet je preluknjal prazen rokav.

- Kje imaš desno roko, Žid?

- Ostala je na italijanski fronti.

Žandar ga je osramočen preklinjajoč pustil pri miru. Kmalu zatem so ponj prišli nemški vojaki. Sedmerico je vodil mlad častnik, ki ga je mirno vprašal:

- Vi ste Žid?

- Da.

Isti večer so ga odpeljali v Bacsalmas med interniranje. Niso pomagali protesti, sklicevanje na zakon, pisne pritožbe. Gospodar je bil Nemeč in on je ukazoval. Madžarski žandarji so bili samo sluge, ki so izpolnile ukaz. Zdravnik, stoodstotni vojni invalid, je bil obsojen na pogubo. Hkrati je bila obsojena na pogubo tudi država, ki ni znala poskrbeti za uveljavitev svojih zakonov.

39. ZADNJI DNEVI KVAZIMADŽAROV

Lepega pomladnega dne, ko sem se sprehajal pred stanovanjem in užival v nežnih sončnih žarkih, mi je naproti prišel stari znanec in me ogovoril:

- Kako dobro izgledate, pa kakšno barvo imate! - je vzkliknil.
- Vi se sploh ne starate.

Kakšnih pet minut pozneje mi je drugi znanec dal vedeti:

- Zelo slabo izgledate, pa ta vaša barva. Ste mar bolni? Pa kako ste se šele postarali!

V nekaj minutah tako različni mnenji. Ne reče se zastoj - kolikor ljudi, toliko mnenj.

Premišljuje, kako so nekateri bili navdušeni nad kratkim gostovanjem Novomadžarov. Tragično zatiranje Židov naj bi bila božja usoda in milostno kaznovanje. Najdejo se tudi takšni ljudje, za katere so množični poboji v Žabalju in Novem Sadu ter ropanja povsem naravna, umestna in pravična dejanja. Z domiselnostjo in učinkovitostjo pri množičnih pobojih so nadkrilili tudi Hitlerjeve rabeljske profesorje. Poboja na tisoče nedolžnih žrtev ne more popraviti poznejše obžalovanje. Celotno dejstvo, da so glavni hudodelci prejeli zaslužen kaznen, ne more biti zadostna tolažba.

Naj bom iskren do konca. Celotno življenje sem preživel kot pokončen človek. Kar sem mislil, sem povedal. S tem sem si pridobil veliko sovražnikov, ampak še več prijateljev. Vnaprej odgovarjam vsem Velikomadžarom, ki bi me utegnili vprašati, ali v teh treh in pol letih gostovanja na oblasti Hitlerjevi posnemovalci, Novomadžari, niso naredili nič dobrega, temveč samo slabo? Prav, bodimo do konca iskreni.

Tudi dobro so naredili. Sezidali so nekaj hiš za družine z veliko otroki, preuredili so stavbo železniške postaje, na več mestih so popravili deželne ceste. Velikodušno so nas zasuli s Horthyjevimi slikami, pri tem res nismo trpeli pomanjkanja. Dobili smo stalno madžarsko gledališče, v katerem so gostovali znani peštanski igralci, med drugimi tudi Ferenc Kass in Antal Pager. Z delom je začel zveličavni Zeleni križ, ki ga je organiziral madžarski center za socialno skrb in nego. Oblečene v zelene uniforme, so mlade sestre-negovalke po vrsti obiskovale revne družine z veliko otroki. Moramo pošteno priznati, da zamisel ni bila slaba. Samo kakšna je bila izvedba? Imel sem priliko prisluhniti, kako sestra Zelenega križa izvaja svojo nalogo. Sestra stoji na pragu sobe in jemlje podatke o družini. Družina s šestimi otroki se stiska v majhni sobi s tlemi iz prsti. Najmlajši otrok še sesa. Oče je brez službe.

SESTRA: Veste gospa, otroke je treba umivati z milom in toplo vodo. Po kopanju jih posušite s čisto, belo bombažno rjuho.

ŽENSKA: Draga sestra, mi boste dali milo?

SESTRA: Za milo morate sami poskrbeti. Ne pozabite, da je majčke potrebno prekuhavati dvajset minut, potem še skrbno zlikati.

ŽENSKA: Nimam drv, draga gospodična.

SESTRA: To je vaša skrb, če jih nimate, jih nabavite.

ŽENSKA: Kako in kje naj jih nabavim, če nimam denarja? Vi nam ne bi dali pomoči?

SESTRA: Mi samo svetujemo. Nabava in izvedba sta vaša skrb.

Zgodilo se je dobesedno tako. Potem je ljubka sestrica odprhotala dalje v drugo ulico, kot kakšen zelen angelček, da naslednji družini podeli svoje dobrohotne, "zelene" nasvete brez pravega pomena.

Enkrat sem tudi jaz bil "zeleni" svetovalec. Nek mladenič me je prosil za nasvet, ali naj se poroči z Marisko ali ne. Poznal sem dotično, ki je velikokrat bila pri meni zaradi "vnetja slepiča",

katerega vzrok je vedno bil drugi moški. Moj nasvet je, jasno, bil, naj je ne vzame za ženo. Čez dva tedna sta se poročila. Nevesta je na glavi imela toliko mirte, da je spominjala na zasneženo streho. Očitno se mladenič ni zmenil za moj nasvet. Zakon se jima ni posrečil. Mož jo je kmalu zapustil.

V imenu resnice moram napisati še, kaj se je zgodilo z Domnulom. Tega moža, ki si je nedvomno zaslužil boljšo usodo, so Novomadžari vpoklicali na prisilno delo. Za Žide je prisilno delo predstavljalo smrtno obsodbo, za nezanesljive pa kazen, ki so ji bili velikokrat izpostavljeni. Zaradi tega je moral v Szentes. Ta izvrstni železničar je torej že doma poskusil premakniti nekaj težko premakljivih "kamnov" in se z nekaj zvijačami ogniti vpoklicu, vendar brezuspešno. Niti šef postaje mu ni mogel pomagati. Domnule je žalostno potisnil v žep štampiljko železniškega urada in se odpravil na pot. Na poti sta se mu priključila še Srba, ki sta tudi bila nezanesljiva elementa.

Od tu dalje bom predal besedo Domnuleju, naj osebno izpove szentesko avanturo. Jaz se bom ta čas malce spočil.

- Prispeli smo v Szentes, - je začel s pripovedovanjem Domnule. - V pisarnah poveljstva je delalo neverjetno veliko število oficirjev in civilov. Več prometa je bilo tam kot pri nas na železniški postaji. Posedel sem nesrečna sotrpina na klop in se napotil naprej po širokem hodniku. Slučajno se je takrat pred menoj kotalil debeli rezervni častnik. Odločil sem se, da ga ogovorim, saj menda ni preveč divji. Povedal sem mu, zakaj sem tam. Vprašal sem ga, če pozna koga pooblaščenega, s katerim se da pametno pogovoriti. Pogledal me je in se nasmejäl:

- Katere nacionalnosti ste? - me je vprašal.

- Romun, - sem odgovoril. S palcem mi je kazal na mala vrata. Vstopil sem v pisarno, v kateri je delal suh, plešast civil. Skozí odprta vrata se je videlo v drugo pisarno, v kateri je vsaj dvajset ljudi premetavalo neke kartone. Vabilo, v katerega sem skril

tisoč pengöv, sem pomolil suhcu. Divjak je takoj postal krotek. Spravil je denar in sočutno vprašal:

- Kaj delate na postaji?

- Telegrafist sem, - sem povedal resno.

- Imate o tem uradno potrdilo?

- Takoj se vrnem, - sem povedal in oddrvel. S kolegi sem odšel v bližnjo gostilno, kjer sem napisal potrdilo, da smo telegrafisti na železnici. Iz žepa sem potegnil šampiljko in "uradna" listina je bila pripravljena. Odhiteli smo nazaj. Predal sem potrdilo. Moj uradnik ga je skrbno prebral in vzdiknil, da se ga je slišalo v drugo pisarno:

- To je škandal. Vpoklicati železniškega telegrafista, ki je v teh časih nepogrešljiv! Gospod, lahko greste domov. Oproščeni ste prisilnega dela.

- Na hodniku čakata še dva. Tudi ona sta telegrafista ... - sem prišepnil suhcu na kosmato uho in ju poklical noter. Po tisoč pengöv v skritih v vabilih tudi tukaj ni ostalo brez učinka. Tudi njiju je oprostil prisilnega dela. S prvim vlakom smo se vrnilo domov. Samo še to: nikoli nisem bil telegrafist, kot tudi onadva ne. Eden je bil majhen podjetnik, drugi uradnik. Od takrat nisem bil v Szentesu in tudi zdaj nimam kakšnih posebnih želja tja iti.

Iz časov, ko so Židje morali nositi rumeno zvezdo, vam dolgujem še eno resnično štorijo, v kateri so spet v glavni vlogi prišleki.

Direktorju banke, navdušenem pristašu in stebru političnega sistema, se je na praznični večerji zapičila ribja kost v žrelo. Na večerji je bil mlad zdravnik, ki je takoj priskočil na pomoč in poskusil odstraniti tujek, vendar neuspešno. Laringolog, pristaš sistema, je bil v Pešti. Druge možnosti ni bilo, antisemitski bančnik je poklical laringologa Žida, ki mu je spretno odstranil zapičeno ribjo kost. Po uspešni intervenciji je presrečni bančnik stisnil zdravniku roko in vprašal:

- Koliko vam dolgujem, gospod doktor?

- Polovico od tega, kolikor ste bil pripravljeni dati takrat, ko vam je še kost tičala v žrelu, - je z nasmeškom odgovoril doktor.

- Nimam toliko denarja, - je smeje se šalo prijel bančnik.

V zadovoljstvo obeh sta se sporazumela za spodobno plačilo.

Tudi jaz sem imel za pacienta prišleka, direktorja banke. Imel je težave z živci. Predpisal sem mu blaga pomirjevala. Ko sem mu izročil recept, sem pripomnil:

- Kako lep avtohton madžarski priimek imate: Szentgyörgyi!

- To je pomadžaren priimek, - je odgovoril. - Prevezel sem ga pred petimi leti. Moj pravi priimek je Landherrsberg. Nedavno sem že vložil prošnjo za povrnitev starega družinskega priimka. Veste, jaz mislim na prihodnost.

Iz globoke podzavesti se mi poraja spomin na dogodek iz tistih časov, ki sodi v domeno psihiatrije. Napisal bom dobesedno tako, kot se je zgodilo.

Nekaj tednov pred odhodom Kvazimadžarov se je v moji ordinaciji oglasil triindvajsetletni fant. Tega postavnega, šolanega in prijaznega fanta sem poznal še kot otroka. Prišel je po pomirjevala, ker zaradi živčnosti že tedne ni spal. Presenetila me je njegova prošnja. Mladenič je bil resen, ni pil niti kadi, ukvarjal se je s športom. Nenormalnosti pri njem je šlo kvečjemu iskati v spolnem življenju. Spodbudil sem ga in je začel:

- Pred pol leta sem spoznal ženo prišleka, policijskega uslužbenca. - Njegov glas je drgetal. - Gospa je bila zelo lepa, postavna in šestnajst let starejša. Takoj sem ji bil všeč in me je povabila k sebi domov. Ker sem se bal njenega moža, orjaka, močnega kot bivol, ki je povsod naokrog hodil s pištolo, povabila nisem sprejel. Ženska ni odnehala z zapeljevanjem. Vztrajala je, da jo obiščem, ko moža ni doma. Tudi meni je bila zelo všeč in sem ji predlagal, da greva skupaj v terme. Mojega predloga ni sprejela. Naslednjega večera, ko sem se kot ponavadi sprehajal po korzu, me je dohitel njen mož in trdno prejel za komolec:

- Kaj se greš fant? Zapeljuješ mojo ženo? - se mi je posmehoval.

- V terme jo vabiš? Takoj greš k nam, žena te čaka.

Dobesedno vlekel me je. Pomislil sem, da je zdaj tako vseeno. Kar se bo zgodilo, se bo. Dočakala me je nasmejana gospa v izzivalni, prosojni domači halji. Ko sem vstopil, me je takoj objela in začela pohotno poljubljati.

- Ne bodi bojazljiv, bratec, - me je, smejoč se, miril orjak. - Vrni ji objem in poljube. Daj no, ne bodi šleva. Tukaj imaš kozarec vina, spij ga, da te bo razvnelo. Moja žena te želi in jaz ji kot dober mož željo izpolnjujem. Midva sva tako navajena. Ne tako. Sleci se. Počuti se kot doma in lepo pojdi z mojo ženo v posteljo. Tako je prav. Zdaj se do mile volje objemajta.

Žena me je zasula z vročimi poljubi in ljubimkanje se je zgodilo tam, pred očmi moža.

Fant je za trenutek prenehal. Hkrati je bil rdeč in bled v obraz, nakar je postal rumen kot limona. Roke so se mu tresle. Grizljaj je ustnice in s težavo požiral slino. Bil je na robu joka.

- Priznal vam bom, čeprav dvomim, da mi boste verjeli. Pri samem spolnem aktu mi je pomagal mož. Bil je zelo vzburjen. Komaj je dočakal, da zapustim posteljo in je takoj prevzel moje mesto. Z živalskim nagonom je planil po njej, jo začel divje poljubljati in gristi, pri čemer je izpuščal takšne glasove, da me še zdaj zmrazi, če na to pomislim. Njegovo rjovenje me še vedno predrami iz kratkih epizod rahlega spanca. Najino razmerje traja že šest mesecev. Ko si me ženska poželi, pride mož in me odvede s seboj. To se zadnje čase dogaja zelo pogosto. Ne zmorem več. Z živci sem že čisto na koncu.

Na kratko je zajel sapo in nadaljeval:

- Nedolgo tega mi je priznala, da je to pošastno ljubezensko razmerje obojestransko. Tudi mož pripelje domov neznane ženske. Mož se pred njenimi očmi ljubi z drugo, ona asistira. Premišljeval sem že, ali naj zbežim od doma ali si prestrelim glavo. No, najprej vas prosim za pomirjevala, ker ne zdržim več.

Pozdravil se je brez pomirjeval. Perverzna zakonca sta med prvimi pobegnila nazaj v matično deželo z dvema tovarnjakoma, nabito polnima pohištva.

V začetku septembra leta 1944 se je šest tednov pred osvoboditvijo raztreščila "bomba" v naši majhni, od sveta odmaknjeni družini. Detonacijo je povzročil nenadni prihod mestnega pismonoše. Zračni alarm se je pravkar oglasil. Ljudje so brezglavo begali po ulicah, ko mi je debeli pismonoša v roke potisnil vabilo. Pismonoša me je, ko sem z drhtečo roko podpisoval prejemnico, tolažil:

- Enaka vabila sem danes že izročil vašim dvema kolegoma Bunjevcu in Rusu.

Pozorno sem prebral vabilo, ki je bilo naslovljeno name. Delovalo je kot bomba:

Vladni komisar za rabo zdravniškega dela: Kaval nagy. Številka 2625-1944 / 23. avgust 1944 Budapeszt.

Gospod vladni komisar nagy Kaval - z malo črko - me obvešča, naj se v roku osemindesetih ur javim podžupanu županije Gömör in Kishont v Rimaszombatu. Nikomur drugemu kot podžupanu. Ne rečem, če bi se moral javiti županu, takoj pakiram in že danes zapustim družino in vse in s prvim vlakom odpotujem. Ampak, da se jaz, bivši cesarsko-kraljevi zdravnik primarij javim nekemu podžupanu? Nikoli! Užaljen sem! Podžupanu. Kaj sem jaz, zdravnik pripravnik?

No, berimo naprej. Za opravljeno delo bom dobil nadomestilo tristo deset pengöv. Plačilo zapade vnaprej. No, to je že nekaj. Ustreza moji sedanji plači. Vseeno mi ta županija nekakor ni povšeči. Gömör-Kishont. Gömör me asociira na csömör (odpor) in na kodraste lase nekega znanca z istim priimkom. Kishont? Morda le, kis hant? (mala kepa) Sirhant? (gomila), kis sirhant? (mali grob). Tudi za to lepa hvala. Jaz rabim veliki grob (nagy

hant), zastonj, lepo ozaljšan. Morda še s spominskim stebrom iz lomljenca in seveda ne v Gömörü, temveč doma v mojem rojstnem mestu, na suhem, brezprašnem kraju in z lepim razgledom. Pa Rimaszombat? Nisem navdušen nad zračnimi alarmi niti z rimo (Rima) niti na soboto (szombat). Žena mi je iz rok izpulila vabilo in na glas prebrala zadnje vrstice.

- Kršitev določbe 9300-1939 M.E. se kaznuje skladno s 25. členom zakona. Vladni Komisar (veliki K!).

Vedel sem, takoj je začela jokati.

- Zakaj jokaš?

- Jaz tukaj ne bom ostala sama, če odpotuješ, grem s teboj.

- Hudiča boš potovala! - sem zavpil jezno. - Želiš sama potovati na petek v Rimaszombat? Ker vedi, jaz ne grem!

Ne bom tajil, da me je od razburjenja vsega oblil pot. Z obraza mi je curljal v potokih, da ga nisem dohajal obrisati. Počutil sem se, kakor da bi pravkar prišel iz savne. Kar naprej mi je rojilo po glavi, da se moram prijaviti podžupanu v oseminštridesetih urah, ker nujno potrebujejo okrajnega zdravnika. Podžupan naj bi že čakal na moj prihod. Oddrvel sem v mestno hišo, naravnost h glavnemu vojaškemu zdravniku. Mogoče mi je pripravljen pomagati in mi izdati potrdilo, da sem nenadomestljiv. Šel sem naravnost v pisarno šefa, primarija Rakash Szerencsetlensega. Skromen, tih gospod sključenega hrbta je prebral vabilo z ministrstva in mi mirno, kot bi izgovoril amen v cerkvi, rekel:

- Ukaz ministra za notranje zadeve. Dokument je pristen, žigosan in podpisan. To je dekret o premestitvi. Kdaj potujete?

- Takoj! - sem vzkliknil, delajoč se navdušenega. - Upam, da ne bom zamudil vlaka.

Brez slovesa sem oddrvel.

Marko Bunjevac, zaposlen kot pisar pri glavnem zdravniku, je mislil, da sem znorel. Najbrž zaradi tega, ker se nisem poslovil od njega.

Žena me je čakala na ulici rdečih lic in od joka otečenih oči. Tolažila jo je žena kolege prišleka:

- Draga moja gospa, - je hlinila prijaznost, - z usodo se morate sprijazniti.

- No, kaj je novega? Govori! - me je takoj napadla žena.

- Takoj potujem v Rimaszombat, okraj Gömör-Kishont, k podžupanu. Kliči domov!

Ponovno je planila v jok.

- Ljubezniva, - jo je vztrajno tolažila soseda, - ne razburjajte se, sprijaznite se z usodo.

Zapustila sva "dobrosrčno" tolažnico in se odpravila v stanovanje.

- Potujeva? - me je skozi smrkanje vprašala življenjska sopotnica.

- K hudiču, na račun ministrstva.

Z naslednjim dnem se je začelo moje umikanje v smeri, nasprotni od Rimaszombata. Moram omeniti, da je to bil šolski primer "špricanja" a la Sibirija. Tako sem bežal od belih, ko so me hoteli zvleči v Sibirijo. Tukaj, doma, je veliko lažje. V veliko pomoč pri tem so mi bili zračni alarmi in počasni, vendar zanesljivi razpad sistema. Tako sem med zračnim alarmom z mize šefa zdravniške službe ukradel uradno stampiljko in napisal nekaj lažnih potrdil na svoje ime. S tem sem se hotel zavarovati v primeru, da me legitimirajo. Pripravljena sem imel tri različna potrdila. V skrivanju so minili več kot štirje tedni.

Partizani Jovana Mikića-Spartaka so že patroljirali po mestu, ko sem se končno upal prikazati v uradu šefa zdravstvene službe. Zdravniki prišleki so se v naglici pakirali. Marko me je pozdravil z neprikritim veseljem. Misлил je, da sem že zdavnaj odpotoval. Šef, gospod Rakacs, je bil tam. V njegovem hreščavem tenorju sem začutil neodločnost, ko me je presenečen ogovoril:

- Še niste odpotovali? - nervozno je pokašljeval.

- Danes zvečer sem mislil odpotovati, - sem veselo odvrnil. - Spakiran sem že.

Ni mi odgovoril, samo zamomljaj je nekaj. Iz druge sobe se je

oglasil Marko:

- Pomislite, gospod doktor, tile so še vedno tukaj. Niso še pobegnili.

Utišal sem ga:

- Žandarji so še tukaj, pazite, kaj govorite.

- Ne bom! - je zabrusil Marko. - Komaj čakam, da izginejo odtod.

Odšel sem domov. Žena me je čakala na oknu. Prebral sem ji z obraza, da je mirnejša, vendar ne še čisto pomirjena. Takrat je mimo našega okna šla sosedka, žena zdravnika prišleka, objokana in otovorjena s prtljago je žalostno odkimavala z glavo. Oči je imela zatečene in rdeče kot paradižnik. Slaboumni sluga je za njo vlekel ogromni kovček. Šla sta proti železniški postaji. Očitno sta bežala nazaj v matično deželo. Moja žena jo je sočutno, z umirjenim glasom ogovorila z okna:

- Draga sosedka, ne razburjajte se. Morate se sprijazniti z usodo.

Z vzhoda se je počasi približeval ruski valj. Čez nekaj dni so mesto zavzeli partizani na čelu z legendarnim junakom Jovanom Mikićem-Spartakom.

40. OSVOBODITEV

Okupatorska vojska se je v naglici umikala. Prazne vojašnice so odmevale v tišini. Na ulici Petöfi so panično praznili skladišče vojnega poveljstva, zelo se jim je mudilo proč. Na železniški postaji so med praznimi vagoni samevale hladne lokomotive. Železničarji iz matične dežele so v veliki večini z družinami že odpotovali domov.

Spartakovi partizani so prihajali iz svojih skrivališč. Število borcev, ki so se priključili partizanom, je premo naraščalo. Na zahodni strani mesta, na tlakovani cesti proti Baji, so že dneve in noči ropotala okupatorska vozila, civilni avtomobili, traktorji. Neskončne kolone vojakov in folksdojčerjev so se valile proti obali Donave. Številne družine nemškega porekla so se jim pridružile z otovorjenimi vprežnimi vozovi. Glasni kulturbundovci in SS-ovci so se s svojimi pristaši hitro umikali na severozahod proti Hitlerjevemu ozemlju. Vsi so še verjeli v führerja in skorajšnjo zmagovito vrnitev na zapuščena ozemlja. Kolona je nemo napredovala skozi špalir radovednežev kot kakšna pogrebna povorka. Vojaki so osramočeni, sklonjenih glav napredovali mimo vozov, na katerih so sedele ženske, starci in otroci.

Ta kolona me je močno spominjala na kolone ruskih družin na poti izgnanstva v Sibirijo.

Ob zori 12. oktobra so partizani osvojili večji del mesta. Najprej so zavzeli pošto in telegraf, potem po vrsti magistrat in železniško postajo. Napad na postajo je vodil osebno Jovan Mikić. Izvedel je, da je na postaji nekaj Horthyjevih vojakov in častnikov. Sam je odšel, da sovražne vojake pregovori k predaji

in postal žrtev lastne predrznosti. Častnik, skrit v omari, ga je ustrelil s pištolo. Pogumni partizanski vodja ni dočakal osvoboditve in uresničitve svojih sanj. Smrt ga je prehitela. Istega popoldneva so se na periferiji pojavile prve ruske patrolje na konjih. Takoj so vzpostavili stike s partizani.

Onstran meje so oblast prevzele Szalasijeve horde. Zaradi strahotnih izpovedi bežečih je verjetno izostala protiofenziva sovražnih sil, ki so že imele koncentrirana in pripravljena oklepna vozila pri Halasu. To je bila za nas srečna okoliščina, ker je bilo osem dni nazaj naše mesto zelo slabo branjeno.

Že prvi dan po osvoboditvi sem od mestnega poveljstva dobil nalogo, da prevzamem skladišče Rdečega križa, ki so ga v veliki naglici pred odhodom pozabili izprazniti. Velikanske zaloge tobaka znamke "Simfonija" iz bogato založenega skladišča so si med seboj razdelili partizani. Perilo, odeje in posteljina so končali v bolnišnici. Vojaška bolnišnica je med drugim dobila tudi ogromno kakovostne posode iz porcelana, ki so jo okupatorji odvzeli Židom.

Nalezljive bolezni so zveste spremljevalke vojne. Zatorej sem od vojaškega poveljstva dobil prednostno nalogo, naj v čim krajšem času osnujem bolnišnico za nalezljive bolezni. Prihod ruske vojske je v naše mesto prinesel lepo število nalezljivih bolezni. V kratkem času sem v hladni, neprijazni stavbi pričaral vojaško bolnišnico za nalezljive bolezni s kuhinjo, posteljami in opremo za dvesto petdeset bolnikov. Pri tem sem poleg nezainteresiranosti in pomanjkanja moral premagati še številne druge ovire. Vsak kos opreme sem si moral izbojevati, medtem ko so zahodno od nas še donele topovske kanonade. Negovalnega osebja še nisem imel, ko so se prikazali prvi bolniki. Prvi oboleli za tifusom je bil ranjen partizan. Na sebi je imel nemško uniformo. Na zaponki vojaškega pasu je v nemščini pisalo: "Bog je z nami". Skupno število bolnikov se je bližalo številu dvajset, ko so mi na pomoč prišli prvi negovalci in medicinci prostovoljci. Čisto na koncu je prišla težko

pričakovana šivilja. V sklopu bolnišnice smo imeli kopalnico in prostore za razkuževanje. Počasi smo tudi kuhinjo dostojno opremili. Takrat je bila velika reč postaviti bolnišnico iz ničesar. Vsak bolnik je imel svojo posteljo in ležal na čistih, belih rjuhah. Ker ni bilo dovolj železnih postelj, smo se morali zadovoljiti z lesenimi posteljami, izdelanimi iz mehkega lesa, prebarvanega v belo. Število obolelih ruskih vojakov, ki so mi jih zaupali, je strmoglavo naraščalo. Rusi so bili malce nedisciplinirani pacienti in včasih so se nespodobno obnašali do mlajših negovalk. Poskusil sem to sprejeti razumevajoče, saj jih doma nihče ni učil olikanega obnašanja. Veliko sitnosti je povzročalo tudi to, da se je zraven bolnišnice nahajala krčma, v kateri so točili dobro alkoholno pijačo.

Skupno število bolnikov se je iz dneva v dan večalo. Precej je bilo takšnih, ki so bili tako ranjeni kot bolni. Topovska kanonada na zahodu se je stopnjevala. Zastrahujoče novice so krožile po mestu, češ, Nemci pripravljajo protiofenzivo, s katero nameravajo povrniti izgubljeno ozemlje. Takšne vesti so nesporno širili takšni, ki so hrepeneli po vrnitvi Nemcev in Szalasijevih hord.

Dolgotrajni jesenski dež je nadomestil mraz. Padel je prvi sneg, ampak belo podobo pokrajine je kmalu zamenjalo blato. Partizani so v mestu in okolici opravljali čistilne akcije. Iz številnih mestnih sinov so oblikovali osmo partizansko brigado. Ta se je takoj vključila v boj, ki se je vodil vzdolž obale Donave.

Ruske enote so po dolgem obleganju zavzele Budim. Potem so na vseh javnih stavbah v Budimpešti zavihrale rdeče zastave s srpom in kladivom. Po zavzetju Budimpešte so ruske enote v naše mesto pripeljale petsto madžarskih vojnih ujetnikov, ki naj bi jih izkoristili za opravljanje javnih del. Nastanili so jih v topniški vojašnici na Palički cesti. Kmalu po prihodu je med njimi izbruhnila epidemija tifusa, ki je v kratkem terjala življenje več kot stotih ljudi. Obnemogli in po vrhu še zelo slabo

hranjeni ujetniki se niso mogli upreti napadu zahrbtnne bolezni. Število bolnikov v bolnišnici je preseglo številko dvesto, ko so se v ruskem vojaškem poveljstvu odločili, da obolele vojne ujetnike premestijo v mojo bolnišnico. Protest pri nadrejenih je bil zaman. Isti večer so s tovornjaki začeli preseljevanje dvesto dvajsetih madžarskih vojnih ujetnikov. S tovornjaki so v bolnišnico pripeljali vse od že okorelih mrličev do napol mrtvih ljudi. Za toliko obolelih nisem imel več postelj. Na smrt obsojene od tifusa smo namestili v posebno sobo, na tla, obložena s slamo. Nekaj ur po prihodu je pet bolnikov umrlo, ne da bi jim izvedeli imena. Samo to mi je uspelo izvedeti, da umrli niso bili vojaki, temveč civilisti, zajeti po peštanskih ulicah. Med ostalimi obolelimi so bili številni že nezavestni. Hitro smo zbrali podatke od vseh, ki so jih še bili zmožni dati.

- Kaj ste v civilu? - sem vprašal mladega dolgolasca.

- Dirigent peštanskega radijskega orkestra.

- Ali ste kdaj bili vojak?

- Nikoli.

- Kako ste potem prišli sem?

- Na ulici so me pridržali ruski vojaki.

- Kdo ste vi? - sem vprašal suhega, temnolasega bradača.

- Gimnazijski profesor matematike.

- Vojak?

- Civilist.

- In vi v kotu? S čim se ukvarjate?

- Reformacijski duhovnik.

Bili so pisana družčina; pometač ceste, delavci, uradniki na ministrstvih, voznik tramvaja, šofer, agenti. Celotni filmar je bil med njimi, ampak niti enega vojaka. Z ujetniki je prispelo še nekaj mojih rojakov, ki so se na svojo nesrečo priključili transportu, da bi hitreje prišli domov. Dva od njih sta umrla.

Bolezen ni izbirala. Tri izmed mojih pridnih negovalk so zbolele za pegavim tifusom. Pomagalo mi je sedem medicincev in nobeden od kolegov zdravnikov. Iz povsem razumljivih

razlogov so se držali daleč stran od tifusne bolnišnice. Enkrat samkrat je moj nadrejeni obiskal bolnišnico in takrat ni prišel dlje od ambulante. Utegnil pa je med obiskom izraziti nezadovoljstvo nad čistočo, ker z vrha omare ni bil obrisan prah. Tistega dne se je število umrlih povzpelo na petdeset. Skoraj vsi so bili madžarski ujetniki. Še ena velika težava je bila preskrba s hrano. Potrebno je bilo nahraniti tristo bolnikov. Na srečo so mi pri tem pomagali dobri ljudje. V kakšni zadregi smo s hrano, sem povedal le nekaterim svojim znancem. Ti so potem alarmirali ves okraj do zadnjega človeka in kmalu so bile na poti v bolnišnico karavane s hrano. Z dežele so prihajali ljudje s samokolnicami in košarami, polnimi raznovrstne hrane za moje bolnike. Ko je v mestu vladalo splošno pomanjkanje, so moji bolniki jedli mlečni kruh. Glede obravnave in prehrane med bolniki nisem delal razlik. Vojne ujetnike je stražil manjši odred ruskih vojakov, ki so bili nastanjeni v stavbi, namenjeni osebju. Poveljeval jim je majhen, nabit narednik, ki se ni ločil od pištole za pasom. Možak je ostro nasprotoval temu, da ujetniki dobivajo enako hrano kot ostali bolniki. Seveda sem mu takoj pojasnil, da v moji bolnišnici bolnikov ne obravnavamo glede na narodnost, temveč glede na resnost bolezni. Torej, kot zdravnik med bolniki nikoli nisem in ne bom delal razlik. Med nama se je vnel hud prepir, pri čemer je narednik celo potegnil pištolo. V jezi mi je povedal, da mi bo že pokazal in da se bo delalo tako, kakor on ukaže. Kar naprej mi je grozil s poveljnikom mesta in s tem, da bom dobil svoje.

- Partizanski bolnišnici poveljujem jaz, - sem izjavil odločno.
- Tukaj se dela po mojih ukazih in za vse sem sam odgovoren. Od hrane, ki smo jo dobili od prebivalcev, bo tudi nadalje vsak bolnik dobival enako.

Narednik je planil k telefonu in se skoraj pol ure z nekom pogovarjal. Dokončeval sem z delom, oziroma bi ga že dokončal, če se mi po glavi kar naprej ne bi motala ena misel:

- Rusi za vsako ceno dosežejo tisto, kar si zamislijo. Ne vem, če

nisem naredil velike napake.

Zgodilo se je točno opoldne. Počasi sem ob delu na spor pozabil. Popoldne okrog štirih sem se lotil vizite. Najprej sem obiskal partizane in ruske vojake, ki so bili nameščeni v posebni stavbi. Ko sem dajal navodila medicincem, negovalkam in lekarnarju, je podčastnik z oddelka za dezinfekcijo pripeljal ruskega vojaka, oboroženega s strojnico. Ta mi je izročil kos papirja in povedal, da moram takoj z njim v rusko poveljstvo. Na papirju je bilo z rusko cirilico napisano moje ime.

- Vi ste doktor? - je vprašal.

- Da. Kaj želite?

- Morate z menoj. Pojdiva.

- Kam?

- Boste že videli.

Prišel je tudi moj pogumni narednik. Izmenjala sta nekaj besed.

- Pojdite z menoj. Ne morem čakati. Pohitite, - je bil nestrpen vojak.

Kaj naj naredim? Odpor bi bil nesmiseln, pa še orožja nisem imel. Prebledeli medicinci so se spogledovali. Nekdo se je oglasil:

- Škoda je bilo bosti se z njim ...

Drugi glas:

- Upravnik je to naredil na lastno odgovornost. Konec koncev, ne ukazujejo nam oni. Mi imamo svoje poveljstvo.

Nov glas:

- Vidiš, da le ukazujejo.

Oglasil se je podčastnik z oddelka za dezinfekcijo:

- Zapregel bom. Ne boste šli peš, gospod doktor, tako je bolj opazno.

Ruski vojak je soglašal. S kočijo bo bolj hitro, če jo že imamo.

Prišepnil sem enemu medicincu:

- Kočijaž ve, kam gremo. Zabeležite naslov in sporočite moji ženi, če me ne spustijo domov.

Z vojakom sva se usedla v kočijo in odpravila v mesto. Kočija se je ustavila pred pritlično hišo s številko deset na Palmotičevi ulici. Naročil sem kočijažu, naj ostalim pove, kje sem, potem je odpeljal. Stopila sva na dvorišče. Vojak je potrkal na vrata pisarne. Odgovora ni bilo.

- Častnika ni, počakati je treba. Usedite se sem.

Čakal sem pol ure. Na dvorišču se je pojavil lastnik hiše, znani trgovec s maslom. Na moj pozdrav ni odgovoril, celo pogledal me ni. Ko se je tretjič prikazal na dvorišču, sem ga ogovoril:

- Kakšno poveljstvo je tukaj?

Ni odgovoril. Šel je naprej, kot da bi bil gluhi. Vojak, ki je sedel ob meni, je pridno kadil mahorko. Prišla je mlada ženska. Tudi ona je iskala častnika.

- Zakaj ga iščete? - sem jo vprašal.

- Potrebujem dovolilnico za potovanje.

- Dovolilnico za potovanje? - sem premišljeval. - Potem je tukaj kakšno visoko poveljstvo.

Moj stražar je nekam odšel. Njegovo odsotnost je izkoristil lastnik hiše, ki se mi je približal in prišepnil, kje sem.

- Uboga moja žena, - sem pomislil. - Vse kaže, da me zastoj čaka doma. No, zdaj je, kar je, sem že v godlji. Štiriletno ujetništvo v Rusiji me ni izučilo, da se z Rusi ne kaže bosti. Marsikaj sem že preživel, ampak takrat sem bil mlajši. Več kot dvajset let mlajši.

V nekaj minutah sem podoživel celo življenje, nevarnosti na fronti, ujetništvo, vse. Kdo mi lahko pomaga? Mar mi je bilo treba tega?

Po enournem čakanju sta prišla mlada častnika. Eden se je posvetil dekletu. Drugi, postaven svetlolasec, me je prijazno povabil v pisarno. Ponudil mi je stol in se usedel nasproti. Čeprav sem bil videti povsem miren, sem imel suha usta in lepljivo slino. Pot mi je curljal po vratu navzdol. Ne vem, ali od živčnosti ali od preveč pokajenih cigaret. Častnik me je z angelsko nedolžnimi očmi prijateljsko gledal. Spodbujal me

je, da mu povem vse o sebi, od narodnosti, tega, kje in kdaj sem rojen, šolanja. Zanimalo ga je, kje sem se naučil rusko, kje delam, s kom živim, kdo so moji predniki. Zaslíševanje je trajalo več kot deset minut. Vse, kar sem povedal, je natančno zabeležil na polo, ki je ležala pred njim. Potem je vstal in me nepričakovano vprašal, če imam tablete sulfonamida.

Skoraj sem padel s stola:

- Zaradi tega ste me klicali?

- Da, izključno zaradi tega. Potrebujem tablete in jih nikakor ne morem nabaviti. V lekarnah jih je zmanjkalo.

Odleglo mi je. Ponudil sem mu, naj pride takoj z menoj domov in mu jih bom dal, vse kar imam, nekaj več kot dvajset tablet. Prišel je naslednji dan. Neki moj "dobrotnik" mu je povedal, kje živim. Opravičil se je zaradi nesporazuma, češ, res je poslal vojaka pome, vendar ne, da bi me s silo in orožjem privedel. Vojak me je našel v bolnišnici in kot vsak dober vojak je malce preveč energično izpolnil njegov ukaz. Namreč, nihče mu ni povedal, zakaj mora pome.

Zame je še danes nerazrešljiva uganka, zakaj sem mu moral povedati celo svojo biografijo, če je od mene želel dobiti samo tablete? Ali me je hotel držati v negotovosti? Častnik je sodil v skupino tistih, ki se, ko dobijo, kar želijo, ne znajo zahvaliti niti z enim preprostim boglonaj.

Ruski vojaki so bili na splošno ali zelo prijazni ali nespodobni in neprijazni. Pri nas je stanoval ruski vojak, mladi artilerist, zelo pohujšljivih oči, ki ga je zelo zanimala starost moje žene. Ko mu je, da bi se ga rešila, povedala dvajset let več, je samo nejeverno odmajeval z glavo in razočarano komentiral:

- Tukaj vse stare žene izgledajo toliko mlajše.

Pri sosedovih so stanovali trije ruski častniki. Domači so z navdušenjem govorili o svojih stanovalcih.

- Sami fini, izobraženi ljudje. Zelo prijazni do vseh in kar je najpomembnejše, zelo pazijo na pahištvo.

- Pa še lepi so, - je navdušeno dodala stara mama. - Postavni,

lepi in močni.

Navdušenje je trajalo natanko dva tedna. Potem so častniki prišli do vina in rahlo pregloboko pogledali v dno kozarca. Uprizorili so takšno rajanje, da se jih je slišalo do desetega sosedu. Zabavali so se tako, da so ciljali v prazne steklenice, seveda v sobi. Nadaljevali so s slikami svetnikov, potem s kipci svetnikov, z okraski na pohištvi, z ogledali in lestencem. Na koncu so zgolj zaradi zabave učili staro mamo plesati in to tako, da so ji s pištolami streljali pod noge. Stara je morala tako silovito poskakovati, da se ji je široko krilo dvigovalo visoko v zrak. Po tem dogodku je družina kaj hitro spremenila mnenje o svojih "finih" stanovalcih. Ti so se resda naslednji dan zelo čudili vandalskemu razdejanju, ki so ga uprizorili.

Nekako takrat je k meni v ordinacijo prišel ruski častnik z manjšo težavo. Pozdravil sem ga. Očitno je opazil, kako je v ordinaciji mrzlo in je istega dne poslal do vrha otovorjen tovornjak z akacijevimi drvmi. Ruski vojaki, ki so drva pripeljali, niso sprejeli od mene niti cigarete. Tako jim je bilo naročeno, samo salutirali so in odšli.

Moja znanka, starejša gospa, je bila zelo navdušena nad svojim stanovalcem. Mlad, uglajen, izvrsten glasbenik, igral je na balalajko in harmoniko. Enkrat je mojo znanko zaprosil, naj mu na klavirju zaigra nekaj madžarskih not. Gospa mu je željo izpolnila in zaigrala in zapela svojo najljubšo pesem, obdana z globokimi čustvi, je zaprla oči. Mladi poslušalec v tradicionalni ruski uniformi jo je nagradil z navdušenim ploskanjem. Tega dne jih je zapustil in s svojo enoto odšel naprej na zahod. Gosposki je bil mladenič zelo všeč in se je težkega srca in z veliko simpatij poslovila od njega. Istega večera je vprašala svojo mamo:

- Oprosti, mama, ali si slučajno videla mojo zapestno uro?
- Nisem. Zakaj sprašuješ?
- Nikjer je ne najdem.
- Poišči jo tam, kamor si jo odložila.

- Spomnim se, da sem jo, ko sem po kosilu igrala na klavir, odložila na stojalo za note.
 - Da ni padla med žice?
 - Vse sem preiskala. Kot da bi se v zemljo vdrla.
 - Menda je ni ...?
 - Nikar, mati. Kako lahko pomislite kaj takšnega? To je izključeno. Tako uglajen mladenič in kakšen ljubitelj glasbe.
 - Potem jo še išči.
- Ure do današnjega dne ni našla.

Na pleča delavcev se je po vojni zvalila težka naloga. Treba je bilo porušeno na novo zgraditi in poškodovane tovarne spet spraviti v pogon. Nič manjša naloga ni čakala zdravnike. Delo v splošnih in vojaških bolnišnicah, ustanovitev državne zdravstvene zavarovalnice in splošnih ambulant.

Preostala pest starejših zdravnikov je pošteno razdelila svojo porcijo nadurnega dela. Neredko smo delali cele dneve in noči. Za počitek je komajda bilo kaj časa. Pri delu so nam z velikim navdušenjem pomagale prostovoljne bolničarke in mladi medicinci. V razmeroma kratkem času smo zapolnili svoje vrste. S fronte so se začeli vračati izčrpani in oboleli kolegi in so nam prihiteli na pomoč. Bili so sicer rekonvalescenti, mnogi še sami potrebni zdravljenja, vendar so vseeno prijeli za delo. Deportiranci, suhi kot okostnjaki, so se počasi vračali domov. Večina jih je še čutila ohromelost v okončinah, posledico prebolelega pegastega tifusa. Vrnili so se v domovino, kjer so jih pričakali prazni domovi in tuji, ravnodušni obrazi. Niti eden med njimi ni bil brez izgube. "Ni se vrnil", se je glasila hladna, žalostna vest in povratnik se je moral sprijazniti z dejstvom, da je ostal sam.

Novo javno zdravstveno zavarovanje je kljub velikemu pomanjkanju zdravil in sanitetnega materiala hitro zaživelo.

Tudi pomanjkanje drugega, predvsem industrijskega blaga in živeža, se je kazalo na vsakem koraku, ampak prebivalstvo ga je mirno prenašalo. Vsakdo si je pomagal, kakor je vedel in znal. Ljudje so na primitiven način sami izdelovali sredstva, nujno potrebna za vsakdanje življenje. Izvršilna oblast je bila še v rokah vojske. Počasi je stekla proizvodnja. Delavci so z velikim poletom prijeli za obnovitvena dela. Poleg oskrbe vojske je bila prednostna naloga skrb za delavce. Fronta je bila še odprta. V večjih mestih in občinah so vojaške bolnišnice čakale na ranjene in bolne partizane. Njihovi oskrbi se je posvečala največja možna pozornost.

Maja 1945. leta je napočil po vsem svetu željno čakan dogodek. Fašisti so na vseh frontah brezpogojno kapitulirali. Ponoreli fašistični vodja Adolf Hitler se je pred pravično kaznijo rešil s samomorom.

Ruski vojaki so se počasi umaknili iz našega mesta. Prav v tistih zadnjih dnevih pred njihovim odhodom se je v stanovanju moje znanke, starejše gospe, zgodil malce grozljiv pripetljaj. Šest dam, od katerih je bila najmlajša, še neporočena uradnica, stara že krepko čez trideset, je živelo v dvosobnem stanovanju. Te ženske so ves čas strašansko trpele v strahu pred nasilnimi tujimi vojaki. Vsak večer so se stisnile skupaj in premlevale zanje večno temo o nasilju nad ženskami. Vsaka je imela na zalogi kak tovrstni grozljiv dogodek. Vsem je najbrž jasno, da so zvečer, preden so se stisnile skupaj, zaprle polkna in se skrbno zaklenile v stanovanje. Vozila odhajajočih vojakov so ropotala pred hišo. Ura je bila čez deset zvečer. Razburjene ženske niso mogle zaspati. Nenadoma se je oglasil električni ulični zvonec. Zvonil je vztrajno in nepretrgoma.

- Takoj ugasnimo luči! - je izdala povelje vdova, najstarejša med njimi.

Ugasnile so luči. Brez diha, medtem ko so jim srca silovito razbijala, so se vse prestrašene stisnile skupaj v sobi. V paničnem strahu se niti ena med njimi ni spomnila, da bi šla pogledat, kdo tako vztrajno zvoni.

Kdo drug kot ... Niti pomisliti niso smele. Zagotovo je kak pijan ruski vojak. Groza. Ne dviguje prsta z zvonca. Močno zvonjenje jim je prodiralo do možganov. Nasilno, pošastno. Panika je zagrabila nemočne ženske. Eno od vdov je popadel histeričen jok, najstarejša je dobesedno omedlela. Zvonjenje ni prenehalo.

Okrog polnoči sem slučajno šel mimo hiše. Namenjen sem bil na obisk k bolniku. Slišal sem nepretrgano zvonjenje. Potrkal sem na okno. Nihče se ni oglasil. Na moje klicanje se je okno končno odprlo. Mlajša ženska je vprašala:

- Kdo zvoni že več kot eno uro? Znorele bomo od strahu.

- Nikogar ni tukaj, - sem odgovoril.

Ugotovil sem, da se je gumb zvonca zataknil in povzročil, da zvonjenje ni prenehalo. Damam sem takoj nudil pomoč. Bilo je, kot da bi bil na bojišču. Komaj mi je uspelo pomiriti na smrt prestrašene stare dame.

Eh, ta prekleta vojna.

Po osvoboditvi smo trpeli zaradi pomanjkanja drobnih industrijskih izdelkov. Iz tega prehodnega obdobja je tudi naslednji dogodek, ki ga bom povzel po pripovedovanju čedne, mlade kirurške asistentke Ibolye. Zgodba govori o velikem kirurgu, dobro znanem po vsej državi. Zdravnik atletske postave in gostih las je bil vsem znan kot izvrsten kirurg in še bolj kot velik grobijan. Bil je vročerkven človek, stkan iz samih živcev in do obisti natančen. Učil se je v tujini v izvrstni kirurški šoli. Ponujeno profesorsko mesto je vljudno zavrnil z izgovorom, da to ni za njegove občutljive živce.

Z asistentko sva sedela v dežurni sobi kirurškega oddelka. Bila sva šele pri prvi črni kavi. Prižgana cigareta se ji je dobesedno topila med polnimi, senzibilnimi ustnicami. Z dolgimi negovanimi prsti se je igrala s pepelnikom.

- To verjetno veste, - je začela pripovedovati, - da od osvoboditve delam s čednim šefom. Kličemo ga Čedni, ker je stari še danes pretirano nagnjen k vzorno zlikanim in elegantnim oblekam. Na splošno veliko da na svoj izgled. Izredno je natančen in ošaben, na oblekah ne prenese niti zrnca prahu, še manj pa gub. Doma ima za vsak kos obleke poseben obešalnik. Obleke so po vojaško zložene v omari. Prijateljem s ponosom razkazuje zimski plašč, izdelan po meri iz angleškega blaga. Na plašč posebej skrbno pazi, menda bolj kot na svojega japonskega pinča. Čedni primarij je do obisti svojeglav in grob. Sicer skoraj vsi dobri kirurgi na osebje izlivajo svojo nervozo. Njegovih grobosti velikokrat sploh ne slišim in mirno delam. Mislim si, da jim morda delo ne bi šlo dobro od rok, če ne bi bili tako surovi. Končno je to samo navada.

Asistentka je globoko vzdihnila. S prsti je gladila svojo lepo oblikovano uro in nadaljevala:

- Kirurga najbrž dobro poznate. Čeprav je krepko čez šestdeset, z gibčnostjo in močjo prekaša marsikaterega mlajšega. Njegov obraz je gladek in rožnat kot pri novorojenčku. Ko se razjezi, kar je precej pogosto, mu obraz zažari kot okrasna krogla iz rdečega stekla na vrtu.

Prekinil sem jo:

- Hvala, dovolj o njegovem videzu, saj večno mladega kirurga dobro poznam. Povejte mi, kaj se je zgodilo.

- Hladnega zimskega jutra, - je nadaljevala asistentka, - mraz je prav pošteno stisnil, je stari kot običajno zgodaj prišel na oddelek. Vznemirjal ga je nov, zelo zanimiv in težak poseg. Zelo točno se spominjam. To je bil drugi tak poseg. Pri prvem je mlada ženska kljub temu, da je poseg uspel, žal umrla. O tem ste verjetno že slišali. Gre namreč za poseg, pri katerem kirurg

iz tankega čreva naredi nov požiralnik in s tem reši bolnika s poškodovanim požiralnikom gotove smrti. Strahotno, mesarsko delo. Vrli stric, ki je čakal na operacijo, je pred leti namesto žganja po požiralniku pognal kavstično sodo. Ubogemu dninarju se je požiralnik močno zožil in na koncu skoraj povsem zaprl. Niti tekočine ni mogel več požirati. Poseg je odlično uspel.

Asistentka si je spet prižgala cigareto in nadaljevala:

- Natančno se spominjam tega zimskega jutra. Zame je bil pomemben dan. Deseti januar 1947, moj rojstni dan. Prišel je stari. Obraz je imel nenavadno bled z rumeno zelenim odtenkom. Po vratu mu je curkoma tekel znoj. Kaj je to? Nekaj resnega se je moralo zgoditi. Presenetljivo je bilo tudi to, da stari ni preklinjal kot ponavadi, samo tiho je sopihal. Poročala sem mu o operirancu iz sedemindvajsetice: bolnik se počuti odlično, nima vročine, nenehno je lačen, ponoči je prosil za hrano. Novi požiralnik deluje odlično. Nakar se zavem: stari me sploh ne posluša. Molči. Odmahuje z roko kakor da bi odganjal muho. Ta človek je bolan, sem pomislila. Takšen je, kot da bi ga polili s kropom. Vprašala sem prvega asistenta, kaj se je zgodilo. Ta je samo odkimal z glavo in mi ni odgovoril. Vstopil je zdravnik sekundarij, stari ni reagiral. Gledal je v svoj zimski plašč in ga gladil. Pri tem je grizljal ustnici in jih premikal tako kot tisti, ki je in govori hkrati. Spogledovali smo se in se za njegovim hrbtom tiho spraševali: kaj za hudiča se je lahko zgodilo z njegovim zimskim plaščem? Prvi asistent se je končno opogumil in ga ogovoril:

- Bolnik v sobi sedemindvajset se izvrstno počuti. Komaj ga zadržujemo v postelji.

Tišina, vztrajna, mučna tišina.

- Mar se slabo počutite, primarij?

Nobenega odgovora. Bolničarka je pomolila glavo v sobo. Samo pomahali so ji, naj gre ven. Takoj je razumela. S komičnim izrazom na licu je hitro zaprla vrata. Prišepnila sem

sekundariju:

- Hitro narišite datum na koledarju.

Stari je to zahteval od takrat, ko nismo dobili namiznega koledarja. Sekundarij je s tušem izpisal datum: 10. januar 1947. Postavil ga je na delovno mizo. Stari vsaj ne bo tečen, če bo videl datum na za to predvidenem mestu. Toda ni ga niti pogledal. Namesto tega je naenkrat poskočil, zagrabil je desno stran plašča in ga začel divje tresti.

- Poglejte vsi sem! - je zarjovel hripavo - Poglejte! Izgubil sem gumb s plašča.

Z vidnim olajšanjem smo se zbrali okrog njega. Vsi smo bili tik pred izbruhom smeha.

- Poglejte, odtrgan je! - je nadaljeval razburjeno in z drhtečo roko odložil črn zimski plašč kot kakšen redk anatomski preparat.

- Nezaslišano, da se človeku zmeša. Poglejte! Najboljši gumb iz bivoljega roga sem izgubil!

In res, na temno sivem, skoraj črnem elegantnem plašču, šivanem pri najboljšem krojaču, je manjkal spodnji gumb. Na njegovem mestu je visel splet črnih sukancev. Vsi po vrsti smo ugotavljali:

- Strahotno, prava tragedija ...

- Kakšen neprijeten pripetljaj ...

- Kakšna smola! - je izjavil sekundarij in takoj ustrežljivo prijel za telefon. Klical je vse trgovine s šivalnimi pripomočki, veleblagovnice. Povsod enak odgovor, takšnega ali temu podobnega gumba ni mogoče dobiti v mestu, sploh ga je škoda iskati. Mogoče v prestolnici, vendar je malo verjetno. Preiskali smo stanovanje kirurga, o gumbu niti sledu.

- Na avtobusni postaji sem ga še imel, - je omenil Čedni, hlineč mirnost. - To je gotovo! Glavo dam, da je res. Stal sem na polnem peronu. Bilo mi je toplo in sem odpel plašč. K hudiču naj gre vse! Tam sem ga še imel in to je dejstvo!

- Najbrž je bil kakšnemu pobalinu všeč ta lepi gumb in vam ga je odrezal, - je vztrajal sekundarij in prisegel, da ga bo našel,

četudi ga bo iskal pod zemljo.

Šel je na postajo in preiskal najdene predmete, nič. Ne bo se ustavil, dokler ga ne najde. Drvel je okrog z motorjem, s kočijo, peš, dneve ga je iskal, vse zaman. Tudi mi smo zraven trpeli in iskali, pa ne samo, da nismo našli gumba iz bivoljega roga, niti njemu podobnega lesenega gumba nismo našli, čeprav smo vse do zadnjega kamna preobrnili.

Stari je bil iz dneva v dan bolj razburjen in potr. Nič mu ni bilo po volji, nihče ni delal prav. Kirurški nož ni bil dovolj oster, prijemalka ni zapirala, igla je bila topa, nit se je trgala, držalo za iglo je bilo zarjavelo. Povsod je delal direndaj. Po tleh je jezno metal inštrumente, v zraku so nepretrgoma lebdele kletve, kot komarji nad mlakužo. Napetost se je stopnjevala. Sanjala sem o bivoljih v nemirnih nočeh. Prej še slišala nisem, da iz bivoljih rogov izdelujejo najbolj kvalitetne in prestižne gube za oblačila. Še danes mi gre na smeh, ko se spomnim, kako je stari hodil okrog z odpetim plaščem tudi po največjem mrazu in z roko zakrival mesto manjkajočega gumba. Bil je povsem nesrečen in se je ogibal ljudi.

Operacija požiralnika je odlično uspela. Bolnik je pridobil na teži, na bleda lica se je povrnila rožnata barva. Pred odhodom si je želel osebno zahvaliti šefu oddelka, ki mu je z operacijo rešil življenje. Teden pred tem se je zgodila katastrofa s gumbom. Vsi so upali, da se bo melanholični primarij malce razvedril, ko bo videl zadovoljnega in hvaležnega pacienta. Bolnik je, oblečen za odhod, srečen in nasmejan stopil pred primarija. Ta je, z roko podpirajoč si glavo, nekaj bral. Bolnik se je z drhtečim glasom zahvaljeval kirurgu v svojem in imenu svojih domačih. Z izbranimi besedami je povedal, kako sta se mu vrnila volja do življenja in dela.

- Če bi imel denar, - je povedal ganjeno, - bi polovico dal vam, mojemu odrešitelju.

Na te besede je stari dvignil glavo in ga pogledal.

- Kaj polovico, vse bi dal ... - se je hitro popravil malce

prestrašen bolnik. - No, ker sem samo reven dninar, ki preživlja štiričlansko družino ...

- O, to ste vi? - je raztreseno povedal stari. - Torej greste domov. Hmm, zapuščate nas. Poglejmo samo ...

Prisiljen nasmeh mu je zamrznil na ustnicah. Rdeče čelo so mu v hipu orosile kapljice znoja in v trenutku je postal rdeč kot zrel paradižnik.

- Pridite bližje! - je zavpil na prestrašenega bolnika. - Še bližje. Ne razumete? Še bližje. Ne bojte se, vi teslo!

Oči so mu skoraj izstopile iz jamic. Z vso močjo ga je zagrabil za stari ponošen zimski plašč.

- Kje ste kupili plašč? - je vprašal, pri čemer se mu je roka močno tresla.

- Kje? - je zajecjljal revež.

- Da, kje?

- Na boljšem trgu, pred desetimi leti iz tretje roke. Reven dninar sem, ne morem si privoščiti boljšega.

- Ne klobasajte! Pokažite mi, pridite bližje. Za boga milega, ne bojte se, ne bom vam odgriznil vašega kumarastega nosa.

- Kvaliteten plašč je to, nekoč je bil drag, verjetno ga je nosil kak veliki gospod.

Kirurgov obraz se je v hipu razvedril. Tako rdečega in nasmejanega ga še nisem videla. Kar žarel je.

- Gumb, gumb, našel sem ga! - je vpil navdušeno. - Držim ga v roki!

Po kratkem posvetu smo sklenili, da je na plašču prav tak gumb iz bivljega roga, ki ga je primarij izgubil. Velikost je bila tudi prava. Kakšno čudežno naključje.

Ubogi bolnik se je prestopal z noge na nogo in zbegano gledal okrog sebe. Prepričan je bil, da se je kirurgu zmešalo. Najrajši bi zbežal, ampak stari ga je trdno držal za gumb.

- Plašča nisem ukradel.

- Človek božji, kdo je rekel, da ste ga ukradli?

- Reven sem in sicer ...

- Šment, nehajte že enkrat klobasati. Tukaj gre za nekaj povsem drugega, človek božji.
 - Razumem, prosim, da mi odpustite ...
 - Jaz vas prosim odpuščanja, če sem vas slučajno užalil. Poslušajte me!
 - Poslušam vas, prosim, saj sem samo reven dninar. Kirurg je samo zapihal in razpoloženo odvrnil:
 - Prej ste rekli, da ste mi zelo hvaležni in da bi mi dali polovico vsega, kar imate, za operacijo.
 - Res je, gospod primarij, o celem premoženju sem govoril.
 - Koliko gumbov ima ta ničvredni, raztrgani plašč?
 - Samo enega, tega zadnjega.
 - No, s tem zadnjim gumbom me nagradite, če ste mi res tako hvaležni za življenje. To naj bo moja nagrada, tovariš dragi.
 - Oprostite mi, vendar ni lepo rogati se revežu.
 - Ali mi ga daste ali ne? - je zavreščal kirurg.
- Pokimala sem možaku z glavo, naj ga da. Pripravnik mu je nekaj prišepnil na uho in ga na rahlo sunil pod rebra. Bolnik je zavriskal, hitro segel z roko v žep in potegnil iz njega pipec. Z energično potezo je odrezal gumb in ga velikodušno, s koščkom blaga vred ponudil staremu. To se je zgodilo leta 1947.

Moja socialistična država je stopila na pot razvoja v najtežjih možnih okoliščinah. Prijateljev nismo imeli, vsi so računali, da ne bomo uspeli. Državo, ki so jo osvobodilna vojna, večletna okupacija in bombardiranja spravila na beraško palico, je povrh z vseh strani obkrožal gospodarski bojkot. Če primerjam prejšnjo in sedanjo državo, v prid sedanje govorijo vojska, industrija in zdravstvo, oziroma njihova ureditev. O prvih dveh naj oceno podajo strokovnjaki. Bralci naj mi dovolijo, da nekaj povem o reformah v svoji stroki. Med revolucionarne dosežke v reformi, ki zadevajo delavski razred

spadajo starostna pokojnina, skrb za invalide in letni dopust. Plačano letovanje, predvsem za bolnike, slabo raščene otroke in otroke iz revnih družin na morju in v hribih. Porodnišnice, socialna skrb za pljučne bolnike, trahomske postaje, otroški dispanzerji, socialna skrb za ljudi v stiski. Potem še tritedenski plačan porodniški dopust za zaposlene ženske. Bistvene spremembe so se zgodile tudi v zdravstvenem zavarovanju delavcev in v kakovosti dela zdravstvenih ambulant. Posebno knjigo bi moral napisati, če bi želel do potankosti pisati o vseh spremembah. Vsako področje zahteva svoje posebno poglavje.

V krajih, v katerih večinoma živi madžarsko prebivalstvo, se otroci v šolah učijo v maternem jeziku. Narodnostno vprašanje je pri nas neznan pojem. V državnih ustanovah nihče ne renči nate:

- Govori v državnem jeziku!

Vsakemu se zdi prav in samo po sebi umevno, da imamo v naši državi lahko toliko časopisov in knjig v madžarščini kot v slovanskem jeziku.

Medtem ko sem pisal zadnje vrstice, se je v kabinet neopazno kot mala muca prikradla moja vnukinja Aleksandra. Pred nekaj dnevi je z očetom prišla na krajši obisk. S široko odprtimi, radovednimi črnimi očkami je strmela v moje nagradene zapiske. Stisnil sem njeno drobno telesce k sebi in prislonil ustnice na njene sijoče, črne lase. Spomnil sem se besed, ki sem jih očetu moje edine vnukinje izrekel takoj po njegovem rojstvu v Sibiriji:

- Naj ti telesa ne raznese granata in možganov ne razganja grmenje topov, ti mali potomec ujetnika.

V mislih zdaj vnukinji namenjam te besede. Solze so mi zameglile pogled, črke se zlivajo pred menoj.

- Kaj delaš, dedi? - vpraša in me radovedno gleda.

- Pišem.

- Kaj pišeš?

- Knjigo.
 - Za koga pišeš?
 - Za tete in strice in seveda, zate, Sanjica. Da, zate jo pišem, da jo prebereš, ko boš velika. Tvoja knjiga bo to.
- Deklica je za trenutek premišljevala, potem je mi je hitro spulila svrnčnik iz rok.
- Dosti si pisal, dedi. Zdaj mi riši.
 - Kaj bi rada, da ti narišem?
 - Nariši punčko. Potem mi kaj povej.
 - O čem?
 - O volku in Rdeči kapici.

POGOVOR

Vsak spoštovanja vreden pisec piše predgovor zaradi umetniškega vtisa. V predsobi se poigrava z besedami in kot artist poskuša pritegniti pozornost bralca. Pravzaprav ga prebuja iz apatičnosti in mu poskuša ohraniti pozornost do konca.

Takoj moram opozoriti bralca, da nisem pravi pisec. Svetloba, ki jo izžarevam skozi svoje pisanje, je samo medli soj sveče in ne blišč reflektorja.

Zbledela slika z mednarodnega zdravniškega kongresa mi oživlja v spominu. Listal sem spominsko knjigo in v njej prebral misel hindujskega zdravnika:

- Življenje zdravnika je podobno prižgani sveči. Medtem ko daje drugim svetlobo, sam hira.

Ta misel me je spremljala skozi dolge mesece, ko sem poleg osemurne službe pisal roman o svojem življenju. Obrabil sem svinčnik in sveča je dogorela.

Zahvaljujem se bralcem, ki so moje pustolovščine prebrali do konca. Hvaležen sem jim za blagohotno pozornost in zanimanje. BOHLONAJ ...